

CONFERENCE BOOK

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

March 21 - 23, 2025

BINGOL

ISBN : 978-625-5962-55-3

ACADEMY GLOBAL PUBLISHING HOUSE

*BINGOL 4TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON
SOCIAL SCIENCES
MARCH 21 - 23, 2025
BINGOL*

Edited By

PROF. DR. DWI SOLISWORO

CONGRESS ORGANIZING BOARD

Head of Conference: Assoc. Prof. Dr. Mete Kazaz

Head of Organizing Board: Dr Gültekin Gürçay

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Ali Bilgili

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Naile Bilgili

Organizing Committee Member: Doç. Dr. Nazile Abdullazade

Organizing Committee Member: PROF. DR. BAŞAK HANEDAN

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Hülya Çiçek

Organizing Committee Member: Dr. Mehdi Meskini Heydarlou

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dwi Solisworo

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Dody Hartando

Organizing Committee Member: Prof. Dr. Raihan Yusoph

Organizing Committee Member: Assoc. Prof. Dr. Ivaylo Staykov

Organizing Committee Member: Assist. Prof. Dr. K. R. Padma

Organizing Committee Member: Amaneh Manafidizaji

Organizing Committee Member: Aynur Əliyeva

All rights of this book belong to Academy Global Publishing House

Without permission can't be duplicate or copied.

Authors of chapters are responsible both ethically and juridically.

Academy Conference–2025 ©

Issued: 30.04.2025

ISBN: 978-625-5962-55-3

CONFERENCE ID

BINGOL 4TH INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES

DATE – PLACE
MARCH 21 - 23, 2025
BINGOL

ORGANIZATION
ACADEMY GLOBAL CONFERENCES

EVALUATION PROCESS
All applications have undergone a double-blind peer review process.

PARTICIPATING COUNTRIES

Turkey – Spain- Thailand- China- Malaysia- USA - Somalia- Vietnam- Taiwan- , South Korea- Qatar- Saudi Arabia- Pakistan- India – Egypt- Hanoi- **Ghana- Philippines- Nigeria- Kenya-** Kyrgyzstan- Tunisia- Italy – Indonesia – Bangladesh- Sudan- Germany-

PRESENTATION
Oral presentation

ASSOCIATION & ACADEMIC INCENTIVES :
In the conference 45 papers have been presented by Turkish participants and 53 paper by foreign participants.
Members of the organizing committees of the conference perform their duties with an "official assignment letter"

LANGUAGES
Turkish, English, Russian, Persian, Arabic

Scientific & Review Committee

Prof. Dr. Ali BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Naile BİLGİLİ – Türkiye
Prof. Dr. Başak HANEDAN – Türkiye
Prof. Dr. Hülya Çiçek KANBUR – Türkiye
Prof. Dr. Emine KOCA – Türkiye
Prof. Dr. Fatma KOÇ – Türkiye
Prof. Dr. Bülent KURTIŞOĞLU – Türkiye
Prof. Dr. Hajar Huseynova – Azerbaijan
Prof. Dr. Dwi SULISWORO – Indonesia
Prof. Dr. Natalia LATYGINA – Ukraina
Prof. Dr. Yunir ABDRAHIMOV – Russia
Prof. Muntazir MEHDI – Pakistan
Prof. Dr. Raihan YUSOPH – Philippines
Prof. Dr. Akbar VALADBİGİ – Iran
Prof. Dr. F. Oben ÜRÜ – Türkiye
Prof. Dr. T.Venkat Narayana RAO – India
Prof. Dr. İzzet GÜMÜŞ – Türkiye
Prof. Dr. Mustafa BAYRAM – Türkiye
Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN – Türkiye
Prof. Dr. Hyeonjin Lee – China
Assoc. Prof. Dr. Abdulsemet AYDIN – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mehmet Fırat BARAN - Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Dilorom HAMROEVA - Ozbekstan
Assoc. Prof. Dr. Abbas GHAFARI – Iran
Assoc. Prof. Dr. Yeliz ÇAKIR SAHİLLİ - Türkiye
Assoc. Prof. Ivaylo STAYKOV - Bulgaria
Assoc. Prof. Dr. Dini Yuniarti – Indonesia
Assoc. Prof. Dr. Ümit AYATA – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Okan SARIGÖZ – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Eda BOZKURT – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Ahmet TOPAL – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Abdulkadir Kırbaş – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mesut Bulut – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Fahriye Emgili – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Sandeep GUPTA – India
Assoc. Prof. Dr. Veysel PARLAK – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Mahmut İSLAMOĞLU – Türkiye
Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade – Azerbaijan
Assist. Prof. Dr. Göksel ULAY – Türkiye
Assist. Prof. K. R. PADMA – India
Assist. Prof. Dr. Omid AFGHAN - Afghanistan
Assist. Prof. Dr. Maha Hamdan ALANAZİ - Saudi Arabia
Assist. Prof. Dr. Dzhakipbek Altaevich ALTAYEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amina Salihi BAYERO – Nigeria
Assist. Prof. Dr. Baurcan BOTAKARAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ahmad Sharif FAKHEER - Jordania

Assist. Prof. Dr. Gültekin GÜRÇAY – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Dody HARTANTO - Indonesia
Assist. Prof. Dr. Mehdi Meskini HEYDALOU – Iran
Assist. Prof. Dr. Bazarhan İMANGALİYEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Keles Nurmaşılı JAYLIBAY - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Mamatkuli JURAYEV – Uzbekistan
Assist. Prof. Dr. Kalemkas KALIBAEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bouaraour KAMEL – Algeria
Assist. Prof. Dr. Alia R. MASALİMOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Amanbay MOLDİBAEV - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Ayslu B. SARSEKENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Bhumika SHARMA - India
Assist. Prof. Dr. Gulşat ŞUGAYEVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. K.A. TLEUBERGENOVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Cholpon TOKTOSUNOVA – Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Hoang Anh TUAN - Vietnam
Assist. Prof. Dr. Botagul TURGUNBAEVA - Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Dinarakhan TURSUNALİEVA - Kirgizia
Assist. Prof. Dr. Yang ZİTONG – China
Assist. Prof. Dr. Gulmira ABDİRASULOVA – Kazakhstan
Assist. Prof. Dr. Imran Latif Saifi – South Africa
Assist. Prof. Dr. Zohaib Hassan Sain – Pakistan
Assist. Prof. Dr. Murat GENÇ – Türkiye
Assist. Prof. Dr. Monisa Qadiri – India
Assist. Prof. Dr. Vaiva BALCIUNIENE – Lithuania
Assist. Prof. Dr. Meltem AVAN – Türkiye
Aynurə Əliyeva - Azerbaijan
Sonali MALHOTRA - India

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Tıp Fakültesi

Sayı :E-98102723-903.07-475454
Konu :Görevlendirme Talebi

REKTÖRLÜK MAKAMINA

İlgi : 27.03.2024 tarihli ve E--903.07-474236 sayılı yazı

Fakültemiz Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı'nda görevli öğretim üyesi Prof. Dr. Hülya ÇİÇEK'in Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince, Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz ve yevmiyesiz olarak görevlendirilme talebi ile ilgili dilekçesi ekte gönderilmiştir

Adı geçen öğretim üyesinin Academy Global Conference & Journals tarafından yapılan kongrelerin düzenleme kurullarında yolluksuz, yevmiyesiz olarak görevlendirilmesinde Dekanlığımızca bir sakınca bulunmamaktadır.

Onaylarınıza arz ederim

Prof.Dr. Şevki Hakan EREN
Dekan

OLUR

Prof.Dr. Arif ÖZAYDIN
Rektör

Ek:İlgi Dilekçe (1 Adet)

Dağıtım:

Gereği:

Tıbbi Biyokimya Anabilim Dalı Başkanlığı

Bilgi:

Sayın Prof.Dr. Hülya ÇİÇEK

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Doğrulama Kodu : *BSFN3RR3CF* Pin Kodu : 27962

Belge Takip Adresi : <https://turkiye.gov.tr/gaziantep-universitesi-ebys>

Adres : Gaziantep Üniversitesi Kampus Alanı, Tıp Fakültesi Dekanlığı, Şehitkamil - 27310 -

GAZİANTEP

Telefon : 0 (342) 360 60 60 Faks:0 (342) 360 16 17

e-Posta : tipfaksek@gmail.com Web : www.gantep.edu.tr/~tipdekanlik/bilgipaketi

Kep Adresi : gauntipdek@hs01.kep.tr

Bilgi için : Hüseyin Temel

Unvanı : Bilgisayar İşletmeni V.

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES
BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES
GUNES DOGUDAN YUKSELIR 4TH INTERNATIONAL GROUP
EXHIBITION
March 21 - 23, 2025
BINGOL

Kongre Bağlantı Linki :

Join Zoom Meeting

<https://us06web.zoom.us/j/88571518350?pwd=fOYazCWBmbAiWrHygjKSjkbbSvotfd.1>

Meeting ID: 885 7151 8350

Passcode: 202224

ÖNEMLİ AÇIKLAMA (Lütfen okuyunuz)

- ZOOM bağlantısı için yukarıda verilen bağlantıyı veya yine yukarıda verilen giriş bilgilerini kullanabilirsiniz.
- **Oturum içerisinde en KIDEMLİ olan moderatör olarak seçilir. Moderatörün oturum düzenini gözetmesi, akademisyen adaylarını yönlendirmesi beklenmektedir.**
- Oturuma bağlanmadan önce Salon numaranızı adınızın önüne aşağıdaki gibi ekleyiniz. Bu sayede kongre açılışında beklemeden oturumlarınıza gönderilebileceksiniz. Ör. 5 Ahmet Ahmetoglu
- **Sunum süresi 10 dakikadır.** Bu sürenin aşılmasını moderatörler temin edecektir.
- Sunum sonrası 5 dakikayı geçmeyen soru-cevap, tartışma süresi verilmektedir.
- **Sunumlar TÜRKÇE veya İNGİLİZCE yapılabilmektedir.**
- Kameralar, oturum süresince toplam % 70 oranında **açık olmak zorundadır.**
- **Sunum yapan katılımcının kamerası açık olmak zorundadır.**
- Sunum yapmak zorunludur. Herhangi bir nedenle sunum yapmamış olan katılımcıya sertifika verilmesi ve çalışmasının yayınlanması söz konusu olamaz.
- Sunum, çalışmada adı geçen yazarlardan herhangi biri tarafından yapılabilir.
- **Katılımcı, kendi oturumda, oturum bitene kadar bulunmak zorundadır.**
- Katılımcıların kendi oturumları dışındaki oturumlara katılma zorunluluğu yoktur.
- ZOOM platformunun kapasite sınırı nedeniyle, DİNLEYİCİ, sadece kapasite izin verdiği sürece kabul edilebilmektedir.

IMPORTANT, PLEASE READ CAREFULLY

- To be able to make a meeting online, login via <https://zoom.us/join> site, enter ID instead of “Meeting ID or Personal Link Name” and solidify the session.
- The Zoom application is free and no need to create an account.
- The Zoom application can be used without registration.
- The application works on tablets, phones and PCs.
- Speakers must be connected to the session **10 minutes before** the presentation time.
- All congress participants can connect live and listen to all sessions.
- During the session, your camera should be turned on **at least %70** of session period
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.

TECHNICAL INFORMATION

- Make sure your computer has a microphone and is working.
- You should be able to use screen sharing feature in Zoom.
- Attendance certificates will be sent to you as pdf at the end of the congress.
- Moderator is responsible for the presentation and scientific discussion (question-answer) section of the session.
- Before you login to Zoom please indicate your name surname and hall number,

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI	1	TOLSTOY BİR AHLAK YAZARI MI?	Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI
		2	AN ANALYSIS OF THE “THREE QUESTIONS” STORY IN TOLSTOY’S BOOK “WHAT DOES MAN LIVE BY?” IN TERMS OF ARISTOTLE’S CONCEPT OF “KATHARSIS”	Dr. Handan GÜRBÜZ YENİ
		3	THE RELATIONSHIP OF THE MOVIE FINDING FORRESTER WITH LITERATURE AND FICTION	Dr. Handan GÜRBÜZ YENİ
		4	GEOFFREY CHAUCER’IN ŞÖVALYENİN HİKAYESİ’NDEKİ FELSEFİ İZLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	Arş. Gör. Faruk YORGUN
		5	NERMİ UYGUR DÜŞÜNCESİ BAĞLAMINDA METAFİZİK VE FELSEFE ARASINDAKİ İLİŞKİ	Arş. Gör. Faruk YORGUN
		6	IN THE FOOTSTEPS OF WILHELM DILTHEY: A HERMENEUTIC JOURNEY INTO THE SCIENCES OF THE SPIRIT	Doç. Dr., Serdar SAYGILI Doktora Öğrencisi, Gülsima URTEKİN
		7	IN THE FOOTSTEPS OF MARTIN HEIDEGGER: AN INQUIRY INTO THINKING	Doç. Dr., Serdar SAYGILI Doktora Öğrencisi, Gülsima URTEKİN

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç. Dr. Rıdvan KARACAN	1	TÜKETİCİ KARAR VERME SÜRECİNE NÖROPAZARLAMANNIN ETKİSİ	Dr. Öğretim Görevlisi, Pınar COŞKUN
		2	İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN İNŞAAT SEKTÖRÜNE ETKİLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN YENİLİKÇİ STRATEJİLER	Doç. Dr. Rıdvan KARACAN
		3	MUĞLA İLİ'NDE ELEKTRİKLİ ARAÇ ŞARJ İSTASYONU KONUMLANDIRMA OPTİMİZASYONU: GENETİK ALGORİTMA TABANLI ÇOK AMAÇLI BİR YAKLAŞIM	Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR Arş. Gör. Nusret KARA
		4	MEASURING NEUROCOGNITIVE PERFORMANCE IN SOCIAL SCIENCES: PSYCHOPY PROGRAM AND EEG	İlyas Ertuğrul İNAN Necati ALTINOK B. Muhammed ÖZCAN
		5	BEHAVIORAL ADDICTION IN THE FIGHT AGAINST CYBER CRIMES: TECHNOLOGY, INTERNET AND SOCIAL MEDIA USE	İlyas Ertuğrul İNAN Mehmet Ali ALNİDELİK Ercan KAYMAK Onur KUŞAKCI Selim BAHADIR
		6	GİRİŞİMCİLİK ÜZERİNE YAZILAN AKADEMİK KİTAPLARA DAİR BİR KRİTİK	Dr. Serhat SOYŞEKERCİ
		7	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF RESEARCH ON THE CONCEPT OF "CUSTOMER ENGAGEMENT"	Mohammad ATARIANI Doç.Dr.Serpil ÜNAL KESTANE
		8	BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF SOCIAL CRM WITH VOSVIEWER	Yaren Sıla KOÇ Doç.Dr.Serpil ÜNAL KESTANE

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Dr. Öğr. Üyesi Aydoğın Meşeli	1	EXAMINING THE ROLE OF WORKPLACE EXCLUSION ON FEELINGS OF LONELINESS	Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşe AVCIOĞLU Doç. Dr. Yeliz PEKERŞEN Prof. Dr. Hatice Ferhan NİZAMLIOĞLU
		2	HASTA-HEKİM İLETİŞİMİ, HEKİME GÜVEN VE HASTA MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER	Yüksek Lisans Tez Öğrencisi Gamze GÜNEY
		3	SUSTAINABILITY AND STRATEGIC LEADERSHIP: ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN ENERGY-INTENSIVE SECTORS	PhD Candidate, Şeyma TEKİN PhD Candidate, Elif Dicle TURŞUCULAR
		4	THE IMPORTANCE OF DIYARBAKIR IN TERMS OF CULTURAL TOURISM	Dr. Öğr. Üyesi Aydoğın Meşeli
		5	GEOGRAPHICAL FACTORS AFFECTING THE FOUNDATION AND DEVELOPMENT OF DIYARBAKIR	Dr. Öğr. Üyesi Aydoğın Meşeli
		6	THE ROLE OF DESTINATION MANAGEMENT ORGANIZATIONS IN TOURISM MANAGEMENT AND A PROPOSED DESTINATION MANAGEMENT ORGANIZATION MODEL FOR THE PERŞEMBE YAYLASI OF ORDU	Arş. Gör. Dr. Bahtiyar AYDIN
		7	GEOGRAPHICAL INDICATION POTENTIAL OF BİNGÖL: GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF LOCAL DISHES AND CULTURAL HERITAGE	Doktora Öğrencisi, Şeyda DİKME

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Dr. Öğretim Üyesi, Merve YOLAL	1	Rusya Ukrayna Savaşında Özel Askeri Güvenlik Şirketleri Eylemlerinin Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Değerlendirilmesi	Mehdi Sosar
		2	BOŞANMA DAVASINDA KADININ EKONOMİK HAKLARI	Dr., Coşkun ÇALDAĞ
		3	VERGİ ADALETİNİ SAĞLAMADA NEGATİF GELİR VERGİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ	Dr. Öğretim Üyesi, Merve YOLAL
		4	RECREATION SERVICES IN LOCAL GOVERNMENTS	Doktora Öğrencisi Ahmet Furkan ÇETİNKAYA Dr. Öğr. Üyesi Metin YILDIZ Prof. Dr. Abdurrahman KIRTEPE
		5	A RESEARCH ON CAMPUS RECREATION PRACTICES	Dr. Öğr. Üyesi Metin YILDIZ Doktora Öğrencisi Ahmet Furkan ÇETİNKAYA Prof. Dr. Abdurrahman KIRTEPE

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 11:00 – 13:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Prof. Dr. Kürşat YENİLMEZ	1	THE EMPIRICAL STUDY: RELATIONSHIP BETWEEN TEACHERS' STRESS LEVELS AND COPING STRATEGIES WITH SOCIODEMOGRAPHIC INDICATORS	SUTKIENE Agne Doc. Dr. TILINDIENE Ilona
		2	LITERATURE REVIEW INTERCONNECTIONS BETWEEN EMOTIONAL INTELLIGENCE AND THE QUALITY OF RELATIONSHIPS WITH PARENTS, TEACHERS AND PEERS IN SCHOOL-AGE GIRLS	TARASEVICIUTE Ingrida Doc. Dr. TILINDIENE Ilona
		3	SINIF ÖĞRETMENLERİ ZÜMRE ÖĞRETMENLER KURULU TOPLANTILARI İŞLEYİŞ ÖLÇEĞİ GÜVENİLİRLİK VE GEÇERLİK ÇALIŞMASI	Bilal KÜRÜM Prof. Dr. Mehmet Kaan DEMİR
		4	TEKNOLOJİ DESTEKLİ MATEMATİKSEL MODELLEME ETKİNLİKLERİNİN ÖĞRETMENİ ADAYLARININ TEKNOLOJİK PEDAGOJİK ALAN BİLGİSİ (TPAB) GELİŞİMİNE ETKİSİ	Meylis BOPBYEV Prof. Dr. Aytaç KURTULUŞ
		5	6. SINIF MATEMATİK BECERİ TEMELLİ SORULARIN MATEMATİKSEL DÜŞÜNME BİLŞENLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	Prof. Dr. Kürşat YENİLMEZ Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra AYDIN
		6	INVESTIGATION OF THE EFFECT OF CHILDHOOD TRAUMAS ON HOPELESSNESS	Öğr. Gör. Ahmet TÜRK Uzm. Sena TÜRK Doç. Dr. Meral ÖZTÜRK
		7	INVESTIGATION OF RESILIENCE LEVELS OF WOMEN VICTIMS OF VIOLENCE IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES	Uzm. Sena TÜRK Doç. Dr. Meral ÖZTÜRK Öğr. Gör. Ahmet TÜRK

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Ahmed Hossain	1	A MODEL OF COGNITIVE FUNCTIONALITY IN THE CONTEXT OF COMPUTATIONAL ANALYSIS	Dr. Sofia Ivanova
		2	THE SIGNIFICANCE OF LIFE MEANING IN RECOVERING ADDICTS: A PAKISTANI PERSPECTIVE	Saira Tanveer, Tariq Ali
		3	FOSTERING ORGANIZATIONAL JUSTICE IN THE ALLOCATION OF INCENTIVES IN THE PAKISTANI PUBLIC SECTOR	Assoc. Prof. Imran Khurshid
		4	EXAMINING GENDER VARIANCES IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND ADAPTIVE REMEMBERING	Mariam Al-Fahad, Omar Al-Mansouri
		5	CULTURAL ANXIETY AMONG INTERNATIONAL STUDENTS IN KUALA LUMPUR: A CASE STUDY OF STUDENTS' LIFE IMPACT	Rina Masri, Muhammad Arif
		6	RE-VICTIMIZATION OF VICTIMS: A COMPARATIVE STUDY OF TREATMENT MODELS	Dr. Lina Ahmed
		7	USING NARRATIVE THEORY TO EXAMINE THE UNCERTAINTY IN ORGANIZATIONAL TRANSFORMATIONS: INSIGHTS FROM CORPORATE MERGERS	Prof. Dr. Ahmed Hossain
		8	DEVELOPMENT AND APPLICATION OF A NEW MEASURE OF GROUP BEHAVIOR IN ORGANIZATIONS	Khaled Nasr, Leila Zayed

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BİNGÖL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Assis. Prof. Zhang Rui	1	DYNAMICS OF COLLABORATIVE DECISION-MAKING IN MULTI-AGENT ENVIRONMENTS	Abdirahman Yusuf, Dr. Salma Ahmed
		2	ADVANCING NEURAL NETWORK-BASED CLASSIFICATION OF HEALTH CONDITIONS	Zhang Wei, Liu Fang
		3	RHETORICAL STRATEGIES IN SCIENTIFIC COMMUNICATION: ANALYSIS OF NEUROSCIENCE DISCOURSE	Chen Lijuan, Huang Min
		4	LINGUISTIC AND PRAGMATIC FACTORS IN RULE-BASED REASONING TASKS	Nguyen Thanh Phong, Le Thi Thanh
		5	NEURAL CORRELATES OF LEXICAL PROCESSING IN SYMBOL-BASED LANGUAGES	Sook-Hwa Kim, Jin-Seok Park
		6	ETHICAL AND PRACTICAL CHALLENGES OF DIGITAL TOOLS IN PSYCHOLOGICAL COUNSELING	Liu Wei, Assis. Prof. Zhang Rui
		7	IMPACT OF MATERNAL BEHAVIORS ON CHILDHOOD OBESITY RISKS: A GLOBAL META-ANALYSIS	Chen Yu, Wang Ling
		8	EVALUATING FAMILY-CENTERED APPROACHES TO CHILDHOOD OBESITY INTERVENTIONS	Tariq Al-Mansoor, Aisha Al-Naimi
		9	CULTIVATING PRO-ENVIRONMENTAL ATTITUDES IN ELEMENTARY STUDENTS	Dr. Wei-Ling Zhang, Dr. Hui-Min Fang

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BİNGÖL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Amina Rahman	1	SENSORY AND COGNITIVE INTERACTIONS IN CHILDREN WITH AUTISM: INSIGHTS FROM SAUDI ARABIA	Hala Ibrahim, Omar Khaled
		2	PARENTING STYLES AND THEIR IMPACT ON CHILDREN'S SOCIAL ADAPTATION	Farah Mahbub, Layla Dr. Noreen, Hafeez Khan
		3	TEACHERS' AND STUDENTS' PERCEPTIONS OF CLASSROOM ENGAGEMENT AND DISRUPTION	Chen Xiaoling, Wang Jiayi, Huang Yutong
		4	AN IMPROVED FRAMEWORK FOR SENTIMENT ANALYSIS IN PRODUCT REVIEWS	Rahul Sharma, Priya Desai, Sameer Rathi
		5	MONTE CARLO SIMULATIONS FOR ASSESSING RISK-INVESTMENT RELATIONSHIPS	Ahmed Farouk, Khaled Hassan, Amr Said
		6	CONSUMER RIGHTS AND DIGITAL AUCTIONS: A REFORM PROPOSAL	Amina Rahman
		7	DIGITAL PROCUREMENT IN CONSTRUCTION: OVERCOMING CHALLENGES AND MAXIMIZING BENEFITS	Chunhua Zhang, Wei Liu
		8	DIGITAL PROCUREMENT IN CONSTRUCTION: OVERCOMING CHALLENGES AND MAXIMIZING BENEFITS	Prof. Dr. Chunhua Zhang, Wei Liu
		9	ACHIEVING PERSONALIZED WEB INTELLIGENCE MATURITY IN DIGITAL MARKETING	Assoc. Prof. Dr. Dae-Jung Kim

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Prof. Dr. Adebayo Akintola	1	OVERCOMING CITIZEN ADOPTION BARRIERS IN E-GOVERNANCE SYSTEMS	Assoc. Prof. Dr. Asha Sharma
		2	OPTIMIZING TAX STRATEGIES THROUGH ADVANCED PRICING METHODS IN GLOBAL MARKETS	Linh Nguyen
		3	AN OPTIMIZATION APPROACH TO INDEX ARBITRAGE STRATEGIES	Zhang Lei, Liu Meng
		4	RISK-BASED SIMULATION FOR CONSTRUCTION BID PRICING	Ahmed Al-Mahmoud, Youssef Al-Rahman, Fatima Al-Zahrani
		5	INTEGRATING TECHNOLOGY INTO LANGUAGE TEACHING: STRATEGIES AND BENEFITS	Prof. Dr. Adebayo Akintola
		6	SUPPORTING RESEARCH STUDENTS THROUGH ENHANCED LEARNING PROGRAMS	Assis.Prof. Nguyen Thi Lan Anh, Dr. Tran Van Binh
		7	LANGUAGE PROFICIENCY AND EDUCATIONAL OUTCOMES IN ENGINEERING STUDENTS	Maria Isabel Santiago, Ramon De La Cruz, Carla Hernandez

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BİNGÖL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Dr. Samuel K. Obafemi,	1	DEVELOPING TEACHING STRATEGIES THROUGH CONCEPT CARTOONS: A FRAMEWORK FOR PRE-SERVICE TEACHERS IN PAKISTAN	Aisha Javed, Sana Malik
		2	EFFECTIVENESS OF AN INTEGRATED LEARNING MODEL ON STUDENTS' COGNITIVE AND EMOTIONAL DEVELOPMENT	Dr. Samuel K. Obafemi, Chidi Eze
		3	OVERCOMING TRADITIONAL CONSTRAINTS: A STUDY ON EDUCATIONAL INNOVATION IN KENYA	Abdi Yusuf, Amina Hassan
		4	ENHANCING EDUCATIONAL ACCESS THROUGH QR CODE TECHNOLOGY IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION	Lin Mei Wong, Hui Yang
		5	INTEGRATING TECHNOLOGY INTO LANGUAGE LEARNING: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH	Wei Zhang, Hua Li
		6	SOCIAL HUBS AS FACILITATORS OF KINSHIP COMMUNICATION	Fatima Bassey, Assoc. Prof. Ibrahim Okechukwu
		7	RELIGION, POLITICS, AND SECURITY IN CENTRAL ASIA	Aigerim Dauletova, Yerzhan Nurlan, Anara Alibek
		8	GENDER AND GAMING BEHAVIOR IN SOCIAL NETWORK GAMES	Minseo Choi, Hyejin Park
		9	BUILDING TRUST IN ELECTRONIC VOTING SYSTEMS	Laila Abou Zeid, Omar Tarek

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BİNGÖL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 11:30 – 13:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Assoc. Prof. Leonardo Conti	1	DEVELOPMENT OF A TAILORED FOOTWEAR MODEL FOR OPTIMAL COMFORT USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS	Amira El Khateeb
		2	ECONOMIC IMPACT OF URBAN REGENERATION ON MIXED-USE DEVELOPMENTS IN THE UAE	Fatima Al Marzouqi
		3	POLITICAL ENGAGEMENT AND MEDIA EXPOSURE IN THE KUALA LUMPUR METROPOLITAN AREA	Dr. Nurul Afifah
		4	URBAN TRANSFORMATIONS IN THE MEDITERRANEAN: A CASE STUDY OF TUNIS	Hanan Bouazizi
		5	STATISTICAL MODELING FOR URBAN ZONING IN SOUTHERN ITALY	Dr. Giovanni Esposito, Assoc. Prof. Leonardo Conti
		6	AGRICULTURAL EFFICIENCY IN BANGLADESH: AN EMPIRICAL ANALYSIS USING DEA	Farida Alam, Rahman Karim, Ayesha Hossain
		7	SUSTAINABILITY STRATEGIES IN SMALL-SCALE HOUSING ENTERPRISES IN INDONESIA	Dian Kusuma, Budi Santoso, Rini Handayani

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 1	Dr. Şeyma MIZRAK	1	The Relationship Between Peer Bullying and Technology Addiction	Dr. Şeyma MIZRAK
		2	The Impact of Group Guidance Program on Technology Addiction Awareness on Parents	Dr. Şeyma MIZRAK
		3	EXAMINING THE VIEWS OF SCHOOL PRINCIPALS ON EFFECTIVE SCHOOL MANAGEMENT	Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşe ÇİÇEK Doç. Dr. Zariye PANCAR Prof. Dr. Fikret ALINCAK
		4	EXAMINATION OF THE INTERNET ADDICTION LEVELS OF PROSPECTIVE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS IN TERMS OF THE VARIABLE OF THE CLASS THEY ARE STUDYING	Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşe ÇİÇEK Doç. Dr. Zariye PANCAR Prof. Dr. Fikret ALINCAK
		5	NARCISSISTIC PERSONALITY TRAITS AND SOCIAL MEDIA ADDICTION IN TEACHERS	Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI Nazife ŞENER
		6	SCIENTIFIC RESEARCH COMPETENCE AND ETHICAL TENDENCIES OF MASTER STUDENTS	Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI Şevval Gökdoğan
		7	ALİAGHA VAHİD'S LYRIC "İ" AND THE CONCEPT OF OPTIMISM	Assoc. Prof. Dr. Nazile Abdullazade

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 2	Doç. Dr. Güney NAİR	1	YOZGAT İLİ GELENEKSEL KONUT TİPOLOJİSİNİN ETNOARKEOLOJİK İNCELEMESİ	Mustafa Güzel SOLAK Öğr. Gör. Ertan ŞEHİT
		2	YENİ MEDYA'DA FOTOĞRAF FİLTRELERİNİN DÖNÜŞTÜRDÜĞÜ GÜZELLİK ALGISI: "GRATİS BEYZA" VAKASI	Öğretim Görevlisi, Ersin BERK
		3	1940 -1945 TÜRKİYE SAVAŞ KOŞULLARINDA TERSTEN ESEN EKONOMİ RÜZGÂRININ ETKİSİ İLE YAŞANAN GELİŞMELER	Meryem ERTAŞ Prof. Dr. Halis ÖZER
		4	PRACTICES RELATED TO BIRTH WITHIN THE SCOPE OF RITES OF PASSAGE: CİZRE EXAMPLE	Yüksek Lisans Öğrencisi Serçem BULU Doç. Dr. Berivan VARGÜN
		5	THE MEANING OF THE EYE OF HORUS IN EGYPTIAN CULTURE AND ITS INFLUENCE ON THE CULTURAL INDUSTRY	Eman SHAYBOUB Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN
		6	UŞAK HALI MOTİFLERİNİN YENİDEN YORUMLANARAK SECCADE TASARIMI YAPILMASI	Öğrenci, Habibe DEMİR Öğr. Gör. Dr. Yeşim AKSOY ŞAŞTIM
		7	ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMA GEÇİŞİN İKİ KARŞIT GAZETE PERSPEKTİFİNDEN SİVAS KENT YAŞAMINA YANSIMASI: ÜLKE VE HAKİKAT	Doç. Dr. Güney NAİR
		8	GENÇLERİN SOSYAL MEDYA KULLANMA ALIŞKANLIKLARI VE ORTAYA ÇIKARDIĞI SORUNLAR	Doç. Dr. Güney NAİR

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 3	Doç. Dr. Güventürk UĞURLU	1	GAMMA VE SZASZ-MİRAKYAN OPERATÖRLERİNİN BİLEŞKESİ	Ayşe GÖZCÜ Prof. Dr. Mediha ÖRKÇÜ
		2	O _n (A) YARIGRUBUNUN SIFIR BÖLEN GRAFİKLERİ	Yüksek Lisans Öğrencisi ve Öğretmen, Muhammet UYSAL Doç. Dr. Kemal TOKER
		3	KUSURLU AŞILAMA YAPILAN SIS SALGIN MODELİ İÇİN MATEMATİKSEL BİR YAKLAŞIM	Dr. SALAH ABUASAD Dr. AHMET YILDIRIM Dr. ISHAK HASHİMDr, SAMSUL ARİFFİN ABDUL KARİM Dr. J.F. GÓMEZ-AGUILAR
		4	Interaction of Papaver Rhoeas L. Extract's o-Coumaric Acid with 1QSG Protein in Antibacterial Activity Assessment	Dr. Öğr. Üyesi Ayşe BARAN Dr. Öğr. Üyesi Barış KURT Dr. Murat EVCİL
		5	THEORETICAL INVESTIGATION of CONFORMATION ANALYSIS and VIBRATION FREQUENCY of 3,6-DICHLOROBENZENE-1,2,4,5-TETRAOL and 3,6-DICHLOROBENZENE-1,2,4,5-TETRATHIOL MOLECULES	Doç. Dr. Güventürk UĞURLU

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 4	Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ	1	MINING AND DRILLING	Necmi YARBAŞI
		2	BETONARME YAPILARDA GÖÇME NEDENLERİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Prof. Dr. Ercan IŞIK Doç. Dr. Fatih AVCİL Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ
		3	YIĞMA YAPILARDA HASARLARIN YAPISAL DÜZENSİZLİKLER AÇISINDAN İNCELENMESİ ÜZERİNE BİR ÇALIŞMA	Prof. Dr. Ercan IŞIK Doç. Dr. Fatih AVCİL Prof. Dr. Aydın BÜYÜKSARAÇ
		4	PARKLANMANIN ÇEVRE DÜZENİNE ETKİSİ: ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ	İnşaat Mühendisi Zühal ZİREK Dr. Öğr. Üyesi Muhammed Ali ÇOLAK
		5	EV STÜDYOLARINDA GÜRÜLTÜ DENETİMİNE YÖNELİK ÖNLEMLERİN ÖRNEKLER KAPSAMINDA BELİRLENMESİ	Buğrahan BARAN Prof. Dr. Neşe AKDAĞ

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 15:00 – 17:00 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 5	Erkan TOROS	1	Rüzgar Türbinleri ve Enerji Verimliliği	İlayda Arslan Ali Ekber Özdemir
		2	PET AMBALAJLI KOLALI İÇECEKLERDE SICAKLIĞIN RAF ÖMRÜNE ETKİSİ	Erkan TOROS Prof. Dr. Rasim BEHÇET
		3	PET AMBALAJLI KOLALI İÇECEKLERDE AMBALAJ KALINLIĞININ RAF ÖMRÜNE ETKİSİ	Erkan TOROS Prof. Dr. Rasim BEHÇET
		4	KINEMATIC ANALYSIS OF THE MANIPULATOR IN MATLAB	Prof. Dr. Servet SOYGÜDER Yüksek Lisan Öğrencisi, Bahar AKBAŞ
		5	MANIPULATOR TRAJECTORY PLANNING USING MATLAB	Prof. Dr. Servet SOYGÜDER Yüksek Lisan Öğrencisi, Bahar AKBAŞ

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 21 - 23, 2025 BİNGÖL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 6	Prof. Dr. Hanan Hassan,	1	MATERIAL SELECTION FOR MANUAL WINCH DESIGN: A MULTI-ATTRIBUTE DECISION MAKING APPROACH	Dr. Peter O. Akinyi, Assoc. Prof. Dr. Moses N. Origa
		2	DEVELOPMENT OF UV-CURED COATINGS BASED ON BIO-BASED ACRYLATED EPOXIDIZED SOYBEAN OIL	Dr. Rania F. Al-Sabah, Prof. Dr. Imad F. Al-Khoury
		3	EXPERIMENTAL STUDY ON OVER-CUT IN ULTRASONIC MACHINING OF WC-CO COMPOSITE MATERIAL	Dr. Han Kim, Prof. Dr. Woo Seung Choi, Assoc. Prof. Dr. Jae Su Lee
		4	FABRICATION OF ALUMINUM-CARBON NANOTUBE NANOCOMPOSITE USING INDUCTION MELTING	Dr. Hamza Ali, Assoc. Prof. Dr. Fatima Zahra, Prof. Dr. Karim Abdel Rahman
		5	EFFECT OF MILLED WASTE GLASS ON CLAY CERAMIC FOAM PROPERTIES PRODUCED VIA DIRECT FOAMING	Dr. Mikhail Ivanov, Assoc. Prof. Dr. Elena Volodina, Prof. Dr. Dmitry Sergeev
		6	CRACK PROPAGATION IN COMPOSITE LAMINATES: ROLE OF INTERFACE PROPERTIES	Prof. Dr. Koji Tanaka, Assoc. Prof. Dr. Tetsuya Saito, Dr. Hiroshi Yamada
		7	GENETIC IDENTIFICATION OF DGAT2 GENES IN EGYPTIAN OLIVE CULTIVARS	Dr. Ahmed Farag, Prof. Dr. Hanan Hassan, Assoc. Prof. Dr. Rania Ibrahim
		8	EFFECT OF POLLEN SOURCES ON FRUIT SET AND QUALITY OF 'LONG RED B' WAX APPLE IN TAIWAN	Dr. Li Wei Zhang, Assoc. Prof. Dr. Yu Ming Lee

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 21 - 23, 2025 BİNGÖL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 7	Prof. Dr. Khalid M. Al-Harbi,	1	DEVELOPMENT OF CARBON NANOTUBE-BASED SUPERCAPACITORS FOR ADVANCED ENERGY STORAGE	Assoc. Prof. Dr. Sayeed Ahmed Shah, Prof. Dr. Ahmed Nadeem Khan
		2	OPTIMIZATION OF B-GALACTOSIDASE ACTIVITY IN YEAST USING ORGANIC SOLVENTS AND STATISTICAL MODELS	Prof. Dr. Manoj Kumar Sharma, Assoc. Prof. Dr. Rekha S. Gupta
		3	EFFECT OF FIELD TYPE ON COPPER CONCENTRATION IN LAMBS IN MOUNTAIN AND PLAIN REGIONS	Dr. Fadila Benkhaldoun, Assoc. Prof. Dr. Ali El Hadj
		4	VALIDITY, RELIABILITY AND OBJECTIVITY OF THE 90° PUSH-UPS TEST IN SPORTS SCIENCE STUDENTS	Dr. Zainal Abidin, Prof. Dr. Amirul Hakim, Assoc. Prof. Dr. Syafiq Hassan
		5	IMPACT OF CALCIUM CARBIDE ON SPERM MORPHOLOGY AND VIABILITY IN ALBINO MICE	Dr. Joseph O. Akpan, Assoc. Prof. Dr. Richard O. Okon, Dr. Anita O. Okafor
		6	EFFECTS OF THYMOQUINONE ON CADMIUM-INDUCED NEPHROTOXICITY IN RATS	Prof. Dr. Khalid M. Al-Harbi, Assoc. Prof. Dr. Jamal A. Al-Ghamdi, Dr. Rami M. Al-Omari
		7	PREVALENCE OF ADULT TAENIA SAGINATA IN CATTLE AT MAJOR ABATTOIRS IN PORT HARCOURT, NIGERIA	Dr. Chijioke O. Duru, Assoc. Prof. Dr. Obioma E. Nwachukwu
		8	ATTACKS ON THE ELLIPTIC CURVE DISCRETE LOGARITHM PROBLEM OVER PRIME AND BINARY FIELDS	Dr. Wei Zhang, Assoc. Prof. Dr. Liang Chen

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 21 - 23, 2025 BİNGÖL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 8	Assoc. Prof. Dr. Fatima Al-Rashid	1	FORMAL DEVELOPMENT OF THE WIRELESS TRANSACTION PROTOCOL IN EVENT-B	Assoc. Prof. Dr. Fatima Al-Rashid, Dr. Nabil Jamil
		2	COOPERATION EMERGENCE IN DEMOGRAPHIC MULTI-LEVEL DONOR-RECIPIENT GAMES	Dr. Lian Zhang, Assoc. Prof. Dr. Wei Liu
		3	SOLAR POWERED CLUSTER HEAD RELOCATION ALGORITHM FOR WIRELESS SENSOR NETWORKS	Dr. Yunfei Zhao, Prof. Dr. Li Wei
		4	DESIGN OF A VIA-LESS ULTRA-WIDEBAND MICROSTRIP FILTER	Assoc. Prof. Dr. Marcus Fischer, Dr. Elena Schmidt
		5	LOCALIZATION OF BLUETOOTH DEVICES USING IMPROVED RSSI-BASED TRILATERATION METHOD FOR THE VISUALLY IMPAIRED	Ahmad Younis, Imran Khan, Sadiq Ali
		6	DEVELOPMENT OF MAINTENANCE MANAGEMENT SYSTEM FOR FERTILIZER PLANT PERFORMANCE OPTIMIZATION	Khaled Al-Masri
		7	MULTI-AGENT SYSTEM MODELING OF INDUSTRIAL CONTROL SYSTEMS USING AGR FRAMEWORK	Rachid Boudraa, Ahmed Zeggai, Mohamed Dahmani

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 9	Sergei Ivankov	1	SECURITY MEASURES IN AT-HOME MEDICAL CARE SYSTEMS USING SENSOR NETWORKS	Nadia Raza, Tasneem Akhtar, Farida Khatoon
		2	DETECTION OF ATRIOVENTRICULAR HEART BLOCK IN ECG SIGNALS USING A COMPOUND NEURAL NETWORK	Moussa Djedid, Yassine Bencherif, Khaled Boudraa
		3	SIMULATION AND VALIDATION OF MULTIBODY MECHANICAL SYSTEMS WITH REVOLUTE JOINTS UNDER CLEARANCE	Mohammad Nasser, Ali Kamal, Abdelghani Mechaal
		4	DEVELOPING NON-FUNCTIONAL REQUIREMENTS FOR DECISION SUPPORT SYSTEMS IN THE HEALTHCARE SECTOR	Ahmed Sadiq
		5	RELIABILITY COST OF DISTRIBUTION CENTERS IN MULTI-CAPACITY SUPPLY CHAINS UNDER FAILURE SCENARIOS	Hassan Jafari, Reza Parsa, Fathollah Saeedi
		6	FACTORS AFFECTING ESTIMATION OF WORK EFFORT IN SOFTWARE DEVELOPMENT AND ENHANCEMENT PROJECTS	Sergei Ivankov
		7	ADVANCEMENTS IN SOFTWARE ARCHITECTURE FOR EFFICIENT SYSTEM DESIGN	Hassan Jamil, Yusra Alhassan
		8	AUTONOMOUS CONTROL STRATEGY FOR MULTI-ROTOR UAVs IN COMPLEX ENVIRONMENTS	Ahmed Taha, Khaled Mansour

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 10	Sami Benkhelifa	1	THERMAL STRESS ANALYSIS IN LIQUID-PROPELLANT ROCKET ENGINES USING THE SUBSTRUCTURE METHOD	Tariq Alhaj, Lina Mustafa
		2	IMPROVEMENTS IN TITANIUM ALLOY FORMABILITY THROUGH INCREMENTAL SHEET FORMING	Khalil Mansouri, Yasmine Hachem
		3	IMU/GPS INTEGRATION ALGORITHM FOR ENHANCED NAVIGATION IN LAND VEHICLES	Sami Benkhelifa, Rania Fadili
		4	MAGNETIC EFFECTS ON FERROFLUID FLOW OVER A ROTATING POROUS DISK: A COMPARATIVE STUDY	Jin H. Lee, Min J. Park
		5	CREEP BEHAVIOR OF FUNCTIONALLY GRADED CYLINDER UNDER INTERNAL PRESSURE: A NUMERICAL STUDY	Ahmed A. Fayed, Rania M. Abdel-Mottaleb
		6	MAGNETO-VISCOUS EFFECTS ON FERROFLUID FLOW OVER A POROUS ROTATING DISK WITH SUCTION/INJECTION	Dinesh K. Sharma, Arvind K. Yadav
		7	OPTIMAL DESIGN OF LANDING GEARS FOR LIGHT UNMANNED AIRCRAFT VEHICLES	Tariq A. Al-Khayat, Khalid M. Al-Fahad

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON APPLIED SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 11	Sami Benkhelifa	1	ANALYSIS OF THE GRAND JETÉ: BIOMECHANICAL PERFORMANCE IN CLASSICAL DANCE	Lucia Černá, Peter Novák
		2	APPLICATION OF A COMPOSITE NEURAL NETWORK FOR DIAGNOSING ATRIOVENTRICULAR HEART BLOCK (AVB) USING ECG SIGNALS	Rachid Ait Mansour, Amine Benabdellah, Hafid Karim
		3	IMPACT OF CEMENT AND LIME ON SHEAR STRENGTH PARAMETERS OF LOESS SOILS IN GORGAN, IRAN	Hossein Ali Rezaei, Mahin Talebian, Reza Moradi
		4	CLOUD-BASED DEVELOPMENT OF BIM SOFTWARE FOR THE AEC INDUSTRY	Dong-Ho Lee
		5	IMPACT OF AEROBIC EXERCISE ON PANCREATIC HORMONES IN MALE STUDENTS	Olumide Adesola, Chijioke Okafor
		6	FACTORS INFLUENCING VOLUNTEER COMMITMENT IN SPORT EVENTS	Amina Nkosi, Titola Ayodele, Fola Adegoke
		7	FOOD HABITS AND NUTRITIONAL STATUS OF RUGBY PLAYERS IN FIJI	Mariana Tui, Niko Vakarau, Sera Nabangi
		8	EFFECT OF STRENGTH CAPABILITIES ON HANDSTAND PERFORMANCE QUALITY	Milan Novák, Eva Hronová, Petr Dostál
		9	EVALUATION OF THE OBJECTIVITY AND RELIABILITY OF PUSH-UP TESTING AMONG UNDERGRADUATE STUDENTS IN SPORT SCIENCE PROGRAMS	Amir Hussein Ali, Fatima Zahra Amsari

BINGOL 4th INTERNATIONAL CONFERENCE ON SOCIAL SCIENCES March 21 - 23, 2025 BINGOL Meeting ID: 885 7151 8350 Passcode: 202224 23 Mart / March 23, 2025 / 15:30 – 17:30 Time zone in Turkey (GMT+3)				
Salon	Moderator		Bildiri No ve Başlığı / Paper ID and Title	Authors
HALL / SALON 12	Dr. Nour Al-Hussein	1	ADVOCATING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION THROUGH CONTEXTUALIST APPROACH	Dr. Amina Hussain Dr. Ahmed Al-Rashid
		2	IMPACT OF ARAB MODERNISM ON EGYPTIAN WOMEN WRITERS IN THE 1950S AND 1960S	Samar El-Fayoumi Tariq El-Mansour Layla Abdallah
		3	HUMAN-ENVIRONMENT INTERACTIONS: AN ETHICAL PERSPECTIVE	Dr. Farhan Yusof Dr. Lina Noviani
		4	SAFEGUARDING HUMAN RIGHTS IN EUROPE: THE ROLE OF LEGISLATIVE BODIES	Assoc. Prof. Elena Ivanova
		5	EFFECTS OF EISENHOWER'S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND LONG-TERM IMPACTS	B. van der Meer
		6	PROVIDERS OF HUMAN SECURITY IN FRAGILE STATES UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS	Dr. Nour Al-Hussein
		7	DEVELOPING A MULTIDIMENSIONAL FRAMEWORK FOR MEDIA CREDIBILITY ASSESSMENT	Amina Abdel Rahman Ahmed
		8	ANALYZING GENDER DISPARITIES IN ACADEMIC RESEARCH: FUNDING, COLLABORATION, AND PRODUCTIVITY	Dr. Amara Singh Dr. Ibrahim Al-Fadhli

Contents

TOLSTOY BİR AHLAK YAZARI MI?	1
TOLSTOY'UN İNSAN NE İLE YAŞAR? ADLI KİTAPINDA YER ALAN “ÜÇ SORU” HİKÂYESİNİN ARİSTOTELES’İN “KATHARSİS” KAVRAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ	7
FINDING FORRESTER (FORRESTER’I BULMAK) ADLI FİLMİN EDEBİYAT VE KURMACAYLA OLAN İLİŞKİSİ .	14
GEOFFREY CHAUCER’IN ŞÖVALYENİN HİKAYESİ’NDEKİ FELSEFİ İZLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA.....	22
NERMİ UYGUR DÜŞÜNCESİ BAĞLAMINDA METAFİZİK VE FELSEFE ARASINDAKİ İLİŞKİ	23
WILHELM DILTHEY’İN İZİNDE: TİN BİLİMLERİNE HERMENEUTİK BİR YOLCULUK	24
MARTİN HEIDEGGER’İN İZİNDE: DÜŞÜNMEYE DAİR BİR SORUŞTURMA	31
TÜKETİCİ KARAR VERME SÜRECİNE NÖROPazarlamanın ETKİSİ	39
İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN İNŞAAT SEKTÖRÜNE ETKİLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN YENİLİKÇİ STRATEJİLER (BÜYÜK BRİTANYA ÖRNEĞİ)	40
MUĞLA İLİ’NDE ELEKTRİKLİ ARAÇ ŞARJ İSTASYONU KONUMLANDIRMA OPTİMİZASYONU: GENETİK ALGORİTMA TABANLI ÇOK AMAÇLI BİR YAKLAŞIM	53
SİBER SUÇLARLA MÜCADELE KAPSAMINDA DAVRANIŞSAL BAĞIMLILIK: TEKNOLOJİ, İNTERNET VE SOSYAL MEDYA KULLANIMI	67
SOSYAL BİLİMLERDE NÖROBİLİŞSEL PERFORMANSIN ÖLÇÜMLENMESİ: PSYCHOPY PROGRAMI VE EEG	89
GİRİŞİMCİLİK ÜZERİNE YAZILAN AKADEMİK KİTAPLARA DAİR KRİTİK.....	105
MÜŞTERİ ETKİLEŞİMİ (CUSTOMER ENGAGEMENT) KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ.....	112
SOCIAL CRM KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN VOSWIEWER İLE BİBLİYOMETRİK ANALİZİ .	114
İŞ YERİNDE DIŞLANMANIN YALNIZLIK DUYGUSU ÜZERİNDEKİ ROLÜNÜN İNCELENMESİ	116
HASTA-HEKİM İLETİŞİMİ, HEKİME GÜVEN VE HASTA MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER	128
SUSTAINABILITY AND STRATEGIC LEADERSHIP: ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN ENERGY-INTENSIVE SECTORS.....	140
DİYARBAKIR’IN KÜLTÜR TURİZMİ AÇISINDAN ÖNEMİ.....	152
DİYARBAKIR’IN KURULUŞ GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN COĞRAFİ FAKTÖRLER	154
BİNGÖL’ÜN COĞRAFİ İŞARET POTANSİYELİ: YÖRESEL YEMEKLER VE KÜLTÜREL MİRASIN COĞRAFİ ANALİZİ	156
RUSYA UKRAYNA SAVAŞINDA ÖZEL ASKERİ GÜVENLİK ŞİRKETLERİ EYLEMLERİNİN ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	158
BOŞANMA DAVASINDA TARAFLARIN EKONOMİK HAKLARI	170
VERGİ ADALETİNİ SAĞLAMADA NEGATİF GELİR VERGİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	183
YEREL YÖNETİMLERDE REKREASYON HİZMETLERİ	196
KAMPÜS REKREASYON UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	209

SINIF ÖĞRETMENLERİ ZÜMRE ÖĞRETMENLER KURULU TOPLANTILARI İŞLEYİŞ ÖLÇEĞİ GÜVENİLİRLİK VE GEÇERLİK ÇALIŞMASI	219
TEKNOLOJİ DESTEKLİ MATEMATİKSEL MODELLEME ETKİNLİKLERİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ TEKNOLOJİK PEDAGOJİK ALAN BİLGİSİNE (TPAB) ETKİSİ	234
ALTINCI SINIF MATEMATİK BECERİ TEMELLİ SORULARIN MATEMATİKSEL DÜŞÜNME BİLEŞENLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ	247
ÇOCUKLUK ÇAĞI RUHSAL TRAVMALARININ UMUTSUZLUK ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ	263
ŞİDDET MAĞDURU KADINLARIN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ	270
AKRAN ZORBALIĞI İLE TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞININ İLİŞKİSİ	279
TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI FARKINDALIK KONULU GRUP REHBERLİĞİ PROGRAMININ EBEVEYNLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ	281
BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ÖĞRENİM GÖRDÜĞÜ SINIF DEĞİŞKENİ AÇISINDAN İNTERNET BAĞIMLILIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ.....	283
OKUL MÜDÜRLERİNİN ETKİLİ OKUL YÖNETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ	285
YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİLERİNDE BİLİMSEL ARAŞTIRMA YETKİNLİĞİ VE ETİK EĞİLİMLER	287
ÖĞRETMENLERDE NARSİST KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI	295
NARCISSISTIC PERSONALITY TRAITS AND SOCIAL MEDIA ADDICTION CONCERNING TEACHERS	296
YOZGAT İLİ GELENEKSEL KONUT TİPOLOJİSİNİN ETNOARKEOLOJİK İNCELEMESİ	301
YENİ MEDYA'DA FOTOĞRAF FİLTRELERİNİN DÖNÜŞTÜRDÜĞÜ GÜZELLİK ALGISI: "GRATİS BEYZA" VAKASI	302
1940-1945 TÜRKİYE SAVAŞ KOŞULLARINDA TERSTEN ESEN EKONOMİ RÜZGÂRININ ETKİSİ İLE YAŞANAN GELİŞMELER.....	303
1940-1945 TÜRKİYE SAVAŞ KOŞULLARINDA TERSTEN ESEN EKONOMİ RÜZGÂRININ ETKİSİ İLE YAŞANAN GELİŞMELER.....	305
GEÇİŞ RİTÜELLERİ KAPSAMINDA DOĞUMA İLİŞKİN UYGULAMALAR: CİZRE ÖRNEĞİ	313
HORUS'UN GÖZÜNÜN MISIR KÜLTÜRÜNDEKİ ANLAMI VE KÜLTÜR ENDÜSTRİSİNDEKİ YERİ	322
UŞAK HALI MOTİFLERİNİN YENİDEN YORUMLANARAK SECCADE TASARIMI YAPILMASI.....	337
GENÇLERİN SOSYAL MEDYA KULLANMA ALIŞKANLIKLARI VE ORTAYA ÇIKARDIĞI SORUNLAR	350
ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMA GEÇİŞİN İKİ KARŞIT GAZETE PERSPEKTİFİNDEN SİVAS KENT YAŞAMINA YANSIMASI: ÜLKE VE HAKİKAT.....	359
A MODEL OF COGNITIVE FUNCTIONALITY IN THE CONTEXT OF COMPUTATIONAL ANALYSIS	369
THE SIGNIFICANCE OF LIFE MEANING IN RECOVERING ADDICTS: A PAKISTANI PERSPECTIVE	370
FOSTERING ORGANIZATIONAL JUSTICE IN THE ALLOCATION OF INCENTIVES IN THE PAKISTANI PUBLIC SECTOR	371
EXAMINING GENDER VARIANCES IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND ADAPTIVE REMEMBERING.....	372
CULTURAL ANXIETY AMONG INTERNATIONAL STUDENTS IN KUALA LUMPUR: A CASE STUDY OF STUDENTS' LIFE IMPACT.....	373

RE-VICTIMIZATION OF VICTIMS: A COMPARATIVE STUDY OF TREATMENT MODELS	374
USING NARRATIVE THEORY TO EXAMINE THE UNCERTAINTY IN ORGANIZATIONAL TRANSFORMATIONS: INSIGHTS FROM CORPORATE MERGERS	375
DEVELOPMENT AND APPLICATION OF A NEW MEASURE OF GROUP BEHAVIOR IN ORGANIZATIONS.	376
DYNAMICS OF COLLABORATIVE DECISION-MAKING IN MULTI-AGENT ENVIRONMENTS	377
ADVANCING NEURAL NETWORK-BASED CLASSIFICATION OF HEALTH CONDITIONS.....	378
RHETORICAL STRATEGIES IN SCIENTIFIC COMMUNICATION: ANALYSIS OF NEUROSCIENCE DISCOURSE	379
LINGUISTIC AND PRAGMATIC FACTORS IN RULE-BASED REASONING TASKS.....	380
NEURAL CORRELATES OF LEXICAL PROCESSING IN SYMBOL-BASED LANGUAGES	381
ETHICAL AND PRACTICAL CHALLENGES OF DIGITAL TOOLS IN PSYCHOLOGICAL COUNSELING	382
EVALUATING FAMILY-CENTERED APPROACHES TO CHILDHOOD OBESITY INTERVENTIONS	384
CULTIVATING PRO-ENVIRONMENTAL ATTITUDES IN ELEMENTARY STUDENTS	385
SENSORY AND COGNITIVE INTERACTIONS IN CHILDREN WITH AUTISM: INSIGHTS FROM SAUDI ARABIA	386
PARENTING STYLES AND THEIR IMPACT ON CHILDREN'S SOCIAL ADAPTATION	387
TEACHERS' AND STUDENTS' PERCEPTIONS OF CLASSROOM ENGAGEMENT AND DISRUPTION	388
AN IMPROVED FRAMEWORK FOR SENTIMENT ANALYSIS IN PRODUCT REVIEWS	389
MONTE CARLO SIMULATIONS FOR ASSESSING RISK-INVESTMENT RELATIONSHIPS	390
CONSUMER RIGHTS AND DIGITAL AUCTIONS: A REFORM PROPOSAL	391
DIGITAL PROCUREMENT IN CONSTRUCTION: OVERCOMING CHALLENGES AND MAXIMIZING BENEFITS	392
DIGITAL PROCUREMENT IN CONSTRUCTION: OVERCOMING CHALLENGES AND MAXIMIZING BENEFITS	393
ACHIEVING PERSONALIZED WEB INTELLIGENCE MATURITY IN DIGITAL MARKETING	394
OVERCOMING CITIZEN ADOPTION BARRIERS IN E-GOVERNANCE SYSTEMS.....	395
OPTIMIZING TAX STRATEGIES THROUGH ADVANCED PRICING METHODS IN GLOBAL MARKETS	396
AN OPTIMIZATION APPROACH TO INDEX ARBITRAGE STRATEGIES.....	397
RISK-BASED SIMULATION FOR CONSTRUCTION BID PRICING	398
INTEGRATING TECHNOLOGY INTO LANGUAGE TEACHING: STRATEGIES AND BENEFITS.....	399
SUPPORTING RESEARCH STUDENTS THROUGH ENHANCED LEARNING PROGRAMS.....	400
LANGUAGE PROFICIENCY AND EDUCATIONAL OUTCOMES IN ENGINEERING STUDENTS.....	401
DEVELOPING TEACHING STRATEGIES THROUGH CONCEPT CARTOONS: A FRAMEWORK FOR PRE- SERVICE TEACHERS IN PAKISTAN	402
EFFECTIVENESS OF AN INTEGRATED LEARNING MODEL ON STUDENTS' COGNITIVE AND EMOTIONAL DEVELOPMENT	403

OVERCOMING TRADITIONAL CONSTRAINTS: A STUDY ON EDUCATIONAL INNOVATION IN KENYA	404
ENHANCING EDUCATIONAL ACCESS THROUGH QR CODE TECHNOLOGY IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION	405
INTEGRATING TECHNOLOGY INTO LANGUAGE LEARNING: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH	406
SOCIAL HUBS AS FACILITATORS OF KINSHIP COMMUNICATION	407
RELIGION, POLITICS, AND SECURITY IN CENTRAL ASIA	408
GENDER AND GAMING BEHAVIOR IN SOCIAL NETWORK GAMES.....	409
BUILDING TRUST IN ELECTRONIC VOTING SYSTEMS.....	410
DEVELOPMENT OF A TAILORED FOOTWEAR MODEL FOR OPTIMAL COMFORT USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS.....	411
ECONOMIC IMPACT OF URBAN REGENERATION ON MIXED-USE DEVELOPMENTS IN THE UAE	412
POLITICAL ENGAGEMENT AND MEDIA EXPOSURE IN THE KUALA LUMPUR METROPOLITAN AREA	413
URBAN TRANSFORMATIONS IN THE MEDITERRANEAN: A CASE STUDY OF TUNIS.....	414
STATISTICAL MODELING FOR URBAN ZONING IN SOUTHERN ITALY	415
AGRICULTURAL EFFICIENCY IN BANGLADESH: AN EMPIRICAL ANALYSIS USING DEA.....	416
SUSTAINABILITY STRATEGIES IN SMALL-SCALE HOUSING ENTERPRISES IN INDONESIA	417
ADVOCATING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION THROUGH CONTEXTUALIST APPROACH	418
IMPACT OF ARAB MODERNISM ON EGYPTIAN WOMEN WRITERS IN THE 1950S AND 1960S	419
HUMAN-ENVIRONMENT INTERACTIONS: AN ETHICAL PERSPECTIVE	421
SAFEGUARDING HUMAN RIGHTS IN EUROPE: THE ROLE OF LEGISLATIVE BODIES	422
EFFECTS OF EISENHOWER’S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND LONG-TERM IMPACTS.....	423
PROVIDERS OF HUMAN SECURITY IN FRAGILE STATES UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS.....	424
DEVELOPING A MULTIDIMENSIONAL FRAMEWORK FOR MEDIA CREDIBILITY ASSESSMENT	425
ANALYZING GENDER DISPARITIES IN ACADEMIC RESEARCH: FUNDING, COLLABORATION, AND PRODUCTIVITY	426

TOLSTOY BİR AHLAK YAZARI MI?

***Doç. Dr. SEVRA FIRINCIOĞULLARI**

Herhangi Bir Kuruma Bağlı Değil

ORCID: 000-0003-1052-6092

sevrafirinci@gmail.com

Özet

Bu çalışmanın amacı dünyaca ünlü Rus yazar Tolstoy'un eserlerinde ahlak olgusu üzerine bir analizdir. Zira sıklıkla belirtildiği gibi Tolstoy eserlerinde insanın ahlaki tamamlanmasına yer veren ve bunu kendi yaşam öyküsüyle pekiştiren ender yazarlardan biridir. Yazarın zenginlik ve büyük bir refah içinde başlayan yaşamı, zevk ve sefa ile orta yaşlara kadar sürer. Ancak yaşamının ikinci yarısından sonra yazarın varoluşsal bir kriz içine girdiği bilinmektedir. Bu dönem yazarın en üretken olduğu kadar ölüm gerçeği ile yüzleşerek varoluşsal hesaplaşmalarını yaşadığı süreçtir. Ve bu durum kaçınılmaz olarak onun eserlerine rengini vermiştir. Dolayısıyla yaşamının bundan sonraki sürecinde ölüm, yaşam, varoluş, hayatın anlamı ve ahlaki sorumluluk üzerine eğildiği ve eserlerinde bu gerçeklikleri temalaştırdığı söylenebilir. Bu çalışmada yazarın özellikle varoluşsal kriz, ölüm korkusu ve ahlaki tamamlanma üzerine derin mesajlar içeren iki eseri incelenmiştir. Yazarın kendi biyografisinden derin izler taşıyan söz konusu eserlerde ahlak, etik sorumluluk olgusu bireysel sorumluluk ile toplumsal adalet arasında kurulan bağ sosyoloji açısından önemlidir. Refah ve adil sosyal düzenlerin imkanı, Kant etiğinde de belirtildiği gibi, kendini diğerine karşı sorumlu hisseden, ahlaki olarak yükselmiş bireylerin varlığıyla mümkündür. Bu nedenle bu çalışmada Tolstoy'un eserleri incelenerek ahlak olgusuna bakışı ve bir ahlak yazarı olarak duruşuna değinilmiştir. Çalışma edebiyat sosyolojisi olup edebi eser üzerinden ahlak olgusunu ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler : Tolstoy, ahlak, varoluş, ölüm

IS TOLSTOY A MORAL WRITER?

Abstract

The aim of this study is to analyze the phenomenon of morality in the works of the world-famous Russian writer Tolstoy.

As it is often stated, Tolstoy is one of the rare writers who includes the moral completion of man in his works and reinforces this with his own life story. The author's life, which begins in wealth and great prosperity, lasts until middle age with pleasure and enjoyment.

However, it is known that after the second half of his life the author entered into an existential crisis. This period is the author's most productive period, as well as the period in which he faced the reality of death and experienced existential reckoning. And this situation inevitably colored his works. Therefore, it can be said that he focused on death, life, existence, meaning of life and moral responsibility in the following period of his life and thematized these realities in his works. In this study, two of the author's works that contain deep messages on existential crisis, fear of death and moral fulfillment are analyzed. In these works, which bear deep traces of the author's own biography, the connection between morality, ethical responsibility, individual responsibility and social justice is important for sociology. The possibility of prosperity and just social orders, as stated in Kantian ethics, is possible with the existence of morally elevated individuals who feel responsible for the other. For this reason, in this study, Tolstoy's works are analyzed and his view on the phenomenon of morality and his stance as a moral writer are discussed. The study is a sociology of literature and deals with the phenomenon of morality through literary works.

Keywords : Tolstoy, morality, existence, death

Bilindiği gibi Tolstoy Rus edebiyatının en büyük yazarlarından biridir. Ancak onu devleştiren kendi ulusal sınırlarının dışına çıkan, onu klasik bir yazar haline getiren evrensel bilince ulaşmış olan kaleminin gücüdür. “Lev Nikolayeviç Tolstoy, 28 Ağustos 1828’de Rusya’nın Tula bölgesinde Yasnaya Polyana’ da dünyaya gelmiştir, 1910 yılında vefat etmiştir. Tüm zamanların en büyük edebi kişiliklerinden biridir” (Taşkın, 2021: 34).

Tolstoy insanlık tarihi boyunca insanın içinde var olagelmiş evrensel insanlık bilincine vurgu yapması itibarıyla ölümsüzdür. İnsanın modern dönemde artan varoluş sorununun temelindeki en büyük gerçekliğe vurgu yapan Tolstoy, insanlığın gerçek hikayesinin

başlayabilmesi için içindeki insanlık itibarına kulak vermesi ve onun sesiyle hareket etmesi gerektiğini yarattığı karakterler ve roman kurgularıyla ortaya koymuştur.

İnsan, kendinin bilincinde olan ve vicdanın sesiyle durmadan kendini tamamlayıp mükemmelleşmek noktasında kendine dönmesi gereken tek varlıktır. Bu onun kendini gerçekleştirme serüveninin de temelidir. Ve ölümlülük bilinciyle doğrudan ilgilidir. Tolstoy ölüm ile ilgili olarak “İtiraflarım” eserinde şunları söyler:

“Hayatın anlamını kavrayamazsın düşünme yaşa! Deseler de bunu yapamam. Çünkü bunu daha önce çok yaptım. Şimdi yapmam gereken beni ölüme götüren günü ve geceyi seyretmektir. Çünkü hakikat, ölümdür. (Tolstoy, 1994: 35).

Tolstoy ölümle karşı karşıya gelmekten korkmamanın ve onunla yüzleşmenin hayatın anlamını kavramadaki etkisini ısrarla vurgular. Tolstoy’un edebiyattaki büyüğü ve gücü burada yatar. O, insanın içindeki potansiyelin ve insanlık itibarının mutlaka ortaya konması gerektiğini, aksi halde ortaya çıkabilecek canavarlığı görebilmiştir. “Diriliş” eseri başlı başına bunun öyküsüdür. Diriliş eserinde Dimitri, vicdanının sesine kendini kapattığı ölçüde yozlaşan bir hayat sürmeye başlar. Gittikçe daha kirli, yozlaşmış, iki yüzlü ilişkiler içinde ancak yüksek bir sosyal statü ve maddi bolluk içinde geçen yaşamını sorgulaması bir gün ilk aşkı olan Maslova ile karşılaşması ile başlar. Gençlik yıllarında sırtını dönüp gittiği bu kadına karşı gerçek ve derin hisler beslemiş olduğunu ve onu terk ettikten sonra yaşamını alt üst ettiğini fark eder.

“İçinde kıpırdanmaya başlayan pişmanlık duygularına hala teslim olmak istemiyordu. Bunu hayatını altüst etmeden geçip gidecek bir tesadüf olarak düşünmeye çalışıyordu. Sahibinin ensesinden yakalayıp, burnunu pisliğe soktuğu bir yavru köpek gibiydi. Aynı şeyleri hissediyordu. Yavru köpek uzun ve ince bir sesle bağırır, kötü davranışının tesirinden mümkün olduğu kadar uzaklaşıp onu unutmaya çalışır, ama zalim ve gaddar efendisi onu bırakmaz. Neklyudov da yaptığı işin alçaklığını anlayarak, o efendinin kudretli elini hissetmekteydi; ama hala yaptığı işin önemini anlamamış ve efendinin elini fark edememişti. Şu anda gördüğü şeyin kendi marifeti olduğuna inanmak istemiyordu. Ama o amansız, görünmez el onu tutuyor ve kendisi de asla kurtulup özgürlüğüne kavuşamayacağını sezinlemeye başlamış bulunuyordu. Birinci sıranın ikinci iskemlesinde otururken, yine de kendinden emin bir ifade vardı yüzünde; her zamanki gibi kayıtsız bir rahatlık içinde görünüyordu... bu arada, bütün aylak, sefiş, zalim ve kayıtsız hayatının gaddarlığının, korkaklığının ve adilığının bilincine varmaktaydı. On yıldan beri, anlaşılmaz bir şekilde ondan bu günahını ve sonraki hayatının bütününe saklayan o korkunç perde sallanmaya başlıyor, arada bir arkasında

saklı olanlar, Nekhluyudov'un gözüne ilişiyordu... Katusha'ya karşı işlediği günahı nasıl ödeyecekti? Bu sonuncusu ne pahasına olursa olsun, olduğu gibi bırakılamazdı" (Tolstoy, 1998: 101).

Bu süreçten Maslova'nın onun yaşamına dokunmaya ve onun için iyi olacak eylemlere yönelir. Ve Dimitri'deki bu uyanış onun aynı zamanda diğer ilişkilerindeki karanlığı fark etmesine de yol açar. Çevresindeki adaletsizlikleri sorgulaması ve kendi varoluşundan kaçarak kurduğu yapay ilişkiler sonlanmaya başlar. Dimitri'nin bu dönüşümü yazar tarafından ahlaki olarak çürüyen birinin uyanışı ve dirilişi olarak tanımlanır. Burada esere ismini veren durum da budur. Dimitri geçmişteki saf ve gerçek benliğini hatırlar, kendi vicdanıyla yüzleşir ve dönüşmeye başlar bu dönüşüm onun ölüme giden vicdanının dirilişidir. İnsanın varoluş problemi, vicdan ve kendini gerçekleştirme birbirinden bağımsız olmayan ve birlikte düşünülmesi gereken ve insan eylemlerinde büyük etkiye sahip en önemli gerçekliklerdir. "İnsan yaşamları ölümün merkezi bir rol oynadığı yaşamlardır. Diğer canlılar için ölüm, bir 'telef olma' olarak değerlendirilebilirken, insan için ölüm, özel bir anlama sahiptir. Bilen ve 'ne bildiğinin bilincinde olan bir varlık' olma özelliğindeki insan için 'sonlu varoluş' ya da ölüme dair bilinç en sarsıcı farkındalık halidir" (Koç, 2009: 246).

Dolayısıyla kendi varoluşuna cevap vermeye başlaması ve ahlaki olarak yükselmesidir. Bu sürecin kendisi yazar tarafından dirilme ve kendini gerçekleştirme olarak betimlenir. Tolstoy'da ölüm ve kendini gerçekleştirme teması bir çok eserde işlenmiş ve bir çok düşünüre ilham vermiştir.

"Onun ölüm ve hayatın anlamı temasını temele alan Hayat Üzerine Düşünceler, Üç Ölüm, Polikuşka, İtirafımlar gibi yapıtlarının yanı sıra İvan İlyiç'in Ölümü adlı eseri bunun bir göstergesidir. İvan İlyiç'in Ölümü adlı eser o denli etkileyicidir ki, ölüm teması çağdaş felsefe tartışmalarında pek yer almamasına rağmen, bu temayı tüm felsefi sisteminde irdeleyen Alman filozofu Heidegger, Tolstoy'un söz konusu eserinden hareketle kendi düşüncelerini şekillendirmiştir" (Barrett, 2003: 140).

Benzer bir kurgu yine önceden vurgulandığı gibi onun "İvan İlyiç'in Ölümü" eserinde de ortaya konulur. Orta düzeyde bir arsitokrat olan İvan, yaptığı evlilik sonrasında mesleğinde durmadan daha yüksek ve saygın bir konum kazanmaya, işinde yükselmeye ve daha yüksek maddi olanaklar elde etmeye kendini adar. Eşi ve ailesi genel olarak onun bu yükselişi ve saygınlığından büyük bir mutluluk duysalar da bu durum onların hiçbir zaman yeterinde tatmin olmadığı bir hikayeye dönüşür. Sürekli mobilyaların değişmesi, daha lüks eşyaların alınması,

cafcacflı baloların düzenlenerek Şehrin ileri gelenlerinin ağırlanması tek istedikleri Şeydir. İvan da uzun bir süre bu yaşam biçimine kendini kaptırır ve onların isteklerini karşılamaya çalışır. Ta ki bir gün eve almak için epey para verdiği masanın kenarına çarptıktan sonra vücudunda başlayan Şiddetli ağrılara kadar. İvan, her gün dayanılmaz ağrılar çektiği ve yatağa mahkum olduğu bir yaşam sürmeye başlar. Ve bu onun ilk uyanıŐının baŐlamasına neden olur.

İvan, yatağa düŐtükten sonra ilk kez hastalık ve   l mle yüzleşir ancak yaşamında çok daha  onemli bir Şeyi fark eder. Şu ana kadar emek ve zaman verdiği her Şey boŐunadır. Çünkü eşi onun hastalığıyla değil evde yapılacak baloyla ilgilenmektedir.

“Onu asıl inciten, çevresindekilerin onun hastalığına dair ilgisizlikleriydi. Ev halkı, yakın çevresi bu durumu anlamazdan geliyor, bu olayı normal bir olaymıŐ gibi kabulleniyordu. İvan İlyiç’i de asıl çizen buydu. “Ev halkı, özellikle de karısıyla kızı her zamankinden daha çok gezip tozu yordu. Asık suratlı, pımpirikli olmasında onu suçluyor, için için ona kızıyorlardı. Her ne kadar bunu sezdirmemeye çalıŐıyorlarsa da İvan İlyiç’in gözünden hiçbir Şey kaçmıyordu. Onların ayaklarına bağ olduğunu, karısının kendisiyle pek ilgilenmediğini iyice anlıyordu.” (Tolstoy, 1998: 36).

Baloya davet edip çağırdığı tüm arkadaşları ve çevresi onun   l m yle birlikte konumunun boŐalacađından ve bunun kim tarafından doldurulabileceğinden söz etmektedirler. Kızı babasının ağrıları ve hastalığı ile değil, yüksek statüden biriyle yapacağı evliliğe odaklanmıştı. İvan İlyiç’in hasta yatağında her gün daha derinden fark ettiği Şey memnun etmeye çalıştığı tüm bu insanların kendisini sevmediğidir. Yaşamının anlamı üzerine sorgulamalara giriŐirken vicdanı ile de hesaplaŐır. Zira hastalığı kötüleŐirken ona değer veren ve onu gerçekten  onemseyen tek bir kişi vardır. Bu kişi, İvan’ın yıllarca görmezden geldiği, aŐađıladıđı ve umursamadığı uŐađıdır.

“  l m döŐeđinde gün sayarken çevresini saran yalan çemberini bir türlü görmezden gelemiyordu. İvan’a dürüst, riyak rlıktan uzak, samimi davranan yalnızca hizmetçisi Gerasim idi. Gerasim’in içtenliği İvan’ı çok etkiliyordu. Onunla baş başa kalmayı etrafındakilere tercih ediyordu. Bir keresinde Gerasim efendisine,   l m n doğal olduğunu, hepimizin öleceğini söylemesine rağmen İlyiç,   l m n kendisine hatırlatılmasından hiç rahatsız olmamıştı. Gerasim, İlyiç’i incitmemek için her Şeyi yapıyor, yüzündeki yaşama sevincini dahi gizlemeye çalışıyordu. Bu sebeple İlyiç Gerasim’le baş başa kalmayı etrafındakilere tercih ediyordu. Gerasim de onu yalnız bırakmak istemiyor, bazı geceler sabaha kadar onunla kalıyordu. İvan İlyiç’in etrafında adeta bir tiyatro sergileniyordu. Ancak kimin hangi rolde olduğunu ve oyunun konusunu

kestirmek güçtü. Ölüm müydü başrollerde olan, yoksa ölümün etrafında dönüp duran insancıklar mı? (Tolstoy, 1998: 58).

İvan, tüm yaşamını harcadığı ilişkilerin ne kadar boş olduğunu fark ederken, yaşamında hiç değer vermediği uşağı onun tüm hizmetini görmekte ve yaşamasını istemektedir. Vicdanının sesini dinlediği bu kısa süreçte bedeni çürüse de ruhu kurtuluşa yönelen İvan'ın uyanışı da içindeki insanlık itibarına ve vicdani itkiye kulak vermesiyle başlamıştır. “

Tolstoy'un eserlerinin önemli bir kısmında benzer şekilde insanın varoluşu, kendini tamamlaması ve anlamlı ilişkiler içinde gerçek bir yaşam sürmesi gerektiğinin vurgusuna rastlamak mümkündür. Kuşkusuz bunun insanın ahlaki olarak tamamlanması ile mümkün olduğu Tolstoy tarafından vurgulanır. İnsan, insan olarak kendini gerçekleştirdiği ölçüde gerçek ve anlamlı öykü yazabilecek, ve kendi türsel özelliği olan vicdani itkisini yaşatarak, gerçek bir insan olarak yaşamını tamamlayabilecektir. İnsanın ahlaki bütünlüğünün gerçekleşmesi de bu şekilde olacaktır. Bu yönüyle Tolstoy'un bir ahlak yazarı olduğunu belirtmek mümkündür.

Kaynak :

- Barrett, W, (2003), “İrrasyonel İnsan-Varoluşçuluk Üzerine Bir İnceleme”, Hece Yayınları, Ankara
- Koç, E, (2009), “Varoluşsal Bir Problem Olarak Ölüm Üzerine Bir Değerlendirme-İvan İlyiç'in Ölümü Adlı Eseri”, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 12, Sayı: 22
- Taşkın, Ü, S, (2021), “Değerler Eğitiminde Edebi Eserlerden Yaralanma Örneği L. N. Tolstoy'a Ait “İnsan Ne İle Yaşar Kitabının İçerdiği Değerlerin İncelenmesi”, Uluslar arası Sosyal Bilgiler Eğitimi Dergisi, Cilt:3, Sayı: 1
- Tolstoy, N, L, (1998), “Diriliş”, Çeviri: Mine Kabağaç, Engin Yayıncılık, Dünya Klasikleri Dizisi, İstanbul
- Tolstoy, L, N, (1994), “İtirafımlarım”, Çeviri: Kemal Aytaç, Furkan Yayıncılık, İstanbul
- Tolstoy, L, (1998), “Ölüm Manifestosu-Öyküler (İvan İlyiç'in Ölümü)”, Kaknüs Yayınları, İstanbul

TOLSTOY’UN *İNSAN NE İLE YAŞAR?* ADLI KİTABINDA YER ALAN “ÜÇ SORU” HİKÂYESİNİN ARİSTOTELES’İN “KATHARSİS” KAVRAMI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Handan GÜRBÜZ YENİ

Herhangi bir kuruma bağlı değildir, handan_gurbuz24@hotmail.com- 0000-0003-3343-4828

ÖZET

Aristoteles *Poetika* adlı eserinde trajedideki acıma ve korkunun seyircide kathartik bir etki meydana getirdiğinden söz eder. Kişi, bu duyguların etkisiyle ruhsal çatışma yaşar ve çatışma zihinsel faaliyetlerle son bulur. Böylece kişi, başlangıçtaki duygu ve düşüncelerinden arınır.

Aristoteles’in trajedi ile ilişkilendirdiği kathartik etki sadece trajedi ile sınırlı değildir. Bu çalışmanın amacı Aristoteles’in katharsis yaklaşımından yola çıkılarak Tolstoy’un “Üç Soru” adlı hikâyesini katharsis açısından incelemektir. Çalışmanın amacını gerçekleştirmek için öncelikle “Üç Soru” adlı hikâyeden bahsedilecektir. Ardından hikâye doküman analizi yöntemiyle incelenecektir. Böylece hikâyedeki kathartik etki ortaya çıkarılacaktır.

Tolstoy’un “Üç Soru” adlı hikâyesinde kral; işe ne zaman başlayacağını, kimi dinleyeceğini ve en önemli işin ne olduğunu bilirse daha başarılı olacağına inanır. Bu sorular etrafında ruhsal bir arınma ihtiyacı duyar ve bir münzevi aracılığıyla yaşadığı çatışmadan kurtulur. “Üç Soru” adlı hikâyenin Aristoteles’in tragedyanın tanımını yaparken ifade ettiği katharsis yani arınma, temizlenme, saflaşma unsurunu içerdiği açıktır. Trajedide olay örgüsü içinde baht dönüşü, tanınma ve duygu aracılığıyla gerçekleşen katharsis incelenen metinde kralın üç soruya bulduğu cevaplarla gerçekleşir.

Öte yandan Tolstoy’un kitabına *İnsan Ne İle Yaşar?* adını vermesi tesadüfî değildir. Yazar, okuyucunun kitabı eline alır almaz düşünmeye başlamasını istemektedir. İnsan ne ile yaşmalıdır ya da neler yaparsa gerçekten bu dünyada yaşamış sayılacaktır? sorulara verilen her cevap insanı insan yapan değerleri ve onun yaradılışına uygun yaşamasının gerekliliğini ortaya çıkaran niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: Katharsis, Aristoteles, Tolstoy, Üç Soru

AN ANALYSIS OF THE “THREE QUESTIONS” STORY IN TOLSTOY’S BOOK “WHAT DOES MAN LIVE BY?” IN TERMS OF ARISTOTLE’S CONCEPT OF “KATHARSIS”

ABSTRACT

In his work *Poetics*, Aristotle mentions that the pity and fear in tragedy create a cathartic effect on the audience. The person experiences a spiritual conflict under the influence of these emotions, and the conflict ends with mental activities. In this way, the person is purified from his initial feelings and thoughts.

The cathartic effect that Aristotle associates with tragedy is not limited to tragedy. The purpose of this study is to examine Tolstoy's story "Three Questions" in terms of catharsis, based on Aristotle's approach to catharsis. In order to achieve the purpose of the study, the story "Three Questions" will first be mentioned. Then, the story will be examined with the document analysis method. Thus, the cathartic effect in the story will be revealed.

In Tolstoy's story "Three Questions", the king believes that he will be more successful if he knows when to start work, who to listen to, and what the most important task is. He feels the need for spiritual purification around these questions and is saved from the conflict he experiences through a hermit. It is clear that the story "Three Questions" contains the element of catharsis, purification, and purification that Aristotle expressed when defining tragedy. In tragedy, catharsis, which occurs through the transformation of fortune, recognition, and emotion within the plot, occurs with the answers the king finds to three questions in the text under study.

On the other hand, it is not a coincidence that Tolstoy named his book What Does Man Live By? The author wants the reader to start thinking as soon as they pick up the book. Every answer to the questions of what should man live by or what can he do to be considered truly living in this world? reveals the values that make man human and the necessity of living in accordance with his nature.

Keywords: Catharsis, Aristotle, Tolstoy, Three Questions

1. GİRİŞ

Katharsis arınma, temizlenme anlamına gelmektedir. Aristoteles, tragedyalarda yer alan acıma ve korkunun kişide oluşturduğu etkiyi katharsis olarak nitelendirir. *Poetika*'da katharsis ifadesi şöyle geçer: “Demek ki olup bitmiş, belirli bir zamana yayılan, soylu bir eylemin taklididir tragedya ve yapıtın bölümlerine göre her biri ayrı ayrı kullanılan öğelerle çeşnilendirilmiş bir dil kullanır bunu yaparken. Bu taklit anlatı yoluyla değil, eylem içindeki kişiler tarafından yapılır; uyandırdığı acıma ve korku aracılığıyla da bu türden heyecanların katharsis’ini gerçekleştirir.”¹ Aristoteles’in bu ifadesi tragedyanın asıl işlevinin katharsis olduğunu göstermeye dayalıdır. Bu sebeple onun için tragedya ruhu arındırdığı ölçüde etkilidir.

Aristoteles’in tragedya ile katharsis arasında kurduğu ilgi onun gözlemci ve bütüncül bir bakış açısına sahip olduğunu gösterir. Aristoteles’in bu tanımlamaya nasıl vardığı basit şekilde izah edilebilir. O, “Bir yandan tragedyanın seyircide korku, endişe ve üzüntü gibi hoş olmayan duygular uyandırdığını gördü. Öte yandan aynı seyircilerin hoşlanmış olmaları ki tekrar tekrar tiyatroya geldiklerini gördü. Duygular hoş olmasalar da onlara iyi gelmişti. Tıpkı acı ilaçların insanlara iyi gelişi gibi.”² Acı bir ilacı andıran tragedya neticede insanı rahatsız eden hastalıklı duyguların iyileşmesinde bir araç olarak görüldü. Bu aracın tedavi etme yöntemi oldukça farklıdır. Aristoteles hastalıkları benzer hastalıklara maruz bırakarak iyileştirir. İyileşme sürecinin başında trajedi korku ve acıma duygularını harekete geçirir. Ardından izleyiciyi belli ölçüde şiddet ve şefkatle besleyerek duyguların fazlasını boşaltır.³

Tragedyadaki arınma hadisesinin hangi koşullarda gerçekleştiği *Poetika*'da yer alan önemli konulardandır. Aristoteles’e göre trajedide katharsisin gerçekleşmesi karakter seçimine ve olay örgüsüne bağlıdır: Aristoteles’in trajik karakteri tanınmış, son derece mutlu ancak bir yanılgı yüzünden düşüşe sürüklenen kişidir. Aristoteles bu gerçeği trajedi ile komedinin farkından söz ederken şöyle açıklar: “Tragedya ile komedyayı ayıran şey budur işte... Biri, günümüz insanların daha iyileri; öteki, daha kötülerini taklit eder.”⁴ Komedyanın daha kötülerini -bayağı insanları- taklit etmesi insanlarda acıma ve korku duyguları uyandırmazken tragedyadaki iyi insanların yıkıma uğrayışı izleyiciyi ya da okuyucuyu acıma ve korku duygularından hareketle derinden sarsar.

Olay örgüsüne gelince Aristoteles’e göre trajedide acıma ve korku duygularının oluşması üç şeye bağlıdır: Baht dönüşü, tanıma ve heyecan yaratma. Bunlardan ilki olan baht dönüşü bir eylemin tersine döndürülmesidir. İkincisi ise bilgisizlikten bilgiye geçiştir; kaderin mutluluğa ya da mutsuzluğa sürüklediği kişileri dostluğa ya da düşmanlığa götüren şeydir. Üçüncüsü ise bir yıkım veya acıyla sonuçlanan olaylardır.⁵ Anlaşıyor ki trajedi kahramanı trajik öyküde baht dönüşü ve tanıma aşamasından geçerek bir yıkımla karşılaşır. Bu yıkım, seyircide beklenen kathartik etkiyi (acıma ve korku) meydana getirir. “Acıma, kahramanın hak etmediği bir yıkıma uğramasından dolayı uyanan elcil bir duygu, korku ise aynı şeylerin başına da gelebileceği

¹ Aristoteles, *Poetika*, çev. Samih Rifat, Can Yayınları, İstanbul 2016, s. 29.

² Christopher Caudwell, *Yanılsama ve Gerçeklik*, çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yayınevi, İstanbul 1974, s. 69.

³ Terry Eagleton, *Tatlı Şiddet Trajik Kavramı*, çev. Kutlu Tunca, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2012, s. 210.

⁴ Aristoteles, *age.*, s. 21..

⁵ Aristoteles, *age.*, s. 42.

endişesini ifade eden bencil bir duygudur. Seyirci bu iki zıt duyguyu bir arada yaşar.”⁶ Böylece ruhun temizlenme aşamasına geçilmiş olur. Tragedyadaki seyircide meydana gelen kathartik etki şu sıralamayla gerçekleşir: İzleyici ya da okuyucu kahramanın yıkımına tanık olur ve ona acır. Trajik durumun kişiler üzerinde oluşturduğu gerginlik belli noktadan sonra üst düzeye ulaşır. İzleyici ya da okuyucu kendini kahramanın yerine koyarak yaşanan trajik hadisenin kendi başına gelme ihtimalinden korkar. Bunun sonucunda birtakım duygulardan arınır. “Bir tür sağaltımla olay ve durumları değerlendirebilir hâle kavuşur. Böyle bir sağaltım, aşırı duyguların ehlileştirilmesine, genel bir ifadeyle onların kontrol ve denetim altına alınmasına hizmet eder.”⁷

Aristoteles’in tragedya ile ilişkilendirdiği kathartik etki sadece tragedya ile sınırlı değildir. Kathartik etki “Birçok edebî tür için oldukça gerekli bir argüman, bir öge yahut parça olmaktan ziyade edebî metnin temelidir.”⁸ Bu kadar önemli bir işlevi olan kathartik etkiye Tolstoy’un *İnsan Ne İle Yaşar?* kitabında yer alan “Üç Soru” adlı hikâyesi örnek gösterilebilir. Hikâyede, kahraman onda sıkıntı oluşturan durumun çözümünü aramak için uğraş verir. Kahramanın serüveninin sonunda okuyucu sonuçtan az veya çok etkilenir.

2. “ÜÇ SORU” HİKÂYESİNE BAKIŞ

“Üç Soru” adlı hikâyede kral, işe ne zaman başlayacağını, kimi dinleyeceğini ve yapması gereken en önemli şeyin ne olduğunu bilirse her işi başarabileceğine inanır. Düşündüğü şeylerin cevaplarını bulabilmek için dört bir yandaki bilgelere haber gönderir. Kralın huzuruna çıkan kişiler sorulara farklı cevaplar verir. O da çareyi bilgeliğine inandığı bir münzevinin yanına kılık değiştirerek gitmekte bulur. Kral, münzeviyi çiçek tarhları yaparken bulunca bir taraftan münzeviye yardım eder bir taraftan da zihnini meşgul eden soruların cevaplarını öğrenmeye çalışır. Münzevi krala asıl gerçekliği söylememesine rağmen, kral ona yardım etmeye devam eder. Akşam olunca yaralı bir adam onlara yaklaşır. Kral, kanlar içindeki kişiyi münzeviyle birlikte tedavi eder. Sabah olduğunda yaralı adam, kralı tanıdığını, aslında kendisini öldürmek için orada bulunduğunu itiraf eder. Kral, her şeye rağmen dürüst davranan düşmanını affeder, münzeviye bir kez daha cevabını aradığı soruları sorunca bilge, krala cevabınızı aldınız der. Kral sorduğu soruların cevaplarının ne olduğunu tam olarak anlamayınca münzevi en önemli vaktin tarhları kazdığı vakit, en önemli kişinin kendisi olduğunu, en önemli işin ona iyilik yapmak olduğunu söyler. Daha sonra yanlarına koşarak gelen adamla ilgilendiği vaktin en önemli vakit olduğunu söyler. Ve ardından şu gerçeği söyler: En önemli vakit içinde bulunulan an; en önemli kişi beraber olunan insan; en önemli iş ise iyilik yapmaktır.⁹

3. “ÜÇ SORU” HİKÂYESİNİN KATHARSİS AÇISINDAN İNCELENMESİ

Tolstoy, hikâyesini oluştururken zaman ve mekân unsurunu ön plana almamıştır. Okuyucu kralı, yaşadığı yerin tasviri olmadan karşısında bulur. Kral, münzevinin hayatını sürdürdüğü

⁶ Sevda Şener, *Yaşamın Kırılma Noktasında Dram Sanatı*, Dost Kitabevi, Ankara 2020, s. 86.

⁷ Ümit Öztürk-Ayşe Gül Çıvgın, *Sanatçının Yaratımından Açılan Farklı Sahneler: Aristoteles’ten Platon’a “Tragedya” Ekseninde Bir Geri Dönüş*, Kilikya Felsefe Dergisi, (1), 2022, s. 22.

⁸ M. Akif Duman, *Katharsis Kavramının Modern Ve Klasik Anlamda Mukayesesi*, İç Çelişkileri Ve Kathartik Genişletme, Türk Dili, 2020 Yıl: 69, (817), s. 87.

⁹ Tolstoy, *İnsan Ne İle Yaşar?*, çev. Murat Çiftkaya, Şule Yayınları, İstanbul 2013.

ağaç kavuğuna giderken de yazar tarafından oranın tasviri yapılmamıştır. Zaman belirsizdir. Tolstoy, kraldaki arınmanın okuyucuda da gerçekleşmesi için gereksiz ayrıntılardan sıyrılmıştır. Kral, yapacağı her işte başarıya nasıl ulaşacağını düşünürken aslında her insanın hayatına yön verecek soruların cevabını aramaktadır. Bu yüzden edebi türlerde çoğu zaman savaş sırasında ya da yaşadığı görkemli yerde tasvir edilen kral, hikâyede onu ideal insan vasfına ulaştıracak üç soruya cevap ararken bulunur.

Hikâyede trajik durumu sıradan bir insanın değil, bir kralın yaşaması okuyucuyu daha ilk cümleden itibaren olayın içine çekmektedir. Üstelik hikâyede krala doğru yolu gösteren kişinin de kendine has esrarı söz konusudur. Yaşlı adam, bir ağaç kavuğunda inzivaya çekilen münzevidir.

Tolstoy, okuyucuda karhartik etki oluşturmak istediği için hikâyesini bilinçli şekilde kurgulamıştır. Yazar kurgunun okuyucuda merak duygusu uyandırması için hikâyenin başında en değerli zaman hangisi, en önemli insan kim, en önemli iş nedir? diye sorar ve okuyucunun hikâye boyunca sorulara cevap aramasını ister. Üstelik Tolstoy sorulara verilecek cevabı önemsediğinden kralın münzevinin yanında yaşadığı hadiseleri ve yardım ettiği kişinin neden onun düşmanı olduğunu özetler.

Ruhun arınmasında, çatışma son derece önemlidir. Tolstoy, hikâyesini kralın hayatını baştan sona farklılaştıracak bir gerçeklik üzerine kurmuştur. Katharsisteki çatışma durumu, kralı rahatsız eden sorularla başlar. “Üç Soru” hikâyesinin başkışısı de derdine çare bulamadıkça başa çıkılmaz bir hâle düşer.

Hikâyede arınmaya ihtiyaç duyan kişilerden biri de kralı öldürmeye gelen düşmandır. Hikâyedeki çatışmanın doruk noktası kralı öldürmek için gelen adamın münzevinin kaldığı yere gelmesi ve geceyi orada geçirdikten sonra kralı öldürmek için yollara düştüğünü itiraf etmesidir. Buradaki çatışma, kralın öldürülmesini engellediği gibi onun aradığı sorulara cevap bulmasını da sağlamıştır.

Hikâyede kral, aradığı sorulara cevap bulana dek münzevinin yanından ayrılmaz. Bencil olmak yerine münzeviye ve düşmanına karşılık beklemeden yardım eder. Bu davranışları neticesinde düşmanı tarafından öldürülmekten kurtulur. Düşmanın onu öldürme planını öğrendiğinde bile gerçekleşmemiş bir eylemin cezalandırılmasını uygun bulmaz. Yaptığı iyiliği devam ettirerek yaralı adamın tedavisinin doktorları tarafından yapılmasını emreder.

Katharsis kişilerde hem zihinsel hem de duygusal açıdan değişim sağlamaktadır. Bu durum öncelikle zihin dünyasındaki çatışmalarla gerçekleşir. Hikâyede de aynı yönde farklılaşma söz konusudur. Kral, maddi ve geçici olan unsurlardan hareketle manevi ve kalıcı olan gerçekliğe ulaşır. Böylece o, ruh dünyasındaki sancılara çözüm bularak ideal insan vasfına ulaşır.

Okuyucu kraldaki değişimin nasıl olduğunu hikâyede göremez. Yazar, vermek istediği mesajın ardından kurguyu sonlandırmıştır; fakat kralın hayatını o noktadan sonra nasıl şekillendirdiği herkes tarafından az çok sezilir. Münzevinin insanların hayat felsefesi yapması gereken olguları sıralamasıyla okuyucu bir anda son bulan hikâyede kendi hayatını sorgulamaya başlar. “Sanat eseri karşısında duyulan trajik haz ile insanın parçalanmış bütünlüğü yeniden kurulur;

unutulmuş değerler hatırlatılır.”¹⁰ Kralın cevabını aradığı üç soru etrafında çatışma yaşayan artık okuyucudur. Olaylar, sadece kralda değil; onunla özdeşleşen kişilerin dünyalarında da farklılaşma meydana getirir.

Anlaşıyor ki kişi, zaman, eylem unsurları hayattaki asıl olgulardır. Birbirleriyle olan ilişkileri de dikkate değerdir. İnsanın için en önemli vakit içinde bulunduğu anda saklıdır. Kişinin ertelediği şeyler, bir sonraki dakikada ya da bir sonraki saatte yapılamayabilir. Bu yüzden yaşanan zamanın hakkı verilmelidir. Sorumluluklar neyi gerektiriyorsa gerçekleştirilmelidir. Zaman ne kadar değerliyse uğraş verilen şeyler ya da insanlar da o ölçüde kıymetlidir. O an tuhaf gelen ya da önemsiz görülen eylemler, yapılan iyilikler belki de büyük felaketlerin yaşanmasına engelleyecektir. Tolstoy, bu gerçeklikleri unutan ya da hiç bilmeyen insanlara kral ve münzevi aracılığıyla doğru yolu göstermektedir.

4. SONUÇ

“Üç Soru” hikâyesinin Aristoteles’in tragedyanın tanımını yaparken ifade ettiği katharsis yani arınma, temizlenme, saflaşma unsurunu içerdiği açıktır. Trajedide olay örgüsü içinde baht dönüşü, tanınma ve duygu aracılığıyla gerçekleşen katharsis incelenen metinde ise kralın sorularına bulduğu cevaplarla gerçekleşir. Üç soru etrafında şekillenen bu hikâye okuyucuyu kral aracılığıyla ideal insan vasfına ulaştırmayı amaçlar. “Üç Soru” hikâyesi benzer sorularla bunalan kişiyi duygusal zayıflıktan kurtarır. Kişinin hissettiği hafiflik duygusu onda trajedinin sonunda beliren trajik hazza benzer bir haz meydana getirir.

Öte yandan Tolstoy’un kitabına *İnsan Ne İle Yaşar?* adını vermesi tesadüfî değildir. Yazar, okuyucunun onu eline alır almaz düşünmeye başlamasını istemektedir. İnsan ne ile yaşamalıdır ya da neler yaparsa gerçekten bu dünyada yaşamış sayılacaktır? Kişiler elbette sahip olduğu/olacağı ideal vasıflarını sürdürerek yaşamalıdır. Görülüyor ki “Üç Soru” da sıradan şeyleri içeren bir kurguyu barındırmaz. Sorulara verilen her cevap insanı insan yapan değerleri ve onun yaradılışına uygun yaşamasının gerekliliğini ortaya çıkaran niteliktedir.

KAYNAKÇA

Aristoteles, *Poetika*, çev. Samih Rifat, Can Yayınları, İstanbul, 2016.

Can, H. (2006). Aristoteles’te Katharsis Kavramı, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2). <https://der05.gipark.org.tr/tr/pub/flsf/issue/48601/617467> (Erişim tarihi: 05.12.2024)

Caudwell, C., *Yanılsama ve Gerçeklik*, çev. Mehmet H. Doğan, Payel Yayınevi, İstanbul, 1974.

Duman, M. A. (2020). Katharsis Kavramının Modern Ve Klasik Anlamda Mukayesesi, *İç Çelişkileri Ve Kathartik Genişletme*, Türk Dili, Yıl: 69, (817). <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://tdk.gov.tr/wp->

¹⁰ Hülya Can, Aristoteles’te Katharsis Kavramı, *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2), 2006, s. 67.

content/uploads/2020/01/18_M.-Akif-DUMAN_-_KATHARS%C4%B0S-KAVRAMININ-MODERN-_22.pdf (Erişim tarihi: 13.11.2024)

Eagleton, T., *Tatlı şiddet Trajik Kavramı*, çev. Kutlu Tunca, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012.

Öztürk-Ü.-Çıvgın, A. G. (2022). Sanatçının Yaratımından Açılan Farklı Sahneler: Aristoteles'ten Platon'a "Tragedya" Ekseninde Bir Geri Dönüş, *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kilikya/issue/69763/1111752> (Erişim Tarihi: 17.12.2024)

Şener, S., *Yaşamın Kırılma Noktasında Dram Sanatı*, Dost Kitabevi, Ankara, 2020.

Tolstoy, *İnsan Ne İle Yaşar?*, çev. Murat Çiftkaya, Şule Yayınları, İstanbul, 2013.

FINDING FORRESTER (FORRESTER’İ BULMAK) ADLI FİLMİN EDEBİYAT VE KURMACAYLA OLAN İLİŞKİSİ

Dr. Handan GÜRBÜZ YENİ

Herhangi bir kuruma bağlı değildir, handan_gurbuz24@hotmail.com- 0000-0003-3343-4828

ÖZET

Edebiyatla sinema arasında güçlü bir bağ vardır. Bu, kimi zaman bir romanın sinemaya uyarlanmasıyla kimi zaman romanda, hikâyede, tiyatrodan yer alabilecek unsurların sinemaya dâhil edilmesiyle kimi zaman da sinemaya ait unsurlara edebî eserlerde yer verilmesiyle oluşur. Bu çalışmada edebiyatla sinema arasındaki ilişkiden söz edilecek, ardından Finding Forrester adlı film, edebiyat ve kurmaca ilişkisi açısından incelenecektir.

Kurmaca gerçekmiş gibi tasarlanmış olay ya da olgulardır. Kurmacadan bahsedildiğinde ilk akla gelen türler roman, hikâye, şiir ve tiyatrodur. Bunun yanı sıra resim, heykel, sinema gibi sanat eserleri de kurmacanın içine dâhil edilebilir. Kurmaca metinlerde yazarlar gördüklerinden, duyduklarından, yaşadıklarından, hayal dünyalarından bir takım seçimler yaparak kişi, mekân, zaman, olay örgüsü ve anlatıcıyı belirlerler. Finding Forrester adlı film de kurmacadan ibaret olduğundan yazarın/senaristin kişi, mekân, zaman, olay örgüsü ve anlatıcıyı kullanarak kendi içinde tutarlı bir yapıyı nasıl meydana getirdiği ortaya çıkarılabilir.

Finding Forrester’da yazarın üslubunu bulma yolculuğu, yazarın yazma sürecinde yaşadığı sancılar, onu yazmaya sevk eden unsurlar ve sürecin sonunda yazarın yaşadığı rahatlama söz konusu edilir. Film boyunca iyi bir yazar olmanın şartları ortaya konulmaya çalışılır. Bunun haricinde filmde eleştirmenin sahip olması gereken niteliklerin ne olduğu ve intihal gibi konular da kendine yer bulur.

Anahtar Kelimeler: sinema, edebiyat, kurmaca, Finding Forrester

THE RELATIONSHIP OF THE MOVIE FINDING FORRESTER WITH LITERATURE AND FICTION

ABSTRACT

There is a strong connection between literature and cinema. This is sometimes achieved by adapting a novel to the cinema, sometimes by including elements that can be found in a novel, a story, or a play, and sometimes by including elements that belong to cinema in literary works. In this study, the relationship between literature and cinema will be discussed, and then the film Finding Forrester will be examined in terms of the relationship between literature and fiction.

Fiction is events or facts designed as if they were real. When fiction is mentioned, the first genres that come to mind are novels, stories, poems and theater. In addition, works of art such as paintings, sculptures and cinema can also be included in fiction. In fictional texts, writers

determine the person, place, time, plot and narrator by making some choices from what they see, hear, experience and their imaginary worlds. Since the movie Finding Forrester is also fiction, it can be revealed how the writer/screenwriter creates a consistent structure within itself by using the person, place, time, plot and narrator.

In Finding Forrester, the author's journey to find his style, the pains the author experiences during the writing process, the elements that drive him to write, and the relief the author feels at the end of the process are discussed. Throughout the film, the conditions for being a good writer are tried to be revealed. Apart from this, the film also covers the qualities a critic should have and issues such as plagiarism.

Keywords: cinema, literature, fiction, Finding Forrester

1. GİRİŞ

Sanat, kişide estetik haz uyandıran onu değiştirip dönüştürebilen eserler ortaya koyma biçimidir. Güzel sanatlar deyince akla sanatın altı dalını temsil eden resim-heykel, mimari, dans, müzik, edebiyat, tiyatro gelir. Sinema bahsedilen bu altı sanat dalına sonradan dâhil edilir ve yedinci sanat dalı olarak anılır.

Sinema sanatı, bahsedilen diğer sanat türleriyle ilişkilidir. Sinemanın en güçlü bağ kurduğu sanat dalı ise edebiyattır. Her iki sanat türünde kurmaca yapının ön planda olması dikkate değerdir. Kurmaca “Fiktif, itibarî; tahkiye. Gerçek olmayan ancak gerçekmiş gibi, yaşanmış gibi varsayıp/tasavvur edilip üretilerek okura sunulan olay ve olgular(dır).”¹ Kurmacadan bahsedildiğinde ilk akla gelen türler roman, hikâye, şiir ve tiyatrodur. Bunun yanı sıra resim, heykel, sinema gibi sanat eserleri de kurmacanın içine dâhil edilebilir.

Kurmaca metinlerde yazarlar gördüklerinden, duyduklarından, yaşadıklarından, hayal dünyalarından bir takım seçimler yaparak kişi, mekân, zaman, olay örgüsü ve anlatıcıyı belirlerler. Kurmaca eserler “temelde insan için yazılan, sadece insanı çeşitli yönleriyle ele alan ve en önemlisi de bir başka benzeri olmayan, her biri biricik olan eserlerdir.”² Kurmaca metinlerin biricik olması yazarın hayal dünyasının etkisiyle çeşitlenip zenginleşmesinden kaynaklanır. Böyle bir kurmaca metin izleyicide ya da okuyucuda heyecanın yanı sıra estetik bir zevk meydana getirir.

Kurmaca metinler doğrulanmak zorunda olmadığından kurmaca olmayan metinlerle (biyografi, makale, deneme, gezi yazısı, anı vb.) kıyaslandığında güncelliğinden bir şey kaybetmez. Sanat eserleri, yıllar sonra bile yeniden okunur ya da izlenir. Üstelik kişide oluşturduğu duygu ve düşünce bir öncekine göre değişebilir.

Kurmaca metnin, “Seçim, ayıklama ve bileşim zorunluluklarına bağlı olarak bütün sanatlar için estetiğin temel konularından sayılan kurgu işlemi çağdaş sanatlarda daha da önem kazanmıştır ve bu önemi, yapı gereçlerinin niteliği dolayısıyla en çok sinemada belli etmektedir.”³ Sinemada kurmaca metnin iki şekilde yer aldığı görülür: Bunlardan ilki edebî eserlerin kurmaca metninin yeniden inşa edilme sürecini ifade eden “uyarlama” ikincisi ise senaristin yazdığı özgün metin, “senaryo”dur.

Sinemaya edebiyattan ilk uyarlama 1902 yılında Georges Melies tarafından Aya Yolculuk filmiyle yapılır. Türk sinemasında ilk roman uyarlaması 1919 yılında gerçekleşir. Bu uyarlama Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Mürebbiye adlı romanıdır. İlk uyarlamaların yapıldığı tarih dikkate alındığında sinema ile edebiyat ilişkisinin 100 yılı aşkın bir süredir devam ettiği görülür.

Sinemanın edebiyata olan ihtiyacı iyi senaryo yazımının az oluşundan, yazarla senaristin hayat görüşlerinin uyuşmasından, edebî eserin popüleritesinden faydalanma isteğinden kaynaklanabilir. Fakat şu da bir gerçek ki sinema da uyarlama aracılığıyla bir eseri gündeme getirerek popüleritesini artırabilir. Türk edebiyatında Çalıkuşu, Ateşten Gömlek, Vurun

¹ Turan Karataş, *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İz Yayıncılık, İstanbul 2018, s. 201.

² Selçuk Çıkla, *Kurmacanın Peşinde Hikâye ve Roman Yazıları*, Çolpan Kitap, Ankara 2019, s. 19.

³ Cemal Aykın, *Batı Topluluklarında Roman ve Sinema İlişkileri II*, Türk Dili, (383), 1983, s. 493.

Kahpeye, Hababam Sınıfı; Dünya edebiyatında ise Harry Potter, Yüzüklerin Efendisi, Piyanist, Yeşil Yol filmleri örnek verilebilir.

Öte yandan sinemanın edebiyattan faydalanması ve sürecin sonunda başarılı film örneklerini meydana getirmek oldukça meşakkatli bir iştir. Edebî eserin ruhu, maksadı tam olarak anlaşılmadığında, birebir romana sadık kalma zorunluluğuyla hareket edildiğinde ortaya çıkan senaryo hatta film yavan ya da eksik kalır. “Bir romanı bölüm bölüm, sadakatle aktarmak iyi bir sinema-roman ilişkisi olmayabilir. Romandan birçok bölüm, birçok sahne yok edilerek de özgün esere birincisinden daha sadık bir film yapılabilir. Bu yazarın dünyasını, yönetmenin çok iyi tanınmasıyla olabilir ancak”⁴ diyen Adalet Ağaoğlu senaristin romandan uyarlama yaparken yazarın hayatını da göz önünde bulundurması gerektiğine dikkat çeker.

Senarist roman uyarlaması yaparken yazardan, onun hayat görüşünden, eserin ruhundan ve yazılış amacından uzak kalamayacağı gibi yoğun bir ekip çalışmasıyla iyi bir senaryo metni ortaya çıkarabilir. Hatta romandan uyarlanan sinema edebî eserden daha fazla ilgi görebilir. Bu durum edebiyatla sinemanın anlatın yöntemlerinin farklı olmasından kaynaklanır. “Bir edebiyat uyarlaması söz konusu olduğunda, yazar her ne kadar filmin yönetim takımı ile (senaryo yazarı, yönetmen, görüntü yönetmeni, genel sanat yönetmeni, vb.) birlikte çalışsa da izlediği sanat yapısının (filmin) artık kendi sanat yapıtıyla (kitapla) pek bir ilgisi kalmamıştır.”⁵ Başarılı uyarlamalar yeniden kurgulanan, bakış açısı zenginleşmiş yeni eserlerdir.

Edebiyatla sinemanın kurguyu aktarırken kullandığı yöntemler farklıdır. Bu durumu örnekleyebilecek yöntemlerden biri edebî eserin en önemli malzemesinin yazı diliyle sinemanın ise sinematografik dilidir. “Romanda var olan yazı dilinden kaynaklanan birtakım özellikler anlatım bakımından sorun teşkil edebilir. Bu yüzden uyarlanacak eser seçiminde edebî değeri yüksek romanlar yerine, kolay anlaşılır eserler tercih edilmektedir.”⁶ Yazar duygularını edebî eserde bir cümle ile ifade edip hissettirebilirken sinemada bu duygunun bir cümle ile izleyiciye tesir etmesi güçtür. Senaristin bir cümle ile ifade edilebilen duyguyu yeniden kurgulayıp sinema diliyle vermesi gerekir. Buna nazaran senaristin edebî eserdeki olayları, entrikayı vermesi her zaman daha kolaydır.

Uyarlamaların sinemaya örnek oluşturmalarının neticesinde zamanla sinemada özgün senaryolar yer alır. Derdi insanı ve insan ilişkilerini anlatmak olan senarist eseriyle vermek istediği mesajı uygun şekilde görüntülere ağırlık vererek senaryoyu kaleme alır. Ardından bu senaryo çoğu zaman yönetmen ve senaristin birlikte çalışmasıyla çekim senaryosuna dönüştürülür. Böylece metin, “Bir kaç sayfalık özette, bir film öyküsüne, ayrıntılı çekim senaryosuna dek değişir.”⁷ Sürecin sonunda başlangıçtaki senaryo metninin görüntü ve ses vb. unsurlarla birleşerek sinematografik dili yansıttığı görülür.

⁴ Adalet Ağaoğlu, “Sinema Edebiyatın Kapısını Çalacaksa”, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, haz. Süleymâ Murat Dinçer, Doruk Yayınları, Ankara 1996, s. 316.

⁵ Tuncay Yüce, Sinema ve Edebiyat Türleri Arasında Görülen Etkileşimler, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 2005, s. 71.

⁶ Muhsin Mete, Romandan Sinema ve Televizyona, *Hece Türk Romanı Özel Sayısı*, 1(65/66/67), s. 473.

⁷ Feridun Akyürek, Kavram Olarak Senaryo, *Kurgu Dergisi*, 13(1), 1995, s. 65.

Özgün senaryolarda diğer sanat dallarından etkilenmeler de görülebilir. Edebî eser tanıtımı, eserin içeriğini çağrıştıracak ifadelerin yer alışı, sanat dallarına ait unsurlardan yararlanma konuya dair verilebilecek örneklerdendir. Çalışmanın konusunu teşkil eden Finding Forrester adlı film, senaryosuyla uyarlama filmlerden ayrılır. Yine de filmde romanda, hikâyede, tiyatrodaki yer alabilecek unsurların sinemaya dâhil edildiği görülür.

Öte yandan edebî eserlerde sinemaya ait unsurlar da yer alabilir. Bu unsurlara sinemaya çağrışım yapacak eser veya bölüm adları, anlatımda görselliğe verilen önem, kahramın duygu ve düşüncelerinin yansıtılmasında sinemaya ait unsurlara başvurma, bilinen filmlere, karakterlere çağrışım yapma örnek gösterilebilir.

2. FINDING FORRESTER'DAKİ KURMACA YAPI

Finding Forrester adlı film kurmacadan ibaret olduğundan senarist kişi, mekân, zaman, anlatıcı ve olay örgüsünü kullanarak kendi içinde tutarlı bir yapı meydana getirir.

Finding Forrester adlı filmin başrol oyuncularını William Forrester ve Jamal Wallace'tır. William Forrester 1930 yılında İskoçya'da dünyaya gelir. O, *Avalon Landing* adlı kitabın yazarıdır. 1980'li yıllarda New York'a taşınır. Jamal Wallace ile tanışana dek inzivaya çekildiği evde tek başına yaşamını sürdürür.

Jamal Wallace 16 yaşında siyahî bir gençtir. O, fakir bir mahallede yaşar. Jamal Wallace'ı akranlarından ayıran çeşitli özellikleri vardır: O, derslerinde oldukça başarılı, iyi bir basketbol oyuncusu, çok kitap okuyan ve yazdığı denemelerle adından söz ettiren biridir. Senarist, filmde 1980'li yıllarda esrarengiz bir hayat sürmeye başlayan William Forrester'la siyahî olmasından dolayı başarılı olamayacağına inanılan Jamal Wallace'a bilinçli şekilde yer verir. Senarist, Jamal Wallace'ın sahip olduğu yeteneklerin diğer insanlar tarafından kabul görmesi için onu William Forrester gibi ünlü bir yazarla karşılaştırır.

Finding Forrester'da olaylar New York'ta geçer. New York'ta siyahî insanlara yönelik birtakım ayrımcılıklar yapılır. BBC'nin de 5 Aralık 2014 tarihinde dikkat çektiği bu durum⁸ Jamal aracılığıyla kurgu dünyasında da kendine yer bulur. Filmde Jamal ve onun gibi kişiler, beyaz tenliler tarafından gerçeğe uygun şekilde "ötekileştirilir." Jamal siyahî olduğu için serseri olarak nitelendirilir, basketbol takımındaki bazı arkadaşları tarafından dışlanır ve -burs kazanarak eğitimine devam ettiği- Mallow Callow kolejinde yazdığı başarılı yazıların altında başka bir gerçeklik olduğuna inanılır.

Finding Forrester'da senarist zamanı asıl anlatmak istediği şeyler doğrultusunda kullanır. Filmde roman, hikâye ve tiyatro gibi türlerde görülen *geriye dönüş tekniği*yle karşılaşılır. Jamal'ın 16 yaşından önceki yaşamıyla William Forrester'ın gençlik dönemi hakkındaki bilgiler onların ağzından izleyiciye aktarılır. Geriye dönüş tekniğinin kullanımıyla filmde merak edilen şeyler açığa çıkarılır. Senarist, olayların akışını hızlandırmak için *zaman atlama yöntemi* de kurgusunda yer verir. O, William Forrester'ın İskoçya'ya gittikten sonra neler yaşadığını anlatma gereği duymaz. İzleyici, William Forrester'ın yaşadıklarından habersiz şekilde

⁸ https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141205_abd_siyahlar_neden_boguluyor (Erişim Tarihi: 10.05.2024)

Jamal'ın başından geçenlere odaklanır. Senarist, sadece William Forrester'ın ölüm haberini avukatı aracılığıyla izleyiciye aktarır.

Filmde olaylar sinematografik anlatıcı aracılığıyla yansıtılır. Sinematografik anlatıcı edebî eserlerdeki anlatıcıdan farklıdır. “Sinematografik anlatıcı, yazılı metinlerdeki gibi şahıs zamirlerine sahip olmadığı için bir figür dilini doğrudan kullanamaz. O, sinematografiyi oluşturan, kamera, renk, ses kurgu vb. unsurlarla varlığını yansıtır.”⁹ Filmde anlatıcı rolü oyuncu, kamera hareketleri, ses, müzik, ışık vb. görsel ve işitsel tekniklerle karşılanır.

Finding Forrester adlı filmde asıl olay, Jamal Wallace'ın William Forrester'ın gizemli hayatını merak etmesiyle başlar. Jamal Wallace, Forrester'ın evine gizlice girer. Kısa süre sonra William Forrester'la karşı karşıya gelir, yakalanmamak için evden kaçarken sırt çantasını düşürür. William Forrester, çantadaki defteri inceler. Jamal'ın yazdığı yazılardaki hataları tespit ederek, düzeltmesi için yanlarına birtakım notlar düşer. Böylece Jamal ve William arasında bir dostluk başlar.

3. FINDING FORRESTER ADLI FİLMİN EDEBİYATLA OLAN İLİŞKİSİ

Edebiyatla sinema arasında güçlü bir bağ vardır. Bu, kimi zaman bir romanın sinemaya uyarlanmasıyla kimi zaman da romanda, hikâyede, tiyatrodaki yer alabilecek unsurların sinemaya dâhil edilmesiyle oluşur.

Finding Forrester adlı filmde senaryonun edebiyatla olan ilişkisi dikkate değerdir. Senariste edebiyat dünyasında tanınan bir yazarın hayat hikâyesi ilhâm kaynağı olur.¹⁰ Filmde Jamal'ın iyi bir yazar olabilmesi için ona rehberlik eden William Forrester gerçek hayattaki J. D. Salingder'in hayatından izler barındırır. Senarist, J. D. Salingder'ı beyaz perdeye William Forrester karakteriyle taşır.

J. D. Salingder, “Çavdar Tarlasında Çocuklar” adlı klasik eserin yazarıdır. J. D. Salingder tanındıktan sonra eserinin yanlış yorumlanmasından endişe duymaya başlar. Bu sebeple Bronx'taki dairesinde, yayınlamayı reddettiği eserler yazarak saklanır.¹¹ Filmde William Forrester J. D. Salingder gibi yayınladığı eserle (*Avalon Landing*) adını duyurmuştur. Bu eseri yazdıktan sonra J. D. Salingder gibi eleştirmenlerin eser hakkındaki eksik, yüzeysel eleştirilerinden dolayı inzivaya çekilir. Yeni bir eser kaleme alan yazar, duyduğu endişeler nedeniyle eserini yayınlamak istemez.

Filmde William ve Jamal aracılığıyla iyi bir yazar olmanın şartlarından söz edilir. William Forrester ünlü bir yazardır. Jamal Wallace ise henüz 16 yaşında olmasına rağmen çeşitli konularda yazılar yazar. William Forrester, Jamal'ın yazdıklarını okur. Ondaki ışığın farkına varınca Jamal'ın profesyonel yazar olabilmesi için ona ve izleyiciye yol gösterir. “Yazmanın ilk anahtarı yazmaktır; düşünmek değil” diyen William Forrester'a göre iyi bir yazar olabilmek için çok fazla yazı yazılmalıdır. Bu sebeple William Forrester, Jamal'a sürekli yazı yazdırır. O,

⁹ Mustafa Sözen, Anlatıcı Kavramı, Sinematografide Anlatıcı Tipolojisi ve Örnek Çözümlemeler, *Selçuk İletişim*, 5(2), 2008, s. 182.

¹⁰ <https://web.archive.org/web/20141025182257/https://deadline.com/2010/01/secret-j-d-salinger-documentary-book-revealed-and-ive-seen-the-film-23930/>

¹¹ <https://www.nytimes.com/2000/12/19/movies/film-review-got-game-and-pen-and-mentor.html>

başlangıçta zorlansa da yazmaya devam ettikçe kendi üslubunu bulur. Bu durum âdeta üstatların yol göstericiliğiyle kendi üslubunu bulan yazarların örneğidir.

Finding Forrester’da yazarları bir eser ortaya koymaya iten şeyin ne olduğuna da değinilir. Araştırmacılar tarafından fazlasıyla düşünülüp çıkarımlar yapılan bu konuda William Forrester’in da söyleyecekleri vardır. Ona göre yazarların bir eser ortaya koymalarındaki asıl sebep “yaşadıklarıdır.” Filmde Jamal, babasının onları terk etmesiyle yazmaya başlar. William Forrester da sırasıyla kardeşini, babasını ve annesini kaybeder. Onların zamansız ölümüyle yazarda meydana gelen duygu yoğunluğu tek kitabı olan *Avalon Landing*’i meydana getirir. William Forrester kitabında “Zamansız ölenlerin ardından gitmek, ruhun acı çekmesine neden olurmuş” der. Jamal, yazarın hayatını öğrendikten sonra eserle yazarın hayatı hakkında nedenli yakınlık olduğunu anlar. Bu, yazarın hayatı hakkında bilgi sahibi olan bir okuyucunun okuduğu ya da incelediği eseri daha iyi anlayabileceği gerçekliğini destekler.

William Forrester eleştirmenlerin bir eseri incelerken sadece yazarın ne demek istediğine odaklanmalarından son derece rahatsız olur. O, eserini eleştirmenler için değil; kendisi için yazmıştır. Onun için yazma eğilimi rahatlamasını sağlayan bir terapi yöntemi gibidir. William Forrester ısrarla eleştiri yapılırken sadece eser odaklı değil; yazar-eser ilişkisinin de göz önünde bulundurulmasını dile getirir. O âdeta edebî metinleri metin odaklı inceleyenlere ateş püskürür.

Finding Forrester’da “plagiarism” (intihal) kavramıyla da karşılaşılır. İntihal; “Çalma, başkasının malını benimdir diye iddiâ etme. Birinin yazısını veya şiirini kendinin gibi gösterme.”¹² Filmde 1960’ta *New York Magazin Dergisi*’nde William Forrester’in “A Season of Faiths Perfection” adlı yazısından söz edilir. Jamal, bunu bilmediği için okulundaki kompozisyon yarışmasına William Forrester’in yazısının başlığını kullanarak katılır. Bu durum okul yönetimi tarafından fark edilir. Jamal intihal yaptığı için onlar tarafından cezalandırılmak istenir. Senarist tarafından ustaca kurgulanan bu olayda izleyici intihalin ne gibi sonuçlara yol açabileceğini anlar.

Filmde ayrımcılığın ve önyargının eleştirisi de yapılır. Bu durum Jamal Wallace’ın yaşadıklarından hareketle açığa çıkarılır. Jamal Wallace siyahî olduğu için hocası Robert Craufit tarafından dışlanır. Robert Craufit, siyahî birinin iyi bir yazar olabileceğine inanmaz. William Forrester bu yanlış tutumu ortadan kaldırmak için Jamal’ın kaleme aldığı “Aileyi Kaybetmek” başlıklı yazıyı herkesin içinde okur. Bu yazının William Forrester’a ait olduğunu düşünen dinleyiciler onda kusur bulmaz. William Forrester yazının sahibinin Jamal olduğunu söyleyerek hem önyargının ne denli kötü bir davranış olduğunu hem de tanınmış yazarların her eserinin kusursuz olduğuna inanmanın yanlış olduğunu çarpıcı şekilde gösterir. “Aileyi Kaybetmek” başlıklı yazı, daha 16 yaşındaki siyahî bir gencin duygu ve düşünce dünyasından hareketle yazılır.

4. SONUÇ

Konusunu insan ve insanın çevresiyle olan ilişkisinden alan sinema ve edebiyat, geçmişte olduğu gibi günümüzde de birbirini etkileyen iki sanat dalıdır. Sinema ve edebiyat kendine has

¹² Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2008, s. 443.

unsur ve tekniklerden hareketle kurmaca metin çerçevesinde birbiriyle etkileşim içindedir. Bununla birlikte şiir, roman gibi edebî türlerde sinemanın anlatım tekniklerinden izler görmek mümkündür. Neticede bu karşılıklı etkileşim her iki sanat dalının durağanlıktan uzaklaşmasını, yenilenmesini, gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamaktadır.

Finding Forrester adlı filmin kurgusu edebiyatla olan ilişkisi sebebiyle dikkat çekicidir. Senarist iyi bir yazar olmanın şartlarından kişinin kendi üslubunu bulma yolculuğuna eleştirmenin görevinden önyargının yanlışlığına kadar geniş bir mevzuyu sinema diliyle aktarmanın peşine düşmüştür. Senaryonun edebiyatla olan bağı filmin akılda kalmasına, verdiği mesajların daha dikkat çekici olmasına etki etmiştir.

KAYNAKÇA

Ağaoğlu, A., “Sinema Edebiyatın Kapısını Çalacaksa”, *Türk Sineması Üzerine Düşünceler*, haz. Süleymâ Murat Dinçer, Doruk Yayınları, Ankara, 1996.

Akyürek, F. (1995). Kavram olarak senaryo, *Kurgu Dergisi*, 13(1). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kurgu/issue/59594/858111> (Erişim tarihi: 20.02.2025)

Aykın, C. (1983). Batı Toplumlarında Roman ve Sinema İlişkileri II, *Türk Dili*, (383).

Çıkla, S., *Kurmacanın Peşinde Hikâye ve Roman Yazıları*, Çolpan Kitap, Ankara, 2019.

Devellioğlu, F., *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008.

<https://web.archive.org/web/20141025182257/https://deadline.com/2010/01/secret-j-d-salinger-documentary-book-revealed-and-ive-seen-the-film-23930/> (Erişim tarihi: 15.01.2025)

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141205_abd_siyahlar_neden_boguluyor (Erişim tarihi: 10.01.2025)

<https://www.nytimes.com/2000/12/19/movies/film-review-got-game-and-pen-and-mentor.html> (Erişim tarihi: 12.01.2025)

Karataş, T., *Ansiklopedik Edebiyat Terimleri Sözlüğü*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2018.

Mete, M. (2002). Romandan Sinema ve Televizyona, *Hece Türk Romanı Özel Sayısı*, 1(65/66/67).

Sözen, M. (2008). Anlatıcı kavramı, sinematografide anlatıcı tipolojisi ve örnek çözümlemeler, *Selçuk İletişim*, 5(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/josc/issue/19016/200712> (Erişim tarihi: 13.01.2025)

Yüce, T., (2005). Sinema ve edebiyat türleri arasında görülen etkileşimler, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijmeb/issue/54839/750854> (Erişim tarihi: 05.01.2025)

GEOFFREY CHAUCER'IN ŞÖVALYENİN HİKAYESİ'NDEKİ FELSEFİ İZLER ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Arş. Gör. Faruk YORGUN

Bingöl Üniversitesi, farukyorgun@gmail.com- ORCID ID 0000-0001-7097-4618

ÖZET

İngiliz edebiyatının gelişim süreci uzun bir geçmişe sahiptir. Anglo-Sakson edebiyatı ile başlayıp Anglo-Norman ve Modern dönemlerle devam eder. Bu dönemlerin her biri edebiyatın gelişimi açısından önemlidir. Geoffrey Chaucer (1340-43-1400) İngiliz edebiyatının önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilir. Bu nedenle kendisinden 'İngilizcenin Babası' olarak da bahsedilir. Chaucer politika, din, sosyoloji ve felsefi gibi geniş içerik yelpazesine sahip metinler yazarak dile önemli katkılar yapar. Bu çalışmada onun *Canterbury Hikayeleri*'nden biri olan *Şövalyenin Hikayesi*'ndeki felsefi izler araştırılacaktır. *Şövalyenin Hikâyesi* kader, takdir-i ilahi, özgür irade, aşk, dostluk ve aşkın kozmik düzen içindeki rolü gibi derin felsefi temaları irdeler. Anlatı, Beothius'un *Felsefenin Tesellisi* adlı eserinden ilham alarak, insan deneyimlerinin yalnızca rastlantısal olaylar değil, daha büyük bir ilahi planın parçası olduğunu vurguluyor. Klasik tanrılar (Venüs, Mars, Diana) ile Hristiyan tektanrıcılığı arasındaki gerilim eserde belirgin bir şekilde tasvir edilir. Chaucer, insanların kendi kaderlerini belirleme gücüne sahip olup olmadıkları sorusunu gündeme getirir. Arcite ve Palamon tarafından yapılan seçimler kişisel iradelerini yansıtırken, nihai sonuç Tanrı tarafından kurulan düzenle uyumludur. Aşk, hikayede yalnızca bireysel bir duygu olarak değil, evrensel bir ilke olarak tasvir edilir. Theseus'un konuşmasında aşk, kozmik düzeni sürdüren bir güç olarak tanımlanır. Böylece hikâye, bireysel arzuların ilahi uyumla kesiştiği bir çerçevede anlam kazanır. Sonuç olarak, Chaucer *Şövalyenin Hikâyesi* aracılığıyla insanın kaderi ve özgür iradesi arasındaki ilişkiyi inceler.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, İngiliz Edebiyatı, Kader, Özgür İrade.

NERMİ UYGUR DÜŞÜNCESİ BAĞLAMINDA METAFİZİK VE FELSEFE ARASINDAKİ İLİŞKİ

Arş. Gör. Faruk YORGUN

Bingöl Üniversitesi, farukyorgun@gmail.com- ORCID ID 0000-0001-7097-4618

ÖZET

Bu çalışma, metafizik ve felsefe arasındaki ilişkiyi Nermi Uygur'un düşünceleri çerçevesinde eleştirel bir bakış açısıyla incelemektedir. Metafizik tarih boyunca farklı şekillerde tanımlanmış ve dönemsel olarak ya felsefenin ayrılmaz bir parçası ya da tamamen ayrı bir alan olarak değerlendirilmiştir. Uygur, metafiziğin tanımlanmasının önündeki temel engelleri ve bu kavramın bilim, sanat ve din gibi alanlarla olan ilişkisini analiz etmektedir. Ona göre, metafizik tanımlanması zor ve problemlidir, metafizikçilerin dahi ortak bir tanım üzerinde uzlaşamaması bu sorunu derinleştirmektedir. Uygur, metafiziğe yönelik üç temel tanımı ele almakta ve bunları eleştirmektedir: (1) Evrenin tümünü bilme iddiası, (2) Varlığın özünü anlama çabası ve (3) Fizik-ötesini kavrama isteği. Ona göre, bu tanımlar metafiziğin belirsizliğini artırmakta ve felsefe ile olan sınırlarını netleştirmemektedir. Çalışmanın merkezinde, Uygur'un metafizik ve felsefe arasındaki bağı nasıl kurduğu ve bu ilişkinin ne ölçüde tutarlı olduğu tartışılmaktadır. Uygur, felsefenin metafizikten ayrılması gerektiğini savunurken, felsefenin temel görevinin evreni değil, evreni bilme savındaki bilgileri incelemek olduğunu öne sürmektedir. Bu bağlamda, metafizik tümel bir bilgi alanı olarak görülürken, felsefe bilgi eleştirisi yapan bir etkinlik olarak tanımlanmaktadır. Sonuç olarak bu çalışmada Uygur'un metafizik ve felsefe arasında kurduğu ilişki eleştirel bir yaklaşımla incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Metafizik, Tanım Sorunu, Nermi Uygur.

WILHELM DİLTHEY’İN İZİNDE: TİN BİLİMLERİNE HERMENEUTİK BİR YOLCULUK

Doç. Dr., Serdar SAYGILI

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

serdarsaygili@erciyes.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1986-6448

Doktora Öğrencisi, Gülsima URTEKİN

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

urtekingulsima@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5873-3966

ÖZET

Kurulması öncelenen her bilim için iki şart mevcuttur. Birincisi, kurulacak bilimin alanı, ikincisi de yöntemidir. Buna bağlı olarak kurulacak olan bilim, konusu ya da alanı itibarıyla kendi sınırlarını belirleyecektir. Bu sınırlar çerçevesinde kendi yöntemleriyle araştırmalarda bulunabilecektir. 19. yüzyılda Dilthey Doğa Bilimlerinden konu ve yöntem olarak farklı olacak Tin Bilimlerini kurmak istemiştir. Tin Bilimlerindeki temel amaç, insanı ve insanın oluşturduğu tarihi anlamaktır. Dilthey, insanın Doğa Bilimlerinin araştırma yöntemleriyle sadece fizyolojik ve psikolojik olarak açıklandığını ifade etmiştir. Çünkü Doğa Bilimleri yöntem olarak deney ve analizi kullanmaktadır. Ancak ona göre, insanın açıklanmadan önce anlaşılmaya ihtiyacı vardır. Bu durumda insan Tin Bilimleriyle anlaşılacak Doğa Bilimleriyle açıklanacaktır. Dilthey, çalışmalarına başladığı ilk dönemler Tin Bilimleri için yöntem olarak Psikolojiyi kullanmak istemiştir. Ancak Psikoloji genel olanın yasalarını verirken bireysel ve içsel tecrübeyi ertelemektedir. Çünkü Psikoloji hem Doğa Bilimlerinin yasalarına bağlıdır hem de o dönemde Antropolojiyle alan olarak henüz ayrılmamıştır. Psikolojinin bağlı bulunduğu nedensel ilkeler insanın öznel tecrübelerini anlamada yetersizdir. Dilthey, Psikolojinin öznel tecrübeleri ertelemesinden dolayı çalışmalarının ilerleyen dönemlerinde yöntem olarak Hermeneutiği seçmiştir. Çünkü Tin Bilimleri sadece insanı değil onun içinde varolduğu tarihi de anlamayı önelemektedir. Bu durum parça ve bütün ilişkisine benzemektedir. İnsanın kendisi içinde bulunduğu tarihin parçası olmanın yanında bütün olan tarihi de oluşturmaktadır. Hermeneutikle beraber parçanın bütünle ilişkisi ve yine bütünün parçayla ilişkisi anlaşılır olacaktır. Dilthey’in de önemseydiği kavramlardan olan *yaşantı*, *anlama* ve *açıklama* çemberi hermeneutikle beraber temellendirilebilir. İnsanın yaşantısını oluşturan tecrübelerin anlaşılması ve bunların tarihsel arka planla açıklanması ancak hermeneutik yöntemle gerçekleştirilebilir. Bu çalışmada Tin Bilimlerini gerekliliği Dilthey’in hermeneutik yöntemiyle beraber temellendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Dilthey, Tin Bilimleri, Anlama, Açıklama, Hermeneutik

IN THE FOOTSTEPS OF WILHELM DILTHEY: A HERMENEUTIC JOURNEY INTO THE SCIENCES OF THE SPIRIT

ABSTRACT

There are two conditions for every science that is prioritized to be established. The first is the field of the science to be established, and the second is its method. Accordingly, the science to be established will determine its own boundaries in terms of its subject or field. It will be able to conduct research with its own methods within the framework of these boundaries. In the 19th century, Dilthey wanted to establish Spiritual Sciences that would be different from Natural Sciences in terms of subject and method. The main purpose in Spiritual Sciences is to understand humans and the history created by humans. Dilthey stated that humans are explained only physiologically and psychologically with the research methods of Natural Sciences. Because Natural Sciences use methods, possibilities, experiments and analysis. However, according to him, humans need to be understood before they can be explained. In this case, humans will be explained with Natural Sciences, which will be understood with Spiritual Sciences. Dilthey wanted to use Psychology as a method for Spiritual Sciences in the early periods when he started his studies. However, Psychology postpones individual and inner experience while giving the laws of the general. Because Psychology is both dependent on the laws of Natural Sciences and has not yet separated from Anthropology as a field at that time. The causal principles that Psychology is dependent on are insufficient in understanding the subjective experiences of humans. Dilthey chose Hermeneutics as a method in the later periods of his studies due to Psychology's postponement of subjective experiences. Because Spiritual Sciences prioritize understanding not only humans but also the history in which they exist. This situation resembles the relationship between the part and the whole. In addition to being a part of the history in which humans are themselves, they also constitute the whole history. With hermeneutics, the relationship of the part to the whole and again the relationship of the whole to the part will be understood. The circle of experience, understanding and explanation, which are also concepts that Dilthey attaches importance to, can be founded with hermeneutics. Understanding the experiences that constitute human life and explaining them with a historical background can only be realized with the hermeneutic method. In this study, the necessity of Spiritual Sciences will be tried to be founded with Dilthey's hermeneutic method.

Keywords: Dilthey, Spiritual Sciences, Understanding, Explanation, Hermeneutics

"Die Natur erklären wir, das Seelenleben verstehen wir"

"Doğayı açıklarız, ancak Tinin hayatını anlarız"

Wilhelm Dilthey

GİRİŞ

Dilthey, yaşadığı dönem itibarıyla felsefede insandan uzaklaşan bakış açıklarını insana çevirmek istemiştir. Bu nedenle insanı öncelikle doğa bilimlerinin çalışma alanından çıkarmak ve yeni bir bilimin konusu haline getirmek istemiştir. İnsan ve insanın konu olduğu alt disiplinleri tin bilimlerinin çatısı altında toplamak ve insanın hayatını bir bütün halinde anlaşılır kılmak istemiştir. O, doğa bilimlerinin karşısında tin bilimlerini kurmayı istemiş ve doğa bilimsel yöntemlerin dışında tin biliminde kullanılacak yöntem arayışına girmiştir. Tek tek insanlar bütün halinde tarihi oluşturmaktadır. Bu bağlamda insanları anlamak bütün halinde tarihin de anlaşılmasına olanak tanıyacaktır. Hem parça halindeki insanı hem de bütüne doğru uzayan tarihi anlayabilmek için hermeneutik bir yöntem kullanmak istemiştir. Bu çalışmada Dilthey'in yöntem arayışı değerlendirilecektir.

DİLTHEY'DE TİN BİLİMLERİ VE YÖNTEM OLARAK HERMENEUTİK

19. yüzyılın önde gelen düşünürlerinden Dilthey, doğa bilimlerine karşılık tin bilimlerini bilgi kuramı ve yöntem açısından temellendirmeyi amaçlamıştır. Dilthey, doğa bilimlerinin yanında doğrudan hayatın kendisinden türemiş ve bu nedenle nesneleri birbiriyle ilişkili yeni bir bilgi türünden bahsetmiştir. Kaynağını bu bilgi türünden alan tarih, milli ekonomi, hukuk ve devlet bilimleri, din bilimleri, felsefe, edebiyat, sanat ve psikoloji gibi bilimler Tin Bilimlerinin alt disiplini olmalıdır.¹ Çünkü bu bilimlerin temelde birleştirici nesnesi, insandır. Bu bağlamda doğa bilimleri ve tin bilimleri arasındaki farkı gösterecek olan konu insandır. Ancak insan doğa bilimlerinin de araştırma alanlarının arasındadır. Doğrudan nesnesi olmasa da insan doğa bilimlerinde hem fizyolojik hem de psikolojik olarak açıklanmaktadır. Doğa bilimlerinin açıklama olgusu Dilthey için problem olarak değerlendirilmiştir. Çünkü insan açıklanmadan önce anlaşılması gerekmektedir. İnsanı anlama için tin bilimleri doğa bilimlerinin karşısında temellendirilmiştir. Buna göre, doğa bilimleri açıklamayı, tin bilimleri anlamayı ilke edinmektedir.² Dolayısıyla tüm bu anlama teorisi yukarıda bahsi geçen bilimlerin birleşimi ve yorumlanmasıyla gerçekleşebilir. Nitekim insan hukuk, devlet, din, felsefe, sanat, edebiyat gibi alanların hem nesnesi hem objesi durumundadır.

Dilthey, Tin Bilimlerini geliştirirken formel ve reel olmak üzere iki türlü kategoriden bahsetmiştir. Formel kategoriler, birlik, çokluk ve farklılık gibi kavramlar doğrultusunda akılla temellendirilir. Buna karşın, reel kategoriler ancak yaşam ve deneyimler aracılığıyla

¹ Wilhelm Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, çev. Arslan Topakkaya. (Ankara: Fol kitap, 2021), 18.

² Melike Kurt ve Arslan Topakkaya. Dilthey Felsefesinde Anlama Yöntemi Bağlamında Tin Bilimlerine Girişte Psikoloji ve Metafizik. *Kilikya Felsefe Dergisi*, 1/2024 68.

kavranabilir. Reel kategoriler, yaşantı kategorileri olarak da adlandırılmıştır. Bu kategorilerin önemi anlam, yaşam ve yaşantı ifadelerinden meydana gelmesidir. Tin bilimleri ise yaşantı, ifade ve anlam arasındaki ilişkiye dayanmaktadır. Bu ilişki Dilthey felsefesinin problemi olarak belirlenmektedir.³ Bu kavramlar, insanı ve onun yarattığı tarihi anlamaya odaklanır. Bu nedenle Dilthey, insanı hem tarihsel hem de psikolojik bir bakış açısıyla incelemiştir. Dilthey, tarih anlayışında sadece olayların nedenlerini değil, aynı zamanda bu olayların insanların düşünsel ve duygusal yaşantıları üzerindeki etkileri anlama çabası içerisinde. Ona göre, tarihsel olayları anlamadan önce, olayların içinde yer alan insanların olaylara verdikleri anlamın anlaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda, tarih, sadece objektif olaylar değil, aynı zamanda bu olayların içsel anlamını keşfetmeyi amaçlamalıdır.⁴ Dilthey'in psikoloji anlayışı, fenomenolojik bir bakış açısı içermektedir. Psikoloji, insanın zihinsel ve duygusal iç dünyasını anlamaya odaklanmalıdır. Ancak Dilthey'e göre, bu anlama çabası sadece bireysel deneyimleri değil, aynı zamanda toplumsal bağlam içindeki deneyimi de kapsamalıdır. Böylece psikoloji, bireysel yaşantıları ve bu yaşantıların tarih içindeki evrimini anlamada bir araç işlevi görmektedir. Bu anlamda Dilthey, tarih ve psikoloji arasında güçlü bir bağ olduğunu savunur. Tarihsel olayları anlamak için bireylerin iç dünyasını anlamak gereklidir. Fakat Dilthey, klasik psikoloji anlayışına karşı çıkmıştır. Klasik psikoloji tin bilimlerinde yöntem olabilmek için uygun değildir. Çünkü klasik psikoloji kendisini sadece olgularla sınırlandırır ve insanın iç dünyasını ifade etmekte zorlanmaktadır. Ona göre, insan bilincini sadece nesnel verilere indirgemek, insanın öznel deneyimini ve anlamını idrak etmek için yetersizdir. Klasik psikoloji, genellikle deneysel yöntemleri kullanarak evrensel yasalar aramaya odaklandığı için, Dilthey bu yaklaşımın insanın tarih, kültür ve sosyal bağlam içindeki anlamını göz ardı ettiğini düşünmüştür. Şu hâlde öyle bir psikoloji gelişmeli ki, yöntemi yine pozitif psikolojinin kullandığı yöntem olmalı fakat alanı genişlemeli ve insanın içsel dünyasına da yer vermelidir.⁵ Betimleyici ve analiz edici psikoloji, pozitif psikolojinin karşısına koymuş olduğu psikolojidir ve onun amacı, insanın iç yaşantısını anlamaktır. Bunun yöntemi ise, betimlemek ve analiz etmektir. Psikolojinin betimleyici ve analiz edici özelliğinden dolayı Dilthey, psikolojiden vazgeçip hermeneutiğe yönelmiştir.

Hermeneutik, belirli ve anlamlı bütünlükleri anlama ve yorumlama sanatıdır.⁶ Bu tanımdan ötürü Dilthey felsefesinde önemli bir yere sahiptir. Çünkü anlama ve yaşantı kavramları özellikle hermeneutik yöntem için bütünlükleri oluşturmaktadır. Çünkü hermeneutik, tarihsel süreçte teoloji, hukuk, filoloji gibi birçok alanda uyarlanmıştır. Köklü bir tarihe sahip olması da hermeneutiğin yeniden kurulumunu gerektirmemiştir. Hermeneutik, Platon'da tanrıların sözlerini açıklayan bir sanat olarak görülürken, Orta Çağ'da yorumlama sanatı olarak tanımlanmıştır. Daha sonraki dönemlerde ise Martin Luther, sistematik bir hermeneutik anlayışı geliştirmiştir. Schleiermacher, Luther'in ortaya koyduğu sistemdeki eksiklikleri gidererek hermeneutiğe evrensel bir özellik kazandırmıştır. Dilthey felsefesinde ise hermeneutik tin bilimleri ile doğa bilimleri arasındaki sınırı oluşturmaktadır. Hermeneutik ile birlikte yüksek

³ Jacob Owensby, *Dilthey and the Narrative of History*, (London: Cornell University Press, 1994), 12.

⁴ Dilthey, *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*, 282.

⁵ Arslan Topakkaya, Wilhelm Dilthey ve Felsefesi, (İstanbul: Say Yayınları, 2016), 67.

⁶ Arslan Topakkaya, "Felsefi Hermeneutik," *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (2007/2), 80.

anlama ve nesnel tin kavramlarının anlam dünyası genişletilmektedir. Dilthey’de yüksek anlama tinsel ürünlerin anlaşılmasını sağlamaktadır. Buna göre, yaşantı ifadelerinin tümevarım yoluyla anlaşılmasını sağlamaktadır. Bu durumda herhangi bir insan ya da etkinlik bütün içinde anlaşılabilirlik kazanmaktadır. Nesnel tin için de benzer durum söz konusu olmuştur. Çünkü nesnel tin insanlar arasındaki ilişkiden ortaya çıkmıştır. Daha sonra kendi anlam dünyasında anlamlı formlara bürünmüştür. Bu bağlamda nesnel tin insanların birbirini anlaması için gerekli olan temeli hazırlamaktadır.⁷ Nesnel tinde zaman kavramı anlamın ortaya çıkmasında önemli bir unsurdur. Dilthey’e açısından zaman; geçmiş, şimdi ve gelecekte meydana gelir. İnsanları anlama sürecinin kategorileri olan *değer*, *amaç* ve *anlam* zaman için önemli kavramlardır.⁸ Anlam kategorisi geçmişe, değer kategorisi şimdiki zamana ve amaç kategorisi gelecek zamana aittir. İnsan geçmişi hatırlar ve onları anlamlandırır, şimdiki zamanda verili olanları değerlendirir ve geleceğe yönelik planlar yapar. Bu bağlamda Dilthey’e göre, hayat ileriye doğru yaşanırken, anlama geriye doğru gerçekleşir. Hayatı anlamak için ileri gidilmesi gerekir.⁹ Her bir olgu birçok kişide farklı anlamlar açığa çıkarır. Çünkü herkesin anlam dünyası birbirinden farklıdır. Bu ifade aynı zamanda Dilthey’in tarih anlayışına ve anlama metodolojisine atıfta bulunur. Ona göre, insanlar geçmişten gelen tarihsel deneyimleri anlayarak, bugünkü olayları ve gelecekteki gelişmeleri daha iyi kavrayabilir. İnsanlar, yaşamın anlamını geçmiş deneyimlerine dayanarak şekillendirir ve bu nedenle tarihsel bağlam, bu anlamı kavramada kritik bir rol oynar. Bu bakış açısıyla Dilthey, insan yaşamının bir tür tarihsel bağlam içinde anlaşılması gerektiğini ve bu anlayışın gelecekteki yaşantıları etkileyebileceğini ileri sürer.¹⁰ Dolayısıyla, insan tarihsel bir varlık olmasından ötürü insanın ne olduğu ancak onun tarihini anlaşılmasıyla ortaya çıkacaktır. Nihayetinde insandan yola çıkarak tarihi anlamak ve yine tarihten yola çıkarak insanı anlamak gereklidir. Bunun için hermeneutik yöntem hem tümel hem tikeli anlama ve yorumlamada kullanılmalıdır. Bu ilişki ancak tümel ve tikel arasında oluşabilecek yüksek bir anlama yoluyla gerçekleşebilir.

Son olarak, Dilthey’e göre biyografilerin anlamlı olabilmesi için mutlaka tamamlanmış olması gerekir; bu da ancak hayatın sonunun beklenmesiyle mümkündür. Çünkü ölüm gerçekleşmeden her biyografi eksik kalır ve eksik bir biyografi bütünüyle tanımlanamaz. Bu doğrultuda, tamamlanmamış veya eksik aktarılan hiçbir biyografi tam olarak yorumlanamayacağı gibi, tarih ile ilişkisi de eksik olacaktır. Bu nedenle, hermeneutik yöntem tin bilimlerini için bir yöntem olarak geliştirilmiş olsa da eksiklikleri tam anlamıyla giderilememiştir.

SONUÇ

Dilthey, yaşadığı dönemin etkisiyle tin bilimlerinin alt disiplinlerini doğa bilimlerinin alanından ayırmak istemiştir. Bu amaç doğrultusunda tin bilimlerini kurmayı hedeflemiştir. Çünkü mevcut alt disiplinlerin ortak nesnesi olan insan, anlam dünyasından uzaklaştırılmış ve bilimsel bir metaya dönüştürülmüştür. Özellikle felsefe ve tarihte insan, anlam dünyasının dışında

⁷ Wilhelm Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, çev. Doğan Özlem, (Ankara: Fol Yayınları, 2002), 16

⁸ Gülsima Urtekin ve Arlan Topakkaya, “Wilhelm Dilthey’in Felsefesinde İnsan Problemi” *Kare Dergisi*, 15/2023, 33.

⁹ Topakkaya, Wilhelm Dilthey ve Felsefesi, 50.

¹⁰ Dilthey, *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*, 15-16.

değerlendirilmiştir. Dilthey, bu eksikliği giderebilmek için tin bilimlerinde önceliği açıklama ve araştırmaya değil, anlama ve yorumlamaya vermiştir. Çünkü ona göre, insan ve onun tarihi önce anlaşılır daha sonra açıklanmalıdır. Bunun için de anlama ve yorumlama sanatı olarak bilinen hermeneutiği yöntem olarak seçmiştir. Çünkü hermeneutik yöntemle beraber ancak yaşam ve yaşam tecrübeleri yorumlanıp anlaşılabilir. Benzer şekilde, bu anlam bütünlüğü de hermeneutik bir yaklaşımla yorumlanabilir. Ancak Dilthey her ne kadar anlam için tarih ve insan arasında bütün bir ilişki kurmaya çalışsa da yetersiz kalmıştır. Çünkü anlama ve yorumlanın gerçekleşebilmesi için metnin, yaşantının ya da olayın başlamış ve bitmiş olması gerekmektedir. Fakat bir insanın yaşamının bittiği andaki tecrübesi aktarılamaz. Dolayısıyla ölüm döşegindeki tecrübe aktarılmadığı için hiçbir biyografi tam olarak aktarılmış sayılmaz. Buna bağlı olarak nesnel tin tamamlanamaz. Bu eksiklik tam anlama ve yorumlamanın mümkün olmadığını ve hermeneutiğin bu anlamda yetersiz kaldığını göstermektedir.

KAYNAKÇA

Dilthey, Wilhelm. *Hermeneutik ve Tin Bilimleri*. Çev. Doğan Özlem. Ankara: Fol Yayınları, 2002.

———. *Tarihsel Dünyanın Tin Bilimlerinde Kurulumu*. Çev. Arslan Topakkaya. Ankara: Fol Yayınları, 2021.

Kurt, Mehmet, ve Arslan Topakkaya. “Dilthey Felsefesinde Anlama Yöntemi Bağlamında *Tin Bilimlerine Girişte* Psikoloji ve Metafizik.” *Kilikya Felsefe Dergisi* 1 (2024).

Owensby, Jacob. *Dilthey and the Narrative of History*. London: Cornell University Press, 1994.

Topakkaya, Arslan. *Antik Yunan'dan Günümüze Hermeneutik*. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.

———. “Felsefi Hermeneutik.” *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 2 (2007).

———. *Wilhelm Dilthey ve Felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları, 2016.

Urtekin, Gökhan, ve Arslan Topakkaya. “Wilhelm Dilthey'in Felsefesinde İnsan Problemi.” *Kare Dergisi* 15 (2023). *Kare Dergisi* 15 (2023).

MARTİN HEIDEGGER’İN İZİNDE: DÜŞÜNMEYE DAİR BİR SORUŞTURMA

Doç. Dr., Serdar SAYGILI

Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

serdarsaygili@erciyes.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-1986-6448

Doktora Öğrencisi, Gülsima URTEKİN

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

urtekingulsima@gmail.com

ORCID ID: 0000-0002-5873-3966

ÖZET

Heidegger düşünmek ne demektir? sorusunun bizi düşünmenin üzerine düşünmeye çağırdığını ifade etmiştir. Çünkü herhangi bir şeyin ne olduğunu sorguladığımız anda onun hakkında düşünmeye başlamaktayız. Örneğin, Felsefe nedir? sorusu bizi felsefe üzerinde düşünmeye yönlendirecektir. Felsefe üzerine gerçekleştirilen düşünme ile felsefenin ne olduğu sorusuna cevap bulabiliriz. Heidegger bu problemi yüzmenin ne olduğunu sorusuyla örneklendirmektedir. Ona göre şayet yüzmenin ne olduğunu merak ediyorsak suyun içine girip yüzmeyi tecrübe etmemiz gerekmektedir. Bu durumda yüzme eylemi bizi hem kavramın içine çekmiştir hem de onu tecrübe etmemizi sağlamıştır. Aynı şekilde düşünmenin ne olduğunu sorgulamak bizi düşünmenin içine çekmektedir. Bu hareket esasen düşünmenin bizde uyandırdığı düşünsel bir harekettir. Ancak düşünmenin adlandırılmasından ötürü düşünmeye yönelik giriştiğimiz bu hareket düşünmenin çağrısı olarak da değerlendirilebilir. Bu çağrı düşünme adının kendisinden kaynaklanmaktadır. Çünkü adlandırma aynı zamanda talep etme, çağrıda bulunma anlamlarını da taşımaktadır. Dolayısıyla adlandırmaya erişen her varlık bizi aynı zamanda kendisi hakkında düşünmeye çağırmaktadır. Düşünme bizi çağırdığında kavram kendini bize açacak ve bu yolla kendisi hakkında çıkarımlarda bulunmamıza olanak tanıyacaktır. Heidegger, düşünmenin sesini kendinden önceki düşünürlerden farklı duymamız gerektiğini vurgulamaktadır. Çünkü düşünmeyi düşünmeden düşünme üzerine yapılan tanımları değerlendirmemiz bizi kavramdan uzaklaştıracaktır. Başkalarının düşüncelerini takip ve taklit etmemize neden olacaktır. Ancak kavram bize önceki duyularımızdan farklı seslenmektedir. Bu durum esasen mevcut tanımların ötesine geçmemizi ve mevcut tüm tanımları yıkmamız gerektiğini göstermektedir. Heidegger’de düşünmenin üzerine yapılan tanımlarda öteye geçme durumu süreklilik göstermektedir. Çünkü düşündükçe farklı bir tanım ortaya çıkacak ve öteki tanımlarla aynılaşacaktır. Nihayetinde fark bağlamında düşünme sürekli olarak düşünmemizi gerektirecektir. Sonuç olarak bu çalışmanın amacı, Heidegger felsefesinin önemli sorunlarından birisi olan düşünme kavramını tartışmaktır.

Anahtar Kelimeler: Heidegger, Düşünmek, Öteye Geçmek, Fark, Adlandırmak

IN THE FOOTSTEPS OF MARTIN HEIDEGGER: AN INQUIRY INTO THINKING

ABSTRACT

Heidegger stated that the question "What does it mean to think?" invites us to think about thinking. Because when we question what something is, we start to think about it. For example, the question "What is philosophy?" will lead us to think about philosophy. We can find an answer to the question of what philosophy is by thinking about philosophy. Heidegger exemplifies this problem with the question "What is swimming?" According to him, if we are curious about what swimming is, we need to get into the water and experience swimming. In this case, the act of swimming has both drawn us into the concept and enabled us to experience it. Similarly, questioning what thinking is draws us into thinking. This movement is essentially an intellectual movement that thinking evokes in us. However, this movement that we undertake towards thinking due to the naming of thinking can also be evaluated as the call of thinking. This call originates from the name of thinking itself. Because naming also carries the meanings of demanding and calling. Therefore, every being that reaches naming also calls us to think about itself. When thinking calls us, the concept will open itself to us and in this way will allow us to make inferences about itself. Heidegger emphasizes that we need to hear the voice of thinking differently than the thinkers before him. Because evaluating the definitions made on thinking without thinking about thinking will distance us from the concept. It will cause us to follow and imitate the thoughts of others. However, the concept speaks to us differently than our previous sensations. This situation essentially shows that we need to go beyond the existing definitions and destroy all the existing definitions. In Heidegger, the situation of going beyond is continuous in the definitions made on thinking. Because as we think, a different definition will emerge and will become the same as the other definitions. Ultimately, thinking in the context of difference will require us to think continuously. As a result, the aim of this study is to discuss the concept of thinking, which is one of the important problems of Heidegger's philosophy.

Keywords: Heidegger, Thinking, Going Beyond, Difference, Naming

*“Das Bedenkliche ist in unserer
bedenklichen Zeit ist, dass wir noch nicht
denken”*

*“En kaygı verici olan, kaygı duyulması gereken
çağda hala düşünmüyor olmamızdır”*
Martin Heidegger

GİRİŞ

Heidegger, varoluşçu düşünceleriyle tanınmasına rağmen ‘*Düşünmek ne demektir?*’ sorusuyla metafizik alanı sorgulamaya açmıştır. Bu soruya verilecek cevapların temsillerden uzaklaşması gerektiğini düşünmüştür. Çünkü ancak bu yolla düşünmenin ne olduğu anlaşılabilir. Ona göre düşünmek’dır olacak biçimde verilen her cevap bir temsili göstermektedir. Noktalı yerlere gelebilecek her cevabın düşünmenin kendisinden kaynaklanmalıdır. Bunun ötesinde yapılacak tanımlar ancak Batı Metafiziğinin temsili düşüncelerinin etkisindedir. Şayet metafiziksel bir sorgulama gerçekleşecekse bu ancak varlığın sesini duyma yoluyla gerçekleşebilir. Heidegger’e göre *düşünmek ne demektir?* sorusunu cevaplayabilmemiz için düşüncenin sesine kulak vermemiz ve düşüncenin içine girmemiz gereklidir. Bu çalışmada Heidegger’in ‘*Düşünmek ne demektir?*’ sorusundan hareketle gerçekleştirdiği metafiziksel sorgulama değerlendirilecektir.

HEIDEGGER’DE DÜŞÜNMEK NE DEMEKTİR?

Heidegger, "Düşünmek Ne Demektir?" sorusunun bizi kendisi hakkında düşünmeye çağırdığını ve bu nedenle söz konusu sorunun ancak düşünmenin üzerine düşünerek cevaplanabileceğini savunmuştur. Aksi takdirde, düşünmeyi tanımlamak, onu adlandırmak ya da açıklamak anlamına gelir. Ancak Heidegger, bu sorunun bizi düşünmenin kendisi hakkında düşünmeye yönlendirdiğini ve bu yolla düşünmenin bize seslendiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, düşünmenin ne demek olduğunu ancak biz düşünmeye başladığımızda bulabileceğimizi belirtmiştir.¹ Heidegger, bu ifadeyle esasen kendisinden önceki düşünen insan anlayışını da eleştirmektedir. Zira Aristoteles’in tanımına göre, insan politik bir hayvandır.² Bu bağlamda, düşünmek insana özgü ve insanla var oluşa geçen bir kavramdır.³ Bu nedenle insan olmanın mahiyeti düşünmeyle özdeşleşmiştir. Ancak Heidegger’e göre, düşünme ile insan arasında kurulan bu ilişki bizim düşünmeye yetkin olduğumuzu düşünmek için yeterli değildir. Heidegger’e göre, düşünmeye yetkin olabilmemiz için önce öğrenmeyi bilmemiz

¹ Martin Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, çev. İlhan Turan. (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022), 1.

² Aristoteles, *Politika*, çev. Furkan Akderin. (İstanbul: Say Yayınları, 2015), 253.

³ Martin Heidegger, *Nedir Bu Felsefe?*, çev. Ali Irgat. (İstanbul: Afa Yayınları, 2003), 13.

gerekmektedir.⁴ Dolayısıyla, düşünmenin ne demek olduğunu belirleyebilmek için önce düşünmeyi öğrenmemiz gerekir.

Düşünmeyi öğrenme fikri, temelde düşünmeyi bilmediğimizi kendimize itiraf ettiğimizi de göstermektedir. Buna göre Heidegger, düşünmeyi ancak kendisi hakkında düşünülmesi gerekene dikkat kestiğimiz zaman öğrenebileceğimizi ifade etmiştir.⁵ Nihayetinde düşünme için bizi öğrenmeye iten gücün ne olduğunu saptamamız gerekecektir. Ancak bizi düşünmeye iten ya da çeken güç düşünmenin kendisidir. Bu durumda düşünülmesi gerekeni düşünmeden alıkoyan nedir? Heidegger'e göre en kaygı⁶ verici olan, düşünmemiz gereken çağda henüz düşünmüyor olmamızdır.⁷ Bu durumda iki problem mevcuttur. Birincisi düşünmek ne demektir? İkincisi bizi düşünmeden alıkoyan nedir? O halde düşünme için artık bir farkındalık başlamıştır. Zira düşünmeden alıkoyan şey ve düşünmenin ne olduğu problemleri bizim artık düşünmek için yola koyulduğumuzu göstermektedir. Bu durumda bizde kaygı uyandıran şey düşünmeyi bilmeyişimizin yanında düşünmeden uzak oluşumuzdur. Ancak Heidegger düşünmüyor oluşumuzun kaygısının bizi düşünmeyle yüzleştirdiğini ifade etmiştir. Bu durumda kaygı, içerdiği dehşet duygusuna rağmen olumlanmaktadır. Zira Heidegger'e göre düşünce, en kaygı verici olana uygun olduğu takdirde düşünür.⁸ Buna göre düşünmenin kaygısı değil, henüz düşünmüyor olmamızın kaygısı daha tehlikelidir. Çünkü düşünmüyor olmamız bizi düşünmenin ne olduğunu sorgulamaktan da uzaklaştırmaktadır.

Heidegger'e göre, düşünmemiz gereken çağda hala düşünmüyor olmamızın sebebi metafizik olandan uzaklaşmaktır. Heidegger bu durumu şöyle açıklamaktadır: “Bizim hala düşünmememiz, esasen daha çok, bu düşünülmesi gereken şeyin kendisinin insandan yüz çevirmesinden, çoktandır yüz çevirmiş olmasından kaynaklanmaktadır.”⁹ Bu durumun ne zaman ve ne sebeple başladığı bilinmez. Ancak Heidegger, bu durum karşısında savunma durumuna geçerek bir hamle yapılması gerektiğini savunmuş ve ancak bu sayede düşünmeye doğru bir sıçrama gerçekleştirebileceğini ifade etmiştir.¹⁰ Peki bu durum üzerine felsefe tarihine herhangi bir çalışma yapılmamış mıdır? Heidegger'e göre bir nesil önce *Batı'nın Çöküşü*, Heidegger döneminde de *Merkez'in Kaybolmasından* bahsedilmiştir. Ancak Heidegger'e göre bu hususta zirve noktasında en uzakları gören Nietzsche'dir¹¹. Nietzsche'nin “*Çöl büyüyor*”¹² yargısı Heidegger için önemlidir. O, bu hususla ilgili olarak şunları ifade etmiştir.

⁴ Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, 2.

⁵ Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, 5.

⁶ Heidegger, insan varoluşu ile ilgili düşüncelerini temellendirirken de kaygı kavramını kullanmaktadır. Ancak düşünmenin ne olduğu üzerine yaptığı derslerinde ve temeldeki düşüncelerinde kaygı varoluşçu anlamıyla kullanılmamıştır. Zira varoluşçu düşüncelerinde kaygı, bireyin varoluşsal deneyimi yaşayabilmesi için bir olanaktır. Bkz. Martin Heidegger, *Metafizik Nedir?* (Ankara: Türkiye Felsefe Kurumları Yayınları, 2009), 16.

⁷ Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, 4.

⁸ Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, 23.

⁹ Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, 11.

¹⁰ Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, 12.

¹¹ Nuri Çiçek, “Heidegger ve Nietzsche’de Değerlere Göre Düşünme” Yedi Aralık Sosyal Bilimler Dergisi, (2023/2), 147.

¹² Nietzsche, *Böyle Buyurdu Zerdüş*, çev. Turan Ofazoğlu. (İstanbul: İz Yayınları, 1997), 358.

“Çölleşme, tahrip etmekten çok daha fazla bir şey. Çölleşme, yok etmekten daha korkutucu. Tahrip, yalnızca şimdiye kadar gelişmiş ve inşa edilmiş olanı ortadan kaldırıyor, fakat çölleşme gelecekteki gelişmeye meydan vermiyor ve her türlü inşa imkanını engelliyor. Çölleşme, sadece yok etmekten daha korkutucu. Yok etmek de esasen ortadan kaldırmayı ve dahası hiçi ifade ediyor, fakat çölleşme engel olmayı ve imkansızlığı öngörüyor ve yaygınlaştırıyor. Afrika'nın Sahra Çölü sadece çöllerin bir türü. Yeryüzünün çölleşmesi, en yüksek hayat standardına erişilmesine ve yine aynı şekilde bütün insanların tek tip bir refah düzeyine ulaşabilmelerini mümkün kılacak bir organizasyona paralel olarak gelişebilir. Çölleşme, her iki durumda da kendisi olabilir ve korkutucu bir tarzda, kendini gizlemek suretiyle her yerde dolaşabilir. Çölleşme, basit bir kumlaşma değildir.”¹³

Anlaşılabacağı üzere, Heidegger bağlamında Nietzsche'nin çölleşmesi, tahrip etmek ve yok etmekten daha tehlikeli ve kaygı verici olarak değerlendirilmiştir. Bu noktada mecazi olarak kullanılan çölleşme hem gerçek manada hem de mecazi olarak yeni gelişmeleri engelleyecek durumdadır. Çünkü çölleşme, gerçek manada her yerin kumlaşması ve standartların değişmesi anlamına gelmektedir. Öte yandan mecazi olarak çölleşme Heidegger için düşünmenin yokluğuna işaret etmektir. Buna göre düşünmenin olmayışı Heidegger için çölleşmeye paraleldir. Sonuç olarak, düşünmenin ne olduğunu sorununu çözebilmek için düşünmüyor olmamızın da sebebinin saptanması gerekmektedir. Düşünmüyor olmamız konusunda Nietzsche'nin çölleşmesi Heidegger için çıkış noktalarından birisi olmuştur. Ancak Nietzsche'nin düşünceleri, Heidegger'in düşünmeyi aşma, tasavvurun ötesine geçme bağlamında da etkili olmuştur.

DÜŞÜNMENİN ÇAĞRISI BAĞLAMINDA DÜŞÜNMEK

Heidegger'e göre *düşünmek ne demektir?* sorusu sorulduğu anda kulağa çok anlamlı bir özelliğe sahip olduğu fikrini çağrıştırmaktadır. Bu çok anlamlılık da hazırlıksız olduğumuz anda bizi cevap vermekten alıkoymaktadır. Bu anlamda düşünmek sözcüğünün taşıdığı anlamları sorgularız. Daha sonra düşünmek olarak neyi adlandırdığımızı irdeleriz.¹⁴ Bu nedenle bahsi geçen soru esasen önce mahiyetini daha sonra neye delalet ettiğini sorgulamaya açmaktadır. Heidegger'e göre, "Düşünmek ne demektir?" sorusu, önceleri basit ve masum bir soru gibi görünmektedir. Ancak sorunun üzerine düşünmeye başladığımız andan itibaren düşünme bizi içine doğru çekmektedir.¹⁵ Sorunun nesnesine yöneldiğimizde ilk andaki masumiyet kaybolacaktır. Zira bu durum Heidegger'e göre, bir kelime oyununa dayanmaktadır. Bu oyun sorunun temelindeki düşünmek olarak adlandırılan şeyin adlandırılmasıdır. Heidegger bu anlamda *heiBen* fiiliyle oynadığımızı ifade etmektedir.¹⁶ Bu oyun *heiBen*'in kurduğu bir oyundur. Zira kavram ilk etapta adlandırma ve talep etme olarak çağrışım yapmaktadır. Ancak kavramın emretme, çağırma, çağrı anlamlarıyla düşünüldüğünde adlandırılan şey üzerinde söz oyunlarına mahal verecektir. Bu anlamda düşünmenin adlandırılması tahlil edildiğinde farklı izlenimler ortaya çıkacaktır. Zira *heiBen*'in karşılık geldiği her anlam da kendi içinde çok

¹³ Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, 24.

¹⁴ Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, 127.

¹⁵ Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, 129.

¹⁶ *heiBen*, adlandırma/talep etme olarak çevrilmiştir. Ancak Heidegger, *heiBen* kavramının çağırma, davet etme emretme anlamlarıyla bir oyundan bahsetmektedir. Bkz. Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, 130.

anlamlılığa sahiptir. Heidegger'e göre, düşünme, düşünmenin adlandırılması ve bu adlandırma bağlamında düşünmenin bizi kendisi hakkında düşünmeye çağırması temelde düşünmenin özüyle ilgilidir. Heidegger bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Bizi bu şekilde düşünmeye sesleyen buna sadece, sesleyenlerin kendilerinden hareketle düşünmeye muhtaç olduklarından dolayı muhtemelen muktedirdir. Bizi düşünmeye sesleyen ve böylece özümüzü düşünmeye doğru emreden, yani onda gizlenen şey özüne göre düşünölmeye muhtaçtır. Bizi düşünmeye çağıran, kendinden hareketle özünde düşünme ile kendine hizmet edilmesini, bakılmasını ve korumasını talep eder. Bizi düşünmeye çağıran, bize düşünme veren şeydir.”¹⁷

Bu bağlamda düşünme kendisi hakkında düşünmenin ötesinde bizim özümüz amacı olarak düşünmeyi bize emretmektedir. Böylece düşünme giriş bölümünde bahsettiğimiz üzere orada olmaklıkla değil, bizi bizzat içine çekerek ya da kendisi içimize sirayet ederek kendisi hakkında düşünmeye çağırmaktadır. Bu noktada düşünmenin seslenişine kulak vermek ve onu dinlemek aynı zamanda düşünmenin merkezine geçmekle gerçekleşecektir. Daha sonra düşünmenin üzerine düşünmeye başladığımız anda düşünmeye verilen adlandırma düşünmenin ve bizim özümüzle denkliği mahiyetinde karşımıza çıkmaktadır. Böylece varlığın seslenişine kulak verdiğimizde düşünme bağlamında yapılan çağrı kendisinin de adı olmaktadır.¹⁸ Heidegger'e göre, düşünme sözcüğünün neyi ifade ettiğini bulabilmek için onun tarihselliğine bakmak gerekliliği boşadır. Zira Heidegger'e göre, sözcüğün tarihselliği üzerine yapılabilecek her açıklama dil tarihine dayanmaktadır. Fakat Heidegger, felsefenin diğer bilimlerle temellenemeyeceği düşüncesindedir.¹⁹ Zira her bilim temelini felsefeden almaktadır. Bu bağlamda düşünmek ne demektir? sorusu felsefenin konusu ve felsefecilerin ilgisindeyse düşünmenin ne'liği üzerine yapılabilecek her çalışma tüm bilimlerden uzak bizzat varlığın seslenişiyile mümkün olacaktır.

SONUÇ

Heidegger, her ne kadar varoluş felsefesindeki düşünceleriyle bilinse de metafizik alanda yaptığı çalışmalar da felsefe tarihini oldukça etkilemiştir. Bu bağlamda, "Varlık nedir?" gibi sorularla metafizik alana yeniden dönmek istemiştir. Bu çalışmada, "Düşünmek ne demektir?" sorusu bağlamında Heidegger'in fikirlerine yer verilmiştir. Heidegger'e göre, "Düşünmek ne demektir?" sorusunun cevabını bulabilmek için öncelikle düşünmeyi öğrenmemiz gerekmektedir. Öğrenmenin gerçekleşebilmesi için varlıkla yüzleşmemiz ve onun içine girmemiz gerekmektedir. Öğrenmenin ön koşulu olarak varlığın merkezine girmek gerekiyorsa düşünmenin içine girmek bizi kendisi hakkında düşünmeye bağlı kılmıştır. Heidegger, düşünmenin üzerine düşünmenin üzerine düşünürken mevcut tanımları aşmamız gerektiğini ifade etmiştir. Bu durumda düşünmek, düşünmenin üzerine düşünmek bir problem olarak karşımıza çıkıyorsa Heidegger'e göre bunun sebebi metafizik olandan uzaklaşmamızdır. Çünkü

¹⁷ Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, 135. 136.

¹⁸ Aysun Gür, "Heidegger'de Düşünme Biçimlerinin Yazgıyla İlişkisi Üzerine" *Felsefe Arkivi* (2016/44), 36.

¹⁹ Heidegger, *Düşünmek Ne Demektir?*, 146.

düşünmek ...'dir şeklinde bir açıklama sonrasında dahi düşünmek henüz problemin devam ettiğini göstermektedir.

Heidegger'e göre, düşünmenin ne demek olduğu sorusu için mevcut olan tanımların ötesine geçmeliyiz. Heidegger bu düşüncenin temellendirilebilmesi için Nietzsche'nin düşüncelerinden yola çıkmıştır. Bu bağlamda son insan sürü halinde olan son insana tekabül etmektedir. Son insan, ancak tasavvur etmektedir. Yaptığı tasavvur, mevcut olana tuzak kurmak ve ondan intikam almak olarak geliştirilmiştir. Ancak üst insan son insanın tasavvurunun ötesine geçmiştir. Tasavvurun ötesine geçebilmek için son insandaki intikam almaktan kurtulmuş olması gereklidir. Çünkü aynı bağlamda hareket ettiğinde üst insan olmanın özelliğinin dışına çıkmış olacaktır. Zira üst insan, özü gereği özgür iradeye sahip olmanın yanında intikam almaktan da kurtulmuştur. Heidegger'e göre, Nietzsche'deki üst insan gibi düşünmenin üzerine düşünmek için varolanı aşmak gerekmektedir. Bu aşış düşünmek ...'tir şeklindeki tanımların ötesine geçip düşünmenin içine girmektir. Düşünmenin üzerine düşündüğümüz zaman düşünmenin ne olduğuna ulaşamayız. Zira üst insan tasavvuru aştıktan sonra son insana dönüşmektedir. Çünkü metafizik bitmeyen bir sürece delalet etmektedir. Aynı bağlam üzerinde düşünmenin üzerine düşünme gerçekleştikten sonra bunu da aşmamız gerekecektir.

Heidegger, düşünmenin ne olduğunu sorgulamasının düşünmenin kendisinden kaynaklandığını ve kendisinin üzerine düşünmeyle bu problemle yüzleştüğimizi belirtmektedir. Bu bağlamda düşünmenin üzerine düşünmek, düşünmenin ne olduğunu tanımlamamıza yetmeyecektir. Bu durum bizim için bir tasavvuru yani ideyi oluşturur. Bizim düşünmenin ne olduğunu sorgulamamız Heidegger'in görüşleri bağlamında gerçekleşirse bu düşünmenin üzerine düşünmeyi öğrenmek olacaktır. Dolayısıyla düşünmenin ne olduğunu Heidegger bağlamında düşünmenin üzerine düşünmek olarak temellendirmiş bulunuyoruz.

KAYNAKÇA

- Aristoteles. *Politika*. Çev. Furkan Akderin. İstanbul: Say Yayınları, 2015.
- Çiçek, H. “Heidegger ve Nietzsche’de Değerlere Göre Düşünme.” *Yedi Aralık Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4 (2023).
- Gür, A. “Heidegger’de Düşünme Biçimlerinin Yazgıyla İlişkisi Üzerine.” *Felsefe Arkivi* 44 (2016).
- Heidegger, Martin. *Düşünmek Ne Demektir?* Çev. İlhan Turan. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2022.
- . *Metafizik Nedir?* Ankara: Türkiye Felsefe Kurumları Yayınları, 2009.
- . *Nedir Bu Felsefe?* Çev. Ali Irgat. İstanbul: Afa Yayınları, 2003.
- Nietzsche, Friedrich. *Böyle Buyurdu Zerdüşt*. Çev. Turan Oflazoğlu. İstanbul: İz Yayınları, 1997.

TÜKETİCİ KARAR VERME SÜRECİNE NÖROPAZARLAMANIN ETKİSİ

Dr. Öğretim Görevlisi, Pınar COŞKUN

Munzur Üniversitesi Pertek Sakine Genç Meslek Yüksekokulu

pcoskun@munzur.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6636-6951

ÖZET

Günümüzün pazar ortamında, tüketicileri bir ürünü diğerine tercih etmeye iten faktörler çok önemli bir araştırma konusudur. Sonuç olarak, beyin tepkilerinin tüketicilerin karar verme süreçleri üzerindeki etkisini keşfetmeye yönelik ilgi giderek artmaktadır. Nörobilim ve pazarlamayı birleştiren disiplinler arası bir alan olan nöropazarlama, tüketicilerin karar verme süreçlerini anlamak için birincil araştırma alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Nispeten yeni olmasına ve sürekli gelişmesine rağmen, tüketici davranışının inceliklerinin ortaya çıkarılmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Zaltman'a göre, tüketicilerin düşünme ve duyu gibi davranışlarının yaklaşık %90'ı bilinçsizce veya bilinçaltında gerçekleşmektedir. Birçok araştırmacı ve uygulayıcı, pazarlama uygulamalarına tepki olarak tüketicilerin bilinçsiz davranışlarını keşfetmeye ilgi duymaya başlamıştır. Pazarlama uyaranlarına verilen tepkileri ölçmek için kullanılan en yeni yöntemlerden biri, invazif olmayan beyin görüntüleri üreten nörogörüntülemedir. Bu yaklaşımlar nöropazarlama teknikleri olarak bilinmektedir çünkü pazarlama alanında pazarlardaki ve ticari işlemlerdeki tüketici davranışlarını anlamak için kullanılmaktadır. Bu bildiride, Nöropazarlama terimini, Nöropazarlama araçlarını, katkılarını ve sınırlamalarını tartışacağız.

Anahtar Kelimeler: Nöropazarlama, Tüketici Davranışı, Etik, Pazarlama araştırması, Nörogörüntüleme araçları

İKLİM DEĞİŞİKLİĞİNİN İNŞAAT SEKTÖRÜNE ETKİLERİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA İÇİN YENİLİKÇİ STRATEJİLER (BÜYÜK BRİTANYA ÖRNEĞİ)

Doç.Dr., Rıdvan KARACAN

Kocaeli Üniversitesi, rkaracan@kocaeli.edu.tr - 0000-0002-4148-0069

ÖZET

Küresel iklim değişikliği, ekonomik ve toplumsal alanların yanı sıra inşaat sektörünü de doğrudan etkileyen en büyük çevresel sorunlardan biri haline gelmiştir. Artan sıcaklıklar, aşırı hava olayları, deniz seviyesindeki yükselme ve doğal afetlerin sıklığındaki artış, inşaat projelerini yapısal ve mali açıdan ciddi risklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Geleneksel inşaat yöntemleri, yüksek enerji tüketimi, fosil yakıt bağımlılığı, atık üretimi ve karbon salınımı gibi faktörler nedeniyle sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle çelişmektedir. Bu nedenle, inşaat sektörünün iklim değişikliğine uyum sağlaması ve çevresel etkilerini azaltması kritik bir gereklilik haline gelmiştir. Bu çalışma, iklim değişikliğinin inşaat sektörüne etkilerini kapsamlı bir şekilde ele alarak, sürdürülebilir şehircilik, yeşil bina tasarımları, enerji verimli malzemeler, döngüel ekonomi prensipleri ve iklim dirençli altyapı gibi yenilikçi stratejileri incelemektedir. Ayrıca, kent planlamasında doğa temelli çözümler, akıllı şehir uygulamaları ve karbon nötr projeler gibi çağdaş yaklaşımlar da değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, çalışmada 2010-2013 dönemi Büyük Britanya özelinde inşaat sektörüne yönelik veriler analiz edilerek, dalgacık tutarlı analizi modeli kullanılmıştır. Bu model sayesinde inşaat sektörü faaliyetleri ile karbon emisyonları arasındaki zaman-frekans ilişkisi detaylı bir şekilde ortaya konmuştur. Geleceğin inşaat projeleri için yeni nesil malzeme teknolojileri ve ekolojik yapı teknikleri de araştırılarak, sektörün dönüşüm sürecine katkı sağlayabilecek stratejik öneriler sunulmaktadır. Bu kapsamda, sürdürülebilir kalkınma hedefleri doğrultusunda inşaat sektörünün nasıl daha çevreci, dayanıklı ve uzun vadeli çözümler sunabileceği tartışılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İklim değişikliği, inşaat sektörü, sürdürülebilir kalkınma, yeşil bina, döngüsel ekonomi, akıllı şehirler, dalgacık tutarlı analizi

THE EFFECTS OF CLİMATE CHANGE ON THE CONSTRUCTION SECTOR AND INNOVATIVE STRATEGİES FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT (THE GREAT BRİTAİN EXAMPLE)

ABSTRACT

Global climate change has become one of the most significant environmental issues, directly affecting not only economic and social domains but also the construction sector. Rising temperatures, extreme weather events, sea level rise, and the increasing frequency of natural disasters pose serious structural and financial risks to construction projects. Traditional construction methods conflict with sustainable development goals due to high energy consumption, reliance on fossil fuels, waste production, and carbon emissions. Therefore,

adapting the construction sector to climate change and reducing its environmental impacts have become critical requirements. This study comprehensively examines the effects of climate change on the construction sector, focusing on innovative strategies such as sustainable urban planning, green building designs, energy-efficient materials, circular economy principles, and climate-resilient infrastructure. Additionally, contemporary approaches such as nature-based solutions in urban planning, smart city applications, and carbon-neutral projects are evaluated. In this context, the study analyzes construction sector data from the 2010-2013 period in Great Britain, utilizing the wavelet coherence analysis model. This model effectively reveals the time-frequency relationship between construction sector activities and carbon emissions. Furthermore, new-generation material technologies and ecological construction techniques are explored to propose strategic recommendations contributing to the transformation of the sector. Within this framework, the study discusses how the construction sector can offer more environmentally friendly, resilient, and long-term solutions in line with sustainable development goals.

Keywords: Climate change, construction sector, sustainable development, green buildings, circular economy, smart cities, wavelet coherence analysis

1. GİRİŞ

İklim değişikliği, günümüzde gerçekleşmekte olan ve yoğunluğu giderek artan küresel bir sorundur. Bu değişim, ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda ciddi etkilere yol açmakta ve yıkıcı sonuçlarını hafifletmek için acil ve sistemik eylemler gerektirmektedir. Bu eylemlerden biri de, önemli miktarda sera gazı salınımına neden olan inşaat sektöründen kaynaklanan karbon emisyonlarının yönetimidir (Labaran vd., 2022). Geleneksel binalar, inşa edildikleri dönemin iklim koşullarına ve yapı tekniklerine uygun olarak tasarlanmış olsa da, hızla değişen iklim koşulları karşısında sürdürülebilirlik açısından önemli zorluklar barındırmaktadır. Yüksek enerji tüketimi, fosil yakıtlara bağımlı ısıtma ve soğutma sistemleri, yetersiz yalıtım ve doğal kaynakların yoğun kullanımı gibi faktörler, geleneksel yapıların karbon ayak izini artırarak iklim değişikliğini daha da kötüleştirmektedir. Ayrıca, artan kentleşme ile birlikte kentsel ısı adası etkisinin yoğunlaşması, çevresel sürdürülebilirliği daha da zorlaştırmaktadır.

İklim değişikliği, 21. yüzyılın en acil küresel sorunlarından biri olarak kabul edilmekte ve ekonomik, sosyal ve çevresel boyutlarıyla geniş kapsamlı etkiler yaratmaktadır (Iqbal & Ghauri, 2011; Senande-Rivera vd., 2022; Kabir vd., 2023). İnşaat sektörü, binaların yaşam döngüsü boyunca enerji tüketimi ve emisyon üretimi açısından önemli bir rol oynamaktadır (Guggemos & Horvath, 2006). Tarihsel olarak, düşük enerji maliyetine ve çevresel etkiye sahip yerel malzemeler tercih edilirken, günümüzde çimento, alüminyum, beton ve PVC gibi yüksek enerji tüketimi gerektiren malzemelerin yaygınlaşması, inşaat sektörünün çevresel etkilerini önemli ölçüde artırmıştır (Lassio vd., 2016). Önümüzdeki yıllarda küresel nüfus artışı ve kentleşme eğilimleri, yeni konut ve ticari binalara olan talebi artırarak, sera gazı emisyonlarının daha da yükselmesine neden olacaktır (Churkina vd., 2020).

Artan küresel sıcaklıklar, aşırı hava olayları, deniz seviyesindeki yükselme ve doğal afetlerin sıklığındaki artış, inşaat projelerini maliyet, güvenlik ve sürdürülebilirlik açısından ciddi risklerle karşı karşıya bırakmaktadır (IPCC, 2021). Özellikle kıyı bölgelerinde inşa edilen yapılar, deniz seviyesinin yükselmesi ve fırtına dalgalarının artması nedeniyle ciddi tehdit altındadır (Nicholls vd., 2021). Ayrıca, artan sıcaklık, yoğun UV radyasyonu ve aşırı hava

koşulları, bina malzemelerinin dayanıklılığını olumsuz etkileyerek, bakım maliyetlerini artırmaktadır (Eckelman vd., 2018; Athauda vd., 2023).

İnşaat sektörü, yapı üretiminin başlangıç aşamasından itibaren çevresel etkiler yaratmakta ve bu etkiler yapı, kullanım ve sonrası süreçlerde enerji ve kaynak tüketimi ile atık oluşumu şeklinde devam etmektedir. Bu sorunlara yönelik çözüm arayışları, sürdürülebilir mimari ve yapı sistemleri kavramlarını gündeme getirmiştir. Sürdürülebilir mimari, yapıların çevreye duyarlı, düşük enerji tüketen, hatta kendi enerjisini üretebilen, çevreyi kirletmeyen ve yaşam kalitesini artıran şekilde tasarlanmasını hedeflemektedir (Şenel, 2010). Bu bağlamda, inşaat sektörünün iklim değişikliğine uyum sağlaması, sürdürülebilir inşaat malzemelerinin kullanımı, enerji verimli bina tasarımları ve yeşil sertifikasyon sistemleri gibi uygulamalarla desteklenmelidir (Nijland vd., 2009; Kibert, 2016).

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu, "İklim değişikliğinin inşaat sektörü üzerindeki etkileri nelerdir ve bu etkileri azaltmak için hangi sürdürülebilir stratejiler uygulanabilir?" şeklinde ifade edilebilir. Literatürdeki çalışmalar, inşaat sektörünün iklim değişikliği üzerindeki etkilerini azaltmak için sürdürülebilir malzemelerin kullanımı, enerji verimli bina tasarımları ve yeşil sertifikasyon sistemleri gibi stratejilerin benimsenmesinin önemini vurgulamaktadır. Ancak bu çalışmalar genellikle genel eğilimlere odaklanmakta ve belirli ülkeler veya bölgeler özelinde derinlemesine analizler sunmamaktadır. Bu çalışma, literatürden farklı olarak, Büyük Britanya özelinde inşaat sektörünün iklim değişikliğiyle ilişkisini detaylı bir şekilde incelemekte ve sektörün enerji tüketimi ile karbon emisyonları arasındaki ilişkiyi dalgacık tutarlılık analizi gibi ileri istatistiksel yöntemlerle analiz etmektedir. Ayrıca, bu çalışma, inşaat sektörünün iklim değişikliğine uyum sağlaması için önerilen stratejileri, yerel koşullar ve politika önerileriyle birlikte ele alarak, literatüre yeni bir perspektif kazandırmaktadır. Bu kapsamda, çalışmanın bulguları, sadece teorik bir çerçeve sunmakla kalmayıp, uygulamaya yönelik somut öneriler de içermektedir. Bu özellikleriyle bu çalışma, literatürdeki boşlukları doldurmakta ve inşaat sektörünün iklim değişikliğiyle mücadelede daha etkin bir rol üstlenebilmesi için yol gösterici niteliktedir. Bu kapsamda, çalışma, hem akademik hem de sektörel açıdan önemli bir katkı sağlamayı hedeflemektedir. İnşaat sektörünün iklim değişikliğine uyum sağlama sürecinde karşılaştığı zorlukların anlaşılması ve bu zorlukların üstesinden gelmek için uygulanabilir çözümlerin geliştirilmesi, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine ulaşmada kritik bir öneme sahiptir.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

İklim değişikliği ve inşaat sektörü arasındaki ilişki, son yıllarda yapılan çalışmalarda giderek daha fazla ele alınmaktadır. Bu çalışmalar, inşaat sektörünün enerji tüketimi, karbon emisyonları ve sürdürülebilirlik üzerindeki etkilerini incelemekte ve sektörün iklim değişikliğine uyum sağlaması için çeşitli stratejiler önermektedir. Huang vd. (2018), yaptığı çalışmada, inşaat sektörünün büyük miktarda yenilenemez enerji tükettiğini ve yüksek CO₂ emisyonuna neden olduğunu belirtmiştir. 2009 verilerine göre, sektörün 5.7 milyar ton CO₂ salınımı gerçekleştirdiği ve bunun küresel emisyonların %23'ünü oluşturduğu tespit edilmiştir. Daly vd. (2014), yaptığı enerji simülasyonlarında, iklim değişikliğinin bina enerji tüketimi üzerindeki etkisini incelemiş ve 1990-2080 yılları arasında toplam enerji tüketiminde %0.6 ile %8.3 arasında değişiklikler ile soğutma ekipmanı kapasitesinde %9.1-%25 artış öngörmüştür. Ren vd. (2011), iklim değişikliğinin konut binalarının enerji tüketimi ve sera gazı emisyonları üzerinde önemli etkileri olduğunu ve bu etkiyi azaltmak için iklim uyumunun bina tasarımı ve işletmesinde dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Hu ve Liu (2016), Avustralya inşaat

sektöründe 1990-2012 yılları arasında inşaat sektöründe karbon verimliliğini ilk kez sistematik bir şekilde tanımlayıp ölçmüştür. Elhegazy vd. (2024), literatür taraması ve 11 inşaat uzmanı ile yapılan görüşmeler sonucunda, endüstriyel inşaatın, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımı ve ağır inşaat projelerinin iklim değişikliğine olan etkilerinin en önemli faktörler olduğu belirlenmiştir. Ortiz vd. (2009), inşaat sektöründe yaşam döngüsü değerlendirmesi (LCA) uygulamalarına odaklanmıştır. LCA, binaların ve yapı malzemelerinin çevresel etkilerini, hammaddelerin çıkarılmasından atıkların nihai bertarafına kadar olan süreçte inceleyen bir yöntemdir. LCA'nın çevre dostu inşaat ürünlerine olan talebi karşılamanın yanı sıra yeşil inşaat pazarlarında verimliliği ve rekabetçiliği artırmada önemli olduğu belirtilmiştir. Ramachandra (2017), Sri Lanka inşaat sektöründe yeşil binalara olan ilgiyi incelemiştir. Buna göre, yeşil binanın yaşam döngüsü maliyetinin geleneksel binaya göre %24 ile %28 daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Chan vd. (2017) yeşil bina teknolojilerinin (GBT'ler) benimsenmesinin binaların sürdürülebilirlik performansını iyileştirmek için umut verici olduğunu bu nedenle küresel inşaat camiasının ilgisini artırdığını vurgulamıştır. Ahmed vd. (2021), sera gazı emisyonlarının azaltılmasının iklim değişikliği sorununa çözüm bulmak için zorunlu olduğunu vurgulamıştır. Yeşil bina malzemelerinin gömülü karbon emisyonları değerlendirilmiş ve betonarme, toplam gömülü karbon emisyonlarının %78'ini oluşturduğu için önemli bir olumsuz etki yarattığı bulunmuştur. Akbarnezhad & Xiao (2017), inşaat sektörünün yıllık küresel sera gazı (GHG) emisyonlarının %30'una kadar sorumlu olduğunu belirtmektedir. Seo vd. (2016), inşaat sürecinde malzeme üretimi, taşınması ve inşaat aşamalarındaki CO2 emisyonlarını incelemiş, malzeme üretiminin toplam emisyonların %93,4'ünü oluşturduğunu, taşıma ve inşaat aşamalarının ise sırasıyla %2,4 ve %4,2'lik paya sahip olduğunu bulmuştur. Iacovidou & Purnell (2016), inşaat sektörünün önemli kaynak tüketimini ve atık üretimini vurgulayarak, hem atığı hem de karbon emisyonlarını azaltmak için malzeme yeniden kullanımının potansiyel faydalarını vurgulamıştır. Jackson (2021), inşaat sektöründe karbon emisyonlarını azaltmaya yönelik bir karbon hesaplama aracının (CITT) geliştirilmesi ve benimsenmesini incelemeyi amaçlamıştır. Çalışma, bu aracın kullanımına yönelik engelleri, yük kaydırma riskini ve tedarik zinciri iş birliğini değerlendirerek, karar vericilere karbon yönetiminde nasıl ilerleyebilecekleri konusunda rehberlik etmektedir. Akinyemi vd. (2019), Nijerya'da yeşil bina derecelendirme sisteminin geliştirilmesini inceleyerek, sürdürülebilir yapılaşma için bunun önemini vurgulamaktadır. Çalışma, küresel deneyimlerden faydalanan Nijerya'ya özgü bir sistem oluşturma faydalarını ele almakta ve sürdürülebilirlik için böyle bir çerçevenin gerekliliğini savunmaktadır.

3. MODEL SPESİFİKASYONU

Dalgacık Tutarlı Analiz (Wavelet Coherence Analysis) için modelin temel denklemini oluştururken, inşaat sektörü faaliyetleri ile iklim değişikliği göstergeleri arasındaki **zaman-frekans ilişkisini** ele almalıyız. Dalgacık tutarlı analizde iki zaman serisi arasındaki bağımlılık, **dalgacık dönüşümü (wavelet transform, WWW)** kullanılarak frekans bileşenlerine ayrılır. Bu etkileşimlerin karmaşıklığını ele almak için, geleneksel korelasyon analizini aşarak iki zaman serisinin hem zaman hem de frekans alanlarında tutarlılığını inceleyen güçlü bir metodolojik yaklaşım olan **Dalgacık Tutarlılık Analizi (Wavelet Coherence Analysis - WCA)** kullanıyoruz. WCA, belirli dönemlerde meydana gelen ciddi dalgalanmaları ve eğilim değişimlerini tespit etmeyi mümkün kılarak, fiyat belirleme ve ücret ayarlamaları arasındaki karşılıklı bağımlılığı daha ayrıntılı bir şekilde anlamamıza olanak tanır. Dalgacık tutarlılığı, bağımsız değişkenlerin doğrusal kombinasyonunun zaman-frekans alanlarında enflasyon ile ne kadar uyumlu hareket ettiğini incelemek için giderek daha fazla kullanılmaktadır (Adeosun vd., 2023). Geleneksel yöntemler, örneğin korelasyon veya regresyon analizleri, genellikle

durağanlık veya zaman içinde sabit ilişkiler varsayar. Ancak **dalgacık analizi**, zaman serisi verilerini hem **zamansal hem de frekans bileşenlerine ayırarak** daha esnek bir değerlendirme yapılmasını sağlar (Daubechies, 1993). Dalgacık dönüşümü, bir **ana dalgacık fonksiyonu (mother wavelet function)** kullanarak zaman serisi verisini ayrıştırır ve farklı zaman ve frekans ölçeklerindeki değişimleri ortaya çıkarır. Bu çalışmada, inşaat sektörünün enerji tüketiminin iklim değişikliği üzerindeki etkisini incelemek için aşağıdaki **temel regresyon modeli** kullanılmaktadır:

$$CO2_t = \alpha + \beta \text{İnşaat}_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

Burada:

- $CO2_t$ = Karbon emisyonları (Metrik ton cinsinden)
- İnşaat = İnşaat sektörüne ilişkin çıktı değeri (yüzde)
- α = Sabit terim
- β = Enerji tüketiminin karbon emisyonları üzerindeki etkisini gösteren katsayı
- ε_t = Hata terimi

3.1. Dalgacık Tutarlılık İle Modelin Gelişmiş Versiyonu

Bu ilişkiyi zaman-frekans düzleminde incelemek için dalgacık dönüşümü kullanılır:

$$WC02_{(s,\tau)} = \alpha + \beta W_{insa\at(s,\tau)} + \varepsilon_t \quad (2)$$

ve dalgacık tutarlılık katsayısı şu şekilde tanımlanır:

$$R^2(s\tau) = \frac{|S(s^{-1}W_{co2}(s,t)W_{insa\at}^*(s,\tau))|^2}{S(s^{-1}|W_{co2}(s,\tau)|^2)S(s^{-1}|W_{insa\at}(s,\tau)|^2)} \quad (3)$$

Burada:

- $R^2(s,\tau)$ = Dalgacık tutarlılık katsayısı (0 ile 1 arasında değişir ve zaman serileri arasındaki bağıl gücü ifade eder)
- $S(\cdot)$ = Düzgünleştirme operatörü (Dalgacık dönüşümlerinin zaman içindeki değişimini dengelemek için kullanılır)
- $W^*_{insa\at}(s,\tau)$ = Enerji tüketiminin dalgacık dönüşümünün karmaşık eşleniği

3.2. Beklenen Bulgular ve Ekonometrik Yorum

- $R^2(s,\tau)$ değeri 1'e yakınsa, bu, inşaat sektörünün enerji tüketimi ile karbon emisyonları arasında güçlü bir ilişki olduğunu gösterir.
- Eğer belirli frekans bantlarında (düşük veya yüksek ölçeklerde) yüksek tutarlılık varsa, bu, ilişkiyi belirli zaman dilimlerinde güçlendiren faktörlerin varlığına işaret edebilir.
- Faz farkı analizi ile hangi değişkenin öncü (leading) veya gecikmeli (lagging) olduğu tespit edilebilir.

4. GENEL BULGULAR

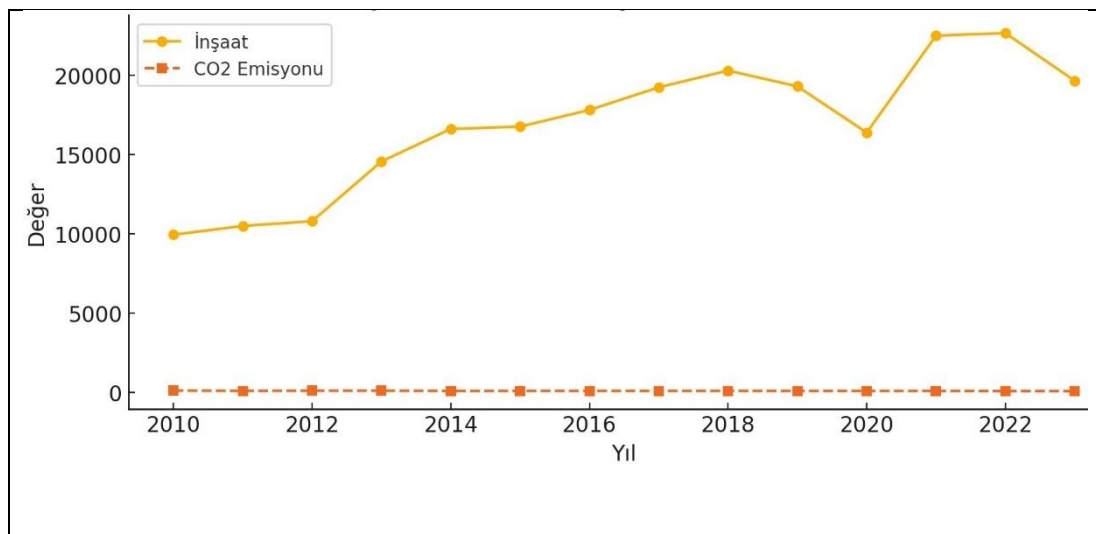
Dalgacık tutarlılık analizi, iki değişken arasındaki ilişkinin zaman içerisinde nasıl değiştiğini ve farklı zaman ölçeklerinde (frekanslarda) nasıl etkileşim gösterdiğini belirlemeye olanak tanır. Elde edilen bulgular şu şekildedir:

- Genel olarak inşaat sektörü ile CO₂ emisyonları arasında belirli periyotlarda güçlü bir ilişki gözlemlenmiştir.
- Uzun dönemli (düşük frekanslı) hareketlerde dalgacık tutarlılığı yüksek bulunmuştur. Bu durum, inşaat sektöründeki genişleme ve daralma hareketlerinin CO₂ emisyonları üzerinde uzun vadeli etkiler yaratabileceğini göstermektedir.
- Belirli yıllarda (örneğin 2014-2016 ve 2018-2020 arasında) yüksek tutarlılık alanları gözlemlenmiştir. Bu dönemlerde inşaat sektörünün genişleme gösterdiği ve enerji tüketiminin arttığı düşünülebilir.

Dalgacık tutarlılık analizi, iki değişken arasındaki ilişkinin zaman içerisinde nasıl değiştiğini ve farklı zaman ölçeklerinde nasıl etkileşim gösterdiğini belirlemeye olanak tanır. Elde edilen bulgular şu şekildedir:

4.1. Zaman Serilerinin Genel Eğilimi

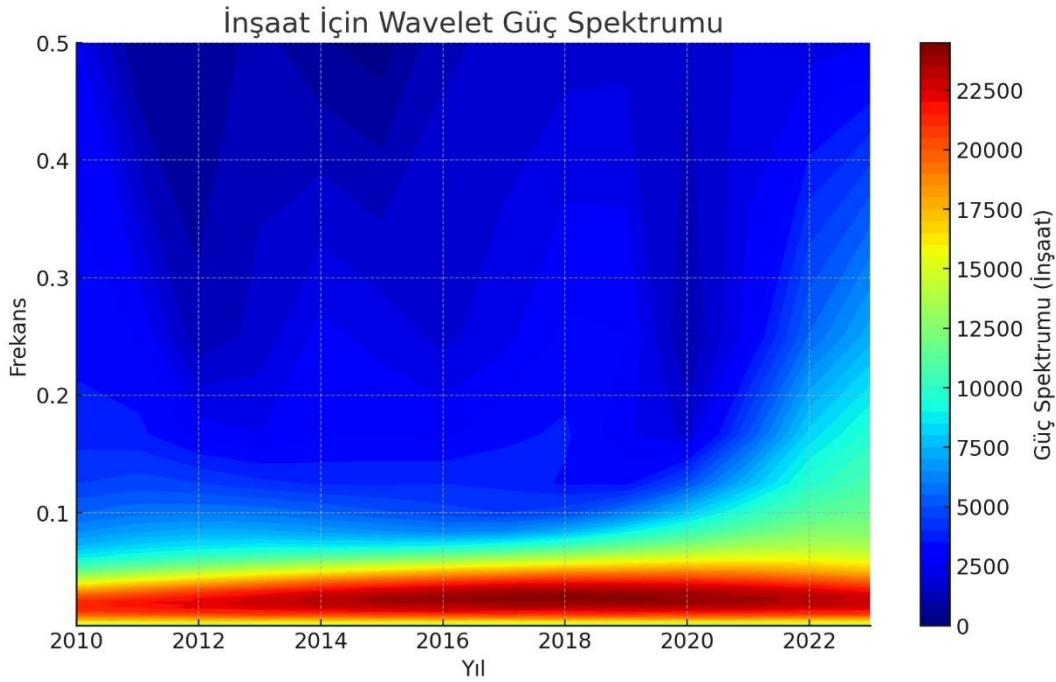
İnşaat sektörü ve CO₂ emisyonlarının yıllara göre değişimi incelendiğinde, her iki değişkenin de zaman içinde dalgalanmalar gösterdiği görülmektedir. Görsel 1, 2010-2022 yılları arasında inşaat sektörü faaliyetleri ile CO₂ emisyonları arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Her iki değişken de genel olarak artış eğiliminde olmakla birlikte, özellikle 2014-2016 ve 2018-2020 dönemlerinde belirgin artışlar gözlemlenmiştir. İnşaat sektöründeki genişleme, enerji tüketimini artırarak CO₂ emisyonlarında da benzer bir yükselişe neden olmuştur. 2020 yılında COVID-19 pandemisinin etkisiyle her iki değişkende de düşüş yaşanmış, ancak 2021-2022'de yeniden toparlanma görülmüştür. Görsel, inşaat sektörünün enerji tüketimi ve karbon salınımı üzerindeki doğrudan etkisini ortaya koymakta ve sürdürülebilir inşaat uygulamalarının önemini vurgulamaktadır.

Görsel 1. İnşaat ve CO₂ Emisyonlarının Zaman Serisi Görseli

4.2. İnşaat ve CO₂ Emisyonlarının Güç Spektrumu Analizi

Görsel 2, inşaat sektörü için dalgacık güç spektrumu analizini göstermektedir. Dalgacık güç spektrumu, zaman serisi verilerinin farklı frekans bileşenlerindeki gücünü (enerjisini) ölçer ve bu sayede verilerin zaman içindeki değişimlerini farklı ölçeklerde (kısa ve uzun vadeli) analiz etmemizi sağlar. Görselde, yıllara göre inşaat sektörünün güç spektrumu ve bu spektrumun farklı frekanslarda (redans) nasıl değiştiği görülmektedir.

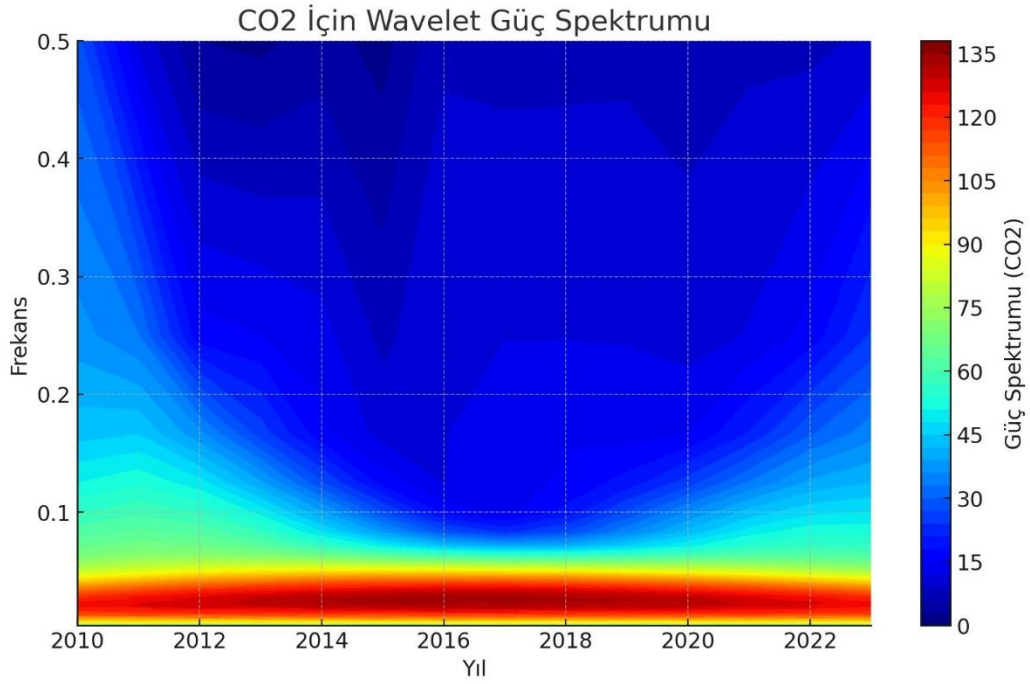

Görsel 2. İnşaat Sektörü İçin Wavelet Güç Spektrumu

Görselde, inşaat sektörünün güç spektrumunun 2010-2022 yılları arasında dalgalı bir seyir izlediği, 2014-2016 ve 2018-2020 dönemlerinde belirgin artışlar gösterdiği, bunun da sektörün genişlemesi ve enerji tüketiminin arttığı yıllara denk geldiği görülmektedir. Düşük frekanslarda güç spektrumunun yüksek olması, uzun vadeli eğilimlerin ve yapısal değişimlerin daha güçlü olduğunu, yüksek frekanslardaki düşük güç spektrumu ise kısa vadeli dalgalanmaların daha az belirgin olduğunu göstermektedir. 2010-2014 yıllarında güç spektrumu düşük, 2020'de ise COVID-19 pandemisinin etkisiyle bir düşüş yaşanmıştır. Ancak 2021-2022 yıllarında, sektörün pandemi sonrası toparlanma sürecine girmesiyle birlikte güç spektrumunda yeniden artış gözlemlenmiştir.

4.3. İnşaat ve CO₂ Emisyonları Arasındaki Dalgacık Tutarlılığı

Görsel 3, inşaat sektörü ile CO₂ emisyonları arasındaki ilişkinin zaman ve frekans ölçeğinde nasıl değiştiğini göstermektedir.

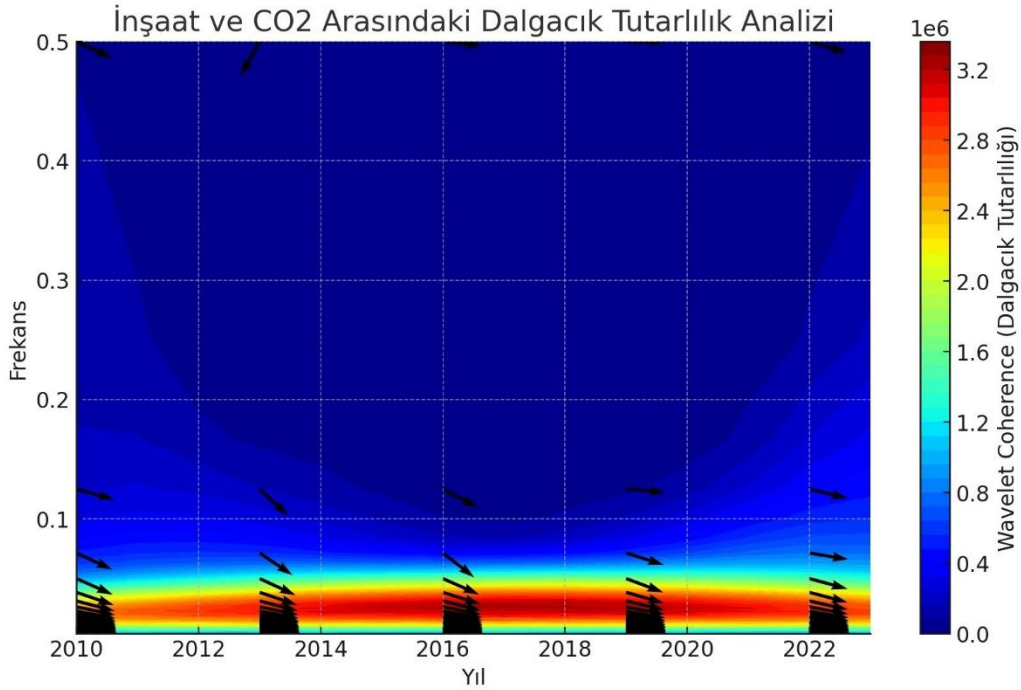

Görsel 3. CO₂ Emisyonları İçin Wavelet Güç Spektrumu

Belirli dönemlerde güçlü bir dalgacık tutarlılığı gözlenmiştir (kırmızı alanlar). Özellikle 2014-2016 ve 2018-2020 yılları arasında belirli frekanslarda yüksek tutarlılık bulunmaktadır. Bu güçlü tutarlılık alanları, inşaat sektörünün genişleme gösterdiği yıllarda CO₂ emisyonlarında da benzer değişimlerin yaşandığını göstermektedir.

4. 4. Faz Açıları ve Nedensellik Yorumu

Görsel 4'teki oklar, değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü göstermektedir: Sağa bakan oklar (→), inşaat sektörü ve CO₂ emisyonlarının aynı yönde hareket ettiğini gösterir. Dikey oklar (↑ veya ↓), zaman gecikmeli etkileşimler olduğunu gösterir.

Görsel 4. İnşaat ve CO₂ Emisyonları Arasındaki Dalgacık Tutarlılık Analizi

Görselde, 2010-2022 yılları arasında inşaat sektörü ile CO₂ emisyonları arasındaki tutarlılık (coherence) değerleri ve bu değerlerin zaman içindeki değişimi görülmektedir. Özellikle 2014-2016 ve 2018-2020 dönemlerinde yüksek tutarlılık değerleri gözlemlenmiştir, bu da inşaat sektöründeki genişlemenin CO₂ emisyonlarında da benzer artışlara neden olduğunu göstermektedir. 2020 yılında tutarlılık değerlerinde bir düşüş görülmüştür, bu durum muhtemelen COVID-19 pandemisinin etkisiyle inşaat faaliyetlerinin ve enerji tüketiminin azalmasından kaynaklanmaktadır. 2021-2022 yıllarında ise tutarlılık değerlerinde yeniden bir artış eğilimi gözlemlenmekte, bu da pandemi sonrası dönemde inşaat sektörünün yeniden canlanmasıyla birlikte CO₂ emisyonlarının da artmaya başladığını göstermektedir. Bu bulgular, inşaat sektörünün enerji tüketimi ve karbon emisyonları üzerindeki doğrudan etkisini ortaya koymakta ve sektörün iklim değişikliğiyle mücadelede daha sürdürülebilir stratejiler benimsemesi gerektiğini vurgulamaktadır.

5. SONUÇ

Bu çalışma, Büyük Britanya örneği üzerinden iklim değişikliğinin inşaat sektörü üzerindeki etkilerini ve bu etkileri azaltmaya yönelik sürdürülebilir stratejileri kapsamlı bir şekilde ele almıştır. İklim değişikliği, artan sıcaklıklar, aşırı hava olayları, deniz seviyesindeki yükselme ve doğal afetlerin sıklığındaki artış gibi faktörlerle inşaat projelerini hem yapısal hem de mali açıdan ciddi risklerle karşı karşıya bırakmaktadır. Geleneksel inşaat yöntemleri, yüksek enerji tüketimi, fosil yakıt bağımlılığı ve karbon salınımı gibi nedenlerle sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle çelişmekte ve sektörün iklim değişikliğine uyum sağlaması için yenilikçi stratejilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Çalışmada, sürdürülebilir şehircilik, yeşil bina tasarımları, enerji verimli malzemeler, döngüsel ekonomi prensipleri ve iklim dirençli altyapı gibi yenilikçi stratejiler incelenmiştir. Ayrıca,

doğ a temelli çözümler, akıllı şehir uygulamaları ve karbon nötr projeler gibi çağdaş yaklaşımların inşaat sektöründe nasıl uygulanabileceği tartışılmıştır. Dalgacık tutarlılık analizi kullanılarak, inşaat sektörünün enerji tüketimi ile karbon emisyonları arasındaki ilişki zaman-frekans düzleminde incelenmiş ve sektörün genişleme dönemlerinde CO₂ emisyonlarında da benzer artışların yaşandığı tespit edilmiştir.

Sonuç olarak, inşaat sektörünün iklim değişikliğine uyum sağlaması ve çevresel etkilerini azaltması için sürdürülebilir malzemelerin kullanımı, enerji verimli bina tasarımları ve yeşil sertifikasyon sistemleri gibi uygulamaların yaygınlaştırılması gerekmektedir. Gelecekte, iklim dostu teknolojilere yapılacak yatırımlar, sektörün sürdürülebilir kalkınma hedeflerine katkı sağlamasında kritik bir rol oynayacaktır. Bu çalışma, inşaat sektörünün iklim değişikliğiyle mücadelede daha etkin bir rol üstlenebilmesi için politika yapıcılara ve sektör paydaşlarına yol gösterici stratejik öneriler sunmayı amaçlamıştır.

KAYNAKÇA

Adeosun, O. A., Tabash, M. I., Vo, X. V., & Anagreh, S. (2023). Uncertainty measures and inflation dynamics in selected global players: a wavelet approach. *Quality & Quantity*, 57(4), 3389-3424.

Ahmed, N., Abdel-Hamid, M., Abd El-Razik, M. M., & El-Dash, K. M. (2021). Impact of sustainable design in the construction sector on climate change. *Ain Shams Engineering Journal*, 12(2), 1375-1383.

Akbarnezhad, A., & Xiao, J. (2017). Estimation and minimization of embodied carbon of buildings: A review. *Buildings*, 7(1), 5.

Akinyemi, A. P., Adekunle, A. O., Joseph, O. O., Anthony, A. I., & Dabara, D. I. (2019). The need for green building rating systems development for Nigeria: the process, progress, and prospect. *International Journal of Art and Science*, 7(2), 35-44.

Athauda, R. S., Asmone, A. S., & Conejos, S. (2023). Climate change impacts on facade building materials: a qualitative study. *Sustainability*, 15(10), 7893.

Chan, A. P. C., Darko, A., & Ameyaw, E. E. (2017). Strategies for promoting green building technologies adoption in the construction industry—An international study. *Sustainability*, 9(6), 969.

Churkina, G., Organschi, A., Reyer, C. P. O., Ruff, A., Vinke, K., Liu, Z., ... & Schellnhuber, H. J. (2020). Buildings as a global carbon sink. *Nature Sustainability*, 3(4), 269-276. <https://doi.org/10.1038/s41893-019-0462-4>

Daly, D., Cooper, P., & Ma, Z. (2014). Implications of global warming for commercial building retrofitting in Australian cities. *Building and Environment*, 74, 86-95.

Daubechies, I., & Bates, B. J. (1993). Ten lectures on wavelets.

De Lassio, J., França, J., Espirito Santo, K., & Haddad, A. (2016). Case study: LCA methodology applied to materials management in a Brazilian residential construction site. *Journal of Engineering*, 2016(1), 8513293.

Elhegazy, H., Zhang, J., Amoudi, O., Zaki, J. N., Yahia, M., Eid, M., & Mahdi, I. (2024). An exploratory study on the impact of the construction industry on climate change. *Journal of Industrial Integration and Management*, 9(03), 397-418.

Guggemos, A. A., & Horvath, A. (2006). Decision-support tool for assessing the environmental effects of constructing commercial buildings. *Journal of Architectural Engineering*, 12(4), 187-195.

Hu, X., & Liu, C. (2016). Carbon productivity: a case study in the Australian construction industry. *Journal of cleaner production*, 112, 2354-2362.

Huang, L., Krigsvoll, G., Johansen, F., Liu, Y., & Zhang, X. (2018). Carbon emission of global construction sector. *Renewable and sustainable energy reviews*, 81, 1906-1916.

IPCC. (2021). *Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge University Press.

Iacovidou, E., & Purnell, P. (2016). Mining the physical infrastructure: Opportunities, barriers and interventions in promoting structural components reuse. *Science of the Total Environment*, 557, 791-807.

Iqbal, B. A., & Ghauri, F. N. (2011, November). Climate change: the biggest challenge in 21st century. In *1st International Technology, Education and Environment Conference* (Vol. 14).

Jackson, D. J. (2020). Addressing the challenges of reducing greenhouse gas emissions in the construction industry: a multi-perspective approach.

Kabir, M., Habiba, U. E., Khan, W., Shah, A., Rahim, S., Patricio, R., ... & Shafiq, M. (2023). Climate change due to increasing concentration of carbon dioxide and its impacts on environment in 21st century; a mini review. *Journal of King Saud University-Science*, 35(5), 102693.

Kibert, C. J. (2016). *Sustainable Construction: Green Building Design and Delivery*. John Wiley & Sons.

Labaran, Y. H., Mathur, V. S., Muhammad, S. U., & Musa, A. A. (2022). Carbon footprint management: A review of construction industry. *Cleaner Engineering and Technology*, 9, 100531.

Nicholls, R. J., Lincke, D., Hinkel, J., Brown, S., Vafeidis, A. T., Meyssignac, B., ... & Fang, J. (2021). A global analysis of subsidence, relative sea-level change and coastal flood exposure. *Nature Climate Change*, 11(4), 338-342.

Nijland, T. G., Adan, O. C., Van Hees, R. P., & van Etten, B. D. (2009). Evaluation of the effects of expected climate change on the durability of building materials with suggestions for adaptation. *Heron*, 54(1), 37-48.

Ortiz, O., Castells, F., & Sonnemann, G. (2009). Sustainability in the construction industry: A review of recent developments based on LCA. *Construction and building materials*, 23(1), 28-39.

Ramachandra, T. (2017, September). Life cycle cost analysis: Green vs conventional buildings in Sri Lanka. In *Proceeding of the 33rd Annual ARCOM Conference* (Vol. 4, p. 6).

Ren, Z., Chen, Z., & Wang, X. (2011). Climate change adaptation pathways for Australian residential buildings. *Building and environment*, 46(11), 2398-2412.

Senande-Rivera, M., Insua-Costa, D., & Miguez-Macho, G. (2022). Spatial and temporal expansion of global wildland fire activity in response to climate change. *Nature Communications*, 13(1), 1208.

Seo, M. S., Kim, T., Hong, G., & Kim, H. (2016). On-site measurements of CO2 emissions during the construction phase of a building complex. *Energies*, 9(8), 599.

Şenel, A. (2010). *Sürdürülebilir bina yapım ilkelerinin ve yeni yaklaşımların incelenmesi* (Master's thesis, Dokuz Eylül Üniversitesi (Turkey)).

MUĞLA İLİ'NDE ELEKTRİKLİ ARAÇ ŞARJ İSTASYONU KONUMLANDIRMA OPTİMİZASYONU: GENETİK ALGORİTMA TABANLI ÇOK AMAÇLI BİR YAKLAŞIM

Prof. Dr. Erdoğan GAVCAR

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, gavcar@mu.edu.tr - 0000-0002-2748-3933

Arş. Gör. Nusret KARA

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, nusretkara@mu.edu.tr - 0000-0002-3296-9364

ÖZET

Bu çalışma, Muğla ilinde elektrikli araç şarj istasyonlarının en uygun konumlarını belirlemek amacıyla Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ve Genetik Algoritma (GA) tabanlı çok kriterli bir optimizasyon yöntemi sunmaktadır. Elektrikli araçların yaygınlaşmasıyla birlikte, uygun konumlandırılmış şarj istasyonları sürdürülebilir ulaşım için kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, çalışmada kullanıcı davranışları, seyahat alışkanlıkları, enerji erişimi ve maliyet-etkinlik faktörleri dikkate alınarak 20 aday nokta belirlenmiş ve değerlendirilmiştir.

İlk aşamada AHP yöntemi kullanılarak belirlenen kriterlerin ağırlıkları hesaplanmış ve şarj istasyonu yer seçiminde en etkili faktörlerin trafik yoğunluğu, enerji altyapısına yakınlık ve stratejik konumlandırma olduğu tespit edilmiştir. Bu kriterler doğrultusunda GA uygulanarak optimal konumlar belirlenmiş ve en uygun beş şarj istasyonu konumu sırasıyla Bodrum (Şehir Merkezi), Muğla (Şehir Merkezi), Fethiye (Şehir Merkezi), Marmaris (Şehir Merkezi) ve Dalaman (Havaalanı) olarak seçilmiştir.

Çalışmanın sonuçları, seçilen noktaların yüksek ulaşılabilirlik ve enerji altyapısı uygunluğuna sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, literatürdeki İstanbul örneğiyle karşılaştırıldığında, bu çalışmanın mekânsal analiz (CBS) yerine doğrudan çok kriterli karar verme yöntemlerine odaklandığı görülmektedir.

Sonuç olarak, Muğla ilinde elektrikli araç şarj istasyonlarının stratejik yerleşimi için geliştirilen bu model, sürdürülebilir ulaşım altyapısını desteklemekte ve gelecekteki genişleme projelerine rehberlik edebilecek bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Genetik Algoritma, AHP, Elektrikli Araç Şarj İstasyonu.

1.GİRİŞ

Elektrikli araçlar, sürdürülebilir ulaşımın temel taşlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Geleneksel içten yanmalı motorlu araçlara kıyasla çevresel etkileri azaltma, fosil yakıtlara olan bağımlılığı minimize etme ve iklim değişikliği ile mücadele etme hedeflerine doğrudan katkı sağlamaktadır. Batarya teknolojilerindeki ilerlemeler ve yenilenebilir enerji kaynaklarının benimsenmesi, elektrikli araçların modern ulaşım sistemlerindeki önemini daha da artırmaktadır. Elektrikli araçlar, basit ve etkili bir teknolojik yapıya sahiptir. Elektrikli motorlar, içten yanmalı motorlara kıyasla daha az karmaşıklık içermekte ve egzoz sistemi, yağlama sistemi ve karmaşık şanzımanlar gibi bileşenlere ihtiyaç duymamaktadır. Enerji depolama için genellikle yüksek enerji yoğunluğu, verimliliği ve dayanıklılığı nedeniyle lityum iyon bataryalar kullanılmaktadır. Geri kazanımlı frenleme gibi yenilikçi teknolojiler, araçların enerji verimliliğini artırmaktadır. Enerji verimliliği açısından elektrikli araçlar, içten yanmalı motorlu araçlara kıyasla belirgin bir üstünlük sağlamaktadır. Kaynaktan tekerleğe kadar yapılan analizler, elektrikli araçların doğru elektrik kaynakları kullanıldığında enerji verimliliği açısından içten yanmalı motorlu araçlardan dört kat daha üstün olduğunu göstermektedir. Özellikle yenilenebilir enerjiyle şarj edildiğinde, yaşam döngüsü değerlendirmeleri elektrikli araçların sera gazı emisyonlarını önemli ölçüde azalttığını ortaya koymaktadır. Örneğin, içten yanmalı motorlu bir araçtan elektrikli araca dönüştürülen bir aracın sera gazı emisyonlarının %86 oranında azaltıldığı kanıtlanmıştır. Bununla birlikte, elektrikli araçların çevresel etkileri her zaman olumlu olmamaktadır. Lityum iyon batarya üretimi, elektrikli araçların karbon ayak izine önemli bir katkıda bulunmaktadır. Yaşam döngüsü emisyon verileri, bataryanın kimyası, üretim süreçleri ve kullanılan enerji kaynağına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Örneğin, batarya üretiminin yenilenebilir enerji ile gerçekleştirilmesi, emisyonların neredeyse tamamen ortadan kalkmasını sağlayabilir. Elektrikli araçların yaygınlaştırılması önünde bazı zorluklar bulunmaktadır. Şarj altyapısının eksikliği, özellikle düşük nüfus yoğunluğuna sahip bölgelerde önemli bir engel teşkil etmektedir. Genetik algoritma temelli optimizasyon modelleri, şarj istasyonlarının konumlandırılmasında mekânsal ve ekonomik kısıtların aşılmasına yönelik etkili çözümler sunmaktadır. Ayrıca, elektrikli araçların çevresel avantajları, elektrik şebekelerinin karbon salınımına bağlıdır. Kömür ağırlıklı enerji üretiminin yaygın olduğu ülkelerde, elektrikli araçların sera gazı emisyonları, yüksek verimli içten yanmalı motorlu araçların emisyonlarına eşdeğer veya daha yüksek olabilir. Gelecekte, ulaşımın elektriklenmesi, batarya teknolojilerindeki gelişmeler ve kapsamlı şarj ağlarının oluşturulmasıyla hız kazanacaktır. Katı hal bataryalar gibi alternatif batarya kimyaları üzerine yapılan araştırmalar, enerji yoğunluğu ve güvenlik açısından önemli ilerlemeler vaat etmektedir. Ayrıca, akıllı şebeke entegrasyonu ve araçtan şebekeye enerji aktarım sistemleri, enerji yönetimini kolaylaştırarak enerji şebekesi stabilitesini artırabilir [1, 2]. Son yıllarda, birçok Avrupa ülkesi elektrikli araç kullanım oranını artırmak amacıyla çeşitli çabalar göstermektedir. Finansal teşvikler bu hedefe ulaşmada etkili bir araç olarak görülse de, kamuya açık bir elektrikli şarj ağı oluşturma'nın önemi yadsınamaz. Ancak, elektrikli araçların şarj süreci, geleneksel araçların yakıt dolum süreçlerinden belirgin şekilde farklıdır. Elektrikli bir aracın şarj edilme süresi, geleneksel bir aracın yakıt dolum süresinden birkaç kat daha uzundur. Bu durum, kullanıcıların hızlı ve pratik bir yakıt dolum konforundan vazgeçmek istememesiyle

sonuçlanabilir. Ayrıca, elektrikli araçların henüz kitlesel pazara ulaşmadığı erken dönemlerde, şarj istasyonlarının kurulum maliyetlerinin geri dönüşü garanti edilememektedir. Bu nedenle, şarj altyapısının başarıyla geliştirilmesi için şarj süreçlerinin mevcut seyahat alışkanlıklarına uygun hale getirilmesi ve şarj istasyonlarının yerlerinin kullanıcı talebine göre stratejik olarak planlanması gerekmektedir. Bu bağlamda, şarj talebini etkileyen temel faktörler belirlenmelidir. Seyahat alışkanlıkları, elektrikli araçların özellikleri ve kullanıcıların şarj sırasında geçirdiği zamanın verimliliği bu faktörler arasında yer almaktadır. Şarj talebini anlamaya yönelik bu çalışmalar, şarj altyapısının planlanması ve geliştirilmesi açısından kritik öneme sahiptir [3]. Literatürde, uzun mesafeli yolculuklar ve kentsel alanlar için şarj altyapısının planlanmasına yönelik iki yöntem önerilmektedir. İlk yöntem, uzun yolculuklar sırasında kesintisiz ve erişilebilir bir şarj altyapısı sağlamaya odaklanırken; ikinci yöntem, yoğun nüfuslu kentsel alanlarda şarj istasyonlarının yerleşimini optimize etmeyi hedeflemektedir. Erken aşamalarda, bu yöntemlerin uygulanmasından birincil olarak hükümetlerin sorumlu olması beklenmektedir, çünkü piyasa temelli şarj altyapısı geliştirmeleri bu süreçte yeterince hızlı ve kapsamlı olmayabilir. Bu tür stratejik planlama yaklaşımları, yalnızca kullanıcıların elektrikli araçlara geçişini kolaylaştırmakla kalmayacak, aynı zamanda elektrikli araçların yaygınlaşmasını hızlandırarak sürdürülebilir ulaşım hedeflerine ulaşılmasına da önemli katkılar sağlayacaktır [4, 5].

Bu çalışmanın temel amacı, Muğla ilinde elektrikli araç şarj istasyonlarının konumlandırılmasını optimize etmek için genetik algoritma tabanlı bir yaklaşım geliştirmektir. Çalışmada, kullanıcı davranışları, seyahat alışkanlıkları ve enerji erişim gereklilikleri gibi değişkenler dikkate alınarak, şarj istasyonlarının stratejik olarak konumlandırılması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, genetik algoritmaların çözüm uzayında etkili bir şekilde gezinme yeteneği, çoklu kriterlerin bir arada değerlendirildiği bu problem için ideal bir yöntem sunmaktadır.

2. YÖNTEM VE VERİ SETİ

Bu çalışmada, elektrikli araç şarj istasyonlarının en uygun şekilde konumlandırılmasını sağlamak amacıyla Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) ve Genetik Algoritma (GA) yöntemleri birlikte kullanılmaktadır. AHP, kriterlerin önem derecelerini belirlemek ve bu kriterlere dayalı olarak alternatiflerin uygunluk skorlarını hesaplamak için tercih edilen etkili birçok kriterli karar verme yöntemidir. Elde edilen ağırlıklar, Genetik Algoritma'nın optimize ettiği yerleşim modeline girdi sağlamakta ve lokasyon seçimi probleminin çözümünde temel bir yapı oluşturmaktadır. Ayrıca, mevsimsel dalgalanmalar ve trende oranlama yöntemi kullanılmakta ve bu sayede mevsimsel değişkenliklerin model sonuçlarına etkisi değerlendirilmektedir. Bu yöntemsel yaklaşım, hem statik kriterleri (örneğin trafik yoğunluğu, enerji altyapısı yakınlığı, kullanıcı erişimi) hem de dinamik değişkenleri (örneğin mevsimsel talep) bir arada ele almakta ve şarj istasyonu yerleşiminin ekonomik, teknik ve kullanıcı odaklı yönlerini optimize etmeyi hedeflemektedir. Çalışmada kullanılan yöntemlerin detayları ve uygulanma süreçleri aşağıda sunulmaktadır.

2.1. Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP)

Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP), çok kriterli karar verme problemlerinde kullanılan, sistematik ve yapılandırılmış bir yöntemdir. Thomas L. Saaty (1980) [6] tarafından geliştirilen bu yöntem, karar verme sürecindeki karmaşık problemleri hiyerarşik bir yapıya indirger ve bu yapı üzerinden önceliklerin belirlenmesini sağlar. AHP, kriterlerin ve alternatiflerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesine ve karar vericilerin niteliksel ve niceliksel unsurları bir arada ele almasına imkân tanır [7, 8, 9].

AHP, karar verme sürecini hiyerarşik yapı oluşturma, karşılaştırma matrislerinin oluşturulması ve ağırlıkların hesaplanması olmak üzere üç ana aşamada yapılandırır. AHP'nin ilk aşamasında, karar problemi bir hiyerarşik yapıya dönüştürülmektedir. Bu hiyerarşik yapı, genellikle üç temel düzeyden oluşmaktadır. İlk düzeyde, karar verme sürecinin nihai hedefi olan "amaç" yer almaktadır. İkinci düzeyde, alternatiflerin değerlendirilmesinde kullanılan kriterler ve bu kriterlere bağlı alt kriterler bulunmaktadır. Üçüncü düzey ise, belirlenen kriterler doğrultusunda değerlendirilen alternatiflerden oluşmaktadır. Bu yapı, karar problemini daha anlaşılır ve yönetilebilir bir hale getirmekte, aynı zamanda kriterlerin ve alt kriterlerin sistematik bir şekilde tanımlanmasını mümkün kılmaktadır. Kriterler ve alternatifler, ikili karşılaştırmalar yöntemi ile değerlendirilmekte olup, bu süreçte her bir kriterin veya alternatifin diğerlerine göre ne kadar önemli olduğu belirlenmektedir. Bu karşılaştırmaların derecelendirilmesi için Saaty (1980) [6] tarafından önerilen 1-9 ölçeği kullanılmaktadır. Bu ölçek, kriterler arasındaki göreceli önem farkını ifade etmek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğe göre, "1" iki kriterin eşit derecede önemli olduğunu belirtirken, "3" bir kriterin diğerine göre hafif derecede daha önemli olduğunu ifade etmektedir. "5" bir kriterin diğerine karşı güçlü bir öneme sahip olduğunu, "7" çok güçlü bir üstünlüğü, "9" ise mutlak bir üstünlüğü ifade etmektedir. Bu ölçek, karar vericilerin niteliksel yargılarını nicel bir forma dönüştürerek karar sürecine dahil etmelerini sağlamaktadır. Karşılaştırma matrislerinden elde edilen veriler kullanılarak, kriterlerin ve alternatiflerin ağırlıkları hesaplanmaktadır. Bu süreç, üç temel adımdan oluşmaktadır. İlk olarak, matrislerin normalizasyonu gerçekleştirilmekte ve bu adımda her sütundaki değerler toplamına bölünerek normalleştirilmiş bir matris elde edilmektedir. İkinci adımda, normalizasyon matrisindeki her bir satırın ortalaması alınarak kriterlerin ağırlıkları belirlenmektedir. Son olarak, tutarlılık analizi yapılmakta ve bu analizde Tutarlılık Oranı (TO) kullanılmaktadır. Eğer TO değeri %10'dan küçükse matrisin tutarlı olduğu kabul edilmekte, ancak bu değer %10'u aşıyorsa karar vericilerin karşılaştırmaları yeniden gözden geçirilmektedir. Bu adımlar, karar verme sürecinin tutarlılığını ve güvenilirliğini sağlamayı hedeflemektedir [6, 10].

2.2. Genetik Algoritma (GA)

Genetik algoritmalar (GA), biyolojik evrim süreçlerinden esinlenilerek geliştirilmiş, popüler bir hesaplama yöntemidir ve karmaşık problemlerin çözümünde etkili bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu algoritmalar, doğal seçim, çaprazlama ve mutasyon gibi biyolojik mekanizmaları simüle etmekte, böylece arama ve optimizasyon problemleri için güçlü bir yöntem sunmaktadır. John H. Holland tarafından 1960'lı yıllarda temelleri atılan bu yaklaşım, özellikle çok boyutlu ve dinamik problem alanlarında başarılı bir performans sergilemektedir. Genetik algoritmalar, bir popülasyon içerisinde aday çözümleri temsil eden genetik kodlara sahip bireylerin evrimsel süreçler aracılığıyla iyileştirilmesini amaçlamaktadır. Bu süreç,

başlangıç popülasyonunun rastgele oluşturulmasıyla başlamaktadır. Daha sonra, aday çözümler fitness fonksiyonlarına göre değerlendirilmekte ve daha yüksek uygunluğa sahip bireyler, sonraki nesil için çoğaltılmaktadır. Çaprazlama ve mutasyon gibi genetik operatörler, popülasyonda çeşitliliği artırmakta ve çözüm uzayında yeni bölgelerin keşfedilmesine olanak tanımaktadır. Bu şekilde, evrimsel süreçler nesiller boyunca tekrar edilmekte ve problemin en iyi çözümüne ulaşılmaktadır. Genetik algoritmaların gücü, çözüm uzayını paralel olarak keşfetme yeteneğinden kaynaklanmaktadır. Bu algoritmalar, arama sürecini yönlendiren yapı taşları olan şemaların birleştirilmesini ve korunmasını sağlamaktadır. Böylece, algoritmalar hem mevcut bilgiye dayalı iyileştirmeler yapmakta hem de yeni çözüm yollarını keşfetmektedir. Bu yaklaşım, özellikle karmaşık ve doğrusal olmayan problemlerde etkili olmakta, genetik algoritmaların çok çeşitli bilimsel ve mühendislik problemlerinde uygulanabilirliğini artırmaktadır [11, 12].

Genetik algoritmalar basit bir şekilde tanımlanabilir ve programlanabilir, ancak davranışları oldukça karmaşık olabilir ve bu algoritmaların nasıl ve neden çalıştığına dair birçok açık soru bulunmaktadır. Geleneksel genetik algoritma teorisi, genetik algoritmaların çözümün iyi yapı taşlarını keşfederek, vurgulayarak ve yeniden birleştirerek paralel bir şekilde çalıştığını varsaymaktadır. Bu anlayışa göre, iyi çözümler genellikle yüksek uygunluk sağlayan yapı taşlarından oluşmaktadır [12]. Bu yapı taşları, bit dizilerinin bazı özelliklerini temsil eden şemalar olarak kavramsallaştırılır. Bir şema, 1, 0 ve * içeren bir şablonla tanımlanan bir alt küme olarak ifade edilir. Örneğin, bir şema $1^{***}1$ şeklinde ifade edildiğinde, bu şablonla uyumlu olan tüm bit dizilerini (örneğin, 10001 veya 11011) temsil eder. * sembolü, bu pozisyonadaki bitin herhangi bir değer alabileceğini belirtir. Şemalar, genetik algoritmaların çözüm alanındaki etkili yapı taşlarını nasıl işlediğini anlamak için kullanılan temel bir kavramdır. Genetik algoritmaların temel işleyişi, bir popülasyon içindeki iyi şemaların daha fazla kopyalanması ve nesiller boyunca bu şemaların yoğunlaşması üzerine kuruludur. Bu süreçte seçim, çaprazlama ve mutasyon operatörleri rol oynar. Şemaların paralel olarak işlenmesi, bir genetik algoritmanın temel avantajlarından biridir ve bu, örtülü paralellik (koşutluk) olarak adlandırılır. Örtülü paralellik, genetik algoritmaların sınırlı bir birey popülasyonu ile çok daha geniş bir çözüm uzayını etkili bir şekilde örneklemesini sağlamaktadır [12, 13, 14].

Genetik Algoritma problemleri çözmek için bilgisayar programlarını şu üç adımı izleyerek oluşturmaktadır. İlk olarak, problemin ilkel fonksiyonları ve terminallerinden oluşan rastgele bir başlangıç popülasyonu oluşturulur. Daha sonra, belirlenen durma kriteri karşılanıncaya kadar popülasyondaki her bir program çalıştırılır ve problemin çözümündeki başarısını değerlendiren bir uygunluk ölçüsü hesaplanır. Uygunluğa dayalı bir olasılıkla programlar seçilir ve bu programlar üzerinde reproduksiyon ve çaprazlama gibi genetik işlemler uygulanır. Reproduksiyon işlemi, mevcut bir programın kopyalanarak yeni popülasyona aktarılmasını içerirken, çaprazlama işlemi ise iki mevcut programın rastgele seçilen kısımlarının genetik olarak yeniden birleştirilmesiyle yeni yavru programların oluşturulmasını sağlar. Son olarak, çalışma süresince üretilen popülasyonlar arasından en iyi program, genetik programlamanın sonucu olarak belirlenir ve bu program problemin çözümü ya da yaklaşık çözümü olarak değerlendirilir [15].

2.2.1. Genetik Operatörler

Genetik operatörler, popülasyon çeşitliliğini korumak ve arama uzayında etkili bir şekilde ilerlemek için tasarlanmıştır. Genel olarak, genetik algoritmaların en temel genetik operatörleri seçim, çaprazlama ve mutasyon olarak tanımlanmaktadır. Ancak, bazı yaklaşımlar bu üç operatöre ek olarak kodlama şemalarını da genetik operatörler arasında sayarak, genetik bilginin temsili ve işlenmesi sürecini bu kapsam içinde değerlendirmektedir [16]. Bu farklı yaklaşımlar, genetik algoritmaların teori ve uygulama alanlarındaki esneklik ve çeşitliliği yansıtmaktadır. Seçim, bireylerin uygunluklarına göre bir sonraki nesile aktarılmasını sağlarken; çaprazlama, genetik materyalin yeniden birleştirilmesiyle yeni bireylerin oluşturulmasını sağlar ve mutasyon, rastgele değişiklikler yoluyla popülasyona çeşitlilik katar. Kodlama şemaları ise, bireylerin genetik temsil biçimini belirleyerek genetik operatörlerin işleyişine temel oluşturur. Bu operatörler arasındaki uyumlu etkileşim, genetik algoritmaların yüksek performanslı bir çözüm süreci sunmasında kritik bir rol oynamaktadır.

2.2.1.1. Kodlama şemaları

Çoğu hesaplama problemi için kodlama şeması (yani, bilgiyi belirli bir formata dönüştürme), önemli bir rol oynamaktadır. Verilen bilgilerin belirli bir bit dizisine dönüştürülmesi gerekmektedir. Kodlama şemaları, problem alanına göre farklılık göstermektedir. Bilinen kodlama şemaları arasında ikili, sekizli, onaltılı, permütasyon tabanlı, değer tabanlı ve ağaç tabanlı kodlamalar bulunmaktadır [16]. İkili kodlama, en yaygın kullanılan kodlama şemasıdır. Her bir gen ya da kromozom, 1 veya 0'lerden oluşan bir dizilim olarak temsil edilmektedir. Bu kodlama türünde, her bir bit, çözümün özelliklerini temsil etmektedir. İkili kodlama, çaprazlama ve mutasyon operatörlerinin daha hızlı uygulanmasını sağlamaktadır. Ancak, verilerin ikili forma dönüştürülmesi ek bir çaba gerektirmekte ve algoritmanın doğruluğu, bu dönüşümün kalitesine bağlı olmaktadır. Ayrıca, ikili kodlama, bazı mühendislik tasarım problemleri için epistasi (genler arası bağımlılık) ve doğal temsil eksiklikleri nedeniyle uygun olmamaktadır. Sekizli kodlama şemasında genler ya da kromozomlar, 0 ile 7 arasında sayılarla temsil edilmektedir. Onaltılı kodlama şeması ise genleri ya da kromozomları 0-9 ve A-F harflerinden oluşan bir sistemle ifade etmektedir. Permütasyon kodlama genellikle sıralama problemlerinde kullanılmaktadır. Bu kodlama şemasında gen ya da kromozom, bir sıradaki pozisyonları temsil eden sayılardan oluşan bir dizilimle ifade edilmektedir. Değer tabanlı kodlama, genlerin ya da kromozomların bazı değerlerle temsil edilmesini içermektedir. Bu değerler gerçek sayılar, tam sayılar ya da karakterler olabilmektedir. Bu kodlama şeması, daha karmaşık değerlerin kullanıldığı problemleri çözmekte faydalı olabilmektedir; çünkü ikili kodlama bu tür problemler için başarısız olabilmektedir. Değer tabanlı kodlama, özellikle yapay sinir ağlarında optimal ağırlıkların bulunması için kullanılmaktadır. Ağaç tabanlı kodlama, genlerin ya da kromozomların fonksiyonlar veya komutlardan oluşan bir ağaç ile temsil edilmesini içermektedir. Bu fonksiyonlar veya komutlar herhangi bir programlama diliyle ilişkili olabilmektedir. Bu, ağaç formatındaki temsil ile benzer bir yapıyı ifade etmektedir. Bu tür kodlama genellikle programların veya ifadelerin evriminde kullanılmaktadır [16, 17, 18].

2.2.1.2. Seçim operatörü

Seçim, genetik algoritmalarla bireylerin bir sonraki nesilde yer almasını belirleyen kritik bir operatördür ve algoritmanın çözüm arama sürecini doğrudan etkilemektedir. Bu süreç, popülasyon içindeki bireylerin uygunluklarına (*fitness*) dayalı olarak ebeveyn havuzuna seçilmesini sağlamaktadır. Seçim operatörü, en uygun bireylerin bir sonraki nesilde daha yüksek bir olasılıkla yer almasını teşvik ederken, aynı zamanda popülasyon çeşitliliğini koruyarak erken yakınsamayı önleme görevini üstlenmektedir [16, 19]. Seçim yöntemleri iki temel gruba ayrılmaktadır: uygunluk oranlı seçim ve sıralama tabanlı seçim. Uygunluk oranlı seçim yöntemleri, bireylerin uygunluk değerlerine dayalı olarak seçilmesini sağlarken; sıralama tabanlı seçim yöntemleri, bireylerin sıralamalarına göre seçim yapmaktadır. Uygunluk oranlı seçim yöntemleri arasında en yaygın kullanılanlar *rulet tekerleği seçimi* ve *stokastik evrensel seçimidir*. Rulet tekerleği seçiminde, bireylerin uygunluklarına bağlı olarak bir seçim olasılığı hesaplanmakta ve bu olasılık oranında bireyler ebeveyn havuzuna dahil edilmektedir. Stokastik evrensel seçim ise bu yöntemin geliştirilmiş bir versiyonu olarak, bireylerin daha adil bir şekilde seçilmesini sağlamaktadır [6, 12, 20]. Sıralama tabanlı seçim yöntemleri, özellikle yerel optimuma sıkışmayı önlemede etkili olmaktadır. Bu yöntemlerden biri olan *turnuva seçimi*, popülasyondan rastgele seçilen bireyler arasında bir "turnuva" düzenleyerek en uygun olan bireyin seçilmesini sağlamaktadır. Bir diğer yöntem olan *kırpma seçimi* ise bireyleri uygunluklarına göre sıralar ve en iyi bireylerden oluşan bir alt küme seçerek yeni nesil için ebeveyn havuzunu oluşturur. Seçim operatörünün etkili bir şekilde çalışması, genetik algoritmaların hem keşif (exploration) hem de sömürü (exploitation) yeteneklerini dengelemesine yardımcı olmaktadır. Ayrıca, elitizm gibi yöntemler kullanılarak en uygun bireylerin bir sonraki nesile aktarılması garanti altına alınabilmektedir. Bu şekilde, genetik algoritmanın hem global arama yeteneği hem de yerel iyileştirme performansı optimize edilmektedir [21, 22].

2.2.1.3. Çaprazlama operatörü

Çaprazlama, genetik algoritmaların temel genetik operatörlerinden biri olup, ebeveyn bireylerin genetik materyallerini birleştirerek yeni bireyler oluşturmayı amaçlamaktadır. Bu operatör, genetik algoritmanın çözüm uzayında yeni bölgeleri keşfetmesine olanak tanırken, popülasyonda genetik çeşitliliği artırarak çözüm arama sürecini daha etkin hale getirmektedir. Çaprazlama işlemi, iki ebeveyn bireyin genetik bilgilerini taşıyan genlerin bir kısmını değiş tokuş etmesiyle gerçekleştirilir ve bu süreçte genetik algoritmanın amacı, bir sonraki nesilde daha yüksek uygunluk değerine sahip bireyler üretmektir. Bu işlem sırasında kullanılan farklı çaprazlama teknikleri, problemin türüne ve doğasına göre belirlenmektedir [16, 23]. En yaygın kullanılan çaprazlama tekniklerinden biri olan tek noktalı çaprazlama, ebeveyn bireyler üzerinde rastgele bir kesme noktası seçilerek bu noktadan itibaren genetik materyalin değiş tokuş edilmesini sağlar. Bu yöntem, uygulama kolaylığı ve genetik bilgi taşınabilirliği açısından oldukça tercih edilmektedir. Benzer şekilde, çift noktalı çaprazlama, iki rastgele kesme noktası belirleyerek bu noktalar arasında genetik materyalin değiştirilmesini içerir ve daha karmaşık genetik değişimlere olanak tanır. K noktalı çaprazlama, tek noktalı ve çift noktalı çaprazlamanın bir genelleştirilmiş versiyonu olarak, K sayıda kesme noktası üzerinden genetik materyalin değiştirilmesi prensibine dayanır. Öte yandan, eş uniform çaprazlama, her bir genin belirli bir olasılık doğrultusunda birinci ya da ikinci ebeveyninden alınmasıyla genetik materyalin eşit bir

şekilde dağıtılmasını sağlamaktadır. Bu yöntem, genetik çeşitliliğin artırılmasında etkili bir araçtır. Ayrıca, sıralama problemleri için geliştirilen sıra tabanlı çaprazlama, ebeveyn bireylerden alınan genetik materyalin belirli bir sıralamayı koruyarak aktarılmasını mümkün kılmaktadır. Çaprazlama operatörü, genetik algoritmaların global arama yeteneklerini güçlendirmede kritik bir rol oynamaktadır. Ancak, operatörün yanlış kullanımı veya aşırıya kaçan uygulamaları, popülasyonun hızlı bir şekilde yakınsamasına ve çözüm uzayındaki çeşitliliğin azalmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle, çaprazlama oranının dikkatli bir şekilde ayarlanması, genetik algoritmanın performansını optimize etmek açısından önemlidir. Çaprazlama operatörü, yeni bireyler oluşturma kapasitesiyle genetik algoritmanın temel işlevlerini yerine getirirken, popülasyonda genetik çeşitliliği koruma ve geliştirme sürecine de katkı sağlamaktadır [16, 17, 24].

2.2.1.4. Mutasyon operatörü

Mutasyon, genetik algoritmalarda yeni genetik materyal oluşturmak ve popülasyonun çeşitliliğini korumak için kullanılan önemli bir genetik operatördür. Bu operatör, bireylerin genetik bilgilerini oluşturan genlerin belirli bir olasılıkla rastgele değiştirilmesi prensibine dayanır. Mutasyonun temel amacı, popülasyonun genetik havuzunu genişleterek genetik algoritmaların yerel maksimumlara sıkışmasını önlemek ve çözüm uzayındaki yeni bölgeleri keşfetmesini sağlamaktır. Mutasyon işlemi, genetik algoritmaların global arama yeteneğini güçlendirirken aynı zamanda yerel arama sürecini destekler. Bu operatör, rastgelelik esasına dayandığı için, popülasyona tamamen yeni genetik varyasyonlar kazandırabilir. Mutasyonun etkili bir şekilde çalışması için mutasyon oranı (*mutation rate*), dikkatlice ayarlanmalıdır. Aşırı düşük bir mutasyon oranı, popülasyonun çeşitliliğini azaltarak algoritmanın yerel optimuma sıkışmasına neden olabilirken, aşırı yüksek bir mutasyon oranı ise algoritmanın bir rastgele arama yöntemine dönüşmesine yol açabilir. Mutasyon operatörünün farklı uygulamaları, problemin doğasına ve kullanılan kodlama şemasına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Tek Noktalı Mutasyon, bireyde rastgele bir gen seçerek bu genin değerini değiştirme prensibine dayanmaktadır. Bu en basit mutasyon tekniklerinden biridir ve özellikle ikili kodlama kullanılan problemlerde yaygın olarak uygulanmaktadır. Bit Ters Çevirme Mutasyonu, bireyin tüm bit dizisini rastgele seçilen olasılıkla ters çevirerek gerçekleştirilir. Daha karmaşık problemler için kullanılan Rastgele Değer Mutasyonu, bir bireyin birden fazla genini seçerek rastgele yeni değerlerle değiştirilmesini içerir. Ayrıca, Sınır Değeri Mutasyonu, bir genin değerini önceden belirlenmiş alt veya üst sınırlardan birine değiştirmek için kullanılır. Eş Dağılımlı Mutasyon ise, bir genin değerini belirli bir aralık içinde eşit olasılıkla seçilen rastgele bir değerle değiştirme yöntemidir. Mutasyon operatörü, popülasyonun evrimsel süreçteki dengesini korumada ve genetik algoritmanın keşif kapasitesini artırmada hayati bir rol oynamaktadır. Çaprazlama operatörü genellikle genetik materyali yeniden düzenlerken, mutasyon operatörü tamamen yeni varyasyonlar oluşturarak bu süreci tamamlar. Bu iki operatörün uyumlu bir şekilde çalışması, genetik algoritmanın global optimum çözüme ulaşmasında kritik bir öneme sahiptir [16, 17, 18]

2.3. Veri Seti

Elektrikli araç şarj istasyonlarının yer seçimi, çok sayıda faktörün dikkate alınmasını gerektiren karmaşık bir karar verme problemidir. Bu çalışmada, Muğla ili özelinde şarj istasyonu yerleşimi için Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) kullanılmış ve karar verme süreci dört ana başlık altında gruplanan kriterler çerçevesinde yapılandırılmıştır. Bu kriterlerin seçimi, elektrikli araç altyapısında kullanıcı odaklı yaklaşımlar, teknik uygulanabilirlik, enerji erişimi ve ekonomik sürdürülebilirlik gibi temel gereksinimlere dayanmaktadır.

Kullanıcı davranışları, şarj istasyonlarının etkinliği ve kullanıcı deneyimi açısından önemli bir faktördür. Trafik yoğunluğu, erişim kolaylığı ve konfor gibi unsurlar, kullanıcıların istasyonları tercih etmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Seyahat alışkanlıkları, özellikle Muğla gibi turistik bölgelerde, mevsimsel dalgalanmaların ve uzun mesafeli yolculuk ihtiyaçlarının dikkate alınmasını gerektirmektedir. Enerji erişimi, şarj istasyonlarının kurulumu için teknik bir zorunluluk olup, enerji altyapısına yakınlık ve yenilenebilir enerji entegrasyonu gibi unsurları içermektedir. Son olarak, maliyet ve ekonomik etkenler, yatırımın sürdürülebilirliği ve fizibilitesi açısından kritik bir role sahiptir. Arazi maliyetleri, kurulum giderleri ve yatırım geri dönüşü gibi faktörler, istasyonların ekonomik başarısını doğrudan etkilemektedir. Bu dört kriter, kullanıcı ihtiyaçları, teknik gereksinimler ve ekonomik kısıtlar arasında bir denge sağlamak amacıyla seçilmiştir. Seçilen bu dört kriterin de alt kriterleri tanımlanmıştır. Buna göre kullanıcı davranışı kriteri,

- **Trafik Yoğunluğu:** Yoğun trafik olan bölgelerde şarj istasyonlarının yer alması, kullanım oranlarını artırmaktadır.
 - **Bekleme Süresi:** Kullanıcıların hızlı şarj deneyimi yaşayabilmesi için bekleme sürelerinin minimize edilmesi gerekmektedir.
 - **Erişim Kolaylığı:** Şarj istasyonlarının ana yollar, alışveriş merkezleri ve dinlenme alanlarına yakın olması önem taşımaktadır.
 - **Güvenlik ve Konfor:** İstasyonların güvenlik kameraları, aydınlatma ve fiziksel güvenlik önlemleriyle donatılması kullanıcı memnuniyetini artırmaktadır.
- olmak üzere dört alt kriter; seyahat alışkanlıkları kriteri;
- **Stratejik Konumlandırma:** Uzun mesafeli yolculuklarda şarj ihtiyacını karşılamak için mola noktalarına yakın istasyonlar gereklidir.
 - **Mevsimsel Talep:** Özellikle yaz aylarında turistik bölgelerde artan talep göz önüne alınmalıdır.
 - **Seyahat Süresi:** Kullanıcıların seyahat sırasında şarj için harcadıkları sürenin azaltılması hedeflenmelidir.
 - **Araç Park Alanlarının Uygunluğu:** Şarj istasyonlarının, araç park alanlarıyla entegre bir yapıda olması önemlidir.
- olmak üzere dört alt kriter; enerji erişimi kriteri,
- **Enerji Altyapısının Yakınlığı:** Elektrik şebekesine yakınlık, kurulum maliyetlerini ve enerji iletim kayıplarını azaltmaktadır.
 - **Yüksek Kapasiteli Şebeke Bağlantısı:** Talep yoğunluğunu karşılamak için yüksek kapasiteli altyapıya sahip bölgeler öncelikli olmalıdır.
 - **Yenilenebilir Enerji Entegrasyonu:** Güneş ve rüzgar enerjisi gibi kaynakların kullanımı, çevresel sürdürülebilirlik açısından önemlidir.

- **Şarj Kapasitesi:** Günlük ve saatlik talebi karşılayacak enerji kapasitesine sahip istasyonların kurulması gerekmektedir.
olmak üzere dört alt kritere; maliyet ve ekonomik etkenler kriteri ise;
- **Arazi Maliyeti:** Düşük maliyetli arazilerin tercih edilmesi toplam yatırım giderlerini azaltmaktadır.
- **Kurulum ve İşletme Maliyetleri:** Şarj istasyonlarının ekonomik fizibilitesini sağlamak için kurulum ve işletme giderleri optimize edilmelidir.
- **Yatırım Geri Dönüşü Potansiyeli:** Şarj istasyonlarının talep yoğunluğu doğrultusunda gelir potansiyelinin yüksek olduğu bölgelerde konumlandırılması gerekmektedir.
olmak üzere 3 alt kritere sahiptir.

Bu çalışmada, belirlenen kriterlerin ağırlıklandırılması için Analitik Hiyerarşi Süreci (AHP) uygulanmış ve bu doğrultuda ilgili uzmanlık alanlarından ve elektrikli araç kullanıcılarından oluşan 13 katılımcı ile çalışılmıştır. Karar verme sürecine katkı sağlayan bu grup; yerel yönetimlerde görev alan şehir planlama uzmanları, enerji ve elektrik mühendisleri, ulaşım ve trafik düzenlemesi konularında deneyimli kişiler ile elektrikli araç kullanıcılarından oluşmaktadır. Bu çeşitlilik, karar sürecinin hem teknik hem de kullanıcı odaklı bir perspektife dayanmasını sağlamıştır. Katılımcılara, belirlenen kriterlerin ikili karşılaştırmalarını yapabilecekleri bir değerlendirme matrisi sunulmuş ve her bir kriterin diğerlerine göre önem düzeyini belirlemeleri istenmiştir. Değerlendirme sürecinde Saaty'nin 1-9 ölçeği kullanılmıştır [6]. Örneğin, katılımcılardan "Trafik yoğunluğu, enerji altyapısına yakınlığa göre ne kadar önemlidir?" gibi soruları değerlendirerek kriterlerin göreceli önemini puanlamaları talep edilmiştir. Katılımcılardan elde edilen veriler doğrultusunda, ikili karşılaştırma matrisi oluşturulmuş ve her bir kriterin ağırlığı hesaplanmıştır. Bu hesaplama sırasında, kriterlerin önem sıralamasını doğrulamak amacıyla tutarlılık analizi yapılmış ve sonuçların güvenilirliği kontrol edilmiştir. Bu çalışmada, AHP yöntemi kapsamında yapılan tutarlılık analizi sonucunda tutarlılık oranı (TO) 0,0567 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, 0,10'dan küçük olduğundan, ikili karşılaştırma matrislerinin tutarlı olduğu kabul edilmiştir. Elde edilen ana ve alt kriter ağırlıkları Çizelge 1 ve Çizelge 2' de gösterilmektedir.

Çizelge 1: Ana Kriter Ağırlık Katsayıları

Kriter	Ağırlık Katsayısı
Kullanıcı Davranışı	0,352
Seyahat Alışkanlıkları	0,297
Enerji Erişimi	0,251
Maliyet ve Ekonomik Etkenler	0,100

Çizelge 2: Alt Kriter Ağırlık Katsayıları

Ana Kriter	Alt Kriter	A. Kat.
Kul. Dav.	Trafik Yoğunluğu	0,142
	Bekleme Süresi	0,105
	Erişim Kolaylığı	0,058

	Güvenlik ve Konfor	0,047
Sey. Alışk.	Stratejik Konumlandırma	0,112
	Mevsimsel Talep	0,091
	Seyahat Süresi	0,060
	Araç Park Alanlarının Uyg.	0,034
Enerji Eri.	Enerji Altyapısının Yakınlığı	0,098
	Yüksek Kapasiteli Şebeke Bağ.	0,075
	Yenilenebilir Enerji Ent..	0,055
	Şarj Kapasitesi	0,023
Mal. ve Ek.	Arazi Maliyeti	0,043
	Kur. ve İşletme Maliyeti	0,032
	Yatırım Geri Dön. Potansiyeli	0,025

Bu çalışmada, elektrikli araç şarj istasyonları için potansiyel yer seçimi, Muğla ilinin coğrafi ve demografik özellikleri dikkate alınarak yapılandırılmıştır. Şarj noktası alternatifleri, trafik yoğunluğu, turistik potansiyel, enerji altyapısına yakınlık ve erişilebilirlik gibi kriterler çerçevesinde belirlenmiştir. Yer seçimi sürecinde, bölgenin dinamikleri ve yerel özellikleri göz önünde bulundurularak, saha deneyimlerinden ve mevcut bilgi birikiminden faydalanılmıştır. Bu yaklaşım, analiz sürecinin bölgesel koşullara uyum sağlamasına ve gerçekçi sonuçlar elde edilmesine katkı sunmaktadır. Seçilen noktalar, şarj istasyonu kurulumu açısından uygunluğu yüksek olarak değerlendirilen alanlardan oluşmaktadır. Bu noktalar, belirlenen kriterler doğrultusunda analiz edilmiş ve her birinin özellikleri Çizelge 3'te gösterilmektedir.

Çizelge 3: Şarj İstasyonu Kurulum Noktaları

Bodrum (Şehir Merkezi)	Ula (Şehir Merkezi)
Bodrum (Havaalanı)	Marmaris (Şehir Merkezi)
Yalıkavak	Bozburun
Turgutreis	Datça (Şehir Merkezi)
Milas (Şehir Merkezi)	Köyceğiz (Şehir Merkezi)
Ören (Milas)	Dalaman (Havaalanı)
Yatağan (Şehir Merkezi)	Göcek
Bayır (Muğla)	Fethiye (Şehir Merkezi)
Muğla (Şehir Merkezi)	Seydikemer (Şehir Merkezi)
Akyaka (Ula)	Gazeller (Muğla)

Çizelge 3'te sunulan 20 potansiyel şarj istasyonu noktası, çalışmanın tanımladığı kriterler doğrultusunda puanlanmıştır. Bu süreçte, her bir noktanın kriterlere uygunluk düzeyinin belirlenmesi amacıyla uzman görüşlerine başvurulmuştur. Trafik yoğunluğu, enerji altyapısına yakınlık, erişim kolaylığı ve mevsimsel talep gibi kriterler, 1 ile 10 arasında bir ölçek kullanılarak değerlendirilmiştir. (1: en düşük; 10: en yüksek) Kullanılan bu ölçek, her bir noktanın kriterler çerçevesinde taşıdığı önemi sayısal olarak ifade etmektedir. Uzman grubu; şehir planlama uzmanları, enerji mühendisleri, elektrikli araç kullanıcıları ve yerel dinamiklere hakim bireylerden oluşmaktadır. Her bir uzman, bağımsız bir şekilde noktaları belirlenen kriterler çerçevesinde puanlamış, ardından elde edilen puanlar aritmetik ortalama yöntemiyle birleştirilmiştir. Bu yaklaşım, puanlama sürecinin sistematik ve objektif bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Oluşturulan bu puanlama sistemi, analiz sürecinde kullanılmak üzere her bir noktaya ilişkin bir veri seti oluşturmuştur. Bu veri seti, Genetik Algoritma

optimizasyon yöntemine giriş verisi olarak kullanılacak ve şarj istasyonu kurulumu için en uygun noktaların seçilmesinde temel oluşturacaktır.

3. BULGULAR VE SONUÇ

Bu çalışma, Muğla'da elektrikli araç şarj istasyonlarının en uygun konumlarını belirlemek amacıyla genetik algoritma yaklaşımını kullanmıştır. Genetik optimizasyon sürecinden elde edilen sonuçlar, şarj altyapısının geliştirilmesi için en verimli konumlar hakkında önemli bilgiler sunmakta ve hem erişilebilirliği hem de talep karşılamayı maksimize etmektedir. Genetik algoritmanın uygulanması sonucunda beş optimal konum belirlenmiştir. Bu noktalar, yüksek kullanıcı davranışı, seyahat alışkanlıkları, enerji erişimi ve şarj istasyonu kurulumundaki maliyet ve ekonomik gibi çeşitli değerlendirme kriterlerine göre seçilmiştir. Belirlenen konumlar şunlardır: Bodrum (Şehir Merkezi), Muğla (Şehir Merkezi), Fethiye (Şehir Merkezi), Marmaris (Şehir Merkezi) ve Dalaman (Havaalanı). Bu konumlar, ulaşılabilirlik, mevcut ulaşım altyapısı ve elektrikli araç şarj talebi göz önünde bulundurularak seçilmiş olup, genetik algoritma çerçevesinde toplam uygunluk puanı maksimize edilmiştir.

Benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında [25], İstanbul'da yapılan şarj istasyonu optimizasyon çalışması ile benzer bir metodoloji izlenmiş, ancak Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) tabanlı mekânsal analizler dahil edilmemiştir. İstanbul çalışmasında mekânsal karar alma süreçlerini iyileştirmek için CBS kullanılırken, bu çalışmada yalnızca AHP ile belirlenen kriter ağırlıkları ve genetik algoritma optimizasyonu temel alınmıştır. Buna rağmen, seçilen konumlar, elektrikli araç altyapısı açısından gerçek dünya beklentileriyle büyük ölçüde uyumludur. Belirlenen şarj istasyonu konumları birçok avantaj sunmaktadır. Öncelikle, kullanıcıların şarj istasyonlarına kolay erişimini sağlamaktadır. Yüksek talep gören bölgelerde şarj süreleri ve kuyruk yoğunluğu azaltılarak hizmet verimliliği artırılmaktadır. Ayrıca, konumlar mevcut ulaşım ağı ile uyumlu seçildiği için enerji dağıtımı açısından da verimli bir yapı sunmaktadır. Ancak, genetik algoritma beş optimal konumu başarıyla belirlemiş olsada, bazı sınırlamalar mevcuttur. Çalışmada gerçek zamanlı trafik verileri veya enerji şebekesi kısıtları dikkate alınmamıştır. Gelecekteki çalışmalar, gerçek dünyadaki şarj talep verilerini entegre ederek seçim sürecini daha da hassaslaştırabilir. Ayrıca, kurulum ve işletme maliyetleri gibi ekonomik faktörlerin dahil edilmesi karar verme sürecini daha da iyileştirebilir.

Bu çalışmada, seçilen lokasyonların diğer aday noktalarla karşılaştırması detaylı olarak ele alınmamıştır. Alternatif konumların elenme nedenleri, uygunluk puanlarına dayalı sıralama üzerinden değerlendirilmiştir. Ancak, bazı aday bölgeler, düşük enerji altyapısı desteği veya yetersiz trafik yoğunluğu gibi nedenlerle tercih edilmemiştir. Gelecekte, bu noktaların detaylı analizleri yapılarak karar süreci daha şeffaf hale getirilebilir.

Ayrıca, İstanbul çalışmasıyla karşılaştırıldığında, Muğla'da daha sınırlı bir veri erişimi olması nedeniyle doğrudan çok kriterli karar verme yöntemlerine odaklanılmıştır. İstanbul'un büyük ölçekli şehir yapısı ve geniş elektrikli araç kullanıcı kitlesine kıyasla, Muğla'daki istasyon yerleşimi daha düşük nüfus yoğunluğu ve mevsimsel talep değişkenlikleri nedeniyle farklı dinamiklere sahiptir. Bu nedenle, çalışmada mekânsal analiz yerine çok kriterli karar verme yöntemleri kullanılarak en uygun istasyon konumları belirlenmiştir.

Sonuç olarak, bu çalışma, Muğla'daki elektrikli araç şarj istasyonlarının yer seçiminde sistematik bir yaklaşım sunmaktadır. Gerçek dünya kısıtları ve teknolojik gelişmeler dikkate alınarak yapılacak ek optimizasyonlarla bu model daha da geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- [1] Helmers, E., ve Marx, P. (2012). Electric cars: technical characteristics and environmental impacts. *Environmental Sciences Europe*, 24, 1-15.
- [2] Wilberforce, T., El-Hassan, Z., Khatib, F. N., Al Makky, A., Baroutaji, A., Carton, J. G., ve Olabi, A. G. (2017). Developments of electric cars and fuel cell hydrogen electric cars. *International Journal of Hydrogen Energy*, 42(40), 25695-25734.
- [3] Csonka, B., ve Csiszár, C. (2017). Determination of charging infrastructure location for electric vehicles. *Transportation Research Procedia*, 27, 768-775.
- [4] Hodgson, M.J., (1990). A flow-capturing location-allocation model. *Geographical Analysis*, 22(3), 270-279.
- [5] Hakimi, S. L., (1964). Optimum Locations of Switching Centers and the Absolute Centers and Medians of a Graph. *Operations Research*, 12(3).
- [6] Saaty, T. L. (1980). *The Analytic Hierarchy Process*. M. Graw-Hill, New York.
- [7] Forman E, Gass S. (2001). The Analytic Hierarchy Process: An Exposition. *Oper Res.*, 49:469-86.
- [8] Podvezko, V. (2009). Application of AHP technique. *Journal of Business Economics and management*, (2), 181-189.
- [9] de FSM Russo, R., ve Camanho, R. (2015). Criteria in AHP: A systematic review of literature. *Procedia Computer Science*, 55, 1123-1132.
- [10] Haller W, Tiedeman E, ve Whitaker R. (1996). *Expert choice - User Manual*. Pittsburgh, PA: Expert Choice.
- [11] Forrest, S. (1996). Genetic algorithms. *ACM computing surveys (CSUR)*, 28(1). 77-80.
- [12] Holland, J. H. (1992). Genetic algorithms. *Scientific american*, 267(1), 66-73.
- [13] Houck, C. R., Joines, J., & Kay, M. G. (1995). A genetic algorithm for function optimization: a Matlab implementation. *Ncsu-ie tr*, 95(09), 1-10.
- [14] Mitchell, M. (1995). Genetic algorithms: An overview. In *Complex*. 1(1). 31-39.
- [15] Koza, J. R. (1994). Genetic programming as a means for programming computers by natural selection. *Statistics and computing*, 4, 87-112.
- [16] Katoch, S., Chauhan, S. S., ve Kumar, V. (2021). A review on genetic algorithm: past, present, and future. *Multimedia tools and applications*, 80, 8091-8126.

- [17] Sivanandam SN, Deepa SN (2008) Introduction to genetic algorithm, 1st edn. Springer-Verlag, Berlin.
- [18] Jebari K (2013) Selection methods for genetic algorithms. Abdelmalek Essaâdi University. International Journal of Emerging Sciences 3(4):333–344.
- [19] Alhijawi, B., ve Awajan, A. (2024). Genetic algorithms: Theory, genetic operators, solutions, and applications. *Evolutionary Intelligence*, 17(3), 1245-1256.
- [20] Bodenhofer U (2003) Genetic algorithms: theory and applications. Lecture notes, Fuzzy logic laboratorium Linz-Hagenberg, Winter.
- [21] Fox, B. ve McMahon M. (1991). Genetic operators for sequencing problems, in Foundations of Genetic Algorithms, Kaufmann Publishers, San Mateo, CA.
- [22] Goldberg, D. E. ve Deb, K. (1991). A comparative analysis of selection schemes used in genetic algorithms. Found Genetic Algorithms 1. (69–93).
- [23] Spears, W. M. ve De Jong, K.D. (1995). On the virtues of parameterized uniform crossover. Technical report, Naval Research Lab Washington DC.
- [24] Soon, G.K., Guan, T.T., On, C.K., Alfred, R. ve Anthony, P. (2013). A comparison on the performance of crossover techniques in video game. 2013 IEEE international conference on control system. Computing and Engineering, Mindeb.
- [25] Yıldız, K., Yenigün, O., ve Boyar, T. (2024). Determination of Optimal Location of Electrical Vehicle Charging Stations in Istanbul with Genetic Algorithm and Geographical Systems. International Journal of Informatics Technologies, 17(1).

SİBER SUÇLARLA MÜCADELE KAPSAMINDA DAVRANIŞSAL BAĞIMLILIK: TEKNOLOJİ, İNTERNET VE SOSYAL MEDYA KULLANIMI

İlyas Ertuğrul İNAN

Kastamonu Üniversitesi, ilyasertugrulinan@hotmail.com - 0000-0001-7154-4230

Mehmet Ali ALNİDELİK

Sivas İl Jandarma Komutanlığı, 5506mehmetali@gmail.com - 0009-0008-5069-4000

Ercan KAYMAK

Sivas İl Jandarma Komutanlığı, ercankaymak@windowslive.com - 0009-0000-4237-0892

Onur KUŞAKCI

Sivas İl Jandarma Komutanlığı, borlu--onur@hotmail.com - 0009-0003-0858-0169

Selim BAHADIR

Sivas İl Jandarma Komutanlığı, selimbahad1rr@gmail.com - 0009-0002-8357-9574

ÖZET

Gelişen teknolojiyle birlikte dijitalleşme de hızlanmakta ve siber evren gün geçtikçe durdurulamaz bir şekilde genişlemektedir. Bu gelişme, özellikle interneti kullanan bireyler olan son kullanıcıların bu mecralara daha fazla ilgi göstermesine neden olmaktadır. Artan ilgi beraberinde davranışların, davranışlarda alışkanlıkların şekillenmesine neden olmaktadır. Bir davranış incelemeyen önce o davranışın oluşumundaki güdüler iyi tespit edilmelidir. Özellikle siber evrendeki alışkanlıklar ve beraberindeki davranışlar denetlenmesi, kontrol edilmesi ve ölçülmesi açısından zordur. Siber evrendeki davranış tabanlı bağımlılıklar toplumsal, ailesel, iş ve sosyal iletişim alanıyla ilgili bir takım problemlerin oluşmasına neden olmakla birlikte davranışsal bağımlılığı gösteren son kullanıcıda endişe, huzursuzluk ve stres gibi problemlere maruz kalınmasına neden olmaktadır. Tüm bu durumlarla birlikte son kullanıcının bilinçli ya da bilinçsiz olarak siber suç olaylarının müştekisi ya da şüphelisi olması konunun hukuksal, sosyal ve psikolojik açıdan bir diğer yönünü oluşturmaktadır. İnternet mecrasına girilip o mecradan çıkana kadar geçen süre içerisinde son kullanıcı her türlü tehdide belirli boyutlarda açık konumdadır. Bu açıdan sistem güvenliği ne kadar sağlanmış olsa da en güvenli sistem bile son kullanıcının farkındalık düzeyinin düşük olmasından kaynaklı etkisiz hale gelebilmektedir. Bu açılardan son kullanıcının siber suçlar açısından özellikle farkındalığının artırılması gerekmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı siber güvenlik açısından Sivas Valiliği'nin "Davranışsal Bağımlılıklarla Mücadele Yerel Eylem Planı" kapsamında bilişim teknolojileri, internet ve sosyal medya kullanımının davranışsal bağımlılık boyutunun ortaya konması; bilişim teknolojilerinin, internetin, sosyal medyanın aşırı ve zararlı kullanımı konularında farkındalığın artırılmasıdır. Bu amaçlar doğrultusunda siber suçlarla mücadelede son kullanıcı üzerindeki risk ve tehditlerin ortaya konularak siber mağduriyetlerin olabildiğince azaltılmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Davranış, Son kullanıcı, Siber, Siber Suç, Siber Evren

BEHAVIORAL ADDICTION IN THE FIGHT AGAINST CYBER CRIMES: TECHNOLOGY, INTERNET AND SOCIAL MEDIA USE

ABSTRACT

With the developing technology, digitalization is also accelerating and the cyber universe is expanding unstoppably day by day. This development causes end users, especially individuals who use the internet, to show more interest in these media. Increasing interest leads to the formation of behaviors and habits in behaviors. Before examining a behavior, the motivations behind that behavior should be well determined. Especially habits and accompanying behaviors in the cyber universe are difficult to monitor, control and measure. Behavior-based addictions in the cyber universe cause a number of problems related to social, familial, business and social communication, as well as causing the end user who exhibits behavioral addiction to experience problems such as anxiety, restlessness and stress. Along with all these situations, the fact that the end user is consciously or unconsciously a complainant or suspect of cyber crime events constitutes another aspect of the issue in terms of legal, social and psychological aspects. During the time between entering the internet and exiting that media, the end user is open to all kinds of threats to a certain extent. In this respect, no matter how much system security is provided, even the most secure system can become ineffective due to the low level of awareness of the end user. In these respects, the awareness of the end user, especially in terms of cybercrimes, needs to be increased.

The main purpose of this study is to reveal the behavioral addiction dimension of information technologies, internet and social media usage within the scope of the “Local Action Plan for Combating Behavioral Addictions” of the Sivas Governorship in terms of cybersecurity; to increase awareness on excessive and harmful use of information technologies, internet and social media. In line with these purposes, it is aimed to contribute to the reduction of cyber victimization as much as possible by revealing the risks and threats on the end user in the fight against cybercrimes.

Keywords: Behavior, End user, Cyber, Cyber Crime, Cyber Universe

1. GİRİŞ

Günümüz toplumunda, dijital tutsaklık yahut gençlerin dijital teknolojiye aşırı düşkünlüğü, hem anlamlandırılması hem de ölçülmesi güç bir problemdir. Özellikle dijital cihazlara bağımlılığın adeta normalleştiği bir dünyada, cihazlarla geçirilen süre tek başına bağımlılığın göstergesi olamaz. Sağlıklı ve sağlıksız, ya da bağımlılık oluşturan dijital kullanım arasındaki ince çizgi, dijital cihazların kullanımının her şeyi kapladığı, dijital cihazlara aşırı düşkünlüğün ise yaşamın temel alanlarını sekteye uğrattığı ve bireyin sağlığının bozulmaya başladığı noktada belirlemektedir (Seema vd., 2022).

Enformasyon teknolojilerinin artmasıyla birlikte günümüz dünyasında internet kullanımı da doğrudan artmaktadır (Çetin ve İnan, 2021). İnternetin yaşamımıza bu denli girmesi ile birlikte bu mecradaki içerikler ve oluşumlarda genişlemektedir. Tüm bu hızlı değişiklikler beraberinde bu tür mecraların kullanım oranlarını pozitif yönlü etkilemekte ve bu mecralara olan tutum, davranış ve alışkanlıkların oluşmasına neden olmaktadır. Davranış örüntüleri beraberinde bağımlılıkları da doğurmaktadır. Siber evrendeki davranışsal bağımlılık son yıllarda ülkemizde başat rol oynayan problemlerden biri haline gelmektedir. Siber evren tamamen kontrol altında tutulamaması, büyük oranda hareket serbestisine sahip olması ve kötü kullanımlara açık olmasından dolayı problem sahası haline gelmektedir.

Son kullanıcılar siber evrene girdikleri andan o alandan çıkana kadar birçok faydayla birlikte çok çeşitli tehlikelerle de karşı karşıya kalmaktadırlar (Yılmaz, 2022). Özellikle siber suçlar kapsamında değerlendirildiğinde kullanıcılar kredi kartı kopyalanması, çevrimiçi alışveriş dolandırıcılığı, yasadışı bahis ve çevrimiçi kumar dolandırıcılığı, müstehcenlik, özel hayatın gizliliği, bilişim sistemleriyle nitelikli hırsızlık ve hacking gibi suçların müştekisi ya da şüpheli konumunda olabilmektedirler. Bu kadar risk bulunmakta iken son kullanıcıların siber mecradaki farkındalık ve güvenlik seviyelerinin yüksek olması gerekmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı Siber güvenlik açısından Sivas Valiliğinin “Davranışsal Bağımlılıklarla Mücadele Yerel Eylem Planı” kapsamında bilişim teknolojileri, internet ve sosyal medya kullanımının davranışsal bağımlılık boyutunun ortaya konması; bilişim teknolojilerinin, internetin, sosyal medyanın aşırı ve zararlı kullanımı konularında farkındalığın artırılmasıdır. Bu amaçlar doğrultusunda siber suçlarla mücadelede son kullanıcı üzerindeki risk ve tehditlerin ortaya konularak siber mağduriyetlerin olabildiğince azaltılmasına katkıda bulunmak amaçlanmaktadır.

2. DAVRANIŞ

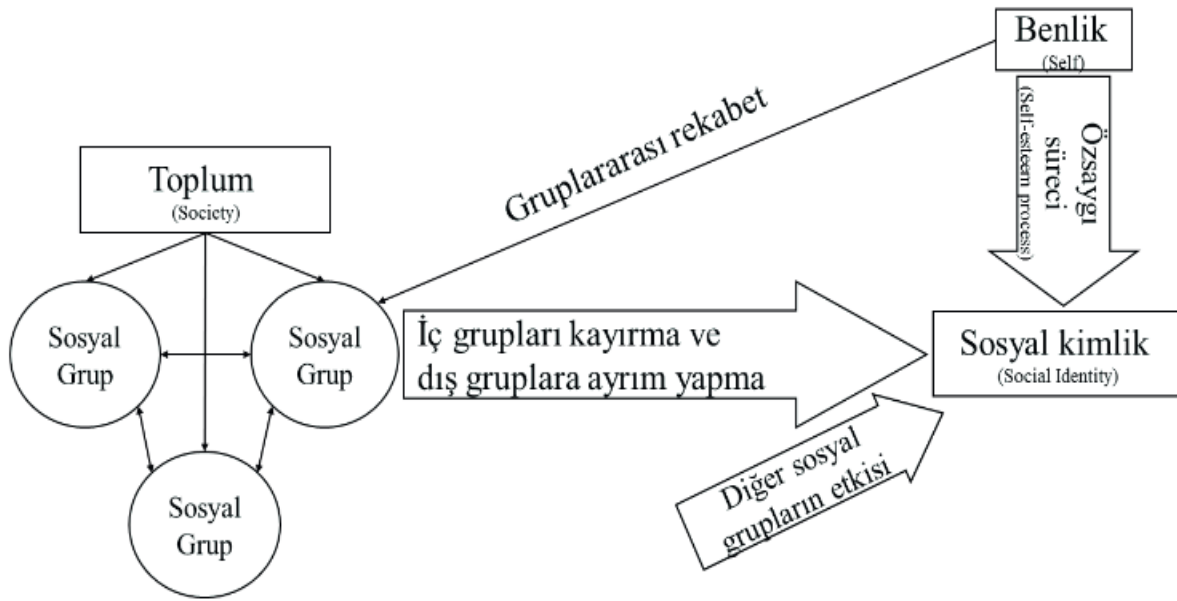
Canlı varlığın dış etkenlere karşı gösterdiği reaksiyonlar veya birinin diğerine karşı sergilediği zihinsel, duygusal ya da fiziksel tepkilerin, yaklaşımların ve duruşların tümüne davranış denir. Bireyin hem aktif hem de aktif olmayan çevresine sunduğu jestler, mimikler ve bunun yanı sıra sevindiğini göstermek, haykırmak, küsmek benzeri tepkilerin de davranışsal olgunun bir parçası olduğu kabul edilmektedir. Psikoloji biliminde bitki, insan ve hayvanların görülebilir tepkileri, sosyoloji biliminde ise sosyal etkinliklerin psikolojik çıktıları davranış olarak ele alınmıştır. Başlangıçta davranışlara gözlemlenebilir ve ölçümlenebilir nitelikleri yüklenmişti. Fakat daha sonra sevmek, nefret, üzülmek benzeri ölçülebilir olmayan reaksiyonlar da davranış kavramının bir parçası olarak kabul edilmiştir (İlhan, 2024). Davranış modellerine atfedilen anlamlar, toplumdan topluma farklılık gösterebilir. Bir kültürde olumlu kabul edilen bir davranış, başka bir kültürde olumsuz bir anlama sahip olabilir. Bununla birlikte, davranışların eğitim ve terbiye yoluyla kazanılabileceği veya mevcut bir davranışın değiştirilebileceği görüşü genel olarak kabul görmektedir. Davranışların eğitim ve terbiye bilimlerinin konusu olması, onların içsel ve dışsal etkenlerle ortaya çıktığını, yani nedenleri olduğunu ve aynı zamanda sürekli olarak bir amaca hizmet ettiğini göstermektedir (Seyyar, 2004).

Davranış dediğimiz şeyin kaynağı ve geçirdiği evre, birçok bilim dalının üzerinde durduğu en mühim konulardandır. Bu noktada, eylemin mahiyetinden içeriğine kadar çok farklı görüşler bulunmaktadır. Sosyal bilimlerde bir terimi tanımlamak ne kadar zorsa, o terimin tanımlanmasının ardından karşılaşılan problemler için çözüm bulmak da o kadar kolaydır. Sadece dışarıdan görülebilir ve ölçülebilir eylemleri **davranış** olarak gören bir anlayış ile hem gözlemlenebilir hem de içsel, yani doğrudan gözlemlenemeyen eylemleri **davranış** olarak kabul eden yaklaşımların problem çözme biçimleri ve elde ettikleri sonuçlar arasında büyük farklılıklar gözlemlenir (Şimşek, Çelik ve Akgemci, 2015). İşte bu farklılık, konuyu daha karmaşık hale getirmektedir. Davranış bilimlerine dair herhangi bir alan yazınına bakıldığında, tanımlarda "gözlemlenebilir veya ölçülebilir" ifadeleri göze çarpmaktadır (Şimşek ve Eroğlu, 2013). Bu açıdan davranışın değerlendirilmesi her iki kriterinde sağlanmasıyla mümkün olabilecektir.

Davranışı açıklamak için altında yatan etmenleri açıklayan bir dizi kuram bulunmaktadır. Bu araştırmanın amacı doğrultusunda Gerekçeli Eylem Kuramı ve Sosyal Kimlik Teorisi üzerinde durulmuştur. Sosyal Kimlik Teorisi, kişilerin benlik algılarının ait oldukları gruplardan ve içinde bulundukları sosyal çevreden etkilenerek şekillendiğini savunur. Bu bağlamda kimlik, bireyin "ben kimim?" sorusuna verdiği cevap veya diğerlerine kendini sunma şekli olarak

düşünülebilir (Tajfel ve Turner, 1979). Sosyal ve kurumsal ortamlarda yapılan araştırmalar, insanların içinde bulundukları topluma göre farklı kimlikler sergileyebildiklerini ortaya koymaktadır (Roccas ve Brewer; 2002; Turan, 2015). Bunun temel sebebi, bireyin belirli duygu ve değerler açısından, üyesi olduğu gruptan dolayı tatmin olması (Tajfel ve Turner, 1979) ve bu memnuniyeti ifade etmenin uygun olduğu durumlarda bunu kimliğiyle bütünleştirmesidir. Bu kimlik inşası süreci Jackson'ın (2005) Sosyal Kimlik Teorisi'ne göre, birey hem kendi kimliğini oluştururken hem de bu kimlikle kendini ifade ederken, duygusal olarak kendini iyi hissedeceği bir kimlik inşa eder. Bu nedenle, Sosyal Kimlik Teorisi'nin birey davranışlarını açıklarken, hem sosyal hem de bireysel faktörleri dikkate aldığı söylenebilir. Aşağıda yer alan şekilde belirtilen hususlar aktarılmaktadır.

Şekil 1. Sosyal Kimlik Teorisi

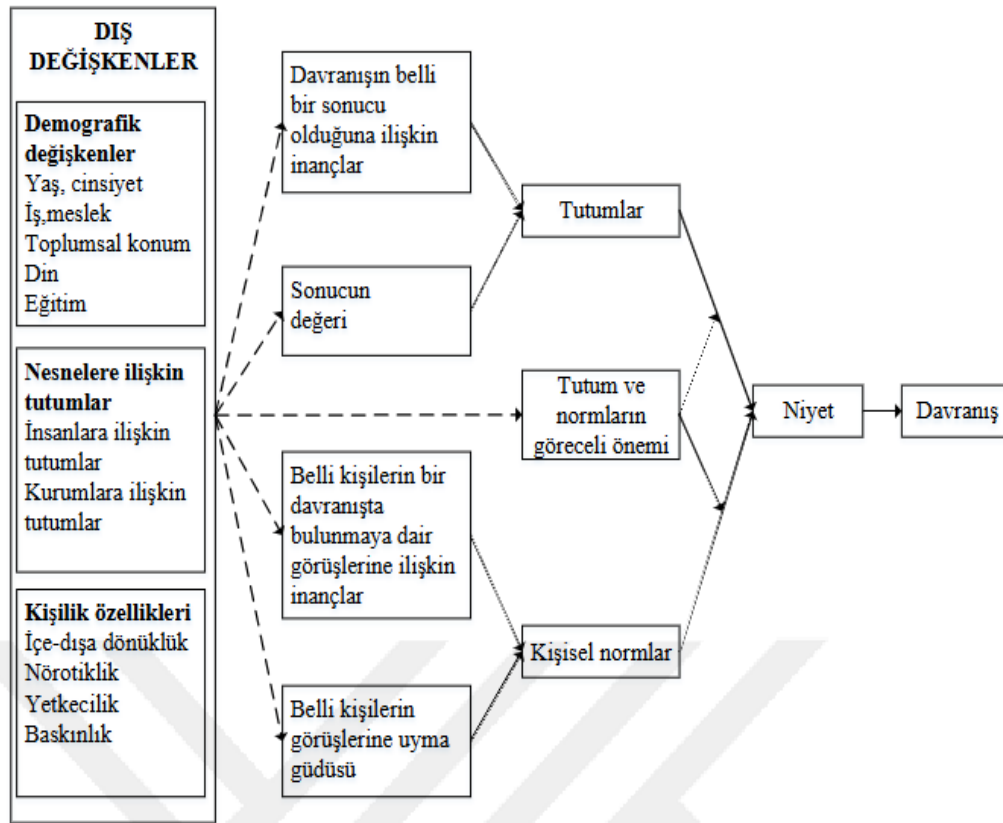
Kaynak: Jackson, (2005)

Yukarıda yer alan şekilde Sosyal Kimlik Teorisi aktarılmıştır. Toplumu oluşturan çeşitli sosyal gruplar kendi grup üyelerini koruyup kollarken diğer gruplara yönelik olarak ayrımcılık yapma eğilimindedirler. Bireyin sosyal kimliğinin oluşması sürecinde özellikle sosyal gruplar arasındaki bu etkileşimle birlikte, diğer sosyal grupla, bireyin benliği ve öz saygı süreci etkili olmaktadır. Sosyal kimlik doğrudan bireyin davranışlarının oluşmasına ve dışarıya yansıtma şeklini belirlemesine neden olmaktadır. Davranışın oluşması açısından altta yatan bireysel ve sosyal girdilerin kıymetlendirilmesi hususunda sosyal kimlik teorisi önem kazanmaktadır.

Gerekçeli Eylem Kuramı tutumlar, niyetler ve davranışlar arasındaki ilişkileri daha iyi anlamak için geliştirilmiştir (Fishbein, 1967). Bu ilişkilerle ilgili önceki birçok çalışma, tutumlar ve davranışlar arasında nispeten düşük bir uyum tespit etmekle birlikte bazı teorisyenler tutumu davranışın altında yatan bir faktör olarak ortadan kaldırmayı önermişlerdir (Abelson, 1972; Wicker, 1969). Gerekçeli Eylem Kuramı'nın geliştirilmesini sağlayan çalışmada, Fishbein ve Ajzen (1985) bir nesneye karşı tutum ile o nesneye ilişkin bir davranışa karşı tutum arasında ayırım yapmıştır. Çoğu tutum teorisyeni bir davranışı tahmin etmeye çalışırken bir nesneye karşı tutumu ölçmüştür. Davranışa karşı tutum, davranışın yöneldiği nesneye karşı, tutumdan çok daha iyi bir şekilde, o davranışı tahmin etmektedir. Bu, uyumluluk ilkesi olarak bilinir ve Ajzen (1985, 2012) tarafından açıkça tanımlanmıştır. Fishbein ve Ajzen (1975, 2010) ve Ajzen ve Fishbein (1980) araştırmalarında altta yatan inançları (davranışsal ve normatif), niyetleri ve

davranışları ve bunların ölçümleme durumlarını tanımlamışlardır. Gerekçeli Eylem Kuramı'nın temel varsayımı, davranışın en önemli belirleyicisinin davranışsal niyet olduğudur. Bireylerin davranışsal niyetlerinin doğrudan belirleyicileri, davranışı gerçekleştirmeye yönelik tutumları ve bir davranışla ilişkili öznel normlarıdır. Aşağıda yer alan şekilde Gerekçeli Eylem Kuramı gösterilmektedir.

Şekil 2. Gerekçeli Eylem Kuramı

Kaynak: Hortaçsu (2012)

Yukarıda yer alan şekilde gerekçeli eylem kuramı aktarılmaktadır. Kişilik özellikleri, nesnelere ilişkin tutumlar ve demografik özellikler dış değişkenler olarak kabul edilmiştir. Tutum, kişisel normlar, tutum ve normların göreceli önemi niyeti etkilemekte, niyet ise davranışı etkilemektedir. Davranışın anlaşılabilmesi için, davranışın altında yatan tüm bu ağ örüntüsünün kıymetlendirilmesi gerekmektedir. Davranışların belirli periyotlarla tekrar edilmesi ise bireyde alışkanlıkların oluşmasına neden olacaktır.

Ömür boyunca tekrarlanan davranış ve tutumlar bireyin karakteristiğini yansıtmakta ve alışkanlık olarak adlandırılmaktadır. Bu tutum ve davranışlar toplumsal, zihinsel, duygusal ve fiziksel bir takım tutumlara yönelik olabilmektedir. Alışkanlıklar, insanın yaşamı süresince gözlemlenebilen, tekrarlanan ve kalıcı nitelikteki eylemlerdir. Doğuştan gelen özellikler olmayıp, öğrenme süreciyle kazanılırlar. Alışkanlıklar, yalnızca bedensel eylemlerden ibaret değildir; aynı zamanda kişilerin iç dünyaları, hissettikleri ve düşündükleri şeylere dair yaklaşımlarını da içine alır (Orhan, 2017). Başlangıçta nadiren görülen, zamanla alışılan ve nihayetinde yaşamımızın ayrılmaz parçası haline gelen eylemler, düşünceler ve hisler alışkanlıkları oluşturmaktadır. Alışkanlığın oluşmasında davranışların ezberlenmesi ve belenmesi önemli bir rol oynamaktadır. Ezberlemek ve belleme arasında yakın bir bağ bulunur. Ezberlemek zihinde tutmakken belleme, öğrenmek ve akılda tutmadır. Alışkanlık yalnızca

bedensel hareketlerden ibaret olmayıp, bununla birlikte zihinde yer etmiş, öğrenilmiş bilgilerin kendiliğinden kullanılmasıyla da şekillenmektedir. İyi veya kötü olabilen ve bireyin sürekli tekrarladığı davranışlar olan alışkanlıkları değiştirmek, bireyin arzularına ve gereksinimlerine göre de farklılık gösterir (Costa ve Kallick, 2000).

2.2. Davranışsal Bağımlılık

Davranışsal bağımlılıklar, belirli davranışlarda aşırı ve zorlayıcı bir şekilde bulunmayı içerir. Bu durum olumsuz sonuçlara, davranışı kontrol edememe veya durduramama durumuna yol açabilir. Bağımlılık kişinin bırakılmak istenen davranış ya da maddenin kısıtlanamaması veya bırakılamaması yetersizliğidir (Dağlı ve Yüyen, 2023). Basitçe ifade etmek gerekirse, bağımlılık, bireyin öz denetimini yitirmesi durumudur. Bu olgu toplum bilimi, ruh hastalıkları bilimi, ruhbilimi, ilaç bilimi, moleküler biyoloji, genetik, salgın bilimi ve davranışsal sinirbilimi gibi çok çeşitli alanlardan bilgi ve yöntemleri bünyesinde barındırmaktadır (Kranzler ve Li, 2008). Davranışsal bağımlılık kavramı, bireyin çevre ya da kendisine olumsuz etkileri olan eylemlere karşı koyamaması ve bu eylemleri gerçekleştirme dürtüsüne yenik düşmesi halidir. Bu bağımlılık türü genelde günlük yaşantı örüntüsü içerisinde yer alması ve suni bir haz verme duygusundan dolayı ilk başlarda herhangi bir sorun teşkil etmiyormuş gibi görünmektedir. İlerleyen zamanlarda kişilerde çeşitli psikolojik ve sosyolojik bozuklukların baş göstermesine neden olmaktadır.

Bağımlılığın üstesinden gelebilmek için öncelikle o bağımlılığın hangi arzu ve güdülerle harekete geçtiğinin farkına varılması gerekmektedir. Alışkanlıksal davranışı ortaya çıkaran hususların tespit edilmesine yönelik yapılacak çalışmalar farkındalık eğitimi olarak adlandırılabilir. Farkındalıkla birlikte bağımlı davranış sergileneceği zaman mevcut alışkanlık döngüsü yerine kişinin farklı ve zararlı olmayan bir alışkanlık döngüsü gerçekleştirmesi gerekmektedir. Burada önemli olan davranışsal bağımlılık arzusu gerçekleşeceği zaman herhangi bir “alternatif tepki” oluşturulmasıdır. Davranışsal bağımlılığın her gerçekleşeceği aşamada davranışı sergileyecek kişi bu yeni alışkanlık şablonunu uygulamalıdır. Bu aşamada davranışsal bağımlılıktan kurtulmak kararlılık gerektirmektedir. Kararlılıkla birlikte kişide değişime ya da bağımlı davranıştan kurtulmaya yönelik inanma isteği olmalıdır. Eğer değişime inanılırsa -ki bu inanç bireyde davranış değişikliklerinin de oluşması için gerekli zeminin oluşmasını sağlayacaktır- değişim gerçekleşecektir. Aksi halde bağımlı davranış gerçekleşeceği zaman alternatif tepki ya da yeni bir alışkanlık döngüsü oluşturmak yeterli gelmeyecektir. Tüm bu değişkenlere binaen bu davranışsal döngünün sistemi kavrandığında yeni davranışlarında anlaşılmasını sağlayabilecek sezgisel yetenek kazanılabilecektir (İnan ve Çelik, 2018). Zararlı davranış ve bağımlılıkla mücadelede sosyal yardım uzmanları, doktorlar ve eğitilmiş terapistlerle benzeri yöntemlerle alınacak yardımlardan faydalanılabilecektir. Fakat bu alanın uzmanları sigara tiryakisi, alkolizmden kurtulmaya çalışanların ya da başka türlü problematik davranışlarından kurtulmaya çalışan bireyin bu davranışı resmi tedavi ortamından ziyade kendi başlarına terk ettiklerini belirtmektedirler. Kişiler bu bağımlı davranışının farkında olsalar ya da olmasalar da o davranışa iten güdülerini fark ettiklerinde ve davranışı sergileyecekleri zaman yeni rutinler ortaya koyduklarında kurtulabilmektedirler. Bağımlı davranışı açığa çıkaran arzu ve işaretleri anlamak doğrudan ve hemen o davranıştan kurtulmayı elbette sağlamayacaktır. Ancak davranış kalıplarının anlaşılması davranışın nasıl değiştirilebileceğinin planlanması aşamasında kişiye yol gösterecektir. Bu kilit taşı davranışları değiştirmeye odaklanmak bireyin yaşantısında yaygın değişikliklerin oluşmasını sağlayabilecektir. Kilit taşı davranışın bulunması zor bir süreç olup tespit edilip değiştirilmesi küçük başarı olarak görülse de kişide bulaşıcı olan değişim

kültürünün oturmasını sağlayacaktır. Davranışların nasıl çalıştığının anlaşılmasıyla birlikte her türlü davranış değiştirilebilir hale gelecektir. Davranışı değiştirmek için rutin tanımlanmalı, ödüller denenmeli, işaretler betimlenmeli ve plan yapılmalıdır. Yeni davranış kalıbı sergileme etkinliği gerçekleştirildiğinde hemen sonrasında kişi aklına gelen ilk üç şeyi not etmelidir. Bu yeni davranış sergilendiğinde ne hissedildiği ya da istemsizce kişinin aklına ilk gelen şeylerin neler olduğu davranışın anlaşılması açısından önemlidir. Ayrıca davranışlar incelendiğinde bu davranışları etkileyen hususların; hemen önce gerçekleştirilen davranış, diğer insanlar, duygu durumu, zaman ve mekan boyutlarından en az birisinin içerisine girdiği görülmektedir. Tüm bu yöntemlere rağmen davranış değiştirmeyi gerçekleştirme adımlarının basitçe ortaya koyulabilir olması, o davranıştan da basitçe kurtulunabileceği anlamına gelmemektedir. Özellikle kişinin sigara, uyuşturucu, alkol, sosyal medya gibi bağımlılıklardan kolaylıkla kurtulacağı tezi ne yazık ki çok gerçekçi gelmemektedir. Gerçekçi bir yaklaşım gerekli eforun sarf edilmesi ve davranış ortaya çıkaran istencin anlaşılmasından geçmektedir (Duhigg, 2012).

3. SİBER EVRENDEKİ DAVRANIŞSAL BAĞIMLILIK TÜRLERİ

Dijital çağın sürekli gelişen doğal yapısında, siber evren günlük hayatlarımızın ayrılmaz bir parçası haline gelerek öğrenme, iletişim ve eğlence için geniş fırsatlarla yeni ufuklar açmıştır. Günümüzün birbirine bağlı dünyasında, kullanıcılar giderek daha fazla siber evrenin uçsuz bucaksız yapısına maruz kalmaktalar. Ancak, bu birbirine bağlı dünyanın harikaları arasında, özellikle kullanıcıları tehlikeye sokan karanlık bir tarafta yatmaktadır. Siber evren genişledikçe, savunmasız kullanıcıları hedef alan çevrimiçi suçların yaygınlığı da artmaktadır. Çevrimiçi suçlar, siber zorbalık, kandırma, kimlik hırsızlığı, açık içeriklere maruz kalma ve bir çocuğun yaşamı üzerinde geniş kapsamlı sonuçları olabilecek diğer kötü niyetli faaliyetleri kapsayan olaylardır (Charan, 2023; Zenginkuzucu, 2024). Davranışsal bağımlılıktan kurtulunabilmesi için, sergilenen davranışsal bağımlılığın türünün bilinmesi davranış değişikliğinin gerçekleştirilmesi açısından önemlidir. Siber evrendeki davranışsal bağımlılık türleri: dijital bağımlılık, çevrimiçi oyun bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı, çevrimiçi kumar bağımlılığı ve siber zorbalık olarak sınıflandırılabilir.

3.1. Dijital Bağımlılık

Teknolojik gelişmelerin ivme kazandığı son zamanlarda, davranışsal bağımlılıkların görülme oranlarında belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Global ölçekte bilgisayar kullanımıyla internete erişimin artması, teknolojik aletlerin ve platformların insanlarda bağımlılık oluşturmaya, farklı seviyelerde ve çeşitlerde davranışsal bozulumlara sebep olduğu tespit edilmiştir. Bilgisayarların sıklıkla kullanımı ve internete her şekilde ulaşılabilir olmasıyla birlikte, kişinin teknolojiye karşı bağımlılık geliştirdiği ve farklı davranışsal sorunları yaşadığı gözlemlenmektedir. Bu bağımlılık başlangıçta "internet bağımlılığı" olarak adlandırılmıştır (Arslan, 2020). İnternet bağımlılığı, tüm dünyada görülen uyumsuz bir internet kullanımıdır (Chou, Condrón ve Belland, 2005). Bir davranış bağımlılığı olarak etiketlenmiştir ve bir tür dürtü kontrol bozukluğu olarak sınıflandırılmıştır (Sadock, 2015). İnternet bağımlılığı için bazı kriterlerin karşılanması gerekmektedir: meşguliyet, kontrol edilemeyen dürtü, amaçlananın ötesinde kullanım, tolerans, geri çekilme, kontrol bozukluğu, internete aşırı zaman ve çaba harcama, bozulmuş karar verme ve bozulmuş işlev. İnternet bağımlılığı tanısı için altı veya daha fazla semptomun ortaya çıkması gerekmektedir.

Enformasyon teknolojisinin gelişmesi ve bu alandaki teknolojik cihazların artmasıyla birlikte internet bağımlılığı "Dijital Bağımlılık" olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Arslan, 2020). Kişinin günlük yaşantısının büyük bir bölümünü sanal alemde tüketmesi, bilgisayar, tablet ve telefondan ayrılamaması; dijital bağımlılık olarak adlandırılır. Bu bağımlılık, diğer türlerdeki gibi, kişinin hem zihinsel hem de fiziksel sağlığını olumsuz etkiler. Ciddiyetle ele alınması ve

çözülmesi gereken bir problemdir (Arslan, 2020). Kişi, internetten uzaklaştığında huzursuzluk, bunalma, gerilme benzeri hisler yaşamaya başlar. Telefon, tablet veya bilgisayar başında ne kadar zaman geçirdiğinin farkında olmaz, saatlerce ekrana bakmaktan bıkmaz. Yükümlülüklerini gerçekleştirmekte zorlanır; genellikle bunları ihmal eder. Bu, iş, aile ve eğitim hayatında çeşitli problemlere yol açar. İnternet ve akıllı cihazları aşırı kullanmak, birtakım fiziksel ve psikolojik bozukluklara davetiye çıkarır. Pişmanlık, sosyal izolasyon, çöküntü, anksiyete, odaklanamama problemi ve hafıza sorunları gibi problemler görülebilir. Dijital bağımlılık belirtilerine bakıldığında genellikle depresyonla birlikte yalnızlık, kaygı eşlikli öfke, konuşma ve dil bozuklukları, dikkat ve gelişim bozuklukları olduğu görülmektedir (Acuner ve Turan, 2024).

Dijital bağımlılıkla mücadelede özellikle içeriklere maruz kalan kullanıcının yaş grubuna uygunluğuna göre değerlendirilmesi, korku, cinsellik ve şiddet gibi unsurların varlığına dikkat edilmesi önerilmektedir. Dijital cihazların dengesiz ve sınırsız kullanımı sonucu meydana gelen bir bağımlılık çeşididir. Şiddet içeren muhtevadan kaçınılmalı, belirlenilen kullanım süre ve kısıtları geçilmemeli, siber mecrada kişisel bilgilerin korunması sağlanmalı, teknolojik cihazların kullanımında ergonomiye dikkat edilmelidir.

3.2. Çevrimiçi Oyun Bağımlılığı

Uluslararası Hastalık Sınıflandırmasında (ICD, 2019), Dünya Sağlık Örgütü Çevrimiçi Oyun (veya oyun) Bağımlılığını (OGA) bir ruhsal bozukluk olarak sınıflandırmıştır (Zatrahadi, Darmawati ve Yusra, 2021). İnternet bağımlılığı bozukluğu olarak sınıflandırılan OGA, internet teknolojisi tarafından geliştirilen bir bağımlılık biçimi olarak anlaşılmaktadır. Çevrimiçi oyun bozukluğu, diğer önemli aktiviteleri gölgede bırakan, çevrimiçi oyunlara uyumsuz psikolojik bağımlılığa yol açan obsesif kompulsif arama ve kullanım davranışları kalıplarıyla karakterize psikolojik bir bağımlılık olarak tanımlanmaktadır. İnternete bağımlı birçok birey daha önce video oyunu bağımlılığı deneyimlemiştir ve internete bağımlı bireylerin en çok kullandığı internet kullanımı oyundur. Şüphesiz, oyunların internetteki en uyarıcı ve doğrudan ödüllendirici aktiviteler olduğu varsayılır (Danou, 2025).

Öz Belirleme Kuramı'na göre, insanlar psikolojik olarak bağımsız, yetenekli ve ilişkili olma eğilimindedir. Bu ihtiyaçlar karşılanmadığında, insanlar telafi edici bir davranış olarak çevrimiçi oyun oynama gibi bağımlılık yapan davranışlara yönelebilirler. Temel psikolojik ihtiyaçlar karşılanmadığında, oyun bağımlılığı gibi teknolojik bağımlılıklar edinme riski artmaktadır. Bu, oyun oynamanın, karşılanmamış psikolojik ihtiyaçlarını gidermek isteyen kişiler için bir telafi oluşturarak bağımlılık davranışlarını güçlendirebileceği anlamına gelmektedir. Oyun bağımlılığı da dahil olmak üzere problemlerli internet kullanımı olan bireylerin düşük öz saygıya ve daha fazla depresif semptomlara sahip oldukları tespit edilmiş ve bu iki psikolojik değişkenin oyun bağımlılığı ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiye aracılık edebileceği öne sürülmüştür (Makas ve Koç, 2025).

3.3. Sosyal Medya Bağımlılığı

Son on yılda, çok sayıda ampirik çalışma sorunlu sosyal medya kullanımını araştırmış ve konunun araştırmacılar, politika yapıcılar, medya ve genel halk için önemini göstermiştir. Bazı araştırmacılar sosyal medyanın bağımlılık yarattığını savunmuş ve aşırı sosyal medya kullanan bazı bireylerin kumar veya bağımlılık yapan maddelere bağımlı bireylerin deneyimlediklerine benzer semptomlar (belirginlik, ruh hali değişikliği, tolerans, geri çekilme, nüksetme, çatışma vb.) yaşadığını gösteren kanıtlar sunmuştur (Andreassen vd., 2012). Sosyal medya bağımlılığı, davranışsal bağımlılık semptomlarının ortaya çıktığı ölçüde sosyal medyaya karşı uyumsuz bir psikolojik bağımlılık olarak tanımlanabilir (Sun ve Zhang, 2021). Sosyal medya dahil tüm

bağımlılık yapıcı davranışlarda bulunmanın temel nedenlerinden biri, olumsuz duyguları düzenleme ihtiyacıdır. Bu nedene uygun olarak, geniş bir yelpazedeki deneysel kanıtlar, sosyal medya bağımlılığının, zayıf ruh sağlığı (örn. depresyon, anksiyete) veya tatmin edilmemiş psikososyal ihtiyaçlar (örn. yalnızlık, bir şeyi kaçırma korkusu) sonucu oluşan olumsuz duygusal deneyimlere yönelik eğilimleri gösteren belirli psikososyal özellikler tarafından tahmin edildiğini göstermektedir. Olumsuz etkiyle ilişkili risk faktörlerinin, olumsuz duygusal deneyimleri yönetmenin bir yolu olarak telafi edici bir başa çıkma stratejisi olarak sosyal medya katılımını yönlendirdiği öne sürülmüştür (Wegmann ve Brand, 2019). Zamanla, bu telafi edici ruh hali düzenleme stratejisi, davranış daha yaygın hale geldiği ve aşırı çevrimiçi davranışın bir sonucu olarak işlevsel bozukluklar gibi sorunlar ortaya çıktığı için sosyal medya bağımlılığının gelişmesine yol açabilmektedir (Montag vd., 2024).

Sosyal medya bağımlılığının gelişiminin altında yatan temel davranışlardan biri, bağımlılık davranışı modelindeki altı temel bileşenden biri olan ruh hali düzenlemesi için sosyal medyayı kullanmaktır (Griffiths, 2005). Normal sosyal medya kullanımından sorunlu veya bağımlılık yaratan sosyal medya kullanımına geçişin, bireylerin sosyal medya katılımını stres, yalnızlık veya depresyonu hafifletmenin önemli (veya ayrıcalıklı) bir yöntemi olarak görmeleri durumunda gerçekleştiği kabul görmüştür. Zamanla, bir bireyin ruh hali düzenlemesi için sosyal medyayı kullanma alışkanlığı aşırı hale gelebilir ve sonunda kişisel ve profesyonel yaşamlarında sorunlara yol açabilir. Bu çatışma sıkıntıya neden olur ve bireyi bu sıkıntıyı hafifletmek için sosyal medyayı daha fazla kullanmaya yöneltir, bu da sıkıntıya neden olan sorunları daha da kötüleştirebilir (Griffiths, Kuss ve Demetrovics, 2014). Bir bireyin ruh halini düzenlemek için sosyal medyayı kullanmaya olan psikolojik bağımlılığının, ruh halini düzenlemek için sosyal medyayı ne kadar çok kullanırsa o kadar arttığı bu döngüsel örüntü, bir davranışın (yani sosyal medya bağımlılığının) sonuçlarından biri (yani ruh halini düzenlemek için sosyal medyayı kullanmak) tarafından neden olduğu güçlendirici bir sarmal etkinin çok güzel bir örneğidir (Slater, 2007).

3.4. Çevrimiçi Alışveriş Bağımlılığı

"Çevrimiçi alışveriş bağımlılığı" kavramı ilk olarak 1998 yılında ortaya atılmış ve hızla yeni bir araştırma alanına dönüşmüştür (Young, 2017). Bilim insanları arasında, çevrimiçi alışveriş bağımlılığının, günlük çevrimiçi alışveriş faaliyetlerinin ve dijital deneyimlerin sıklığından etkilenen, çevrimiçi satın alma davranışlarında bulunma konusunda kontrol edilemeyen bir dürtüyü ifade ettiği konusunda fikir birliği olsa da, bazı araştırmacılar bunu rutin faaliyetlerin zorlayıcı bir tezahürü olarak kavramsallaştırmaktadır (Jain vd., 2018). Çevrimiçi alışveriş bağımlılığının etiyolojisi çok yönlüdür ve düşük öz saygı, zayıf öz düzenleme, olumsuz duygusal durumlar, hedonistik eğilimler, cinsiyet, sosyal anonimlik ve bilişsel aşırı yüklenme gibi faktörlerden etkilenebilmektedir (Rose ve Dhandayudham, 2014). Dahası, internet bağımlılığı ve çevrimiçi alışveriş platformlarına artan erişilebilirlik, dürtüsel ve zorlayıcı satın alma davranışlarını şiddetlendirebilir ve böylece öz kontrol mekanizmalarını ve alışveriş modellerini etkileyebilir (Jain vd., 2018).

E-ticaret platformlarının her yerde bulunması ve verimliliği, çevrimiçi alışveriş davranışlarının yaygınlaşmasına neden olmuştur. Çevrimiçi alışverişin popülaritesinin rahatlığından, verimliliğinden ve fiziksel ürün incelemesi için bir vekil olarak hizmet etme kapasitesinden kaynaklanmakta ve dolayısıyla onu yaygın bir yaşam tarzı seçeneği olarak konumlandırmaktadır. Çevrimiçi alışveriş karar alma süreçlerini ve fiyat karşılaştırma yeteneklerini kolaylaştırmaktadır. Erişilebilirlik ve kolaylık çevrimiçi satın alma davranışlarına doğru paradigma değişiminde kritik itici güçlerdir. Çevrimiçi alışveriş biçimlerinin doğasında bulunan kolaylık ve verimlilik, bunların çağdaş tüketici uygulamalarına ve yaşam tarzlarına

yaygın bir şekilde entegre edilmesine önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Çevrimiçi alışverişin görünürdeki faydalarına rağmen, bu davranışa aşırı katılım, fiziksel, akademik ve sosyal alanları kapsayan birçok olumsuz sonuçla ilişkilendirilmektedir. Ampirik araştırmalar, kötüleşen fiziksel sağlık ile aşırı çevrimiçi alışveriş davranışları arasında güçlü bir korelasyon kurmuştur (Nawodya ve Kumara, 2022; Ko, Roh ve Lee, 2020). Ayrıca, e-ticaret işlemlerinin yaygınlaşması ve öğrenciler arasında kolaylık arayışının akademik yörüngeleri üzerinde önemli bir etki yarattığı gözlemlenmiştir. Bu fenomen potansiyel olarak çevrimiçi alışveriş faaliyetlerinde aşırıya kaçmayla sonuçlanarak akademik ilerlemeyi ve performansı engellemektedir (Chelvarayan vd., 2021). Bu endişeleri daha da kötüleştiren Lee ve Park (2008) ve Triningtyas ve Margawati (2019), sosyal uyum psikolojisi ile aşırı çevrimiçi alışveriş davranışları arasındaki karmaşık ilişkiyi açıklığa kavuşturmuştur. Araştırmaları, uyum psikolojisinin dürtüsel tüketici davranışlarını nasıl hızlandırabileceğinin altını çizmekte ve düzenlenmemiş çevrimiçi alışveriş uygulamalarının zararlı sonuçlarını vurgulamaktadır. Bu kalıplar, dürtüsel ve zorlayıcı alışveriş davranışları olarak ortaya çıkabilmekte ve potansiyel olarak davranışsal bağımlılıkların gelişmesine yol açabilmektedir. Aşırı çevrimiçi alışverişin fiziksel sağlık bozulması, akademik gerileme ve davranışsal bağımlılıkların başlangıcı dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere bir dizi olumsuz sonuca yol açabileceğini öne sürmektedir (Cojocariu, Nechita ve Moraru, 2021; Nawodya ve Kumara, 2022).

Bu bulgular, aşırı çevrimiçi alışveriş davranışlarının altında yatan mekanizmalar ve olumsuz etkilerini azaltmak için hedefli müdahalelerin geliştirilmesi konusunda daha fazla araştırma yapılmasına yönelik kritik ihtiyacı vurgulamaktadır. Çevrimiçi alışverişin yaygın doğası ve aşırı kullanım potansiyeli, küresel olarak önemli akademik ilgi görmüş ve mevcut literatürde çeşitli bir adlandırmaya yol açmıştır. Çağdaş araştırmalar bu olguyu tanımlamak için "zorlayıcı çevrimiçi alışveriş", "çevrimiçi alışveriş bağımlılığı", "aşırı çevrimiçi tüketim" ve "aşırı çevrimiçi alışveriş" gibi çeşitli terminolojiler kullanmaktadır (Adamczyk, 2021; Dittmar, Long ve Bond, 2007; Duroy vd., 2014; Lee, Lee ve Park, 2012).

Son araştırmalar, davranışsal bağımlılıkların daha geniş bağlamında çevrimiçi alışveriş bağımlılığının evrimleşen doğasını vurgulamıştır. Prodanova ve Chopdar (2024), e-ticaretin hızlanmasının bağımlılık davranışlarına giden yeni yollar yarattığını, özellikle uygulama özelliklerinin ve akıllı telefon bağımlılığının mobil alışveriş davranışında nasıl etkileşime girdiğini inceleyerek göstermiştir. Bu teknolojik bakış açısını destekleyen Duong ve Liaw (2022), günlük çevrimiçi alışveriş süresinin ve sıklığının bağımlılık eğilimlerini önemli ölçüde tahmin ettiğini, dijital perakende platformlarının erişilebilirliğinin geleneksel alışveriş bağımlılığı modellerini nasıl dönüştürdüğünü vurgulamıştır. Yeni bağımlılık vektörlerinin ortaya çıkması, hızla değişen dijital perakende ortamını hesaba katan güncellenmiş teorik çerçeveleri gerekli kılmaktadır.

3.5. Çevrimiçi Kumar Bağımlılığı

Hayatını olumsuz etkilediğinin farkında olmasına rağmen kişinin kumar oynama güdüsüne yenik düşmesi ve kumar oynama davranışını sergilemesine neden olan bağımlılık türüne kumar oynama bozukluğu denilmektedir. İlk başlarda genelde eğlence amaçlı ve ufak kaçamaklar olarak görülen bu bozukluk zamanla kişinin ekonomik dengesinin hızlı bir şekilde değişmesine, iş, aile ve sosyal yaşantısının bozulmasına sebebiyet vermektedir. Kumarbazlık hastalığı, psikanaliz ekolünden gelen düşünürlerce, anal ve fallik evrelerin nitelikleri ile ilişkilendirilerek izah edilir. Bu rahatsızlığa sahip kişilerde, bilinçaltında bir tür "kaybetme" isteği mevcuttur. İnsanlar, kaybın beraberinde getirdiği suçluluk hissini hafifletmek amacıyla kumar oynama eylemine başvururlar (Ögel, 2010). Psikonalitik yaklaşımlar açısından kumar oynama bozukluğu fallik ve anal dönemin nitelikleri ile anlaşılmaya çalışılmaktadır. Ayrıca kumar

oynama davranışı pekiştirilmiş bir davranış olup, kumarın sonucunu bileceği yanılgısıyla sürdürülmektedir. Bu bağımlılığa neden olan etkenler ise genelde kişinin içinde bulunduğu düşük öznel iyi oluş ya da çevresel faktörler olarak görülmektedir (Boran, 2021).

Kumar ortamında son 15 yılda meydana gelen en önemli değişikliklerden biri, mobil dahil olmak üzere çevrimiçi kumarın artan kullanılabilirliği olmuştur; Çevrimiçi kumar, kumarın en hızlı büyüyen biçimidir ve kumarbazların bu aktiviteye katılım şeklini değiştirmektedir. Yüksek erişilebilirlik seviyesi, sürükleyici ara yüz ve paranın harcanabileceği kolaylık nedeniyle çevrimiçi kumar bağımlılığına maruz kalanlar gün geçtikçe artmaktadır (Gainsbury, 2015). Çevrimiçi kumar (etkileşimli uzaktan ve çevrimiçi kumarla büyük ölçüde birbirinin yerine kullanılabilen bir terim), bilgisayarlar, mobil ve akıllı telefonlar, tabletler ve dijital televizyon gibi internet özellikli cihazlar aracılığıyla sunulan bahis ve oyun aktiviteleri yelpazesini ifade etmektedir. Teknolojik gelişmeler, artan internet erişilebilirliği ve internet özellikli cihazlara sahip olma ile kolaylaştırılan bu kumar modu, ayrı bir kumar aktivitesi türü değildir. Aksine, karasal veya karatabanlı perakende satış noktalarında şahsen kumar oynamaktan ve telefonla bahis oynamaktan farklı bir erişim modudur. Bu nedenle, bahislerin hızlı bir şekilde yerleştirilmesini ve sonuçların bildirilmesini sağlayan yüksek hızlı internet bağlantıları kullanılarak özel olarak, herhangi bir zamanda ve yerde gerçekleştirilebilen büyük ölçüde otomatik bir aktivitedir. Büyük bahisler, sürekli kumar, hızlı geri bildirim ve çok sayıda bahis seçeneğine anında ve kolay erişim yeteneği, çevrimiçi kumarın aşırı kumar oynamaya neden olmaktadır (Monaghan, 2009).

Teknoloji, kumar uygulamalarının gelişiminde her zaman bir rol oynamıştır ve oynamaya devam edecektir. Kumar faaliyetlerindeki teknolojik bileşenlerin analizi, durumsal özelliklerin edinim üzerinde en çok etki ettiğini ve yapısal özelliklerin ise geliştirme ve sürdürme üzerinde en çok etki ettiğini göstermektedir. Dahası, bu faktörlerin en önemlisi faaliyetin erişilebilirliği ve olay sıklığı gibi görünmektedir. Uzaktan kumar oynamada en büyük sorunlar bu iki özellik bir araya geldiğinde ortaya çıkabilmektedir. Hızlı, heyecan verici bir oyun süresi, sık kazançlar ve hızlı tekrar oynama fırsatı sunan oyunların sorunlu kumarla ilişkili olduğu ileri sürülebilmektedir. Kumar oynama fırsatlarının sıklığının (yani olay sıklığının) kumar sorunlarının gelişiminde önemli bir katkıda bulunan faktör olduğuna şüphe yoktur (Griffiths, 1999). Bağımlılıklar esasen ödüller ve ödüllerin hızıyla ilgilidir. Bu nedenle, potansiyel ödüller ne kadar fazlaysa, bir faaliyetin bağımlılık yaratma olasılığı da o kadar yüksektir. Ancak, insanların bağımlı hale geldiği bir kumar oyununun kesin bir sıklık seviyesi yoktur. Çünkü bağımlılık, sıklığın genel denklemde yalnızca bir faktör olduğu entegre bir faktör karışımı olacaktır. Dahası, Parke ve Griffiths (2004), çevrimiçi kumarın kendine özgü özelliklerinin sorunlu kumar davranışının gelişimi üzerindeki etkilerini kontrol etmenin en etkili yolunun, bireylere incelenmiş, düzenlenmiş bir çevrimiçi kumar endüstrisi sağlamak olduğunu belirtmektedirler. Tüm dünyada, çevrimiçi kumarı etkili bir şekilde yasaklayamamanın kabul edilmesi, çeşitli yargı organlarını zararı en aza indirecek düzenlemeleri geliştirmeye yöneltmiştir (Griffith, 2007).

3.6. Siber Zorbalık

Günümüzün dijital çağında, siber zorbalık çeşitli sosyal medya platformları ve dijital iletişim kanalları genelinde bireyleri etkileyen yaygın bir sorun olarak ortaya çıkmıştır. Teknoloji gençlere sayısız fayda sağlasa da, sadece bazı yetişkinler tarafından değil, aynı zamanda gençlerin kendileri tarafından da zarar vermek için kullanılabildiği için bir 'karanlık tarafı' da vardır. E-posta, mesajlaşma, sohbet odaları, cep telefonları, cep telefonu kameraları ve web siteleri gençler tarafından akranlarına zorbalık yapmak için kullanılabilmektedir. Siber zorbalık artık Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Japonya, İskandinavya ve Birleşik Krallık'ın yanı

sıra Avustralya ve Yeni Zelanda'da bildirilen birçok olayla küresel bir sorun haline gelmiştir (Campbell, 2005). Siber zorbalık, bir birey veya grup tarafından sohbet odaları ve anlık mesajlaşma gibi elektronik medyayı kullanarak kendini savunamayan bir kişiye zarar vermek için kasıtlı olarak gerçekleşen ve tekrar tekrar gerçekleştirilen bir saldırganlık eylemidir (Smith vd., 2008). Siber zorbalık mesajlaşma, oyun ve sosyal medya ile akıllı telefonlarda ortaya çıkar ve siber zorbalık davranışına örnek olarak mesajlaşma platformları aracılığıyla incitici veya tehdit edici mesajlar, resimler veya videolar göndermek; sosyal medyada birisi hakkında dedikodu veya söylenti yaymak veya utanç verici resim veya videolar yayınlamak; birini taklit etmek ve onun adına veya sahte hesaplar aracılığıyla başkalarına kötü mesajlar göndermek; sohbet odalarında birini sosyal olarak dışlamak olarak vuku bulabilir (Lee, Abell ve Holmes, 2017).

Tarihsel olarak zorbalık dikkat gerektiren bir sorun olarak görülmemiştir, bunun yerine çocukluğun temel ve normal bir parçası olarak kabul edilmiştir (Limber ve Small, 2003). Ancak son yirmi yılda bu görüş değişmiş ve okul bahçesindeki zorbalık dikkat gerektiren ciddi bir sorun olarak görülmektedir. Zorbalık, okul bahçesinde başlayan ve sıklıkla toplantı odasına kadar ilerleyen asırlık bir toplumsal sorundur (McCarthy, Rylance, Bennett ve Zimmermann, 2001). Bir kişiye zorla veya baskı yoluyla kötü muamele edilmesi olarak tanımlanabilir. Zamanla tekrarlanan, kasıtlı olarak zararlı olan ve kışkırtma olmadan gerçekleşen saldırgan bir davranıştır (Peterson, 2001). Zorbalık, vurma, yumruklama ve tükürme gibi davranışları içeren fiziksel olabilir veya sözlü saldırı, alay etme, alay etme, iğneleme ve günah keçisi ilan etme gibi yıldırma içeren bir dil içerebilir (Slee ve Rigby, 1993). En az iki kişiyi içerir, biri fail, diğeri kurban. Ancak, çok sayıda kişi dolaylı bir şekilde izleyici olarak dahil olabilir. Bu izleyiciler, zorbalık olayına tanık olan ancak ilgisiz kalan diğer öğrenciler olabilir. Müdahale ederlerse bir sonraki kurban olmaktan sıklıkla korkarlar. Genellikle güçsüz hissederler ve öz saygı ve özgüven kaybı gösterirler (Harris ve Petrie, 2002).

Siber zorbalık farklı bakış açılarından ele alınmış ve tanımlanmıştır (Fulantelli, 2022). Siber zorbalığın çoğu tanımı, failin kurbanı (tekrar tekrar) zarar verme niyetinde olması, kurban ile fail arasında güç dengesizliği olması ve bunun dijital cihazlar, örneğin akıllı telefonlar aracılığıyla gerçekleşmesidir. Kavramsal olarak siber zorbalık, elektronik veya dijital medya aracılığıyla gerçekleştirilen saldırgan davranış olarak tanımlanır (Langos, 2012). Çoğu zaman, WhatsApp, Instagram veya Facebook/Meta gibi sosyal medya platformları ve mesajlaşma hizmetleri aracılığıyla yayılır (Börsting vd., 2025). Siber zorbalık, bireyleri rahatsız etmek veya zarar vermek amacıyla düşmanca mesajlarla hedef alır. Bu zorbalık biçimi, internetin sağladığı anonimlik örtüsünü kullanarak bireyler veya gruplar tarafından tekrarlanan eylemler olarak ortaya çıkar ve saldırganların kurbanlarına sürekli ulaşma yeteneğini güçlendirir. Önemli olarak, siber zorbalıktan etkilenenler genellikle geleneksel zorbalığı da deneyimler ve bu da yaygın bir taciz döngüsünü gösterir. Bazı araştırmacılar bunu geleneksel zorbalığın bir uzantısı olarak ele alsa da, diğerleri benzersiz özellikleri ve etkileri nedeniyle farklı olduğunu savunur (Hinduja ve Patchin, 2010; Boulton vd., 2012). Siber zorbalık ile geleneksel zorbalık arasındaki temel farklar saldırganların yöntemleri ve erişimlerinde yatmaktadır. Siber zorbalık, sosyal medya, metinler ve e-postalar gibi dijital platformlar aracılığıyla gerçekleştirilir ve zorbalığın fiziksel sınırları ve zaman kısıtlamalarını aşmalarına olanak tanır. Mağdurun ve zorbanın fiziksel varlığını gerektiren geleneksel zorbalığın aksine, siber zorbalık 7/24 gerçekleşebilir ve bu da mağdurların kendi evlerinde bile sığınak bulmasını zorlaştırır. İnternetin sağladığı anonimlik, bu tür davranışlarda yüz yüze bulunmayabilecek siber zorbalıları da cesaretlendirebilmektedir (Rejeb vd., 2025).

Siber zorbalık, sosyal medyanın etkisi söz konusu olduğunda baskın bir konudur. Daha önce belirtildiği gibi, siber zorbalığın failleri, çoğunlukla sosyal medya aracılığıyla (Field, 2018; Fulantelli vd., 2022) kurbanlarına (tekrar tekrar) zarar verme niyetindedir. Siber zorbalık başkalarına zarar veya rahatsızlık vermeyi amaçlayan düşmanca veya saldırgan mesajları tekrar tekrar ileten bireyler veya gruplar tarafından elektronik veya dijital medya aracılığıyla gerçekleştirilen herhangi bir davranıştır. Siber zorbalık, taciz (örn. başkalarına karşı saldırgan veya kaba davranmak), sexting (örn. başkalarının özel fotoğraflarını izinsiz paylaşmak), kışkırtma (örn. çevrimiçi konuşmalarda kaba ve öfkeli dil kullanmak), siber takip (örn. başkalarının özel bilgilerini kötüye kullanarak onları takip etmek), kimliğe bürünme (örn. başkalarının resimlerini veya metinlerini manipüle etmek) veya hile (örn. birini kişisel bilgilerini almak ve paylaşmak için kandırmak şeklinde ortaya çıkabilmektedir (Alim, 2016). Siber zorbalık yapma niyetiyle ilişkili değişkenler, örneğin, düşük bilişsel empati (Ang ve Goh, 2010), zorbalığa karşı olumlu tutumlar (Barlett vd., 2019) veya faili destekleyen başkalarının davranışlarını teşvik etmektir (Barlińska, Szuster ve Winiewski, 2018). Siber zorbalık kurbanların refahını ve duygusal durumlarını olumsuz etkilemektedir. Aileler ve arkadaşlarla sosyal bağları güçlendirmek ve iyileştirmek (örneğin, karşılıklı duygusal farkındalık yoluyla), siber zorbalıkla başa çıkmak için olası bir araç olabilir. Siber zorbalığın ciddi sonuçlarını önlemek için sosyal bağların rolü önemlidir. Çünkü sosyal bağlar empati deneyimlemek ve genişletmek için önemlidir. Bazı durumlarda, siber zorbalığın kurbanları kendileri faile dönüşebilirler (Sorrentino vd., 2023). Mağdurdan faile geçiş, çaresizliğe veya kendini savunma fırsatları hakkında sınırlı bilgiye dayalı olabilir. Bir kurban faile dönüştüğünde, sosyal medya kullanıcıları için uzun vadeli tehditlerden kaçınmak için kırılması gereken toksik bir döngü harekete geçmektedir. Sonuç olarak, tüm kullanıcılar, ancak özellikle (önceki veya gelecekteki) failler ve seyirciler (yani, siber zorbalık senaryosuna tanık olan ancak müdahale etmeyenler) siber zorbalığın ciddi sonuçlarının farkında olmalı ve bundan muzdarip kurbanlarla empati kurmayı öğrenmelidir. Bu nedenle, kullanıcıların başka bir kişinin bakış açısını anlama ve diğer kişinin duygularını ve acısını anlama yeteneklerini artırmak gerekmektedir (Börsting vd., 2025).

Siber zorbalığın etkisi derindir ve depresyon, anksiyete ve hatta intihar düşünceleri gibi ciddi sonuçlara yol açmaktadır (Arseneault, 2018). Bu etkiler, sorunun kapsamlı bir şekilde anlaşılması ve ele alınması konusundaki acil ihtiyacı vurgular. Siber zorbalığın temel nedenleri, akranlar, aile, eğitim kurumları ve daha geniş toplumsal normları içeren faktörlerin etkileşiminden etkilenir (Chen vd., 2020). Akran etkileri, bireyleri siber zorbalığa katılmaya veya siber zorbalığın hedefi olmaya teşvik edebilir. Aile dinamikleri de önemli bir rol oynar, çünkü zayıf iletişim siber zorbalık vakalarının tespitini ve müdahalesini engelleyebilir. Dahası, okullar olumlu kültür ve etkili politikalar yoluyla siber zorbalıkla mücadelede kritik öneme sahiptir, ancak okul binaları dışında çevrimiçi davranışları yönetmede zorluklar devam etmektedir. Çevrimiçi saldırgan davranışları önemsizleştiren daha geniş toplumsal normlar da soruna katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, siber zorbalığın ele alınması, mağdurları korumak ve onlara yardım etmek için yasal çerçeveleri desteklemenin yanı sıra dijital okuryazarlığı ve empatiyi teşvik etmek için eğitim, mevzuat ve toplum katılımını birleştiren bütünsel yaklaşımlar gerektirir (Li, 2007).

4. SİBER SUÇLARLA MÜCADELE KAPSAMINDA DAVRANIŞSAL BAĞIMLILIĞA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Günümüz dünyasında zamanımızın çoğunu sanal dünyada geçirdiğimiz dijital bağımlılıkta da diğer bağımlılık türlerindeki gibi ruhsal ve bedensel sağlığımız tehlikede olup bu tehlike ile mücadele etmemiz gerekmektedir. Dijital bağımlılık sonucunda cep telefonu, bilgisayar gibi

dijital materyaller karşısında geçen zaman fark edilmiyor ve saatlerce ekrana bakmak, kişiye saniyeler gibi geliyor. Bu durum aile, eğitim ve iş hayatında olumsuzluklara yol açıyor. Kişideki dikkat, gelişim ve konuşma bozuklukları, öfke, yalnızlık ve depresif tavırlar dijital bağımlılık belirtileridir. Dijital bağımlılığın önüne geçmek için çoğu cep telefonunda bulunan “Uygulamada geçen süre” ya da “Ekranın açık kaldığı süre” gibi istatistiki verilerden yararlanarak geçirdiğimiz zamanlara bir sınırlandırma getirebiliriz (Öğüt ve Karakoç, 2024; Çağatay ve Akyüz, 2024).

Sanallaşan dünyanın getirdiği dijital bağımlılık ile birlikte diğer tehlikeler de siber zorbalık, çevrimiçi kumar bağımlılığı, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı, sosyal medya bağımlılığı ve çevrimiçi oyun bağımlılığıdır. Sanal dünyada birisi ya da bir grubu hedef alarak korkutmak, tehdit etmek, küçük düşürücü davranışlarda bulunmak gibi davranışları siber zorbalık kapsamında değerlendirebiliriz. Siber zorbalığı normal zorbalıktan ayıran yönü arkasında dijital iz bırakmasıdır (Aksaray, 2011). Bir kişinin iznini almadan fotoğrafını, videosunu çekmek ve paylaşmak, bir kişinin ismi ile sahte hesap oluşturmak, sosyal medya uygulamaları üzerinden karşı tarafı rahatsız etmek amacı ile mesajlar yollamak, karşı tarafın bilgilerini haberi olmadan sosyal medya uygulamalarında paylaşmak ve yine sosyal medya uygulamalarında karşı taraf ile ilgili dedikodu yayma eylemleri siber zorbalığın gerçekleşme şekilleridir. Öncelikle çocuklarımıza ve sonra yetişkinlere siber zorbalık durumunda bu durumun şikayet edilebilir olduğunun bilincini oluşturmali ve hangi kurumlara haber verileceğinin bilgisini vermeliyiz. Siber zorbalık ile mücadele için gerekirse ortak sosyal medya hesapları kullanılmalı ve güvenli internet uygulamalarına başvurulmalıdır (Acar, 2024).

İnternet mecrasında özellikle tanınmış ya da güvenilir kişilerin resimleri ya da videoları çeşitli yapay zeka programları aracılığıyla işlenerek çevrimiçi kumar ya da yasadışı bahis sitelerince kullanılarak vatandaşlar siber suçların mağduru edilmektedirler. Bu yöntemle internet kullanıcılarında sahte bir güven oluşturulmakta ve bu güven dolandırıcılar tarafından kullanılmaktadır. Garanti kupon adı altında kullanıcılara verilen kuponlar karşılığında herhangi bir para talep edilmez. Mağdur kuponu herhangi bir siteden oynadıktan sonra kullanıcıya kısa mesaj ya da e posta gönderilerek para kazandığı belirtilir. Hatta sahte dekontlar oluşturularak internet kullanıcısının para kazandığına inandırılması sağlanmaktadır. Bu aşamada paranın çekilebilmesi için dolandırıcılar internet kullanıcısından para talep ederler. Kullanıcı para gönderdikten sonra dolandırıcılar tarafından her mecradan engellenerek iletişim kurmasının önüne geçilir. Benzer şekilde çevrimiçi kumar siteleri de belirli miktarlarda para yatırmanızı aksi halde para çekilemeyeceğini belirtirler. Kullanıcı sahte kazandığı parayı ve yatırdığı parayı çekebilmek için daha fazla para yatırmak zorunda kalır. Çevrimiçi kumar siteleri kullanıcıların arada bir para çekmelerine izin vererek yemleme taktiğini de uygulayabilirler. Kullanıcıda güven oluşturduktan sonra daha fazla para yatırması teşvik edilir. Daha fazla para yatıran kullanıcı dolandırma işlemi gerçekleştikten sonra ne yazık ki parasını çekemez. Bu tür dolandırıcılıklara maruz kalmamak için kimlik ve banka bilgileri asla paylaşılmamalı, garanti kupon adı altındaki paylaşımlar ilgili sosyal medya mecrası sağlayıcılarına bildirilmeli ve bedava peynirin sadece fare kapanında olduğu unutulmamalıdır.

Çevrimiçi oyunların sayısı ve kullanımı gün geçtikçe artmaktadır. Bununla birlikte bu çevrimiçi oyunların takibinin yapılmasındaki zorluklardan dolayı çeşitli suç ya da terör örgütlerince kara paranın aklanması, gizli haberleşmelerinin sağlanması ya da üye temini açısından kullanılabilir. Çevrimiçi oyunlar oynanırken özellikle oyunlarda satılan öğelerin piyasa değerinin çok altlarında satılması durumunda kullanıcı şüpheyle yaklaşmalıdır. Çevrimiçi oyuncunun tanımadığı kişilerin kendisine çeşitli para teklifleriyle banka hesaplarının kiralanması talebine yönelik olarak en yakın kolluğa durumu bildirmesi ve iletişim kuran kişi

ile bütün bağıını kesmesi gerekmektedir. Çeşitli bahanelerle kullanıcının kimlik bilgileri talep edildiğinde kullanıcı asla kimlik bilgilerini vermemelidir. Çevrimiçi oyun mecrasında karşılaşılan her türlü yasadışı oluşum ya da iletişim derhal ilgili birimlere iletilmelidir.

Çevrimiçi alışveriş yapılırken özellikle alışveriş yapılan mecranın güvenli olup olmadığı araştırılmalıdır. Sosyal medya mecralarında reklamları gösterilen alışveriş sitelerine girmekten ziyade alışveriş yapılacak sitenin kendisine doğrudan girilmesi daha güvenli olacaktır. Çünkü dolandırıcılar bilinen ve güvenli olan sitelerin benzerlerini yaparak sanki gerçekten ilgili siteye girilmiş gibi işlemler yapmanızı sağlamaya çalışmaktadırlar. Alışveriş yapılmasıyla birlikte kullanıcının kredi kartı bilgileri klonlanmakta ve bu bilgilerle işlemler yapmaktadırlar (Demir, 2024). Sahte siteye ödeme yapan kullanıcı ne yazık ki almak istediği ürünü alamamakta ve yapmış olduğu ödeme dolandırıcıların yönlendirdiği hesaplara gitmektedir. Bu tür dolandırıcılıklara maruz kalmamak için ürünlerin piyasa fiyatının çok altında olması durumunda şüpheyle yaklaşılmalı, alışveriş güvenilir sitelerden yapılmalı, ödemede en güvenli yöntemler kullanılmalı ve çevrimiçi alışverişte kesinlikle limiti kullanıcı tarafından belirlenen sanal kartlar kullanılmalıdır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Davranış, "tüm canlı organizmaların (bireyler veya gruplar) iç veya dış uyaranlara karşı içsel olarak koordineli tepkileri (eylemleri veya eylemsizlikleri)" olarak tanımlanabilir. Günümüz şartlarında davranış bağımlılığı, sağlığımız için kritik bir mesele olup, hekimlerin dikkatle üzerinde durduğu bir saha olmuştur. Belirli bir davranış kalıbıyla kendini gösteren bir bağımlılık türü olan davranış bağımlılığı; hem bedensel hem de ruhsal ve toplumsal yansımalarıyla belirginleşir. Tekrarlayan, etkileri olan ve özgül bir davranış düzeniyle tanımlanan bir bağımlılık çeşididir. Davranış bağımlılığının süratle artışı, bilim camiasında, bilhassa teknolojiye süratli ilerlemeyle yakından ilintilidir. Bu sahada, zorlayıcı aktiviteler olabilmekle birlikte, başlıca yemek, kumar, internet, alışveriş, bilgisayar oyunları ve son zamanlarda görsel medyanın da rağbet görmesiyle egzersiz de araştırma başlıkları arasında yerini almaktadır (Yanardağ-Zubaroglu, Bilge ve Yanardağ, 2020). Bu çalışmada siber suçlarla mücadele kapsamında davranışsal bağımlılık teknoloji, internet ve sosyal medya kullanımı açısından irdelenmiş ve bir takım çözüm önerileri getirilmiştir.

Dijitalleşme, hayatın her bir köşesinde olmazsa olmazımızdır. Dijitalin, insanlar arasındaki etkileşimi kolaylaştırması, her yere taşınabilmesi ve ulaşımın basit olması, dijital aletlerin kullanımını artırmakta, aynı zamanda onlara karşı bağımlılık tehlikesini de yükseltmektedir. Sosyal medya platformları ve dijital cihazlar, bireyler için endişeli ve sorunlu anlarda çabuk bir sığınma noktası haline gelmiştir. Bağımlılık davranışları, etkilenen bireylerin günlük yaşamlarında bozulmalara yol açan, sürekli ve ilerleyici davranışsal etkileşimlerle karakterizedir (Stein vd., 2020). Davranışlar yaygın, tekrarlayıcı veya zorlayıcı olduğunda, uygulandığında geçici bir rahatlama sağladığında, direnç gösterildiğinde gerginlik yarattığında ve davranışın olumsuz sonuçlarına rağmen kontrol edilmesi zor olduğunda bağımlılık olarak değerlendirilebilir. Siber evrendeki davranışsal bağımlılık türleri çevrimiçi oyun bağımlılığı, çevrimiçi alışveriş bağımlılığı, çevrimiçi kumar bağımlılığı, siber zorbalık, sosyal medya bağımlılığı ve dijital bağımlılık olarak tasniflendirilebilmektedir.

Davranışsal bağımlılıkların temel özelliği, kişiye veya başkalarına zarar veren bir eylemi gerçekleştirme dürtüsüne veya cazibesine direnememektir. Her davranışsal bağımlılık, belirli bir alanda bu temel özelliğe sahip tekrarlayan bir davranış örüntüsüyle karakterize edilir. Bu davranışlarda tekrarlayan katılım, nihayetinde diğer alanlardaki işlevlere müdahale eder. Bu açıdan, davranışsal bağımlılıklar madde kullanım bozukluklarına benzemektedirler. Madde bağımlılığı olan kişiler, içki içme veya uyuşturucu kullanma dürtüsüne direnmede zorluk

yaşadıklarını bildirirler. Aynı şekilde davranışsal bağımlılığı olan kişilerde benzer bildirimlerde bulunmaktadır. Davranışsal bağımlılıklar genellikle “eylem gerçekleştirilmeden önce gerginlik veya uyarılma” ve “eylem gerçekleştirilirken haz, tatmin veya rahatlama” duygularıyla başlar (Grant vd., 2010).

Davranışsal bağımlılıkların önlenmesi, çocukları, ergenleri ve ebeveynleri hedefleyen farkındalık programlarıyla başlamalıdır. Program, davranışsal bağımlılıkların belirtileri ve semptomları hakkında basit bilgiler, dijital aktivitelere aşırı katılımla ilişkili riskleri vurgulayan eğitim materyalleri ve davranışları izleme ipuçları içermelidir. Ergenler ve ebeveynler için, aşırı internet kullanımının olumsuz etkilerini açıklayan bileşenler ve davranış bağımlılıklarını kontrol etme ve azaltma yöntemleri içeren kısa eğitim programlarının bunlarla başa çıkmada etkili olduğu görülmektedir (Derevensky vd., 2022). Önlemenin en etkili yöntemlerinden biri risk faktörlerinin erken teşhisidir. Davranışsal bağımlılıkları başarılı bir şekilde önlemek için çeşitli paydaşları içeren ve onlarla etkileşim kuran kapsamlı programların uygulanması gerekir. Korkulu bağlanma stili ve zayıf ebeveyn-çocuk ilişkileri oyun bağımlılığının belirleyicileridir (Yılmaz ve Özkan, 2022). Açık iletişim ve ebeveyn rehberliği de dahil olmak üzere sağlıklı aile ilişkileri, küçüklerde oyun bağımlılığını önlemeye yardımcı olabilir. Ebeveynler, bağımlılığı önlemek için çocuklarıyla olumlu ilişkiler kurma ve oyun davranışlarını izleme konusunda eğitilmelidir. Daha geniş bir ebeveyn kitlesine ulaşmak için geniş çaplı eğitim ve öz yardım stratejileri uygulanmalıdır. Kamu-özel sektör ortaklıkları katılımı yoluyla bu tür girişimler için ulusal bir çaba sarf edilmelidir. Bu, ülkemizin kültürüne dayalı önleme ve yönetim stratejilerinin oluşturulması ve yürütülmesi için yolu hazırlayacaktır.

Araştırmada alan yazını incelenmiş ve bu doğrultuda elde edilen bilgiler aktarılmıştır. Bu alanda araştırma yapacak olanlar özellikle nicel araştırma deseni kullanarak yukarıda verilmiş olan kavramları ve çözüm yollarını kuracakları hipotezler aracılığıyla geliştirebileceklerdir. Davranışsal bağımlılıklar hakkındaki bilgimizi arttırmak için, özellikle genetik, nörobiyoloji (beyin görüntüleme dahil) ve tedavi alanlarında daha iyi seviyelere getirmek için hem insan hem de hayvan çalışmaları dahil olmak üzere araştırmalar yapmak gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abelson, R. P. (1972). Are Attitudes Necessary. *Attitudes, Conflict, And Social Change*, 19, 32.
- Acar, N. (2024). Siber Zorbalık ve Siber Mağduriyet Özelinde Sosyal Medya Okuryazarlığı Yoksunluğu Üzerine Bir Literatür Taraması. *TRT Akademi*, 9(20), 252-277.
- Acuner, E., & Turan, Y. (2024). Dijital Bağımlılık Farkındalığı İçin Dijital Detoks Turizmi Deneyimi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 312-331.
- Adamczyk, G. (2021). Compulsive and Compensative Buying Among Online Shoppers: An Empirical Study. *PLoS One* 16:e0252563. doi: 10.1371/journal.pone.0252563
- Ajzen, I. (1985). From Intentions To Actions: A Theory Of Planned Behavior. In J. Kuhl & J. Beckman (Eds.), *Action-control: From cognition to behavior* (pp. 11–39). New York: Springer.
- Ajzen, I. (2012). Martin Fishbein’s Legacy: The Reasoned Action Approach. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 640(1), 11–27

- Ajzen, I., & Fishbein, M. (1980). *Understanding Attitudes and Predicting Social Behavior*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall. Fishbein, M., & Ajzen, I. (2010). *Predicting and changing behavior*. New York: Psychology Press.
- Aksaray, D. P. D. S. (2011). Siber zorbalık. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 20(2), 405-432.
- Alim, S. (2016). Cyberbullying in the World of Teenagers and Social media: A Literature Review. *International Journal of Cyber Behavior, Psychology and Learning*, 6(2), 68–95. <https://doi.org/10.4018/IJCBPL.2016040105>
- Andreassen, C. S., Torsheim, T., Brunborg, G. S., & Pallesen, S. (2012). Development of a Facebook Addiction Scale. *Psychological Reports*, 110(2), 501–517. <https://doi.org/10.2466/02.09.18.Pr0.110.2.501-517>
- Ang, R. P., & Goh, D. H. (2010). Cyberbullying Among Adolescents: The Role of Affective and Cognitive Empathy, and Gender. *Child Psychiatry Human Development*, 41, 387–397. <https://doi.org/10.1007/s10578-010-0176-3>
- Arseneault, L. (2018). Annual Research Review: The Persistent And Pervasive Impact of Being Bullied in Childhood And Adolescence: Implications for Policy and Practice, *J. Child Psychol. Psychiatry* 59, 405–421, <https://doi.org/10.1111/jcpp.12841>.
- Arslan, A. (2020). Üniversite öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *International e-Journal of Educational Studies*, 4(7), 27-41.
- Barlett, C. P., Gentile, D. A., Dongdong, L., & Khoo, A. (2019). Predicting cyberbullying behavior from attitudes: A 3-year longitudinal cross-lagged analysis of Singaporean youth. *Journal of Media Psychology*, 31(2), 81–91. <https://doi.org/10.1027/1864-1105/a000231>
- Barlińska, J., Szuster, A., & Winiewski, M. (2018). Cyberbullying among adolescent bystanders: Role of affective versus cognitive empathy in increasing prosocial cyberbystander behavior. *Frontiers in Psychology*, 9, Article 799. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00799>
- Boran, A. (2021). Kumar oynama bozukluğunda bilişsel davranışçı terapisinin etkinliği üzerine sistematik bir derleme. *Bağımlılık Dergisi*, 22 (2): 180-186.
- Boulton, M., Lloyd, J. Down, J., & Marx, H. (2012). Predicting undergraduates' self-reported engagement in traditional and cyberbullying from attitudes, *Cyberpsychology Behav, Soc. Netw.* 15 (2012) 141–147, <https://doi.org/10.1089/cyber.2011.0369>.
- Börsting, J., Schwarze, V., Theophilou, E., Sánchez-Reina, J. R., Odakura, V., Taibi, D., ... & Eimler, S. C. (2025). An Empathy Training for Sensitizing Adolescents for Cyberbullying on Social Media: A Cross-National Study. *International Journal of Bullying Prevention*, 1-17.
- Campbell, M. A. (2005). Cyber bullying: An old problem in a new guise?. *Journal of Psychologists and Counsellors in Schools*, 15(1), 68-76.
- Charan, J. K. (2023). Safety First in The Cyber Universe: Shielding Children From Online Crime. (Ed: D. A.Ode, K. Muppavaram) In: *Cyber Crime & Cyber Securities in India*. 112-118. Red'shine Publication: Sweden DIP: 18.10.9189764293.013

- Chelvarayan, A., Jie, C. S., and Fern, Y. S. (2021). Factors affecting students' perception of online shopping. *Int. J. Entrepreneurship Business Creative Econ.* 1, 13–24. doi:10.31098/ijebce.v1i1.424
- Chen, G. M., Pain, P., Chen, V. Y., Mekelburg, M., Springer, N., & Troger, F. (2020). 'You really have to have a thick skin': a cross-cultural perspective on how online harassment influences female journalists, *Journalism* 21 877–895, <https://doi.org/10.1177/1464884918768500>.
- Chou C., Condrón L., & Belland J. C. (2005). A review of the research on internet addiction. *Educational Psychology Review*;17(4):363–88.
- Cojocariu, R., Nechita, P., & Moraru, C. (2021). Shopping addiction—A real challenge during the pandemic. *Archiv Euromedica* 11, 52–54. doi:10.35630/2199-885X/2021/11/5.14
- Costa, A. L. & Kallick, B. (2000). *Discovering and exploring habits of mind*. Alexandria, VA: Association for Supervision & Curriculum Development.
- Çağatay, H. H. E., & Akyüz, H. Ö. (2024). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Dijital Bağımlılık Düzeylerinin İncelenmesi. *Rahva Teknik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1), 69-80.
- Çetin, S., & İnan, İ. E. (2021). Terörle Mücadelede İstihbarat Sorunsalı. 20. Uluslararası Kamu Yönetimi Forumu Tam Metin Bildiri Kitabı, 21(23), 97.
- Dağlı, D. A., & Yüyen, M. N. (2023). Davranışsal bağımlılıklar ve hemşirelik yaklaşımı. *Bağımlılık Dergisi*, 24(1), 104-112.
- Danou, S. A. (2025). Online Gaming Addiction (OGA): Influence on Learning and Socialization of Students With Disabilities. In *Students' Online Risk Behaviors: Psychoeducational Predictors, Outcomes, and Prevention* (pp. 153-172). IGI Global Scientific Publishing.
- Demir, B. E. (2024). Kural Tabanlı Şüpheli İşlem Önleme Sistemlerinde Kullanılmak Üzere Çizge Veritabanı Modeli Önerisi. Yüksek lisans tezi. Fen Bilimleri Enstitüsü, Sakarya Üniversitesi: Sakarya.
- Derevensky, J., Marchica, L., Gilbeau L, & Richard, J. (2022). Behavioral addictions in children: A focus on gambling, gaming, internet addiction, and excessive smartphone use. *Handbook of Substance Misuse and Addictions: From Biology to Public Health* Cham Springer International Publishing 1–25.
- Dittmar, H., Long, K., & Bond, R. (2007). When a better self is only a button click away: associations between materialistic values, emotional and identity-related buying motives, and compulsive buying tendency online. *J. Soc. Clin. Psychol.* 26, 334–361. doi:10.1521/jscp.2007.26.3.334
- Duhigg, C. (2012). *Alışkanlıkların Gücü*. (Çev. Çevikuş, H. B.) By Boyner Yayınları: İstanbul.
- Duong, X.-L., & Liaw, S.-Y. (2022). Determinants of online shopping addiction among Vietnamese university students. *J. Hum. Behav. Soc. Environ.* 32, 402–414. doi:10.1080/10911359.2021.1901824
- Field, T. (2018). Cyberbullying: A narrative review. *Journal of Addiction Therapy and Research*, 2(2), 010–027. <https://doi.org/10.29328/journal.jatr.1001007>
- Fishbein, M. (Ed.). (1967). *Readings in attitude theory and measurement*. New York: Wiley.

- Fishbein, M., & Ajzen I. (1975). *Belief, attitude, intention, and behavior: An introduction to theory and research*. Reading, MA: Addison-Wesley.
- Fulantelli, G., Taibi, D., Scifo, L., Schwarze, V., & Eimler, S. C. (2022). Cyberbullying and cyberhate as two interlinked instances of cyber-aggression in adolescence: A systematic review. *Frontiers in Psychology*, 13, Article 909299. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.909299>
- Gainsbury, S. M. (2015). Online gambling addiction: the relationship between internet gambling and disordered gambling. *Current addiction reports*, 2(2), 185-193.
- Grant, J. E., Potenza, M. N., Weinstein, A., & Gorelick, D. A. (2010). Introduction to behavioral addictions. *The American journal of drug and alcohol abuse*, 36(5), 233-241.
- Griffiths, M. (2007). Gambling addiction on the Internet. *Internet addiction: A handbook and guide to evaluation and treatment*, 91-111.
- Griffiths, M. D. (1999). Gambling technologies: Prospects for problem gambling. *Journal of Gambling Studies*, 15, 265–283.
- Griffiths, M. D. (2005). A ‘components’ model of addiction within a biopsychosocial framework. *Journal of Substance Use*, 10(4), 191–197. <https://doi.org/10.1080/14659890500114359>
- Griffiths, M. D., Kuss, D. J., & Demetrovics, Z. (2014). Social networking addiction: An overview of preliminary findings. In K. P. Rosenberg & L. C. Feder (Eds.), *Behavioral addictions: Criteria, evidence, and treatment* (pp. 119–141). Academic Press. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-407724-9.00006-9>
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2010). Bullying, cyberbullying, and suicide, *Arch. Suicide Res.* 14 206–221, <https://doi.org/10.1080/13811118.2010.494133>.
- Hortaçsu, N. (2012). *En Güzel Psikoloji Sosyal Psikoloji*. İstanbul: İmge Kitabevi Yayınları.
- İlhan, A. (2024). *Din Eğitimi Açısından Dinî Bilgi Ve Davranış Arasındaki İlişki*. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Dicle Üniversitesi, Diyarbakır.
- İnan, İ. E., & Çelik, E. (2018). Algılanan Örgütsel Güven ve İş Tatmini: Kastamonu İli Özel ve Kamu Bankalarında Bir Uygulama. *Al Farabi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 23-52.
- Jackson, T. (2005). Motivating sustainable consumption. *Sustainable Development Research Network*, 29, 1-135.
- Jain, V., Tripathi, S., Ganesh, B., & Sheth, J. N. (2018). Internet addiction and its impact on consumer’s buying behaviour: a conceptual framework: an abstract. *Boundary Blurred* 46, 393–394. doi: 10.1007/978-3-319-99181-8_126
- Ko, Y.-M., Roh, S., & Lee, T. K. (2020). The association of problematic internet shopping with dissociation among south Korean internet user *Int. J. Environ. Res. Public Health* 17:3235. doi: 10.3390/ijerph17093235
- Kranzler, H. R., ve Li, T. K. (2008). What is addiction?. *Alcohol Research & Health*, 31(2), 93.
- Langos, C. (2012). Cyberbullying: the challenge to define, *Cyberpsychology Behav. Soc. Netw.* 15 285–289, <https://doi.org/10.1089/cyber.2011.0588>.

- Lee, E.-J., Lee, S. S., & Park, J. (2012). What drives online compulsive buying. *Int. J. E-Serv. Mobile Applic.* 4, 48–60. doi: 10.4018/jesma.201210010
- Lee, J., Abell, N., & Holmes, J. L. (2017). Validation of measures of cyberbullying perpetration and victimization in emerging adulthood. *Research on Social Work Practice*, 27(4), 456–467. <https://doi.org/10.1177/1049731515578535>
- Lee, Y. J., & Park, J. (2008). The mediating role of consumer conformity in E-compulsive buying. *Adv. Consum. Res.* 35:387
- Li, Q. (2007). New bottle but old wine: a research of cyberbullying in schools, *Comput. Hum. Behav.* 23, 1777–1791, <https://doi.org/10.1016/j.chb.2005.10.005>.
- Makas, S., & Koç, M. (2025). The mediating effect of emotional schemas in the relationship between online gaming addiction and life satisfaction. *Scientific Reports*, 15(1), 430.
- Monaghan S. (2009). Responsible gambling strategies for Internet gambling: the theoretical and empirical base of using pop-up messages to encourage self-awareness. *Comput Hum Behav.* ;25(1): 202–7.
- Montag, C., Demetrovics, Z., Elhai, J. D., Grant, D., Koning, I., Rumpf, H. J., Spada, M. M., Throuvala, M., & van den Eijnden, R. (2024). Problematic social media use in childhood and adolescence. *Addictive Behaviors*, 153, 107980. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2024.107980>
- Nawodya, A., & Kumara, B. (2022). Machine learning approach to detect online shopping addiction. In 2022 2nd international conference on advanced research in computing (ICARC)
- Orhan, R. (2017). Alışkanlık. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 301-316.
- Ögel, K. (2010). *Sigara, Alkol ve Madde Kullanım Bozuklukları: Tanı, Tedavi ve Önleme*. İstanbul: Yeniden Yayınları.
- Öğüt, N., & Karakoç, E. (2024). Dijital Bağımlılık ve Psikolojik Sağlamlık Arasındaki İlişki. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (46-Yapay Zekâ ve İletişim), 1-18.
- Parke, A., & Griffiths, M. D. (2004). Why Internet gambling prohibition will ultimately fail. *Gaming Law Review*, 8, 297–301.
- Prodanova, J., & Chopdar, P. K. (2024). The interplay of app characteristics and smartphone addiction in mobile shopping behaviour. *Int. J. Consum. Stud.* 48:e12992. doi: 10.1111/ijcs.12992
- Rejeb, A., Rejeb, K., Zrelli, I., & Süle, E. (2025). Tracing knowledge diffusion trajectories in the research field of cyberbullying, *Heliyon*, Volume 11, Issue 1. <https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2024.e41141>.
- Roccas, S., ve Brewer, M. B. (2002). Social identity complexity. *Personality and Social Psychology Review*, 6(2), 88-106.
- Rose, S., & Dhandayudham, A. (2014). Towards an understanding of internet-based problem shopping behaviour: the concept of online shopping addiction and its proposed predictors. *J. Behav. Addict.* 3, 83–89. doi: 10.1556/JBA.3.2014.003
- Sadock, B. J. (2015). Kaplan & Sadock's synopsis of psychiatry: behavioral sciences/clinical psychiatry (Vol. 2015, pp. 648-655). Philadelphia, PA: Wolters Kluwer.

- Seema, R., Heidmets, M., Konstabel, K., & Varik-Maasik, E. (2022). Development and Validation of the Digital Addiction Scale for Teenagers (DAST). *Journal of Psychoeducational Assessment*, 40(2), 293-304. <https://doi.org/10.1177/07342829211056394>
- Seyyar, A. (2004). *Davranış Bilimleri Terimleri (Ansiklopedik Sözlük)*. Istanbul: Beta Yayınları.
- Slater, M. D. (2007). Reinforcing spirals: The mutual influence of media selectivity and media effects and their impact on individual behavior and social identity. *Communication Theory*, 17(3), 281–303. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2885.2007.00296.x>
- Smith, P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S., & Tippett, N. (2008). Cyber bullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49, 376–385. <https://doi.org/10.1111/j.1469-7610.2007.01846.x>
- Sorrentino, A., Esposito, A., Acunzo, D., Santamato, M., & Aquino, A. (2023). Onset risk factors for youth involvement in cyberbullying and cybervictimization: A longitudinal study. *Frontiers in Psychology*, 13, 1090047. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1090047>
- Stein, D. J., Szatmari, P., Gaebel, W., Berk, M., Vieta, E., Maj, M., de Vries, Y. A., Roest, A. M., de Jonge, P., Maercker, A., Brewin, C. R., Pike, K. M., Grilo, C. M., Fineberg, N. A., Briken, P., Cohen-Kettenis, P. T., & Reed, G. M. (2020). Mental, behavioral and neurodevelopmental disorders in the ICD-11: An international perspective on key changes and controversies. *BMC Medicine*, 18(1), 21. <https://doi.org/10.1186/s12916-020-1495-2>
- Sun, Y., & Zhang, Y. (2021). A review of theories and models applied in studies of social media addiction and implications for future research. *Addictive Behaviors*, 114, 106699. <https://doi.org/10.1016/j.add-beh.2020.106699>
- Şimşek, A., & Eroğlu, Ö. (2013). *Davranış bilimleri*. Eğitim Yayınevi. ISBN:9786055176303
- Şimşek, M. Ş., Çelik, A., & Akgemci, T. (2015). *Davranış bilimine giriş ve örgütlerde davranış*. Eğitim Yayınevi.
- Tajfel, H. ve Turner J. (1979). An Integrative Theory of Inter-Group Conflict. In Austin, W and S Worchel (eds) *The Social Psychology of Intergroup Relations*. Monterey,CA: Brooks/Cole, 33- 47.
- Triningtyas, D. A., & Margawati, T. M. (2019). Hubungan antara konformitas dengan perilaku konsumtif terhadap online shopping pada remaja. *Jurnal Kependidikan* 5, 16–20.
- Turan, A. (2015). Satisfaction with Organization and Intention to Retain: The Mediating Role of Organizational Identity Complexity/Congruence of Outsourcing Labors. *The Anthropologist*, 21(1-2), 300-310.
- Wicker, A. W. (1969). Attitudes vs. actions: The relationship of verbal and overt behavioral responses to attitude objects. *Journal of Social Issues*, 25, 41–78.
- World Health Organization. (2019). Guidelines on physical activity, sedentary behaviour and sleep for children under 5 years of age. Retrieved from <https://www.who.int/publications/i/item/9789241550536>

- Yanardağ-Zubaroğlu, M., Bilge, M., & Yanardağ, U. (2020). Davranış bağımlılığı ve sosyal hizmet uygulamaları üzerine bir inceleme. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 7(4), 551-560.
- Yılmaz, B., & Özkan, Y. (2022). Family climate, and adult attachment styles on digital game addiction in esports players. *Addicta Turk J Addict*;9:334–42.
- Yılmaz, M. Y. B. (2022). Son Kullanıcılarda Siber Güvenlik Farkındalığı. Yüksek Lisans Tezi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- Young, K. S. (2017). The evolution of internet addiction. *Addict. Behav.* 64, 229–230. doi: 10.1016/j.addbeh.2015.05.016
- Zatrahadi, M. F., Darmawati, D., & Yusra, N. N. (2021). The Effect of Online Game Addiction on Adjustment Social in Adolescents. *Indonesian Journal of Creative Counseling*, 1(1), 15–19. <https://doi.org/10.47679/ijcc.v1i1.93172>
- Zenginkuzucu, D. M. (2024). Güvenlik Konseyi'nin Uluslararası Barış ve Güvenliği Koruma Görevinde Siber Evrenin Kötü Niyetli Kullanımına Karşı Etkinliğinin Gözden Geçirilmesi. *Legal Hukuk Dergisi*, 21(246 (HAZİRAN)).

SOSYAL BİLİMLERDE NÖROBİLİŞSEL PERFORMANSIN ÖLÇÜMLENMESİ: PSYCHOPY PROGRAMI VE EEG

İlyas Ertuğrul İNAN

Kastamonu Üniversitesi, ilyasertugrulinan@hotmail.com - 0000-0001-7154-4230

Necati ALTINOK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, altinok_45@hotmail.com - 0009-0005-6078-4526

B. Muhammed ÖZCAN

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, bnymnm.ozcan@gmail.com - 0009-0008-2801-0653

ÖZET

Gelişen teknolojik altyapı ile birlikte yazılım dünyası da her geçen gün evrilmektedir. Bilimsel araştırmalarda veri elde edilebilmesi için çok çeşitli metodlar olmakla birlikte günümüzde özellikle yazılım dünyasının ürünü olan programlar aracılığıyla veri aktarımı ve edinimi söz konusu olmaktadır. Bunlardan biri olan PsychoPy programı özellikle psikolojik testlerde ön plana çıkan kullanıcı dostu ve ücretsiz bir programdır. Bilginin birey tarafından algılanıp kavranması ve bir takım düşünsel, davranışsal süreçlere bu bilginin nörolojik olarak katılmasına nörobilişsel beceriler denilmektedir. PsychoPy programı özellikle nörobilişsel performansın ölçümlenebilmesi için etkili bir yazılım paketidir. Ayrıca içerdiği EEG veri kaydetme eklentisiyle birlikte aynı zamanda deney esnasında EEG cihazları aracılığıyla da veri elde edilmesini sağlamaktadır. Nörobilişsel performansın ölçülmesinde her ne kadar klasik testler uygulansa da EEG cihazları ile elde edilecek veriler de kıymetlendirme açısından elzemdir.

Bu çalışmanın temel amacı nörobilişsel performansın ölçülmesinde PsychoPy programı ile deney tasarımının nasıl yapılacağına ortaya konulması, EEG cihazları ile deney tasarımına uygun deney tasarımının nasıl yapılabileceğine ışık tutmak ve PsychoPy programı ile EEG cihazlarının ortak olarak kullanımına yönelik tasarımlarda bulunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Nörobilişsel, Performans, Psychopy, EEG, Sosyal Bilim

MEASURING NEUROCOGNITIVE PERFORMANCE IN SOCIAL SCIENCES: PSYCHOPY PROGRAM AND EEG

ABSTRACT

With the developing technological infrastructure, the software world is also evolving every day. Although there are many different methods for data collection in scientific research, data transfer and acquisition are especially possible through programs that are products of the software world. One of these, the PsychoPy program, is a user-friendly and free program that stands out especially in psychological tests. The perception and comprehension of information by the individual and the neurological participation of this information in a number of intellectual and behavioral processes are called neurocognitive skills. The PsychoPy program

is an effective software package especially for measuring neurocognitive performance. In addition, with the EEG data recording add-on it contains, it also enables data to be obtained through EEG devices during the experiment. Although classical tests are applied in measuring neurocognitive performance, the data to be obtained with EEG devices is also essential for evaluation.

The main purpose of this study is to reveal how to design experiments with the PsychoPy program in measuring neurocognitive performance, to shed light on how to design experiments appropriate for EEG devices, and to make designs for the joint use of the PsychoPy program and EEG devices.

Key Words: Neurocognitive, Performance, Psychopy, EEG, Social Science

1. GİRİŞ

Sosyal bilimlerde özellikle teknolojinin gelişmesiyle birlikte araştırma sorununa ve hipotezlerin test edilmesine yönelik veri elde etme yöntemleri de çeşitlenmekte ve gelişmektedir (Gümüş ve İnan, 2018). En klasik haliyle anket uygulamaları bile artık çoğunlukla internet mecrası aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Gümüş, Kartal ve İnan, 2017). Veri elde etmedeki bu gelişme ve çeşitlenme beraberinde yeni programların ya da başka alanlardaki bir takım programların sosyal bilimlerde kullanılmasını beraberinde getirmektedir. Geliştirilen paket programlarıyla birlikte özellikle sosyal bilimlerde veri elde etme yöntemleri çeşitlenmiştir. Bu paket programlardan biriside PsychoPy programı olarak görülmektedir (Hayes ve Magne, 2025). Özellikle psikoloji alanında deney tasarımı çokça kullanılan bu program herkese ücretsiz açık erişimi ve kullanıcı dostu olması açısından diğer paket programlardan ayrılmaktadır. Yazılı programlarının gelişmesiyle birlikte ayrıca nörolojik verilerin kaydedilmesi ve anlamlandırılması hususlarında da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Sosyal bilimler alanında özellikle son yıllarda nörobilimin nimetlerinden faydalanılmaktadır (Raghuvanshi vd., 2022). PsychoPy programı tasarlanan deneylerde EEG verisinin elde edilebilmesi amacıyla EEG eklenti paketine sahiptir. Bu eklenti paketi sayesinde hem PsychoPy programı aracılığıyla klasik yöntemle veriler elde edilebilmekte hem de EEG cihazları aracılığıyla da nörobilişsel veriler kayıt altına alınabilmektedir. Elde edilen veriler yine çeşitli paket analiz programlar aracılığıyla kıymetlendirilerek araştırmanın problemine ve hipotezlerin test edilmesine yönelik olarak bir takım bilimsel çıkarımların yapılmasını sağlayabilmektedir.

Günümüzde, yaşamın birçok alanında öğrenme sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak eleştirel düşünme, problem çözme ve karar verme gibi kavramlara olan ilginin giderek arttığı görülmektedir (Dedemen ve İnan, 2019). Karar verme, belirlenen hedeflere ulaşmak için en uygun seçeneği belirleme süreci olarak tanımlanabilir. Bu süreç, öncelikle bir problemin tespit edilmesiyle başlar; ardından çözüm yollarının değerlendirilmesi ve uygulanacak adımların planlanmasıyla dinamik bir şekilde sürer. Aynı zamanda, bu süreçte karar alma yöntemlerimizin ve tercih ettiğimiz yaklaşımın sıkça merak konusu olduğu da dikkat çekmektedir. Bu konu nörobilişsel bir bakış açısıyla ele alındığında, karar verme ve problem çözme süreçlerinin beyin yapıları arasındaki nöral ağlar üzerinden işlediği anlaşılmaktadır.

Araştırmalar, bu süreçlerde hipokampus, prefrontal korteks ve amigdala gibi beyin bölgelerinin yanı sıra nörotransmitterler arasında özellikle serotonin ve dopaminin önemli roller üstlendiğini göstermektedir (Everitt ve Robbins, 2005; Floresco, Tse ve Ghods-Sharifi, 2008; Kurniawan, Guitart-Masip ve Dolan, 2011). Özellikle mediyal prefrontal korteks, hata analizi, risk değerlendirmesi ve öğrenme gibi unsurlar doğrultusunda karar verme mekanizmasında kritik bir işlev görmektedir. Bununla birlikte, prefrontal korteks ile amigdala ve hipokampus gibi diğer beyin yapıları arasında henüz tam anlamıyla açıklığa kavuşturulamamış nöral ağların varlığına dair güçlü bulgular bulunmaktadır (Seçer ve Kaya, 2021). Nörobilişsel performans algılama, kavrama, anlamlandırma, işleme, türetme, tepkisel ya da eylemsel fikirlerin ortaya çıkmasını sağlayan beyinsel süreçlerin çeşitli metotlarla ölçülmesidir. Sandel (2015) nörobilişsel performansı sözel bellek, görsel bellek, görsel motor hızı ve tepki süresi boyutlarıyla ölçümlemiştir. Ölçüm sonucu elde edilen skorlar bireyin nörobilişsel performansı hakkında nicel çıkarımlarda bulunulmasını sağlayacaktır.

Bu çalışmanın temel amacı nörobilişsel performansın ölçülmesinde PsychoPy programı ile deney tasarımının nasıl yapılacağına ortaya konulması, EEG cihazları ile deney tasarımına uygun deney tasarımının nasıl yapılabileceğine ışık tutmak ve PsychoPy programı ile EEG cihazlarının ortak olarak kullanımına yönelik tasarımlarda bulunmaktır. Bu kapsamda özellikle nörobilişsel performansın ölçülmesinde PsychoPy programı ve EEG cihazları ile ölçümünde dikkat edilmesi gereken temel hususlar aktarılmıştır.

2. NÖROBİLİŞSEL PERFORMANS

Nörobilişsel performans beyinde gerçekleşen nöronlar arası etkileşimin boyutu, bu etkileşimin etkinliği ve verimliliğini ifade etmektedir. Beyindeki sinirsel bağlantıların odak noktası olan biyolojik süreçleri inceleyen bir bilim alanı, genel olarak bilişin altında yatan süreçleri araştırır. Bu alanda, bilişsel aktivitelerin beyindeki sinirsel devreler tarafından nasıl etkilendiği veya kontrol edildiği soruları ele alınır. Bu etkileşimin özellikle zihinsel süreçlerde açığa çıktığı durumlar için söz konusu olmaktadır. Bu süreçlere dikkat, problem çözümü, hafıza, öğrenme ve düşünme gibi durumlar örnek verilebilir. Bilişsel performansın temel bileşenleri arasında işlem hızı (birinin bilgiyi anlayıp yanıtlama hızı), yönetici işlev (görevleri planlama, organize etme ve yönetme yeteneği), dikkat (görevlere odaklanma kapasitesi) ve hafıza (bilgiyi depolama ve hatırlama yeteneği) bulunmaktadır (Susanty vd., 2022; Pederson, 2024).

Modern beyin araştırmaları bilişsel işlevi hiyerarşik olarak düzenlenmiş olarak kavramsallaştırır. Evrimsel baskılar, giderek daha karmaşık bilgileri işleyebilen daha bütünleştirici sinir yapılarının gelişimini zorlamıştır. Bu da davranışsal esnekliğin ve uyarlanabilirliğin artmasına yol açmıştır. Serebral korteks ve özellikle prefrontal korteks, bu hiyerarşinin en üstünde yer alır ve daha yüksek bilişsel işlevlerin sinirsel temelini temsil eder (Frith ve Dolan, 1996). Tarihsel olarak, bilinç benzer bir şekilde ele alınmıştır. Bilinç, en üstteki nitelikler için frontal lobun gerekli olduğu işlevsel bir hiyerarşide sıralanan öz-yansıtıcı bilinç, dikkat, bellek, algı ve uyarılma gibi çeşitli niteliklerin seçilmesiyle tanımlanmaktadır (Dietrich, 2003).

Beyin, her biri çevreden farklı bir tür bilgi çıkarmak üzere tasarlanmış iki farklı türde sinir sistemi geliştirmiştir. Bir yandan, duygusal beyin, organizmanın belirli bir olayın biyolojik

önemini değerlendirmesine olanak tanıyan gelen bilgilere bir değer etiketi eklemek üzere tasarlanmıştır (LeDoux, 1996). Öte yandan, herhangi bir belirgin bilgidен yoksun ayrı ve paralel bir bilgi işleme hattı, ayrıntılı özellik analizi gerçekleştirmek üzere tasarlanmıştır. Çevrenin bu algısal değerlendirmesi, bilişsel işlemenin temeli olarak işlev gören karmaşık temsiller oluşturmak için kullanılır. Her bilgi işleme hattı, giderek daha yüksek düzeyli yapıların giderek daha karmaşık hesaplamalar gerçekleştirdiği işlevsel bir hiyerarşi içerir. Bu iki işlevsel sistem yalnızca anatomik olarak değil, aynı zamanda bilgiyi işleme biçimleri açısından da ayrılabilir. Bilişsel sistemin hesaplamalı modunun aksine, duygusal sistem bilgiyi algoritmik olmayan, beceriye dayalı bir şekilde hesaplıyor gibi görünmektedir (Churchland, 2002). Her sistem aktivitesinin bir kaydını tutar, böylece duygusal bellek duygusal devrenin bir parçası olmakla birlikte algısal ve kavramsal bellek bilişsel devrenin bir parçası haline gelmektedir (LeDoux, 1996).

Büyük ölçekli sinir ağlarının, beyin tarafından bilişsel işlevin uygulanması için temel bir alt yapı olduğu düşünülmektedir. Eğer öyleyse, o zaman bilişsellik (nörobilişsel ağlar) büyük ölçekli sinir ağlarının nasıl çalıştığı bilgisi olmadan bilişin kapsamlı bir şekilde anlaşılması mümkün değildir. Zorunlu olarak, böyle bir anlayış, bilişin karmaşıklıklarından sorumlu olabilecek olan ağ işleminin yapısal, işlevsel ve dinamik yönlerine ilişkin içgörü gerektirir. Anatomik yapı bilgisi, nörobilişsel ağların nasıl çalıştığını anlamak için temeldir. Filogenetik ve ontogenetik olarak belirlenen sinaptik bağlantı kalıpları, yaygın olarak dağıtılmış alan koleksiyonları arasında iletişime izin veren yapısal bir beyin alanları ağı oluşturur. Nörobilişsel ağların işlevi, çok çeşitli konfigürasyonlarda anatomik olarak bağlantılı kortikal ve subkortikal alanların seçici aktivasyonuna bağlıdır. Büyük ölçekli işlevsel ağlar, bilişsel işleve ifade veren işbirlikçi işlemeyi sağlar. Nörobilişsel ağ işlevinin dinamikleri, gerçek zamanlı olarak bilişsel işlevi ifade eden etkileşimli beyin alanlarının evrimleşen kalıplarıyla ilgilidir (Bressler, 2003; Bressler ve Tognoli, 2006).

Beyin ve zihin bilgisi arasındaki boşluk, yalnızca bilişsel işlemleri gerçekleştiren sinir sistemlerinin anlaşılmasıyla kapatılabilir. Bu bakış açısına göre, nörobilişsel ağ, sinirbilimi ve bilişsel bilimi birleştirmek için kritik bir kavramdır. Nörobilişsel ağlar, bilişin olduğu yüksek düzeyli beyin işlevlerini yürüten entegre büyük ölçekli sinir sistemleridir (Luria, 1962; Mountcastle, 1998; Başar ve Karakaş, 2004). İfadelerinin çeşitliliği bakımından çok sayıda olmalarına rağmen, beyin boyunca var olan nöroanatomik ve nörofizyolojik benzerlik göz önüne alındığında, bu ağların ortak çalışma yasalarını takip etmesi mantıksız değildir. Bu ağın anlaşılmasıyla nörobilişsel performansın altındaki sinir ağı yapısı anlaşılabilir. İzlenecek yaklaşım, nörobilişsel ağların anatomik yapısı, işlevleri ve aktif durumlarının dinamik örüntülenmesi arasında temelde karşılıklı ilişkilerin var olduğu ilkesine dayanmaktadır (Arbib vd., 1997).

2.1. Nörobilişsel Performansın Önemi

Günümüz hızlı teknolojik gelişmeleri içerisinde birey devamlı olarak bilişsel ve bilgi açısından çok yoğun olarak bombardımana maruz kalmaktadır. Yüksek nörobilişsel performans bireyin daha üretken olmasını, problem çözme kabiliyetinin her şartta artmasını ve karar alma konusunda daha etkin olmasını sağlamaktadır. Doğal olarak daha düşük nörobilişsel becerilere

sahip olmak bireyin yaşamını doğrudan etkileyecek, kişisel gelişimi sekteye uğratacak ve profesyonel bir gelişimi engelleyebilecektir. Bilgilerin doğru ve hızlı bir şekilde işlenmesini gerektiren teknoloji, finans ve sağlık gibi mesleklerde nörobilişsel performans çalışanlar için önemli farklılıklar oluşturabilecektir. Nörobilişsel performansın dinamik yapısından dolayı bireyin fiziki/ruhsal durumu ve çevresel etkenler doğrudan performansa etki edebilecektir. Statik olmayan bu yapıdan dolayı özellikle işverenler ile çalışanların nörobilişsel performansı artırıcı, onu iyileştirici ya da performans düşüşlerini engelleyici çalışmalar yapılmasını gerekli kılmaktadır (Meehan ve Bressler, 2012; Bressler ve Tognoli, 2006).

Son zamanlarda, insan nörobilişsel yetenekleri ve performansının incelenmesi ilgi ve önem kazanmaktadır. Bilişsel psikologlar, bilgiyi nasıl edindiğimizi ve işlediğimizi anlamak için dikkat, hafıza, öğrenme, düşünme, algı vb. gibi çeşitli bilişsel işlevleri inceler. Bu bilişsel yeteneklerin etkili bir şekilde çalışması, herhangi bir görevde daha iyi bilişsel performansla sonuçlanır. Nörobilişsel yetenekler, bir görevi başarıyla tamamlamak için gerekli olan beyin temelli becerilerdir (Chatterjee vd., 2021).

2.2. Nörobilişsel Beceriler

Bilişsel işlevler, “bilgi edinme, bilgiyi işleme ve muhakeme ile ilgili zihinsel süreçleri ifade eder ve algı, hafıza, öğrenme, dikkat, karar verme ve dil yeteneklerini kapsar” (Kiely, 2014). Nörobilişsel becerilerde DSM-5'tede 6 alana ayrılmıştır. Bunlar: sosyal biliş, algısal/duyusal-motor işlevler yürütücü işlevler, dil, bellek ve öğrenme ve karmaşık dikkattir (Yavuz, 2023).

Dikkat, bireyin belirli bir uyarana odaklanma kapasitesini ifade ederken, çalışma belleği, bilginin kısa vadede aktif bir şekilde işlenmesi ve korunmasıdır (Aupperle vd., 2012). Dikkat, zihinsel süreçlerde belirli bir uyarana veya uyaranlara odaklanma ve aynı zamanda diğer uyaranları göz ardı etme yeteneğini tanımlayan bir bilişsel mekanizmadır (Sergant, 1996). Sürekli dikkat, bir şeye uzun süre odaklanabilme yeteneğidir. Bir kişinin dikkat süresi, iç ve dış uyaranlar üzerindeki kontrole bağlıdır. İç uyaranlar, düşünceler veya anılar gibi şeyleri içerirken dış uyaranlar beş duyuyu içermektedir: görme, koku alma, dokunma, tat alma ve duyma (Asan, 2011). Tek bir şeye odaklanma, kişinin zamanı ve dikkati için yarışan dış uyaranları görmezden gelme yeteneğine seçici dikkat denilir (Bialystok, 2025). Aynı anda birden fazla şeye odaklanarak çoklu görev yapma yeteneğine bölünmüş dikkat denir (Kızılgut ve Can, 2024). Ayrıca bir uyaran kontrolü ögesini de içermektedir. Dikkat bölündüğünde, herhangi bir göreve ait bilgileri unutmadan her görevden belirli şeylere konsantre olabilme yetisidir (Akgül, 2024).

Bellek, yeni bilgileri öğrenme ve bu bilgileri bir süre sonra hatırlayıp hatırlama yeteneğidir (Jacob, Dodge ve Vasterling, 2019). Bellek geçmiş deneyimleri kodlar ve böylece gelecek planlarını mümkün kılar (Sun vd., 2024). Geçmiş bilgileri hatırlama yeteneğini ifade eden belleğe uzun süreli bellek denir (Barbier-Chebbah vd., 2024). Bu, geçmiş yıllardan gerçek anılar, insanların adları veya doğum günleri gibi küçük şeyler veya okuduğunuz veya çalıştığınız bilgiler olabilir. Uzun süreli hafıza, "kas hafızası" gibi fiziksel bedensel işlevler için de geçerlidir. Demans veya Alzheimer hastalığı olan kişilerde, uzun süreli hafızaları bozuldukça fiziksel yeteneklerinin de zamanla bozulduğu gözlemlenebilmektedir. Öte yandan, kısa süreli hafıza, bilgileri anında erişim için geçici olarak depolama yeteneğini tanımlar (Dong

vd., 2024). Çoğunlukla, yeni tanışılan birine adıyla hitap etmek, tamamlamak istenilen bir görevi hatırlamak veya kısa bir alışveriş listesini ezberlemek gibi senaryolar dahil olmak üzere mevcut görevler veya durumlar için geçerlidir.

Bilgi işleme hızı, bilişsel bir işlemin gerçekleştirildiği hızdır (Higgins vd., 2018). Bilgilerin beynimizde algılanma, anlamlandırılma, önceki bilgilerle arasında bağ kurma gibi süreçleri içermektedir. İşleme hızı diğer nörobilişsel becerilerle yakından ilişkili olup bir nevi temel işlevdir. Genel olarak bilişsel işlevlerde bir azalma, ilgili uyarana ve eldeki görevi tamamlamaya yönelik olan dikkati azaltabilir (Morey vd., 2009), bu durumda işleme hızını etkileyebilir (Scott vd., 2015).

İşitsel işleme, beyninizin sesleri analiz etme, ayırma ve karıştırma yollarını ifade eder ki bu da işitsel hafıza olarak adlandırılmaktadır (Li ve Cowan, 2022). Bu beyin işlevi eksikse, başkalarıyla sohbet etme, insanların ne söylediğini anlama veya hatta okuma ve film izleme konusunda sıkıntılar yaşanabilmektedir. İşitsel işleme benzer şekilde, görsel işleme beyninizin görselleri analiz etme ve ayırma yollarını ifade eder. Görsel işlemeyle ilgili olarak sıkıntı yaşayan kişiler okuma, GPS talimatlarını takip etme veya odaklarını görsel olarak bölme konusunda sorun yaşayabilirler (Brittain, McKendrick ve Surguladze, 2010). İşlem hızı genellikle beyninizin işitsel, görsel, içsel veya dışsal olsun bilgileri ne kadar hızlı analiz edip anlayabildiğini ifade eder. Bu bilişsel beceri genellikle yaşla birlikte azalmakta ve diğer bilişsel becerilerin sürdürülebilirliğini etkileyebilmektedir (Bora, 2018).

3. PSYCHOPY PROGRAMININ NÖROBİLİŞ ALANINDA KULLANIMI

PsychoPy, çok çeşitli ortamlarda görsel ve işitsel uyaranlar gerektiren deneyler yürütmek için halihazırda oldukça kullanışlı bir araçtır. Platformdan bağımsızdır, tamamen ücretsizdir, kullanımı kolaydır ve son derece çok yönlüdür. Ayrıca sunabileceği uyaran çeşitliliği, bunları sunabileceği doğruluk ve hız ve kurulum ve kullanım kolaylığı açısından sürekli olarak gelişmektedir. Açık kaynaklı bir proje olarak sürekli gelişimi, artan kullanıcı tabanından ve daha geniş Python topluluğundan faydalanmaktadır. Python ayrıca karmaşık veri analizi ve hesaplamalı modelleme dahil olmak üzere çok çeşitli diğer görevler için de uygun bir dildir. Veriler PsychoPy ve diğer Python tabanlı paketler arasında kolayca paylaşılabilir (örneğin depolanmış numpy dizileri kullanılarak) veya virgülle ayrılmış veya sekmelerle ayrılmış metin dosyaları kullanılarak diğer programlara aktarılabilir.

PsychoPy'nin üretebileceği uyaran çeşitliliği ve bunları gerçek zamanlı olarak üretmedeki zamansal hassasiyeti onu birçok sinirbilim çabası için ideal bir ortam haline getirir. Başlangıçta görme alanındaki psikofiziksel çalışmalar için tasarlanmıştı, ancak dokunmatik ekranlarla ara yüz oluşturma yeteneği de dahil olmak üzere daha geleneksel bilişsel psikoloji deneylerinde uyaranları sunmak için de ideal bir pakettir ve paralel ve seri portlara basit arayüzü sayesinde halihazırda birçok laboratuvar tarafından fMRI, MEG, EEG için kullanılmaktadır. PsychoPy nispeten gençtir ve geliştirmelere açıktır (Peirce, 2007).

PsychoPy'de en yaygın kullanılan uyaran, ekrandaki görsel bir yamayı kontrol etmek için kullanılan PatchStim'dir. Yamalar, periyodik dokular (sinüsoidal ızgaralar veya tekrarlayan çizgiler gibi) veya fotoğrafik görüntüler dahil olmak üzere herhangi bir bitmap tarzı veri

içerebilir. PatchStim uyarıları, görsel psikofizikte tipik olarak kullanılanlar (ızgaralar, Gaborlar vb.) veya daha üst düzey psikoloji ve bilişsel sinirbilim çalışmalarında kullanılanlar (fotoğrafik görüntüler gibi) veya sabitleme noktaları ve oklar gibi basit geometrik şekiller oluşturmak için çok çeşitli görüntü tabanlı nesneleri sunmak için kullanılabilir (Peirce, 2009).

Başka bir yaygın deneysel gereklilik, metnin deneklere talimatlar veya gerçek uyarılar olarak sunulmasıdır. PsychoPy, ana sistemde mevcut herhangi bir gerçek tip yazı tipinde net, yumuşatılmış metne basit erişim sağlayan bir uyarana sahiptir (açıkçası daha fazlası yüklenebilir). Bu uyarılar Unicode ile tamamen uyumludur, böylece semboller ve İngilizce olmayan karakterler dahil edilebilir. Metin nesneleri herhangi bir renk alanında renklendirilebilir ve pencerenin kalibre edildiği herhangi bir koordinat sistemiyle başvurulabilir (bkz. Windows). Ayrıca keyfi olarak ve gerçek zamanlı olarak döndürülebilirler (Peirce, 2007).

4. NÖROBİLİŞSEL PERFORMANSIN ÖLÇÜMLENMESİ

Geleneksel olarak, nörobilişsel performans belirli zihinsel süreçleri değerlendirmek için tasarlanmış standart testler kullanılarak ölçülmüştür. IQ testleri ve hafıza değerlendirmeleri gibi bu bilişsel performans testleri, bir bireyin bilişsel yeteneklerinin anlık görüntüsünü sağlar. Ancak, bu yöntemlerin önemli sınırlamaları vardır, çünkü gerçek dünyadaki bilişsel işleyişin karmaşıklığını ve değişkenliğini yakalamada sıklıkla başarısız olurlar.

Modern sinirbilimdeki deneylerin çoğu, deneklere işitsel veya görsel uyarıların sunulmasını gerektirirken, bu uyarıyı görme, hatırlama veya onunla etkileşim kurma yeteneklerinin veya sunumundan kaynaklanan beyin aktivitesinin bir ölçüsü alınır. Sonuç olarak, sinirbilimin uyarıların doğru bir şekilde sunulmasına ve katılımcı tepkilerinin toplanmasına olanak tanıyan araçlara ihtiyacı vardır. Bu araçlar, deneylerin oluşturulması için harcanan zamanı azaltmak için mümkün olduğunca kullanımı kolay olmalı ve tek bir bilim insanının kullanmayı öğrenmesi gereken yazılım çeşitliliğini azaltmak için mümkün olduğunca çok çeşitli uyarılar ve deneysel tasarımlar sunabilmelidir. Ek olarak, ideal yazılım paketi açık kaynaklı olmalı, böylece bilim insanları kodu tam olarak inceleyebilir ve "perde arkasında" tam olarak ne yapıldığını bilebilir, platformdan bağımsız olmalı ve elbette ücretsiz olmalıdır. Python tabanlı çok güçlü bir betik odaklı çerçeve içinde çok çeşitli görsel ve işitsel uyarıların ve çok çeşitli deneysel tasarımların oluşturulmasına olanak tanıyan açık kaynaklı bir yazılım kütüphanesi olan PsychoPy bu açılarından en kullanışlı olan programlardan biridir. Tamamen açık kaynaklı kütüphaneler ve teknolojiler üzerine kurulmuştur, böylece kullanıcı isterse sunduğu uyarılara katkıda bulunan tüm kodu inceleyebilir. Python'un ve mevcut birkaç çapraz platform Python kütüphanesinin gücünden yararlanarak, yazılım tamamen platformdan bağımsızdır ve Windows, Mac OS X ve Linux'ta dünya çapında birçok laboratuvarında kullanılmaktadır. Peirce, (2007) çalışması PsychoPy'nin tasarım felsefesini ve altta yatan mekanizmaları ile Vision Egg (Straw, 2008) ve Psychophysics Toolbox (Brainard, 1997; Pelli, 1997) gibi diğer yazılım paketleriyle ilişkisini açıklamaktadır. Bu açılarından kaynak eserlerden biri olarak değerlendirilebilecektir. PsychoPy, çeşitli nörobilim deneylerinin oluşturulmasını desteklemek amacıyla geliştirilmiştir. Kullanıcılar, standart Python sözdiziminde komut dosyaları yazarak geniş bir yelpazede görsel ve işitsel uyarıcılar üretebilir ve çeşitli harici donanımlarla etkileşime geçebilir (fMRI, EEG, MEG vb. gibi). Komut dosyalarının yapısı basittir ve kullanımı sezgiseldir. Bu sayede, yeni

deneyler hızlı bir şekilde oluşturulabilir ve önceden yazılmış bir komut dosyasını anlamak, minimum kod yorumu gerektirir. Ayrıca, PsychoPy demo veya simüle edilmiş nörobilim deneylerinde kullanılmak üzere filmler ve görüntü dizileri üretebilir (Peirce, 2009).

Görsel uyarıcıları iletmek ve EEG veri kaydını, olay tetikleyicilerini (zamansal işaretleyiciler) ve etiketleri Emotiv Pro ile otomatik olarak senkronize etmek için açık kaynaklı bir psikoloji yazılımı olan PsychoPy kullanılabilir (Zhou, Menassa ve Kamat, 2025). PsychoPy başlangıçta psikoloji deneylerinin programlanmasını desteklemek için bir dizi Python kütüphanesi olarak yazılmıştır. Daha sonra, kodlama yapmadan bileşenleri, rutinleri ve döngüleri seçip tanımlayarak deneyler oluşturulabilmesi için grafiksel bir kullanıcı arayüzü eklenmiştir. Gücü ve çok yönlülüğü, Python kod bileşenlerini iç içe geçirebilme ve hem yerel kullanım için Python'a hem de çevrimiçi kullanım için JavaScript'e (bir paralel PsychoJS kütüphanesi seti kullanılarak) derleyebilme yeteneğinden gelir. PsychoPy yerel olarak ücretsiz olarak kullanılmaya devam eder ve gelişimi Pavlovia sunucusunda barındırılan çevrimiçi deneyler ve anketler için lisanslar ve kredilerle desteklenir (Morys-Carter, 2025). Kullanıcılar, standart Python sözdiziminde komut dosyaları yazarak çok çeşitli görsel ve işitsel uyaranlar üretebilir ve çok çeşitli harici donanımlarla etkileşime girebilirler -fMRI, EEG, MEG vb.'de kullanılmasını sağlar- (Peirce, 2009).

Testler uygulanırken özellikle görsel ya da işitsel duylara da hitap etmesi diğer duyu organlarının da kullanılması ve onlar aracılığıyla veri elde edilmesi açısından önemlidir. PsychoPy programı ve EEG cihazlarının birlikte kullanımı aracılığıyla nörobilişsel performansın ölçülmesi için öncelikli olarak görsel uyaranlara ihtiyaç duyulmaktadır. Duygusal alan üzerine incelemeler yapan birçok çalışma, duygusal süreçlerin dinamiklerini ve altta yatan mekanizmalarını değerlendirmeyi ve anlamayı amaçlamaktadır. Çok sayıda çalışma, duyu bölümlerinin belirli bir durumun bilişsel değerlendirilmesiyle başladığını teorileştirmiştir (Ellsworth ve Scherer, 2003; Scherer, 1999, 2001). Burada görsel uyaran havuzu olarak özellikle olumlu, olumsuz ve nötr duyguları tespit etmeye yönelik olarak hazırlanmış ve birçok kültürde güvenilirlik-geçerlilik analizi yapılmış olan The Geneva Affective Picture Database (GAPED) veri havuzunun kullanılması uygun olacaktır (Dan-Glauser ve Scherer, 2011). GAPED'e ait istatistik analiz bulguları yer almaktadır:

Tablo 1. Her resim kategorisi için derecelendirmelerin özeti

Kategori	M(SD)	Median	Range	M(SD)	Median	Range
	Değerlik			Uyarılma		
Negatif						
Yılanlar	41.52(11.17)	41.54	16.66-63.66	53.63(10.72)	54.09	30.56-72.95
Örümcekler	35.12(11.37)	35.60	9.52-57.01	58.16(10.32)	57.75	37.38-78.43
İnsan Kaygıları	27.95(17.54)	24.70	0.72-61.41	58.71(15.02)	57.28	32.31-92.40
Hayvan İstismarı	21.26(12.40)	17.90	0.41-49.51	60.63(12.01)	61.95	28.41-89.04

Nötr	55.78(6.08)	55.04	40.95-68.85	24.93(7.75)	23.79	10.20-43.79
Pozitif	89.65(6.20)	91.12	71.86-98.74	21.60(10.72)	19.62	5.85-66.01
	İçsel (ahlaki) normlar			Dış (yasal) normlar		
Negatif						
İnsan Kaygıları	29.84(17.76)	27.21	0.58-77.09	35.41(17.44)	34.17	1.02-76.63
Hayvan İstismarı	26.98(13.94)	23.80	0.36-75.41	36.38(15.57)	33.39	0.45-78.69

Kaynak: Dan-Glauser ve Scherer, (2011)¹

GAPED aracılığıyla EEG cihazları ölçümlemesiyle olumlu, olumsuz ve nötr duygular hakkında istatistiki veriler toplanabilecektir. Özellikle nörobilişsel performansın ölçülmesinde görsel hafızaya yönelik olarak burada yer alan resimler kullanılabilecektir. Veri setinde kullanılacak resimlerin belirlenmesi aşamasından sonra hangi testlerin nörobilişsel performansı ölçeceğine yönelik olarak ayırım tamamen araştırmanın tasarımı ve cevap aranan sorulara göre değişmektedir. Bu aşamada bir takım varsayımlar ve sınırlılıklarında olduğu unutulmamalıdır. Özellikle EEG kaydı yapılırken dış uyaranların (Çevresel ses, ışık, oturuş koltuğun ergonomikliği, şebeke elektriği vb) EEG kayıtlarında dalgalanmalara sebebiyet verebileceği unutulmamalı ve bu uyaranlara yönelik olarak gerekli filtreleme işlemlerinin yapılması gerekmektedir. Deneyin tasarım aşamasında özellikle EEG verilerinin elde edilmesi sürecinde en önemli hususlardan birisi olduğu unutulmamalı. Grsel uyaranlar arasında yeterli bekleme sürelerinin olmaması bir önceli resme yönelik dalgalanımın sonraki resimde halen devam etmesine sebebiyet verebileceğinden dolayı araştırmacı için yanlış çıkarımların yapılmasına neden olabilecektir. İstatistiksel Tip-1 hataya maruz kalmamak için özellikle uyaranlar arası yeteri kadar bekleme süresinin olması gerekmektedir. Bu süre her ne kadar araştırmanın tasarımı ve uyaranın türüne göre değişiklik gösterecek olsa da genellikle uyaran öncesi 200 ms ve sonrası 800 ms aralığında, bazen de 1200ms sonrasına kadar olan dalgalanım incelenmektedir. Geç potansiyel dalgalanımların diğer uyaranın uyarı öncesi kayıda tabii tutulan 200ms öncesine denk gelmemesine özen gösterilmelidir (Lucke, 2014; Fabiani, Gratton ve Federmeier, 2007).

Test/deney geçerlilik ve güvenilirliğinin sağlanmasından sonra nörobilişsel performansın ölçülmesinde kullanılacak testlerin hazırlanmasında hangi testlerin kullanılması gerektiği araştırmada incelenecek nörobilişsel boyutlara göre değişecektir. Genel olarak nörobilişsel performansı ölçmek için parmak tıklatma, sözel hafıza, görsel hafıza ve stroop testlerinin uygulanması ve elde edilen skorlara göre kıymetlendirmenin yapılması yeterli olacaktır. Parmak tıklatma testi, üst ekstremitelerdeki motor performansını (Barut vd., 2013), yardımcı

¹ Altı resim klasörü (Sn = yılan resimleri, Sp = örümcek resimleri, H = insan kaygıları resimleri, A = hayvan istismarı resimleri, N = nötr resimler, P = olumlu resimler) ve 730 GAPED resminin iki veya dört boyutuna ilişkin derecelendirmeleri içeren altı metin dosyası (aynı ad yapısı) www.affective-sciences.org/researchmaterial adresinden 7 numara altında indirilebilir. “Cenevre Duygusal Resim Veritabanı (GAPED): Duygu uyandırma için 730 resim veritabanı.” Resim adı kategorinin koduyla başlar (yukarıya bakın) ve üç basamaklı bir sayı izler.

kas kontrolü ve motor yeteneğini değerlendirmek amacıyla 19. yüzyılın başlarından itibaren uygulanmaya başlanmıştır (Jobbágy vd., 2005). Stroop testi seçici dikkatin kapasitesiyle becerisini, özel olmayan yürütücü işlemlerin yeteneğini tespit ve bu süreçlerdeki işlemsel hızın ölçümlemesinde kullanılabilmektedir (Bal, 2021). Görsel hafıza, daha önce görülen görsel uyaranların şeklini, ayrıntılarını, konumunu veya diğer önemli özelliklerini görsel olarak hatırlama yeteneğidir (Budak, 2003). Görsel tanıma belleği, temporal lob yapılarını içeren dağıtılmış bir sinir devresi kümesi tarafından desteklenir (Prusky vd., 2004). Prefrontal korteks lateralizasyonu üzerine yapılan araştırmalar, kelimelerin kodlanmasının sol prefrontal kortekste gerçekleştiğini göstermektedir (Floel vd., 2004). Her yapılan test (parmak tıkkatma testi, stroop test, sözel bellek testi ve görsel bellek testi) beyinin farklı bir bölgesinde yoğun bir aktivite oluşmasına neden olmakta bu aktivitede kafa derisinin belirli noktalarında diğer noktalara göre daha fazla elektrik yükü algılanmasına neden olmaktadır. Bu yoğunlaşmanın ölçülmesi nörobilişsel ölçülen kişinin nörobilişsel performansını ortaya koyacaktır. Aynı ölçüm prosedürün diğer deneye katılanlara da birebir uygulanması ile elde edilecek verilerin birbirleriyle kıyaslandırılması istatistiki olarak daha anlamlı olacaktır.

Elektroensefalografi (EEG), nöropazarlama araştırmalarında beyin aktivitesini gözlemlemek için kullanılan temel teknolojilerden biridir. Diğer yöntemlerle karşılaştırıldığında hassastır: saniyede binlerce kez meydana gelen beyin durumlarındaki değişiklikleri, kelimenin tam anlamıyla "düşünce hızında" ölçer. Ayrıca nispeten düşük maliyetlidir ve kullanımı kolaydır. Ancak, EEG kullanımı tamamen belirli tahditlerde tamamen uzak değildir. Sinyal-gürültü oranı (SNR), EEG veri toplama ve analizi için en önemli metodolojik zorluklardan biridir. Kafa derisi tarafından kaydedilen elektriksel aktivite, kalp aktivitesi, göz hareketleri ve göz kırpmalar, diğer yüz kası hareketleri vb. gibi vücudun diğer kısımları tarafından üretilen çok sayıda gürültü -artefakt olarak adlandırılır- ile birleştirilmiş gerçek beyin sinyallerinin bir karışımından oluşur ve bunlar beynin ürettiğinden yaklaşık 100 kat daha büyük elektrik sinyalleri üretebilirler. Bu nedenle herhangi bir EEG veri analizinin ilk görevi, bu diğer sinyalleri beynin kendisi tarafından yayılan sinyallerden ayırmaktan oluşan artefaktları gidermedir (Bang, Choi ve Park, 2013). Harici gürültünün bir diğer kaynağı da EEG verilerinin kaydedildiği ortamdır. Bu çevresel gürültünün en yaygın kaynakları, elektrik tesisatı bulunan herhangi bir odadaki ortam elektrik akımıdır (50 Hz veya 60 Hz, bulunan ülkeye göre) ve EEG sensörlerine yakın mesafedeki diğer elektrikli ekipmanlardır. Bu sinyaller genellikle belirli frekanslardaki sinyalleri ortadan kaldıran bir çentik filtresi kullanılarak EEG kaydından kaldırılır (Luck, 2014).

İç gürültüyle başa çıkmak için kullanılan ana teknik tekrarlama ve ortalama. Bu, birçok nöropazarlama EEG çalışmasında kullanılan çok yaygın bir yöntem olan Olay İlişkili Potansiyel (ERP) analizi adı verilen bir EEG analizi alt kategorisi kullanılarak en iyi şekilde gösterilebilir (Yao vd., 2019). ERP, EEG içindeki bir sinyaldir ve bilginin beyinde nasıl işlendiğini ortaya koyar. Bu sinyal, EEG kaydının bir olayın başlangıcıyla, örneğin bir kelime veya görüntünün sunumuyla zaman kilitlenmesiyle elde edilebilir. Tekrarlama ve ortalama alma, ERP çalışmalarında ilgi duyulan sinyali diğer beyin aktivitesinin gürültüsünden ayırmak için kullanılır. Altta yatan varsayım, bir uyaran olayı tarafından tetiklenen sinyalin birden fazla deneme boyunca nispeten sabit kalacağı, diğer tüm sinyallerin ise denemeler boyunca rastgele

gerçekleşeceği varsayımdır. Bu nedenle, bir veya daha fazla kişinin aynı uyaran olayına tekrar tekrar maruz kaldığı birden fazla denemenin ortalaması alındığında, sinyal rastgele dağılmadığı için öne çıkmaya devam edecektir. Ancak gürültü sıfıra düşme eğiliminde olacaktır. Böylece gürültü büyük oranda ERP ortalamasından kaybolacak ve incelenmek istenilen sinyalin daha iyi incelenmesini sağlayacaktır (Dietrich ve Kanso, 2010; Dien, 2010).

Genel olarak EEG cihazlarıyla elde edilen verilerin analizi çeşitli programlar aracılığıyla analiz edilebilmektedir. Bunlar arasında Matlab programı en çok kullanılanıdır. Matlab'a eeglab, eeglab'a da erplab eklentileri eklenmesi gerekmektedir. Böylece yazılımsal olarak gerekli yeterlilik sağlanmış olacaktır. Veriler analiz edilirken de dikkat edilmesi gereken bir dizi önerilecek adımlar bulunmaktadır. İlk olarak ICA bileşen analizi öncesi yapılması gerekenlerdir. 1-30 Hz alçak/yüksek geçirgenlik filtresi uygulanması, veri örneklemini 100 Hz örnekleme dönüştürmek, deney esnasında verilen molalar varsa bu molaların olduğu kısımların verilerden silinmesi, Çok fazla zirvelerin olduğu bir nevi çılgın EEG periyotlarının çıkarılması (EOG kanallarından gelen veriler hariç tutulmak kaydıyla 500 μ v ve 1000 ms eleme kriteri yeterli olacaktır). İlk adımlar tamamlandıktan sonra ICA bileşen ayrışması işlemi gerçekleştirilecektir: bipolar EOG kanalları ve kötü kanallar hariç tutulmalı, ICA bileşen analizi gerçekleştirilmeli, analiz sonucu çıkan bileşenler kafaderisi dağılımları ve istatistiki sonuçları incelenerek uygun olmayan bileşenlerin reddedilmesi ve en son olarak tamam olan ICA bileşenlerinin ana veriye aktarılması. Araştırmaya göre tekrardan referans yapılacaksa istenilen elektrotlara göre verinin tekrar referanslanması, olay listesinin eklenmesi, Binlister'ın çalıştırılması, araştırma amacına göre değişmekle birlikte -200 800 ms periyodunda epokların oluşturulması ve mevcut verinin tekrardan kaydedilmesi. Mevcut parametrelerle artefakt tespiti yapılmalı, deneydeki uyarıyı etkileyebilecek göz kırpma ve göz hareketlerinin tespit edilmesi, adım fonksiyonunun 200ms ve adım boyunun 10ms olarak ayarlanmasıyla adım fonksiyonu analizinin gerçekleştirilmesi, göz kırpma için 50 μ v, göz hareketleri için 32 μ v eşik değerlerinin girilmesi, CRAP'lar varsa bunların tespiti. Bu aşamaların tamamlanmasıyla birlikte veriler grand average (büyük ortalama) için uygun olacaktır.

EEG veri analizi için izlenecek adımları özetleyecek olursak epoklara ayırmadan önce 0,1 Hz yüksek geçirgenlik, 30 Hz alçak geçirgenlik filtresi uygulamak, epokları -300 1500 ms aralığında tutmak, ICA bileşen analizi ile göz artefaktlarının temizlenmesi, 100 ms'lik zamansal pencerede ± 100 μ v voltaj sapmalarının olduğu dönemlerin reddi, %25'i aşan ret olup olmadığının kontrolü ve ortak genliklerin oluşturulması. EEG veri analizi sonrası istenilen yöntemlerle elde edilecek skorlar SPSS veri analizi programı gibi programlara veri girişi yapılarak diğer yöntemlerle elde edilen verilerle birlikte analiz edilmesini sağlayacaktır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Her araştırma kendi amacı, problemi, hipotezi ve araştırma modeline göre farklılaşmaktadır. Bu farklılaşma beraberinde araştırmada kullanılacak yöntem ve metodolojiye beraberinde ayrıştırmaktadır. Özellikle nörobilişsel performansın ölçülmesi alanında yapılacak araştırmalar ölçülmesi istenen nörobilişsel performanslar ile ölçüm ve kıymetlendirme metodlarına göre özellik arz edecektir. Dolayısıyla araştırma tasarımından tasarımına göre farklılıklar söz konusu olacaktır. Bu çalışmada nörobilişsel performansın ölçülmesinde

PsychoPy programı ile deney tasarımının nasıl yapılacağına ortaya konulması, EEG cihazları ile deney tasarımına uygun deney tasarımının nasıl yapılabileceğine ışık tutmak ve PsychoPy programı ile EEG cihazlarının ortak olarak kullanımına yönelik tasarımlarda bulunulmuştur.

PsychoPy, araştırmacıların çok çeşitli bilişsel ve nörobilimsel deneyler yürütmesine olanak tanıyan ücretsiz ve açık kaynaklı bir uygulama olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Öncelikle masaüstü ortamları için tasarlanan bu uygulama, komut dili olarak Python'ı kullanır ve programlama bilgisine ihtiyaç duymadan deneyler tasarlamak için zengin bir araç seti sunmaktadır. Bilişsel deneylerin dünya çapında erişilebilir olmasını sağlayarak eşsiz bir erişim sunmaktadır. Gerçek zamanlı veri toplama, sağlam güvenlik önlemleri ve GitHub entegrasyonu gibi özelliklerle biliş, bilişsel bilim dünyasında önemli hale gelmektedir. Ayrıca EEG cihazları ile entegrasyonu bulunması açısından nörobilişsel alanda kullanımı kolaydır (Peirce, 2009).

Nörobilişsel performansın PsychoPy programı ve EEG cihazı ile ölçümünde araştırmacıların verilerin sağlıklı elde edilmesi açısından dikkat etmeleri gereken bir takım hususlar bulunmaktadır (Peirce, 2007). Öncelikli olarak PsychoPy programının hangi verileri kayıt altına alacağı programda belirtilmeli ve verilerin anlık olarak kaydedilip kaydedilmediği test edilmelidir. Kullanılan EEG cihazının kendi markasına ait yazılımı var ise bu yazılımın PsychoPy ile uyumlu olup olmadığı tespit edilmelidir. Bu aşamalar gerçekleştirildikten sonra deney uygulamaya geçilmeden önce test edilmeli, elde edilen veriler eşliğinde tasarımdaki hatalara bakılmalı ve düzeltilmelidir. Özellikle nörobilişsel çalışma alanında yapılan araştırmalarda yazılımsal ve donanımsal etkiler elde edilecek verileri etkileyebileceği için deney tasarımı konusunda daha dikkatli olunması gerekmektedir.

Nörobilişsel performansın ölçülmesinde çok çeşitli donanımsal ve yazılımsal enstrümanlar kullanılabilecektir. Bu alanda araştırma yapmak isteyenler sadece bu programlara bağlı kalmadan diğer programlarında olumlu/olumsuz yönlerini değerlendirmelidir. Bu araştırmada özel gereksinimi olan, dezavantajlı gruplar ya da sadece çocuklara yönelik olan nörobilişsel performans ölçümüne değinilmeyip genel deney ve araştırma tasarımı aktarılmıştır. Bu alanlarda çalışma yapılması durumunda alan yazınının ve bu alanlarda yapılmış araştırmaların incelenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Arbib, M., Érdi, P. ve Szentágothai, J. (1997). *Neural Organization: Structure, Function and Dynamics*. MIT Press, Cambridge, MA.
- Aupperle, R. L., Melrose, A. J., Stein, M. B., & Paulus, M. P. (2012). Executive function and PTSD: Disengaging from trauma. *Neuropharmacology*, 62(2), 686–694. doi:10.1016/j.neuropharm.2011.02.008
- Bal, F. (2021). Neurocognitive Investigation of the Stroop Effect. *Cyprus Turkish Journal of Psychiatry & Psychology (CTJPP)/Kıbrıs Türk Psikiyatri ve Psikoloji Dergisi*, 3(3).
- Bang J. W., Choi J. S. ve Park K. R. (2013) Noise Reduction in Brainwaves by Using Both EEG Signals and Frontal Viewing Camera Images. *Sensors* 13:6272-6294.

- Barut, Ç., Kızıltan, E., Gelir, E., & Köktürk, F. (2013). Advanced analysis of finger-tapping performance: a preliminary study. *Balkan medical journal*, 2013(2), 167-171.
- Başar, E., Karakaş, S. (2004). Memory and Whole-Brain Work: Draft of a Theory Based on EEG Oscillations. In: Başar, E. (Ed.), *Memory and Brain Dynamics*. CRC Press, Boca Raton, pp. 209–216.
- Bora, E. (2018). Bilişsel işlevler ve psikiyatri. *Psikiyatride Güncel-Tanı ve Sağaltımda Bilişsel Belirtiler*. Ankara: TPD yayınları.
- Brainard, D. H. (1997). The psychophysics toolbox. *Spat. Vis.* 10, 433–436.
- Bressler, S. L., & Tognoli, E. (2006). Operational Principles of Neurocognitive Networks. *International journal of Psychophysiology*, 60(2), 139-148.
- Bressler, S. L. (2003). Context rules. *Behav. Brain Sci.* 26, 85.
- Brittain, P., McKendrick, A., & Surguladze, S. (2010). Visual processing, social cognition and functional outcome in schizophrenia. *Psychiatry research*, 178(2), 270-275.
- Budak, S., (2003). “Psikoloji Sözlüğü”, 2. Baskı.
- Chatterjee, D., Gavass, R., Samanta, R., & Saha, S. K. (2021). Electroencephalogram-based cognitive performance evaluation for mental arithmetic task. In *Cognitive Computing for Human-Robot Interaction* (pp. 85-101). Academic Press.
- Churchland, P. S. (2002). *Brain-wise*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Dan-Glauser, E. S., & Scherer, K. R. (2011). The Geneva affective picture database (GAPED): a new 730-picture database focusing on valence and normative significance. *Behavior research methods*, 43, 468-477.
- Dedemen, F., & İnan, İ. E. (2019). Ovacık İlçesinde Yer Alan İşletmelerin Güvenlik Algıları. *Turkish Studies-Economics, Finance, Politics*, 14(2), 187-216.
- Dien J (2010) The ERP PCA Toolkit: an open source program for advanced statistical analysis of eventrelated potential data. *Journal of neuroscience methods* 187(1):138-145.
- Dietrich, A. (2003). Functional Neuroanatomy of Altered States of Consciousness. The Transient Hypofrontality Hypothesis. *Consciousness and Cognition*, 12, 231–256.
- Dietrich, A., & Kanso, R. (2010). A review of EEG, ERP, and neuroimaging studies of creativity and insight. *Psychological bulletin*, 136(5), 822.
- Ellsworth, P. C., & Scherer, K. R. (2003). Appraisal processes in emotion. In R. J. Davidson, H. H. Goldsmith, & K. R. Scherer (Eds.), *Handbook of affective sciences* (pp. 572–595). Oxford: Oxford University Press.
- Everitt, B. J., & Robbins, T. W. (2005). Neural systems of reinforcement for drug addiction: from actions to habits to compulsion. *Nature neuroscience*, 8(11), 1481-1489.
- Fabiani, M., Gratton, G., & Federmeier, K. D. (2007). Event-related brain potentials: Methods, theory, and applications. *Handbook of psychophysiology*, 3, 85-119.

- Floel, A., Poeppel, D., Buffalo, E.A., Braun, E., Wu, C.W., J. Seo, H., Stefan, K., Knecht, S. ve G. Cohen, L. (2004), "Prefrontal Cortex Asymmetry for Memory Encoding of Words and Abstract Shapes Cerebral Cortex" *Cerebral Cortex*, April 14,404-409.
- Floresco, S. B., Tse, M. T., & Ghods-Sharifi, S. (2008). Dopaminergic and glutamatergic regulation of effort-and delay-based decision making. *Neuropsychopharmacology*, 33(8), 1966-1979.
- Frith, C. D., & Dolan, R. (1996). The role of the Prefrontal Cortex in Higher Cognitive Functions. *Cognitive Brain Research*, 5, 175–181.
- Gümüş, N., Kartal, S., & İnan, İ. E. (2017). Tüketicilerin Kırsal Gıda Ürünlerine Yönelik Algılarının İncelenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 3(14), 144-153.
- Gümüş, N., & İnan, İ. E. (2018). Gıda Sektöründe Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin Helal Gıda Sertifikasına Yönelik Algılarının İncelenmesi: TR 82 Bölgesi 1. *Third Sector Social Economic Review*, 53(3), 794.
- Hayes, H. B., & Magne, C. L. (2025). Dataset of 37-subject EEG recordings using a low-cost mobile EEG headset during a semantic relatedness judgment task. *Data in Brief*, 111390.
- Higgins, D. M., Martin, A. M., Baker, D. G., Vasterling, J. J., & Risbrough, V. (2018). The relationship between chronic pain and neurocognitive function a systematic review. *The Clinical Journal of Pain*, 34(3), 262–275.
- Jacob, S. N., Dodge, C. P., & Vasterling, J. J. (2019). Posttraumatic stress disorder and neurocognition: A bidirectional relationship? *Clinical Psychology Review*, 72, 101747. doi:10.1016/j.cpr.2019.101747
- Jobbágy, Á., Harcos, P., Karoly, R., & Fazekas, G. (2005). Analysis of finger-tapping movement. *Journal of neuroscience methods*, 141(1), 29-39.
- Kiely, K. M. (2014). Cognitive Function. In A. C. Michalos (Ed.), *Encyclopedia of Quality of Life and Well- Being Research* (pp. 974-978). Springer Netherlands. https://doi.org/10.1007/978-94-007-0753-5_426
- Kurniawan, I. T., Guitart-Masip, M., & Dolan, R. J. (2011). Dopamine and effort-based decision making. *Frontiers in neuroscience*, 5, 9616.
- LeDoux, J. (1996). *The Emotional Brain*. New York: Touchstone.
- Luck, S. J. (2014). *An introduction to the event-related potential technique*. MIT press.
- Luria, A.R. (1962). *Higher Cortical Functions in Man*. Basic Books, New York.
- Meehan, T. P., & Bressler, S. L. (2012). Neurocognitive Networks: Findings, Models, and Theory. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 36(10), 2232-2247.
- Morey, R. A., Dolcos, F., Petty, C. M., Cooper, D. A., Hayes, J. P., & LaBar, K. S. (2009). The role of trauma-related distractors on neural systems for working memory and emotion

- processing in posttraumatic stress disorder. *Journal of Psychiatric Research*, 43(8), 809–817. doi:10.1016/j.jpsychires.2008.10.014
- Morys-Carter, W. (2025). Cognitive experiments in PsychoPy. *The Cognitive Psychology Bulletin*. 1. 53-55. 10.53841/bpscog.2025.1.10.53.
- Mountcastle, V. B. (1998). *Perceptual Neuroscience: the Cerebral Cortex*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Pederson, M. (2024). Managing and Measuring Cognitive Performance. <https://imotions.com/blog/insights/managing-and-measuring-cognitive-performance/> ET: 10.03.2024
- Peirce, J. W. (2007). PsychoPy-Psychophysics Software in Python. *J. Neurosci. Methods* 162, 8–13.
- Peirce, J. W. (2009). Generating Stimuli for Neuroscience using PsychoPy. *Frontiers in Neuroinformatics*, 2, 343.
- Pelli, D. G. (1997). The VideoToolbox software for visual psychophysics: transforming numbers into movies. *Spat. Vis.* 10, 437–442.
- Raghuvanshi, A., Sarin, M., Shukla, P. K., Verma, S., & Chaurasiya, R. K. (2022). A comprehensive review on a brain simulation tool and its applications. *AI-Enabled Smart Healthcare Using Biomedical Signals*, 26-51.
- Sandel, N. (2015). *High School Lacrosse And Soccer Players' Neurocognitive Performance And Symptoms Before And After Concussion*. Institute of Graduate Clinical Psychology, Widener University. Proquest Dissertation (UMI Number: 3738377).
- Scherer, K. R. (1999). Appraisal theory. In T. Dalgleish & M. Power (Eds.), *Handbook of cognition and emotion* (pp. 637–667). Chichester: Wiley.
- Scherer, K. R. (2001). Appraisal considered as a process of multi-level sequential checking. In K. R. Scherer, A. Schorr, & T. Johnstone (Eds.), *Appraisal processes in emotion: Theory, methods, research* (pp. 92–120). New York: Oxford University Press.
- Scott, J. C., Matt, G. E., Wrocklage, K. M., Crnich, C., Jordan, J., & Southwick, S. M. (2015). Quantitative meta-analysis of neurocognitive functioning in posttraumatic stress disorder. *Psychological Bulletin*, 141(1), 105–140.
- Seçer, E., & Kaya, D. Ö. (2022). Problem Çözme ve Karar Vermenin Nörobilişsel Süreci: Geleneksel Bir Derleme. *Türkiye Klinikleri Journal of Health Sciences/Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi*, 7(2).
- Sergeant, J. A. (1996). A theory of attention: An information processing perspective. In GR Lyon, NA Krasnegor (Eds.), *Attention, memory, and executive function*.
- Straw, A. D. (2008). Vision egg: an open-source library for realtime visual stimulus generation. *Front. Neuroinformatics* 2, 4.

- Susanty, E., Sijbrandij, M., van Dijk, W., Srisayekti, W., de Vries, R., & Huizink, A. C. (2022). The effects of psychological interventions on neurocognitive functioning in posttraumatic stress disorder: a systematic review. *European Journal of Psychotraumatology*, 13(1), 2071527.
- Yao, D., Qin, Y., Hu, S., Dong, L., Bringas Vega, M. L., & Valdés Sosa, P. A. (2019). Which reference should we use for EEG and ERP practice?. *Brain topography*, 32, 530-549.
- Yavuz, B. E. (2023). Çocuk Ve Ergen Ruh Sağlığı Ve Hastalıkları Anabilim Dalı İntihar Davranışı İle Başvuran Ergenlerin Sosyal Kognisyon Ve Nörobilişsel Özelliklerinin İntihar Davranışı Göstermeyen Depresyon Tanılı Ergenler Ve Sağlıklı Kontrollerle Karşılaştırılması. Uzmanlık Tezi, Tıp Fakültesi, Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Zhou, X., Menassa, C. M., & Kamat, V. R. (2025). Towards Probabilistic Inference of Human Motor Intentions by Assistive Mobile Robots Controlled via a Brain-Computer Interface. arXiv preprint arXiv:2501.05610.

GİRİŞİMCİLİK ÜZERİNE YAZILAN AKADEMİK KİTAPLARA DAİR KRİTİK A CRITICISM OF ACADEMIC BOOKS ON ENTREPRENEURSHIP

Dr. Serhat SOYŞEKERCİ

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
serhatsoysekerci@hotmail.com
ORCID ID: 0000-0002-8427-0184

ÖZET

Bugün girişimcilik üzerine yazılan çok fazla akademik kitap vardır. Bunu popüler bir gelişme olarak görmekle birlikte birtakım girişimcilik kitaplarının aynı tema üzerine yoğunlaşarak konuları yekpare işledikleri görülmektedir. Bu hususa ilişkin ortaya çıkan sorunsaldan hareketle, altı temel soruya yanıt aranmaktadır. *Birincisi*, girişimcilik, on dokuzuncu yüzyılın kavramlarından ayrı ve yepyeni bir şey olarak küreselleşme maskesine gizlenerek ele alınabilir mi? *İkincisi*, girişimcilik, sosyal homojenliğe indirgenebilir mi? *Üçüncüsü*, girişimcilik, günümüzün kâr ve sermaye kavramlarını on dokuzuncu yüzyılın fabrika işçileri üzerinde sermayenin temellük ederek test ettiği gerçeğini görmezden gelip, bugün ortaya mucizevî tablo çıkarmaya dayalı sunî mutluluk portresi mi çizmektedir? *Dördüncüsü*, girişimci, şirket çatısı altında çalışanları istihdam etmek yerine, mucit kişiler olarak mı değerlendirilmelidir? *Beşincisi*, girişimcilik, sadece derslerde öğrenilebilir ve bir meslek olarak ele alınabilir mi? *Altıncısı*, iş idareciliği alanında Türk akademi dünyası piyasa ile ne kadar iç içedir? Bildiride bu altı problemten hareketle, piyasada var olan girişimcilik kitaplarının birbirine benzerliği ve ayrışan yönleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Girişimcilik, Sosyal Homojenlik, Küreselleşme, Piyasa.

ABSTRACT

There are many academic books written on entrepreneurship today. Although this situation is seen as a popular development, it is seen that some entrepreneurship books focus on the same theme and deal with the subjects as a single entity. Based on a problematic issue that has emerged regarding this issue, answers are sought to six basic questions. First, is entrepreneurship being addressed as something completely new, disconnected from the concepts of the nineteenth century and hidden under the mask of globalization? Second, can entrepreneurship be reduced to social homogeneity? Third, does entrepreneurship draw a portrait of artificial happiness based on creating a miraculous picture, ignoring the fact that capital appropriated and tested today's concepts of profit and capital on the factory workers of the nineteenth century? Fourth, should entrepreneurs be evaluated as inventors instead of employing employees under the roof of the company? Fifth, can entrepreneurship be learned only in classes and can it be a profession? Sixth, how intertwined is the Turkish academic world with the market, especially in business management? In this study, the similar and different aspects of entrepreneurship books existing in the market are addressed, based on these six basic problems.

Keywords: Entrepreneurship, Social Homogeneity, Globalization, Market.

1. GİRİŞ

Türkiye'de girişimcilik üzerine yazılan çok sayıda kitap vardır. Bu konuya dair bir yandan akademik diğer yandan uygulama dünyasına odaklı kitaplar; iş, ticaret, ekonomi, iş idareciliği ve dolayısıyla iş dünyasına özgü dinamikleri ele alarak okuyucuya rehberlik niteliği kazandırmaktadır. Bunun hâricinde, son zamanlarda girişimcilik ekosistemine ilişkin bilgiler sunan kitapların olduğu da görülür. Girişimcilik temalı çok sayıda akademik kitap olması girişimciliği cazip kılmaktadır. Bunu popüler gelişme olarak görmekle birlikte, pek çok kitabın benzer tema üzerine yoğunlaşarak konuları yekpare işledikleri gözden kaçmamaktadır. Genellikle iş kurma süreci, inovasyon, finansman, pazarlama stratejileri, lojistik, bilgi teknolojileri, yapay zekâ, iş idareciliği ve yönetim gibi konular ele alınmaktadır. Bu konuların popülerliği arttıkça, girişimcilik kitaplarının da aynı tema etrafında dönerek benzer içerikler sunması kısır döngü yaratmaktadır. Kuşkusuz bazı kitaplar özgün bakış açısı sunarken, bazıları mevcut bilgiyi yeniden ele almaktadır. Ayrıca, akademik alanda yazılmış kitapların gereğinden fazla kuramsal olması, salt iş dünyasına dönük kitapların da gereken kuramsal altyapıdan mahrum olması bu ve buna benzer çeşitli sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

2. GİRİŞİMCİLİK TEMALİ AKADEMİK KİTAPLARA DAİR KRİTİK

Akademik alanda yayımlanan girişimcilik kitapları ağırlıklı olarak teori odaklıyken, sektöre dair kitaplarının uygulamalı ve saha temelli oldukları görülmektedir. Ancak her iki alanda (akademik ve iş dünyası) birbirine benzer temaların tekrarlandığı gözden kaçmamaktadır. Bu hususu altı başlık altında ele almaya çalışacağız.

I) Girişimcilik tanımına ilişkin etimolojik kopuş

Girişimcilik kavramını tarihsel köklerinden koparmak, etimolojisini de ihmal etmek demektir. Akademik kitapların bazıları teorik anlamda tarihsel tanımlardan bahsederken, tanımların birbirlerinin alıntıları olabildiği görülmektedir. Her şeyden önce girişimciliğin kökeninde “iktisat” yatmaktadır. Girişimciliğin kavramsal tanımı da “iktisat” ile ilişkisinden doğmuş, gelişmiştir. Bazı girişimcilik kitapları, bugünün dijital dünyasını ele alırken, kavramın süreklilik taşıdığını dikkate almadan, günümüz iş modellerini “yepyeni” bir kavram şeklinde öne çıkarma gayretindedir. Gerçekten de, özellikle “dijital çağ” diye addedilen iş modelleri "devrim" niteliğinde ya da “yepyeni” şekilde tanıtılırken, girişimciliğin tarihsel sürekliliği göz ardı edilmektedir. Oysa girişimcilik uzun geçmişi olan olgudur ve temel ilkeleri, farklı

dönemlerde değişen tekniğe ve iş modellerine rağmen büyük ölçüde aynıdır. Girişimcilik, ister sanayi devrimi isterse dijital çağ olsun, “inovasyon”, “risk alma”, “değer yaratma” ve “pazar ihtiyacına yanıt verme” gibi bir temel üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca bugün dijital girişimler de geçmişteki ticari yenilikçilerin izlediği yolu takip etmektedir. Geçmiş dönemde “teknik” olarak bilinen olgu bugün “teknoloji” adını alsa da, sadece iş yapma usulleri değişmiş ve kökten yeni bir girişimcilik tipolojisi oluşmamıştır. Aslında bugün yeni denilen şey, bir yandan iş yapma usul ve tekniklerindeki değişiklikler, diğer yandan ölçeklendirilebilir teknolojinin “hız” odaklı olmasıdır. Örneğin, kuluçka merkezleri ve bir stat-up girişiminin “yepyeni” olduğunu düşünmek yerine, bu kavramların dijital çağa uyumlaştırılan dinamikler olduğunu görmek gerekir.

II) Sosyal homojenlik

Sosyal homojenlik, toplumdaki bireyin benzer değerlere, davranışlara ve düşünce kalıplarına sahip olmasıdır. Bu ise baştan sona bir “kültür” meselesidir. Girişimcilik bu homojenliğe karşı yeni fikirler geliştiren ve mevcut düzeni değiştirmeye çalışan bireyin faaliyetlerini kapsar. Girişimcilik; farklı toplumsal, ekonomik ve kültürel arka plandan gelen bireyin özgün bakış açısıyla gelişir, geliştirilir. Yaratıcılık, risk alma ve fırsatları değerlendirme gibi öğeler, girişimcilik dinamikleri arasında yer alır ki bu öğeler sosyal homojenliğin ötesine geçen bireysel ve kolektif farklılıklarla desteklenmektedir. Elbette bazen belli sosyal normların ya da ortak değerlerin girişimcilik ekosistemini etkilediği aşîkârdır. Örneğin, aynı eğitim sisteminden geçen birey benzer iş modelleri geliştirebilir, belli kültürel kodlarla girişimciliğin yönünü şekillendirebilir. Ancak bu girişimciliğin sosyal homojenliğe indirgendiği anlamına gelmez. Girişimcilik toplumsal yapıdan etkilenir; farklı bireylerin etkileşimiyle değişken, dinamik ve çok boyutlu süreç halini alır. Bu konuda asıl mesele, cemiyet ve toplum hayatının homojen olmadığıdır. Örneğin, Türk düşünce dünyasının önemli isimlerinden Hilmi Ziya, “cemiyetlerin bir tipten diğer tipe nasıl geçtiği”¹ konusunda kapsamlı araştırmalarının olmadığını söyler. Ülken, *Aşk Ahlâkı* adlı eserinde, ‘tek tip cemiyet’ yanlısına şu şekilde açıklık getirir:² “Her insan bir âlemdir. Hiçbiri ötekine icra edilemez. İnsanlık yoktur, insanlar vardır. İnsan tipi yoktur, sonsuz insan tipleri vardır. Nasıl olur da biz bu sınırsız cemiyet farklarını cemiyetin yekpâreliği içinde eritiriz? Bu birbirimizden uçurumlarla ayrılmış olan ruhları bir sınıfın, bir zümrenin veya

¹Hilmi Ziya Ülken, Niyazi Berkes’in Türkçe’ye kazandırmış olduğu Harvard Üniversitesi’nden Gras’ın *Ekonomik Tarihe Giriş* adlı kitabını tahlil ederken bu eleştiriye ilk kez gündeme taşıdı (Ülken, “Kitap Tahlilleri”, s.324; N.S.B. Gras, *Ekonomik Tarihe Giriş*, (içinde; “Ekonomik Sosyoloji”) çev. Niyazi Berkes, Ankara, 1941, s.174).

²Ülken, *Aşk Ahlâkı*, s.183.

daha büyük bir cemiyetin çabalarına, çıkarlarına bağlarız? Oysa tarihi ilcalar ve siyasi sebeplerle insanlar bir otorite altına alınmış ve birlik içinde özellikleri unutulmuştur.” Böylece girişimciliğin de sosyo-politik, sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel şekilde çeşitlilik gösterdiğinden bahsedebiliriz. Öyle ki birbirine yakın iki köy bile ekonomik ilişkiler bakımından aynı olsalar da, kültürel ve politik özellikleri farklılık sergileyebilir.

III) Girişimciliğin ‘mutluluk tablosu’ çizen meslek olarak algılanması

Girişimciliği salt maddi kazanç ya da kâr elde etmekle ele alan çalışmalar, güçlünün tarih yazdığı bir anlayışı desteklemektedir. Bu ise organizasyonun tamamını değil “tepe yönetim” adı verilen azınlığa göre şekillenir. Oysa “şirket kültürü” tepeden değil tabandan yeşerir, anlamlılık kazanır. Aksi halde, keskin hatlarla ayrılmış sınıfsal tabakalar ve katı bir ast-üst ya da emir-komuta ilişkisi ortaya çıkar. Kuşkusuz bugünün değişen dünyasını da bu minvalde düşünmek olanaklı değildir. Bazen ‘sözde’ başarılı şirket liderinin hayatını konu alan “biyografi” çalışmaları öne çıkmakta ancak kişisel başarının sosyal refaha nasıl yansıyabileceği konusu ihmal edilmektedir. Girişimciler doğrudan “para” kazanma odaklı incelendiğinde, maddi kazancın “güç” ve “otorite” hâlinde algılanması ve girişimcileri de bu gücü elinde tutan kişiler olduğu fikri doğabilmektedir. Diğer yandan, kendi işini yöneten, kendi işini kuran, zamanı ve kaynakları nasıl kullanacağını belirleyebilen kişilerin “özgür” olduklarına dair bir düşünce de doğru değildir. Girişimcilik kitaplarının bir kısmı başarısızlıktan başarıya dönüşen “şirket hikâyeleri” ile anlatılır. Bu tarz mit ve efsanelerin gerçek hayatta karşılığı olup olmadığı fazla sorgulanmadan, birçok insanın şirket kurup tatmin olabileceğinden bahsedilir. Ayrıca herkes girişimci olmak zorunda değildir. Ancak şirkette yoğun tempoda ve durmaksızın çalışan bireyin bu “küresel köy” içinde modern kölelik biçimi oluşturdukları fazlaca dikkate alınmaz. Diğer yandan, kendi emeğiyle iş kurmak, risk alıp başarılı olmak kişinin özgüveni ve yaşam kalitesini elbette etkiler ancak girişimcilik her zaman güllük gülistanlık bir ortam sunmaz. Yatırım yapmanın getirisi uzun vadeli olmakla birlikte, kısa sürede kazanç elde etmenin rehaveti kişinin girişimci olduğunu da göstermez. “Bul karoyu al parayı” tabiriyle, kısa yoldan zengin olmayı savunmak olsa olsa arabesk girişimcilik tipidir ki bu anlayış gerçekte, “sanayici” yerine “tüccar” zihniyete göndermedir. Oysa stres, belirsizlik, risk ve sorumlulukla geçen bu yol süreklidir. Burada önemli olan şey sürecin kendisinden keyif almak ve başarıyı sadece maddi kazançla izaha çalışıp girişimciye “efsanevi” anlam yüklemek yerine, girişimcinin değer üretebilme konusunda manevi tatmininin de analizinin yapılabilmesidir.

IV) Girişimcilerin mucit kişiler olarak ele alınması

Küçük işletmede “sahiplik” terimi işletmeyi kuran ve yöneten bireyle özdeşir. Ancak, kurumsallaşan ve büyüyen işletmede ya da büyük aile işletmesinde mal/hizmet ve değer üretenler mucittir. Bu kişiler girişimci değil içgirişimcidir. İçgirişimcilik, yeni bir şirket kurmak yerine var olan şirkette bunu gerçekleştirir. Bu yüzden buluşçuluk ve yaratıcılık hatalı yoldan girişimciliğe atfedilmektedir. Aynı şekilde, *icat* ve *keşif* kavramları birbirleriyle karıştırılmakta ya da biri diğerrinin yerine kullanılmaktadır. *Keşif*, var olan ya da var olabilecek olanla ilişkilidir, şu ya da bu şekilde gerçekleşir. *İcat* ise var olmayana varlık verir, asla gerçekleşmemesi de mümkündür.³ Ölçeği, büküklüğü ve çalışanı açısından büyük bir şirkette girişimcinin işlevi, şirket çatısı altında çalışanları istihdam etmesidir. Her şeyden önce bu gibi şirketlerde girişimci piyasa, satış, marka, yatırım gibi öğrelere odaklanır. Dahası, “hissedar” ya da “ortaklık” statüsündedir. Mal/hizmet üreten, buluş yapan, ürün keşfeden hatta icatta bulunan çalışan ise büyük şirkette “girişimci” değil “içgirişimci” olarak ifade edilmelidir.

V) Girişimciliğin sadece derslerde öğrenilmesi

Her şeyden önce girişimcilik *didaktik* değil, *oto-didaktik* bir kavramsal çerçevede düşünülmelidir. Bu ise deneyim, gözlem ve pratik gerektirir, her zaman da okullarda verilmez. Dahası, ağırlıklı olarak müfredata tâbi değil, kişinin kendi kendine öğrenebilmesi, deneyim elde edebilmesi ve kendi başarı ya da başarısızlığını sınavabileceği piyasa pratiğiyle gerçekleşir. Ancak girişimciliğin “dağınık teması” olumsuz yan etkiler taşımaktadır ki, bu da diğer disiplinlerdeki akademik personelin girişimcilik dersi vermesi anlamına gelir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, her alana açık olması sebebiyle, girişimcilik derslerinin niteliksel vasfını aşağıya doğru çekmemektir. Üstelik girişimcilik dersi veren akademik personelin hiçbir şekilde girişimcilik deneyiminin olmaması, öğrencinin de gerçek dünya pratiğinden kopuk kalmasına yol açar. Diğer yandan, girişimcilik yalnızca ekonomik faaliyet değildir. Bir kişi sanatta, teknolojiye ya da sosyal alanda da girişimci olabilir. Bu yüzden girişimciliği geleneksel meslek sınıfında değil, yaşam tarzı ve düşünme biçimi olarak görmeliyiz. Dahası, girişimciliği, tıp ve hukuk gibi kadim mesleklerden biri gibi düşünmek doğru değildir. Çünkü girişimcilik meslek değil, uğraştır.

VI) Akademilerin piyasa ile ilişkisel belirsizliği

Türk üniversiteleri son yıllarda sanayi ile ortak projeler yürütmesine rağmen, “paydaş” şeklinde tabir edilen “işbirlikleri” genellikle tıp, mühendislik ve teknik alanlarından yoğun

³ Deleuze, *Bergsonculuk*, s.72.

rağbet görmektedir. Bu durumun üniversitelerde bölümler arası eşitsizlik yaratması ayrı bir konudur. Gelişmiş ülkelerde iş idareciliği; vaka analizi, simülasyon ve piyasa uygulamasıyla desteklenirken, Türkiye’de teorik eğitim ağırlık kazanmaktadır. Diğer yandan, Türkiye’de akademik personelin büyük kısmı “akademik kariyer” odaklıdır, bu yüzden özel sektör deneyimi sınırlı ya da hiç yoktur. Gelişmiş ülkelerde ise çoğu akademisyen özel sektörde çalıştıktan sonra akademiye geri dönmekte ya da akademik kariyerini piyasa ile paralel yürütmektedir. Türk üniversitelerinde iş idareciliği ve yönetim bölümlerinden mezun bir öğrenci genellikle iş hayatına başladığında piyasa dinamiklerine uyum sağlamakta zorlanır. Bunun da en önemli sebebi, piyasa ihtiyacı ile akademik müfredat arasındaki kopukluktur. Aynısı, iş idareciliği bölümünde görülmektedir. Çünkü devlet üniversitelerinde, iş idareciliği bölümündeki bazı akademik personel şirket akademilerine yönelip “şirket danışmanlığı” yapmakta ve kişisel anlamda kârlı çıkar ilişkisi oluşturmaktadır. Oysa çok farklı bölümdeki akademik personel ise bu durumu eleştirmektedir. Dahası, bu iki arızalı kutup arasında belirsizlik söz konusudur.⁴ Bu anlamda, yakın zaman önce, “üniversite-sanayi işbirliği” şeklinde ortaya çıkan söylem, olayların gerçeğe değil görüntüye odaklandığını gösterir. Burada mesele, müfredat ile akademik personel arasındaki ilişkinin vasatlık düzeyinin üzerine çıkamamasıdır. Bu yüzden meseleye sadece eğitim ve ekonomi değil, kültür ve zihniyet açısından bakmamız gerekir.

3. SONUÇ

Türkiye’de girişimcilik ekosistemi kısır döngüyü kırmak zorundadır. Girişimciliğin bilhassa sanat, kültür ve felsefe ile birlikte düşünülmesi gerekliken, iş idareciliği ve yönetim alanındaki akademik personelin felsefe ile teşrik-i mesaisi yok denecek kadar azdır. Bu aslında girişimcilik kitaplarının içeriğine bakıldığında görece de olsa anlaşılır. İnsan Kaynakları Yönetimi ya da Pazarlama gibi bölümler için de benzer durum geçerlidir. Böylece akademik personel de pragmatik ve sonuç odaklıdır. Ayrıca, sorgulayıcı olmaktan çok nicel/nitel şeklinde araştırma deseni üzerinden ve güncel temalardan hareket etmektedir. Özellikle girişimciyi salt finansal ve kâr odaklı düşünmek yerine; topluma, insan doğasına, etik ilkelere ve estetik değerlere duyarlı olduğunu değerlendirdiğimizde, “patron” şeklinde anılan, sevimsiz ve soğuk görülen kötü talihine bakış açısı da değişebilir. Tabii bu birden olmaz, bunun için belki zamanın

⁴ Soyşekerci, *İçgirişimciler, Aktivistler ve Fikir Şampiyonları ile Girişimcilik*, s.vi.

ruhuna ihtiyaç vardır. Burada ele alınan sorunlar, ön taslak hâlinde ve ileride yapılacak çalışmalarla desteklenecek mahiyette düşünülmelidir.

KAYNAKÇA

- Deleuze, Gilles, *Bergsonculuk*, çev. Hakan Yücefer, Otonom Yayınları, İstanbul, 2006.
- Soyşekerci, Serhat, *İçgirişimciler, Aktivistler ve Fikir Şampiyonları ile Girişimcilik*, Kriter Yayınları, İstanbul, 2019.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Kitap Tahlilleri”, (N.S.B. Gras, *Ekonomik Tarihe Giriş*, içinde: “Ekonomik Sosyoloji”, çev. Niyazi Berkes, Ankara, 1941, s.174.) *İçtimaiyat Mecmuası*, 2(1), 324-325, 1941.
- Ülken, Hilmi Ziya, *Aşk Ahlâkı*, 3. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 1973.

MÜŞTERİ ETKİLEŞİMİ (CUSTOMER ENDADEMENT) KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Mohammad ATARIANI

Dokuz Eylül Üniversitesi, Mh.atariani@gmail.com, 0009-0007-0452-1232

Doç.Dr.Serpil ÜNAL KESTANE

Dokuz Eylül Üniversitesi, serpil.kestane@deu.edu.tr - 0000-0002-7520-7247

ÖZET

Son dönemlerde müşteri ilişkileri konusunda çok daha özel ve farklı bilgilere sahip olmak rekabette başarının temel anahtarı olarak kabul edilmektedir. Özel ve farklı bilgilere sahip olmanın da en temel yolu müşterilerle etkileşime girmektir. Bu çalışmada da, müşteri etkileşimi (customer engagement) kavramı ele alınmış ve bu alanda son yıllardaki araştırma eğilimlerinin analizi yapılmıştır. Çalışmanın amacı, özellikle 2020-2025 yılları arasında yayınlanan makaleler ışığında, bu kavramın gelişimini ve yeni ortaya çıkan araştırma konularını anlamaktır. Çalışmada yalnızca Web of Science veri tabanında yer alan ve belirlenen yıllar arasında yayınlanmış toplam 4850 makalenin Vosviewer ile bibliyometrik analizi yapılmıştır. Bulgulara göre, müşteri etkileşimi konusundaki makalelerin sayısı, özellikle son yıllarda artış göstermiştir. Örneğin, 2023 yılı 1163 makale ile en yoğun yayın yapılan dönem olmuştur. En fazla makale Journal of Retailing and Consumer Services dergisinde yayınlanmıştır. Ayrıca, müşteri etkileşimi literatüründe yayın yapan başlıca yazarlar arasında Rather Raouf Ahmad, Hollebeek Linda D. ve Khan Imran yer almaktadır. Müşteri etkileşimi ile ilgili araştırmaların küresel düzeyde hızla yayıldığı görülmektedir. En çok araştırma yapılan ülke, Amerika Birleşik Devletleri'dir. Buna karşılık, Türkiye, Umman, Tunus, Kuzey Makedonya, Kuveyt ve Suudi Arabistan gibi ülkeler, bu alanda yeni yeni araştırma yapan ülkeler arasında yer almaktadır. Bu bulgular, müşteri etkileşimi alanında farklı coğrafyalardan artan akademik ilgiyi gözler önüne sermektedir. Araştırma ayrıca, müşteri etkileşimi alanında değişen dinamikleri ve artan yenilikleri ortaya koymaktadır. Literatürde müşteri memnuniyeti, sadakat ve deneyim gibi geleneksel konuların yanı sıra, "influencer marketing", "value creation" ve "virtual reality" gibi yeni kavramların yükselişi de dikkat çekicidir.

Anahtar kelimeler: Müşteri Etkileşimi, Bibliyometrik Analiz, Müşteri Deneyimi, VOSviewer

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF RESEARCH ON THE CONCEPT OF “CUSTOMER ENGAGEMENT”

In recent years, possessing specialized and unique knowledge about customer relations has been recognized as a key factor in achieving competitive success. The most fundamental way to acquire such knowledge is through customer engagement. This study examines the concept of customer engagement and analyzes research trends in this field over recent years. The primary objective is to understand the evolution of this concept and the emergence of new research topics, particularly based on articles published between 2020 and 2025. In this study, a bibliometric analysis of 4,850 articles published in the Web of Science database within the specified period was conducted using VOSviewer. The findings indicate a significant increase in the number of publications on customer engagement, especially in recent years. For instance, 2023 was identified as the most prolific year, with 1,163 articles published. The Journal of Retailing and Consumer Services has been the leading journal in terms of article volume. Additionally, the most prominent authors contributing to the customer engagement literature include Rather Raouf Ahmad, Hollebeek Linda D., and Khan Imran. The results also reveal that customer engagement research has been expanding rapidly on a global scale. The United States has been identified as the country with the highest number of studies in this field. In contrast, countries such as Turkey, Oman, Tunisia, North Macedonia, Kuwait, and Saudi Arabia have only recently begun to engage in customer engagement research. These findings highlight the increasing academic interest in this topic across diverse geographical regions. Furthermore, the study underscores the evolving dynamics and growing innovations in the field of customer engagement. In addition to traditional topics such as customer satisfaction, loyalty, and experience, emerging concepts like influencer marketing, value creation, and virtual reality have gained notable attention in recent years.

Keywords: Customer Engagement, Bibliometric Analysis, Customer Experience, VOSviewer

SOCIAL CRM KAVRAMI ÜZERİNE YAPILAN ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

Yaren Sıla KOÇ

Dokuz Eylül Üniversitesi, yarensilakoc9@gmail.com- 0009-0006-2875-1713

Doç.Dr.Serpil ÜNAL KESTANE

Dokuz Eylül Üniversitesi, serpil.kestane@deu.edu.tr - 0000-0002-7520-7247

ÖZET

Bu çalışmada, Social CRM (Social Customer Relationship Management) kavramı ve bu alanda yapılan çalışmalar ele alınıp incelenmiştir. Çalışmada, nicel veriler kapsamında, Social CRM kavramına ilişkin literatürün bibliyometrik analizi yapılarak sistemli bir özet çıkartılmıştır. Çalışmanın amacı, 1981-2024 yılları arasında yayınlanan makaleler ışığında, bu kavramın gelişimini ve yeni ortaya çıkan araştırma konularını anlamaktır.

Çalışmada analiz birimi olarak Web of Science veri tabanında taranan 1981-2024 yılları arasında yayınlanmış toplam 1093 makale baz alınmıştır. Social CRM ile ilgili makaleler incelendiğinde konuyla ilgili en çok yayın yapan ilk üç yazarın May, Carl R., Vrontis Demetris, Thomas, Sujo olduğu görülmektedir. En fazla atıf alan yazar Chun-Tuan Chang, Raj Agnihotri, Demetris Vrontis, en fazla atıf alan ülke ABD, İngiltere, Hindistan ve en fazla atıf alan kurumlar ise Auckland Üniversitesi, Southampton Üniversitesi, Newcastle Üniversitesi'dir. En çok atıf alan dergilerin başında Journal of Business Research, International Marketing Review, International Review on Public and Nonprofit Marketing olduğu görülmektedir. Social CRM ile ilgili yayınlarda en sık kullanılan anahtar sözcüklere bakıldığında “cause-related marketing, CRM, social media, customer relationship management” kelimeleri başı çekmektedir. Ancak 2022 yılından itibaren ise “sales performance, customer experience” gibi anahtar kelimelerin de çalışmalarda yer aldığı gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Social CRM, Müşteri İlişkileri Yönetimi, Bibliyometrik Analiz.

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF SOCIAL CRM WITH VOSVIEWER

ABSTRACT

In this study, it is aimed to map the studies conducted in this field by touching upon the concept of Social CRM (Social Customer Relationship Management) and the evolution of the concept. In the study, a systematic summary of the literature on the concept of Social CRM was prepared

using bibliometric analysis within the scope of quantitative data. The aim of the study is to understand the development of this concept and emerging research topics in the light of articles published between 1981-2024.

The study was based on a total of 1093 articles published between 1981 and 2024, using Web of Science data as the unit of analysis. When articles on Social CRM are examined, it is seen that the top three authors who published the most on the subject May, Carl R., Vrontis Demetris and Thomas, Sujo and Jason. The most cited authors are Chun-Tuan Chang, Raj Agnihotri, Demetris Vrontis, the most cited countries are USA, England, India and the most cited institutions are No Arizano University, University of Nicosia, University of Ahmedabad. The most cited journals are Journal of Business Research, International Marketing Review, and International Review on Public and Nonprofit Marketing. Regarding the most frequently used keywords in Social CRM-related publications, terms such as cause-related marketing, CRM, social media, and customer relationship management are the most prominent. However, since 2022, keywords such as sales performance and customer experience have also been observed in studies.

Keywords: Social CRM, Customer Relationship Management, Bibliometric Analysis

İŞ YERİNDE DIŞLANMANIN YALNIZLIK DUYGUSU ÜZERİNDEKİ ROLÜNÜN İNCELENMESİ

EXAMINING THE ROLE OF WORKPLACE EXCLUSION ON FEELINGS OF LONELINESS

Ayşe AVCIOĞLU

Yüksek Lisans Öğrencisi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Gastronomi ve Mutfak Sanatları Anabilim Dalı

Konya/Türkiye - avciogluaysea@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-9320-9375

Doç. Dr. Yeliz PEKERŞEN

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak

Sanatları Anabilim Dalı - yeliz.ulusan@gmail.com - ORCID ID:0000-0003-4769-7717

Prof. Dr. Hatice Ferhan NİZAMLIOĞLU

Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Gastronomi ve Mutfak
Sanatları Anabilim Dalı - hfnizamlioglu@erbakan.edu.tr - ORCID ID: 0000-0002-5042-0172

ÖZET

Araştırmanın temel amacı, işyerinde dışlanmanın yalnızlık duygusu üzerindeki rolünün incelenmesidir. Bu çalışmada, çalışanların algıladıkları dışlanma hissinin, yalnızlık duygusu üzerindeki rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır. Bu çerçevede literatür taraması yapılmış ve kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Dışlanmış bireyler, destek arayışında olmalarına rağmen, sosyal bağlantılarının yetersizliğinden dolayı yalnızlık hissi yaşayabilirler. İş yerinde dışlanmanın yalnızlık duygusu üzerindeki rolü, iş ilişkilerinin ve iş yeri dinamiklerinin önemli bir parçasıdır. Bu durum, çalışanların psikolojik sağlığını olumsuz etkileyebilir, motivasyonlarını düşürebilir ve iş performansını azaltabilir, stres, anksiyete, depresyon ve düşük özsaygı gibi sorunlara yol açabilir. İş yerinde dışlanma sadece çalışana zarar vermez aynı zamanda örgüte de zarar vermektedir. Araştırmanın sonuçlarına göre örgütlerde kapsayıcı bir kültürün oluşturulması, çalışanları iletişime teşvik etmek, aralarında sosyal etkileşimi artırmak, etik kurallar belirlenip uygulanması ve örgütsel adalet algısının iyileştirilmesi önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dışlanma, İş yerinde dışlama, İş yaşamında yalnızlık.

ABSTRACT

The main purpose of the research is to examine the role of exclusion at work on the feeling of loneliness. In this study, it is aimed to examine the role of the feeling of exclusion perceived by employees on the feeling of loneliness. In this framework, a literature review was conducted and concepts were tried to be explained. Excluded individuals may experience a feeling of loneliness due to the inadequacy of their social connections, although they are in search of support. The role of exclusion at work on the feeling of loneliness is an important part of work relationships and workplace dynamics. This situation can negatively affect the psychological health of employees, reduce their motivation and work performance, and lead to problems such

as stress, anxiety, depression and low self-esteem. Exclusion in the workplace not only harms the employee but also harms the organisation. According to the results of the research, it is recommended to create an inclusive culture in organisations, to encourage communication and increase social interaction among employees, to determine and implement ethical rules and to improve the perception of organisational justice.

Keywords: Exclusion, Loneliness, Exclusion at work, Loneliness in work life.

1.GİRİŞ

İnsanlar, hayatları boyunca birbirleriyle iletişim ve etkileşim içindedirler. Şehirleşme, globalleşme ve teknolojinin de ilerlemesiyle birlikte insanlar git gide yalnızlık duygusuna kapılmaktadır. Bilgi çağıyla beraber, çalışanlar arasındaki psikolojik uzaklık artmış, yalnızlık hissi daha somut bir hal almıştır (Orhan Türe, 2023:464). İnsan sosyal bir canlıdır ve insan yaşamında sosyal ilişkiler önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal ilişkilerinde yaşanan problemler neticesinde kişi yalnızlık duygusu hissedebilir veya depresif bir ruh halinde hissederek yalnız olduğunu düşünebilir. Yalnızlık duygusu ise bireyleri olumsuz şekilde etkilemektedir. Yaşadığı yalnızlık duygusu bireyin sadece sosyal hayatına değil aile ve iş yaşamına da etki etmektedir. Bireyin sosyal hayatında yalnız hissetmesiyle ve bu hissin süreklilik kazanması sonucunda kişi iş ve meslek hayatında da yalnız hissetmekte ve olumsuzluklarla karşılaşmaktadır (Purtaş ve Yirci, 2022:240). İşletmelerde yaşanan dışlanmalar da, çalışanlar çeşitli nedenlerle birbirlerini görmezden gelebilmekte ya da başka bir çalışanı gruba kabul etmeme gibi davranışlarda bulunabilmektedir (Kurum ve Erdemli, 2022: 281).

Günümüzdeki kurumlar kurumsallaşmayla birlikte değişmekte ve gelişmektedirler. Örgütsel dışlanma ise; çalışanın kurum içerisindeki bir grup ya da çalışma arkadaşları tarafından yok sayılması olarak açıklanmaktadır. Örgütsel dışlanma çalışanların benlik algısı, çalışma performansı ve aitlik gibi birçok etkeni de etkilemesi nedeniyle işletme açısından önemli bir kavramdır. Bilimsel çalışmalar, işyerinde dışlanmanın her kurumda meydana gelebilen evrensel ve yaygın bir fenomen olduğunu belirtmiştir. Dışlanma çalışanların sosyal iletişim becerilerini azaltmaktadır (Güneş, 2022: 110).

İş hayatında ki yaşantılar, örgüt ve çalışan ilişkilerini negatif yönde etkilerken, birçok probleminde ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Aşık Akşit, 2020: 736). İşyerinde dışlanma insanın bir gruba dair ait olma ihtiyacının karşılanmasına mâni olmaktadır (Türkmenoğlu, 2020: 52). Örgütsel açıdan dışlanmanın spesifik bir tanımı ve bu tanıma dair ortak bir görüş bulunmamakla birlikte iş yerindeki dışlanmanın örgüt ve üyelerine yönelik zarar verici bir davranış türü olduğu konusunda oldukça emsal görüşler bulunmaktadır (Polat ve Karadağ, 2021: 361). İş yerinde dışlanma birey-örgüt bütünlüğünü bozma, çalışan performansını kötü etkileme, iş tatminini ve örgütsel bağlılığı azaltma gibi davranışlara neden olmaktadır (Hitlan vd. , 2006: 220).

Buradan hareketle bu çalışma işletmelerde, örgütsel dışlanma algısının yalnızlık duygusu üzerindeki rolünü incelemeyi amaçlamıştır. Bu nedenle çalışmanın iş yerinde dışlanma

durumunun yönetilebilmesi ve çalışanların kendilerini yalnız hissetmelerinin altında yatan örgütsel faktörlerin belirlenmesi ve incelenmesi açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca araştırma sonucunda örgütsel dışlanma algısı ve yalnızlık duygusu ile ilgili mevcut durumun incelenmesi, örgüt, yönetici ve çalışanların başarı ve performanslarına destek olacak görüş ve önerilerin geliştirilmesi açısından bu çalışma önem arz etmektedir.

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.Dışlanma ve İş yerinde Dışlanma Kavramı

Dışlanma; bir kişinin diğer kişi ya da gruplara veya bir grubun diğer grup ya da kişilere yönelik davranışlarını ifade eder. Bununla birlikte bu kavram, iş hayatında çalışanların sosyal ve idari ilişkilerinde göz ardı edilmeleri şeklinde anlatılmaktadır (Yıldız ve Develi, 2018: 145). Türk Dil Kurumu (2024) dışlanma kavramını “dışarıda tutulmak, bir yere veya topluluğa alınmamak, ötekileştirilmek ve ötekileşmek” olarak tanımlamıştır.

Williams (2007: 425), dışlanmayı bir kişi veya grup tarafından bir kişinin varlığının yok sayılması, inkâr edilmesi ve reddedilmesi olarak tanımlanmaktadır. İnsanlar çevreleri tarafından görmezden gelinmek ve yok sayılmaktan ziyade varlıklarının devamlılığını sağlayabilmek, ihtiyaçlarını karşılayabilmek, kendini geliştirebilmek için diğer insanların desteğine ihtiyaç duyar. Bu ihtiyacın karşılanmaması halinde kişi üzerinde olumsuz etkilere sebebiyet verecektir (Ordun, 2016: 737).

Dışlanma; sosyal reddedilme, sosyal dışlanma ve psikolojik dışlanma olmak üzere üç şekilde sınıflandırılmaktadır. Sosyal dışlanma kavramı; “merkez/çevre”, “üst/alt”, “iç/dış” gibi toplumsal alanlarla ilgilidir, belli bir kesimin toplumsal bütün ve sermaye birikiminin dışında kalması ve ekonomik büyümedeki katkısına rağmen adil ölçülerde yararlanamaması üzerine odaklanır. Kavramın çok yönlü olması ise tanımlanmasını daha zorlaştırmaktadır (Dönmez, 2018: 12). Sosyal reddedilme kavramı, kişinin diğer kişi ya da grup aracılığıyla istenmediğinin açıkça belli edilmesidir. Ayrıca kavram olarak reddedilme, diğerlerine göre daha belirgin ve yoğun seviyede dışlayıcı davranış biçimi olduğu söylenebilir. Devam etmekte olan bir ilişkinin değer ve öneminin azalması durumunu belirtmek içinde açıklanabilir. Reddedilme kavramı genel olarak “iletişim halinde olan taraflardan bir tarafın diğer tarafa karşı sosyal iletişim talebinin olumsuz cevaplandırılması” şeklinde tanımlanabilir (Güneş, 2022:46). Psikolojik dışlanma ise dışlanmaya maruz kalan kişi diğer kişi(ler) tarafından farkında olarak yapılmamaktadır. Dolayısıyla açık bir ifade veya olumsuz bir tepki göstermeksizin dışlanan kişiye yönelik net bir dışlanma söz konusu değildir. Psikolojik dışlama genellikle tepkisiz kalmak ve göz teması kurmamak şeklinde meydana gelmektedir (Güneş, 2022:47). Bu dışlanma türünde kişiye karşı hiçbir tepki verilmemektedir. Kişi yokmuş gibi davranılmakta ve bu açıdan baktığımızda ise kişinin sosyal ölümü gerçekleşmektedir (Williams, 2007:426). Kısacası kavram olarak dışlanmanın, kişi üzerinde negatif etkileri olan bir kavram olduğu söylenebilir.

Kişinin gününün büyük çoğunluğunu geçirdiği örgütlerde, dışlanma hem bireysel ve örgütsel sebeplerle hem de bu sonuçlarla değerlendirilen bir çalışma alanıdır. İş yerinde dışlanma, kişinin çalıştığı örgütte başkaları tarafından dışlandığını algılama derecesi veya yok sayılması olarak varsayılmaktadır (Ferris vd. , 2008; Akt: Oktay ve Özdemir, 2024:74). Örgütsel dışlanma, çalışanın iş arkadaşlarından değer görmemesi ve ciddiye alınmaması durumudur. Örgütsel dışlanma çalışanlara ve örgütlere ciddi anlamda zarar vermektedir. Bu sebeple dışlanma neticesinde örgütler, kişisel ve örgütsel düzeyde çeşitli istenmeyen davranışlar ile karşılaşır (Yıldız ve Develi, 2018:145). İş yeri dışlanması, çalışanların kaynaklarının ve ihtiyaçlarının tükendiğini ve zarara uğradıklarını düşündüklerinde, kaynak kaybı yaşama olasılıkları artmaktadır ve zarar görmemiş geri kalan kaynaklarını korumak ve kuruluşa kaynak girdilerini azaltmak için çeşitli önlemler alırlar (Luo vd. , 2023: 4). İşyerinde dışlanma, bir çalışanın örgütteki faaliyetlerden soyutlanması, meslektaşı tarafından görmezden gelinmesi, iletişim kurmak istediğinde diğer meslektaşının karşılık vermemesi ve göz ardı edilmesi gibi davranışlara maruz kalmasıdır (Mahfooz vd. , 2017: 400).

İşyerinde dışlanma örtük bir şiddet türüdür. Örgütten dışlanan bireyler acı çekerler. Bu nedenle gruptan göreceli bir uzaklık, kişinin diğerleri tarafından dışlanıp dışlanmadığını gösterir. Bu mesafe sadece psikolojik olmaz aynı zamanda fiziksel de olur. Yani işyerinde dışlanma sadece psikolojik olarak hissedilmez, aynı zamanda grup yapısında değişmelere de sebebiyet verebilir. Bu sebeple, işyerinde dışlanmayı önlemek ve azaltmak için çözüm yolları aranmalıdır. Böylelikle, örgütte ılımlı ve olumlu bir çalışma ortamı oluşturulur (Lui and Wang , 2011:1).

İşyerinde dışlanma, kuruluşlarda yaygın olarak gözlemlenir ve bu durum dışlanan kişileri büyük ölçüde üzer ve hatta içe kapanmasına yol açar. Yönetim araştırmalarında benzer iki kavram daha vardır: hissedilen durumun içyüzü ve işyerinde dışlanma kavramlarıdır. Bu iki kavram, bireyin bir gruba ne ölçüde dahil olduğunu yansıtır. Hissedilen durumun içyüzü psikolojik bir yapıdayken ve olumlu bir grupta gerçekleşmeyebilirken; işyerinde dışlanma ise, kişi ve diğer grup üyeleriyle aralarındaki ilişkiyi göstermektedir. Dışlanan birey hala grupta olacak fakat aykırı değer olarak grupta yer alacaktır (Stamper and Masterson, 2002: 876). Varlık bilimine göre, insan zihni “mutlu olma” arzusuna kodlanmıştır. İnsanları bu arzularına ulaşmalarını engelleyen faktörlerden birisi de vakitlerinin çoğunu geçirdikleri iş yerlerinde ki, sosyal ilişkilerine yükledikleri olumlu veya olumsuz çıkarımlarıdır. İş yerinde ki sosyal ilişkisine olumlu anlam yükleyen kişilerin motivasyon, moral ve performansları artarken; işyerinde dışlanma duygusuna kapılan, iş arkadaşlarına olumsuz anlamlar yükleyen bireyler ise çoğunlukla yalnızlık, yabancılaşma, stres ve anksiyete gibi psiko-sosyal problemler yaşamaktadırlar. Bu nedenle iş yerinde dışlanmaya maruz kalanların anksiyete, stres, depresyon gibi sorunlar yaşama olasılığının bu duyguyu yaşamayan kişilere kıyasla daha yüksek seviyede olduğu gözlemlenmiştir (Yakut ve Yakut, 2018: 1370).

Örgütsel dışlanmaya neden olan faktörler Howard ve ark. (2020)' na göre, kişisel faktörler, liderlik ve iş ortamı olduğunu ve en önemli unsurunsa liderin özellikleri olduğunu belirtmiştir. Nedensel faktörleri değişik üç başlık altında inceleyen Liu, Yang ve Gu (2021) da işyerinde dışlanmanın bireysel, bağlamsal ve ilişkisel öncülleri olduğunu; işyerinde dışlanma deneyimini tetikleyen bireysel özelliklerin psikopati, narsizm ve paranoya gibi kişilik bozuklukları

olduğunu saptamışlardır. Bu araştırmalardan çıkan sonuca göre örgütsel dışlanmayı tetikleyen sebepler yine başka bir negatif örgütsel davranışlar tarafından oluşmaktadır.

Örgüt amaçlarına ulaşabilmek için, çalışanların birbirine bağlılıkları işyerinde dışlanma kavramının, örgütsel başarı ve etkinlik için önemini ortaya çıkarmaktadır (Scott vd. , 2015: 142). İşyerinde dışlanma üç şekilde olmaktadır. Birinci dışlanma şekli sadece çalışanların birbirlerine karşı yaptıkları olumsuz davranışlar değildir, yönetici veya müşterilerde çalışanları dışlayabilir. İkinci dışlanma şekli ise bireyin dışlanmayı algılaması kendi değerlendirme şeklidir. Yani bir çalışana göre dışlanma olarak atfedilen bir davranış diğer bir çalışana göre dışlanma olarak nitelendirilmeyebilir. Son olarak üçüncü dışlanma şekli ise, dışlandığını düşünen çalışanlar kimse ile çok fazla iletişim kurmazlar ve kişiler arası ilişkilerinin iyi olmadığına inanırlar (Wu vd., 2012: 182).

2.2.İş Yaşamında Yalnızlık Kavramı

Yalnızlık; bireyin sosyal ihtiyaçların karşılanması ve sosyal ilişkilerinin varlığına yönelik yoksunluk algısıdır. Yalnızlık, samimi ve sosyal ihtiyaçların eksikliğine karşı verilen tepkileri kapsayan kompleks bir duygudur. Bazı bireyler için geçici bir duygu olsa da bazı bireyler için ise yalnızlık duygusu kronik bir hal alabilir. Yalnızlık hakkında kişilik, sosyal, gelişim, klinik psikolojisi alanların literatürlerin de deneysel bulgulara vurgu yapılmaktadır. Kronik yalnız bireyleri, kendini yalnız hissetmeyen bireylerle karşılaştırdığımızda daha şiddetli olumsuz duygulanım gösterme, kendilerine ve başka insanlara güvenmeme, sosyalleşmeye karşı çekingen davranma ve genel olarak ilişkilerinde memnun olmama olasılıkları daha yüksektir. Yalnızlık ayrıca depresyon, yabancılaşma, karamsarlık, sosyal izolasyon, çekingen davranma ve düşük pozitif duygulanım da yalnızlığa eşlik eden ciddi birer rahatsızlıklardır (Ernst ve Cacioppo, 1999:1).

Literatürde yalnızlık ile ilgili birçok teorik yaklaşım bulunmaktadır. Bunlardan biri olan bilişsel yaklaşıma göre; kişi, sosyal ilişkilerinde nitelik ve nicelik anlamında eksiklikler yaşamakta; bu da onu yalnızlaştırmaktadır. Aynı çalışma ortamında, benzer sosyal ilişkilere sahip bireylerden bazıları bulunduk çevrede kendilerini yalnız hissederken diğerleri bunu hissetmeyebilir. Bu farkı yaratan, bireyin beklentileri ve algıları olabilmektedir (Karakuş, 2022: 16). Psikolojik yaklaşıma göre; yalnızlık çok güçlü ve öznel bir duygudur. Yalnızlığın derecesini bu duyguyu, duygusal olarak deneyimleyen kişiler tarafından tanımlanmaktadır. Öznel ihtiyaçlarının giderilememesinden etkilenen ve buna karşılık olarak yaşanan karmaşık ve duygusal tepkiler şeklinde de ifade edilmektedir. Sosyal ilişkilerin fiziksel refahı etkilediği söylenmekle birlikte, yalnızlık yaşayan kişilerin, çevresinden gelecek olası tehditlere karşı hazırlıklı olma gibi karmaşık duygular içeren davranış bozuklukları yaşadıkları dile getirilmektedir (Karakuş, 2022:11). Bununla birlikte yalnız insanlar, kendi olumsuz duygularını değiştirmek yerine karşılaştıkları sorunları kendilerine yönelik birer tehdit olarak hissetmektedirler (Coşan, 2014:107). Örgütsel açıdan bakıldığında yalnızlık yaşayan bir çalışan, çalışma arkadaşlarının kendisini anlayamayacağını düşünerek duygu ve düşüncelerini onlarla paylaşmamayı tercih ederken onlara karşı mesafeli durmakta, genel bir üzüntü ve boşluk hali yaşamaktadırlar.

Normal şartlar altında bireyin doğasına aykırı olan olayların engellenmesi için örgütsel ve yönetsel önlemlerin alınması gerekmektedir (İştin ve Çelik, 2020: 308).

Yalnızlık, kişiyi beden ve ruh sağlığı açısından olumsuz olarak etkilemektedir. Kişilerin sağlıklı düşünebilmesini engeller ve yanlış kararlar vermesine neden olmaktadır. Yalnızlık hisseden bireyler sosyalleşmeye dair çok durgun ve edilgen bir ruh halindedirler. Bu durumda bulunduğu ortama kötü enerji olarak yansımakta ve çevresi tarafından kişi dışlanma durumunu yaşayabilmektedir. Kişi sosyal hayatında yaşadığı yalnızlık duygusunu iş hayatında da yaşayabilmektedir (Kesen ve Durmuş, 2024: 179).

Tanım olarak yalnızlıkta, genel anlamda kişilik özellikleri ön plana çıkmaktadır. İşyerin yaşanılan yalnızlıkta da benzer bir durum vardır. Bireyin kişiliği, öz saygının düşüklüğü, iletişim becerilerinin zayıf olması, benlik algısının düşüklüğü gibi bir takım sebeplerin işyerinde yalnızlık hissini arttırdığı söylenebilir (Keser ve Karaduman, 2014: 181).

Günümüzde örgütlerin rekabet edebilmeleri ve rakiplerinden önde olabilmeleri için örgüt içi etkili iletişim ve etkileşim gereklidir. Fakat son zamanlarda örgüt çalışanları kendilerini giderek sosyal anlamda izole etmektedir. Çalışanların sosyal ve çalışma hayatlarında kendilerini çevresinden izole etmesinin nedeni olarak yaşadıkları bir takım kişisel veya örgütsel nedenlerden kaynaklı olduğunu belirtmişlerdir. Çağımızda insanların sosyal ve iş yaşamlarında gittikçe yalnızlaştıkları belirtilmektedir (Aykan vd. , 2019: 43). İş ortamı, örgütsel bağlamda çalışanların sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını karşılayabileceği bir alan olarak bireylere aidiyet duygusu yaratmaktadır. İş arkadaşlarıyla, ailesinden daha çok vakit geçiren çalışanların iş performansları olumlu veya olumsuz duygulardan etkilenmektedir. Çalışma ortamlarının, yüzeysel selamlaşmadan evliliğe kadar uzanan geniş ilişki boyutlarına ev sahipliği yaptığı, örgütlerde sosyal ilişkiler ve örgütsel davranış konularının da son yıllarda öneminin arttığı bilinmektedir (Karakuş, 2022: 24-25).

Yalnızlık, davranışsal, bilişsel ve duygusal boyutları olan yaygın, evrensel bir insani tecrübedir. Yalnızlık, çalışan ile örgüt arasındaki etkileşimi etkilemektedir. Bu nedenle, yalnızlık gibi psikolojik faktörler hem kişisel ilişkilerini hem de çalışma performansını etkilerken ayrıca örgütsel bağlılığını da etkilemektedir (Yılmaz, 2008:1087). İşle ilgili olan yalnızlık kavramı diğer yalnızlık kavramından biraz daha farklıdır. İş yaşamında yalnızlık, çalışanın, çalışma arkadaşları tarafından yalnız bırakılması ve iş ortamından izole edilme olarak ifade etmektedirler (Wright, 2005: 59). Örgütsel açıdan ele alındığında yalnızlık, örgütten ve ekip arkadaşlarından duygusal anlamda uzak olmayı ifade etmektedir. Ekip üyelerinin kendilerini örgütsel çevreden çekmeleri ve o gruba ait olmadıklarını hissetmeleri şeklinde açıklanmaktadır. Bu durum, yetersiz etkileşim sonucu kişiye yalnızlık duygusunu hissettirmesi şeklinde ifade edilebilir (Gökgöz, 2021: 388).

İş hayatındaki yalnızlık kişinin, çalışma arkadaşları ile sağlıklı bir iletişim kurmasına ve işinde mutsuz olmasına sebep olmaktadır. İş hayatında ki yalnızlık çalışanın işinden, iş yerinden ve iş arkadaşlarından kopmasına sebebiyet vermektedir. Çalışanın yalnızlık nedeniyle, bedenlen iş yerinde olup psikolojik olarak kendini işine vermemesi halinde, bireyin iş verimi

düşebilmektedir (Kesen ve Durmuş, 2024:179). Yalnızlık, herkesin yaşamında bir kere de olsa deneyimlediği veya deneyimleyebileceği bir duygu olduğu için bununla başa çıkma yöntemlerinin de bilinmesi gerekmektedir. Örgütlerde yalnızlığı azaltmaya yönelik müdahaleler ile, sosyal bağların onarılmasıyla ve olumlu sosyal ilişkilerin geliştirilmesiyle hem bireylere hem de örgüte yönelik kazançlar sağlamalıdır. Çalışanlara destek olmak için birbirleriyle konuşmaya teşvik edilmeli, akran ilişkileri desteklemeli, iş molaları için uygun sosyal ortamlar sağlamalı ve onların sosyal fırsatlardan faydalanmalarına olanaklar tanınmalıdır (Wright, 2015:131). Yalnızlıkla baş edebilme konusunda, genel geçer bir yöntem olmadığı için profesyonel destek alınması da gereklidir. Bu anlamda terapi, yalnızlığa eşlik eden olumsuz benlik algısını değiştirmek için etkili bir yoldur. Terapi dışındaki bir diğer etkili yöntem ise sosyal beceri eğitimleri almaktadır. Bu şekilde bireyler, zayıf olan sosyal becerilerini geliştirmekle birlikte yalnızlıkla başa çıkabilecek beceriler de edinebilmektedirler (Coşan, 2014:107).

İş yerinde yalnızlık yaşayan çalışanların en önemli sorunların başında işe karşı tatminsizlik gelmektedir. Yalnız hisseden kişiler de özgüven eksikliği veya kendini yetersiz hissetmeleri gibi sebeplerden dolayı da iş tatminsizliği yaşamaktadır. İş yaşamındaki yalnızlığın çalışanlar açısından bir diğer negatif etkisi ise strese yol açmasıdır. Bu bireylerin stres düzeylerinin yüksek olduğu düşünülmektedir. Bu sebeple stresli bir çalışanın iş verimi de önemli ölçüde azalmaktadır. Aynı zamanda sinirli, içe kapanık, öz benlik düşüklüğü ve özgüven eksikliği gibi sorunlu davranışlar sergilemeye başlayacaktır. Bu davranışları sonucunda, çalışanın yalnızlığı daha da derinleşecek ve bu da çalışanın iş arkadaşlarıyla olan ilişkisinin kötüleşmesine sebebiyet verecektir (Keser ve Karaduman, 2014: 181).

3. İŞ YERİNDE DIŞLANMANIN YALNIZLIK ÜZERİNDEKİ ROLÜ

Örgütsel dışlanma kişilerin fiziksel özelliklerini, psikolojilerini ve çalışma ortamını olumsuz etkilemektedir. Bu durum dışlanma sonucunda bireyler arasındaki sosyal iletişimin zayıflamasından kaynaklanmaktadır. Dışlanmaya maruz kalan kişiler ise kendilerini örgütten soyutlamaktadır. Çalışma ortamında çalışma arkadaşlarıyla iletişim kuramayan kişi, işbirliği ve dayanışmadan mahrum kalarak yalnızlaşmaktadır (Kandemir, 2021: 64).

İşyerinde dışlanmayı örgütsel kimlik açısından inceleyen Wu vd.(2016:7) işyerinde dışlanmanın örgütsel kimliği zayıflattığı görüşündedirler. Dışlanmaları halinde, yüksek iş performansına sahip kişilerin, o kuruluşa ait olma istekleri azalacak ve sonuç olarak düşük örgütsel bağlılık gelişecektir. Aksine düşük iş performansına sahip çalışanlarsa ait olma ihtiyaçlarını giderecek başka bir yer bulmakta zorlanacaklardır. Yalnızlık bireyin yaşamında karşılaştığı hoş olmayan bir durum olarak algılanmaktadır. İş yaşamında yalnızlığın sebepleri arasında kişilik özelliklerinin etkisinin olabileceği gibi örgütün iç dinamikleri ve çalışma ortamı iklimi de çalışma hayatında yalnızlığa neden olabilir. İş hayatında yaşanan yalnızlık duygusu işyerinde dışlanma ve iş yerinde yalnız hissetme gibi çalışma hayatını olumsuz etkileyecek duygulara neden olabilir. İş yaşamındaki yalnızlık kişinin günlük hayatında yaşadığı

yalnızlıktan farklıdır (Purtaş ve Yirci, 2022: 242). Yılmaz ve Altınok (2009: 455) 'a göre yalnızlık algısı, bireyin kendini çevresinden izole etmesi ve sosyal ilişkilerini zayıflatması durumu olarak tanımlanmaktadır. Yalnızlığın bireyin sadece özel yaşamını değil, aynı zamanda iş yaşamını da etkilediği göz ardı edilemez bir gerçektir. İş yerinde, güvenli bir iş ortamının varlığı ve huzurlu bir ortamın sağlanması birey açısından oldukça kritik bir konudur. Bu noktada yaşanan olumsuzluklar neticesinde meydana gelen yalnızlık duygusunun önlenmesi oldukça önemlidir. Önlenmediği durumda çalışanlar üzerinde birçok olumsuz etkiye yol açabilmektedir. Demirtaş ve Haşit (2016: 139), çalışmalarında işyeri yalnızlığı ve iş performansı arasındaki anlamlı ilişkiye değinmektedir. Çalışanların iş yerinde hissettiği yalnızlık, örgüte karşı duygusal bağlarını azaltarak çalışanların örgütsel bağlılığını olumsuz etkilemektedir.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışanların örgütle özdeşleşmemeleri, örgütsel bağlılık düzeylerinin düşüklüğü, iş memnuniyetsizliği, iş tatminsizliği, örgütsel adaletsizlik, örgütsel sessizlik, örgütsel yalnızlık, tükenmişlik, mobbinge maruz kalma, kayırmacılık, işte var olamama, yabancılaşma ve örgütsel dışlanma algısı gibi çalışan ve işyeri kaynaklı birçok davranış işletmenin verimliliğini doğrudan etkilemektedir (Erer, 2021: 248).

Çalışanların işyerinde dışlanmayla karşılaşmaları durumunda olumsuz duygular yaşamamaları için psikolojik sağlamlıklarını artırmaları gerekmektedir. İş yerinde dışlanmanın kişilerdeki olumsuz enerjiyi açığa çıkardığı, olumlu enerjiyi azalttığı, kişinin otokontrolünü sağlamada güçlük çektiği ve kişinin zihinsel performansını düşürdüğünü göstermiştir. Buna göre, iş arkadaşları tarafından görmezden gelinip yok sayılan, asgari düzeyde iletişim kurulan ve uzak durulan bireylerde kısacası iş yerinde dışlanan bireylerde, iş yerine karşı hissedilen pozitif duyguların azaldığı ve negatif duyguların ise arttığı görülmektedir. Bununla birlikte, işyerinde dışlanan kişilerin kişisel hedeflerini gerçekleştirmekte ve duygularının kontrolünü sağlamada zorlandıkları görülmektedir (Özcan, 2022: 231).

Genellikle işyerinde diğer çalışanlar tarafından reddedilen kişilerin kendinden şüphe duyan, stresli ve mutsuz hisseden kişiler olduğu gözlemlenmiştir. Bu nedenle çalışanın örgütün gelişmesine olan katkısı azalabilir. Bu durum, örgütteki kimlik ve ait olma duygusunu azaltırken, dışlanan kişileri kuruluşa katkıda bulunmaktan vazgeçirebilir. Bu şartlar altında çalışan kişinin, örgüte olan bağlılığı büyük ölçüde azalacak, örgüte yönelik bilgilerini, düşüncelerini ve deneyimlerini paylaşmayı azaltacaktır. Sonuç olarak kişi, örgütteki diğer kişiler tarafından dışlandığında bilgi, tecrübe ve davranışlarını paylaşmaya istekli olmayacaktır (Luo, vd . , 2023: 11).

Çalışmada örgütsel dışlanmanın, uyumsuz davranışlara neden olduğu, ait olma hissini azalttığı, yalnız hissetmeye neden olduğu ve üretkenliği düşürdüğü ifade edilebilir (Yıldız ve Develi,

2018: 145). İş hayatındaki yalnızlık, diğer yalnızlık türlerinden farklı olarak sadece çalışma ortamındaki çalışanları etkilemektedir. Gündelik hayatında gayet sağlıklı, yeterli ve dengeli ilişkileri olan ve yalnızlık çekmeyen biri, iş ortamında sosyal destek almada veya iş arkadaşlarıyla sosyal ilişki kurmakta sıkıntılar yaşayabilir. O halde kişi, iş yaşamında yalnızlık duymakta ve iş yerinde dışlandığını hissetmektedir (Doğan, vd. , 2009: 272).

Bu kapsamda çalışmaya getirilebilecek öneriler şu şekildedir:

- İş yerinde etkili bir iletişim düzeni kurulmalı ve çalışanlar arasındaki etkileşimi artırma yolları araştırılmalıdır.
- Çalışanların tanışmasını ve kaynaşmasını sağlayacak sosyal ortamlar düzenlenmelidir.
- Çalışanlar arasında ayrımcılık ve haksızlık önlenmeli, çalışanları ilgilendiren konularda ortak karar almaları, iş birliği içinde olmaları sağlanmalıdır.
- Çalışanların iş yerine ve birbirlerine güven duymasını sağlayacak örgüt iklimi oluşturulmalıdır.
- İş yerinde dışlanmayla karşılaşan çalışanlar bu durumu kabullenmek veya iş arkadaşlarından uzaklaşmak yerine, idari birimine veya çalışma arkadaşlarına rahatsız olduğu durumu bildirerek destek talebinde bulunmalıdır. Olumsuz deneyimlerin üstesinden gelebilmek için güvengencilik eğitimi, stres yönetimi ve öfke kontrolü yönetimi gibi eğitimlerden faydalanabilir.

KAYNAKÇA

Aşık Akşit, N. (2020). İş yerinde dışlanma ve örgütsel sinizmin işten ayrılma niyetine etkisi: Otel işletmelerinde bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(75), 736-746.

Aykan, E. , Karakuş, G. ve Karakoç, H. (2019). İş yaşamında yalnızlık algısı ve iş stresinin örgütsel bağlılık üzerindeki etkisi: Erciyes üniversitesi idari personeli örneği. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 8 (1), 41-61.

Coşan, D. (2014). An evaluation of loneliness. *The European Proceedings of Social & Behavioural Sciences*, 1(1), 103-110.

Demirtaş, B. ve Haşit,G. (2016). İş yerinde yalnızlık ve işten ayrılma niyetine etkisi: Akademisyenler üzerine bir araştırma. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 137-158.

Doğan, T. , Çetin, B. ve Sungur, M. (2009). İş yaşamında yalnızlık ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10, 271-277.

Dönmez, H. (2018), *Tekirdağ'da Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Dışlanma Düzeyi*, (Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trakya.

Erer, B. (2021). Örgütsel dışlanma algısının işten ayrılma niyetine etkisinde örgütsel bağlılığın aracılık rolü. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(1), 236-256.

Ernst, J.M. and Cacioppo, J.T.(1999). Lonely hearts: Psychological perspectives on loneliness. *Applied and Preventive Psychology*, 8, 1-22.

Güneş, A. (2022). *Kurumsallaşma düzeyinin örgütsel dışlanma üzerine etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim dalı, Trakya.

Gökgöz, H. (2021). Yabancılaşma. A. S. Ünsar (Ed.), *Davranış bilimleri* (377-412). Paradigma Akademi, Çanakkale.

Hitlan, R.T. , Clifton, R.J. and DeSoto, M.C.(2006). Perceived exclusion in the workplace: The moderating effects of gender on work-related attitudes and psychological health. *North American Journal of Psychology*, 8(2), 217-236.

Howard, M. , Cogswell, J. , and Smith, M.(2019). The antecedents and outcomes of workplace ostracism: A meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 105, 577-596.

İştin Ercan, A. ve Çelik S. (2020). *Turizm işletmelerinde negatif örgütsel davranışlar* (1.Baskı). Detay Yayıncılık, Ankara.

Kandemir, A. (2021). *Öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliği, örgütsel dışlanma ve örgütsel engel algıları arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Eğitim Yönetimi ve Denetimi Bilim Dalı, Bolu.

Karakuş, H. (2022). *İş yerinde yalnızlık ve örgütsel bağlılık* (1.Baskı). Detay Yayınları, Ankara.

Kesen, M. ve Durmuş, Ş. (2024). İş yaşamında yalnızlığın işe gömülmüşlüğü etkisi: Sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. *Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 27(1), 168-183.

Keser, A. ve Karaduman, M. (2014). İş yaşamında yalnızlık algısının örgütsel vatandaşlık davranışı ile ilişkisi ve öğretmenler üzerinde bir araştırma. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 3(7), 178-197.

Kurum, G. ve Erdemli, Ö. (2022). İş yerinde dışlanma ölçeğini öğretmenler için Türkçeye uyarlama çalışması. *Milli Eğitim Dergisi*, 51(233), 279-301.

Liu, C. Yang, J. and Gu, X.(2021). *Antecedents of workplace ostracism*. In C. Liu & J. Ma (Ed.), *Workplace ostracism: Its nature, antecedents, and consequences* Palgrave Macmillan, 65-99.

Liu, J. and Wang, W. (2011, 12-14 Ağustos). *Employee behaviors, supervisor-subordinate guanxi, and workplace exclusion* [Konferans sunumu]. International Conference on Management and Service Science, Wuhan, China.

- Luo, S. Huang, Y. LeeYang, C. and Cai, Y. (2023). Workplace exclusion impacts on knowledge-sharing via moderation of digital media and organizational culture. *Sage Journals*, 1-15.
- Mahfouz, Z. Arshad, A. Nisar, Q. Ikram, M. and Azeem, M. (2017). Does workplace incivility & workplace ostracism influence the employees turnover intentions? Mediating role of burnout and job stress & moderating role of psychological capital. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8, 398-413.
- Ordun, G. (2016). İşyerinde dışlanma. P. Kanten ve S. Kanten (Ed.), *Örgütlerde davranışın aydınlık ve karanlık yüzü içinde* (733-762). Nobel Yayınları, İstanbul.
- Oktay, S. ve Özdemir B. N. (2024). Etik olmayan örgüt yanlısı davranışların işyerinde dışlanma üzerine etkisi: Sağlık çalışanları üzerine bir çalışma. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 6(1), 72-86.
- Orhan Türe, A. (2023). İş yeri yalnızlığının çalışan performansına etkisi: Akademisyenler üzerine bir uygulama. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 24 (1), 463-476.
- Özcan, H. M. (2022). İş yerinde dışlanmanın psikolojik performans üzerindeki etkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 17(1), 221 - 238.
- Purtaş, M. ve Yirci, R. (2022). Okul yöneticilerinin genel yalnızlık düzeyi ile iş yaşamı yalnızlık düzeyi arasındaki ilişki. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 239-251.
- Polat, G. ve Karadağ, E. (2021). Yükseköğretimde örgütsel güç kaynakları ve akademik dışlanmışlık ilişkisi üzerine bir araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 11(2), 360-366.
- Scott, K. L. and Duffy, M. K. (2015). Antecedents of workplace ostracism: New directions in research and intervention. *Research in Occupational Stress and Well Being*, 13, 137-165.
- Stamper, C. L. and Masterson, S. S.(2002). Insider or outsider? How employee perceptions of insider status affect their work behavior. *Journal of Organizational Behavior* , 23, 875-894.
- Türk Dil Kurumu. (2024). <https://sozluk.gov.tr/>.(Erişim Tarihi:07.11.2024).
- Türkmenoğlu, M. A. (2020). Dışlanma ve tükenmişlik sarmalında örgüt temelli özsaygı: Hizmet sektöründe bir araştırma. *Vizyoner Dergisi*, 11, 50-64.
- Wu, L. Z, Yim F. H. Kwan, H. K. and Zhang, X. (2012). Coping with workplace ostracism: The roles of ingratiation and political skill in employee psychological distress. *Journal of Management Studie* , 49(1), 178-199.
- Wu, C. H. Liu, J. Kwan, H. K. and Lee, C. (2016). Why and when workplace ostracism inhibits organizational citizenship behaviors: An organizational identification perspective. *Journal of Applied Psychology*, 101(3), 362–378.
- Williams, K. D. (2007). Ostracism. *Annual Review of Psychology*, 58 (1), 425-452.

Wright, S. L. (2005). *Loneliness in the workplace*. (Unpublished doctoral dissertation), Christchurch University Of Canterbury, New Zealand.

Wright, S. L. (2015). Coping with loneliness at work. (A. Shaked and A. Rokach , Ed.), *Addressing loneliness: Coping, prevention and clinical interventions* (123-134). Routledge, Taylor & Amp; Francis Group.

Yakut, S. ve Yakut, İ. (2018). Öğretmenlerde psikolojik iyi oluş ve iş yerinde dışlanma ilişkisi. *Turkish Studies*, 13(18),1357-1376.

Yıldız, H. ve Develi, A. (2018). Çalışanların yalan söyleme eğiliminin bir öncülü olarak örgütsel dışlanma. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (18), 141-148.

Yılmaz, E. ve Altınok V. (2009). Okul Yöneticilerinin Yalnızlık ve Yaşam Doyum Düzeylerinin İncelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 15 (59), 451- 469.

Yılmaz, E. (2008). Organizational commitment and loneliness and life satisfaction levels of school principals. *Social Behavior and Personality*, 36(8), 1085-1096.

HASTA-HEKİM İLETİŞİMİ, HEKİME GÜVEN VE HASTA MEMNUNİYETİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Yüksek Lisans Öğrencisi Gamze GÜNEY

Yalova Üniversitesi, gamzeatar669@gmail.com

ORCID :0009 0004 0937 441X

ÖZET

Sağlık hizmetleri insanların en çok ihtiyaç duyduğu alanların başında gelmektedir. Günümüzde çok etkin ve güçlü bir biçimde kendini gösteren sağlık iletişimi, sağlık hizmetlerinin kaliteli bir biçimde yürütülmesi için çok önemlidir. Bu çalışmada hasta-hekim iletişimi, hekime güven ve hasta memnuniyeti arasındaki ilişkileri incelemek amaçlanmaktadır. Konuyla ilgili detaylı bir literatür çalışması yürütülerek ilişkilere açıklık getirilmiştir. Hasta ve hekim arasında kurulan iletişimin niteliği güvenin tesis edilmesini sağlamakta ve sağlık hizmetlerinin kalitesi üzerinde olumlu etki yapmaktadır. Hekimin iletişim kurarken kullandığı dilin açık ve net olması, hastayı tanı ve tedavi süreciyle ilgili bilgilendirmesi; bilgilendirme yaparken teknik terimlerden ziyade hastanın anlayabileceği ölçüde bir dil kullanmaya özen göstermesi gerekmektedir. İletişim sürecinde hastanın aktif bir rol oynaması iletişimin etkililiğinin artmasını sağlayacak ve hastanın hekimine olan güvenini olumlu yönde etkileyecektir. Hasta ile hekim arasındaki etkili iletişim hastanın almış olduğu hizmetin kalitesini değerlendirmesi adına önemlidir. Hastanın hekime güvenmesinin sonucunda hekiminin bilgi birikimini ve mesleki açıdan yetkinliklerini kendi yararına kullanacağına inanır. Böylece hasta hekim arasındaki ilişki ve iş birliği güçlendirilmiş olur. Sağlık hizmetlerinin yeterliliği ve kalitesi hasta memnuniyetini olumlu yönde etkilemektedir. Sonuç itibarıyla hastalarıyla güçlü iletişim kuran hekimler hastaların memnuniyetini olumlu etkiler. Ayrıca hastaların hekimlerine güvenmesi de onların memnuniyetini olumlu etkiler.

Anahtar Kelimeler: Hasta-Hekim İletişimi, Hekime Güven, Hasta Memnuniyeti

RELATIONSHIPS BETWEEN PATIENT-PHYSICIAN COMMUNICATION, TRUST IN PHYSICIAN AND PATIENT SATISFACTION

ABSTRACT

Health services are among the areas that people need the most. Health communication, which is very effective and powerful today, is very important for the quality of health services. This study aims to examine the relationships between patient-physician communication, trust in physician and patient satisfaction. A detailed literature study on the subject has been conducted and the relationships have been clarified. The quality of communication established between the patient and physician ensures the establishment of trust and has a positive effect on the quality of health services. The language used by the physician while communicating should be clear and concise, informing the patient about the diagnosis and treatment process; and taking care to use a language that the patient can understand rather than technical terms while informing. The patient playing an active role in the communication process will increase the effectiveness of communication and positively affect the patient's trust in their physician. Effective communication between the patient and the physician is important for the patient to evaluate the quality of the service they receive. As a result of the patient's trust in the physician, they believe that the physician will use their knowledge and professional competence for their own benefit. In this way, the relationship and cooperation between the patient and the physician is strengthened. The adequacy and quality of health services positively affect patient satisfaction. As a result, physicians who establish strong communication with their patients positively affect the satisfaction of the patients. In addition, patients' trust in their physicians positively affects their satisfaction.

Keywords: Patient-Physician Communication, Trust in the Physician, Patient Satisfaction

GİRİŞ

Sağlık alanında gerçekleştirilen iletişimin etkililiği hasta memnuniyetinde büyük rol oynamaktadır. Hasta bir sağlık kuruluşuna başvurduğu andan itibaren hastalığını ve şikayetlerini rahatlıkla aktarabileceği; kaygılarını ve beklentilerini dile getirebileceği bir iletişim ortamıyla karşılaşmak istemektedir. Ayrıca teşhis ve tedavi sürecinde de detaylı bir biçimde bilgilendirilmeyi ummaktadır (Yılık ve Orhan, 2023). Dolayısıyla sağlık personelleri kaliteli bir iletişim süreci içerisinde olmayı hedefleyerek hastaların memnuniyet düzeylerinin artırılmasına katkı sağlayabilmektedirler. Elbette ki memnuniyet düzeyi yalnızca hastanın beklenti ve taleplerinden meydana gelmemektedir. Hasta memnuniyetini etkileyen birçok

değişken söz konusudur. Kültürel özellikler, hastanın çevresindeki bireylerin beklentileri ve hastane deneyimleri, sağlık kuruluşunun özellikleri gibi birçok değişken etkili olmaktadır (Şen ve Berk, 2022). Hastaların aldıkları hizmet açısından memnuniyetlerini etkileyen diğer unsurlar: yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, sosyal statü, yaşadığı yer ve ekonomik koşullar olarak sıralanabilir (Yılık, & Öztürk, 2023). Zaman, hasta memnuniyetini etkileyen bir diğer unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Bekleme süresinin uzamasının hasta memnuniyetini azalttığı tespit edilmiştir (Tekinalp ve Şahinöz, 2021). Bu çalışmada hasta hekim iletişiminin hekime güven ile ilişkisi irdelenmiş olup hasta memnuniyetine olan etkisi analiz edilmiştir. Hastasıyla etkili iletişim kurabilen, tanı ve tedavi sürecinde başarılı olan, mesleki anlamda yetkin, hasta mahremiyetine özen gösteren ve hastaya nazik davranan hekimlere hastaların daha fazla güven duyduğu gözlemlenmektedir (Gülcemal & Keklik, 2016). Hekimine güvenen hastalar tedavi sürecine daha çok uyum sağlamak ve hekimi yeniden tercih etme eğilimi artmaktadır (Ertaş vd., 2025).

Hasta memnuniyeti son yıllarda sağlık kuruluşları arasında artan rekabet sonucunda önem kazanmış bir kavramdır. Sağlık kuruluşları daha fazla hasta çekmek için hasta memnuniyetini en üst seviyede tutmak zorundadır. Dolayısıyla hasta memnuniyetine gereken özeni göstererek hastalar tarafından tercih edilebilir olmayı amaçlayacaktır (Gökkaya ve diğ.,2018). Hastaların beklentilerinin karşılanması memnuniyetini sağlamakta bu da sağlık kuruluşlarının tercih edilirliliğini artırmaktadır (Tezcan vd., 2018). Hastaneler hastaların ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak stratejiler geliştirmeli ve hizmet kalitesini sürekli olarak yenilemelidir. Bunu yaparken de hastaların geri bildirimleri dikkate alınmalıdır. Hasta memnuniyetinin artırılması yalnızca bireyin değil; toplumun sağlığını da olumlu yönde etkileyecektir (Demir, 2020).

Sonuç olarak hekim hasta iletişiminin pozitif ve güçlü olması hekime güven duygusunu arttıracak böylelikle hasta memnuniyetini de olumlu yönde etkileyecektir.

1.İLETİŞİM

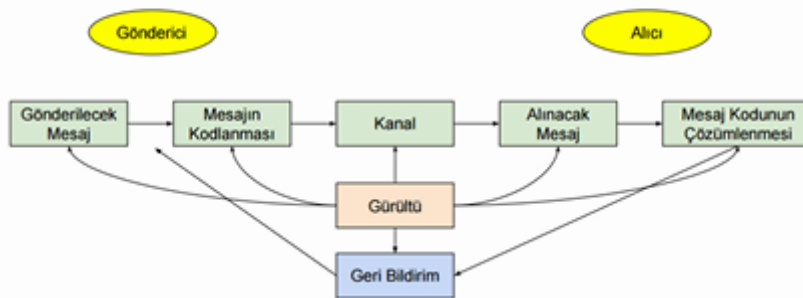
İletişim, en az iki birim arasında gerçekleşen mesaj alışverişi sürecidir (Erdem, 2011). Latince bir kelime olan ve communicare fiilinden türemiş olan iletişim, çeşitli kaynaklar kullanılarak, bilgi, duygu, düşünce ve becerilerin bir yerden başka bir yere aktarılması olarak tanımlanmaktadır (Argon & Zafer, 2009). İnsanlar sosyal varlıklardır ve çevrelerinde olup biteni anlama ve anlatma ihtiyacı duymaktadırlar. Bu çerçeveden bakıldığında iletişim kurmak vazgeçilmez bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (Parlayan & Dökme, 2016).

İletişim yalnızca sözel yollarla gerçekleşmemektedir. Farklı semboller, simge ve işaretler yoluyla da iletişim kurulabilir. Bazı durumlarda jest ve mimikler yoluyla da iletişim kurulabilmektedir (Karasoy, 2021).

1.1.İletişim Süreci

İletişim süreci gönderici, alıcı, kanal, mesaj, kodlama ve geri bildirim unsurlarından oluşur. İletişim sürecini gönderici başlatır. İletmek istediği mesajı sözcükler simgeler veya beden dili yoluyla kodlar. Kodlanan mesaj bir kanal aracılığıyla alıcıya aktarılır. Alıcı mesajı alıp anlamlandırır ve geri bildirimde bulunur. Bu şekilde iletişim süreci tamamlanmış olur. Bazı durumlarda mesaj kesintiye uğrayabilir ve yerine ulaşamazsa burada gürültü unsuru devreye girer (Lunenburg, 2010) Gürültü, dil engelinden veya çevresel koşullardan kaynaklanabilmektedir.

Şekil.1. İletişim Süreci

Kaynak: Timuroğlu ve Balkaya, 2016

2.SAĞLIK İLETİŞİMİ

Toplum sağlığının korunması ve sürdürülebilmesi açısından en temel ihtiyaçlardan biri olan sağlık hizmetleri; devletlerin vatandaşlarının sağlık hakkına erişimini güvence altına aldığı bir alandır (Linnander vd., 2017). Sağlık hizmetleri insan hayatı söz konusu olduğu için çok kritik bir öneme sahiptir. Bu yüzden her daim gereken özen gösterilmeli ve en yüksek kalitede hizmet sunulmalıdır. Bu bağlamda sağlık kuruluşlarının temel amacı toplumun tam bir iyilik hali içerisinde olmasını sağlamak böylelikle de hasta memnuniyetini artırmaktır (Yüksel& Sadaklıoğlu, 2007).

Sağlık iletişimi bireyin sağlık durumunun tamamen iyileştirilmesi, bu konuda refah düzeyinin artırılması ve farkındalık oluşturulması amacıyla modern bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. Bu yapı hekim hasta iletişim sürecinin etkili bir biçimde gerçekleştirilmesini sağlaması bakımından önemlidir (Acar, 2024).

İletişimin sağlık alanındaki rolü çok önemlidir. Sağlık hizmetlerinden yararlanan hastalar ve hasta yakınları sağlık çalışanlarıyla iletişim kurmak durumundadırlar. Bu kişiler farklı sosyoekonomik ve kültürel özelliklere sahip olabilmektedir. Dolayısıyla toplumun farklı kesimlerinden gelen bu bireylerle doğru ve etkili iletişim kurulabilmesi hastanın ve yakınlarının memnuniyet düzeyini olumlu yönde etkileyecektir. Hasta memnuniyetiyle birlikte ilgili sağlık kuruluşunun saygınlığı, hastanın tedavi sürecinin olumlu seyretmesi ve sağlık çalışanlarının iş tatmini alanlarını etkileyecektir (Solmaz, & Duğan, 2018)

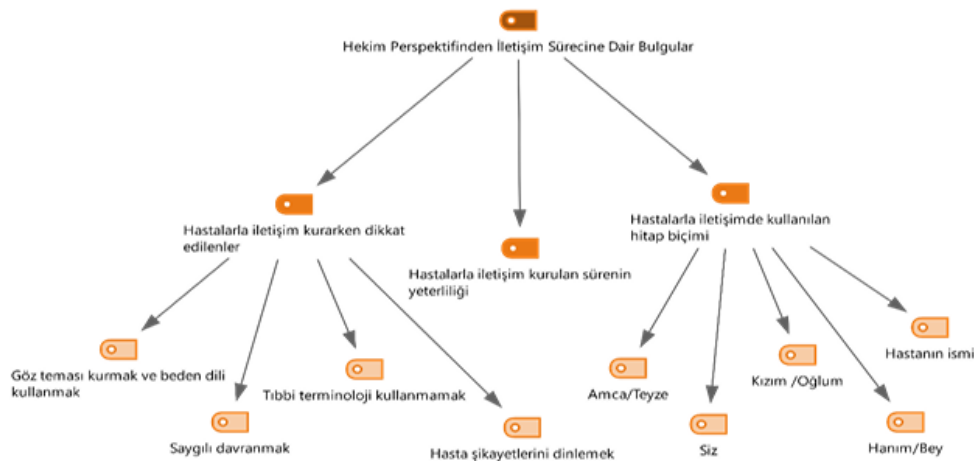
Sağlıkta iletişim sürecini etkileyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bunlar (Solmaz, & Duğan, 2018):

- Bilgi, dini inanç ve tutumlar.
- Hastane personelinin ve hastanın beklentileri.
- Sağlık personeli ve hastanın iletişim becerileri.
- Fiziksel ortam.
- Hekimin iş yoğunluğu ve zaman yetersizliği
- Toplumun hasta hekim ilişkisine bakışı.
- Kullanılan dilin açık ve net olmaması

2.1.HASTA-HEKİM İLETİŞİMİ

Olumlu bir hasta hekim iletişimi sağlık hizmetlerinin kaliteli bir biçimde sunulmasında aktif bir rol oynamaktadır (Barrier vd., 2008). Etkili iletişim, tedavi sürecinin daha sağlıklı bir biçimde sürdürülmesini sağlamaktadır (Dönmez vd.). Hasta ile hekim arasındaki iletişim süreci çift yönlü olduğundan dolayı bu sürece dair tutum ve davranışlar her iki tarafın bakış açısıyla değerlendirilmelidir. Aşağıdaki tabloda hekimin bakış açısıyla değerlendirilen iletişim sürecine dair durumlar gösterilmektedir: (Güzel vd.,2022).

Şekil 2. Hekim Perspektifinden İletişim Süreci

Şekilde de belirtildiği üzere hekimin tıbbi terimleri kullanmaması, hastayı yeterince dinlemesi, kullandığı hitap biçimlerine önem vermesi, hastaya yeterince zaman ayırması önemlidir. Ayrıca hekimin yalnız sözlü iletişim becerilerini değil sözsüz iletişimi becerilerini (beden dili göz teması vb.) de etkili kullanması önemsenmektedir.

Hastaların gözünden iletişim durumlarına bakıldığında ise hastalar hekimlerle kurulan iletişimde sürenin yeterli olmasını istemektedirler. Hitap biçiminin saygı ölçütleri çerçevesinde olması ve en önemlisi de hekimlerine güven duymanın öneminden bahsetmektedirler (Güzel vd., 2022).

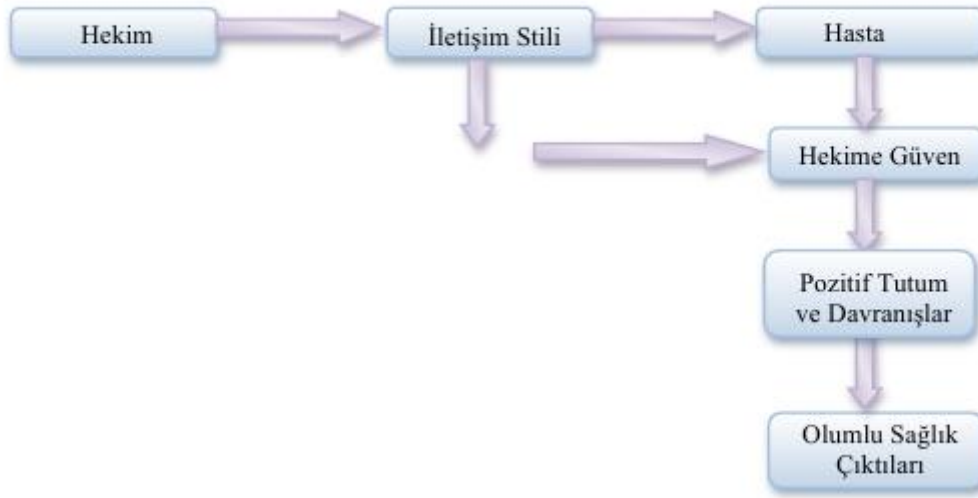
Hasta hekim iletişimini olumsuz etkileyen durumlar söz konusu olabilmektedir. Bunlar; sağlık kuruluşunun altyapı ve personel eksikliği, işletmenin kötü olması, hekimin iş yükünün ağır olması ve ekonomik sorunlar olarak sıralanabilir (Bilgin ve Aba, 2023).

Hasta hekim iletişimini olumsuz etkileyen unsurlar hekim kaynaklı veya hasta kaynaklı olabilmektedir. Hastanın yeterince bilgilendirilmemesi, hekimin tıbbi terimleri kullanması sonucu hastanın anlamaması, hastadan söylenenleri anlayıp anlamadığına dair dönüt alınmaması, hasta yakınlarıyla iletişime geçmek için isteksiz olunması, hastanın konuşmasına fırsat verilmemesi veya hasta konuşurken sözünün kesilmesi hekimden kaynaklanan iletişim engelleriyken (Gordon ve Edwards, 2014; Bol vd., 2013) ; hastanın çekingen olması, bazı hastalıkları hekime anlatmaması, kültürel yapı ve dini inançların etkisi de iletişimde hastalardan kaynaklanan sorunlardandır(Işık, 2021).

3.HEKİME GÜVEN

Hastanın hekimine güven duyması hekimin de hastayı tanıması; teşhis ve tedavi süreçleri açısından çok önemlidir. Bu bağlamda her iki tarafın da birbirini dikkatlice dinlemesi ve etkili iletişim içerisinde olması gerekmektedir. Hekim hastaya ihtiyaç duyduğu bilgileri nazik bir biçimde, çok fazla tıbbi terim kullanmadan iletmelidir. Hasta da etkin dinleme gerçekleştirmeli ve düşüncelerini aktarmalıdır (Yılmaz & Günay, 2022). Hekimin hastayı uygun bir biçimde bilgilendirmesi, hastanın kişisel bilgilerini saklaması ve hastayla ilgili bilgileri gizli tutması gerekmektedir. Hekimler, hastalarının çıkarları için en iyi seçeneği bulmak ve onlara kaliteli bakım hizmeti sağlamak durumundadırlar. Dolayısıyla tüm bu durumlar hastanın hekimine duyduğu güveni kolaylaştıracaktır (Kao vd., 1998). Hastanın güven duygusu hekimiyle güçlü iletişim kurabildiği durumlarda oluşmaya başlamaktadır. Hekimin hastayı etkili bir şekilde dinlemesi, hastaya hastalığıyla ilgili sorular sorması; hastayı bilgilendirmesi ve hastanın kendisine söylenenleri doğru anladığından emin olması gerekmektedir. Hekim tüm bunları yaparken nesnellikten uzaklaşmamalı yargılayıcı ve buyurgan bir tavır sergilememelidir (Uyer, 2000).

Şekil 3. Hekim ile hasta arasındaki iletişim

Kaynak: Berrios-Rivera ve ark., 2006: 386.

Şekilden de anlaşılacağı üzere hekimin kullandığı iletişim biçimi hastanın hekime güven duygusunu etkilemekte ve bunun sonucunda hasta olumlu tutum ve davranışlar gerçekleştirmektedir.

4.HASTA MEMNUNİYETİ

Hekimlerle hastalar arasındaki iletişim hasta hekimine hastalığının hikayesini anlatmasıyla başlamaktadır. Bu yüzden hekim doğru tanı ve teşhis için etkili bir dinleme gerçekleştirmelidir. Hekimler hastalarıyla sağlıklı bir iletişim içerisinde olmalıdır. Hastalar yeterli düzeyde bilgilendirildiklerinde memnuniyet düzeylerinin arttığını belirtmektedirler (Şişe & Altınel, 2012). Hasta ile hekim arasında doğru iletişim kurulması ve iş birliği içerisinde olunması hasta memnuniyetini artırmada çok önemli bir rol oynar. Özellikle hastalar doktorlarının iletişim kurarken arkadaşça bir yaklaşım içerisinde olmasını; teşhisi ve test sonuçları detaylıca açıklamasını, ilaçları ne şekilde kullanacağını anlatmasını bekler. Böylelikle hasta ile hekimin kaliteli iletişim içerisinde olması memnuniyet düzeyinin yüksek olmasını büyük ölçüde etkileyecektir (Andaleeb vd., 2007) Yapılan araştırmalar sağlık kuruluşlarındaki etkili iletişimin kalitesi yükseldikçe hasta memnuniyetinin de önemli oranda arttığını göstermektedir (Bilgin & Aba, 2023).

SONUÇ

Toplum tarafından en çok ihtiyaç duyulan hizmet şekli sağlık hizmetleridir. İdeal bir sağlık toplumu statüsünü gerçekleştirmek ve sağlık konusunda yüksek farkındalık yaratmak için çeşitli çalışmalar yürütülmelidir. Çok önemli bir role sahip olan sağlık hizmeti tesisleri topluma en iyi sağlık hizmetlerini sunmak amacıyla toplumda yer almaktadır. Söz konusu sağlık hizmetlerini sunan sağlık tesisleri yani hastaneler hasta miktarını korumak ve aynı zamanda artırmak için hastayı korumakla yükümlüdür. Hastanın ihtiyaçlarına dikkat etmek ve onların güveninin kazanmak için arzu ve beklentileri karşılamaya yönelik bir çaba gerektirmektedir (Sitio ve Ali, 2019)

Sağlık hizmeti sunan ortamlarda hasta ve hekim iletişiminin iyi olması ve olumlu bir güven ikliminin yaratılması hasta memnuniyetinin artırılması için bir araç olarak belirlenebilir. Olumlu iletişimin geliştirilebilmesi adına mutlaka bir güven ortamına ihtiyaç duyulur. Etkili ve verimli iletişim, hastalarla kurulan kaliteli etkileşim tıbbi uygulamaların ve sağlık hizmetleri sunumunun önemli birer göstergesidir. Olumlu ve kaliteli hasta hekim iletişimi hekime güven ve hasta memnuniyeti noktasında pozitif sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Ward, 2018).

KAYNAKLAR

- Acar, N. (2024). Hekimlerin Sağlık İletişim Düzeyleri ve Kullandıkları Modellerin İncelenmesi: Odak Grup Çalışması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 201-226.
- Andaleeb, S. S., Siddiqui, N., & Khandakar, S. (2007). Patient Satisfaction With Health Services in Bangladesh. *Health Policy and Planning*, 22(4), 263-273.
- Argon, T., & Zafer, D. (2009). İlköğretim Okulu Yöneticilerinin İletişim Sürecinde Yaşadıkları Problemler. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (18), 99-123.
- Berrios-rivera, J. P., Street Jr, R. L., Garcia Popa-Lisseanu, M. G., Kallen, M. A., Richardson, M. N., Janssen, N. M., ... & Suarez-almazor, M. E. (2006). Trust in Physicians and Elements of the Medical Interaction in Patients with Rheumatoid Arthritis and Systemic Lupus Erythematosus. *Arthritis Care & Research*, 55(3), 385-393.

Berry, L. L., Parish, J. T., Janakiraman, R., Ogburn-Russell, L., Couchman, G. R., Rayburn, W. L., & Grisel, J. (2008). Patients' Commitment to Their Primary Physician and Why it Matters. *The Annals of Family Medicine*, 6(1), 6-13.

Bilgin, Y., & Aba, A. T. (2023). Sağlık Kuruluşlarında Etkileşim Kalitesinin Hasta Memnuniyetine ve Sadakatine Etkisi. *Beykoz Akademi Dergisi*, 11(2), 205-227.

Bol, P. Gül, G., & Erbaycu, A. E. (2013). Hasta-Hekim İletişimindeki Eksiklik ve Hataların Ortaya Konmasında Fmea Model Analizinin Katkısı. *İzmir Göğüs Hastanesi Dergisi*, 27(3), 181-191.

Demir, B. (2020). Sağlık Kavramsallaştırılması ve İnsan Odaklı Sağlık Hizmetlerinde Kalite ve Akreditasyon Perspektifi. *İnsan ve İnsan*, 7(24), 62-83.

Dönmez, İ. H., Taşmurat, T., & Yurdakul, H. Hekim-Hasta/Hasta Yakını Arasındaki İletişimi Etkileyen Kültürel ve Kişisel Faktörler: Teorik Bir Çerçeve.

Erdem, A. (2011). İletişim Sürecinde Geri Bildirimin Önemi ve İletişime Katkısı. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1(3).

Ertaş, H., Atalay, H. N., Ünal, S., Kahveci, Ş., & Karataş, C. (2025). Hekime Güven ve Hekim Bağlılığı Üzerine Bir Çalışma. *Selçuk Sağlık Dergisi*, 6(1), 23-38

Gordon, T., Edwards, S. (2014). *Hasta ve Doktor İletişimi*. Profil yayıncılık: İstanbul

Gökkaya, D., İzgüden, D., & Erdem, R. (2018). Şehir Hastanesinde Hasta Memnuniyeti Araştırması: Isparta İli Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(20), 136-148.

Gülcemal, E., & Keklik, B. (2016). Hastaların Hekimlere Duydukları Güveni Etkileyen Faktörlerin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma: Isparta İli Örneği. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(14), 64-87

Işık, T. (2021). Sağlık İletişimi Bağlamında Hekim-Hasta, Hasta-Hekim İletişimi İnceleme Çalışması: Özel Bir Hastane Analizi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (26), 720-753.

- Kao, A. C., Green, D. C., Davis, N. A., Koplan, J. P., & Cleary, P. D. (1998). Patients' Trust in Their Physicians: Effects of Choice, Continuity, and Payment Method. *Journal of General Internal Medicine*, 13(10), 681-686.
- Karasoy, H. A. (2021). Yönetim Fonksiyonları Ekseninde Örgütsel İletişimin Önemi. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 2(1), 81-92.
- Linnander, E., Mantopoulos, J., Nikole Allen N., Nembhard, I., Bradley, E. (2017). Professionalizing Healthcare Management: A Descriptive Case Study. *Int J Health Policy Manag*, 6(10), 555–560
- Lunenburg, F. C. (2010). Communication: The Process, Barriers, and Improving Effectiveness. *Schooling*, 1(1), 1-11.
- Parlayan, M. A., & Dökme, S. (2016). Özel Hastanelerdeki Hemşire ve Hastaların İletişim Seviyelerinin Değerlendirilmesi: Bir hastane örneği. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2).
- Sitio, T., & Ali, H. (2019). Patient Satisfaction Model and Patient Loyalty: Analysis of Service Quality and Facility (Case Study at Rawamangun Special Surgery Hospital). *Scholars Bulletin*, 5(10), 551-559.
- Solmaz, B., & Duğan, Ö. (2018). Sağlık Çalışanı ile Hasta ve Yakınları Arasında Yaşanan Şiddetin Nedenlerinden" İletişim" Üzerine Bir İnceleme. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(2), 185-206.
- Şen, E. T., & Berk, H. Ö. S. (2022). Hasta Memnuniyeti Kısa Değerlendirme Formu'nun (HMKDF) Türkçe Uyarlama Çalışması. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(43), 35-54.
- Şişe, Ş., & Altinel, E. C. (2012). Bir Üniversite Hastanesinde Yatan Hasta Memnuniyeti. *Selçuk Tıp Dergisi*, 28(4), 213-218.
- Tekinalp, M., & Şahinöz, T. (2021). Bekleme Sürelerinin Hasta Memnuniyeti Üzerinde Etkilerinin Ölçülmesi. *ODÜ Tıp Dergisi*, 8(3), 13-18.
- Timuroğlu, M. K., & Balkaya, E. (2016). Örgütsel İletişim ve Motivasyon İlişkisi-Bir Uygulama. *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 89-113.

- Uyer, G. (2000). Hemşire-Hasta İletişimi ve İletişimin Hasta Yönünden Önemi. *Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics-Law and History*, 8(2), 90-94.
- Yılık, D. P., & Orhan, D. F. (2023). Hastane ve Sağlık Yönetimi: Güncel Konular-II.
- Yılık, P., & Öztürk, Z. (2023). Hastaların Hekim Algısı ve Algının Hastane Tercihine Etkisi (Ankara İli Çankaya İlçesi). *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 12(3), 1050-1059.
- Yılmaz, D., & Günay, M. A. (2022). Türkiye’de Sağlık İletişimi: Sağlık Çalışanları Üzerine Yapılmış Bir Araştırma. *İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi (İNİF E-Dergi)*, 7(1), 75-91.
- Yücel, M. H., Ünal, U. B., & Edirne, T. (2014). Üçüncü Basamak Sağlık Kuruluşunda Hasta Memnuniyeti. *Pamukkale Tıp Dergisi*.
- Yüksel, F., & Sadaklıoğlu, H. (2007). Sağlık Hizmetlerinde Kalite ve Yerel Yönetimler. *Uluslararası Sağlık ve Hastane Yönetimi Kongresi*, 01-03.
- Ward, P. (2018). Trust and Communication in a Doctor-Patient Relationship: a Literature Review. *Arch Med*, 3(3), 36.

SUSTAINABILITY AND STRATEGIC LEADERSHIP: ORGANIZATIONAL PERFORMANCE IN ENERGY-INTENSIVE SECTORS

PhD Candidate, Şeyma TEKİN

Bursa Uludağ University, Institute of Social Sciences, Department of Management and Organization – seyma.alkantekin@gmail.com - 0009-0002-5076-6824

PhD Candidate, Elif Dicle TURŞUCULAR

Bursa Uludağ University, Institute of Science, Department of Mechanical Engineering, – elifdtursucular@uludag.edu.tr - 0000-0001-9339-2688

ABSTRACT

Sustainability has become a crucial factor in shaping business strategies, particularly in energy-intensive industries where environmental regulations, market expectations, and stakeholder pressure influence corporate decision-making. This study examines the interplay between strategic leadership and sustainability strategies and their impact on organizational performance. The research analyzes various studies to compare the effectiveness of sustainability strategies and the role of green innovation, stakeholder pressure, and CO₂ reduction efforts. Findings indicate that stakeholder pressure is the primary driver of green innovation adoption, while its direct impact on CO₂ reduction remains relatively limited. Moreover, the effectiveness of sustainability strategies varies across different studies, highlighting the need for industry-specific approaches rather than standardized sustainability models. Strategic leadership emerges as a critical factor in integrating sustainability into business operations, as it ensures that sustainability initiatives align with long-term corporate goals and competitive advantage. The study underscores the bidirectional relationship between strategic leadership and sustainability, where leaders not only influence sustainability strategies but are also shaped by sustainability challenges and opportunities. Businesses that incorporate sustainability into their strategic vision benefit from improved operational efficiency, regulatory compliance, and enhanced corporate reputation. In conclusion, sustainability and strategic leadership are deeply interconnected and mutually reinforcing. To achieve long-term success, businesses must develop sustainability strategies tailored to their industry while fostering strong leadership committed to environmental, social, and governance (ESG) principles. Future research should explore sector-specific sustainability strategies to provide practical insights for corporate decision-makers in energy-intensive industries.

Anahtar Kelimeler: Strategic Leadership, Sustainability, Energy-Intensive Industries, Stakeholder Pressure, ESG Performance

1. INTRODUCTION

In today's rapidly evolving global landscape, sustainability has become a central concern for businesses, particularly in energy-intensive sectors. In today's world, businesses' competitive opportunities are not limited only to the goods and services they produce. Organizations face mounting pressure from environmental regulations, market demands, and social expectations, making strategic leadership a critical factor in integrating sustainable business practices while maintaining competitive performance. Effective leadership fosters innovation, drives responsible decision-making, and ensures the seamless alignment of environmental, social, and governance (ESG) principles with business objectives. Sustainability and strategic leadership are two important complementary concepts in the business world. Understanding the relationship between these two elements is crucial for both the long-term success of companies and their social and environmental impacts. The intersection of sustainability and strategic leadership presents both challenges and opportunities for firms in energy-intensive industries, where resource efficiency, technological advancement, and long-term resilience are essential to organizational success. There is a strong and reciprocal relationship between sustainability and strategic leadership. This relationship is of great importance for both the long-term success of organizations and their environmental and social impacts. Sustainability refers to the balanced use of resources across environmental, economic, and social dimensions while considering future generations. Strategic leadership plays a crucial role in shaping organizational outcomes, influencing both employee perceptions and overall business performance. Without strategic leadership, achieving sustainability goals is difficult.

A study examines the differences between employees' perceptions and managers' self-assessments of strategic leadership behaviors, as well as the impact of perceived strategic leadership on job satisfaction, with organizational commitment as a mediator. A field study conducted in aviation companies in Ankara revealed a significant difference between these perceptions. The findings show that perceived strategic leadership positively influences job satisfaction, with organizational commitment playing a partial mediating role [1]. On the other hand, sustainability efforts in energy-intensive sectors require an in-depth analysis of production indicators and corporate performance. Another study investigates the impact of sustainable production indicators (economic, environmental, and social sustainability) on corporate sustainability performance, focusing on the manufacturing/industrial and energy sectors. Using AHP (Analytic Hierarchy Process) and fuzzy logic methods, the sustainability performances of these sectors were compared. The findings indicate that the manufacturing sector demonstrates higher sustainability performance than the energy sector (overall sustainability: manufacturing 0.500, energy 0.243). The primary reasons for this difference include intense competition in the manufacturing sector, the rate of female employment, and environmental factors [2]. Beyond corporate sustainability and business leadership, strategic leadership also plays a crucial role in shaping public administration and governance structures. Another study examines the transformations in Turkey's public administration within the framework of globalization

and the role of strategic leadership in this process. It analyzes how governance, decentralization, and strategic management concepts, promoted by global institutions since the 1980s, have been integrated into Turkey's administrative system and to what extent this adaptation aligns with national dynamics. The study particularly focuses on the institutional reforms following the 2001 Economic Crisis and how the strategic management approach of the political cadres in power since 2002 has shaped these changes. The findings indicate that Turkey's public administration reforms have been largely influenced by international organizations such as the IMF, the World Bank, and the EU, with strategic leadership playing a central role in the process. In conclusion, the study emphasizes the necessity of transitioning to strategic management practices in the public sector to adapt to evolving global conditions while ensuring that this transformation is assimilated in a manner that aligns with national values [3]. In addition to its role in shaping public administration, strategic leadership is also essential in managing complex organizational environments, such as the healthcare sector, where leadership effectiveness directly impacts service quality and institutional performance. Another study investigates the use of strategic leadership characteristics among hospital managers in Turkey's public healthcare sector, particularly following the implementation of the Public Financial Management and Control Law (No. 5018) in 2003, which mandated strategic planning in public administration. The research aims to determine to what extent hospital managers employ transformational, managerial, ethical, and political leadership and how personal and organizational factors influence their leadership behaviors and perceived success. A Strategic Leadership Survey was conducted with 440 hospital managers across Turkey, using both online and face-to-face data collection methods. The findings indicate that approximately half of the participants apply strategic leadership characteristics, with ethical leadership being the most commonly used. Additionally, the use of transformational leadership significantly enhances managers' perception of success. Factors such as hospital size, regional competition, and institutional stability influence leadership behavior, while managers' training in strategic management positively correlates with transformational leadership adoption. The study underscores the importance of strategic leadership in improving public hospital management, suggesting that targeted training programs could enhance leadership effectiveness in the sector [4]. Similarly, sustainability strategies play a pivotal role in shaping corporate reputation, particularly in industries with high carbon emissions, where proactive leadership and long-term planning are essential for maintaining competitiveness and public trust. Another study examines the impact of sustainability strategies on corporate reputation in carbon-intensive sectors. Ørsted's transition from fossil fuels to green energy is analyzed using the Reputation Ratio model. The findings indicate that forward-thinking strategies provide businesses with a leadership advantage and that while green transformation may be costly in the short term, it enhances financial sustainability and reputation in the long run. In conclusion, companies operating in carbon-intensive sectors should prioritize long-term sustainable investments; otherwise, they risk reputational damage and market exclusion [5]. Given these challenges, this study aims to investigate the role of strategic leadership in driving sustainability within energy-intensive industries. Specifically, it explores the interplay between ESG practices, corporate leadership, and financial strategies in shaping organizational performance. The following section provides a comprehensive review of the existing literature on sustainability, leadership, and business strategy in energy-intensive industries.

2. LITERATURE REVIEW

Building on these insights, it is crucial to explore how energy policies and renewable energy transitions play a fundamental role in shaping sustainability outcomes across various sectors. In particular, examining the strategic challenges and best practices in renewable energy adoption across different countries provides valuable lessons for policymakers and industry leaders striving to achieve carbon neutrality. In another study, the strategic challenges of transitioning to renewable energy in Europe were examined. The energy policies of Germany, Denmark, and Spain were analyzed through case studies to evaluate the adaptation processes of countries to renewable energy within the framework of the European Green Deal. Germany's share of renewable energy in electricity production has reached 46%, but grid stability issues persist. Denmark generates more than 50% of its electricity from wind energy, increasing public support through public-private sector collaborations. Spain has become one of Europe's largest solar energy producers; however, past regulatory uncertainties have led to fluctuations in the sector. The study recommended investing in energy storage and grid modernization, increasing public participation, accelerating technology investments, and making energy trade mechanisms between European countries more effective. This research provided a holistic analysis by integrating leadership, policy, and innovation, offering comprehensive recommendations for energy transition processes [6]. Building on these studies, another research examines the relationship between corporate sustainability efforts and cultural dimensions, particularly focusing on the presence of greenwashing in energy companies and the role of masculinity in shaping deceptive environmental practices. Another study analyzes data from 59 energy companies in Europe between 2011 and 2022 to investigate whether their environmental, social, and governance (ESG) investments represent a genuine sustainable transformation or merely a rebranding effort. Using the Data Envelopment Analysis (DEA) method, the study assesses the impact of ESG performance on the economic efficiency of these companies and develops a "greenwashing" indicator. The findings reveal that firms in countries with high levels of "masculinity," as defined by Hofstede's cultural dimensions, are more likely to engage in greenwashing practices. These results highlight the significance of cultural factors in evaluating corporate sustainability efforts, offering valuable insights from academic, managerial, and policy perspectives [7]. Expanding on these discussions, another study explores how environmental regulations influence green innovation performance in energy-intensive enterprises, shedding light on the critical role of stakeholder pressure and innovation capability in driving sustainable business transformation. Another study was conducted to examine the factors that enhance green innovation performance in energy-intensive enterprises and how these factors interact. It investigates how environmental regulations influence firms' environmental innovation perspective, stakeholder pressure, and innovation capability, and how these factors impact green innovation performance. Data collected through surveys from energy-intensive enterprises in China were analyzed using statistical methods such as confirmatory factor analysis, structural equation modeling, and stepwise regression. The findings reveal that environmental regulations enhance firms' green innovation capacity, with stakeholder pressure and innovation capability playing crucial intermediary roles in this process. These results provide important policy and managerial insights on how environmental regulations and stakeholder engagement can be strategically utilized to accelerate the

transition to a low-carbon economy in energy-intensive sectors [8]. The study examines the impact of CEOs' and board members' environmental governance experience on the adoption of green management practices (GMP) using data from 209 publicly listed companies operating in energy-intensive sectors in Malaysia between 2011 and 2015. The results indicate that CEOs with environmental governance experience are more likely to adopt GMPs in young and high-performing companies, whereas this tendency is lower in older and low-performing firms. On the other hand, board members with environmental governance experience are found to be more inclined to adopt GMPs regardless of company age and financial performance. The study highlights the importance of promoting environmental governance to achieve sustainable development goals, particularly in developing economies [12]. In addition to the role of environmental regulations in shaping corporate sustainability efforts, leadership dynamics also play a crucial part in driving ESG performance, particularly in small and medium-sized enterprises (SMEs). Another study examines the impact of transformational leadership on environmental, social, and governance (ESG) performance in small and medium-sized enterprises (SMEs). The study also investigates how this relationship is shaped through organizational innovation and external social capital. A multiple linear regression analysis was conducted based on survey data collected from SMEs in China. The results indicate that transformational leadership has a positive effect on ESG performance ($b=0.421$, $p<0.001$). Additionally, organizational innovation partially mediates the relationship between transformational leadership and ESG performance ($b=0.304$, $p<0.001$). The study finds that external social capital positively influences the direct relationship between transformational leadership and organizational innovation ($b=0.258$, $p<0.001$). Furthermore, when external social capital is high, the effect of transformational leadership on ESG performance becomes more significant ($b=0.479$, $p<0.001$), whereas at low levels of external social capital, this effect is not statistically significant ($b=0.096$, $p=0.184$). These findings highlight the critical importance of fostering transformational leadership, enhancing organizational innovation, and strengthening external social capital for SMEs aiming to improve their ESG performance [9]. Beyond leadership-driven sustainability efforts, financial strategies and technological advancements also play a crucial role in accelerating the renewable energy transition. In this context, another study examines the financing and management strategies that China's Energy Corporation could adopt to expand its green energy projects. The study reveals that the company aims to invest \$1 billion over the next five years to reach 5000 MW of renewable energy capacity and reduce CO₂ emissions by 20%. Artificial neural network (ANN) analyses indicate that increasing green jobs is more effective in reducing CO₂ emissions than expanding renewable energy capacity. When green jobs increased while energy capacity remained constant, CO₂ emissions decreased, but economic growth was only 1%. However, a moderate increase in green jobs combined with a fourfold increase in renewable energy capacity resulted in 4% economic growth. Additionally, the study finds that the company can expand renewable energy projects nationwide through green bonds, big data platforms, and strategic partnerships. Cybersecurity and IoT-based maintenance systems enhance operational efficiency and strengthen the sustainability of energy infrastructure. In conclusion, Energy Corporation's leadership in renewable energy transition will help China achieve its climate targets and position the country as a global leader in the renewable energy sector [10].

3. COMPARATIVE METHODOLOGY

A comparative table of the 7 selected studies is given in Table 1. This table includes the research focuses, methodologies, findings and conclusions of the studies. These seven studies provide a comprehensive analysis of the impact of sustainability and strategic leadership on organizational performance in energy-intensive sectors by addressing various critical aspects. Strategic leadership [6,9], sustainability strategies [10], environmental governance [12] regulations and green innovation [8], financial performance [11], corporate sustainability and ESG policies [7], and green management practices [12] are key themes explored in these works. By comparing these studies, this paper aims to provide a well-rounded perspective on how sustainable strategies can be developed to enhance organizational performance in energy-intensive industries.

Table 1. Comparative Analysis of Sustainability and Leadership Studies [6-12]

Article	Study Focus	Methodology	Key Findings	Implications
Krasniqi, I. (2024) [6]	Strategic leadership in energy transitions	Mixed-methods approach: policy reviews, data analysis, interviews	Strategic leadership is crucial for aligning sustainability objectives with business goals.	Organizations should integrate strategic leadership into sustainability planning.
Esposito, P., Doronzo, E., Riso, V., & Tufo, M. (2025) [7]	Corporate sustainability and greenwashing in energy companies	Data Envelopment Analysis (DEA) and 2SLS regression	Greenwashing is prevalent in highly masculine cultures; ESG performance is sometimes used for legitimacy.	Cultural dimensions should be considered when assessing corporate ESG claims.
Li, L., Wang, Y., Tan, M., Sun, H., & Zhu, B. (2023) [8]	Impact of environmental regulations on green innovation performance	Survey-based study with structural equation modeling	Environmental regulations enhance green innovation; stakeholder pressure mediates impact.	Governments should enhance environmental policies and encourage stakeholder participation.
Zhu, J., & Huang, F. (2023) [9]	Transformational leadership and ESG performance in SMEs	Questionnaire-based study with multiple linear regression	Transformational leadership positively impacts ESG performance, with innovation as a mediator.	SMEs should invest in leadership development and innovation to improve ESG outcomes.

Han, C., & Yang, L. (2024) [10]	Sustainability strategies and corporate reputation in carbon-intensive sectors	Case study analysis using the Reputation Ratio model	Sustainability strategies improve corporate reputation and financial performance.	Long-term sustainability investments enhance business resilience and market standing.
Menéndez-Sánchez, J., Fernández-Gómez, J., & Araujo-de-la-Mata, A. (2023) [11]	Renewable energy financing and management strategies in China	Artificial Neural Network (ANN) model and case studies	Green job growth has a stronger impact on CO ₂ reduction than renewable energy expansion.	Companies should prioritize job creation alongside energy investments for economic growth
AH Jaaffar, R Rasiah, R Osabohien, A Amran (2024) [12]	The impact of CEOs' and board members' environmental governance experience, company age, and financial performance on the adoption of green management practices: A study on energy-intensive sectors in Malaysia.	Survey-based study with multiple linear regression	Green management practices are determined by companies' age and financial condition.	Encouraging environmental governance is important for achieving sustainable development goals, especially for developing economies.

In this study, various research works examining the influence of ESG (Environmental, Social, and Governance) performance have been analyzed and compared. Within this scope, findings from different studies on ESG performance have been evaluated, highlighting the variations in the literature. Figure 1 presents a comparative overview of how different studies assess the impact of ESG performance. The chart includes the percentage influence of ESG performance as reported in various research works.

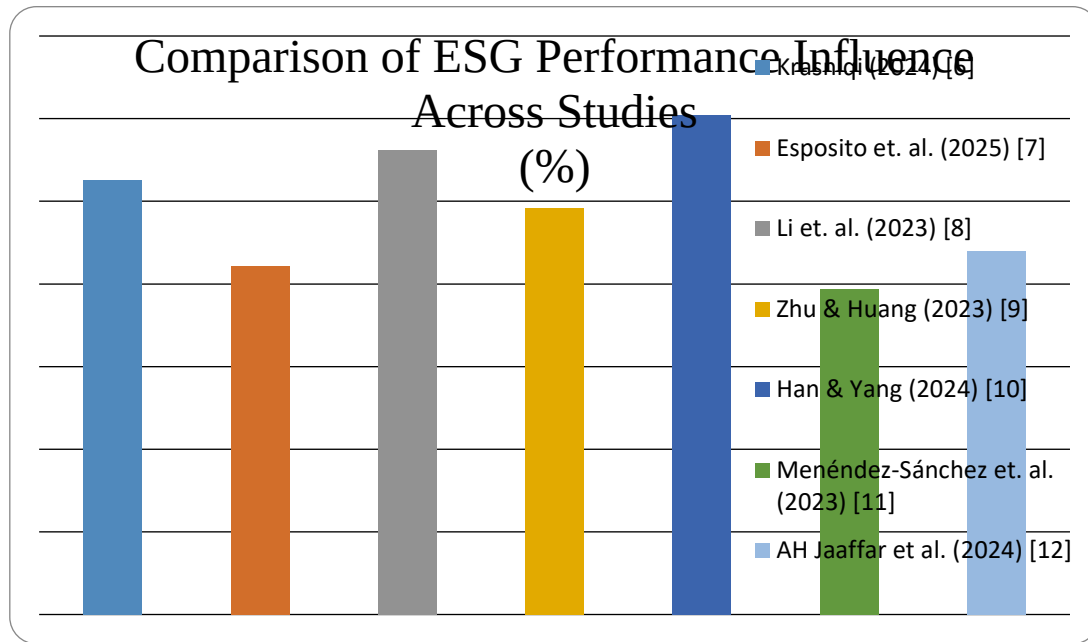

Figure 1. Comparison of ESG Performance Influence Across Studies [6-12]

The comparison of sustainability factors between studies is given in Figure 2. Figure 2 presents a comparison of the percentages of green innovation impact, stakeholder pressure influence, and CO₂ reduction impact based on various studies. The studies included in the graph analyze the relationship between environmental sustainability and innovation.

In the graph, blue bars represent the green innovation impact, red bars indicate the influence of stakeholder pressure, and green bars show the CO₂ reduction impact. Overall, stakeholder pressure influence appears to be the highest, followed by green innovation impact, while CO₂ reduction impact is observed at the lowest level.

These findings suggest that stakeholder pressure serves as a significant driving force in green innovation processes; however, the direct impact of these processes on CO₂ reduction remains relatively limited.

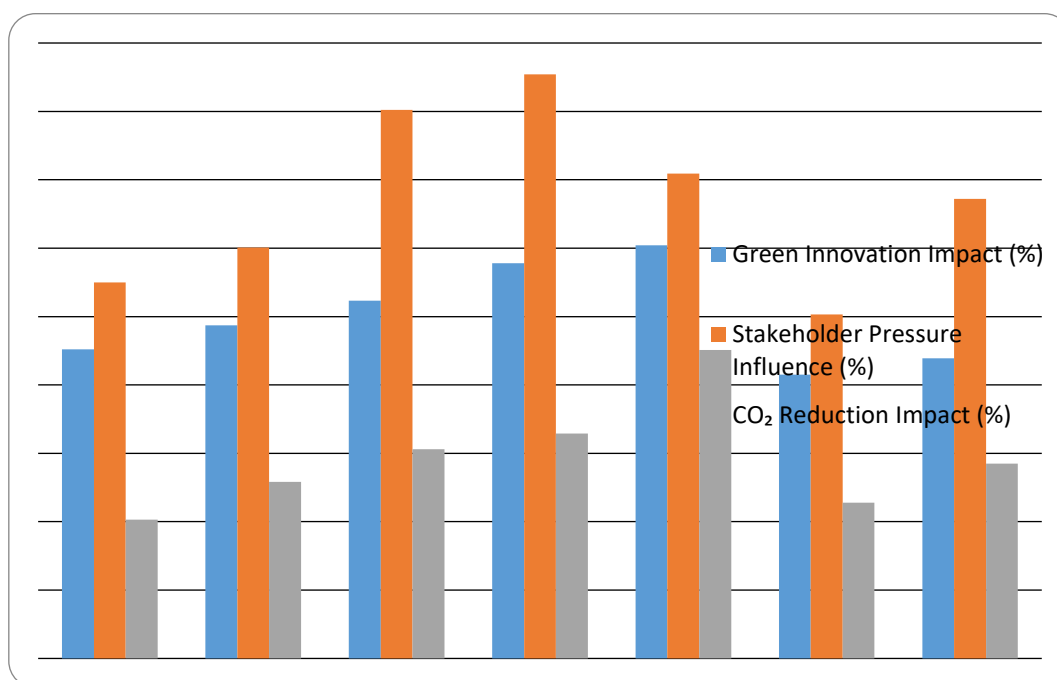

Figure 2. Comparison of Sustainability Factors Across Studies [6-12]

The comparison of sustainability strategies effectiveness is given in Figure 3. Figure 3 compares the effectiveness of sustainability strategies based on various studies. The studies in the graph evaluate the success levels of sustainability strategies implemented by businesses and organizations.

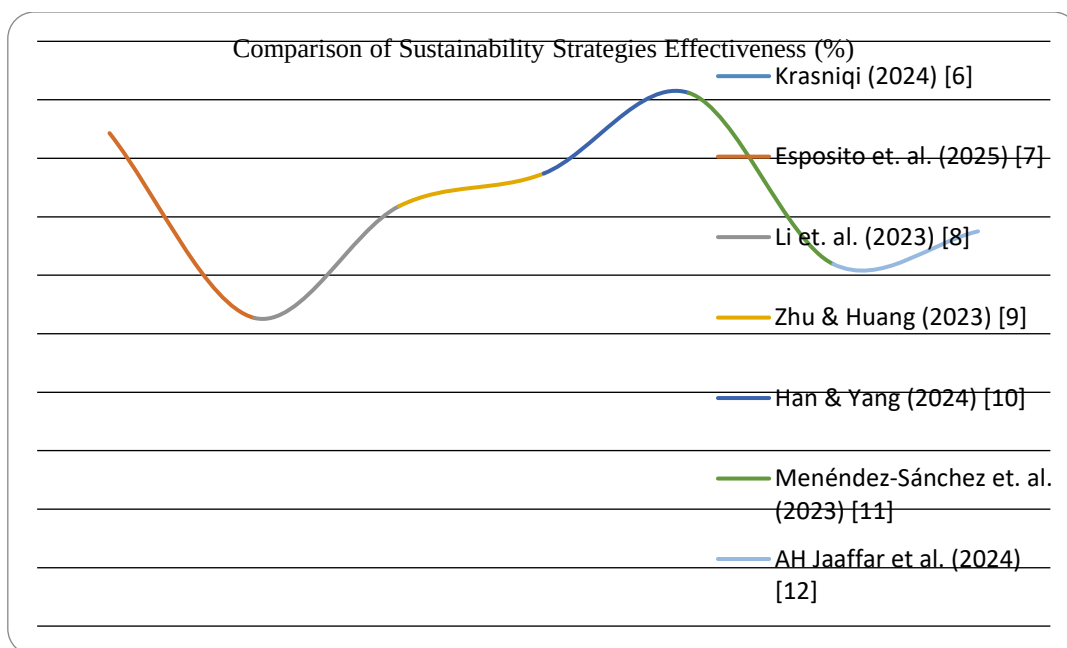

Figure 3. Comparison of Sustainability Strategies Effectiveness [6-12]

4. RESULTS AND DISCUSSIONS

This study examines the effectiveness of sustainability strategies and their impact on businesses. Figure 2 compares the effects of green innovation, stakeholder pressure, and CO₂ reduction across different studies. The data reveal that stakeholder pressure is the most significant driver of green innovation, while its direct impact on CO₂ reduction remains relatively lower. This suggests that external pressures, such as regulatory bodies, market demands, and investor expectations, play a crucial role in encouraging businesses to adopt sustainable practices. However, the fact that green innovation does not always lead to a significant reduction in CO₂ emissions indicates that innovation efforts should be carefully designed to achieve environmental benefits effectively. Figure 3 presents the effectiveness of sustainability strategies as evaluated in different studies. The findings show that sustainability strategies do not yield uniform results across different contexts. The effectiveness of these strategies varies depending on factors such as industry conditions, corporate governance structures, and the specific methods used in each study. This variation highlights the importance of customizing sustainability strategies to align with industry-specific challenges and opportunities rather than adopting a one-size-fits-all approach. The results confirm that strategic leadership, stakeholder pressure, and innovation processes are key factors in achieving corporate sustainability goals. Businesses that successfully integrate sustainability into their strategies tend to benefit not only from regulatory compliance and risk management but also from improved brand reputation and financial performance. Long-term planning, effective stakeholder engagement, and a strong innovation culture are essential for ensuring that sustainability initiatives create meaningful and lasting impacts.

There is a cyclical relationship between strategic leadership and sustainability. While strategic leaders guide their companies toward sustainability goals, sustainability practices also shape these leaders' strategic decisions. In other words, the steps taken by leaders in sustainability support the company's long-term success, while sustainability practices influence the strategic orientations of leaders.

Sustainability goals encourage strategic leaders to develop innovative solutions and integrate them into their strategies. This leads to the formation of more efficient, environmentally friendly, and socially responsible business processes.

Sustainability and strategic leadership have a direct and strong impact on organizational performance. The effective integration of these two concepts positively shapes both the financial success of businesses and their environmental and social impacts.

In conclusion, the relationship between sustainability and strategic leadership involves a mutual interaction that enables companies to fulfill their environmental and social responsibilities while ensuring long-term success. Strategic leadership defines sustainability goals, while sustainability provides the necessary framework for properly guiding strategic leadership.

Strategic leadership should view sustainability not only as an environmental or social responsibility but also as a competitive advantage and a long-term growth strategy. This leadership approach can enhance organizational performance both financially and operationally.

Sustainability presents an opportunity to improve organizational performance. When strategic leadership integrates sustainability as a business strategy, it enables growth aligned with environmental and social responsibilities. This contributes to the creation of a more efficient, profitable, and socially aligned business.

In summary, the relationship between sustainability and strategic leadership has a powerful transformative effect, shaping organizational performance positively. The collaboration of these two factors enhances the long-term success and competitive advantage of organizations.

5. CONCLUSIONS

This study highlights the critical role of strategic leadership in shaping sustainability strategies and their effectiveness in energy-intensive sectors. The findings suggest that businesses are more likely to commit to sustainability when influenced by strong stakeholder pressure. Regulatory requirements, consumer awareness, and investor expectations act as powerful motivators, pushing businesses to adopt green innovations and environmentally responsible practices. However, the success of these initiatives largely depends on how well they are integrated into a company's overall strategy and operational framework.

The effectiveness of sustainability strategies varies across different contexts, as shown in Figure 3. The disparities observed in previous studies indicate that sustainability approaches should be tailored to the specific characteristics of each industry and organization. Rather than relying solely on external pressures, companies must develop their internal capacities, such as leadership commitment and innovation-driven policies, to achieve long-term sustainability goals.

Strategic leadership plays a fundamental role in aligning corporate sustainability efforts with business objectives. Leaders who view sustainability not just as an environmental or social responsibility but as a competitive advantage are more successful in driving meaningful change. By integrating sustainability into their long-term vision, businesses can enhance their resilience, maintain regulatory compliance, and improve their market positioning.

In conclusion, sustainability and strategic leadership are deeply interconnected, shaping both the financial success and environmental impact of businesses. For organizations operating in energy-intensive sectors, a well-designed sustainability strategy, supported by strong leadership and stakeholder engagement, is essential for achieving long-term success. Future research could focus on sector-specific sustainability strategies to provide more targeted recommendations for businesses aiming to improve their environmental and economic performance.

REFERENCES

- [1] Taşdemir, B. (2017). Algılanan stratejik liderlik davranışı ve iş tatmini ilişkisi: Örgütsel bağlılığın aracılık rolü (Master's thesis, Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- [2] Gürül, B. (2019). Sürdürülebilir üretim göstergelerinin kurumsal sürdürülebilirlik performansına etkisinin araştırılması.
- [3] Elma, R. (2010). *Kamu yönetiminde kurumsal dönüşüm ve stratejik liderlik* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- [4] Uğurluoğlu, Ö. (2009). Hastane yöneticilerinin stratejik liderlik özelliklerinin değerlendirilmesi.
- [5] Özkaya, A. L. P. A. R. S. L. A. N. Enerji Sektöründe Yeşil Geçişin Kurumsal İtibar Üzerindeki Etkilerinin Ørsted Örneği Üzerinden İncelenmesi.
- [6] Krasniqi, I. (2024). Evaluating strategic approaches to energy transition: leadership, policy, and innovation in European countries. *Economics and Environment*, 90(3), 929-929.
- [7] Esposito, P., Doronzo, E., Riso, V., & Tufo, M. (2025). Sustainability in Energy Companies Under the Lens of Cultural Pressures: When Do We Talk of Greenwashing?. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*.
- [8] Li, L., Wang, Y., Tan, M., Sun, H., & Zhu, B. (2023). Effect of environmental regulation on energy-intensive enterprises' green innovation performance. *Sustainability*, 15(13), 10108.
- [9] Zhu, J., & Huang, F. (2023). Transformational Leadership, Organizational Innovation, and ESG Performance: Evidence from SMEs in China. *Sustainability* 2023, 15, 5756. *Social Responsibility, Innovation, and Sustainable Business Development Goals*, 311.
- [10] Han, C., & Yang, L. (2024). Financing and Management Strategies for Expanding Green Development Projects: A Case Study of Energy Corporation in China's Renewable Energy Sector Using Machine Learning (ML) Modeling. *Sustainability*, 16(11), 4338.
- [11] Menéndez-Sánchez, J., Fernández-Gómez, J., & Araujo-de-la-Mata, A. (2023). Sustainability strategies by oil and gas companies, contribution to the sdgs and local innovation ecosystems. *Energies*, 16(6), 2552.
- [12] Jaaffar, A. H., Rasiah, R., Osabohien, R., & Amran, A. (2024). Do CEOs' and board directors' environmental governance experience, corporations' age and financial performance influence adoption of green management practices? A study of energy-intensive industries in Malaysia. *Energy Efficiency*, 17(7), 82.

DİYARBAKIR'IN KÜLTÜR TURİZMİ AÇISINDAN ÖNEMİ

Dr.Öğr.Üyesi Aydoğan Meşeli

Dicle Üniversitesi, ameseli@hotmail.com -ORCID 0000-0002-4860-7392

Öz

Günümüz dünyasında turizm fonksiyonu, ülkeler ve yerleşmeler açısından en önemli olgulardan biridir. Endüstri devriminin yaşandığı 1850 yıllarından günümüze kadar turizm, hem kavram ve içerik, hem de ekonomik getiriler anlamında devamlı gelişen bir sektör durumundadır. Gelişmiş ülkelerde turizm faaliyetleri, hem kaliteli zaman geçirme, yeni deneyimler kazanma ve kültürel gelişim açısından önemli faaliyetler bütünü olarak değerlendirilmektedir. Diğer yönden de turizm tüm dünyada “bacasız endüstri” olarak tanımlanmakta, gelişmek ve ekonomik anlamda yeni gelir ve istihdam kaynakları yaratmak isteyen ülkelerin gündeminde önemli bir yer tutmaktadır.

Çok eski dönemlerden bu yana bir çok uygarlığa tanıklık ederek günümüze kadar gelmiş olan kadim şehir Diyarbakır da turizm değerleri ve çekicilikleri açısından ülkemizdeki müstesna yerleşmelerden biridir. Sahip olduğu fiziksel ve kültürel nitelikler, özellikle kültür turizmi açısından bu şehrimizi benzersiz ve öncelikli bir konuma taşımaktadır. Çin seddinden sonra dünyadaki ikinci en uzun ve görkemli surları ve burçlarıyla, tarihi yerleri, müzeleri, kiliseleri, camileri, hanları, hamamları , kervansaraylarıyla, zengin kültürel yapısı ve el sanatlarıyla Diyarbakır önemli ve gelişmeye aday bir kültür turizmi alanı ve adeta bir açık hava müzesi durumundadır. Bir başka deyişle, Diyarbakır turizm açısından gelişmeye elverişli bir merkez konumundadır. Ayrıca Diyarbakır surları ve surların hemen doğusunda bulunan “Hevsel Bahçeleri” 2015 yılında “UNESCO Dünya Miras Listesi”ne girmiştir.

Bu çalışmada kültür turizmi potansiyeli açısından Diyarbakır’ın çekicilikleri ve turizm özellikleri araştırılmış, özellikle de il merkezinde bulunan turizm varlıkları incelenmiştir. Turizmin geliştirilmesi, kalkınma ve istihdam olanaklarının artırılmasına ek olarak Diyarbakır’ın kültür turizmi açısından potansiyeli ve önemine dikkat çekilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Diyarbakır, Surlar, Unesco, Kültür Mirası

THE IMPORTANCE OF DIYARBAKIR IN TERMS OF CULTURAL TOURISM

Abstract

In today's world, the tourism function is one of the most important phenomena in terms of countries and settlements. From the 1850s, when the industrial revolution took place, to the present day, tourism has been a constantly developing sector in terms of both concept and content and economic returns. In developed countries, tourism activities are evaluated as a whole of important activities in terms of spending quality time, gaining new experiences and cultural development. On the other hand, tourism is defined as a "chimneyless industry" all over the world and has an important place on the agenda of countries that want to develop and create new sources of income and employment in economic terms.

The ancient city of Diyarbakır, which has witnessed many civilizations since ancient times and has survived to the present day, is also one of the exceptional settlements in our country in terms of tourism values and attractions. Its physical and cultural qualities, especially in terms of cultural tourism, carry this city to a unique and priority position. With its second longest and most magnificent walls and bastions in the world after the Great Wall of China, historical sites, museums, churches, mosques, inns, baths, caravanserais, rich cultural structure and handicrafts, Diyarbakır is an important and potential cultural tourism area and almost an open-air museum. In other words, Diyarbakır is a center suitable for development in terms of tourism. In addition, Diyarbakır's walls and the "Hevsel Gardens" located just east of the walls were included in the "UNESCO World Heritage List" in 2015.

In this study, the attractions and tourism characteristics of Diyarbakır were investigated in terms of cultural tourism potential, and especially the tourism assets located in the city center were examined. In addition to the development of tourism, the increase in development and employment opportunities, an attempt was made to draw attention to the potential and importance of Diyarbakır in terms of cultural tourism.

Keywords: Tourism, Diyarbakır, Walls, Unesco, Cultural Heritage

DİYARBAKIR'IN KURULUŞ GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN COĞRAFI FAKTÖRLER

Dr.Öğr.Üyesi Aydoğan Meşeli

Dicle Üniversitesi, ameseli@hotmail.com -ORCID 0000-0002-4860-7392

Öz

Diyarbakır, coğrafi konum bakımından Güneydoğu Anadolu bölgesinin Dicle bölümünde yer almakta ve Fırat ve Dicle nehirleri arasında “Mezopotamya” adı verilen sahanın kuzey ucunda bulunmaktadır. Tarih ve tarih öncesi dönemlerde birçok yerleşmeye ve çok sayıda uygarlığa sahne olmuş bir alanda kadim bir yerleşme durumundaki Diyarbakır şehri aynı zamanda “Diyarbakır Havzası” olarak anılan jeomorfolojik ünitenin batı bölümünde bulunmaktadır.

Arkeolojik, Kültürel ve Tarihi Değerler bakımından Diyarbakır çok önemli ve özel bir yere sahiptir. Diyarbakır şehri asırlardır 33 farklı medeniyete ev sahipliği yapmış, arkeolojik, tarihi ve kültürel çekicilikler bakımından son derece önemli, kadim bir yerleşme merkezidir. İlk kuruluş yerini çepeçevre kuşatan 3000 yıldan daha eski surlarına ek olarak, camileri, kiliseleri, hanları, hamamları, kervansarayları, medreseleri, köşkleri ve eski tarihi yapılarıyla, tanıtılması ve turizm özellikleriyle öne çıkarılması gereken otantik bir ortaçağ kenti ve muhteşem bir açık hava müzesidir.

Diyarbakır kentinin ilk çekirdeği ‘Fiskaya’ adı verilen ve Dicle nehrinin aşındırmasıyla oluşmuş sarp bazalt kornişlerinin hemen yakınına, halk arasında “Virantepe” olarak bilinen ve “Amida Höyük” olarak isimlendirilmiş olan tepenin bulunduğu yere kurulmuştur. Bu alan surların içinde, Cevatpaşa mahallesinde “İçkale” mevkiinde bulunmaktadır.

Savunmaya uygunluk, verimli tarımsal arazilerinin varlığı, su temini bakımından avantajları, kurulduğu dönemdeki doğal bitki örtüsünün varlığı gibi fiziki coğrafya koşullarının uygunluğuna ek olarak, kervan ve ticaret yollarının üzerinde bulunması gibi beşeri ve ekonomik koşulların uygunluğu, Diyarbakır’ın canlı bir şehrsel yerleşme merkezi olarak doğmasına ve asırlarca varlığını korumasına olanak tanımıştır.

Anahtar Kelimeler: Şehrsel Fonksiyonlar, Diyarbakır, Surlar, Kentsel Gelişim

GEOGRAPHICAL FACTORS AFFECTING THE FOUNDATION AND DEVELOPMENT OF DIYARBAKIR

Abstract

Diyarbakır is geographically located in the Tigris section of the Southeastern Anatolia region and is located at the northern end of the area called “Mesopotamia” between the Euphrates and Tigris rivers. Diyarbakır, an ancient settlement in an area that has hosted many settlements and many civilizations in historical and prehistoric periods, is also located in the western part of the geomorphological unit known as the “Diyarbakır Basin”.

Diyarbakır has a very important and special place in terms of archaeological, cultural and historical values. The city of Diyarbakır has hosted 33 different civilizations for centuries and is an extremely important ancient settlement center in terms of archaeological, historical and cultural attractions. In addition to the more than 3000-year-old walls surrounding the first place of establishment, it is an authentic medieval city and a magnificent open-air museum that should be introduced and highlighted with its tourism features with its mosques, churches, inns, baths, caravanserais, madrasahs, mansions and old historical structures.

The first core of the city of Diyarbakır was established on the hill called “Fiskaya”, which was formed by the erosion of the Tigris River, right next to the steep basalt cornices, known among the public as “Virantepe” and named “Amida Mound”. This area is located within the city walls, in the “İçkale” location in the Cevatpaşa neighborhood.

In addition to the physical geographic conditions such as suitability for defense, the presence of fertile agricultural lands, advantages in terms of water supply, the presence of natural vegetation during the period it was founded, the human and economic conditions such as being on caravan and trade routes allowed Diyarbakır to emerge as a vibrant urban settlement center and maintain its existence for centuries.

Keywords: Urban Functions, Diyarbakır, City Walls, Urban Development

BİNGÖL'ÜN COĞRAFI İŞARET POTANSİYELİ: YÖRESEL YEMEKLER VE KÜLTÜREL MİRASIN COĞRAFI ANALİZİ

Doktora Öğrencisi, Şeyda DİKME

Uludağ Üniversitesi, dikmeseyda@gmail.com- ORCID: 0000-0002-5843-1810

ÖZET

Coğrafi işaret belirli bir ülke, bölge, yöre ile özdeşleşmiş bir ürünün, üretim sürecini, kalitesini, karakteristik özelliklerini o bölgenin coğrafi koşulları ve kültürel birikimiyle ilişkilendiren bir tescil sistemidir. Coğrafi işaretler “Menşe Adı” veya “Mahreç İşareti” olarak tescillenmektedirler. Bu çalışmanın da amacı Bingöl’ün doğal ve coğrafi özelliklerinin yöresel yemekleri, coğrafi işaretli ürünleri nasıl belirlediğini analiz ederek “mekan”ın kültüre yansımaları coğrafi bir perspektiften ele almayı amaçlamaktadır. Çalışma Bingöl ilinin coğrafi işaretlerdeki son durumunu ortaya koyarak nitel araştırma kapsamında literatür ve doküman incelemesi olarak gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, akademik çalışmalar, coğrafi işaret tescil kayıtları, yerel yönetim raporları ve uluslararası literatürden yararlanılmıştır. Coğrafi işaret yalnızca o ürünü korumaz aynı zamanda ürünün üretimindeki geleneksel bilgileri de korumaktadır. Kırsal ekonomiye katkısından, sürdürülebilirliğe, yerel kimliği güçlendirmekten turistlerin seyahat tercihlerine kadar belirleyen etkili ve önemli bir faktördür. Bu nedenle çalışma Bingöl’ün gastronomik değerlerinin ulusal ve uluslararası düzeyde tanıtılması için bir yol haritası sunmakla birlikte, coğrafi işaretleme süreçlerinin yerel kalkınmaya olan etkileri üzerine farkındalık oluşturmayı hedeflemektedir. Ayrıca, Bingöl’ün kültürel coğrafya perspektifinden değerlendirilen bu potansiyeli, kültürel kimlik oluşturma ve sürdürülebilir turizm politikalarına ışık tutacak çerçeve sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler : Bingöl, coğrafi işaret, kültürel miras, yöresel yemekler

GEOGRAPHICAL INDICATION POTENTIAL OF BİNGÖL: GEOGRAPHICAL ANALYSIS OF LOCAL DISHES AND CULTURAL HERITAGE

Abstract

Geographical indication is a registration system that associates the production process, quality, characteristic features of a product identified with a particular country, region or locality with the geographical conditions and cultural accumulation of that region. Geographical indications are registered as ‘Origin Name’ or ‘Mahreç Sign’. The aim of this study is to analyse how the natural and geographical characteristics of Bingöl determine local dishes and geographically marked products and to address the reflection of ‘space’ on culture from a geographical

perspective. The study was carried out as a literature and document review within the scope of qualitative research by revealing the latest situation of Bingöl province in geographical indications. In this context, academic studies, geographical indication registration records, local government reports and international literature were utilised. Geographical indication not only protects the product but also protects the traditional knowledge in the production of the product. It is an effective and important factor that determines from contribution to rural economy, sustainability, strengthening local identity to tourists' travel preferences. For this reason, the study aims to provide a road map for the promotion of Bingöl's gastronomic values at national and international level, as well as to raise awareness on the effects of geographical marking processes on local development. Furthermore, by evaluating Bingöl's potential from a cultural geography perspective, the study offers a framework that sheds light on cultural identity formation and sustainable tourism policies.

Keywords: Bingöl, geographical indication, cultural heritage, local dishes

RUSYA UKRAYNA SAVAŞINDA ÖZEL ASKERİ GÜVENLİK ŞİRKETLERİ EYLEMLERİNİN ULUSLARARASI İNSANCIL HUKUK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Mehdi Sosar¹

Özet

Günümüzde ister iç savaşlarda ister uluslararası çatışmalarda özel askeri güvenlik şirketlerinin (PMSC) etkisi giderek artmaktadır. Doğal olarak bu etki arttıkça bahsi geçen aktörlerin eylemlerini Uluslararası Hukuk ve Uluslararası İnsancıl Hukuk (UİH) açısından değerlendirmek de önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı Rusya ve Ukrayna arasındaki savaşta belirgin bir rol oynayan ve bir PMSC olan Wagner grubunun rolünü Uluslararası İnsancıl Hukuk bağlamında analiz etmektir. Bu çalışma Wagner grubunun hukuki statüsü, savaşta eylemlerinin 1949 Cenevre Konvansiyonu ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü gibi sözleşmelerde çerçevesi çizilen sivil – asker ayrımı, işkence ve kötü muamele yasağı ve diğer UİH temel ilkelerine uygun olup olmadığı ve Wagner özelinde PMSC’lerin bu ilkeler doğrultusunda sorumluluklarını ve hesap verebilirliklerini incelemeyi hedeflemiştir. Çalışmada Wagner’in Ukrayna savaşında ciddi savaş suçları işlediği iddiası temellendirilmeye çalışılmış ve ilerleyen süreçte yargılanma ihtimali söz konusu olduğunda nasıl bir süreç izlenebileceği ortaya konulmuştur.

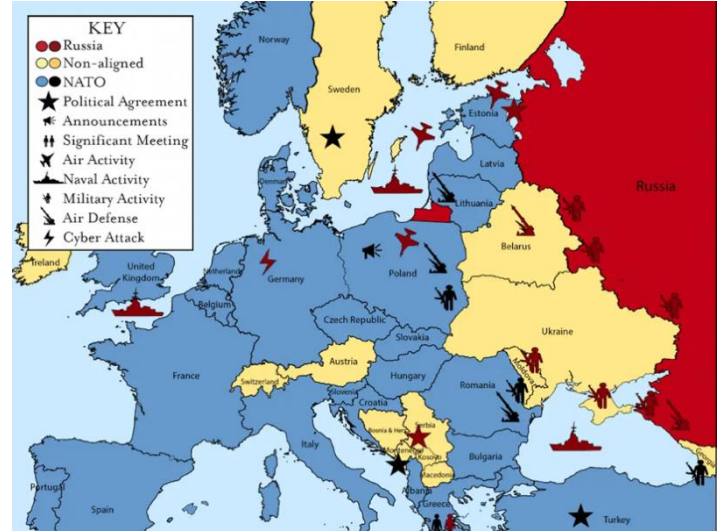
Anahtar Kelimeler: Rusya, Ukrayna, Wagner, Özel Askeri Güvenlik Şirketleri, Uluslararası İnsancıl Hukuk

Giriş

Ukrayna ve Rusya arasındaki ilişkiler siyasi ve tarihsel olarak her daim gerilimli olmuştur demek abartılı bir tespit olmayacaktır. Tarihsel olarak bakıldığında Ruslar ve Ukraynalılar arasında “öz Slavlık” tartışmasına değinmek gerekmektedir. Her iki ülke de 9. Yüzyıldan 13. Yüzyıla kadar günümüz Ukrayna ve batı Rusya topraklarına hakim olan “Kiev Rusları”nın mirasını sahiplenmekte ve ilk medeni Slav imparatorluğunun kendilerine ait olduğunu ve diğer tarafın sonradan oluşmuş ve dolayısıyla öz ve hakiki olmamakla suçlamaktalar. Bu tarihsel tartışma son iki senedir savaş esnasında da sıkça dile getirilmiş ve özellikle Ruslar tarafından savaşı meşrulaştırmak için bir argüman olarak kullanılmıştır. Siyasal boyuta bakıldığında da Ukrayna’nın SSCB’den ayrılan ve bağımsızlığını elde eden ilk Sovyet Cumhuriyeti olması, yakın tarihte iki ülkenin siyasi uzlaşmazlığının ilk aşaması olmuştur. Öyle ki, özellikle

¹ Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, mehdisosar@gmail.com ORCID: 0000-0002-5203-6350

milliyetçi Ruslar Ukrayna'dan sonra domino taşları gibi diğer cumhuriyetlerin de bağımsızlığını ilan etmesiyle SSCB'nin fiilen yıkılmış olmasından dolayı Ukrayna'ya karşı hasmâne bir tavır benimsemişlerdir. Ancak iki ülke arasında savaşa kadar giden yol büyük ölçüde bu bölgesel siyasi tartışmalardan ziyade Batı ittifaklarının doğuya genişleme hamleleriyle açılmıştır. SSCB'nin yıkılışından sonra eski Sovyet uyduları “batılı demokrasi” düzenine geçmekle kalmıyor, aynı zamanda NATO ve AB gibi batılı ittifaklara girmek için de fevkalade istekli gözüküyordu. Öyle ki SSCB'nin yıkılışından sonra eski Sovyet uyduları ve

cumhuriyetlerinden sırasıyla Çekya, Macaristan, Bulgaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, Polonya, Slovenya, Yunanistan ve Türkiye NATO'ya katıldı.

Soğuk savaş döneminde Avrupa

Günümüzde Avrupa

NATO'nun bu genişlemesi Rusya'nın tehdit algısını geliştirdi. Zaten Estonya, Letonya ve Litvanya'nın Kuzey Atlantik ittifakına girmesiyle NATO'yla sınırdaş olan Rusya için Ukrayna'nın da NATO'ya üye olma ihtimali söz konusu olamazdı. Ukrayna'nın ekonomik olarak da Rusya'dan bağımsızlaşarak Avrupa'ya entegre olması bu tam batılaşma girişiminin bir parçası olarak görüldüğünden AB kapılarının da Ukrayna'ya açılması engellenmeliydi. İşte 2022 yılında başlayan savaşın temeli de 2014 yılında Ukrayna ve AB arasında üyelik için mutabakat metinleri imzalanacakken atılmış oldu. Rusya'nın etkisi altında bulunan dönemin Ukrayna Cumhurbaşkanı Victor Yanukovych Rusların baskısı altında mutabakatı imzalamak istemedi. Bu duruma tepki olarak büyük halk protestoları neredeyse bir iç savaşa doğru evrildi. Bu esnada Rus ordusu Ukrayna'nın güney doğusundaki stratejik öneme sahip Kırım yarımadasına askeri müdahalede bulundu ve aynı yıl gerçekleştirilen referandumla Kırım'ı ilhak etti. Aynı yıl ülkenin doğusundaki Donbas bölgesinde ayrılıkçı grupları silahlandıran Rusya, 2022 yılına kadar Ukrayna ile bir vekalet savaşı sürdürdü. 2019 yılında Volodymyr Zelensky'nin cumhurbaşkanı seçilmesiyle agresif bir şekilde NATO'ya eklemlenme çabası içine giren Ukrayna ve Rusya arasındaki ilişkiler gittikçe gerildi ve nihayetinde Donbas ve Luhansk bölgelerinde devam eden vekalet savaşı 2022 yılı Şubat ayında Rusya'nın Ukrayna'yı üç noktadan işgal girişimiyle bir savaş halini aldı. Rusya bu savaş boyunca 2014 yılından beri doğu Ukrayna'da ve başta Suriye ve bazı Afrika ülkeleri olmak üzere dünyanın birçok

bölgesinde kullandığı WAGNER Grubu adındaki özel milis gücünü de yoğun bir şekilde kullandı. Savaş esnasında bu grup devlet dışı bir aktör olarak sıcak çatışmalara aktif bir şekilde müdahil oldu.

Uluslararası İnsancıl Hukuk (UİH), uluslararası silahlı çatışmalarda sivil ya da askeri, yaralı ya da aktif bireylere nasıl davranılması gerektiğini düzenlemek için tasarlanmış tüm uluslararası hukuk kurallarını içerir (Dieter Fleck, 2008). Bu bağlamda UİH'in bir nevi bir savaş hukuku, *jus in bello*, olduğunu söylemek mümkündür. Tarihsel olarak teamül hukuku ile düzenlenen UİH, 19. Yüzyılın sonlarından itibaren uluslararası sözleşmelerle yazılı hale getirilmeye başlamış, dolayısıyla da özellikle ikinci dünya savaşı ve 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinden sonra uygulanırılığı ve bağlayıcılığı günden güne artan bir şekilde gelişmiştir. UİH'in tanımından yola çıkarak iki devlet arasında yaşanan çatışmalarda UİH kurallarının uygulanıp uygulanmadığı çatışmaya dahil olan aktörlerin ileride uluslararası mahkemelerce yargılanması sonucunu bile beraberinde getirebileceğinden bu konu dikkatli bir şekilde incelenmelidir. Burada devlet yerine aktör kelimesinin kullanılması kasıtlı bir tercihtir. Zira uluslararası savaşlarda bazen devlet dışı aktörler de bir tarafın lehine çatışmaya müdahil olabilir. Altı çizilmesi gereken nokta da savaş alanında devletler için geçerli olan temel kuralların devlet dışı aktörler için de geçerli olduğudur. Özellikle PMSClerin savaş alanlarındaki sorumluluklarını belirleyen 2008 tarihli Montreux sözleşmesine baktığımızda bu durumu görmek mümkündür. Ancak Montreux sözleşmesi sadece 17 devlet tarafından imzalandığından ve yeni bir norm oluşturmaktan ziyade UİH'in genel ilkelerinin PMSC bazında da bir tekrarı sayılabileceğinden bu çalışmada daha çok temel UİH kaynaklarına referans verilecektir. Son olarak UİH'in gelişimine paralel olarak bu kuralların sadece dar anlamda iki devletin birbirine resmi olarak savaş açması durumunda değil, iç savaşlar da dahil olmak üzere her türlü silahlı çatışmada geçerli olduğu belirtilmelidir. Bu bağlamda örneğin, Rusya Federasyonu Başkanı Putin'in Ukrayna işgal harekâtı başladığından beri bu işgal girişimini savaş yerine “özel askeri operasyon” olarak nitelendirmesi UİH'in mezkur çatışmaya uygulanabilirliğini etkilememektedir. Bu konuda 1949 Cenevre Konvansiyonu'nun 2. Maddesi sarıh bir ifade içermektedir:

İşbu Sözleşme, taraflardan biri savaş durumunu tanımamış olsa bile, iki veya daha fazla taraf arasında ortaya çıkabilecek, ilan edilmiş savaş veya diğer herhangi bir silahlı çatışma durumunda uygulanacaktır. Sözleşme ayrıca, söz konusu işgal herhangi bir silahlı direnişle karşılaşmasa bile, sözleşmeye taraf bir devletin topraklarının kısmen veya tamamen işgal edilmesi durumlarına da uygulanacaktır.

Bu çalışmanın amacı Ukrayna – Rusya savaşında aktif bir şekilde rol alan ve devlet dışı bir aktör olarak nitelendirebileceğimiz Wagner grubunun rolünü ve eylemlerinin Uluslararası İnsancıl Hukuk bağlamında değerlendirmektir. Bu doğrultuda iki bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde Wagner grubunun oluşumu, hukuki statüsü ve savaşa olan etkisi, ikinci bölümde ise grubun eylemlerinin UİH açısından değerlendirilmesi ve olası ihlallerin tespiti yer alacaktır. Savaş henüz devam ettiğinden ve sahada yetkili uluslararası makamlarca soruşturma gerçekleştirilip deliller incelenemediğinden bu çalışma medyaya yansıyan görüntüler ve iki

tarafın da karşı tarafça inkâr edilmemiş demeçlerinin doğru olduğu ve delil olabileceği varsayımı ile yazılmıştır.

Devlet Dışı Bir Aktör Olarak Wagner Grubu

Wagner grubu 2014 yılında eski bir askeri istihbarat komiseri olan Dimitri Utkin'in koordinasyonu ve Putin'e yakınlığı ile bilinen iş adamı Yevgeny Viktorovich Prigozhin'nin sermayesi ile oluşturulmuş ve ilk eylemlerine yukarıda bahsi geçen doğu Ukrayna'daki Donbas ve Luhansk bölgelerinde ayrılıkçı milislere destekle başlamıştır. Daha sonra Rusya'nın Suriye savaşına aktif müdahalesiyle Wagner grubunun Suriye'deki varlığı gittikçe artan bir şekilde kendini göstermiştir. Öyle ki 2018 yılında ABD'nin destek verdiği PYD Terör Örgütü ile Deyrezzor bölgesinde yaşanan ve Khasham Baskını adıyla bilinen çatışmada 200'den fazla Wagner milisi öldürülmüştür ve bu baskın grubun Suriye'deki yoğun etkinliği ve varlığını göstermiştir (Candace Rondeaux, 2019). Wagner'in sivillere işkence gibi ilk savaş suçları görüntüleri de Suriye'de kaydedilmiştir ve burada işlenen suçlarla alakalı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde Rusya aleyhinde davalar açılmıştır (*The Case against Russia's Wagner*, 2022). Wagner grubu daha sonra Afrika'da da etkin olarak özellikle Sudan, Orta Afrika Cumhuriyeti, Mali ve Libya'da ciddi bir varlık göstermiştir.

Suriye'de Wagner Askerleri

Wagner grubu temelde dünyanın birçok bölgesinde gördüğümüz ve Özel Askeri ve Güvenlik Şirketi yani PMSC [Private Military and Security Company] olarak bilinen bir yapılanmaya benzer bir örgütlenmeye sahiptir. Ancak Wagner grubuna tam olarak PMSC demek mümkün değildir. Zira PMSC denilen yapılar hukuki statüsü bakımından bir şirket oldukları için belli bir ülkede ve o ülkenin hukuk düzenine uygun olarak faaliyet gösteren bir şirket tüzel kişiliğine sahip olmalıdırlar. Rusya menşeli bu örgütün tanımını zorlaştıran en önemli sorunlardan biri de tam olarak burada karşımıza çıkmaktadır. Zira Rusya Ceza Kanunu 359'ncu maddesine göre ticari amaçla her türlü paralı askerlik [mercenarism] ve savaşçılık eylemi yasaktır (Kimberly Marten, 2019). Yani Rusya Federasyonu kanunları incelendiğinde sadece özel güvenlik hizmeti veren şirketlerin resmi kayıtlı bir şekilde faaliyet gösterebildiği anlaşılmaktadır (Emmanuel

Dreyfus, 2018). İlginç ve paradoksal bir biçimde Rusya’da bu yasağa rağmen Wagner’in de içinden doğduğu yaygın bir paralı savaşçı ve emekli veteran asker ağı mevcuttur. Bu olgunun izleri Rusya Federasyonu’nun kuruluşundan çok daha geriye yani Kozak askerleri yapılanmasına kadar sürülebilir. Ancak daha modern anlamda ifade etmek gerekirse Wagner ve benzeri diğer grupların tamamı, Rus askeri ve istihbarat elit yapısını adlandırmak için kullanılan Silovik aklının bir ürünüdür demek yanlış bir tespit olmayacaktır (Candace Rondeaux, 2019). Aslında hukuki olarak yasak olmasına rağmen PMSC’lerin Rusya’da büyük bir network halinde faal olmasının altında yatan sebep de istihbarat ve askeri elit bağlantılarının varlığıdır demek mümkündür. Hatırlanacağı gibi 20 yıldan fazla bir süredir Rusya’yı yöneten Putin de istihbarat kökenli bir siyasetçidir. Ayrıca, Wagner grubunun medyada resmi sponsoru ve bir nevi CEO’su olarak gösterilen Yevgeny Viktorovich Prigozhin adlı iş adımı Putin’e olan yakınlığı ile bilinmektedir.

Wagner grubunu geleneksel anlamda bir PMSC olmaktan çıkaran önemli hususlardan biri de hukuki statüsü dışında eylemlerinin sadece bir devlete yani Rusya Federasyonuna hizmet etmesidir. Normalde ticari bir kuruluş olması gereken PMSC için en azından birden fazla “müşteri” beklemek irrasyonel bir beklenti değildir. Kaldı ki Wagner’in eylemlerinden dolayı gerçekten bir ticari oluşum gibi kar edip etmediği de şeffaf değildir. Bir özel şirketin ana merkezinin bir devletin özel kuvvetlerini eğittiği bir askeri alanın içinde olması da Wagner’in Rus devletinden bağımsız bir özel şirket olduğu iddiasına gölge düşürmektedir (*Band of Brothers*, 2020). Sonuç olarak Wagner’in sıradan bir PMSC olmadığı ve Putin yönetimindeki Rusya Federasyonu’nun Wagner’i kendi çıkarları doğrultusunda kullandığını söyleyebiliriz. Bu kullanım Ukrayna savaşından önce üstü kapalı olsa da özellikle doğu cephesinde neredeyse Rus ordusuyla eş güdümlü bir şekilde savaşan Wagner ile ilişkilerin derinliği artık gizlenemez bir hal almıştır. Öyle ki 2023 yılı itibariyle çatışmaların en yoğun şekilde devam ettiği Bakhmut bölgesinde Wagner grubu lideri Prigozhin Rus ordusunu kendilerine “yeterince” mühimmat ve ikmal desteği sağlamadığı için eleştiren bir video yayınlamıştır. Daha sonra grup Ukrayna ordusunu şehirden atıp kontrolü ele geçirince Putin Rus ordusu ve Wagner grubuna tebrik mesajı yollamıştır (“Russia-Ukraine War”, 2023).

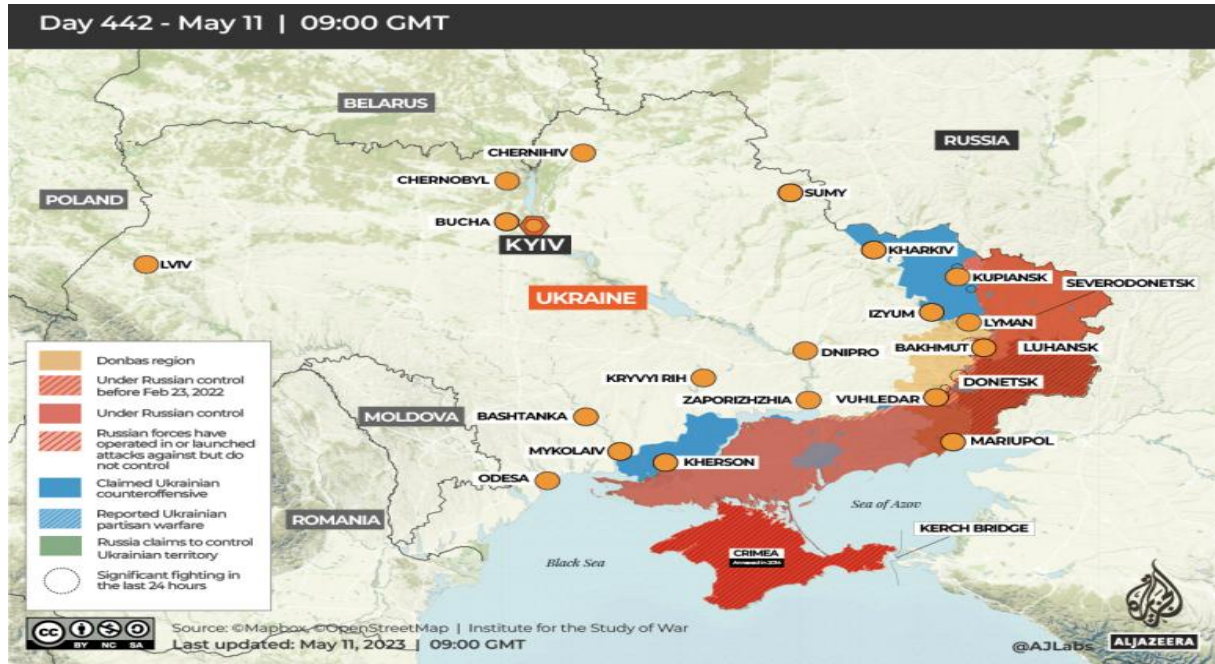
Wagner Grubunun Ukrayna’daki Muhtemel Savaş Suçları

Wagner grubunun muhtemel savaş suçlarını incelemeye önce UİH’nin en önemli 4 ilkesine değinmek gerekmektedir. UİH alanında Cenevre sözleşmelerinden ICTR ve Roma Statüsüne kadar üzerinde uzlaşılan tüm kuralların temeli olan bu 4 ilke “sivil-savaşçı ayrımı, askeri gereklilik, ölçülülük ve gereksiz şiddet / acı çekmenin önlenmesi”dir (Gary D. Solis, 2010). Örneğin UİH’in en temel kaynaklarından biri olan 1949 Cenevre Konvansiyonun 4. Sözleşmesi tamamen sivillerin korunmasına yönelik kuralları içermektedir. Başka bir örnek olarak 1907 Lahey Sözleşmesi zehirli gazlar ve patlayan mermiler, 1977 Ottawa Sözleşmesi ise anti personel mayınları ve bubi tuzakları gibi gereksiz şiddet - acı yaratan silahların kullanımını yasaklamıştır. Wagner’in Ukrayna Savaşında işlediği savaş suçları da temelde bu dört ilkenin çeşitli şekillerde çiğnenmesinde aranabilir.

Wagner grubu Ukrayna savaşındaki en yoğun varlığını Donbas bölgesinde ve özellikle Bakhmut şehrinde göstermiştir. 2023 yılı bahar ve yaz aylarında Rusya ve Ukrayna arasında en yoğun çatışmalar da bu bölgede devam etmiştir. Karada Rus ordusu ve Wagner milisleri şehrin doğu ve güneyinden işgal girişimlerinde bulunurken Ukrayna askerleri şehrin batısından cephe hattına ikmal yaparak merkezde tutunmaya çalışmış ve şehrin kontrolü sık sık iki güç arasında el değiştirmiştir. Havada ise iki taraf da yoğun biçimde silahlı hava araçları (SİHA) ve savaş uçakları kullanırken, karşı tarafın mevzilerini vurmak için topçu ateşleri de sıkça kullanılmıştır. Bütün bu yoğun çatışmaların sivil yerleşim yeri olan bir bölgede cereyan etmesi ise UİH kapsamında yasaklanmış olan birçok suçun işlenmesine uygun bir zemin hazırlamaktadır. Bu suçlardan ilki UİH'in temel ilkelerinden biri olan sivil-asker ayrımı ilkesinin ihlalidir. Bu konuda delil teşkil edebilecek olaylardan biri Wagner Milisleri komutanlarından oldukları iddia edilen Azmat Uldarov ve Alexey Savichev arasında geçen bir görüntülü konuşmada, Uldarov'un Bakhmut operasyonu sırasında önlerine çıkan her hedefi yok etme emri aldıklarını ve kendi elleriyle bir çocuğu öldürdüğünü itiraf ettiği görüntü olabilir (Sarah Dean, 2023). Uldarov aynı videoda, Bakhmut şehrinde görev yaptığı tugayın çok sayıda sivil topluca katlettiğini de aktarmaktadır (Veronika Melkozerova, 2023). Cenevre Sözleşmesi 1. Bölümünde yer alan 51. maddeye göre:

Bu sözleşmenin ilgili olduğu ağır ihlaller; Sözleşme tarafından korunan kişilere veya mallara karşı işlenmesi halinde aşağıdaki fiillerden herhangi birini içeren ihlallerdir: kasten öldürme, işkence veya biyolojik deneyler de dahil olmak üzere insanlık dışı muamele, kasten büyük acılara veya vücutta veya sağlıkta ciddi yaralanmalara neden olma ve askeri gereklilikle haklı gösterilemeyen ve hukuka aykırı ve ahlaksızca gerçekleştirilen kapsamlı tahribat ve mallara el koyma.”

Bu maddede “korunan kişiler” tabiri de sözleşme içinde tanımlanmıştır. Buna göre korunan kişiler temelde siviller, yaralı ve esir askerler, ordu içinde yer alan doktor ve dini personeldir. Yukarıdaki eski Wagner komutanının ifadelerinin doğru olması halinde Wagner'in Bakhmut savaşında Ruanda Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü 3. Maddesi ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsünün 8. Maddesi kapsamında Uluslararası Ceza Mahkemesinde yargılanmasını sağlayacak suçlar işlediği iddia edilebilir.

11 mayıs 2023 tarihi itibarıyla Savaş'taki son durum. Kaynak: Al

Wagner'in muhtemelen savaş suçu kapsamında değerlendirilebilecek eylemleri sadece Bahmut şehriyle kısıtlı değil. Bilindiği gibi Şubat 2022'de iki ülke arasında savaş başladığında en şiddetli çatışma bölgelerinden biri başkent Kiev'in kuzey bölgeleriydi. O dönemde Rus ordusu başkenti hızla işgal ederek Ukrayna ordusunun direncini kırma niyetindeydi. Bu hedefe uygun ama savaş hukukuna aykırı eylemlerin gerçekleşmiş olma ihtimali bölgenin Rus işgalinden çıkmasından hemen sonra Ukraynalı makamlarca tahkikat konusu olmuştur. Tahkikatı sürdüren Ukrayna Başsavcısı Andriy Kostin, Rus ordusu ve Wagner grubunun Kiev operasyonu sırasında sivillerin hedef alınması, işkence, zorla göç ettirme, esirlerin öldürülmesi ve tecavüz olayları dahil toplamda 68.000 savaş suçu vakası tespit ettiklerini açıklamıştır (Andriy Kostin, 2023). Kostin tespit edilen bu vakalarla alakalı gerekli kanıtların da toplandığını belirterek yakın bir zamanda ICTR ve ICTY gibi Rusya'nın savaş suçları için de bir uluslararası "ad hoc" mahkeme toplanacağı ümidini taşıdığını belirtmektedir. Kostin'in bahsi geçen suçların tespiti için gerekli kanıtlara sahip olduğu varsayılırsa Rusya'nın Roma statüsü 8. Madde 2. bendinde belirtilen savaş suçlarını işlediği iddia edilebilir. İlgili maddenin 2. bendi şu şekildedir:

2. Bu Statünün amacı doğrultusunda, "savaş suçları" şu anlama gelir:

(a) 12 Ağustos 1949 tarihli Cenevre Sözleşmelerinin ağır ihlalleri, yani aşağıdaki fiillerden herhangi biri

İlgili Cenevre Sözleşmesi hükümleri kapsamında korunan kişilere veya mallara karşı:

(i) Kasten öldürme;

(ii) Biyolojik deneyler de dahil olmak üzere işkence veya insanlık dışı muamele;

(iii) Kasıtlı olarak büyük acılara veya vücutta ya da sağlıkta ciddi yaralanmalara neden olmak;

(iv) Askeri gereklilikle gerekçelendirilmeyen kapsamlı tahribat ve mülke el koyma ve hukuka aykırı ve kasıtlı olarak gerçekleştirilmesi;

- (v) Bir savaş esirini veya korunan başka bir kişiyi düşman bir Güç'ün kuvvetlerinde hizmet etmeye zorlamak;
- (vi) Bir savaş esirini veya korunan başka bir kişiyi adil ve düzenli bir şekilde yargılanma hakkından kasten mahrum bırakmak
- (vii) Kanunsuz sınır dışı etme veya nakletme ya da kanunsuz hapsedme;
- (viii) Rehin alma.

Yukarıdaki maddede referans verilen Cenevre Konvansiyonu 4. sözleşmesi olan Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına ilişkin sözleşmenin 32. Madde de açıkça şu ifadelerle yer vermektedir:

Sözleşme Tarafları, her birinin, ellerinde bulunan korunan kişilerin fiziksel acı çekmesine veya hayatını kaybetmesine neden olacak nitelikte herhangi bir önlem almasının yasak olduğunu özellikle kabul ederler. Bu yasak sadece cinayet, işkence, bedensel ceza, sakatlama ve korunan bir kişinin tıbbi tedavisi için gerekli olmayan tıbbi veya bilimsel deneyler için değil, aynı zamanda sivil veya askeri birlikler tarafından uygulanan diğer tüm vahşet önlemleri için de geçerlidir.

Wagner grubunun bir diğer muhtemel UIH ihlali Cenevre Konvansiyonun 3. Bölümünü teşkil eden Savaş Esirlerine Uygulanacak Muameleye ilişkin 12 Ağustos 1949 tarihli Sözleşmeye aykırı eylemlerinde aranabilir. Bu sözleşme kapsamında savaş esiri, düşman bir devletin elinde bulunan ve o devletin vatandaşı olmayan ya da çatışmalarda yer almayan bir devletin vatandaşı olan kişi olarak tanımlanmaktadır. Sözleşme incelendiğinde savaş esirlerinin sahip olduğu hak ve korumalar insanca muamele görme hakkı, şiddet ve misillemeden korunma hakkı, yeterli gıda, su, barınak, giysi ve tıbbi bakım alma hakkı, aileleri ile haberleşmelerine izin verilmesi hakkı ve çatışmalar sona erdiğinde ülkelerine geri gönderilme hakkı şeklinde özetlenebilir. Tahmin edileceği üzere Wagner grubu özellikle Bakhmut şehrindeki çatışmalarda esir düşen Ukrayna askerlerine bu haklardan hiçbirini tanımadığı gibi sözleşme kapsamında ağır ihlal sayılabilecek işkence ve insanlık dışı muameleyi sıkça uygulamaktadır. Bu ihlallere örnekler Wagner milisi olarak Bakhmut bölgesinde savaşan Alexey Savichev'in The Guardian'a verdiği röportajda anlattığı dehşet verici olaylarda aranabilir. Savichev, verdiği röportajda komutanlarının hiç kimseyi esir almamalarını ve teslim olan Ukrayna askerlerini buldukları yerde infaz etmelerini emrettiklerini ifade etmekte; Soledar bölgesinde teslim olan 20 Ukrayna askerini kurşun yağmuruna tuttuklarını ve Bakhmut şehrinde yaralı Ukraynalı askerlerin bulunduğu siperin içine el bombası atarak onları infaz ettiklerini itiraf etmektedir (Pjotr Sauer, 2023). Bu itirafların cephede savaşmış bir Wagner askeri tarafından hiçbir baskı olmadan özgür iradeyle verilmiş olması bahsi geçen suçların işlenmiş olma ihtimalinin ciddi olduğunu göstermektedir. Bu itirafların doğru olması durumunda Wagner grubunun Cenevre Sözleşmesinde Savaş Esirlerine yapılacak muamele hakkında öngördüğü birçok maddeyi çiğnediği ve bu bağlamda savaş suçları işlediğini göstermektedir. Aşağıdaki maddeler incelendiğinde:

Madde 13:

Savaş esirlerine her zaman insanca muamele edilmelidir. Esir alan tarafın gözetimindeki bir savaş esirinin ölümüne ya da sağlığının ciddi biçimde tehlikeye girmesine neden olan herhangi bir yasadışı eylemi ya da ihmali yasaktır ve bu Sözleşme'nin ciddi bir ihlali olarak kabul edilecektir.

Madde 17:

Savaş esirlerinden herhangi bir türde bilgi almak için onlara fiziksel ya da zihinsel işkence yapılamaz ya da başka herhangi bir zorlama uygulanamaz. Cevap vermeyi reddeden savaş esirleri tehdit edilemez, hakarete uğrayamaz ya da herhangi bir türde nahoş ya da dezavantajlı muameleye maruz bırakılamaz.

Ayrıca birinci sözleşmenin 12. Maddesi de yaralı ve hasta düşman askerlerine hiçbir şekilde zarar verilmemesi ve tedavi görmelerinin sağlanmasını öngörmektedir. Görüldüğü üzere Wagner milisleri net bir biçimde UIH’i ihlal eden eylemlerde bulunmuş gözükmektedir.

Sonuç Yerine: Wagner Yargılanabilir Mi?

Öncelikle bir PMSC’in savaş boyunca veya diğer durumlarda işlediği herhangi bir suç için bağlı olduğu devletin şirket hukuku kapsamında o devlet tarafından veya suçu işleyen şirket üyesi kişinin vatandaşı olduğu devlet tarafından veya suçun işlendiği ülkenin egemeni olan devlet tarafından iç hukuk düzeni içinde yargılanması gerekmektedir. Ancak çalışmanın tamamında vurgulandığı üzere Wagner grubunun bağlı olduğu Rusya Federasyonu bu suçları incelemek ve yargı sürecini başlatmak bir yana bu suçların üstünü örtmekte ve Rus ordusu Wagner’in savaş suçlarına ortak olmaktadır. Bu durumda savaş suçlarının araştırılması için uluslararası mahkemelerin devreye girmesi gerekmektedir. Burada gerçekleştirilecek iki seçenekten ilki daimi bir mahkeme olan Uluslararası Ceza Mahkemesi ICC’nin yargılama süreci, ikincisi ise varsayımsal olarak ileride oluşabilecek ad hoc bir mahkemedir. ICC’nin herhangi bir savaş suçunu incelemesi için öncelikle mahkeme nezdindeki savcıların konu hakkında tahkikat başlatması gereklidir. Bu tahkikatın başlatılması ise ancak ulusal mahkemelerin işlemediği durumlarda, taraf devletlerden birinin başvurusu üzerine, BM Güvenlik Konseyinin talebi üzerine veya mahkemeye bağlı savcılarının resen soruşturma başlatması halinde tahakkuk edebilir (BKZ. *Office of the Prosecutor*, t.y.). Bütün bu süreçler takip edilse bile Rusya, Roma Statüsünü imzalamayıp ICC’nin yargı yetkisi kabul etmediğinden sürecin nasıl işleyeceğine dair soru işaretleri mevcuttur. Bir başka seçenek olarak yaygın ve sistematik insan hakları ihlallerinin yaşanması durumunda BM Güvenlik Konseyi kararı sonucunda veya devletlerin kanıt toplanması ve sanıkların gözaltına alınması konusunda işbirliği yapması ile bir ad hoc mahkeme kurulabilir. Bu tarz mahkemeler yargılama esas ve usullerini netleştiren belgeler olan statülere sahip olurlar. Örneğin Ruanda’daki iç savaş sürecinde yaşanan soykırım ve diğer insan hakları ihlalleri için oluşturulan ICTR mahkemesi ve Sırbistan’ın Bosna savaşında işlediği savaş suçlarının yargılanması için oluşturulan ICTY mahkemesinin statü belgeleri mevcuttur. Bu mahkemelere benzer mahkemelerin oluşturulması durumunda Wagner grubu üyeleri işledikleri savaş suçlarından dolayı uluslararası alanda yargılanabilir.

Standart anlamda bir PMSC olmadığı bu çalışmanın ilk bölümünde ortaya konan Wagner grubunun hem finansmanı, hem askeri eğitimi hem de teçhizat temininin tamamını Rusya Federasyonu devletinden elde etmesi, bu yapının ilerleyen süreçte yukarıda zikredilen yöntemlerle uluslararası mahkemelerce yargılanma ihtimali doğduğunda nasıl yargılanacağı sorusunu da zorlaştırmaktadır. UIH ve UH bakımından bir devletin devlet dışı aktörün işlediği

suçlardan sorumlu olup olmaması konusunda bir netlik olduğu söylenemez. En azından önceki davalarda birbirinden farklı görüşlerin mevcut olduğu söylenebilir. Örneğin ICTY'nin Tadic davasında devletin devlet dışı aktör üzerinde “genel kontrol”u olmasını sorumluluk için yeterli görürken aynı mahkemenin Bosna Soykırımı davasında “etkin kontrol”u şart koştuğu görülmüştür (Daragh Murray, 2016). Uluslararası hukuk dışında reel politik açısından bakıldığında da pratikte devletleri devlet dışı aktörlerin eylemlerinden sorumlu tutmak, veya devlet yetkililerini savaş suçlarından dolayı yargılamak çok zor gözükmemektedir. Tam da bu sebeple devletlerin iç savaş veya uluslararası çatışmalarda zafer kazanmak için UIH ve UH kurallarını daha rahat çiğnemek maksadıyla devlet dışı aktörle başvurmalarının sıklıkla görülen bir durum olduğunu belirtmekte fayda var. Son olarak Ukrayna Savaşında sıcak çatışmalar sona erdiğinde Wagner grubu milisleri ve yöneticilerinin işledikleri suçlardan dolayı yargılanma ihtimallerinin Rus ordusu mensupları ve devlet yöneticilerine göre daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle de Rusya'nın BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi olması ve kendisi aleyhinde verilecek kararları veto etme gücü de göz önünde bulundurulduğunda Rus ordusunu durdurmak ve sonrasında sorumluları yargılamak için Rusya'yı ekonomik olarak zorlamak dışında bir seçeneğin olmadığı iddia edilebilir. İlerleyen yıllarda Wagner'e karşı bir yargılama söz konusu olduğunda Rus devlet başkanı Putin'in bu oluşumun liderleri ile yakın ilişkisi ve muhtemel patronaj ağlarının tespiti halinde kendisinin de bu davalarda sanık olarak yargılanıp yargılanamayacağı sorusu sonraki çalışmalar için araştırma önerisi olarak zikredilebilir.

Kaynakça:

- Andriy Kostin. (2023, Şubat 23). *Ukraine's prosecutor: “We've collected evidence that Wagner has committed war crimes”* (Marc Perelman) [Mülakat].
<https://www.france24.com/en/tv-shows/the-interview/20230223-ukraine-s-prosecutor-we-ve-collected-evidence-that-wagner-has-committed-war-crimes>
- Band of Brothers: The Wagner Group and the Russian State*. (2020, Eylül).
<https://www.csis.org/blogs/post-soviet-post/band-brothers-wagner-group-and-russian-state>
- Candace Rondeaux. (2019). *Decoding the Wagner Group: Analyzing the Role of Private Military Security Contractors in Russian Proxy Warfare*. New America.
- Daragh Murray. (2016). *Practitioners' Guide To Human Rights Law In Armed Conflict* (1. bs). Oxford University Press.
- Dieter Fleck (Ed.). (2008). *The Handbook of International Humanitarian Law* (Second Edition). Oxford University Press.

Emmanuel Dreyfus. (2018). Private Military Companies In Russia: Not So Quiet On The Eastern Front? *Irsem*.

Gary D. Solis. (2010). *The Law of Armed Conflict: International Humanitarian Law in War*. Cambridge University Press.

Kimberly Marten. (2019). Russia's use of semi-state security forces: The case of the Wagner Group. *Post-Soviet Affairs*. <https://doi.org/DOI: 10.1080/1060586X.2019.1591142>

Office of the Prosecutor. (t.y.). International Criminal Court. Geliş tarihi 01 Haziran 2023, gönderen <https://www.icc-cpi.int/about/otp>

Pjotr Sauer. (2023). *Wagner mercenary admits 'tossing grenades' at injured Ukrainian PoWs*. <https://www.theguardian.com/world/2023/apr/18/wagner-mercenary-admits-tossing-grenades-at-injured-ukrainian-pows>

Russia-Ukraine War. (2023, Mayıs). *Putin congratulates Russia troops, Wagner for 'capturing Bakhmut'*. <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/21/putin-congratulates-russia-troops-wagner-for-capturing-bakhmut>

Sarah Dean. (2023). *Two Russians claiming to be former Wagner commanders admit killing children and civilians in Ukraine*. <https://edition.cnn.com/2023/04/17/europe/wagner-commanders-russia-kill-children-intl-hnk/index.html>

The case against Russia's Wagner Group and what it means for Syria. (2022, Haziran 22). Syria Justice & Accountability Centre. <https://syriaaccountability.org/the-case-against-russias-wagner-group-and-what-it-means-for-syria/>

Veronika Melkozerova. (2023). *We killed Ukrainian children, ex-Wagner soldiers say in apparent confession*. <https://www.politico.eu/article/former-wagner-group-commanders-azmat-uldarov-alexey-savichev-confess-murder-ukraine-civilians-including-children/>

Sözleşmeler:

Geneva Convention Relative to the Treatment of Prisoners of War, 12 Ağustos 1949, Erişim adresi: <https://www.icrc.org/en/war-and-law/treaties-customary-law/geneva-conventions>

Rome Statute of the International Criminal Court, 17 Temmuz 1998, Erişim adresi: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>

United Nations General Assembly, Statute of the International Criminal Tribunal for Rwanda, 8 Kasım 1994, Erişim adresi:

https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ictr_EF.pdf

Harita ve Görseller:

<https://www.thinglink.com/scene/773307307302846464>

<https://www.aljazeera.com/news/2023/5/12/russian-troops-fall-back-to-regroup-north-of-ukraines-bakhmut>

<https://www.bbc.com/news/world-60947877>

BOŞANMA DAVASINDA TARAFLARIN EKONOMİK HAKLARI

Dr. Coşkun ÇALDAĞ

Dicle Üniversitesi, caldagcoskun@gmail.com- 0000-0003-1050-3624

ÖZET

Boşanma, evliliği mahkeme kararıyla sona erdiren sebeplerden biridir. Boşanma davasında taraflara bazı haklar tanınmıştır. Bu haklar kapsamında ekonomik haklar da yer almaktadır. Türkiye’de sosyal ve ekonomik durumları sebebiyle, boşanma davasında yoksulluğa düşen ve mali haklardan yararlanma ihtiyacı duyan taraf genellikle kadınlar olmaktadır. Fakat boşanmak isteyen ve hatta boşanma davası açan kadınların çoğu bu haklardan haberdar dahi değildir. Danışmandan yardım almak için yeterli güce sahip olmayan (özellikle) kadınlar, haklarını bilmeden dava açmakta, bu sebeple mağduriyet yaşamaktadır. Bu çalışmada tarafların boşanma davası açarken yaşadıkları ekonomik endişelerini gidermek amacıyla başvurabilecekleri hukuki haklar incelenmiştir. Bu haklar; adli yardımdan yararlanma, avukat desteği alma, müşterek konutun tahsisini talep, nafaka alma, ziynet eşyalarını alma ve maddi ve manevi tazminat talep haklarıdır. Bununla birlikte çalışmada hakimin müdahalesi üzerinde kısaca durulacaktır. Ayrıca 6284 Sayılı Kanun’da öngörülen haklar da söz konusudur. Bu haklar; barınma yeri sağlanması ve maddi yardım yapılması, çocuklar için kreş masraflarının karşılanması, müşterek konutun tahsisi ile aile konutu şerhi konulması, kadın ve çocuklar lehine nafakaya hükmedilmesi, sağlık masraflarının karşılanması ve harç ve masraflardan muaf tutulma hakkıdır. Çalışmada tüm bu haklara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, Kadın Hakları, Ekonomik Haklar.

1. GİRİŞ

Boşanma, evliliği mahkeme kararıyla sona erdiren sebeplerden biridir¹. Boşanma davasının açılması konusunda hukukumuzda kadın ve erkeklere eşit haklar verilmiştir². Türkiye’de kadınların erkekler kadar çalışma hayatına katılmamaları sebebiyle, boşanma davalarında mali desteğe ihtiyaç duyan taraf genellikle kadınlar olmaktadır³. Fakat bu haklardan taraflar haberdar olmayabilir⁴. Hakların bir kısmı maddi bir imkân elde etmeye dair kanuni düzenlemelerken diğer bir kısmı ise bu süreçte yaşanacak masraflardan kurtulmaya yöneliktir. Bu imkanlara başvurulmaması halinde boşanma davası açılrsa da açılmasa da hak kayıpları yaşanabilir⁵. Bu çalışmada boşanma davası açılırken yaşanan ekonomik endişeleri gidermek amacıyla başvurabilecek hukuki yollar incelenmiştir.

2. BOŞANMA DAVASINDA TARAFLARIN EKONOMİK HAKLARI

2.1 ADLİ YARDIMDAN YARARLANMA HAKKI

Boşanma davası açılırken davayı açan taraf, HMK m. 120 hükmü gereği yargılama harçlarını ödemek ve dava kapsamında yapılacak giderleri karşılamak zorundadır. Bu sebeple davanın açıldığı sırada davayı açan tarafın bir miktar para ödemesi yapması gerekir. Kimi zaman dosya kapsamında yapılacak işlemler için alınan masraf tükenir ve dava devam ederken karşılaşılan giderler için dava açan taraftan tekrar masraf ödemesi yapması istenir. Bu ödemelerin yapılması için HMK m. 120/2 hükmü gereği süre verilir. Bu süre içerisinde ödemelerin yapılmaması halinde yargılamaya devam edilmez ve yapılması gereken işlem yapılamaz. Adli yardım, mali gücü yetersiz olanların dava açma hakkından yoksun kalmaması için getirilmiş bir imkândır. Bu sayede mali olanakları yetersiz kişiler dava harç ve masraflarından muaf tutulabilir ve kendisi için baro tarafından ücretsiz avukat görevlendirilebilir.

¹ Berrak Genç Gelgeç, “*TMK md.169 Gereğince Boşanma veya Ayrılık Davası Süresince Alınabilecek Geçici Önlemler*”, *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 8, S. 2, 2023, sa. 771-799, s. 772. “*Adli Yardım, mali gücü yetersiz olanların dava açma hakkından yoksun kalmaması için getirilmiş bir ilkedir. Mali olanakları yetersiz kişilerin dava harç ve masraflarından muaf tutulması ve kendisi için baro tarafından ücretsiz avukat görevlendirilmesidir.*” <https://magdurbilgi.adalet.gov.tr/>

² Ömer Arbek, “*Boşanmanın Mali Sonuçları*”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 54, S. 1, 2004, sa. 115-163, s. 140.

³ Arbek, a.g.m., s. 140.

⁴ Fatih Kucur/ Özge Kelebek, “*Boşanmış Kadınların Boşanma Aşaması, Süreci ve Sonrasında Yaşadıkları Zorluklar: Esenler SHM Örneği*”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S. 80, 2021, sa. 231-266, s. 251.

⁵ Araştırmaya göre, kadınların %71,7’si danışmandan destek almaksızın dava açmaktadırlar. (Arpacı ve Tokyürek, 2012).

Sonuç olarak maddi gücü yerinde olmayan tarafın boşanma davasını açtığı anda ekonomik sorunlar başlar. Ekonomik gücü yetersiz olan tarafın, boşanma davası açılırken ödenmesi gereken masrafları ödemekte zorlanması durumunda adli yardım desteği alma hakkı gündeme gelmektedir. Adli yardım, yargılama veya takip giderlerini kısmen veya tamamen ödeme gücünden yoksun olan kimselerin yargılama ve takip masraflarından geçici olarak muaf tutulmasıdır⁶. Adli yardıma ilişkin hükümler, HMK m. 334 ve devamındaki maddelerde düzenlenmiştir. Adli yardım kurumunun amacı ekonomik olarak güçsüz olan vatandaşların adalete erişimini sağlayarak kanun önünde eşitliği mümkün kılmaktır⁷. Ayrıca bu kurum, hak arama hürriyetinin bir gereğidir.

Adli yardım talebi HMK m. 336 hükmü gereği asıl talep veya işin karara bağlanacağı mahkemeye yöneltilir. Aynı hüküm gereği talepte bulunan kişi mali durumuna ilişkin belgeleri sunmak zorundadır.

2.2 AVUKAT DESTEĞİ ALMA HAKKI

Adli yardım, yargılama masraflarının karşılanması ile beraber kişiye ücretsiz avukat desteğinin sunulmasını da kapsar. Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği m.1’de de bu imkân açıkça belirtilmiştir⁸. Boşanmak isteyen taraf, boşanma davasını açmadan önce veya davayı açtıktan sonra hukuki destek alabilmek amacıyla kendisine bir avukat atanmasını isteyebilir. Bu yolla ekonomik gücü yerinde olmayan taraf, avukat desteği almasına rağmen herhangi bir ödeme yapmak zorunda kalmaz.

Avukat desteğinden yararlanmak isteyen kişilerin maddi güçlerinin olmadığını ortaya koymak için; uygulamada, adına kayıtlı herhangi bir taşınmaz olmaması, SGK kaydının olmaması, herhangi bir gelir elde etmiyor olması aranmaktadır. Bu sebeple boşanma davası açmak isteyen tarafın bu şartları taşıması halinde kendilerine ücretsiz avukat desteği

⁶ Ayşe Kılınç, “Bir İnsan Hakkı Olarak Adli Yardım”, **Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi**, C. 3, S. 1, 2011, sa. 1-10, s. 2; Aslı Aktaş, “Kadınların Adalete Erişimi: Bir Adalete Erişim Meselesi Olarak Adli Yardım”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü, İstanbul, 2022, s. 10.

⁷ Alim Taşkın, “Noterlik İşlemlerinde Adli Yardım Hükümlerinin Uygulanması”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 49, S. 1, 2000, sa. 117-136, s. 120; Kılınç, a.g.m., s. 3; Aktaş, a.g.e., s. 11.

⁸ Kılınç, a.g.m., s. 2. AİHM ücretsiz avukat desteği sunma yükümlülüğünün ancak uyumsuzluğun hukuki destek almayı kaçınılmaz kıldığı durumlarda söz konusu olduğunu kabul etmektedir: (Demircioğlu, 2007:118). Karar için bkz.: Kılınç, a.g.m., s. 7.

sunulabilir⁹. Taraflar da en azından haklarını öğrenmek ve süreç hakkında bilgi almak amacıyla baroların adli yardım bürolarına gidebilir, nöbetçi avukat ile görüşerek bilgi alabilirler.

Maddi gücü yerinde olmayan taraflar, boşanma davasını herhangi bir hukuki destek almaksızın açmaktadırlar. Bu sebeple boşanma kapsamında ekonomik açıdan kendilerine tanınan hakları bilmemekte ve bu haklardan yararlanmadan davayı sürdürmektedirler. Bu bakımından adli yardım büroları maddi gücü olmayan tarafı bilgilendirerek, sürecin lehe yürütmesine ve mağduriyetin engellenmesine katkı sağlar.

2.3 AİLE KONUTUNUN TAHSİSİNİ TALEP HAKKI

Boşanma davası açıldıktan sonra taraflar ayrı yaşama hakkına sahiptir¹⁰. Maddi gücü olmayan ve eşinden ayrı yaşamak isteyen taraf, boşanma davasında aile konutunun kendisine tahsis edilmesini isteyebilir. Aile konutu, tarafların sosyal hayatlarını sürdürmek üzere oturdukları, ailenin müşterek kullanımına ayrılan alandır¹¹. Bu konut, tarafların mülkiyetinde olabileceği gibi kiralık bir konut da olabilir¹². Tarafların boşanma davasını açmakla birlikte ayrı yaşama hakları doğmuş olur ve genelde boşanma davasını açan ve maddi gücü olmayan taraf zaten boşanmak istediği eşinden uzaklaşmak ister.

Hâkim ortak konutun tahsisine karar verirken eşlerin barınma ihtiyacının olup olmadığına ve bu ihtiyacın giderilmesi için aile konutunun tahsisinin gerekli olup olmadığına göre karar verir. Yani bu kararın verilmesinde barınma ihtiyacı temel alınır, tarafların kusur

⁹ “Taraflar arasındaki alacak davasında; davalı, adli yardım talebinde bulunmuştur. Temyize konu miktar ile bu miktar üzerinden hesaplanacak temyiz harcı miktarı dikkate alındığında, adli yardım talebinin kabulü halinde, devletin mahkeme harcı almaktaki menfaati ile başvuranın mahkemeler vasıtasıyla hakkını korumadaki çıkarları arasında adil dengenin sarsılacağı, yine temyiz eden davalıyı temyiz harcı ödemekle yükümlü tutmanın kendisine aşırı bir yük getirmeyeceği kaldı ki davalının serbest eczacı olup, SGK'dan almış olduğu emekli ikramiyesinin ölçü olamayacağı hakkında yapılan takiplerin ve tapuda alınan yazıların adli yardım istemine dayanak oluşturmadığı, bu nedenle adli yardım talebinin koşulları itibarıyla oluşmadığı anlaşılmakla, adli yardım talebinin itiraz yolu açık olmak üzere reddine karar vermek gerekmiştir.” Y. 13. HD., E. 2013/12645 K. 2014/13181 T. 24.4.2014.

¹⁰ “Boşanma davası açılmakla taraflar başkaca hiçbir şart aranmaksızın ayrı yaşam hakkına sahip olurlar. Ancak davanın reddedilip kesinleşmesi halinde esas olan birliğin tekrar kurulması olup, birliği yeniden tesis etme görevi açtığı boşanma davası reddedilen kusurlu eşe aittir.” Y 3. HD., E. 2011/14161 K. 2011/20297 T. 12.12.2011.

¹¹ “aile konutunun tanımı ise madde metninde yer almamaktadır. Bu tanıma anılan maddenin gerekçesinde yer verilmiş; aile konutu “eşlerin bütün yaşam faaliyetlerini gerçekleştirdiği, yaşantısına buna göre yön verdiği, acı ve tatlı günleri içinde yaşadığı anılarla dolu bir alan” olarak tanımlanmıştır. Şu hale göre, aile konutu kavramı; aile ve konut olmak üzere iki unsurdan oluşmaktadır.” Y. HGK., E. 2011/2-447 K. 2011/556 T. 28.9.2011.

¹² Genç Gelgeç, a.g.m., s. 776.

oranı, konuta ilişkin mülkiyet veya kiracılık durumu tahsis kararını etkilemez¹³. Konutun kiralık olması ve bu konutun eşlerden birine tahsis edilmesi durumunda hâkim, kira bedelinin ödeme yükümlülüğünün diğer tarafta olduğuna karar verilebilir¹⁴. Boşanma davasını açan taraf, konutun tahsisi ile birlikte ev eşyalarının da kendisine tahsis edilmesini talep edebilir¹⁵.

Bununla birlikte uygulamada, boşanma davası açıldıktan sonra, maddi gücü yerinde olmayan tarafa tahsis edilen konuta ilişkin, (aile konutu kira yoluyla sağlanmışsa) diğer eş tarafından tahliye taahhüdü verilmesi veya kira bedelinin ödenmemesi gibi durumlara rastlanabilir. Bu gibi durumlarda, tanınan bu imkân zayıflatılmış olur.

Aile konutu eşlerden birine aitse, mülkiyetin devredilmesi ve TMK m. 1023 hükmüne göre sonraki devirlerden mülkiyetin kazanılmasını önlemek amacıyla tapu müdürlüğünden, aile konutu için aile konutu şerhinin konulması istenebilir¹⁶.

2.4 NAFKA ALMA HAKKI

Nafaka, bir kimsenin geçimini sağlama yükümlülüğünde olan kişilere ödemek zorunda olduğu aylıktır¹⁷. Boşanma davası devam ederken eşlerin nafaka talepleri, evlilik birliğinden doğan yükümlülüğe dayanmaktadır¹⁸. Dava devam ederken ödenen nafaka tedbir nafakası olarak adlandırılır¹⁹. Nafaka hakkının boşanma davasının açılması anından itibaren sağlanması ile maddi gücü yerinde olmayan eş, çocuklarının ve kendinin geçimini sağlamak konusundaki endişeden kurtulabilirler. Bu doğrultuda boşanma kararını verme ve bu kararı uygulama konusunda daha rahat hareket edebilirler.

¹³ Efe Can Yıldırım, “TMK m. 169 Uyarınca Boşanma Davası Süresince Eşlere İlişkin Alınan Geçici Önlemler”, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, C. 81, S. 3, 2023, sa. 817, 860, s. 824, 825; Genç Gelgeç, a.g.m., s. 777.

¹⁴ Genç Gelgeç, a.g.m., s. 777, 778; Yıldırım, a.g.m., s. 825.

¹⁵ Yıldırım, a.g.m., s. 826.

¹⁶ Genç Gelgeç, a.g.m., s. 778.

¹⁷ Figen Üstün, “Yoksulluk Nafakasında Yoksulluk Kriterleri ve Nafaka Miktarının Belirlenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024, s. 4

¹⁸ “Boşanma davası yargılaması sırasında davacı, imzalı beyanı ile nafaka ve tazminat istemediğini belirtmiştir. Bu husus dikkate alınmadan yoksulluk nafakası, maddi ve manevi tazminata karar verilmesi hatalıdır. Öte yandan tedbir nafakası her an doğup işleyen alacak niteliğindedir. Davacı yargılama sırasında tedbir nafakası istemediğini beyan ettikten sonra yeniden tedbir nafakası talep etmiştir. Bu durumda yeniden tedbir nafakası talep edilen tarihten boşanma kararının kesinleştiği tarihe kadar devam etmek üzere tedbir nafakasına karar verilmelidir.” Y. 2. HD., E. 2005/16313 K. 2006/545 T. 30.1.2006

¹⁹ Genç Gelgeç, a.g.m., s. 780; Yıldırım, a.g.m., s. 828.

Boşanma hükmünün kesinleşmesinden sonrası için nafaka istemi ise yoksulluk nafakası şartlarının gerçekleşmesine bağlıdır²⁰. Ülkemizin sosyal ve ekonomik yapısı gereği, kadınların çalışma oranı erkeklere göre daha az olduğundan; yoksulluğa düşen taraf genellikle kadın olmaktadır. Bu durumda boşanmak isteyen kadınlar ekonomik gücünün yetersiz olması durumunda tedbir ve yoksulluk nafakası talep edebilir²¹. Bu durum kadınların maddi gelir elde etmelerini, boşanma kararını verirken ekonomik kaygılarını hafifletmelerini sağlar.

2.5 ZİYNET EŞYALARINI ALMA HAKKI

Boşanan kadın ziynet eşyalarını talep edebilir. Ziynet eşyaları, kural olarak kendisine takılan takıları ve diğer eşe takılmış olsa dahi kadına özgü ziynet eşyalarını kapsamaktadır. Bu ziynet eşyalarının tamamı kadına aittir ve kadının kişisel malı niteliğindedir²².

²⁰ “Bilindiği üzere 4721 Sayılı Kanun’un “Yoksulluk nafakası” başlıklı 175. maddesiyle “Boşanma yüzünden yoksulluğa düşecek taraf, kusuru daha ağır olmamak koşuluyla geçimi için diğer taraftan mali gücü oranında süresiz olarak nafaka isteyebilir. Nafaka yükümlüsünün kusuru aranmaz” hükmü düzenleme altına alınmıştır. Maddede geçen “yoksulluğa düşecek” kavramından ne anlaşılması gerektiği konusunda yasal bir tanımlama olmaması karşısında bu husus uygulamada kurallara bağlanmıştır. Nitekim, Yargıtay Hukuk Genel Kurulunun 07.10.1998 tarihli ve 1998/2-656 Esas, 1998/688 Karar; 16.05.2007 tarihli ve 2007/2-275 Esas, 2007/275 Karar; 20.06.2019 tarihli ve 2017/2-2424 Esas, 2019/751 Karar sayılı kararlarında; “yeme, giyinme, barınma, sağlık, ulaşım, kültür, eğitim” gibi bireyin maddi varlığını geliştirmek için zorunlu ve gerekli görülen harcamaları karşılayacak düzeyde geliri olmayanların “yoksul” kabul edilmesi gerektiği benimsenmiştir. Başka bir ifadeyle, geçimini kendi mali kaynakları ve çalışma gücüyle sağlama imkânından yoksun olan taraf diğer koşulları da varsa yoksulluk nafakası talep edebilecektir.” Y. HGK., E. 2022/2-1204 K. 2023/1187 T. 29.11.2023

²¹ Üstün, a.g.e., s. 37; Genç Gelgeç, a.g.m., s. 780; Arbek, a.g.m., s. 140

²² “Dairemizin önceki içtihatları, “aksine bir anlaşma ya da örf adet kuralı olmadığı takdirde, düğünde kim tarafından hangi eşe ne verilirse verilsin, ne takılırsa takılsın (ziynet eşyası, altın, döviz, TL vs.) bunların hepsi kadına ait sayılır” yönündeydi. Ancak toplumumuzun gelenek ve göreneklerinin zamanla değişikliğe uğraması, ekonomik ve hukuksal ilişkilerin dinamik yapısı ve özellikle; düğünlerde kadına özgü ziynet eşyalarının dışında, ortak bir yaşam kurma aşamasında olan eşlere maddi katkı sağlamak amacıyla, ekonomik değeri olan başka şeylerin de takılması/verilmesi, dikkate alınarak, düğünde eşlere takılan/verilen ve ekonomik değeri olan eşyalarla ilgili davalarda, Dairemizin içtihatlarında değişikliğe gidilmesi zorunluluğu doğmuştur. Bu konuda Dairemizin ilkesel nitelikteki yeni görüşüne göre; “Taraflar arasında ziynet eşyalarının paylaşımı konusunda anlaşma mevcut ise paylaşım bu anlaşmaya göre gerçekleştirilir. Ziynet eşyalarının paylaşımı konusunda taraflar arasında anlaşma bulunmadığı takdirde yerel örf ve adet varlığı iddia ve ispat edilirse bu kurala göre paylaşım gerçekleştirilir. Aksi takdirde erkeğe ve kadına takılan/verilen ve ekonomik değer taşıyan her şey kural olarak kendilerine aittir. Ne var ki takılar içinde karşı cinse özgü (kadına ya da erkeğe özgü) bir şey varsa o cinse verilmiş sayılır. Özgü olma konusunda çekişme varsa ve gerektiğinde bilirkişi incelemesi yapılmalıdır. Bilirkişi incelemesi sonucunda o şeyin her iki cinse özgü olduğu belirlenmişse o şey takılan/verilen eşe ait olur. Takı sandığı/torbasına konulan ekonomik değer taşıyan şeyin aidiyeti konusunda; konulan şey kadına ya da erkeğe özgü bir şey ise o cinse verilmiş sayılır, o şeyin her iki cinse özgü olduğu belirlenmişse ortak kabul edilmelidir” yönündedir. Uyuşmazlık, tarafların iddia ve savunmaları da dikkate alınarak bu ilkeler doğrultusunda çözümlenmiştir.” Y. 2. HD., E. 2023/5704 K. 2024/2402 T. 4.4.2024. “Ziynet eşyalarının varlığının, sonrasında da ziynet eşyalarının davalıya verildiği iddiasının ispatı davacı kadına, bu ziynet eşyalarının davalı kocaya iade edilmemek üzere verildiğinin, davacı kadının isteği ve onayı ile bozdurulup müşterek ihtiyaçlar için harcandığı hususunun ispatı ise davalı kocaya aittir.” Y. 8. HD., E. 2020/944 K. 2020/5388 T. 24.9.2020

Ziynet eşyaları uygulamada boşanma davası ile birlikte ileri sürülse de boşanma davasından sonra da ziynet eşyalarının iadesi amacıyla dava açılabilir. Ziynet eşyalarına ilişkin dava boşanma davası ile birlikte açıldığında boşanma davasının sonuçlanmasını geciktirebilir. Bu sebeple ayrı bir dava olarak açılması boşanma kararının erken verilmesi bakımından faydalı olur.

Ziynet eşyalarının kadına verilmesi, kadının geçimini sağlaması ve yeni bir hayat kurması açısından ciddi önem arz etmektedir. Ziynet eşyalarını alan kadınlar boşanmak konusunda daha rahat hareket edebilir, yeni konut ihtiyacını ve barınma ihtiyacını karşılayabilmek için güvenceye sahip olur. Bu durum kadının boşanma kararını ve sürecini kolaylaştırır.

2.6 MADDİ VE MANEVİ TAZMİNAT HAKKI

Boşanma davasının açılması ile taraflar boşanma sebebiyle uğradıkları maddi ve manevi zararın tazminini talep edebilirler. Bu durumda boşanmak isteyen taraf, uğramış olduğu maddi ve manevi zarara karşılık bir miktar parayı tazminat olarak talep edebilir.

Boşanma kapsamında maddi tazminat hükümlerini düzenleyen TMK m. 174/1'e göre: *"Mevcut veya beklenen menfaatleri boşanma yüzünden zedelenen kusursuz veya daha az kusurlu taraf kusurlu taraftan uygun bir maddi tazminat isteyebilir"*. Maddi tazminata hükmedilebilmesi içi eşlerin kusur durumu önem arz eder ve tazminat somut şartların özelliklerine göre belirlenir²³.

Manevi tazminat için düzenlenen TMK m. 174/2'ye göre: *"Boşanmaya sebep olan olaylar yüzünden kişilik hakkı saldırıya uğrayan taraf, kusurlu olan diğer taraftan manevi tazminat olarak uygun miktarda bir para ödenmesini isteyebilir"*. Manevi tazminata hükmedilebilmesi için boşanmaya sebep olan olayların eşlerin kişilik haklarını ihlal etmiş olması gerekir²⁴.

2.7 HAKİMİN MÜDAHALESİNE BAŞVURMA HAKKI

Medeni kanunda hakimin evlilik birliğine müdahalesi düzenlenmiştir. Dikkat etmek gerekir ki bunun için boşanma davasının açılması dahi şart değildir. Hakimin müdahalesini

²³ Arbek, a.g.m., s. 122, 123.

²⁴ Arbek, a.g.m., s. 135.

talep edebilme sebeplerinin çoğu tarafların ekonomik durumlarına etki edebilecek niteliktedir. İlk olarak ifade etmek gerekir ki TMK m. 196/1 hükmü gereği “Eşlerden birinin istemi üzerine hâkim, ailenin geçimi için her birinin yapacağı parasal katkısı belirler.” Eşlerden biri evlilik birliğinden doğan maddi yükümlülüğünü yerine getirmezse TMK m. 198 hükmü gereği hakim, onun borçlularına ifanın kısmen veya tamamen diğer eşe yapılmasını emredebilir. TMK m. 199 hükmüne göre, ailenin ekonomik varlığının korunması için ya da evlilik birliğinden doğan maddi yükümlülüğün yerine getirilmesi için eşin malvarlığı değerleriyle ilgili tasarruflar, diğer eşin rızasına tabi kılınabilir. Eşlerin ayrı yaşama hakkı doğmuşsa, eşlerden biri konut ve ev eşyasından yararlanma konusunda ve diğerinin yapacağı parasal katkısının belirlenmesi için TMK m. 197 hükmü gereği mahkemeye başvurulabilir²⁵. TMK m. 201 hükmüne göre tüm bu talepler hakkında yetkili mahkeme eşlerden herhangi birinin yerleşim yeri mahkemesidir.

2.8 6284 SAYILI KANUN’DA ÖNGÖRÜLEN HAKLAR

6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun m.1’de kanunun amacı “Bu Kanunun amacı; şiddete uğrayan veya şiddete uğrama tehlikesi bulunan kadınların, çocukların, aile bireylerinin ve tek taraflı ısrarlı takip mağduru olan kişilerin korunması ve bu kişilere yönelik şiddetin önlenmesi amacıyla alınacak tedbirlere ilişkin usul ve esasları düzenlemektir.” şeklinde belirtilmiştir. Bu kanun kapsamında kadının korunması amacıyla TMK’da düzenlenen tedbirlerden ayrı bazı tedbirler düzenlenmiştir. Kanun kapsamında öngörülen imkanlardan yararlanmak için eşlerin boşanma davası açması veya herhangi bir şikâyet kurumunu işletmesine gerek yoktur²⁶.

6284 Sayılı Kanun kapsamında birçok tedbir öngörülmüş olup biz çalışmamız konusu kapsamında yalnızca ekonomik zorlukları bakımından öngörülen tedbirlere değineceğiz. Bu kapsamda 6284 Sayılı Kanun m.3/1-a,b,d; m.5/1-b,e,; m.5/4; m.19; m.20’de düzenlenen tedbirleri inceleyeceğiz.

2.8.1 Barınma Yeri Sağlanması ve Maddi Yardım Yapılması

²⁵ “Medeni Kanunun 197. maddesi; ortak hayat sebebiyle eşlerden birinin kişiliği, ekonomik güvenliği veya ailenin huzurunun ciddi biçimde tehlikeye düşmesi halinde eşlerin ayrı yaşama hakkına sahip olduğunun, birlikte yaşamaya ara verilmesi halinde hakimin eşlerden birinin isteği üzerine yapılacak parasal katkısı ayrıca konut ve ev eşyasından yararlanmayı düzenleyeceğini hükme bağlamıştır. Alınacak tedbirler evliliği korumaya yöneliktir. Mahkemece husumetin kocaya yöneltildiği, gösterdiği takdirde delillerinin toplanması, birlikte değerlendirilmesi gerekir.” Y. 2. HD., E. 2004/14093 K. 2004/15979 T. 29.12.2004

²⁶ Katayıfçı/ Yılancıoğlu, a.g.e., s. 557.

6284 Sayılı Kanun m.3’e göre: “*Bu Kanun kapsamında korunan kişilerle ilgili olarak aşağıdaki tedbirlerden birine, birkaçına veya uygun görülecek benzer tedbirlere mülkî amir tarafından karar verilebilir:*

a) Kendisine ve gerekiyorsa beraberindeki çocuklara, bulunduğu yerde veya başka bir yerde uygun barınma yeri sağlanması.

b) Diğer kanunlar kapsamında yapılacak yardımlar saklı kalmak üzere, geçici maddi yardım yapılması.

d) Gerekli olması hâlinde, korunan kişinin çocukları varsa çalışma yaşamına katılımını desteklemek üzere dört ay, kişinin çalışması hâlinde ise iki aylık süre ile sınırlı olmak kaydıyla, on altı yaşından büyükler için her yıl belirlenen aylık net asgari ücret tutarının yarısını geçmemek ve belgelendirilmek kaydıyla Bakanlık bütçesinin ilgili tertibinden karşılanmak suretiyle kreş imkânının sağlanması.”

6284 Sayılı Kanun madde 3’e bakıldığında eşlerin boşanma sürecinde yaşadığı ekonomik endişelerin hafifletilmesine yönelik düzenlemelerin yapıldığı görülmektedir. Kanun kapsamında korunan kişilere, maddi gücünün yetersiz olması sebebiyle kalacak yerinin olmaması durumunda kendisine ve çocuklarına barınma ihtiyaçlarını karşılayacak bir yerin sağlanması öngörülmüştür²⁷. Bu imkândan nasıl yararlanılacağı Yönetmeliğin 7. maddesinde düzenlenmiştir. Bu durumda boşanma sürecinde özellikle kadınların en büyük endişelerinden biri kalacak yerinin olmaması, yeni bir yer tesis edecek ekonomik güce sahip olmaması, kök ailesinden destek göremeyip tekrar eşi ile yaşadığı eve dönmek zorunda kalmasıdır. Bu durumda incelenen düzenleme kadının kalacak yerinin olmadığına ilişkin endişesini önemli ölçüde hafifletecektir. Düzenlemede kalacak yer temin edilmesiyle beraber geçici maddi yardım yapılacağı düzenlenmiştir²⁸.

2.8.2 Çocuklar İçin Kreş Masraflarının Karşılanması

²⁷ Filinta Rozerin Tellioglu, “6284 Sayılı Kanun Kapsamında Koruyucu ve Önleyici Tedbirler ve Kanundan Yararlanacak Kişiler”, *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi*, C.5, S. 2, 2021, sa. 1-26, s. 5; 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Uygulama Kılavuzu, (Kılavuz), Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2023, s.32; Katayıfçı/ Yılancıoğlu, a.g.e., s. 558.

²⁸ Kılavuz, s. 33; Tellioglu, a.g.m., s. 6.

Boşanmak isteyen eşler aynı zamanda müşterek çocukların velayet hakkını da isteyebilmektedir. Bu durumda hem çocukların bakımını üstlenmek hem de çalışmak özellikle kadın için şartları oldukça zorlayıcı bir hale getirir. Düzenlemede bu durumda çocuklar için kreş imkanının sağlanacağı düzenlenmiştir²⁹. Bu durumda çocuğun kreşe kaydedildiğine ve kreş bedelinin ödendiğine dair belgenin Aile ve Sosyal Hizmetler Müdürlüğü'ne sunulması gerekir³⁰.

2.8.3 Müşterek Konutun Tahsisi ile Aile Konutu Şerhi Konulması

6284 Sayılı Kanun m.5/1-b'de müşterek konutun kadına tahsis edilmesine ilişkin düzenleme bulunmaktadır. Önceki başlıklarda da açıklandığı üzere müşterek konutun tahsisi maddi gücü olmayan eşi, ekonomik olarak durumunu iyileştiren tedbirlerdendir. Kimi zaman müşterek konut örneğin kadına tahsis edilse de erkek, ev eşyalarını kadından habersiz alıp götürmekte veya ev eşyalarına zarar verebilmektedir. 6284 Sayılı Kanun'da bu durumu önlemek amacıyla m.5/1-e'de korunan kişinin şahsi eşyalarına ve ev eşyalarına zarar verilmemesine ilişkin tedbir alınabileceği düzenlenmiştir³¹. Ayrıca 6284 Sayılı Kanun m.4/1-c kapsamında aile konutu şerhi konulmasına da karar verilebilir³².

2.8.4 Kadın ve Çocuklar Lehine Nafakaya Hükmedilmesi

6284 Sayılı Kanun m.5/4'te *“Şiddet uygulayan, aynı zamanda ailenin geçimini sağlayan yahut katkıda bulunan kişi ise 4721 sayılı Kanun hükümlerine göre nafakaya hükmedilmemiş olması kaydıyla hâkim, şiddet mağdurunun yaşam düzeyini göz önünde bulundurarak talep edilmese dahi tedbir nafakasına hükmedebilir.”* Bu durumda Medeni Kanun'a göre nafakaya hükmedilmemişse ve talep şartı dahi aranmaksızın 6284 Sayılı Kanun kapsamında tedbir nafakasına hükmedilebilir³³.

2.8.5 Sağlık Masraflarının Karşıllanması

6284 Sayılı Kanun m.19'da *“Bu Kanun hükümlerine göre hakkında koruyucu tedbir kararı verilen kişilerden genel sağlık sigortalısı olmayan ve genel sağlık sigortalısının bakmakla yükümlü olduğu kişi kapsamına da girmeyen veya genel sağlık sigortası prim borcu sebebiyle fiilen genel sağlık sigortasından yararlanamayan ya da diğer mevzuat hükümleri*

²⁹ Katayıfçı/ Yılcıoğlu, a.g.e., s. 558; Tellioğlu, a.g.m., s. 7; Kılavuz, s. 36.

³⁰ Kılavuz, s. 36.

³¹ Kılavuz, a. 41; Katayıfçı/ Yılcıoğlu, a.g.e., s. 560; Tellioğlu, a.g.m., s. 9.

³² Tellioğlu, a.g.m., s. 8.

³³ Katayıfçı/ Yılcıoğlu, a.g.e., s. 562; Tellioğlu, a.g.m., s. 11.

gereğince tedavi yardımından yararlanma hakkı bulunmayanlar; bu hâllerin devamı süresince, 31/5/2006 tarihli ve 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 60 ıncı maddesinin birinci fıkrasının (c) bendinin (1) numaralı alt bendi kapsamında, gelir testine tabi tutulmaksızın genel sağlık sigortalısı sayılır.

(2) Bu Kanun hükümlerine göre hakkında önleyici tedbir kararı verilen kişinin aynı zamanda rehabilitasyonunun veya tedavi edilmesinin gerekli olduğuna karar verilmesi hâlinde, genel sağlık sigortası kapsamında karşılanmayan rehabilitasyon hizmetlerine yönelik giderler ile rehabilitasyon hizmetleri kapsamında verilmesi gereken diğer sağlık hizmetlerinin giderleri Bakanlık bütçesinin ilgili tertiplerinden karşılanır.”

Bu kapsamda ekonomik olarak güçsüz durumda olan kadının fiziksel ve ruhsal sağlık sorunları sebebiyle yapılması gereken sağlık giderlerinin karşılanmasına ilişkin düzenleme yapılmıştır³⁴.

2.8.6 Harç ve Masraflardan Muaf Tutulması

6284 Sayılı Kanun tedbirleri kapsamında son olarak m.20’de kadının harç ve masraflardan muaf tutulmasına ilişkin düzenleme yapılmıştır. Buna göre: “*Bu Kanun kapsamındaki başvurular ile verilen kararların icra ve infazı için yapılan işlemlerden yargılama giderleri, harç, posta gideri ve benzeri hiçbir ad altında masraf alınmaz. Bu Kanunun 17 nci maddesi uyarınca yapılan ödemeler gelir vergisi ile veraset ve intikal vergisinden, bu ödemeler için düzenlenen kâğıtlar ise damga vergisinden müstesnadır.*

(2) Bakanlık, gerekli görmesi hâlinde kadın, çocuk ve aile bireylerine yönelik olarak uygulanan şiddet veya şiddet tehlikesi dolayısıyla açılan idarî, cezaî, hukukî her tür davaya ve çekişmesiz yargıya katılabilir.” Bu düzenleme adli yardım kurumundan bağımsız bir imkân sağlamaktadır.

³⁴ Katayıfçı/ Yılancıoğlu, a.g.e., s. 562, 563; Tellioglu, a.g.m., s. 10.

3. SONUÇ

Boşanma davasında maddi gücü yerinde olmayan tarafa birçok ekonomik imkân tanınmıştır. Ülkemizde bu imkanlara genellikle kadınlar ihtiyaç duymaktadır. Bu imkânların bilinmemesi halinde boşanma davası açıldıktan sonra ve açılmadan önce ciddi hak kayıpları doğabilir. Hakimin hukuki müdahalesi imkanıyla boşanma davası açılmadan öncesine ilişkin olarak da birçok başvuru imkanı tanınmıştır. Bu imkân, sahip olunan hakları kaybetmemek ve hükmün kâğıt üzerinde kalmasını engellemek için çok kıymetlidir. Taraflara getirilen ekonomik imkanlar sadece birbirlerine yöneltecekleri taleplerle sınırlı değildir. Bu haklar; adli yardımdan yararlanma, avukat desteği alma, müşterek konutun tahsisini talep, nafaka alma, ziynet eşyalarını alma ve maddi ve manevi tazminat talep haklarıdır. Ayrıca 6284 Sayılı Kanun’da öngörülen haklar da söz konusudur. Bu haklar ilgili Kanun kapsamında korunan kişilerle ilgili olarak söz konusudur.

KAYNAKÇA

- [1] AKTAŞ, Aslı: “Kadınların Adalet Erişimi: Bir Adalet Erişim Meselesi Olarak Adli Yardım”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Lisansüstü Programlar Enstitüsü, İstanbul, 2022.
- [2] ARBEK, Ömer: “Boşanmanın Mali Sonuçları”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 54, S. 1, 2004, sa. 115-163.
- [3] BOZKURT, Asiye: “Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın”, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Kadın ve Aile Araştırmaları Dergisi, S. 1, S. 2, 2021, sa. 97-114.
- [4] CAN, Yücel/ AKSU, Nazlı Buket: “Boşanma Sürecinde ve Sonrasında Kadın”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C. 15, S. 58, 2016, sa. 888-902.
- [5] GENÇ GELGEÇ, Berrak: “TMK md.169 Gereğince Boşanma veya Ayrılık Davası Süresince Alınabilecek Geçici Önlemler”, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 2, 2023, sa. 771-799.
- [6] KARAKAYA, Handan: “Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Boşanma/ Boşanma Süreci ve Kadın: Elazığ Örneği”, KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi, C. 4, S. 2, 2018, sa. 261-291.
- [7] KILINÇ, Ayşe: “Bir İnsan Hakkı Olarak Adli Yardım”, Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, C. 3, S. 1, 2011, sa. 1-10.
- [8] KOÇAK, Doğan: “17 Şubat 1926’da Kabul Edilen Türk Medeni Kanunu’na Göre Türk Kadınının Hak ve Özgürlükleri”, Atatürk Dergisi, C. 8, S. 1, 2019, sa. 79-98,

- [9] KUCUR, Fatih / KELEBEK, Özge: “Boşanmış Kadınların Boşanma Aşaması, Süreci ve Sonrasında Yaşadıkları Zorluklar: Esenler SHM Örneği”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S. 80, 2021, sa. 231-266.
- [10] TELLİOĞLU, Filinta Rozerin: “6284 Sayılı Kanun Kapsamında Koruyucu ve Önleyici Tedbirler ve Kanundan Yararlanacak Kişiler”, Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi, C.5, S. 2, 2021, sa. 1-26.
- [11] ÜSTÜN, Figen: “Yoksulluk Nafakasında Yoksulluk Kriterleri ve Nafaka Miktarının Belirlenmesi”, Yüksek Lisans Tezi, Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2024.
- [12] YILDIRIR, Efe Can: “TMK m. 169 Uyarınca Boşanma Davası Süresince Eşlere İlişkin Alınan Geçici Önlemler”, İstanbul Hukuk Mecmuası, C. 81, S. 3, 2023, sa. 817, 860.
- Elektronik Kaynaklar:** [13] 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Uygulama Kılavuzu, (Kılavuz), Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Dairesi Başkanlığı, Ankara, 2023.
- [14] Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun Uyarınca Alınan Tedbir Kararları Raporu, İstanbul Barosu Kadın Hakları Merkezi, 2023, (<https://www.istanbulbarosu.org.tr/files/docs/KHM-6284-SayiliKanunUyarıncaAlinanTedbirKararlariRaporu.pdf>)

VERGİ ADALETİNİ SAĞLAMADA NEGATİF GELİR VERGİSİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Dr. Öğretim Üyesi Merve YOLAL

Kilis 7 Aralık Üniversitesi, merve.yolal@kilis.edu.tr - ORCID ID: 0000-0001-5980-5610

ÖZET

Vergi adaleti bireylerin gelir düzeylerine ve ekonomik kapasitelerine göre adil bir şekilde vergilendirilmesini ifade etmektedir. Özellikle düşük gelirli grupların üzerindeki vergi yükünü hafifletmek adaletin temel ilkelerindendir. Negatif gelir vergisi ise vergi adaletinin pratikte hayata geçirilmesini sağlayabilecek güçlü bir araçtır. Negatif gelir vergisi; gelir düzeyi belirli bir sınırın altına düşen bireylere devlet tarafından doğrudan ödeme yapılmasını içeren bir sistemdir. Geliri olmayan ya da düşük gelirli bireylerin yaşam standartlarını yükselten negatif gelir vergisi, bu fonksiyonu ile gelir dağılımındaki uçurumları kapatmayı amaçlayan vergi adaletine doğrudan hizmet etmektedir. Diğer yandan, negatif gelir vergisi düşük gelirli bireylerin harcama gücünü artırmaktadır. Bu da onların daha üretken bir şekilde ekonomiye katılmalarını teşvik etmesi nedeniyle vergi adaletinin ekonomik etkinlik ilkesiyle de örtüşmektedir. Bu çalışmanın amacı vergilemenin temel ilkelerinden olan adaleti sağlama ilkesi ile gelir dağılımındaki dengesizlikleri azaltarak sosyal adaleti destekleyen negatif gelir vergisi arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Çalışmada Amerika Birleşik Devletleri, Kanada ve Finlandiya’da uygulanan negatif gelir vergisi örneklerinden elde edilen sonuçlara bakıldığında, negatif gelir vergisinin düşük gelirli bireylerin yaşam standartlarını yükselterek gelir eşitsizliğini azaltmada etkili olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca negatif gelir vergisi sisteminin uygulanabilirliği ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için dikkatli bir tasarıma da ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Adaleti, Negatif Gelir Vergisi, Gelir Eşitsizliği

EVALUATION OF NEGATIVE INCOME TAX IN ENSURING TAX JUSTICE

ABSTRACT

Tax justice refers to the equitable taxation of individuals based on their income levels and economic capacities. One of the fundamental principles of justice is to alleviate the tax burden on low-income groups. Negative income tax, in this context, serves as a powerful tool for the practical implementation of tax justice. Negative income tax is a system whereby the state makes direct payments to individuals whose income falls below a certain threshold. By enhancing the living standards of individuals with no or low income, negative income tax directly contributes to tax justice by narrowing the gaps in income distribution. Moreover, negative income tax increases the spending power of low-income individuals, which aligns with the economic efficiency principle of tax justice by encouraging their more productive

participation in the economy. The aim of this study is to examine the relationship between the principle of ensuring justice—a cornerstone of taxation—and negative income tax, which supports social justice by addressing income disparities. Evidence from practices in the United States, Canada, and Finland demonstrates that negative income tax effectively reduces income inequality by improving the living standards of low-income individuals. However, it is also evident that the viability and sustainability of the negative income tax system require meticulous design.

Keywords: Tax Justice, Negative Income Tax, Revenue Inequality

1. GİRİŞ

Vergi sistemi modern ekonomilerin temel yapı taşlarından biri olarak gelir dağılımını düzenlemek, kamu hizmetlerini finanse etmek ve ekonomik adaleti sağlamak gibi önemli işlevlere sahiptir. Ancak, vergi adaletinin sağlanması ve gelir eşitsizliğinin azaltılması birçok ülkede hala çözülmesi gereken kritik sorunlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, negatif gelir vergisi (NGV) hem ekonomik adaleti artırmak hem de düşük gelir gruplarını desteklemek adına yenilikçi bir araç olarak dikkat çekmektedir. Negatif gelir vergisi fikri 20. yüzyılda ekonomik eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik çözüm arayışının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İlk kez Milton Friedman gibi önde gelen ekonomistler tarafından teorik olarak ele alınan bu sistem, düşük gelirli bireylerin ekonomik koşullarını iyileştirmeyi hedeflerken aynı zamanda çalışmayı teşvik eden bir yapıya sahiptir.

Negatif gelir vergisinin temel prensibi, bireylerin ya da hanehalklarının gelir düzeylerini belirli bir eşik seviyesine göre değerlendiren ve bu seviyenin altındaki bireylere devlet tarafından doğrudan transfer ödemesi yapılmasına dayanmaktadır. Bu sayede, ekonomik eşitsizliklerin azaltılması ve bireylerin ekonomik sistem içinde daha etkin bir rol alması sağlanmaktadır. Vergi adaletinin sağlanmasında negatif gelir vergisinin rolü; yatay ve dikey adalet ilkeleri ışığında değerlendirilebilir. Yatay adalet ilkesi, benzer ekonomik koşullara sahip bireylerin benzer vergisel yükümlülüklerle tabi tutulmasını gerektirirken, dikey adalet ilkesi ise gelir düzeyine bağlı olarak bireylerin farklı vergi oranlarına tabi tutulmasını ya da düşük gelirli bireylerin desteklenmesini gerektirmektedir. Negatif gelir vergisi bu iki ilke doğrultusunda toplumun dezavantajlı kesimlerinin gelir seviyesini artırarak hem bireyler arasındaki ekonomik eşitsizlikleri azaltmakta hem de sosyal barışı güçlendirmektedir. Ayrıca bu sistem geleneksel sosyal yardımlara kıyasla daha esnek, hedefli ve etkili bir çözüm sunmaktadır.

Bu sistemin gerçek hayatta uygulanabilirliği farklı ülkelerdeki deneyimler üzerinden ispatlanmıştır. Örneğin, Kanada'daki bazı pilot projeler ve ABD'deki deneme çalışmaları, negatif gelir vergisinin sosyal ve ekonomik etkilerini anlamak adına önemli bir veri sunmaktadır. Bu uygulamalar düşük gelirli bireylerin yaşam standartlarını iyileştirme potansiyelini ve kamu maliyesi üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Ayrıca, negatif gelir vergisinin ekonomik teşvik yapısı, geleneksel sosyal yardım programlarına kıyasla daha hedefli ve esnek bir çözüm sunarak, vergi adaleti ilkelerinin daha etkin bir şekilde uygulanmasını mümkün kılmaktadır.

Bu çalışmada, negatif gelir vergisinin teorik temelleri ve uygulamadaki örnekleri detaylı bir şekilde ele alınarak, vergi adaletini sağlama konusundaki potansiyeli incelenmiştir. Bu kapsamda öncelikle çalışmanın ilk bölümünde negatif gelir vergisinin teorik temellerine ve nasıl işlediğine dair bilgilere yer verilecektir. İkinci bölümde vergi adaleti kavramı ile negatif gelir vergisinin ilişkisi ele alınacaktır. Üçüncü ve son bölümde ise negatif gelir vergisinin ülke uygulamaları ve sonuçları anlatılacaktır. Ülke uygulamaları negatif gelir vergisinin yalnızca bir

vergi aracı olmadığını, aynı zamanda daha adil bir toplum inşasında önemli bir politika aracı olarak rol oynadığını ortaya koymaktadır.

2. NEGATİF GELİR VERGİSİ TEORİSİ

Negatif gelir vergisi ilk olarak Nobel ödüllü Milton Friedman tarafından toplumdaki eşitsizliği ele almanın bir yolu olarak 1962 yılında “Kapitalizm ve Özgürlük” adlı kitabında önerilmiştir. Liberalizm tarafından yeniden dağıtıcı adaletin savunulduğu bu önerinin amacı, bir tür kendi kendini düzelten güvenlik ağı sağlamaktır. Negatif gelir vergisi hükümetin belirli bir eşığın altında gelir elde eden vergi mükelleflerine vergi kredisine benzer şekilde nakit ödeme yaptığı bir sistemdir (CFI,2025). Mükellefin geliri sıfır olsa bile devlet sabit bir miktarda vergi ödemesi yapmaktadır. Kişinin geliri arttıkça bu yardımlar kademeli olarak azalmaktadır. Söz konusu sistem toplumda var olan gelir farkını büyük ölçüde nötralize etmeye yardımcı olmakta ve böylece olumlu dışsallıklar sağlamaktadır. Başka bir deyişle, negatif gelir vergisi vergi politikası ile sosyal politikayı tek bir mekanizmada birleştiren bir araç rolünü üstlenmektedir.

Negatif gelir vergisi vergiye tabi gelirden bir kesinti (indirim) düzeyinin belirlenmesi ve yalnızca bu sınırı aşan gelir üzerinden vergi alınması yoluyla uygulanmaktadır. Kişinin geliri indirimden düşük ise mükellef negatif vergi ödemekte, yani gelir ile eşik arasındaki fark üzerinden hesaplanan oranda nakit yardım almaktadır. Dolayısıyla bu sistem kamu müdahalesini toplumun en yoksul kesimlerine yoğunlaştırarak, nakit transferler yoluyla somut yardım sağlamaktadır. Bir dereceye kadar özel hayırseverliğin yerini alan bu sistem, yoksul bireylerin orta ve yüksek gelirli vergi mükellefleri tarafından finanse edilmesine hizmet etmektedir. Bu sayede daha az eşitsiz bir toplumun maliyeti tüm kesimlere düzgün bir şekilde dağıtılmaktadır (Tondani, 2009: 250). Friedman özgürlüğün ve sınırlı hükümetin muhafazakâr bir savunucusu olduğu için önermiş olduğu negatif gelir vergisi planı da yoksullukla mücadeleyle yönelik sosyal yardım ödemeleri ve sosyal programların piyasa mekanizmasını en az düzeyde bozacak şekilde yoksullara yönelik nakit transferiyle değiştirilmesinde yatmaktadır. Onun liberteryen görüşleri her türlü yardımdan, özellikle fiyat desteklerinden ve serbest piyasanın ürettiği fiyat sinyallerini etkileyen diğer önlemlerden ziyade koşulsuz nakit transferlerini savunmaktadır (Simpson, 2021: 25).

Negatif gelir vergisinin özelliklerine bakıldığında, öncelikle basitlik ve tasarımda esneklik gibi avantajlara sahip olduğu söylenebilmektedir. Negatif gelir vergisinin basitliği hedeflerinin dikkatli bir şekilde belirlenmesine dayanmaktadır. Ödemeler yalnızca ihtiyaca dayalıdır ve aile büyüklüğüne göre ayarlanmış gelir terimleriyle tanımlanmaktadır. Kamu yardımının idari denetimini ve bununla ilişkili sınırlamaları ortadan kaldırmaktadır. Ve eğer uygun şekilde tasarlanırsa çalışmaya teşvik sağlamaktadır. Tasarımdaki esnekliği ise yapılacak olan yardım düzeyinin belirlenirken aile veya kişi sayısı, çocuk sayısı vb. özellikleri de içerisinde barındırmasından kaynaklanmaktadır. Bununla beraber negatif gelir vergisinin yoksulluk içindeki farklı insan tipleri üzerindeki etkilerinin de göz ardı edilmemesi gereklidir. Kimisi negatif gelir vergisinden elde ettikleri geliri sağlıklarına ve beceri edinimlerine yatırım yaparak ücretlerini artırmak için kullanmaktadır. Bu da emeği teşvik etmek için ikame etkisini tersine çevirmektedir. Kimisi ise negatif gelir vergisinden elde ettiği geliri çocuklarının sağlığına ve eğitimine yatırım yapmayı tercih etmektedir. Bu da onların üretkenliğini ve gelecek beklentilerini iyileştirerek, düşük gelirli ailelerdeki yoksulluk döngüsünü kırabilmektedir (Simpson, 2021: 30-34).

Friedman’a göre negatif gelir vergisi; refah devleti ve ekonominin daha fazla hükümet kontrolü altında olmasından ziyade, sınırlı hükümet ve azami bireysel özgürlük felsefesi ve amaçlarıyla daha uyumludur. Mevcut refah programlarının yerine geçecek bir araç olarak negatif gelir

vergisi, bu programların hedeflerine daha verimli bir şekilde vergi mükellefleri için daha düşük maliyetle ve bürokrasiyi önemli ölçüde azaltarak ulaşılmasını sağlamaktadır. Negatif gelir vergisi planı garantili asgari gelir sağlamaktadır. Ancak bu garantili asgari gelir vergi mükellefinin ne vergi ödediği ne de sübvansiyon aldığı gelire eşit değildir (Friedman, 1966: 1-4). Negatif gelir vergisinde garanti edilen gelir seviyesi sıfır (0) ile kişi başına düşen GSYİH arasındaki herhangi bir sayı olabilmektedir. Garanti edilen gelir çok düşükse negatif gelir vergisi yoksulluğu önemli ölçüde azaltmayacak veya gelir güvenliğini artırmayacaktır. Çok yüksek olması durumunda ise çalışma isteği üzerinde güçlü bir caydırıcı etkisi olacaktır (Widerquist, 2013: 219).

Friedman aile büyüklüklerine göre garanti edilmiş asgari (minimum) gelir ve denge gelirinin farklı olarak belirlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Friedman'ın önerisine göre negatif vergilendirilebilir gelirin %50 olduğu, muafiyet ve standart indirimlerin uygulanacağı mevcut yasa aşağıdaki çizelgelerde belirtildiği gibidir.

Çizelge 1: Aile Büyüklüğüne Göre Garanti Edilmiş Minimum Gelir ve Denge Geliri

Aile Büyüklüğü	Garanti Edilmiş Minimum Gelir	Denge Geliri
1	\$ 450	\$ 900
2	800	1,600
3	1,150	2,300
4	1,500	3,000
5	1,850	3,700
6	2,200	4,400

Kaynak: Friedman, 1966: 15

Çizelge 2: Negatif Vergilendirilebilir Gelir Üzerinde %50'lik Sabit Oranın Dahil Edildiği Gelir Vergisi Örneği

Vergi Öncesi Toplam Gelir	Muafiyet ve Kesintiler	Vergilendirilebilir Gelir	Vergi Oranı	Vergi	Vergi Sonrası Gelir
0	\$3,000	\$ -3,000	%50	\$ -1,500	\$1,500
1,000	3,000	-2,000	%50	-1,000	2,000
2,000	3,000	-1,000	%50	-500	2,500
3,000	3,000	0			3,000
4,000	3,000	+1,000	%14	+140	3,860

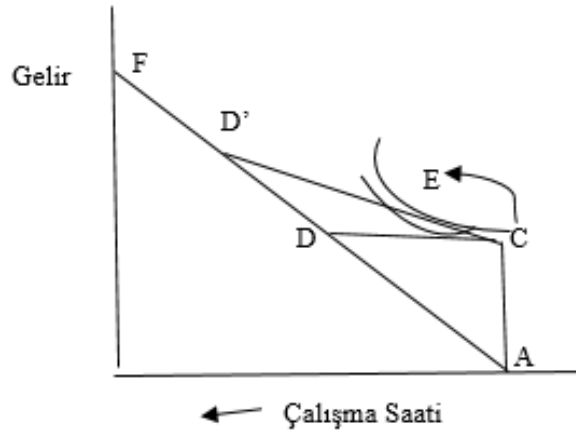
Kaynak: Friedman, 1966: 15

Yukarıda çizelge 1 aile sayısına göre belirlenen gelir düzeylerini gösterirken, çizelge 2 ise dört kişilik bir ailenin negatif gelir vergisinden nasıl yararlanacağını örneklemektedir. Çizelge 2'de dört kişilik bir ailenin muafiyetleri ve standart indirimleri 3.000 dolar olarak kabul edilmiştir. Bu durumda bir ailenin toplam geliri 3.000 dolarsa vergi ödememektedir. Bu, denge geliridir. Ailenin vergi öncesi geliri sıfır (0) olsaydı, 3.000 dolarlık negatif vergilendirilebilir geliri

olmaktadır ve %50'lik bir vergi oranıyla 1.500 dolar almaya hak kazanmaktadır. Dolayısıyla vergi sonrası geliri 1.500 dolar olmaktadır. Ailenin vergi öncesi toplam geliri 4.000 dolarsa (ve standart indirimi kullanıyorsa), 1.000 dolar pozitif vergilendirilebilir geliri olmakta ve bu dilim için geçerli olan %14'lük mevcut vergi oranıyla yılda 140 dolar vergi ödemektedir. Vergilerden sonra ise 3.860 dolar kalmaktadır. Böyle bir ailenin toplam vergi öncesi geliri 2.000 dolar olsaydı, vergiye tabi geliri 1.000 dolar olmaktadır. Bu durumda negatif gelir vergisi kapsamında devletten nakit desteği alma hakkı elde etmektedir. Negatif vergiye tabi gelirin vergi oranı, pozitif vergiye tabi gelirin ilk dilimindekiyle aynı olursa, yani %14 olursa 140 dolar almaya hak kazanmakta ve vergi sonrası geliri 2.140 dolar olmaktadır.

Negatif gelir vergisi ve bunun çalışma teşvikleri üzerindeki etkisi konusunda oldukça geniş bir literatür oluşmuştur. Friedman, bireylerin daha fazla çalışmaları halinde gelirde artış nasıl sağlanacağını aşağıdaki görsel 1'de gelir-çalışma saati grafiği üzerinden ele almaktadır.

Görsel 1: Negatif Gelir Vergisi

Kaynak: Moffitt, 2003: 121

Yukarıda görsel 1'deki ADD'F çizgisi çalışma saatlerinin artmasıyla (saatlik ücret oranıyla belirlenen oranda) gelirin nasıl arttığını göstermektedir. Düz CD çizgisi hükümetin sıfır saatlik çalışmayla bile C seviyesinde geliri garantilediği, ancak daha sonra kazanılan her 1 dolar için 1 dolarlık yardımı geri çektiği, %100 negatif gelir vergisi oranına sahip bir refah programının yarattığı kısıtlamayı ifade etmektedir. Bu refah programıyla karşı karşıya kalan fayda maksimizasyonunda çalışan bir birey ya hiç çalışma saati olmayan C noktasını ya da bütçe doğrusu DD'F'nin yukarı eğimli parçasındaki bir noktayı seçecektir. %100'den düşük oranda negatif gelir vergisi uygulandığında, C'de faydayı maksimize edenlerin bir kısmının pozitif çalışma saatleriyle bazı tercihlerde faydayı maksimize etmesiyle emek arzında artış meydana gelecektir. Hareketleri C noktasından E noktasına doğru okla gösterilmiştir. Friedman'ın dört kişilik bir aileye yılda 3.600\$ garanti edilmesini ve %50 negatif gelir vergisi oranı verilmesini önerdiği durumda ise, görsel 1'deki dikey mesafe AC 3.600\$ olmaktadır. Kazanılan her bir dolar ise faydayı 50 sent azaltmaktadır. Gelir 7.200\$a ulaştığında fayda sıfır (0) olmaktadır. Bu da D' noktasına karşılık gelmektedir (Moffitt, 2003: 121).

Friedman (1962), negatif gelir vergisi politikasının sağlayacağı çeşitli avantajları olduğunu vurgulamaktadır. Birinci avantajı, negatif gelir vergisinin yoksul aileleri yalnızca gelirlerine göre desteklemesidir. Yani bu sistem kişilerin yaşlı, engelli, işsiz, çiftçi veya kamu konutu kiracısı oldukları için değil, fakir oldukları için yardımcı olmaktadır. İkinci olarak, negatif gelir vergisi özellikle yoksulluğa yöneliktir. Dolayısıyla yoksullara yardım ederken aynı zamanda mevcut yardım programlarından çok daha az maliyetli olmaktadır. Üçüncüsü, sistem

kapsamında yapılan nakit yardım ödemelerinin vergi sistemiyle bütünleştirilmesi, gelir vergisi kapsamındaki tahsilatı iyileştirecek ve kaçakçılığı azaltacaktır. Bu sayede refah programlarını yöneten bürokratik işlemlerin çoğunun ortadan kaldırılmasına olanak tanıyacaktır. Dördüncüsü, negatif gelir vergisi iktidardakilere siyasi kayırmacılık sağlayacak bir bürokrasi yaratmamaktadır (Friedman, 2013: 13-15).

Diğer yandan negatif gelir vergisinin birtakım dezavantajları da beraberinde getirdiği yönünde eleştiriler de bulunmaktadır. Bu eleştirilerden ilki, böyle bir uygulamanın devlet bütçesi üzerinde ciddi bir yük oluşturmaya yöneliktir. İkinci eleştiri konusu negatif gelir vergisinde belirli bir gelirin garanti edilmesine bağlı olarak bireylerin çalışma isteklerinin olumsuz etkileneceğidir. Üçüncü eleştiri ise uygulamaya yöneliktir. Buna göre negatif gelir vergisi sisteminin uygulanması gelirlerin doğru bir şekilde tespit edilmesini ve bireylerin gelir beyanlarının doğruluğunu gerektirmektedir. Ancak kayıt dışı ekonomi veya gelir beyanındaki eksiklikler bu süreci karmaşıklatabilmektedir. Son eleştiri ise negatif gelir vergisinin bazı kesimler tarafından "bedava para" olarak algılanmasına yöneliktir. Bu durumun hem politik tartışmalara hem de toplumda bu tür bir sistemin adil olup olmadığı konusunda anlaşmazlıklara yol açacağı düşünülmektedir.

3. VERGİ ADALETİ İLE NEGATİF GELİR VERGİSİ İLİŞKİSİ

Vergi adaleti bir vergi sisteminin yalnızca ekonomik verimliliğini değil, aynı zamanda sosyal eşitlik ve adalet ilkeleri doğrultusunda toplumsal faydayı nasıl en iyi şekilde dağıttığını gösteren bir kavramdır. Vergi adaleti hem bireylerin ekonomik yükümlülüklerindeki eşitliği sağlamayı hem de toplumun dezavantajlı kesimlerini desteklemeyi hedefleyen bir ilke olarak, sürdürülebilir kalkınma ve toplumsal refahın temel taşlarından biridir (Atkinson, 2015: 94). Negatif gelir vergisi ise vergi adaletinin temel bileşenlerinden biri olan yatay ve dikey adalet ilkeleri ile doğrudan ilişkilidir. Yatay adalet ilkesi çerçevesinde, benzer ekonomik koşullara sahip bireylerin benzer vergi yüklerine maruz kalması hedeflenirken, dikey adalet ilkesi doğrultusunda düşük gelir grubundaki bireylerin daha az vergi ödemesi veya doğrudan destek alması sağlanmaktadır. Bu bağlamda negatif gelir vergisi ekonomik eşitsizliklerin hafifletilmesi ve sosyal uyumun güçlendirilmesi açısından önemli bir rol üstlenmektedir.

Vergi adaletini sağlama açısından negatif gelir vergisinin en güçlü yönlerinden biri, vergi yükünü sadece gelir seviyesine göre değil, bireylerin ihtiyaçlarına uygun şekilde esnek bir biçimde düzenlemesidir. Geleneksel vergi sistemlerinde düşük gelirli bireyler çoğu zaman yüksek oranda dolaylı vergilere maruz kalırken, NGV ile bu durum tersine çevrilmektedir. Negatif gelir vergisi düşük gelirli bireyler için devletin gelir tabanı oluşturmaya olanak tanımaktadır. Yani bu bireyler vergi vermek yerine devlet tarafından gelir desteği almaktadır. Böylece, vergi yükü ve gelir desteği arasında doğrudan bir ilişki kurulmaktadır.

Ancak, negatif gelir vergisinin vergi adaleti sağlama fonksiyonu yalnızca doğrudan finansal destek sunması ile sınırlı değildir. Sistemin tüm vergi yükünü belirli bir gelir seviyesinin altındaki bireylerin üzerine yüklemeyerek, daha geniş bir toplumsal adalet anlayışını tesis etme potansiyeline sahiptir. Geleneksel sistemlerde düşük gelirli bireyler genellikle aşırı vergi yüküyle karşılaşabilmekte ve bu da onları daha da yoksullaştırmaktadır (Piketty, 2014: 281). İşte negatif gelir vergisi bu tip olumsuz etkileri en aza indirirken, toplumsal refahı artırmayı amaçlamaktadır. Bu açıdan vergi adaleti kavramı sadece bireylerin vergi ödeme yükümlülükleri üzerinden değil, aynı zamanda toplumsal eşitsizlikleri azaltma ve herkes için daha adil bir yaşam koşulu sağlama amacına dayalı olarak yeniden şekillenmektedir.

Bununla birlikte, negatif gelir vergisinin vergi adaletini sağlamadaki etkinliği bazı önemli zorluklarla da karşılaşmaktadır. İlk olarak, negatif gelir vergisinin sürdürülebilirliği konusunda ciddi ekonomik ve politik sorunlar bulunmaktadır. Bu modelin uygulanması için büyük bir

devlet harcaması gerektiği için, bu durum devletin bütçe yönetimini zorlaştırabilmektedir. Ayrıca, uygulama aşamasında yaşanabilecek maliyet artışları ve finansal dengesizlikler negatif gelir vergisinin etkisini sınırlayabilmektedir (Slemrod ve Bakija, 2008: 270). Bu sistemin toplumsal kabulü de önemli bir konudur. Çünkü bazı toplum kesimleri vergi yükünü özellikle zenginlerden almaktansa doğrudan gelir desteği sağlama yönünde kaygılar taşıyabilmektedir. Bu kaygılar da modelin uygulanabilirliğini sorgulayan eleştirilerle pekişmektedir.

Diğer bir önemli husus ise, negatif gelir vergisinin vergi adaletini sadece gelir eşitsizliğini azaltmakla sınırlı tutmaması gerektiğidir. Modelin başarılı bir şekilde işlemesi için düşük gelirli bireylerin ekonomik durumlarını iyileştirmenin yanı sıra, orta sınıf ve daha geniş toplum kesimleri için de fayda sağlayacak bir yapı oluşturulması önemlidir. Bu vergi sisteminin daha kapsayıcı, esnek ve dengeleyici bir biçimde çalışmasını sağlamak için kritik bir unsurdur (Atkinson, 2015, s. 130). Aksi takdirde, negatif gelir vergisi yalnızca gelir adaletini değil, toplumsal dengeleri de bozan bir mekanizma haline gelebilmektedir. Sonuç olarak, negatif gelir vergisi vergi adaletini sağlama amacıyla güçlü bir araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu model, gelir dağılımındaki adaletsizlikleri düzeltmek ve toplumda daha eşitlikçi bir yapıyı teşvik etmek adına önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir. Ancak, vergi adaletinin sağlanmasındaki etkinliği negatif gelir vergisinin tasarımı, uygulanabilirliğine ve sürdürülebilirliğine bağlıdır. Bu modelin başarılı bir şekilde hayata geçebilmesi için dikkatli bir ekonomik analiz, doğru politika tasarımları ve toplumun geniş kesimlerinin katılımı gerekmektedir. Sadece düşük gelirli grupların değil, toplumun tüm bireylerinin ekonomik refahını ve toplumsal adaletini güçlendirecek şekilde tasarlanacak bir negatif gelir vergisi sistemi toplumsal eşitlik yolunda önemli bir adım olacaktır.

4. ÜLKE UYGULAMALARI

Negatif gelir vergisi uygulayan ülkeler düşük gelirli bireylerin ekonomik durumlarını iyileştirmeyi hedefleyen politikalar geliştirmiştir. Bu bağlamda negatif gelir vergisi kapsamında doğrudan gelir destekleri sağlanmıştır. Bu uygulama özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960'larda Milton Friedman tarafından önerilmiş ve bazı pilot projelerde test edilmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde bu uygulamanın en bilinen örneği "*Earned Income Tax Credit*" (EITC) adıyla getirilen ve düşük gelirli çalışanları destekleyen bir sistemdir. Kanada da benzer bir yaklaşım benimsemiş ve 1970'lerde Manitoba eyaletinde "Mincome" adı verilen bir deneyle negatif gelir vergisini uygulamıştır. Ayrıca, bazı Avrupa ülkeleri de sosyal refah sistemleri çerçevesinde benzer uygulamaları hayata geçirmektedir. En son 2017-2018 yılları arasında Finlandiya'da negatif gelir vergisi denemeleri yapılmıştır. Bu ülkeler negatif gelir vergisi aracılığıyla gelir eşitsizliğini azaltmayı ve toplumun en savunmasız kesimlerine ekonomik destek sağlamayı amaçlamaktadır.

4.1.Amerika Birleşik Devletleri Pilot Projeleri (1968-1982)

Milton Friedman tarafından önerilen negatif gelir vergisi sistemi 1960'larda teorik olarak tartışılmış ve bazı denemeler yapılmıştır. Bu öneri 1960'lı ve 1970'li yıllarda Amerika Birleşik Devletleri'nde işgücü arzı üzerindeki etkilerini ölçmek amacıyla milyonlarca dolarlık saha deneylerine ilham kaynağı olmuş ve negatif gelir vergisinin bir versiyonu Başkan Nixon tarafından önerilmiş ve daha sonraki diğer başkanlar tarafından da değerlendirilmiştir (Pérez ve Fernández, 2018: 85). 1968 ve 1982 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri'nde negatif gelir verginin işgücü arzı üzerindeki etkilerini içeren beş deney gerçekleştirilmiştir. Negatif gelir vergisi deneylerinin temel amacı, temel gelir¹ garantisinin etkilerinden ziyade yan

¹ Gelire bakılmaksızın herkesin sabit bir aylık gelir elde etmesidir. Temel gelir fikrinin savunucuları; koşulsuz bir güvenlik ağının insanlara iş başvurusunda bulunmaları veya temel yeni beceriler öğrenmeleri için zaman vererek, insanların yoksulluktan kurtulmalarına yardımcı olabileceğine inanmaktadır (BBC, 2019).

etkilerini test etmektir. Dolayısıyla yapılan bu deneyler sistemin işgücü arzı, gelir ve sosyal etkileri üzerindeki sonuçlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Kuzey Amerika'da yürütülen deneyler arasında; New Jersey ve Pensilvanya'da “Kademeli Çalışma Teşviki Deneyi”, Iowa ve Kuzey Carolina'da “Kırsal Gelir Koruma Deneyi”, Seattle ve Denver'da “Seattle-Denver Gelir Koruma Deneyleri”, Indiana'da “Gary Deneyi” ve Kanada'da “Manitoba Temel Yıllık Gelir Deneyi” yer almaktadır (Tromp, 2017: 23).

New Jersey ve Pensilvanya'da “Kademeli Çalışma Teşviki Deneyi”ne çalışan yoksullar olarak adlandırılan ve çoğunlukla bakmakla yükümlü oldukları kişiler bulunan, 18-58 yaş aralığındaki çalışan erkeklerden oluşan 1357 aile katılmıştır. Dört gelir garanti seviyesi (resmi yoksulluk sınırının %50, 75, 100, 125'i) ve üç vergi oranı (%30, 50, 70) test edilmiştir. Deneylerde hanenin başka bir geliri olmaması durumunda belirli bir gelir garanti altına alınmış ve bu ödemeyi, ödeme miktarı sıfıra düşene kadar kazanılan her doların belirli bir yüzdesi (vergi oranı) oranında azaltılmıştır (U.S. Department of Health, Education, and Welfare, 1973: D-1). Katılan ailelerin aylık kazancı ortalama 450\$'dır. Bu ailelere yapılan aylık ödemeler ortalama 100\$ olarak belirlenmiştir (U.S. Department of Health, Education, and Welfare, 1973: v).

Iowa ve Kuzey Carolina'da “Kırsal Gelir Koruma Deneyi” ise rastgele seçilen ve yoksulluk sınırının 1/2 katından az bir gelire sahip olan 809 aileyi içermektedir. Kırsal deneyin etkileri diğer gelir koruma deneylerinde olduğu gibi birkaç fayda formülüne göre nakit ödeme alan deney grubu üyelerinin davranışları ile hiçbir fayda almayan kontrol grubu üyelerinin davranışlarının karşılaştırılması yoluyla ölçülmüştür. Ödemeler alıcılar tarafından aylık olarak bildirilen gelir ve aile büyüklüğüne göre yapılmıştır (U.S. Department of Health, Education, and Welfare, 1976: 5). Ödemeler geliri olmayan ailelere garanti edilen asgari gelir düzeyi olan temel bir yardımdan ve diğer gelirler arttıkça yardımın azaltıldığı oran olan örtük bir vergi oranından oluşmuştur. Yoksulluk düzeyi gelirinin %50 ile %100'ü arasında temel fayda düzeyleri ve %30 ile %70 arasında değişen örtük vergi oranları ile kullanılmıştır (U.S. Department of Health, Education, and Welfare, 1976: vi-viii).

Seattle-Denver Gelir Koruma Deneyleri ilk olarak 1970 yılında Seattle, Washington'da başlatılmış ve 1972 yılında Denver, Colorado'daki ikinci bir sahaya genişletilmiştir. 18 ile 58 yaş arasında ve bir işte çalışabilir durumda olan (tam zamanlı öğrenciler, silahlı kuvvetlerde çalışanlar veya engelliler hariç), tek çalışanlı bir aile için geliri 9.000\$ altında ve iki çalışanlı bir aile için geliri 11.000\$ altında olanlar seçilmiştir. Deney kapsamında üç garanti seviyesi ve dört vergi oranı uygulanmıştır. Dört kişilik bir aile için 3.800\$, 4.800\$ ve 5.600\$ garantili gelir belirlenmiştir. Garanti seviyeleri aile büyüklüğüne göre ayarlanmış ve daha büyük aileler belirli bir negatif gelir vergisi planı kapsamında daha yüksek garanti seviyelerine hak kazanmıştır. Ayrıca gelirlere %50 ve %70 olmak üzere vergi oranları uygulanmıştır. Bunun yanı sıra %80 ve %70 olmak üzere iki azalan vergi oranı da test edilmiştir. Bu oranlar deneysel olmayan gelirin ilk 1.000 doları için sırasıyla %80 ve %70'tir ve deneysel olmayan gelirin her ek 1.000 doları için %5 puan azaltılmıştır (ASPE, 1983).

Gary Deneyi 1971-1974 yılları arasında yapılan gelir destek planlarını içermektedir. Deneyde aile geliri, aile büyüklüğü ve bakmakla yükümlü olunan bir çocuğu olan aileler test edilmiştir. 1799 aileden oluşan (18 yaşından küçük en az bir çocuğu olan) deney grubuna iki örtük vergi oranı ve iki destek düzeyini birleştiren dört farklı gelir destek planı uygulanmıştır. Ailedeki erkek eşler genellikle yoksulluktan uzak tutmaya yetecek kadar para kazanabilen tam zamanlı çalışanlardır ve bu ailelerin yalnızca %10'unun geliri yoksulluk sınırının altındadır. %40 ve %60'luk vergi oranları belirli büyüklükteki bir aile için yoksulluk sınırının %75 ve %100'lük garantileriyle eşleştirilmiştir. Örneğin, 1972'de dört kişilik, tarım dışı bir aile için resmi

yoksulluk sınırı 4.275\$ iken, bu aile büyüklüğü için iki Gary destek seviyesi 4.300\$ ve 3.300\$ ödenmiştir (Kehrer ve Stephenson, 1977: 1-4).

ABD pilot uygulama deneylerinin tamamında işgücü arzı tepkisine odaklanması bunun negatif gelir vergisi planının sunulmasının maliyetini etkileyen birincil davranışsal faktör olduğu ve negatif gelir vergisi ile ilişkili verimlilik kaybının kapsamını yoksulluğun azaltılması, gelirin yeniden dağıtımından elde edilen eşitlik kazanımlarına karşı özetlediği görüşünü yansıtmaktadır (Simpson, 2021: 75). ABD’de yapılan tüm deneylerin negatif gelir vergisinin evli eşlerin işgücü arzı üzerindeki etkisine ilişkin ortalama sonuçlarına bakıldığında, erkeklerin yıllık çalışma saatlerinde %1 ile %9 arasında bir azalma olurken, kadınların çalışma saatlerinde ise %5 artış ile %33 azalış arasında değişiklik olduğu tespit edilmiştir. Hanenin bekar tek kadından oluşması durumunda ise kadın işgücünün %7 ile %30 arasında azaldığı anlaşılmıştır (Tromp, 2017: 23-25). Bu sonuçlar negatif gelir vergisi planının, erkek aile reisleri arasında iş gücünde büyük ölçekli azalmalara yol açmayacağını açıkça göstermektedir. Ödemelerin yoksullukla mücadeledeki etkinliği, iş gücündeki azalma nedeniyle kazançlarda meydana gelen azalmanın telafi edilmesiyle ciddi ölçüde bozulmamıştır. Ayrıca yapılan ödemelerin aile gelirinde net bir artışı temsil ettiği, bu ailelerin maddi mallar ve hizmetler üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmasını sağladığı ve ekonomik refahlarını iyileştirdiği de elde edilen sonuçlar arasındadır (U.S. Department of Health, Education, and Welfare, 1973: 5).

ABD’de negatif gelir vergisi tam anlamıyla uygulanmasa da 1975 yılında başlatılan “*Earned Income Tax Credit*” (EITC) programı çok sayıda düşük gelirli haneye, kazanılmış geliri olan kişilere vergi iadesi veya aylık çekler şeklinde nakit desteği sağlayan negatif bir gelir vergisi planı olarak uygulanmıştır. EITC’nin ilk gerekçesi hükümetin tam zamanlı ücretli çalışanlardan kestiği stopajın yoksul aileler üzerinde önemli bir yük oluşturduğunun kabul edilmesi olmuştur. Bu nedenle vergi indirimi başlangıçta Sosyal Güvenlik kesintilerini telafi etmek için tasarlanmıştır. 1993 reformuna kadar EITC sadece kazanılmış geliri olan ailelerle sınırlı kalmıştır. Mevzuat aynı zamanda 24 ile 65 yaş arasındaki çocuksuz çalışanlar için küçük bir EITC kredisi de sağlamıştır. Ancak EITC etkili bir yoksulluk karşıtı strateji olmaktan çok uzak kalmıştır. Çünkü düşük miktarda kazanılmış geliri olan haneler için hiçbir nakit desteği sağlamamış ve yarı zamanlı çalışan yoksulların çoğunu yoksulluk sınırının altında bırakmıştır (Block ve Manza, 1997: 482-483).

4.2.Kanada – Mincome Projesi (1974-1979)

Manitoba Temel Yıllık Gelir Deneyi (Mincome), 1974 ile 1979 yılları arasında Kanada ve Manitoba’nın ortaklığında yürütülmüştür. Mincome Projesi negatif gelir vergisi ve evrensel temel gelir kavramlarının çalışma davranışları üzerinde etkilerini test etmek amacıyla başlatılmış olan Kuzey Amerika’daki diğer birkaç gelir koruma deneyinin Kanada versiyonudur. Mincome’un deneysel tasarımı üç bölgedeki düşük gelirli hanelerin katılımıyla yapılmıştır. Bu gruplar; Winnipeg (ana saha); kırsal Manitoba (dağınık bir örneklem) ve Dauphin (doğrunluk sahası olarak adlandırılır)’den oluşmaktadır (MDL, 2025). Mincome deneyinin temel amacı; negatif gelir vergisi kavramına dayalı alternatif bir sosyal refah sisteminin ekonomik ve sosyal sonuçlarını değerlendirmek ve özellikle hane halklarının ve bireylerin garantili yıllık gelire yönelik işgücü arzı üzerindeki tepkilerini incelemektir (Simpson ve dğr., 2017: 86).

Ana saha olan Winnipeg’de rastgele seçilen düşük gelirli hanelere üç düzeyde ödeme desteği sağlanmıştır. Dört kişilik bir hane için yılda 3.800\$, 4.600\$ veya 5.400\$ ödenmiştir. Buna karşılık Dauphin’deki düşük gelirli tüm katılımcı hanelere 4.600\$ ödenmiştir. Deneyde istihdam gelirine göre Mincome ödemelerini azaltmak için farklı yaklaşımlar uygulanmıştır. Bu kapsamda Dauphin’de Mincome ödemeleri %50 oranında azaltılmıştır. İşgücü piyasasından

kazanılan her bir dolar için ailenin Mincome ödemesi 50 sent azaltılmıştır. Winnipeg'de ise 3.800\$, 4.600\$ veya 5.400\$'a karşılık gelen yıllık Mincome ödemelerinden %35, %50 ve %75 vergi oranları düşülmüştür. Mincome projesinin sonuçlarına bakıldığında, katılımcıların iş gücünde önemli bir azalmaya neden olmadığı anlaşılmıştır (Tomchuk, 2022). Diğer yandan umut verici sosyal faydalar olduğu anlaşılmıştır. Görülen en yaygın faydalar özellikle ruh sağlığıyla ilgili olarak daha yüksek eğitim seviyeleri ve daha az hastane ziyareti olmuştur. Bulgular, yoksullara yönelik düzenlenmiş garantili bir gelir sağlamanın yüksek stresi azalttığını ve ekonomik dalgalanmalar zamanlarında ailelerini destekleme ihtiyacı hisseden çocuklara okulda kalmaları ve eğitim almaları için yeterli istikrar sağladığını göstermiştir (Dowd, 2015).

4.3.Finlandiya Deneyimi (2017-2018)

Finlandiya, 2017-2018 yıllarında işsizlere yönelik bir negatif gelir vergisi denemesi gerçekleştirmiştir. Ocak 2017'de başlayan Finlandiya'nın iki yıllık pilot uygulaması, bu ülkeyi koşulsuz temel geliri test eden ilk Avrupa ülkesi yapmıştır. Bu deney, Finlandiya'nın sosyal yardımlar ve refah sistemlerini iyileştirme amacıyla yapılan bir pilot projedir. Ayrıca deney kapsamında garantili gelirin refah sistemindeki boşlukları gidererek, insanları ücretli işe girmeye teşvik edip edemeyeceği de anlaşılmaya çalışılmıştır. 25 ila 58 yaş aralığındaki 2.000 işsizden oluşan rastgele bir deney grubuna iş arama veya kabul etme zorunluluğu olmaksızın aylık 560€ ödenmiştir. Bu kişilere iki yıllık deneme süresince bir iş bulsalar da 560\$ yine de ödenmiştir. Ayrıca ödeme yapılan gruptakilere konut yardımları alabilme imkanı verilmiştir. Ancak temel sosyal yardım ödemelerine hak kazanmıyorlardı. Ayrıca işsizlere yönelik bazı yardımlara (eğitim alma veya üç ayda en az 18 saat çalışma şartına bağlanması) ilişkin düzenlemeler de yapılmıştır (Straitstimes, 2018).

Deney sonuçlarına göre, Finlandiya'daki temel gelir deneyi istihdamda küçük bir artışa yol açmıştır. Para ödemesi yapılanların refahı ise önemli ölçüde artmıştır. Temel gelir desteği alan grupta ortalama yaşam memnuniyeti 10 üzerinden 7,3 iken, kontrol grubunda (işsiz kişilerden oluşan) 6,8 çıkmıştır. Temel gelir alan kişiler kontrol grubundaki kişilere göre sağlıklarının daha iyi olduğunu ve daha düşük stres, depresyon, üzüntü ve yalnızlık hissettiklerini bildirmişlerdir. Ayrıca bilişsel becerilerinin (hatırlama, öğrenme ve konsantrasyon olma yeteneklerini) kontrol grubundan daha yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Dolayısıyla temel gelirin varlığı desteği alan kişilerde (gelirleri kontrol grubundaki kişilerden daha yüksek olmasa bile) mali durumlarını daha güvenli ve yönetilebilir olarak algılamalarını sağlamıştır. Temel gelir alanlar kendi geleceklerine, vatandaşlarına ve kamu kurumlarına daha yüksek düzeyde güven duyduklarını ifade etmişlerdir. Son olarak, deneye katılanlar yardım almak için karmaşık başvurular ve belge toplama işlemleriyle uğraşmak zorunda kalmadıkları için, bu durum sistemin basitleşmesine ve daha etkili çalışmasına katkı sağlamıştır (Allas ve dğr., 2020). Finlandiya, uygulamanın devamını sürdürmek yerine başka alternatif sosyal yardım ve iş gücü politikalarına yönelme kararı almış ve Ocak 2018'de uygulamaya son vermiştir.

5. SONUÇ

Vergi sistemi modern toplumların ekonomik yapılarının temel unsurlarından biridir ve kamu hizmetlerinin finansmanında kritik bir rol oynamaktadır. Ancak, vergi yükünün dağılımı toplumsal eşitsizlikleri dengeleme açısından büyük bir öneme sahiptir. Geleneksel vergi sistemlerinde genellikle daha yüksek gelir gruplarından daha fazla vergi alınarak, gelir dağılımı üzerindeki adaletsizliklerin bir ölçüde giderilmesi amaçlanır. Ancak bu sistemlerin çoğu, düşük gelirli bireyler üzerinde orantısız bir yük yaratabilir, bu da vergi adaletinin sağlanmasında önemli bir engel teşkil eder. Negatif gelir vergisi (NGV) bu sorunu çözme amacıyla geliştirilmiş alternatif bir mekanizma olarak dikkat çekmektedir.

Milton Friedman'ın 1960'larda öne sürdüğü bu model, gelir düzeyi belirli bir eşğin altındaki bireyler için vergi yükünü sıfırlarken, belirli bir gelir seviyesinin altında kalan kişilere doğrudan finansal destek sağlamayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, geleneksel vergi politikalarının aksine, düşük gelirli bireyler için ekonomik bir güvence oluşturarak, gelir adaletsizliğini azaltmaya yönelik önemli bir adım atmaktadır. Negatif gelir vergisinin işleyişi; vergi yükünü sadece gelir düzeyine göre değil, aynı zamanda bireylerin ihtiyaçlarına göre daha esnek bir biçimde düzenlenmesine dayanmaktadır. Böylece, düşük gelirli bireyler için hem bir "gelir tabanı" sağlanmış olur hem de vergi yükü daha adil bir şekilde dağıtılır.

Negatif gelir vergisi, vergi sistemlerinin yapısal sorunlarını gidermeye yönelik yenilikçi bir yaklaşım sunar. Bu mekanizma, mevcut vergi sistemlerinin aksine, düşük gelirli bireylerin üzerinde doğrudan bir vergi yükü oluşturmaz; bunun yerine, belirli bir gelir seviyesinin altında kalan bireylere gelir desteği vererek, sosyal güvenlik ağına benzer bir işlev görür. Böylece, gelir eşitsizliğini ortadan kaldırmaya yönelik adımlar atılırken, vergi sisteminin genel verimliliği ve toplumsal kabulü artırılabilir. Ayrıca, düşük gelirli hanelerin karşılaştığı ekonomik zorluklar, bu tür doğrudan transferlerle hafifletilebilir, bu da genel olarak ekonomik refahı iyileştiren bir etki yaratır.

Bununla birlikte, negatif gelir vergisinin uygulamaya konulması, çeşitli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle, bu modelin uygulanabilirliği, devletin gelir kaynaklarını nasıl yönettiği, bu tür bir sistemin sürdürülebilirliğinin nasıl sağlanacağı ve toplumun farklı kesimlerinin bu modele nasıl tepki vereceği gibi önemli soruları gündeme getirmektedir. Negatif gelir vergisinin tasarımı dikkat edilmesi gereken bir diğer husus ise, modelin yalnızca düşük gelirli gruplara değil, aynı zamanda orta gelirli bireylerin de ekonomik durumunu iyileştirecek şekilde yapılandırılabilmesidir. Aksi takdirde, bu modelin adaleti sağlama amacına hizmet etmesi sınırlı kalabilir.

Sonuç olarak, bu model vergi adaletinin sağlanmasında önemli bir yenilikçi yaklaşım olarak karşımıza çıkmakla birlikte, uygulama düzeyinde karşılaşılabilecek ekonomik ve politik engellerin aşılması büyük önem taşımaktadır. Negatif gelir vergisinin başarılı bir şekilde hayata geçirilmesi sadece vergi adaletini sağlamakla kalmayacak, aynı zamanda toplumun daha geniş bir kesimi için ekonomik istikrar ve refah sağlayarak, sürdürülebilir kalkınma hedeflerine de katkıda bulunabilecektir. Bu bağlamda, negatif gelir vergisinin potansiyelinden tam olarak faydalanabilmek için dikkatli bir ekonomik analiz ve sağlam bir politika tasarımı gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Allas, T., Maksimainen, J., Manyika, J. & Singh, N. (2020). An experiment to inform universal basic income, 15.09.2020, <https://www.mckinsey.com/industries/social-sector/our-insights/an-experiment-to-inform-universal-basic-income>, (Erişim Tarihi: 11.03.2025).

ASPE (1983). Overview of the Final Report of the Seattle-Denver Income Maintenance Experiment, 30.04.1983, <https://aspe.hhs.gov/reports/overview-final-report-seattle-denver-income-maintenance-experiment>, (Erişim Tarihi: 11.03.2025).

Atkinson, A. B. (2015). *Inequality: What Can Be Done?* Harvard University Press.

BBC (2019). Finland basic income trial left people 'happier but jobless', 08.02.2019, <https://www.bbc.com/news/world-europe-47169549>, (Erişim Tarihi: 11.03.2025)

Block, F. & Manza, J. (1997). Could we end poverty in a postindustrial society? The case for a progressive negative income tax. *Politics & Society*, 25(4), 473-511.

- CFI. Negative Income Tax, <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/accounting/negative-income-tax/>, (Erişim Tarihi: 10.03.2025).
- Dowd, E. (2015). Canadian “Mincome” Program Aims To Reduce Poverty, <https://borgenproject.org/canadian-mincome-program-aims-reduce-poverty/>, (Erişim Tarihi: 11.03.2025).
- Friedman, M. (1966). "The Case for the Negative Income Tax: A View from the Right." In Proceedings of the National Symposium on Guaranteed Income, <https://miltonfriedman.hoover.org/internal/media/dispatcher/271085/full>, Erişim Tarihi: 10.03.2025).
- Friedman, M. (2013). The Case for a Negative Income Tax: A View from the Right. *Basic income: An anthology of contemporary research* (pp. 11-16), Ed. Karl Widerquist, José A. Noguera, Yannick Vanderborght, and Jurgen De Wispelaere. USA: Blackwell Publishing.
- Kehrer, K. & Stephenson, S. P. (1977). The Gary Experiment In Welfare Reform, *Mathematica Policy Research Reports*, <https://www.mathematica.org/-/media/publications/pdfs/labor/gary-experiment-in-welfare-reform.pdf>, (Erişim Tarihi: 11.03.2025).
- MDL (2025). Manitoba basic annual income experiment (MINCOME), 1974-1979, <https://mdl.library.utoronto.ca/collections/numeric-data/microdata/manitoba-basic-annual-income-experiment-mincome-1974-1979>, (Erişim Tarihi: 12.03.2025).
- Moffitt, R. A. (2003). The negative income tax and the evolution of US welfare policy. *Journal of economic perspectives*, 17(3), 119-140.
- Pérez, R. G. & Fernández, A. F. (2019). Implementing a negative income tax. Net cost, poverty and inequality effects. *Hacienda Pública Española/Review of Public Economics*, 228(1), 83-108.
- Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-First Century*. Harvard University Press.
- Simpson, W., Mason, G. & Godwin, R. (2017). The Manitoba Basic Annual Income Experiment: Lessons Learned 40 Years Later, *Canadian Public Policy*, 43(1), 85-104.
- Simpson, W. (2021). *Is Basic Income Within Reach? Building the Case Amidst Progress and Poverty*, Switzerland: Springer Nature.
- Slemrod, J. & Bakija, J. (2008). *Taxing Ourselves: A Citizen's Guide to the Debate over Taxes*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press
- Straitstimes, (2018). Finland to end widely-publicised basic income trial after two years, 24.04.2018, <https://www.straitstimes.com/world/europe/finland-to-end-widely-publicised-basic-income-trial-after-two-years>, (Erişim Tarihi: 11.03.2025).
- Tondani, D. (2009). Universal basic income and negative income tax: Two different ways of thinking redistribution. *The Journal of Socio-Economics*, 38(2), 246-255.
- Tomchuk, T. (2022) “Manitoba’s Mincome experiment.” Canadian Museum for Human Rights. Published 10.08.2022. <https://humanrights.ca/story/manitobas-mincome-experiment>, (Erişim Tarihi: 12.03.2025).
- Tromp, A. (2017). The effects of a hybrid negative income tax on poverty and inequality: a microsimulation on the UK and Italy (No. EM15/17). EUROMOD Working Paper.

U.S. Department of Health, Education, and Welfare (1973). New Jersey Graduated Work Incentive Experiment. Summary Report, Washington, D.C.: The Office of Economic Opportunity.

U.S. Department of Health, Education, and Welfare (1976). The Rural Income Maintenance Experiment Summary Report, University of Wisconsin: Institute for Research on Poverty.

Widerquist, K. (2013). What (If Anything) Can We Learn from the Negative Income Tax Experiments? *Basic income: An anthology of contemporary research* (pp. 216-229), Ed. Karl Widerquist, José A. Noguera, Yannick Vanderborght, and Jorgen De Wispelaere. USA: Blackwell Publishing.

YEREL YÖNETİMLERDE REKREASYON HİZMETLERİ

Doktora Öğrencisi Ahmet Furkan ÇETİNKAYA

Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
afcetinkaya23@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-4341-023X

Dr. Öğr. Üyesi Metin YILDIZ

Munzur Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
metinyildiz.2323@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-0926-9965

Prof. Dr. Abdurrahman KIRTEPE

Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
akirtepe@firat.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3268-2192

ÖZET

Bu çalışma, yerel yönetimlerde rekreasyon hizmetlerini incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmada, son 10 yıllık çalışmalar incelenerek bazıları esas alınmıştır. Bu çalışmaların bazıları incelendiği zaman, yerel yönetimlerin spor ve rekreasyon yatırımlarının, halkın bu alanlardan faydalanma ve fiziksel aktiviteye katılım düzeyini artırdığı görülmektedir. Ancak, altyapı ve kaynak yetersizlikleri nedeniyle bazı bölgelerde hizmetler istenen düzeyde değildir. Yerel yönetimlerin, hizmetleri çeşitlendirmesi, altyapıyı güçlendirmesi ve erişilebilir, sürdürülebilir alanlar oluşturması, toplum sağlığı açısından büyük önem taşımaktadır. Bu süreçte, bütçe artırım ve uzun vadeli planlamaların hayata geçirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, yerel yönetimler, rekreasyon hizmetleri

RECREATION SERVICES IN LOCAL GOVERNMENTS

ABSTRACT

This study aims to examine recreation services in local governments. In the study, studies from the last 10 years were examined and some of them were taken as basis. When some of these studies were examined, it was seen that sports and recreation investments of local governments increased the level of public benefit from these areas and participation in physical activity. However, due to inadequate infrastructure and resources, services are not at the desired level in some regions. It is of great importance for public health that local governments diversify their services, strengthen the infrastructure and create accessible and sustainable areas. In this process, it is understood that budget increases and long-term planning should be implemented.

Keywords: Recreation, local governments, recreation services

1. GİRİŞ

Yerel yönetimler, belirli bir coğrafi alanda halka hizmet sunmak amacıyla kurulan, yasalarla belirlenmiş yetki ve sorumluluklara sahip özerk kamu-tüzel kişilikleridir. Karar organları yerel halk tarafından seçilir ve merkezi yönetimle belirli bir özerklik içinde faaliyet gösterir (Kaya, 1992). Yerel yönetim, insanların topluluk halinde yaşamasının bir sonucu olarak ortaya çıkan yönetsel ve toplumsal kurumlardır (Alada, 1993).

Hızlı kentleşme, göç ve nüfusun hızlı artışı sonucunda şehirli nüfusu artan hizmet taleplerinin yanında teknolojik ilerlemeler sonucunda oluşan hizmet talepleri de yerel yönetim birimleri tarafından karşılanmaktadır. Yerel yönetimlerin önemi giderek artmaktadır. Hizmetlerin halka en yakın yönetim birimi tarafından sunulması yaygınlaşmış olup, kamusal hizmetlerin etkin sunumu, kaynakların verimli kullanımı ve halk tercihleri doğrultusunda hizmet sağlanması gibi nedenlerle önemli bir rol oynamaktadır (Ulusoy ve Akdemir, 2007).

Belediyeler, vatandaşların temel ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra serbest zamanlarını değerlendirebilecekleri tesis ve hizmetler sunmalıdır. Avrupa'daki gelişmiş ülkelerde belediyelerin bu alanda ve sporda oldukça aktif olduğu görülmektedir (Ağlönü, 2007).

Belediyeler, vatandaşların güveni, yaşam kalitesi ve sağlığını destekleme sorumluluğuna sahiptir. Çalışma ve boş zaman dengesinin sağlanması önemli olup, fiziksel yetersizlik veya yaş gibi faktörler nedeniyle bazı bireyler bu faaliyetlerden uzak kalabilmektedir. Bu nedenle, rekreasyon ve park hizmetleri yaşam kalitesini artırmada önemli bir rol oynamaktadır (Mobley, 2006). Rekreasyon, doğal ve kırsal çevrenin tanınması ve çevre eğitimi konusunda önemli katkılar sağlar (Karaküçük, 1999).

Doğal ve kırsal alanların korunması, rekreasyonel faaliyetlerin doğru yönetilmesini gerektirir. Çevresel etkiler dikkate alınarak planlama yapılması, doğal kaynakların sürdürülebilirliğini sağlar. Rekreasyon, bireylerin fiziksel ve zihinsel dinlenmesi açısından önemli olup, gelişmişlik göstergelerinden biridir. Şehirler artık sadece konutlar ve ticari yapılarla sınırlı değildir, aynı zamanda rekreasyon alanları gibi değerli ve yaşanabilir unsurları da içermektedir. Gelişmiş toplumlarda şehir planlaması yapılırken artan nüfusla birlikte rekreasyon alanlarına da önem verilir (Mobley, 2006). Park ve rekreasyon hizmetleri, halkın kültürel gelişimi, sosyalleşmesi ve yaşam kalitesinin artması açısından yerel yönetimler için büyük önem taşır (Mobley, 2006).

Parkların ve doğal alanların, özellikle küresel kentleşme oranı ve doğal yaşam alanlarının kaybı ışığında, kentsel alanlarda insan sağlığını ve refahını destekleyen kamu kaynakları olduğu giderek daha fazla kabul görmektedir (Hartig vd., 2014; Maller vd., 2002). Kamu sağlığı disiplini, parkların fiziksel ve ruhsal sağlığı, sosyal yaşamı ve ekonomik aktiviteyi desteklemedeki faydaları, spor, aktif oyun ve egzersiz gibi boş zaman fiziksel aktivitelerle katılma fırsatı etrafında kavramsallaştırılmıştır (Bedimo-Rung vd., 2005). Park özelliklerini ve sağlık destekleyici fiziksel aktiviteyi (yani orta ila şiddetli yoğunluktaki aktiviteleri) teşvik etmekle ilişkili nitelikleri tanımlayan önemli bir halk sağlığı kanıt tabanı mevcuttur (Costigan vd., 2017; Evenson vd., 2016).

Serbest zaman, bireylerin zorunlu faaliyetler dışında özgürce kullanabileceği zaman dilimidir (Ardahan ve Lapa, 2010).

Rekreasyon, Latince "recreatio" kelimesinden Türkçeye geçmiş olup yeniden yaratılma, yenilenme veya yapılanma anlamına gelir. Türkçede yaygın olarak boş zamanı değerlendirme olarak kullanılan bu kavram, bireylerin veya toplumsal grupların isteğe bağlı olarak gerçekleştirdikleri keyifli ve dinlendirici faaliyetleri ifade eder. Rekreasyon, insanların boş zamanlarını değerlendirmek ve ruhlarını tazelemek için tercih ettikleri çeşitli aktiviteleri içermektedir (Karaküçük, 2005). Yaygın Türkçe ifadesi ise boş zaman değerlendirmesi olarak

karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda; insanların boş olarak gördükleri zamanlarda kendi istekleri ile icra ettikleri rahatlatıcı ve aynı zamanda eğlendirici etkinlikleri anlamına gelmektedir (Ozankaya, 1980).

Genel anlamda rekreasyon; bireylerin boş olarak gördükleri zamanda, eğlence maksatlı dürtülerini tatmin etmek amacıyla kendi tercihleri ile seçmiş oldukları faaliyetlere katılmaları olarak ifade edilebilir (Sağcan, 1986). Bir başka tanımlamaya göre; bireylerin yorucu iş ortamı, rutin gündelik yaşam ve çevresel faktörlerden olumsuz etkilenen ruh sağlıklarını yeniden kazanmak ve korumak, bunu yaparken tatmin olmak, hayattan keyif almak maksadıyla temel ihtiyaçlar için gerekli olan zaman dışındaki, tamamen kendilerine ayrılan boş zamanlarda kendi istekleri ile, tercih ederek, bireysel veya grup içinde yaptıkları hareketlere ‘‘rekreasyon’’ denir (Karaküçük, 2008).

Rekreasyon sportif ve kültürel etkinlikler ile gönüllü katılım sağlanarak yapılan etkinlikleri kapsamaktadır (Lundberg, 1980).

Rekreasyon, bireyin serbest zamanlarında yaptığı ve kaybettiği enerjiyi geri kazanmasını sağlayan etkinliklerdir. Modern yaşamın getirdiği fiziksel ve zihinsel yorgunluğu azaltarak hayatı daha anlamlı kılar (Gulam, 2016).

Rekreasyonun farklı türleri vardır ve kişisel ilgi ve yeteneklere göre değişebilir. Spor, egzersiz, sanat, el sanatları, doğa yürüyüşleri, kampçılık, seyahat, müze ziyaretleri, konserler, tiyatro oyunları, yemek pişirme, dans, yoga ve meditasyon gibi birçok aktivite rekreasyon kapsamına girer. Rekreasyon terapileri bireysel veya grup halinde yapılabilir ve açık hava veya kapalı mekanlarda gerçekleştirilebilir. Her bir rekreasyon türü, kullanıcıların ilgi alanlarına ve tercihlerine göre farklı deneyimler sunar (Zorba ve Yermakhanov, 2022).

Rekreasyon etkinliklerinin faydaları ise oldukça çeşitlidir. Fiziksel faydaları (kalp özelliklerini, kas kütlesini, kalıcılığı, dayanıklılığı, enerji seviyesi artırma, ömrü uzatma ve obezite, diyabet, kalp hastalığı, yüksek tansiyon ve osteoporoz gibi birçok kronik hastalığı azaltma ve diğer birçok sağlık sorunlarını yönlendirme veya yönetmeye), zihinsel faydaları (zihni açma, yaratıcılığı ve özgüveni artırma, stresi ve kaygıyı azaltmak, zihinsel sağlık sorunlarıyla mücadele eden kişiler için terapötik tedavi,) ve sosyal faydaları (sosyalliği geliştirme, aidiyet hissi yaratma, bağlantı kurma ve yeni insanlarla tanışma, sosyal refahlarını artırma) bulunmaktadır. Dolayısıyla, rekreasyon, sağlıklı bir yaşamı sürdürmek için çok önemli bir faktördür (Zorba ve Yermakhanov, 2022).

Rekreatif etkinlikler, her yaş ve gruba hitap eden, her zaman ve mekânda yapılabilen aktiviteler olup bireylerin dinlenmesini, eğlenmesini ve gelişimini sağlar. Katılım, bireylerin kendini ifade etmesine, yaratıcılığını artırmasına ve sağlığını korumasına yardımcı olur. Bu nedenle, boş zaman değerlendirme programları ülkemiz için bir zorunluluktur (Tamer, 1998).

Serbest zaman programlarının çeşitlendirilmesi önemlidir. Bu aktiviteler; spor turnuvaları, doğa yürüyüşleri, rafting, stres yönetimi, sağlıklı beslenme, fotoğrafçılık, resim-heykel kursları, fitness, halk koşuları, kültür gezileri ve gönüllü hizmet programları gibi çeşitli alanları kapsamaktadır (Kesim, 2006).

Rekreasyon etkinlikleri, bireyin gelişimine katkı sağlarken toplum için de önemlidir. Bu nedenle, toplumlar serbest zamanlardaki rekreasyon faaliyetlerine büyük önem vermektedir (Zorba, 2008).

Yerel yönetimler, halkın beklentilerine göre spor ve rekreasyon programları geliştirmelidir. Bu programlar, sosyo-ekonomik koşullar ve küresel gelişmelere bağlı olarak değişebilir. Bireylerin farklı sportif beklentilerini karşılamak için belediyeler, çeşitli spor tesisleri ve rekreasyon alanları sunmalıdır (Ağılönü ve Mengütay, 2009).

Rekreasyonun özellikleri, Torkildsen (1999) tarafından aşağıdaki maddelerle tanımlanmıştır:

- Rekreasyon faaliyetlerine katılımda kişisel tatmin öncelikli olarak ön planda tutulmalıdır.
- Gönüllülük ve özgürlük dinamikleri, tüm faaliyetlerde temel bir rol oynamalıdır.
- Katılımcılar, etkinliğe bütünsel bir şekilde katkıda bulunmalı ve bir çıktı elde etmelidir. Bu çıktılar, fiziksel, sosyal ve psikolojik faydaları içermelidir.
- Etkinlikler, katılımcılara ve çevrelerine teşvik edici nitelikler sunmalıdır. Bu faydalar sayesinde katılımcılara dinlenme, eğlenme ve yenilenme imkânı sağlamalıdır.
- Ludik aktiviteler genellikle oyunlardan oluşur. Bu tür oyunlara dayalı olarak teşvik edici unsurlar ve seçim özgürlüğü önemlidir (Torkildsen, 2005).

2. LİTERATÜRDEKİ ÇALIŞMALAR

Tez ve arkadaşlarının 2014'te yaptıkları çalışmalarında İzmir Büyükşehir Belediyesinin rekreasyon alanlarına ve rekreatif etkinliklere verdiği değere bakılmış, yerel yönetimlerde

rekreasyonel faaliyetlerin, serbest zaman etkinliklerinin ve benzeri hizmetlerin yetersiz olduğu tespit edilmiştir (Tez, 2014).

Koçyiğit ve Yıldız, 2014'te yaptıkları çalışmalarında, Konya Büyükşehir Belediyesi'nin düzenlediği rekreatif etkinlikler ve inşa edip işlettiği rekreasyonel alanların bireylerin sosyal yaşamlarına ve spora yönelmelerine olumlu bir etkisinin olduğunu bildirmişlerdir (Koçyiğit ve Yıldız, 2014)

Karakan ve arkadaşlarının 2021 yılında yaptıkları çalışmada, Gaziantep ili yerel yönetimlerin rekreasyon faaliyetlerine yönelik hizmet amacıyla yapmış olduğu açık alan düzenlemelerini ve bu alanda kurmuş olduğu tesisleri şehir merkezinden kırsal kesime doğru yayması, yerel halkın bu faaliyetlere olan farkındalığını ve katılım oranını artırdığı düşünülmektedir (Karakan ve ark., 2021).

Güler ve Yaman'ın 2023 yılında yaptıkları çalışmada, Türkiye'de yerel yönetimlerin sportif hizmetlerde karşılaştığı temel sorunlar arasında finansal kaynak yetersizliği, insan kaynağı eksikliği ve spor tesislerinin bölgesel olarak eşitsiz dağılımı yer almaktadır. Özellikle ekonomik anlamda sorunların yaşandığı dönemlerinde, sportif faaliyetlere ayrılan bütçeler ciddi şekilde kısıtlanmakta ve bu durum sporun yaygınlaşmasını olumsuz etkilemektedir (Güler ve Yaman, 2023).

Mazumdar ve arkadaşlarının 2024 yılında yaptıkları çalışmada, parkların fiziksel egzersiz için fırsatlar ve altyapıya ek olarak hareketsiz rekreasyon için olanaklar sağlaması gerektiğini öne sürmektedir. Çeşitli olanaklar sunarak, parklar daha geniş bir insan yelpazesi için daha çekici olabilir ve hem fiziksel hem de ruhsal sağlık için çeşitli faydalar sağlayabilir. Bulgularımızın konuyla ilgili daha fazla araştırmayı bilgilendirmesi ve gelecekte parkların tasarımına yardımcı olması umulmaktadır (Mazumdar ve ark., 2024).

Urbaniak-Brekke ve Solbraa'nın 2019 yılında yaptıkları çalışmada, yerel yönetimlerin, Polonya'da, spor ve rekreasyon altyapısı teklifine daha fazla dikkat etmeleri gerektiği sonucuna vardığı, çünkü bu, sakinlerin bundan daha memnun olmasını ve daha fazla kullanmasını sağlayacaktır. Bu da sonuç olarak fiziksel aktivite seviyelerini olumlu yönde etkileyecektir (Urbaniak-Brekke ve Solbraa, 2019).

Powers ve arkadaşlarının 2021 yılında yaptıkları çalışmada, ABD' de yerel yönetim kurumları yetkililerinden parklara ve rekreasyona ne ölçüde katkıda bulunduklarını belirtmeleri istendi. Kurumlar, katkılarını daha etkili bir şekilde iletirlerken gerçek performansı iyileştirmek için

çalışmalıdırlar. Örneğin, algılanan performansı iyileştirmek için kurumlar, yaşam kalitesi ile iş/mesleki konum kararları arasında açık bir bağlantı kurmalıdır. Ayrıca kurumlar, parklar ve rekreasyon alanında artan ilgi göz önüne alındığında, yetkililer arasında sosyal adaleti bir öncelik olarak yükseltmek için çalışmalıdır (Powers ve ark., 2021).

Hoye ve arkadaşlarının 2015 yılındaki çalışmasına göre, yerel yönetimlerin saha ve tesis yatırımlarında özellikle geniş kitlelere hitap eden rekreatif spor alanlarının çeşitlendirilmesi önemli görülmüştür (Hoye ve ark., 2015).

Birol'un 2014 yılı çalışmasına göre, İngiltere'de yerel yönetimler rekreasyon hizmetleri kapsamında gençlik ve yetişkin eğitim merkezleri ile tarihi bölgelere geziler gibi çeşitli etkinlikler düzenlemektedir (Birol, 2014).

Uçar'ın 2014 çalışmasına göre, Kanada belediyeleri rekreasyon ve spor hizmetlerini sunmak için birimler kurmuş ve kapanan gönüllü kuruluşların sorumluluklarını devralmıştır (Uçar, 2014).

Turgutkaya'nın 2018 yılında yaptığı çalışmada, Eskişehir Büyükşehir Belediyesi, Eskişehir Tepebaşı Belediyesi ve Eskişehir Odunpazarı Belediyesi ve bünyelerindeki paydaşların motivasyonları arasında en çok müşteri memnuniyeti ve para ve yatırım, rekreasyon alanlarındaki etkinlik türlerinde bakıldığında spor, sanat ve eğitim alanında sponsor oldukları ve toplumsal hizmetin ön plana çıktığı görülmüştür (Turgutkaya, 2018).

Yolcu ve arkadaşlarının 2022 yılında yaptığı çalışmada, yerel yönetimlerin öncülüğünde sunulan rekreasyon hizmetlerinin, Avustralya'da halkın refahına, yaşam kalitesine ve sağlığına doğrudan katkı sağladığı, dolaylı olarak ise ülkenin ekonomik gelişimine önemli ölçüde etki ettiği belirtilmiştir (Yolcu ve ark., 2022).

Şimşek'in 2016 yılında yaptığı çalışmada, ülkemizde kamu ve yerel yönetimlerin boş zaman ve rekreasyonel faaliyetlere yönelik yatırımlarının hem toplumsal yaygınlık açısından hem de program çeşitliliği bakımından yetersiz olduğu belirtilmiştir. Özellikle yerel yönetimlerin bu alanlara sağladığı finansal desteğin yeterli düzeyde olmadığı vurgulanmıştır (Şimşek, 2016).

Çalığıuşu ve Güzel'in 2020 yılında yaptığı çalışmada, katılımcılar Çeşme yöresinde karşılaşılan altyapı ve üstyapı eksikliklerinin rekreasyon turizmini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Ayrıca, bu eksikliklerin yerel yönetimler tarafından giderilmesinin, rekreasyon turizminin gelişimi açısından büyük önem taşıdığı vurgulanmıştır (Çalığıuşu ve Güzel, 2020).

Yavuz ve Altınay'ın 2016 yılında yaptıkları çalışmada, Ankara ili özelinde ziyaretçilerin kentsel rekreasyon alanlarından aldıkları hizmetlerin kalitesini yüksek düzeyde algıladıkları, ancak beklentilerin daha yüksek düzeyde olmasından dolayı, beklentilerinin karşılanamadığı belirlenmiştir (Yavuz ve Altınay, 2016).

Karacakız ve Dinçer'in 2019 yılında yaptığı çalışmada, Kahramanmaraş'ta belediyelerin rekreasyonel faaliyetlere önem vermesi gerektiği vurgulanmış ve park ile rekreasyon alanlarını kullanan bireyleri etkileyen unsurların belirlenmesinin önemi belirtilmiştir. Mevcut alanların bu doğrultuda revize edilmesi ve yeni alanların halkın ihtiyaçlarına göre tasarlanması önerilmiştir (Karacakız ve Dinçer, 2019).

Özer' in 2023 yılında yaptığı çalışmasında, yerel yönetimlerin düzenlediği sportif etkinliklere katılan, serbest zaman değerlendirme amaçlı bu etkinlikleri sürdüren öğrencilerin devamlılığını sağlamada bilişsel ve davranışsal boyutların puan ortalamalarının yüksek olduğu bulunmuştur. Bu tür etkinliklerin ve yerel yönetim desteklerinin rekreasyon kültürü oluşturmadaki etkinliği görülmektedir. Bilhassa küçük yaşlarda bu tür rekreatif etkinliklere katılımın yaşam kalitesine ve rekreasyon alışkanlığı geliştirilmesine fayda sağlayacağı düşünülmektedir (Özer, 2023).

Avcılar'ın 2016 yılındaki çalışmasında, rekreasyon faaliyetleri açısından yerel yönetimlerin başarılı faaliyet gösterdiği diğer ülkeler Hollanda, Fransa, Yunanistan, İngiltere, Danimarka ve Japonya'dır. Türkiye'de yerel yönetimler özellikle büyükşehir belediyeleri belirlenen kanunlar ve yasalar dahilinde rekreasyon faaliyetlerini büyük bir çaba ve önemle yürütmektedirler (Avcılar, 2016).

Özman'ın 2022 yılında yaptığı çalışmada, ülkemizde son zamanlarda yerel yönetimlerin spor kulüpleri açtığı ve birçok branşın yer aldığı spor organizasyonları düzenlediği, böylece yerel yönetimler sayesinde spor ülkemizde yavaş yavaş her kesime hitap edecek hale gelmiştir (Özman, 2022).

Kapçak'ın 2021 yılında yaptığı çalışmada, Konya'da belediyenin halk için rekreasyon alanları, çocuk oyun alanları, koşu parkurları ve spor tesisleri oluşturması gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle yeşil alanların azaldığı bölgelerde bu tür yatırımların önem taşıdığı belirtilmiştir (Kapçak, 2021).

Şimşek ve Hızal'ın 2023 yılında yaptığı çalışmada, Antalya, Bursa, Eskişehir, İstanbul ve İzmir Büyükşehir Belediyelerinin rekreasyon etkinliklerinin çeşitlilik açısından yeterli olduğu, ancak duyuruların belirli etkinlik türlerine yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Festival, fuar, tema park,

sinema ve atletizm etkinlikleri öne çıkarken, sergi, söyleşi, tiyatro, opera, cimnastik ve yoga gibi etkinliklerin duyurumlarının yetersiz olduğu belirtilmiştir (Şimşek ve Hızal, 2023).

Kurtipek'in 2017 yılında yaptığı çalışmada, metropoliten alanlardaki belediyelere ait mevcut spor tesisleri ve alanlarının durumu incelenmiş ve katılımcıların büyük çoğunluğunun bu tesislerin yetersiz olduğunu düşündüğü belirlenmiştir (Kurtipek, 2017).

Dinç'in 2019 yılında yaptığı çalışmasında, Mersin Büyükşehir Belediyesinin çeşitli branşlarda spor tesisleri yaptığı, bu tesislerin profesyonel sporlara uygun şekilde gerçekleştirildiği ve gençlerin spor yapabileceği alanlar oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların bir kısmının da ortaya koyduğu verilerde ise tesislerin yeterli olmadığı dolayısıyla spor yatırımlarında yeteri seviyelere ulaşamadığı sonucu ortaya konulmaktadır (Dinç, 2019).

3. YÖNTEM

Çalışmamız, yerel yönetimlerle rekreasyon hizmetlerinin ilişkisinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. İlk olarak rekreasyon, yerel yönetimler, rekreasyon hizmetleri kavramları belirlenmiştir. Belirlenen bu kavramlarla ilgili, son 10 yıllık çalışmalar incelenerek bazıları esas alınmıştır. Ulaşılan kaynaklar incelenerek çalışma tamamlanmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, yerel yönetimlerin spor ve rekreasyon alanlarına yönelik yaptığı yatırımların, halkın bu alanlardan faydalanma düzeyini arttırdığı ve fiziksel aktiviteye katılımı teşvik ettiği, bazı bölgelerde altyapı ve kaynak yetersizlikleri nedeniyle rekreasyon hizmetlerinin istenilen düzeyde olmadığı, yerel yönetimlerin rekreasyon hizmetlerine yönelik stratejiler geliştirmesi gerektiği bu hizmetleri çeşitlendirmesi ve altyapı yatırımlarının artırılması gerektiği görülmektedir. Halkın ihtiyaçlarını karşılayan, erişilebilir ve sürdürülebilir rekreasyon alanlarının oluşturulmasının, toplumun fiziksel ve ruhsal sağlığını olumlu yönde etkileyeceği, ayrıca, rekreasyon hizmetlerine ayrılan bütçenin artırılması ve bu alanda uzun vadeli planlamaların yapılmasının büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır.

Öneriler

- Yerel yönetimler, rekreasyon alanlarını planlarken halkın beklenti ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmalıdır.

- Rekreasyon alanlarının altyapısı güçlendirilmeli ve bakım çalışmaları düzenli olarak gerçekleştirilmelidir.
- Finansal kaynakların artırılması ve etkin kullanımı için sürdürülebilir bütçe planlamaları yapılmalıdır.
- Spor ve rekreasyon etkinliklerine erişim kolaylaştırılmalı, dezavantajlı gruplara yönelik özel programlar düzenlenmelidir.
- Parklar ve rekreasyon alanlarında hem fiziksel hem de sosyal aktivitelere olanak tanıyacak çeşitlilik sağlanmalıdır.
- Yerel yönetimler, rekreasyon hizmetlerini sunarken sosyal adaleti gözetmeli ve her kesime hitap eden projeler geliştirmelidir.
- Yerel yönetimler, rekreasyon hizmetlerini uzun vadeli stratejik planlamalar doğrultusunda geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

- [1] Kaya (1992), Yerel Yönetimler Araştırma Grubu Raporu, TODAİE Yayını, Ankara.
- [2] Alada, Adalet Bayramoğlu (1993), Yerel Yönetim ve Ahlak, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi ve İula-Emme Yayını, İstanbul.
- [3] Karaküçük, S. (2005). Rekreasyon boş zaman değerlendirme. Ankara: Gazi Kitabevi.
- [4] Ozankaya, Ö. (1980). Toplumbilim Terimleri Sözlüğü, 2. Bası, TDK Yayını.
- [5] Sağcan M. (1986). Rekreasyon ve Turizm, Cumhuriyet Baskı Evi İzmir.
- [6] Karaküçük, S., (2008). Rekreasyon. Boş zamanları değerlendirme,6. Baskı. Gazi Kitabevi, Ankara
- [7] Lundberg, D. E. (1980). The tourist businesss, IV. Edition, Boston: CBI Publishing Inc, 4.
- [8] Rebah Gulam, A. (2016). Recreation need and importance in modern society.
- [9] Zorba, E. ve Yermakhanov, B. (2022). Rekreasyonda yaşam kalitesi ve fiziksel aktivitenin yeri ve önemi. Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 8 (1),182,197.

- [10] Torkildsen, G. (2005). Leisure and recreation management. 5th. Edition, Routledge, Taylor and Francis Group, London and New York
- [11] Torkildsen, G. (1999). Leisure and Recreation Management (4th ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203477571>
- [12] Ağılönü A. (2007). Yerel Yönetimlerde Rekreasyon Hizmetleri ve Model Belirleme (Fethiye Örneği). Doktora. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- [13] Mobley T. (2006). Yerel Yönetimlerin Halkın Rekreasyon ve Park İhtiyaç ve Hizmetlerini Karşılamadaki Rolü. Fiziksel Aktivite, Sağlıklı Yaşam ve Yerel Yönetimler Sempozyumu. Eskişehir.
- [14] Ulusoy, Ahmet, Tekin Akdemir. (2007), Mahalli idareler: teori-uygulama-maliye. (Güncellenmiş 5. Baskı), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- [15] Karaküçük, S. (1999). Rekreasyon boş zamanları değerlendirme. Ankara: Bağırman Yayınevi, 3. Basım.
- [16] Mobley Tony A. (2006) “Yerel yönetimlerin halkın rekreasyon ve park ihtiyaç ve hizmetlerini karşılamadaki rolü”, Yerel Yönetimler ve Sağlıklı Kentler Sempozyumu, Eskişehir.
- [17] Tamer K. (1998) Sportif rekreasyon etkinliklerine liderlik eden antrenörlerin lider davranış boyutları. *Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü*, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- [18] Maller, C., Townsend, M., Brown, P., & Lawrence, S. L. (2002). *Healthy parks, healthy people: The health benefits of contact with nature in a park context*. Deakin University and Parks Victoria. <http://hdl.handle.net/10536/DRO/DU:30010146>
- [19] Bedimo-Rung, A. L., Mowen, A. J., & Cohen, D. A. (2005). The significance of parks to physical activity and public health: A conceptual model. *American Journal of Preventive Medicine*, 28(2), 159–168.
- [20] Evenson, K. R., Jones, S. A., Holliday, K. M., Cohen, D. A., & McKenzie, T. L. (2016). Park characteristics, use, and physical activity: A review of studies using SOPARC (System for Observing Play and Recreation in Communities). *Journal of Preventive Medicine*, 86, 153–166.
- [21] Kesim Ü. (2006) Sağlıklı kentler sempozyumu sonuç raporu. 27 Nisan Eskişehir, 2006.
- [22] Ağılönü, A. , Mengütay, S. (2009). Yerel yönetimlerde Rekreasyon Hizmetleri ve Model Belirleme Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi cilt:6 sayı:2, s.160-176.
- [23] Ardahan, F., Lapa, T. Y. (2010). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman tatmin düzeylerinin cinsiyete ve gelire göre incelenmesi. *J Spor Bilimleri Dergisi*, 21(4), 129-136.

- [24] Tez, Ö., Doğan, Ö., Yavaş, Ö., Erkaya, E., Tavazar, H., Güzel, P. (2014). Yerel yönetimlerde serbest zaman ve rekreasyon hizmetleri (İzmir ili örneği). *J International Journal of Sport Culture Science*, 2 (Special Issue 1), 511-524.
- [25] Koçyiğit, M., Yıldız, M. (2014). Yerel yönetimlerde rekreasyon uygulamaları: Konya örneği. *J International Journal of Sport Culture Science*, 2(Special Issue 2), 211-223.
- [26] Karakan, H. İ., Ertaş, Ç., Çolak, O., & Yurtman, S. (2021). Yerel halkın rekreasyon faaliyetlerine katılımını etkileyen faktörlere yönelik bir çalışma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 557-569.
- [27] Güler, E., & Yaman, M. (2023). Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Spor Politikaları. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(28), 40-56.
- [28] Mazumdar, S., Eaton, A., Chong, S., Jalaludin, B., Wardle, K. ve Merom, D. (2024). Kentsel Parklardaki Yeşil Çimler Hareketsiz Rekreasyon İçin Gerekli Bir Bileşendir. *Park ve Rekreasyon Yönetimi Dergisi* , 42 (2).
- [29] Urbaniak-Brekke, A. M., & Solbraa, T. (2019). Factors influencing physical activity level of the inhabitants in Norway and Poland-the case of sports and recreation infrastructure. *Physical Activity Review*, (7), 96-106.
- [30] Powers, S. L., Pitas, N. A., Barrett, A. G., Graefe, A. R., & Mowen, A. J. (2021). Local policy-makers' community priorities and perceived contributions of parks and recreation. *Journal of Park and Recreation Administration*, 39(3).
- [31] Hoyer R., Smith A. C., Nicholson M., & Stewart, B. (2015). Sport management: principles and applications. 4 Edition. New York: Routledge
- [32] Birol S. (2014). Sportif Rekreasyon Uygulama Politikaları Üzerine Bir Araştırma, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- [33] Uçar A. (2014). “ Türkiye’de Spor ve Rekreasyon Politikalarının Oluşumu ve Bu Hizmetlerin Sunumu “. *Akademik Araştırma ve Düşünce Dergisi*, Sayı:6, 27-48.
- [34] Turgutkaya, K. (2018). Yerel yönetimlerin rekreasyon faaliyetlerinde paydaş motivasyonunun incelenmesi: Sponsor örneği (Master's thesis, Anadolu University (Turkey)).
- [35] Yolcu, A. F., Demirel, M., & Kaya, A. (2022). 2. Bölüm: Yerel Yönetimler Ve Rekreasyon Avustralya Örneği. *Turizm Sektöründe Güncel Konu Ve Yaklaşımlar*, 21.
- [36] Şimşek, K..Y. (2016). Boş Zaman ve Rekreasyon Endüstrisi (içinde Rekreasyon Yönetimi, Ed. M.A. Munusturlar). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını No: 3414, Açıköğretim Fakültesi Yayını No: 2265.
- [37] Çalikuşu, S., & Güzel, P. (2020). Turizmin çeşitliliğinde “Rekreasyon turizmi”: İzmir-çesme örneği. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 15(2), 103-125.

- [38] Yavuz, E., & Altınay, M. (2016). Kentsel Rekreatyon Alanlarında Hizmet Kalitesi: Ankara İli Örneği. *Journal Of Recreation And Tourism Research*, 3(2), 60-72.
- [39] Karasakız, H. & Dinçer, N. (2019). Belediyelerin Düzenlemiş Oldukları Rekreatyon Alanlarının Fiziksel Aktiviteye Uygunluğu Üzerine Bir Araştırma (Kahramanmaraş Büyükşehir Belediye Örneği). *Journal of History School*, 43, 1629-1650.
- [40] Merve Gül Özer, (2023). Yerel Yönetimlerin Düzenlediği Faaliyetlere Katılan Lise Öğrencilerinin Ders Dışı Rekreatif Etkinliklere Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. (Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimler Enstitüsü, Konya.
- [41] Avcılar M, (2016). Yerel yönetimlerin sunduğu spor hizmetlerine ilişkin halkın görüşleri İstanbul Çekmeköy ilçesi örneği. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- [42] Özman C, (2022). Yerel yönetimlerin sağladığı spor hizmetlerinin kalite algısı ve kurumsal itibar yönetimine etkisi. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- [43] Kapçak V, (2021). Yerel yönetimlerin sağladığı spor hizmetlerinden yararlanan bireylerin algıladıkları hizmet kalitesinin incelenmesi Tekirdağ İli örneği. Yüksek Lisans Tezi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Tekirdağ.
- [44] Şimşek, K. Y., & Hızal, A. (2023). Ticari Rekreatyon İşletmeleri için Belediye Etkinlik Duyurumlarının İncelenmesi. *CBÜ Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 18(2), 468-478.
- [45] Kurtipek, S. (2017). Metropolen Alan içerisindeki belediyelerin gençlik ve spor politikalarının değerlendirilmesi. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara, s.61.
- [46] Dinç, F. (2019). Yönetimsel açıdan yerel yönetimler ve spor ilişkisi (Mersin Büyükşehir Belediyesi Örneği). Ankara, Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi.

KAMPÜS REKREASYON UYGULAMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Dr. Öğr. Üyesi Metin YILDIZ

Munzur Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
metinyildiz.2323@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-0926-9965

Doktora Öğrencisi Ahmet Furkan ÇETİNKAYA

Fırat Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü,
afcetinkaya23@gmail.com - ORCID ID: 0000-0003-4341-023X

Prof. Dr. Abdurrahman KIRTEPE

Fırat Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
akirtepe@firat.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-3268-2192

ÖZET

Bu çalışma, kampüs rekreasyon uygulamalarını incelemeyi hedeflemektedir. Çalışmada, son 5 yıllık çalışmalar incelenerek bazıları esas alınmıştır. Bu çalışmaların bazıları incelendiği zaman, üniversite kampüslerindeki rekreasyonel faaliyetler öğrencilerin fiziksel, sosyal ve psikolojik refahını artırırken liderlik becerilerini de geliştirmektedir. Ancak, tesis yetersizliği, etkinlik çeşitliliğinin azlığı, finansal kısıtlamalar ve kurumsal farkındalık eksikliği, özellikle kadınlar, uluslararası öğrenciler ve özel gereksinimli bireyler için katılımı sınırlamaktadır. Etkin planlama, altyapının iyileştirilmesi ve uzmanlar tarafından düzenlenen programlar katılımı artırmakta, üniversite yönetimlerinin engelleri azaltacak stratejiler geliştirmesi ise büyük önem taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Rekreasyon, kampüs rekreasyon, rekreasyon uygulamaları

A RESEARCH ON CAMPUS RECREATION PRACTICES

ABSTRACT

This study aims to examine campus recreation practices. In the study, studies from the last 5 years were examined and some of them were taken as basis. When some of these studies were examined, recreational activities on university campuses increase students' physical, social and psychological well-being and also develop leadership skills. However, inadequate facilities, lack of variety of activities, financial constraints and lack of institutional awareness limit participation, especially for women, international students and individuals with special needs. Effective planning, improvement of infrastructure and programs organized by experts increase participation, and it is of great importance for university administrations to develop strategies to reduce barriers.

Keywords: Recreation, campus recreation, recreation applications

1. GİRİŞ

Rekreasyon kavramının kökeni “recreatio” sözcüğünün temelinden çıkmıştır ve bu kavram, Latince iyileştirmek, yenilenmek, yaratmak anlamlarına gelmektedir. Boş zamanı verimli kullanırken gerçekleştirilen yararlı etkinlikler olarak tanımlanabilir (Sevil, 2012).

Rekreasyonun farklı türleri vardır ve kişisel ilgi ve yeteneklere göre değişebilir. Spor, egzersiz, sanat, el sanatları, doğa yürüyüşleri, kampçılık, seyahat, müze ziyaretleri, konserler, tiyatro oyunları, yemek pişirme, dans, yoga ve meditasyon gibi birçok aktivite rekreasyon kapsamına girer (Zorba ve Yermakhanov, 2022).

Rekreatif etkinlikler, her yaş ve gruba hitap eden, her zaman ve mekânda yapılabilen aktiviteler olup bireylerin dinlenmesini, eğlenmesini ve gelişimini sağlar. Katılım, bireylerin kendini ifade etmesine, yaratıcılığını artırmasına ve sağlığını korumasına yardımcı olur. Bu nedenle, boş zaman değerlendirme programları ülkemiz için bir zorunluluktur (Tamer, 1998).

Serbest zaman programlarının çeşitlendirilmesi önemlidir. Bu aktiviteler; spor turnuvaları, doğa yürüyüşleri, rafting, stres yönetimi, sağlıklı beslenme, fotoğrafçılık, resim-heykel kursları,

fitness, halk koşuları, kültür gezileri ve gönüllü hizmet programları gibi çeşitli alanları kapsamaktadır (Kesim, 2006).

Üniversiteler ülkenin sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan kalkınması, gelişmesi ve ilerlemesi açısından büyük öneme sahip kurumlardır (Altıntaş, 2015).

Son yıllarda, üniversiteler sadece temel eğitim işlevi değil, aynı zamanda çalışma, beslenme, alışveriş, eğlence, spor, rekreasyon ve sağlık gibi çeşitli işlevlere de hizmet eden fiziki yapılar içermektedir (Erçevik ve Önal, 2011).

Üniversitelerin, gençlerin boş zaman etkinliklerini düzenli ve toplu olarak gerçekleştirebilecekleri alanları geliştirme ve düzenleme konusunda ciddi sorumlulukları vardır (Balcı, 2003).

Üniversite yerleşkeleri, genellikle "kampüs" olarak adlandırılır ve sadece eğitim faaliyetlerinin yürütüldüğü alanlar değil, aynı zamanda öğrencilerin sosyal, kültürel ve toplumsal gelişimine katkıda bulunan mekanlardır (Hardin, 2015). Ertekin ve Çorbacı (2010), kampüslerde açık ve yeşil alanların park şeklinde düzenlenmesinin, öğretim elemanları ve öğrenciler için kaliteli ve güvenli bir yaşam ortamı sağladığını belirtmiştir. Dawer ve Pangraz (1975) ise eğitim ile rekreasyonun birbirinden ayrı düşünülmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Rekreasyon, eğitimin bir parçasıdır ve hem eğitim aracı olarak kullanılabilir hem de bireylerin fiziksel, toplumsal ve psikolojik gelişimine katkı sağlar (Önder, 2003).

Kampüs rekreasyonu, su sporları, kamplar, fitness ve sağlıklı yaşam aktiviteleri, özel etkinlikler, takım mücadeleleri, kişisel eğitim ve toplum programları, açık hava etkinlikleri, okul içi sporlar ve kulüp sporları gibi programlara katılım dahil olmak üzere birçok deneyimsel alandan oluşur (Hardin, 2015).

Kampüs rekreasyonu Amerika, Kanada ve İngiltere başta olmak üzere birçok gelişmiş ülkede planlı ve programlı bir şekilde gerçekleştirilmekte ve genel olarak müfredatın bir parçası olarak yerini alırken ülkemizde ise bu kavramın başarılı olarak uygulandığı bir örneğin olmadığı görülmektedir (Zengin ve ark., 2006).

Kampüs rekreasyonu, serbest zamanın özgürlük ruhunu destekler. Kampüs rekreasyon programları, öğrencilerin kendi iradeleriyle seçtikleri, kendilerini sınadıkları ve ihtiyaçlarını

keşfettikleri etkinlikler sunar. Bu özgürlük anlayışı, serbest zaman kavramının temelini oluşturur (Munday, 1998).

Kampüs rekreasyonu, öğrencilerin eğitim saatleri dışındaki zamanlarını etkinliklerle zenginleştirerek, grup içi davranışlarını, liderlik, özgüven ve sosyal becerilerini geliştirmeyi amaçlar. Aynı zamanda sağlık, güvenlik ve özel yaşamlarına katkıda bulunmak için çeşitli programlar sunar. Bu hizmetler, akademik ve idari personel ile ailelerini de kapsar. Kampüs rekreasyonunun amaçları iki ana başlıkta toplanabilir: rekreasyonel spor hizmetleri ve enformal spor hizmetleri. Kampüs rekreasyonu, öğrencilerin üniversite hayatı boyunca pozitif gelişimlerini ve olgunlaşmalarını hedefler. Bu süreçte dayanışma, yardımlaşma, sosyalleşme, kişilik kazanma ve özgüven gibi özellikler öne çıkar (Kesim, 2008).

Amerika'daki birçok üniversite kampüsü, geniş bir açık alan rekreasyon etkinliği yelpazesi sunar. Bu etkinlikler arasında plaj voleybolu, tenis, softbol, bayrak futbolu, disk golfü, futbol, basketbol, beyzbol, pickleball, yakartop, hokey, yüzme, ultimate frizbi, voleybol, okçuluk, badminton, golf, curling, bisiklet, yürüyüşler, triatlon, çim hokeyi, at nalı oyunu, scavenger hunt (hazine avı) ve halat çekme yarışı gibi çeşitli spor ve eğlenceli aktiviteler bulunur (Bell ve Patton, 2009).

Kampüs rekreasyon programının faaliyet alanı; sınıflar, tesisler, turlar, programlar, turnuvalar ve neredeyse her yaş ve yetenekten insana resmi olmayan rekreasyon ve sosyal etkinlikleri içeren hizmetler sağlamak kadar geniş olabilmektedir. Uluslararası öğrenciler dünyanın dört bir yanından gelip sayısız kültürleri temsil etmektedirler (Mittelstaedt ve ark., 2006).

2. LİTERATÜRDEKİ ÇALIŞMALAR

Kara'nın 2021'de yaptığı çalışmasında, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi merkez kampüsünde tesis yetersizliği, farklı etkinliklerin az olması gibi durumlar bireylerin rekreatif etkinliklere katılımını olumsuz etkilediği görülmektedir (Kara, 2021).

Sevic ve Eskilerin 2020'de yaptıkları çalışmada, üniversitelerde tesis ve imkanlar her ne kadar yeterli olsa da rekreasyon açısından verimli bir şekilde kullanılamadığından bireylerin kişisel gelişimlerinde olası eksikliklerin olduğu sonucuna varılmış, üniversiteler tarafından bireylerin etkinliklere katılım engellerinin kaldırılması ya da en aza indirgenmesi, bireylerin serbest zamanlarını verimli geçirmelerini sağlayacak etkinliklerin organize edilmesi katılım sıklığını artıracığı belirlenmiştir (Sevic ve Eskiler, 2020).

Yılmaz'ın 2024'te yaptığı çalışmada, üniversite öğrencilerinin kampüs rekreasyon faaliyetlerine katılımının, bireysel refahın ve algılanan özgürlüğün artırılmasında önemli bir araç olduğunu göstermektedir. Ancak, bu katılımın önündeki engellerin varlığı, bireysel özgürlük algısını zayıflatmakta ve katılım düzeylerini düşürmektedir (Yılmaz, 2024).

Arıcı'nın 2022'de yaptığı çalışmada, katılımcılar üniversite yönetimlerinin kampüs rekreasyonu konusunda yeterli bilince sahip olmadığını, rekreatif etkinlikler için mevcut tesislerin yeterli olmasına rağmen etkin şekilde kullanılmadığını ve düzenlenen etkinliklerin çoğunlukla alanında uzman kişilerce yönetilmediğini belirtmiştir. (Arıcı, 2022).

Newsome ve arkadaşlarının 2024'te yaptıkları çalışmada, üniversite öğrencilerinin, kampüs rekreasyon programlarına katılmak için kısıtlamaları (Partner eksikliği, aidiyet duygusu vs.) aşmak amacıyla çeşitli engellerle baş etmek için müzakere stratejileri kullandıklarını ortaya koymaktadır (Newsome ve ark., 2024).

Gürkan ve arkadaşlarının 2024'te yaptıkları çalışmada, özel gereksinimli üniversite öğrencilerinin kampüs içi serbest zaman aktivitelerine katılım sağladıkları, ancak bu süreçte çeşitli engellerle karşılaştıkları belirlenmiştir. Araştırma sonucunda en fazla katılım engelini çevresel faktörlerden kaynaklandığı (yetersiz tesisler, mimari yapı) en fazla kolaylaştırıcının ise kurumsal faktörlerden (kurum farkındalığı, danışman desteği) oluştuğu görülmektedir (Gürkan ve ark., 2024).

Yıldız ve arkadaşlarının 2024'te yaptıkları çalışmalarında, üniversite kampüslerinde genç ofisini kullanan öğrencilerin serbest zamanda algıladıkları özgürlüğün yüksek olduğunu bulmuşlardır (Yıldız ve ark., 2024).

Beşikçi'nin 2020'de yaptığı çalışmasında, kampüs rekreasyonuna düzenli katılan öğrencilerin, katılmayanlara kıyasla serbest zaman engellerinin kişisel, kişilerarası ve yapısal boyutlarda azaldığı tespit etmiştir (Beşikçi, 2020).

Çöpür'ün 2020'de yaptığı çalışmasında, karaman ili Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinde, kampüs rekreasyonu aktivitelerine katılanların, örgüt içi iletişim araçlarını kullanma, başkalarını ikna etme, yönetsel yönlendirme ve liderlik becerilerini etkili bir şekilde geliştirdiği belirlenmiştir (Çöpür, 2020).

Twilley ve arkadaşlarının 2022'de yaptıkları çalışmalarında, kampüs rekreasyonu aktivitelerinin fiziksel ve sosyal faydalarının yanı sıra empati, saygı ve öznel iyi oluş gibi bireysel beceriler kazandırdığı tespit etmişlerdir (Twilley ark., 2022).

Peker ve arkadaşlarının 2023'te yaptıkları çalışmada, Bartın Üniversitesi'ndeki gençler, sosyal ilişkilere önem veriyor ve kampüs etkinlikleri sayesinde sosyal etkileşimleri artıyor. Bu etkinlikler, yeni arkadaşlıklar kurmalarını sağlayarak gençlerin memnuniyet düzeylerini yükseltiyor (Peker ve ark., 2023).

Arıcı'nın 2022'de yaptığı çalışmada, spor eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında görevli akademisyenlerin, üniversite yönetimlerinin kampüs rekreasyonu konusunda yeterli farkındalığa sahip olmadığını belirtmişlerdir. Ayrıca, rekreatif etkinlikler için yeterli tesis imkanı bulunmasına rağmen bu tesislerin etkin kullanılmadığını ve düzenlenen etkinliklerin çoğunlukla alanında uzman kişilerce organize edilmediğini belirtmişlerdir (Arıcı, 2022).

Selvaratnam'ın 2020'de yaptığı çalışmada, Kanada Waterloo Üniversitesinde, kısıtlamalar ve motivasyonların cinsiyet, öğrenci türü (yurtiçi ve uluslararası) ve katılım gösterilen rekreasyon türüne göre farklılık gösterdiğini, kampüs rekreasyon programlarının tasarlanırken öğrencilerin farklı ihtiyaçlarını ve beklentilerini dikkate almanın önemini vurgulamaktadır (Selvaratnam, 2020).

Salih ve arkadaşlarının 2021'de yaptıkları çalışmada, Universiti Malaya, Universiti Kebangsaan Malaysia ve Universiti Putra Malaysia dahil olmak üzere üç Malezya üniversitesinde, kampüs içerisinde bulunan açık alan rekreatif alanları, kampüs rekreasyonu katılımcılarının sosyal etkileşimini artırarak akademik gelişim sağlamaları açısından önemli olduğunu tespit etmişlerdir (Salih ve ark., 2021).

Castellitto ve Fitzgerald'ın 2020'de yaptıkları çalışmada, Amerika Rutgers Üniversitesi Cook Kampüsü öğrencilerin birbirinden farklı fiziksel aktivite ve rekreasyon bakış açıları olduğunu ve kampüs ortamının öğrencilerin seçimlerini etkilediğini tespit etmişlerdir (Castellitto ve Fitzgerald, 2020).

Şenyiğit ve Vural'ın 2021'de yaptıkları çalışmalarında, Bingöl Üniversitesi'nde öğrencilerin açık ve kapalı alan rekreasyon etkinliklerine katılımı için bazı mekanların bulunduğunu ancak bu mekanların öğrencilerin ihtiyaçlarını tam olarak karşılayacak kapasitede olmadığını belirtmişlerdir (Şenyiğit ve Vural, 2021).

Uyaniker ve arkadaşlarının 2024'te yaptıkları çalışmalarında, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Kötekli kampüsünde, sportif rekreasyon alanları erişilebilir olmasına rağmen donanım eksikliği ve boş kalma sorunu yaşadığını, ilgi çekici aktivitelerin eksikliği nedeniyle kampüsü serbest zamanlarını değerlendirmek için tercih etmedikleri, kampüs rekreasyon

alanlarının iyileştirilmesi ve öğrenci ihtiyaçlarına uygun aktivitelerin artırılması gerektiğini sonucuna ulaşmışlardır (Uyaniker ve ark., 2024).

3. YÖNTEM

Çalışmamız, kampüs ile rekreasyon uygulamalarının ilişkisinden yola çıkılarak hazırlanmıştır. İlk olarak rekreasyon, kampüs rekreasyon, rekreasyon uygulamaları kavramları belirlenmiştir. Belirlenen bu kavramlarla ilgili, son 5 yıllık çalışmalar incelenerek bazıları esas alınmıştır. Ulaşılan kaynaklar incelenerek çalışma tamamlanmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME, SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, üniversite kampüslerindeki rekreasyonel faaliyetlerin öğrencilerin fiziksel sosyal ve psikolojik refahı üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu, kampüs rekreasyonu aktivitelerine katılanların liderlik becerilerinin geliştiği ancak tesis yetersizliği etkinlik çeşitliliğinin az olması, finansal kısıtlamalar ve kurumsal farkındalık eksikliği gibi engellerin katılımı sınırladığı görülmüştür. Özellikle kadınlar, uluslararası öğrenciler ve özel gereksinimli bireylerin bu engelleri daha yoğun deneyimlediği, kampüs rekreasyon programlarının etkin planlanması kültür-sanat etkinlikleri, festivaller ve sosyal etkileşimi artıran faaliyetlerin kampüs rekreasyon uygulamalarına katılımı teşvik ettiği belirlenmiştir. Açık ve kapalı alanların iyileştirilmesinin uzmanlar tarafından organize edilen etkinliklerin artırılmasının ve öğrenci ihtiyaçlarına uygun programların geliştirilmesinin rekreasyonel katılımı artırdığı, ayrıca üniversite yönetimlerinin engelleri azaltacak stratejiler geliştirmesi ve rekreasyonel faaliyetleri desteklemesinin önemi vurgulanmaktadır.

Öneriler

- Üniversite kampüslerindeki rekreasyonel tesislerin sayısı ve kalitesi artırılmalı, özellikle açık ve kapalı alanların erişilebilirliği ve donanımı geliştirilerek öğrencilerin kullanımına sunulmalıdır.
- Kültür-sanat etkinlikleri, festivaller, spor turnuvaları ve sosyal etkileşimi artıran faaliyetler gibi çeşitli rekreasyonel etkinlikler düzenlenmeli, öğrencilerin ilgisini çekecek ve katılımı teşvik edecek programlar oluşturulmalıdır.
- Özellikle kadınlar, uluslararası öğrenciler ve özel gereksinimli bireylerin karşılaştığı engelleri azaltmak için finansal destekler, burslar, danışmanlık hizmetleri ve farkındalık kampanyaları gibi stratejiler uygulanmalıdır.

- Rekreasyonel faaliyetlerin planlanması ve uygulanmasında alanında uzman kişilerden destek alınmalı, etkinliklerin kalitesi ve katılımcı memnuniyeti artırılmalıdır.
- Öğrencilerin beklentileri ve ihtiyaçları doğrultusunda anketler veya odak grup çalışmaları yapılarak, kampüs rekreasyon programları öğrenci merkezli bir yaklaşımla yeniden şekillendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- [1] Sevil T. (2012). "Boş zaman ve rekreasyon: kavram ve özellikler. Boş Zaman ve Rekreasyon Yönetimi İçinde. Ed: Serdar Kocaekşi. (2):26.
- [2] Zorba, E. ve Yermakhanov, B. (2022). Rekreasyonda yaşam kalitesi ve fiziksel aktivitenin yeri ve önemi. Uluslararası Güncel Eğitim Araştırmaları Dergisi, 8 (1),182,197.
- [3] Tamer K. (1998). Sportif rekreasyon etkinliklerine liderlik eden antrenörlerin lider davranış boyutları. *Gazi Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.*
- [4] Kesim Ü. (2006) Sağlıklı kentler sempozyumu sonuç raporu. 27 Nisan Eskişehir, 2006.
- [5] Altıntaş, V. (2015). Türkiye’de Üniversitelerin Bölgesel ve Yerel Gelişmeye Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türkiye.
- [6] Erçevik, B., & Önal, F. (2011). Üniversite Kampüs Sistemlerinde Sosyal Mekan Kullanımları. *Megaron*, 6(3), 151-161.
- [7] Balcı, V. (2003). Investigation of university students' participation in leisure activities in Ankara. *Milli Eğitim Dergisi*, 158.
- [8] Ertekin, M., ve Çorbacı, Ö.L., (2010). Üniversite Kampüslerinde Peyzaj Tasarımı (Karabük Üniversitesi Peyzaj Projesi Örneği), *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi* 2010, 10(1):55-67, Kastamonu.
- [9] Dawer PW ve Pangraz RP, (1975). İlkokul Çocukları İçin Dinamik Fizik Eğitimi. 4. Baskı, Washington, ABD.
- [10] Önder, S. (2003). Selçuk Üniversitesi Öğrencilerinin Rekreasyonel Eğilim ve Taleplerinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma, *S.Ü. Ziraat Fakültesi Dergisi* 17 (32):2003, 31-38, Konya.
- [11] Hardin S E, (2015). Leadership assessment in collegiate recreation and athletics. *New directions for student leadership*, 147, 99-108.

- [12] Zengin E, Sertbaş K, Kolayış H, (2006). Kocaeli üniversitesi beden eğitimi ve spor yüksekokulu öğrencilerinin boş zaman profilleri ve raket sporlarına gösterdikleri ilgi düzeylerinin araştırılması. *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri*, 1(1), 17–28.
- [13] MUNDAY J. (1998). *Leisure Education Theory and Practice*. Second Edition, Sagamore Publishing Campaign, USA.
- [14] Kesim, Ü. (2008). Spor Bilimlerinde Güncel Yaklaşımlar. *İT Ü Beden Eğitimi. İT Ü Rektörlüğü Yayın*, (1651), 33-40.
- [15] Bell, M. ve Patton, J. (2009). Açık hava rekreasyonel spor tesisleri için standartlar. NIRSA'da (Ed.), *Kampüs rekreasyonel spor tesisleri: Planlama, tasarım ve inşaat yönergeleri*(s. 115). United States of America, Thomson-Shore, Inc.
- [16] Mittelstaedt R, Robertson B, Russell K, Byl J, Temple J, Ogilvie L. (2006). Unique groups. Human Kinetics, editor. *Introduction to recreation and leisure*. 1st Ed., Champaign, United States of America, Sheridan Books, 198-201.
- [17] Kara E, (2021). Üniversite öğrencilerinin rekreasyonel eğilimleri ve rekreasyonel etkinliklere katılımına engel olan faktörler. Yüksek Lisans Tezi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Aydın.
- [18] Sevic M, Eskiler E, (2020). Campus recreation: investigating the relationship between leisure constraints and involvement. *International Journal of Recreation and Sport Science*, 4(1), 65–75.
- [19] Yılmaz, O. (2024). Kampüs rekreasyonu engelleri, engellerle baş etme stratejisi, katılım ve algılanan özgürlük arasındaki ilişki, Doktora tezi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi. Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- [20] Arıcı, M. (2022). Spor Eğitimi Veren Yükseköğretim Kurumlarında Görevli Akademisyenlerin Kampüs Rekreasyonu Hakkındaki Görüşleri: Nitel Bir Çalışma. T.C. Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Rekreasyon Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Konya.
- [21] Newsome, A. M., Garcia, J. M., & Dedrick, R. F. (2024). Initial Development and Validation of the Campus Recreation Constraints and Negotiations Questionnaire. *Recreational Sports Journal*, 48(1), 14-26.
<https://doi.org/10.1177/15588661231219085>
- [22] Gürkan, R. K., Çıplak, S., Aydoğanoglu, Ö., & Mazılıgüney, R. (2024). “Hayalimdeki Kampüs!”: Özel Gereksinimli Üniversite Öğrencilerinin Kampüs İçi Serbest Zaman Aktivitelerine Katılımlarının Sosyo-Ekolojik Modele Göre İncelenmesi. *Sportive*, 7(2), 1-22.
- [23] Yıldız, T., Yumuk, E.D., Güngörmüş, H.A., & Sarı, A.E. (2024). Gencim, Özgürüm, Mutluyum! Genç Ofis Katılımcılarında Algılanan Özgürlük ve Mutluluk İlişkisi.

Presented at the 5th International Recreation and Sports Management Congress 16 th – 19 th May, 2024, Antalya.

- [24] Beşikçi, T. (2020). *Üniversite kampüslerinde rekreasyon uygulamalarının serbest zaman engelleri, kolaylaştırıcıları ve doyumunu üzerine etkileri*, Doktora tezi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- [25] Çöpür, H. (2020). *Üniversite öğrencilerinde depresyon ve boş zamanın anlamı ilişkisinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
- [26] Twilley, D., Morris, L., Hunter Holland, W., & Holland, K. K. (2022). An Examination of DRAMMA Model Outcomes for Campus Recreation Users. *Recreational Sports Journal*, 46(1), 64-77.
- [27] Peker, H., Teke, C., Çakar, B., Kabadayı, Y., & Caner, N. (2023). Fiziksel aktiviteden keyif alma, tekrar katılma niyeti ve mutluluk arasındaki ilişki: Kampüs rekreasyonuna katılan üniversite öğrencileri örneği. *International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES)*, 9(2), 206. <https://doi.org/10.61087/IntJCES.2023.8>
- [28] Arıcı, M. (2022). *Spor eğitimi veren yükseköğretim kurumlarında görevli akademisyenlerin kampüs rekreasyonu hakkındaki görüşleri: Nitel bir çalışma*, Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Konya.
- [29] Selvaratnam V, (2020). How awareness, motivations, constraints, and organizational facilitators influence participation in campus recreation. Master Thesis, University of Waterloo Recreation and Leisure Studies, Canada.
- [30] Salih S A, Ismail S, Ismail N A, (2021). Nearby pockets for promoting students ' social interaction on malaysian campus ground. *International Journal of Interdisciplinary and Strategic Studies*, 2(2).
- [31] Castellitto K, Fitzgerald N, (2020). An assessment of the food and physical activity environment on a university campus. *Aresty Rutgers Undergraduate Research Journal*, 1(1), 1–14.
- [32] Şenyiğit Doğan, S., & Vural, H. (2021). Bingöl Üniversitesi öğrencilerinin rekreasyonel eğilim ve taleplerinin değerlendirilmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 8(1), 154–164.
- [33] Uluğ Uyaniker, S. S., Büyükdış, K., & Özkan, M. (2024). Üniversite öğrencilerinin serbest zaman fiziksel aktivite kısıtlayıcıları ile rekreasyon tercihlerinin belirlenmesi: M.S.K.Ü. örneği [Konferans sunumu]. 6. International Mediterranean Congress, Roma, İtalya.

SINIF ÖĞRETMENLERİ ZÜMRE ÖĞRETMENLER KURULU TOPLANTILARI İŞLEYİŞ ÖLÇEĞİ GÜVENİLİRLİK VE GEÇERLİK ÇALIŞMASI

Bilal KÜRÜM

Milli Eğitim Bakanlığı, egitmen12@hotmail.com – 0009-0003-3412-436X

Prof. Dr. Mehmet Kaan DEMİR

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, mkdemir@gmail.com – 0000-0001-8797-0410

ÖZET

Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurulları ve Zümreleri Yönergesi eğitim kurumu sınıf/alan zümreleri bölümünde alınması gereken kararlar 27 madde ile belirlenmiş olup bu maddeler ve bu maddelerde belirtilen benzeri konuların gündeme alınarak görüşülmesi kararlaştırılmıştır. Bu araştırmanın amacı yönergede belirtilen maddelerden yararlanılarak Likert tipi bir işleyiş ölçeği geliştirmektir. Zümre toplantıları sırasında öğretmenler, yıl boyunca gerçekleştirilecek eğitim faaliyetlerini planlar; müfredatın uygulanması ile ilgili kararlar alır. Ayrıca, öğrenci başarısını desteklemek amacıyla proje çalışmaları, eleştirel düşünme, problem çözme becerileri ve sosyal sorumluluk programları gibi çeşitli eğitim yöntemleri ve planları geliştirirler. Araştırmacılar tarafından yönergede belirtilen 27 maddeden yararlanılarak 42 maddelik madde havuzu oluşturulmuştur. Maddeler alanında uzman akademisyenler tarafından değerlendirildikten sonra, yakın anlamlı ve birbiri ile uyumsuzluğu tespit edilen 12 madde çıkarılarak diğer maddelerde de gerekli düzenlemeler yapılarak 30 madde ile pilot uygulama yapılmasına karar verilmiştir. Araştırma iki farklı çalışma grubu üzerinden yürütülmüştür. Açımlayıcı Faktör Analizi için, Millî Eğitim Bakanlığı Bergama İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı okullarda görev yapan 160, Doğrulayıcı Faktör Analizi için 269 sınıf öğretmeninden veri toplanmıştır. Analizler sonucu 23 maddelik bir işleyiş ölçeği geliştirilmiştir. Üç faktörden oluşan ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı 0.945'tir. Elde edilen veriler Sınıf Öğretmenleri Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantıları İşleyiş Ölçeği'nin güvenilirliğinin ve maddeler arası tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İşleyiş Ölçeği, Sınıf Öğretmeni, Zümre

¹ Bu çalışma ikinci yazar danışmanlığında birinci yazar tarafından yürütülen tez çalışması kapsamında hazırlanmıştır.

1. GİRİŞ

Öğretmenlik, eğitim ve öğretim ile bu alanla ilgili yönetim sorumluluklarını üstlenen özel bir uzmanlık mesleğidir. Öğretmenler, bu görevlerini Türk Millî Eğitiminin amaçları ve temel ilkeleri ile öğretmenlik mesleğinin etik kurallarına uygun bir şekilde yerine getirmekle sorumludurlar (MEB, 2022).

Kaliteli eğitim çeşitli bileşenlerden oluşur ve bu bileşenler arasında öğretmenler, öncü unsurlar olarak ön plana çıkar. Öğretmenlik, bir ulusun geleceğini şekillendirme yükümlülüğü açısından kritik bir alandır. Ulusal eğitim hedeflerine ulaşılmasında öğretmenlerin rolü son derece önemlidir. Geleneksel olarak bilgiyi aktaran ana kaynak olarak değerlendirilen öğretmenler, modern eğitim sisteminde öğrencilere öğrenme süreçlerini yönetmeyi öğretene bir konuma gelmişlerdir. Eğitim ortamlarında öğretmenlerin rolleri sürekli değişmekte ve bu değişim giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Kavas ve Bugay, 2009).

İlköğretimin temel amacı, millî eğitimin genel hedefleri ve ilkeleri doğrultusunda her Türk çocuğuna iyi bir vatandaş olabilmesi için gerekli olan temel bilgi, beceri, tutum ve alışkanlıkları kazandırmaktır. Aynı zamanda, çocukların ilgi, yetenek ve becerileri doğrultusunda gelişimlerini destekleyerek onları hayata ve ileri öğrenim aşamasına hazırlamayı hedefler. İlköğretim, bireylerin yaşadıkları toplumun sorunlarını anlamalarına, çevrelerini tanımalarına ve yurttaşlık haklarını kullanabilmelerine yönelik gerekli bilgileri edinmelerini ve yaşamları için hayati yetenekleri kazanmalarını sağlamak amacıyla sunulan bir eğitim biçimi olarak da tanımlanabilir (Özpınar, 2008). Bu durum sınıf öğretmenlerinin çocukların sosyal ve duygusal gelişimlerinde önemli bir rol oynamasına neden olur.

Öğretmenler, dersleri belirlenen kazanımlar doğrultusunda etkili yöntem ve teknikler geliştirerek işlemektedirler. Aynı sınıfa ders veren öğretmenler, ortak hedefler doğrultusunda bir araya gelerek, derslerin işlenişinde kullanılacak en uygun yöntem ve teknikleri belirler. Bu durum iş birliği ve güçlü bir takım ruhunu oluşturur. Etkili bir iş birliği, takımın karşılaştığı zorlukları aşma yeteneğini artırırken, aynı zamanda hedeflere ulaşma sürecini de önemli ölçüde hızlandırır. Özellikle eğitim kurumlarında, iş birliği ve takım çalışması, zümre öğretmenler kurulu toplantıları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu toplantılar, öğretmenlerin bir araya gelerek eğitim ve öğretim süreçleri için ortak bir yol haritası oluşturmalarına imkân tanır. Eğitim uygulamaları gözden geçirilir, potansiyel sorunlar tespit edilir ve bu sorunlara yönelik çözüm önerileri üzerinde durulur.

Eğitim ve öğretimin il genelinde planlanması, koordinasyonun sağlanması, eğitim kalitesinin artırılması ve eğitimle ilgili öneri ve görüşlerin geliştirilmesi amacıyla zümreler oluşturulmaktadır. Bu zümreler, okul öncesi eğitim kurumları, ilkokullar, ortaokullar, ortaöğretim kurumları ve yaygın eğitim kurumlarında faaliyet göstermektedir. İlkokullarda ise

birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıf öğretmenlerinin yanı sıra birleştirilmiş sınıflar ve özel eğitim zümreleri de düzenlenmektedir (MEB, 2017).

Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurulları ve Zümreleri Yönergesi 25.08.2017 tarihinde 12827610 sayılı makam onayı ile yürürlüğe girmiştir. Yönergenin 12. Maddesinin 8 numaralı alt bendinde eğitim kurumu sınıf/alan zümrelerinde görüşülmesi, değerlendirilmesi ve karar alınması için 14 madde belirlenmiştir. Ayrıca bu maddelere benzer konuların da görüşülmesi yönerge ile belirlenmiştir. 27.08.2019 tarih ve 15362682 sayılı makam onayı ile madde sayısı 15'e çıkarılmıştır. 02.01.2024 tarih ve 93432701 sayılı makam onayı ile 12 yeni madde eklenerek, mevcut 15 maddeden 8 tanesine ekleme ve çıkarmalar yapılarak 27 madde olarak güncellenmiştir. Bu araştırmanın amacı, sınıf öğretmenlerinin zümre öğretmenler kurulu toplantılarına yönelik geçerli ve güvenilir bir işleyiş ölçeği geliştirmektir. Literatür incelendiğinde bu konuda bazı değerli çalışmalar (Demirtaş vd., 2008; Gökyer, 2011; Albez vd., 2014;) bulunurken araştırmanın amacı ile doğrudan ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu kapsamda geliştirilen güncel işleyiş ölçeği eğitim sürecinin kalitesini artırmak ve öğretmenler arasındaki iş birliğini güçlendirmek açısından önemli bir avantaj sunmaktadır. Bu tür bir ölçme aracı, zümre toplantılarının mevcut durumuyla ilgili somut veriler sağlayarak eğitim yöneticileri ve politika yapıcıların toplantıların daha verimli hale getirilmesi için bilgi edinmelerine yardımcı olacaktır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Modeli

Araştırma, nicel bir yaklaşım benimseyerek betimsel tarama modeline uygun şekilde hazırlanmıştır. Betimsel yöntem, olayların, nesnelerin, varlıkların, kurumların, grupların ve çeşitli alanların ne olduğunu açıklamaya çalışır. Tarama modeli ise geçmişte ya da hâlâ var olan bir durumu, olduğu gibi tasvir etmeyi hedefleyen bir araştırma biçimidir. Araştırmaya dahil edilen olay, birey veya nesne, kendi bağlamında tanımlanır. Burada önemli olan, bilinen ve mevcut olan olay, birey veya nesnenin dikkatli bir şekilde gözlemlenmesi ve belgelenmesidir (Karasar, 2023). Betimsel tarama, geniş gruplar üzerinde gerçekleştirilen ve gruptaki bireylerin bir olgu veya olay hakkında görüşlerinin ve tutumlarının toplandığı, aynı zamanda bu olgu ve olayların betimlenmeye çalışıldığı araştırmalardır (Karakaya, 2009).

2.2. Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2023-2024 eğitim-öğretimde İzmir İlinin Bergama İlçesinde görev yapan 269 sınıf öğretmeni oluşturmaktadır. Bu evrenin tamamı araştırmaya dâhil edilmiştir. Bu kapsamda 269 sınıf öğretmenine ulaşılmıştır. Bu nedenle örnekleme seçimine gidilmemiştir. Geliştirilen ölçeklerin uygulandığı çalışma grubunun detaylı özellikleri aşağıda demografik özellikler tablosunda verilmiştir.

Çizelge 1
Demografik Bulgular

Değişken	Grup	N	%
Cinsiyet	Kadın	179	66,54
	Erkek	90	33,46
Eğitim Durumu	Ön Lisans	29	10,78
	Lisans	217	80,67
	Yüksek Lisans	23	8,55
Kıdem Yılı	0-5 yıl	19	7,06
	6-10 yıl	18	6,69
	11-15 yıl	33	12,27
	16-20 yıl	63	23,42
	21-25 yıl	50	18,59
	25 yıl üzeri	86	31,97
Sınıf Düzeyi	1. sınıf	78	29,00
	2. sınıf	65	24,16
	3. sınıf	62	23,05
	4. sınıf	64	23,79
Sınıf Mevcudu	0-25 kişi	177	65,80
	26 kişi üzeri	92	34,20
Yerleşim Yeri	İlçe merkezi	197	73,23
	Köy	72	26,77
Toplam		269	100,00

2.3. Ölçek Geliştirme Süreci

Ölçekler hazırlanırken “ne ölçülmek istendiği” açıkça belirtilmiştir. İkinci aşamada madde havuzu oluşturulmuştur. Üçüncü aşamada ölçme aracının 5’li Likert formatının uygulanmasına karar verilmiştir. Sırasıyla maddelerin uzmanlar tarafından gözden geçirilmiş, benzer grup ile pilot uygulama yapılmış, madde geçerliğinin sağlanmış, ölçekler faktör analizi için uygulanmış, maddelerin değerlendirilmesi, ölçeğin son hali örneklem grubuna uygulanmıştır (DeVellis, 2003).

Bu süreçte araştırmacılar tarafından bu maddeler ölçek sorusuna çevrilmiştir. Bu maddelerden yararlanılarak 42 maddelik madde havuzu oluşturulmuştur. Maddeler alanında uzman 3 akademisyen, 3 sınıf öğretmeni ve 1 Türkçe Öğretmeni tarafından değerlendirildikten sonra, yakın anlamlı ve birbiri ile uyumsuzluğu tespit edilen 12 madde çıkarılarak diğer maddelerde de gerekli düzenlemeler yapılarak 30 madde ile pilot uygulama yapılmasına karar verilmiştir. Pilot uygulamada maddelerin anlaşılabilirliği için örneklem grubuna benzer iki okuldan 30 öğretmene maddeler okutulmuş ve maddelerinin dil ve anlam yönünden ne düzeyde anlaşılır olduğu belirlenmiştir. Ölçeğin güvenilirlik ve açımlayıcı faktör analizi için 160 sınıf öğretmenine uygulanmıştır. SPSS25 programı ile gerekli analizler yapılmıştır. Daha sonra

ölçeğin nihai hali örneklem grubuna uygulanmış olup JASP programı ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Açımlayıcı Faktör Analizi için, Millî Eğitim Bakanlığı Bergama İlçe Milli Eğitim Müdürlüğüne bağlı devlet ve özel okullarda görev yapan 160, Doğrulayıcı Faktör Analizi için 269 sınıf öğretmeninden veri toplanmıştır. Ölçek geliştirilirken madde havuzu oluşturulmuş, uzman incelemelerinden sonra madde sayısı belirlenmiş, pilot uygulama yapılmış, faktör analizi için yeterli sayıda sınıf öğretmenine uygulanmış, analizlerden sonra ölçeğin nihai hali doğrulayıcı faktör analizi için yeterli sayıda sınıf öğretmenine uygulanmıştır. Veriler toplandıktan sonra verilerin açımlayıcı faktör analizini (AFA) yapabilmek için Kaiser- Meyer- Olkin (KMO) değeri ile Barlett Küresellik Testi yapılmıştır. Yapılan sonuçlar doğrultusunda verilerin açımlayıcı faktör analizine (AFA) uygunluğu tespit edilmiştir. AFA ölçekteki maddelerin ölçülmesi gereken yapı ile ilişkisini ortaya koyan bir analiz yöntemidir (Yaratan, 2017). Yapılan analizlerden sonra 7 madde ölçekten çıkarılmış, 23 madde ve 3 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır. Ölçeğin nihai hali örneklem grubuna uygulandıktan sonra doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. Veriler SPSS 25 ve JASP programları kullanılarak analiz edilmiştir. Veriler analiz edildiğinde, ölçeğin iç tutarlılığı yüksek bulunmuştur (Cronbach Alfa = 0,945). Bu durum, ölçeğin güvenilirliğinin oldukça iyi olduğunu ve tutarlı sonuçlar verdiğini göstermektedir. Yapılan normallik analizinde ölçek ve alt boyut puanlarının çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında olduğu için verilerin normal dağıldığı varsayılmıştır. Ölçek “Hiçbir Zaman”, “Çok Nadiren”, “Bazen”, “Çoğu Zaman” ve “Her Zaman” şeklinde 5’li likert seçeneklerden oluşmaktadır.

3. SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Açımlayıcı Faktör Analizi

Açımlayıcı faktör analizi, çok değişkenli istatistiksel bir yöntem olup, büyük veri setlerindeki değişkenler arasındaki ilişkileri anlamak ve ortak faktörleri ortaya çıkarmak amacıyla kullanılmaktadır (Lamm, vd., 2020). Verilerin, açımlayıcı faktör analizine uygunluğunu test etmek amacıyla öncelikle KMO ve Barlett testleri uygulanmıştır. KMO ve Barlett testleri sonuçları aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Çizelge 2
KMO ve barlett testleri sonuçları

KMO Değeri		0,936
Bartlett's Testi	Ki Kare	5444,211
	sd	435
	p	0,000

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı 0,936 olarak hesaplanmıştır. Eğer değer 0,7'den fazla ise, bu örneklemin yeterliliğinin iyi olduğunu, 0,8'den yüksek bir değer ise, örneklemin

yeterliliğinin çok iyi olduğunu gösterir (Çokluk vd., 2010). Faktör analizi için varimax dik döndürme süreci uygulanmıştır. Söz konusu faktör analizi sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Çizelge 3

Faktör analizi sonuçları: özdeğerler ve açıklanan varyans oranları

Faktörler	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans
1	8,335	27,783	27,783
2	5,168	17,228	45,011
3	3,990	13,300	58,312

İlk faktör, 8,335 özdeğerine sahip olup, değişkenlerin varyansının %27,783'ünü açıklamaktadır. Bu, Faktör 1'in verideki en baskın faktör olduğunu ve diğer faktörlere göre daha fazla bilgi taşıdığını gösterir. İkinci faktör, 5,168 özdeğeri ile değişkenlerin varyansının %17,228'ini açıklamaktadır. Faktör 1 ile, toplam varyansın %45,011'ini açıklamaktadırlar. Bu, iki faktörün birlikte veri setindeki varyansın neredeyse yarısını açıkladığını gösterir. Üçüncü faktör ise, 3,990 özdeğeri ile değişkenlerin varyansının %13,300'ünü açıklamaktadır. İlk üç faktör birlikte, veri setindeki varyansın %58,312'sini açıklamaktadır. Bu durumda elde edilen faktör maddeleri ve bunların grupları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Çizelge 4

Faktör maddeleri ve faktör grupları

No	İfade	1	2	3
1	Zümre öğretmenler kurulu toplantılarında müfredatın belirlediği konu ve kazanım ağırlıkları dikkate alınarak uygulanması kararlaştırılmaktadır.			0,722
2	Zümre öğretmenler kurulu toplantılarında öğretim programını uygularken çevrenin sosyo-kültürel özellikleri dikkate alınmaktadır.			0,762
3	Zümre öğretmenler kurulu toplantılarında Atatürkçülük konularının daha etkili nasıl işlenebileceği üzerine düzenli olarak fikir alışverişinde bulunmaktadır.			0,744
4	Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının (BEP) uygulanması sırasında öğrencilerin ilerlemesini sağlamak için etkili yöntemler belirlenmektedir.			0,672
5	Zümre öğretmenleri arasında her eğitim öğretim yılında en az bir kez ders ziyareti yapıp derslerin işlenişine yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır.		0,657	
6	Okulumuzun bilim ve teknoloji alanındaki imkanlarını öğretim programlarına entegre etme konusunda kararlar alınmaktadır.		0,516	0,483
7	Bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerin derslere yansıtılabilmesi için gerekli değerlendirmeler yapılmaktadır.		0,487	0,515
8	Öğrencilerin bilim ve teknoloji konusundaki merakını artırmak için çeşitli etkinlikler düzenlenmesi kararlaştırılmaktadır.		0,645	
9	Okulumuzda bilim ve teknoloji konusunda uzman öğretmenler veya danışmanlar tarafından destek almak için eğitimler kararlaştırılmaktadır.		0,784	

10	Okulumuzda girişimciliğe dair etkinlikler düzenlenmesi	0,634		
11	Öğretim materyallerini kullanarak farklı öğrenme stillerine uygun etkinlikler kararlaştırılmaktadır.	0,400	0,402	0,482
12	Okulun ortak kullanım alanlarının etkin kullanımına yönelik planlamalar yapılmaktadır.	0,456	0,424	
13	Ortak sınıf gezisi planlanmaktadır.	0,376	0,408	
14	Derslerin konu ve kazanım uygunluğuna göre okul dışı öğrenme ortamlarının kullanılmasına yönelik planlamalar yapılmaktadır.		0,610	
15	Öğrenci başarısının değerlendirilmesine dair ortak yöntemler belirlenmektedir.	0,596		
16	Öğrencinin akademik yeterliklerinin gelişebilmesi için ortak etkinlikler planlanmaktadır.	0,653		
17	Ulusal ve uluslararası yarışmalara hazırlık süreci ile ilgili planlamalar yapılmaktadır.		0,629	
18	Yıl içinde yapılacak olan yarışmalara katılacak öğrenciler belirlenmektedir.	0,438	0,548	
19	İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili tedbirler değerlendirilmektedir.	0,574		
20	Proje konuları, performans çalışmaları belirlenmekte, planlanmakta ve bunların ölçme, değerlendirilmesine yönelik ölçekler hazırlanmaktadır.	0,609		
21	Öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünceleri için gerekli öğretim yöntemleri belirlenmektedir.	0,685		
22	Öğrencilerin karar verme ve problem çözme becerilerini geliştirmek için gerekli planlamalar yapılmaktadır.	0,765		
23	Milli, manevi ve ahlaki değerlerin örtük öğrenme yolu ile kazandırılması için gerekli ortamların oluşturulması planlanmaktadır.	0,757		
24	Önleme, müdahale ve yönlendirme komisyonunda yürütülecek çalışmalar planlanmaktadır.	0,652		
25	Öğrenme alanı, konu, kazanım ve öğrenme hedefleri disiplinler arası yaklaşımla ele alınarak, ortak çalışma takvimi doğrultusunda uygulanmaktadır.	0,700		
26	Öğrencilerin çoklu okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine yönelik planlamalar yapılmaktadır.	0,678		
27	Sosyal sorumluluk programı kapsamında ders bazında yürütülebilecek faaliyetler planlanmaktadır.	0,665		
28	Eğitim öğretim yılı boyunca yürütülecek faaliyetlerde kullanılacak araç, gereç ve mali kaynaklar belirlenmektedir.	0,738		
29	Öğrencilerin bireysel ve grupta yapılan etkinliklere katılım gözlem formları, oyun temelli değerlendirmeler kapsamında ders yılı süresince yapılacak çalışmalar planlanmaktadır.	0,764		
30	Öğrencilerin verilen görevleri yerine getirme amaçlı ölçme araçları ile takip edilmesi kapsamında ders yılı süresince yapılacak çalışmalar planlanmaktadır.	0,786		

Tablo, faktör yüklerini ve her bir ifadenin altı farklı faktörle olan ilişkisini göstermektedir. Faktör analizine göre 3 faktör grubu görülmektedir.

Faktör analizi sonuçları incelendiğinde 6, 7, 9, 11, 12, 13 ve 18. ifadelerin birden çok faktöre yakın yükler gösterdiği görülmüştür. Bu ifadeler taslak ölçekten çıkarılmış ve faktör analizi tekrarlanmıştır.

Çizelge 5

Tekrarlanan KMO ve barlett testleri sonuçları

KMO		0,938
Barlett Testi	Ki-Kare	4035,152
	sd	253
	p	,000*

Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı 0,938 olarak hesaplanmıştır. Burada elde edilen düşük p değeri ($< 0,001$), ölçme aracındaki değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ve faktör analizinin geçerli olduğunu göstermektedir. Faktör analizi için varimax dik döndürme süreci uygulanmıştır. Söz konusu faktör analizi sonuçları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Çizelge 6

Tekrarlanan faktör analizi sonuçları: özdeğerler ve açıklanan varyans oranları

Faktörler	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Toplam Varyans
1	7,566	32,895	32,895
2	3,599	15,646	48,541
3	3,072	13,358	61,899

İlk faktör, 7,566 özdeğerine sahip olup, değişkenlerin varyansının %32,895'ini açıklamaktadır. Bu, Faktör 1'in verideki en baskın faktör olduğunu ve diğer faktörlere göre daha fazla bilgi taşıdığını gösterir. İkinci faktör, 3,599 özdeğeri ile değişkenlerin varyansının %15,646'sını açıklamaktadır. Faktör 1 ile, toplam varyansın %48,541'ini açıklamaktadırlar. Üçüncü faktör ise, 3,072 özdeğeri ile değişkenlerin varyansının %13,358'ini açıklamaktadır. İlk üç faktör birlikte, veri setindeki varyansın %61,899'unu açıklamaktadır. Bu durumda elde edilen faktör maddeleri ve bunların grupları aşağıdaki tabloda sunulmuştur.

Çizelge 7

Tekrarlanan analiz için faktör maddeleri ve faktör grupları

No	İfade	1	2	3
1	Zümre öğretmenler kurulu toplantılarında müfredatın belirlediği konu ve kazanım ağırlıkları dikkate alınarak uygulanması kararlaştırılmaktadır.			0,722
	Zümre öğretmenler kurulu toplantılarında öğretim programını uygularken çevrenin sosyo-kültürel özellikleri dikkate alınmaktadır.			0,762
2				0,744
3	Zümre öğretmenler kurulu toplantılarında Atatürkçülük konularının daha etkili nasıl işlenebileceği üzerine düzenli olarak fikir alışverişinde bulunmaktadır.			

	Bireyselleştirilmiş Eğitim Programları'nının (BEP) uygulanması sırasında öğrencilerin ilerlemesini sağlamak için etkili yöntemler belirlenmektedir.	0,672
4	Zümre öğretmenleri arasında her eğitim öğretim yılında en az bir kez ders ziyareti yapıp derslerin işlenişine yönelik değerlendirmeler yapılmaktadır.	0,657
5	Öğrencilerin bilim ve teknoloji konusundaki merakını artırmak için çeşitli etkinlikler düzenlenmesi kararlaştırılmaktadır.	0,645
8	Okulumuzda girişimciliğe dair etkinlikler düzenlenmesi kararlaştırılmaktadır.	0,634
10	Derslerin konu ve kazanım uygunluğuna göre okul dışı öğrenme ortamlarının kullanılmasına yönelik planlamalar yapılmaktadır.	0,610
14	Öğrenci başarısının değerlendirilmesine dair ortak yöntemler belirlenmektedir.	0,596
15	Öğrencinin akademik yeterliklerinin gelişebilmesi için ortak etkinlikler planlanmaktadır.	0,653
16	Ulusal ve uluslararası yarışmalara hazırlık süreci ile ilgili planlamalar yapılmaktadır.	0,629
17	İş sağlığı ve güvenliği ile ilgili tedbirler değerlendirilmektedir.	0,574
19	Proje konuları, performans çalışmaları belirlenmekte, planlanmakta ve bunların ölçme, değerlendirilmesine yönelik ölçekler hazırlanmaktadır.	0,609
20	Öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünceleri için gerekli öğretim yöntemleri belirlenmektedir.	0,685
21	Öğrencilerin karar verme ve problem çözme becerilerini geliştirmek için gerekli planlamalar yapılmaktadır.	0,765
22	Milli, manevi ve ahlaki değerlerin örtük öğrenme yolu ile kazandırılması için gerekli ortamların oluşturulması planlanmaktadır.	0,757
23	Önleme, müdahale ve yönlendirme komisyonunda yürütülecek çalışmalar planlanmaktadır.	0,652
24	Öğrenme alanı, konu, kazanım ve öğrenme hedefleri disiplinler arası yaklaşımla ele alınarak, ortak çalışma takvimi doğrultusunda uygulanmaktadır.	0,700
25	Öğrencilerin çoklu okuryazarlık becerilerinin geliştirilmesine yönelik planlamalar yapılmaktadır.	0,678
26	Sosyal sorumluluk programı kapsamında ders bazında yürütülebilecek faaliyetler planlanmaktadır.	0,665
27	Eğitim öğretim yılı boyunca yürütülecek faaliyetlerde kullanılacak araç, gereç ve mali kaynaklar belirlenmektedir.	0,738
28	Öğrencilerin bireysel ve grupta yapılan etkinliklere katılım gözlem formları, oyun temelli değerlendirmeler kapsamında ders yılı süresince yapılacak çalışmalar planlanmaktadır.	0,764
29	Öğrencilerin verilen görevleri yerine getirme amaçlı ölçme araçları ile takip edilmesi kapsamında ders yılı süresince yapılacak çalışmalar planlanmaktadır.	0,786
30		

Açımlayıcı faktör analizi sonrasında 3 faktörlü bir yapı ortaya çıkmıştır.

İlk faktör, 1, 2, 3 ve 4 numaralı ifadelerden oluşmaktadır. Bu faktör, eğitimde müfredatın uygulanması ve eğitim programlarının planlanması ile ilgili konuları kapsamaktadır. Eğitim

programlarının sosyo-kültürel özelliklere uyarlanması, Atatürkçülük konularının etkin işlenmesi ve bireyselleştirilmiş eğitim programlarının uygulanması gibi başlıkları içermektedir. Bu kapsamda bu faktör “Müfredat ve Eğitim Planlaması” olarak isimlendirilmiştir.

İkinci faktör, 5, 8, 10, 14 ve 17 numaralı ifadelerden oluşmaktadır. Bu faktör, eğitimde bilim, teknoloji ve girişimcilik konularına odaklanmaktadır. Ders ziyaretleri, bilim ve teknolojiye olan ilginin artırılması, girişimcilik etkinliklerinin düzenlenmesi ve okul dışı öğrenme ortamlarının planlanması gibi konuları içermektedir. Bu kapsamda faktör “Bilim, Teknoloji ve Girişimcilik” olarak isimlendirilmiştir.

Üçüncü faktör ise, 15, 16, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29 ve 30 numaralı ifadelerden oluşmaktadır. Bu faktör, öğrenci başarısının değerlendirilmesi, akademik yeterliklerin geliştirilmesi, iş sağlığı ve güvenliği gibi konuları kapsamaktadır. Ayrıca proje çalışmaları, eleştirel düşünme, problem çözme becerileri ve sosyal sorumluluk programları gibi öğrenci gelişimini destekleyen çeşitli eğitim yöntemleri ve planlamaları içermektedir. Bu kapsamda faktör “Öğrenci Gelişimi ve Değerlendirme” olarak isimlendirilmiştir.

Güvenilirlik Analizi

Ölçek güvenilirlik analizi için 160 sınıf öğretmeninden elde edilen verilerin Cronbach Alfa değerlerine bakılmıştır. Elde edilen faktörlerin ve ölçeğin güvenilirlik değerleri aşağıda sunulmuştur.

Çizelge 8
Ölçeğin güvenilirlik değerleri

Grup	N	Cronbach Alfa
Müfredat ve Eğitim Planlaması	4	0,824
Bilim, Teknoloji ve Girişimcilik	5	0,788
Öğrenci Gelişimi ve Değerlendirme	14	0,947
Sınıf Öğretmenleri Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantıları İşleyiş Ölçeği	23	0,945

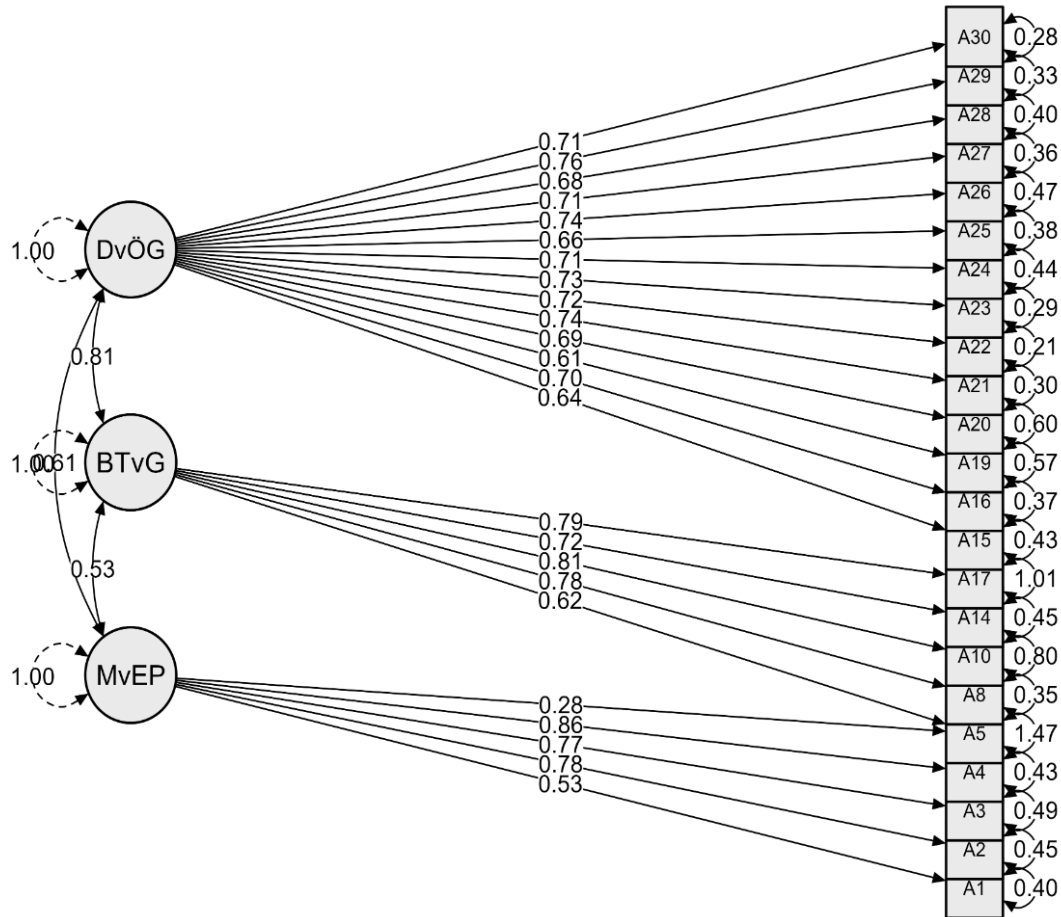
"Sınıf Öğretmenleri Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantıları İşleyiş Ölçeği" 23 madde içermekte olup, Cronbach Alfa katsayısı 0,945 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, ölçeğin son derece güvenilir olduğunu ve maddeler arasındaki tutarlılığın yüksek olduğunu göstermektedir. Müfredat ve Eğitim Planlaması faktörü, 4 madde içermekte ve Cronbach Alfa katsayısı 0,824 olarak bulunmuştur. Bu durum, faktörün kabul edilebilir düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir. Bilim, Teknoloji ve Girişimcilik faktörü 5 madde içermekte olup, Cronbach Alfa katsayısı 0,788 olarak belirlenmiştir, bu da iyi düzeyde bir güvenilirliğe işaret etmektedir. Öğrenci Gelişimi ve Değerlendirme faktörü ise 14 madde içermekte ve Cronbach Alfa katsayısı 0,947 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç, faktörün çok yüksek bir güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Genel olarak, tüm faktörlerin Cronbach Alfa katsayıları, ölçeklerin iç tutarlılığının yüksek olduğunu ve güvenilir ölçümler sağladığını göstermektedir.

Doğrulatoryı Faktör Analizi

Araştırma dahilinde elde edilen verilerle yapılan doğrulatoryı faktör analizi sonucunda ortaya çıkan uyum indeksleri incelendiğindeki-kare değerin, serbestlik derecesine (df) oranının 3,41 olduğu görülmektedir. Burada beklenen değ 5'in altında olmasıdır. Uyum indeksleri incelendiğinde ise, GFI= 0,951; NFI= 0,868; CFI=0,863; RMSEA=0,095 ve SRMR=0,053 olduğu görülmektedir. Uyum indeksleri incelendiğinde GFI, NFI, CFI 0 ile 1 arasında değler alır. 1'e yaklaştıkça modelin uygunluğu artmakta olup, 0,80 üzeri değlerin kabul edilebilir değler olduğu belirtilmektedir (Karaman, 2023). RMSEA 0,05-0,1 arası değler ortalama uygunluğu ifade eder. Zira 0,1'e yaklaşan ve aşan değler kötü 0'a yaklaşan değlerde modelin iyi olduğu söylenebilir (Yaşlıoğlu, 2017). Ölçeğe ait faktör ve maddelerin standartlaştırılmış parametre tahminlerinin modeli aşağıda yer almaktadır.

Şekil 1

Sınıf öğretmenleri zümre öğretmenler kurulu toplantıları işleyiş ölçeği doğrulatoryı faktör analizi

Ki kare = 770,731; sd = 226, p- value < 0.001, RMSEA= 0,095

Normallik Analizi

Bu bölümde “Sınıf Öğretmenleri Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantıları İşleyiş Ölçeği” ve faktörlerinin normallik dağılımları incelenmiştir. Bunun için çarpıklık ve basıklık değerlerine bakılmıştır.

Çizelge 9

Sınıf öğretmenleri zümre öğretmenler kurulu toplantıları işleyiş ölçeği, faktörlerinin çarpıklık ve basıklık değerleri

Ölçek/Boyut	Çarpıklık	Basıklık
Müfredat ve Eğitim Planlaması	-0,860	0,472
Bilim, Teknoloji ve Girişimcilik	-0,036	-0,504
Öğrenci Gelişimi ve Değerlendirme	-0,698	0,721
Sınıf Öğretmenleri Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantıları İşleyiş Ölçeği	-0,555	0,695

Sınıf Öğretmenleri Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantıları İşleyiş Ölçeği, negatif çarpıklık (-0,555) ve pozitif basıklık (0,695) göstermektedir. Müfredat ve Eğitim Planlaması faktörü de benzer şekilde negatif çarpıklık (-0,860) ve pozitif basıklık (0,472) sergilemektedir. Bilim, Teknoloji ve Girişimcilik faktörü, çarpıklık (-0,036) ve basıklık (-,504) değerleri ile daha dengeli ve çeşitli yanıtların verildiği bir alanı temsil etmektedir. Öğrenci Gelişimi ve Değerlendirme faktörü ise negatif çarpıklık (-0,698) ve pozitif basıklık (0,721) göstermektedir. George ve Mallery (2019) çarpıklık ve basıklık değerlerinin -2 ile +2 arasında olmasının normal dağılım şartlarını sağladığını ifade etmektedir. Ölçek ve alt boyut puanlarının çarpıklık ve basıklık değerleri -2 ile +2 arasında olduğu için verilerin normal dağıldığı varsayılmıştır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Literatür incelendiğinde Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Kurulları ve Zümreleri Yönergesi doğrultusunda sınıf öğretmenlerinin zümre öğretmenler kurulu toplantıları işleyiş ölçeğine benzer bir ölçek geliştirme çalışması olmamakla birlikte yakın olarak; Albez vd. (2014) tarafından zümre öğretmenler kurulu toplantılarının belirlenen mevzuat hükümlerine göre etkililiğini, öğretmenlerin ekip ruhuyla çalışma düzeyine ilişkin tutumlarını ve okul yöneticilerinin rolüne ilişkin öğretmen görüşlerini inceleyen 40 madde ve altı faktörlü ölçek geliştirilmiştir. Gökyer (2011) tarafından İlköğretim Kurumları Yönetmeliği'nin 95. maddesindeki toplantılarında görüşülmesi gereken maddelerden ve öğretmen teftiş formlarında belirtilen bazı maddelerden yararlanılarak 34 madde ve beş faktörden oluşan anket geliştirilmiştir. Ayrıca Demirtaş vd. (2008) tarafından 17 madde ve iki faktörden oluşan “Öğretmenler Kurulu Değerlendirme Ölçeği” geliştirilmiştir.

Araştırmacılar tarafından “Sınıf Öğretmenleri Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantıları İşleyiş Ölçeği” geliştirilmiş olup nihai hali 0,945 güvenirliğe sahip, 23 madde ve 3 faktörlü bir yapıdan oluşmaktadır. Ölçeğin “Müfredat ve Eğitim Planlaması” faktörünün güvenirliği 0,824, “Bilim,

Teknoloji ve Girişimcilik” faktörünün güvenilirliği 0,788, “Öğrenci Gelişimi ve Değerlendirme” faktörünün güvenilirliği 0,947 şeklindedir. Ölçek “Hiçbir Zaman”, “Çok Nadiren”, “Bazen”, “Çoğu Zaman” ve “Her Zaman” şeklinde 5’li likert seçeneklerden oluşmaktadır. Aritmetik ortalamaların değerlendirilmesi için puan aralığı 3 parçaya bölünerek şu aralıklar belirlenmiştir: 1.00-2,32 “düşük”, 2,33-3,67 “orta” 3,68-5,00 “yüksek” olarak belirlenmiştir.

Bu ölçeklerin uygulanması sonucu elde edilen verilerin normal dağılıp dağılmadığını belirlemek için normallik testleri uygulanmıştır. Sınıf Öğretmenleri Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantıları İşleyiş Ölçeği çarpıklık değeri-0,555 basıklık değeri 0,695; Sınıf Öğretmenleri Zümre Öğretmenler Kurulu Toplantıları Tutum Ölçeği çarpıklık değeri-0,181 basıklık değeri-1,077 olarak bulunmuştur. Her iki ölçeğin çarpıklık ve basıklık değerleri +2 ile -2 arasında olduğu için normal dağılım şartlarını sağladığı görülmüştür. Veriler normal dağılım gösterdiği için parametrik testler uygulanmıştır. Araştırma verileri SPSS 25 (Statistical Package for the Social Sciences) paket programı ile çözümlenmiştir. Verilerin çözümlenmesinde istatistiksel tekniklerden yüzde, frekans, aritmetik ortalama, standart sapma bağımsız Gruplar t-testi (Independent Sample t-test) ve Tek Yönlü Varyans Analizi (One Way ANOVA) kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Albez, C., Sezer, Ş., Akan, D., Ada, Ş. İlköğretim okullarında zümre öğretmenleri kurulu çalışmalarının etkililiği üzerine bir inceleme. Middle Eastern & African Journal of Educational Research, 7, 4-19. 2014.

Çokluk, Ö., Şekercioglu, G., Büyüköztürk, Ş. *Sosyal Bilimler İçin Çok Değişkenli İstatistik*. Pegem A Akademi, Ankara, 2010.

DeVellis, R. F. Scale Development Theory And Applications (Second Edition). SAGE Publication, Inc, 2023.

Demirtaş, H., Üstüner, M., Niyazi, Ö., Cömert, M. “Öğretmenler kurulu toplantılarının etkililiğine ilişkin öğretmen görüşleri.” İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 9(15), 55-74, 2008.

George, D., Mallery, P. *IBM SPSS İstatistik 26 Adım Adım: Basit Bir Kılavuz ve Referans*. Routledge, 2019.

Gökkyer, N. İlköğretim okulu zümre öğretmenler kurulu toplantılarının gerçekleşme düzeyi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21(2), 2011.

Karakaya, İ. *Bilimsel Araştırma Yöntemleri. A. Tanrıöğen (Edt.) Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Anı, Ankara, 2012.

Karaman, M. (2023). “Keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizi: kavramsal bir çalışma.” *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 9(1), 47-63.

Karasar, N. *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*. Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım, Ankara, 2023.

Kavas, A. B., Bugay, A. “Öğretmen adaylarının hizmet öncesi eğitimlerinde gördükleri eksiklikler ve çözüm önerileri.” Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(25), 13-21, 2009.

Lamm, K. W., Lamm, A. J., Edgar, D. Scale Development And Validation: Methodology And Recommendations. Journal Of International Agricultural And Extension Education, 27(2), 24-35, 2020.

<https://mevzuat.meb.gov.tr/dosyalar/1865.pdf>,

(Erişim tarihi: 25.08.2017)

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7354&MevzuatTur=1&MevzuatTerti>

(Erişim tarihi: 03.02.2022)

Özpınar, M. *Köyde Görev Yapan Sınıf Öğretmenlerinin Sorunları: Aydın İli Örneği*. Yüksek Lisans Tezi. Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, 2008.

Yaratan, H. *Sosyal Bilimler İçin Temel İstatistik SPSS Uygulamalı*. Anı Yayıncılık, Ankara, 2017.

Yaşlıoğlu, M. M. “Sosyal bilimlerde faktör analizi ve geçerlilik: keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerinin kullanılması.” *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 46, 74-85, 2017.

TEKNOLOJİ DESTEKLİ MATEMATİKSEL MODELLEME ETKİNLİKLERİNİN ÖĞRETMEN ADAYLARININ TEKNOLOJİK PEDAGOJİK ALAN BİLGİSİNE (TPAB) ETKİSİ

Meylis BOPBYEV

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, bopbyew98@gmail.com - ORCID ID: 0009-0005-8650-0106

Prof. Dr. Aytaç KURTULUŞ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, agunaydi@ogu.edu.tr - ORCID ID: 0000-0003-2397-3510

ÖZET

Çalışmanın amacı teknoloji destekli matematiksel modelleme etkinliklerinin öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisine etkisini incelemektir. Araştırmada tek gruplu deneysel deseninden yararlanılmıştır. Çalışma grubu Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde 2023-2024 eğitim öğretim yılında ilköğretim matematik öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Çalışma “Geometri ve Ölçme Öğrenimi” dersine kayıtlı ve çalışmaya gönüllü olarak katılan öğretmen adayı ile yürütülmüştür. Araştırmanın verileri “Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Araştırmamızın amacı doğrultusunda TPAB ölçeği uygulamadan önce ve sonra uygulanarak veriler toplanmıştır. Uygulama iki aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak araştırmacı tarafından GeoGebra dinamik yazılımı yardımıyla matematiksel modelleme etkinlikleri öğretmen adaylarına uygulanmış ve ikinci aşamada öğretmen adayları geometri öğretimine yönelik GeoGebra destekli matematiksel modelleme etkinlikleri içeren ders planları oluşturup mikro öğretimler gerçekleştirmişlerdir. Çalışma sonunda elde veriler t-testi ile analiz edilmiş ve son test lehine anlamlı yönde farklılık olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: TPAB; GeoGebra; teknoloji destekli matematiksel modelleme; matematik öğretmeni adayları;

ABSTRACT

The aim of the academic work is the intensity of technological pedagogical content knowledge of prospective teachers in tech balanced model activities. The ordinary single-group design was used for the study. The study group consists of aspirant teachers who were screened in the primary mathematics teaching undergraduate program in Eskişehir Osmangazi University in the 2023-2024 academic year. The study was conducted with pre-service teachers who participated voluntarily and recorded “Geometry and Measurement Learning” in depth. The data of the study was collected using the “Technological Pedagogical Content Knowledge Scale”. In accordance with the purpose of our research, data were collected by applying TPAB before and after its commercial application. The application consists of two stages. First, the researcher applied the GeoGebra dynamic software to the aspirant teachers with a wide range of distribution, and in the second stage, aspirant teachers created lesson plans containing GeoGebra-supported unit activities for geometry teaching and micro-teaching was carried out. The old data in the study process were analyzed with t-test and there was a significant deviation difference in the post-test cut-off.

Keywords: TPACK; GeoGebra; prospective mathematics teachers; technology aided mathematical modeling process.

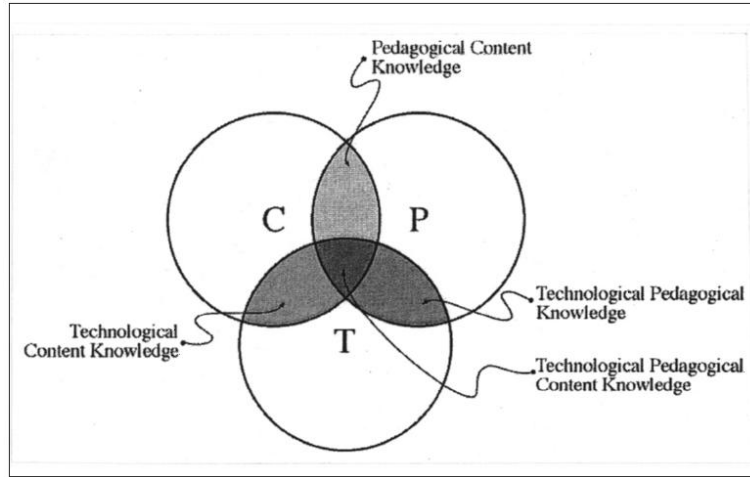
1. GİRİŞ

Hayatımızla iç içe olan teknolojinin hızlı bir şekilde gelişim göstermesi insanların yüksek teknolojilere hızlı bir şekilde uyum sağlamakta olduklarını göstermektedir. Teknolojinin her alanda kullanıldığı gibi eğitim alanında da kullanıldığı görülmektedir. Günümüzdeki okullara ve diğer eğitim kurumlarına bakıldığında gelişmiş teknolojiler ile donatılmıştır. Öğretmenlerin ders anlatım esnasında, etkinlik ve değerlendirme süreçlerinde eski kara tahtaların yerine yeni akıllı tahtaları tercih etmektedirler. Teknoloji çağımızdaki öğrencilerin ise dersi dikkatli dinledikleri ve etkin bir şekilde katılım sağladıkları görülmektedir. Literatür incelendiğinde eğitimde teknolojinin etkin kullanılması öğrencilerde öğrenmeyi desteklediğini, konuyu kalıcı ve iyi kavramalarına olanak sağladığını, farklı öğrenme yöntemlerini geliştirdiklerini savunmaktadırlar (Anderson, 2008; Demiraslan & Koçak Usluel, 2005; Kumar, Rose, & D'Silva, 2008; So & Kim, 2009).

Eğitim öğretimine büyük katkıları olan 1986 yılında Shulman'ın geliştirdiği model gündeme gelerek farklı araştırmacılar tarafından bu modele farklı yaklaşımlar yaparak yeni modeller türetmişler. Shulman (1986), oluşturduğu bu modelinde öğretmenlerin alan bilgisi ile pedagojik bilgisini aynı çatı altında ele alarak Pedagojik Alan Bilgisi (PAB) modelini oluşturmuştur. Bu model ise öğretmenlerin kendi alan bilgisinden, pedagojik bilgisinden ve pedagojik alan bilgisine dayanarak konuyu daha iyi anlatabilmelerini sağlamaktadır.

Teknolojinin her alanda kullanıldığı gibi eğitim sistemine entegre edilmesi öğretmenlerin yeni bilgi edinmeleri gerektirmektedir. Bu ise eğitim öğretiminde yeni gelişmeler ve değişiklikler yapılmasına yol açmaktadır. Bu nedenle araştırmacılar Shulman'ın geliştirdiği modeli yeniden ele alarak üzerine teknoloji bilgisinin eklenmesi gerektirdiğini belirtmektedirler. Bu yeniden düzenlenmiş modele göre öğretmenlerin teknolojiye yönelik bilgi becerilerini ele almaktadır. Geliştirilmiş Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB) modelin beklentileri doğrultusunda öğretmenlerin teknoloji bilgisinin yeterli düzeyde olması arzulanır. Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi modeline göre alan bilgisi, pedagojik bilgisi ve teknolojik bilgisi olmak üzere temelini oluşturan üç ana bileşenin her birinin kesişimlerine de değinmektedir. (Koehler & Mishra, 2005; Mishra & Koehler, 2006; Niess, 2006; Ferding, 2006).

Shulman'ın (1986), geliştirdiği PAB modeline teknolojik bilgisi eklenmesi sonucuyla TPAB modeli oluşturulmuştur. Bu model Alan Bilgi (AB), Pedagojik Bilgi (PB), Teknolojik Bilgi (TB), Teknolojik Pedagojik Bilgi (TPB), Teknolojik Alan Bilgi (TAB), Pedagojik Alan Bilgi (PAB) ve Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB) olarak yedi yapıdan oluşarak bir ayrılmaz bitin olarak sunulmuştur (Koehler & Mishra, 2005). Koehler ve Mishra (2005), tarafından düzenlenen TPAB modeli Görsel 1'de gösterilmiştir.

Görsel 1.1. Koehler & Mishra (2005) tarafından geliştirilen TPAB modeli

Görsel 1’de görüldüğü gibi Koehler ve Mishra (2005) tarafından, öğretmenlerin bilgi temelinde üç esas bileşen olmak üzere bunların kesişmesi sonucunda TPAB modeli oluşturulmuştur.

Üç esas bileşenin kesişimi ve etkileşimi sonucunda oluşan Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi modeli, belirli içerik öğretiminde uygun olan teknolojilerden yararlanarak öğrenim ve öğretim yöntemini belirlemektir. Bu nedenle alan, pedagojik ve teknolojik bilgi arasındaki çoklu etkileşimlerden ortaya çıkar. TPAB, kavramların teknolojiler kullanılarak temsillerinin anlaşılmasını; öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarına göre farklı şekillerde içerik öğretmek için teknolojileri yapıcı yollarla uygulayan öğretim yöntemleri; kavramları öğrenmeyi zorlaştıran veya kolaylaştıran şeylerin ve teknolojinin kavramsal zorlukları gidermeye nasıl yardımcı olabileceğinin bilgisini kapsar. TPAB, uzman öğretmenlerin öğrettikleri her an devreye soktukları bir bilgi biçimidir. Öğretmenlerin, bu üç alanın da bir arada var olduğu, birbirini birlikte kısıtladığı ve birlikte oluşturduğu karmaşık biçimi anlamaları önemlidir. Her bir bilgi bileşeninde bulunan karmaşıklık veya bileşenler arasındaki ilişkilerin karmaşıklıklarını görmezden gelmek başarısızlığa yol açabilir. Bu nedenle, öğretmenlerin yalnızca bu temel alanların her birinde teknoloji, pedagoji ve alan değil, aynı zamanda bu alanların birbirleriyle ilişki kurma biçimlerinde de akıcılık ve bilişsel esneklik geliştirmeleri gerekir, böylece en iyi düzeyde başarılı, farklılaştırılmış, bağlamsal olarak hassas öğrenmeyi gerçekleştirebilirler.

1.1. Matematik eğitiminde teknoloji kullanımı

Eğitim öğretiminde teknolojinin kolaylıklar sağladığı gibi matematik eğitiminde hem kolaylıklar sağlamaktadır. Günümüzün ortaokul ve lise öğrencileri teknolojiyle dolu bir dünyaya doğdular. Matematik eğitimi sırasında teknolojiyi kullanmak onlar için doğaldır ve bu cihazları dışlamak, sınıf deneyimlerini yaşam deneyimlerinden ayırmaktır. Öğretmenleri geleceğe hazırlamanın bir amacı, sınıflarının gelecek nesil matematik öğrencileri için olağan olacak teknolojiyi içermesini sağlamaktır, böylece matematikçilerin, matematik eğitimcilerinin

ve yarının vatandaşlarının matematik dünyaları ile yaşadıkları dünya arasında uyum deneyimlemelerini sağlamaktır (Powers & Blubaugh, 2005). Matematik eğitimi, teknolojinin kullanılmasını destekleyen ve müsaade eden alanların biridir. Matematik öğrenimini geliştirmek ve zenginleştirmek için çeşitli şekillerde kullanılabilir. Günümüzde matematik öğretmenleri teknolojiye yararlanarak öğretimde kolaylıklar sağlamakla birlikte öğrencilerin hayal gücünü geliştirmesini, soyuttan somutlaştırarak göz önünde canlandırmalarını ve muhakeme etmelerini de sağlamaktadırlar. Bu ise öğrencilerin matematikteki başarılarını daha da arttırmaktadır.

Bir matematik öğretmeni matematiksel yazılımların farklı temsili yöntemlerini kullanmayı seçebilir. Grafikler, çizelgeler ve semboller veya öğrencilerinin dijital olarak geometrik kanıtın dinamik özellikleri ile keşfetmelerine yardımcı olabilir (Harris, Mishra, & Koehler, 2007).

Hesaplamalar, çözümler, modellemeler elektronik ortama döküldükçe yeni sezgilere, tahminlere genellemelere ve keşiflere yol açmaktadır. En karmaşık cebirsel denklemlerin çözümleri ve onların sembolik ve grafik gösterimleri, çok değişkenli fonksiyonların üç veya daha çok boyutlu uzaylardaki grafikleri bilgisayar yazılımları ile kolayca elde edilebilmektedir (Baki, 2014. s:443).

Matematik yazılımları ve bazı uygulamalar öğrencilere matematiksel keşif ve anlam çıkarma için geniş kapsamlı fırsatlar sunar. Bu yazılımlarla öğrenciler matematiksel varsayımlarda bulunmaya ve dinamik özelliklerinden yararlanarak çok çeşitli durumlarda bir fikri görselleştirmeye teşvik edilir (Niess, 2006; Lavicza, 2007).

Günümüzde matematik eğitiminde öğretmenlerin seçebileceği birçok dinamik özellikli yazılımlar (Geometer's Sketchpad, Cabri, Matlab, GeoGebra vb.) mevcuttur. Öğretmenler tarafından en çok bilinen ve tercih edilen, dinamik özellikli GeoGebra yazılımının temel fikri, diğer yazılımların ayrı ayrı ele aldığı geometri, cebir ve kalkülüs, ilkokuldan üniversite seviyesine kadar matematiği öğrenmek ve öğretmek için tek bir kullanımı kolay yazılımda birleştirmektir (Hohenwarter, Hohenwarter, Kreis, & Lavicza, 2008).

Bilgisayarlar sınıflarda daha da erişilebilir hale geldiğinde, teknolojinin matematik eğitiminin tüm seviyelerine entegrasyon sürecinin hızlı olacağı öngörülmüştü (Steen, 1988). Yapılan araştırma sonuçlarında, teknolojinin eğitime dahil edilmesinin yavaş olduğunu gösteriyor (Cuban, Kirkpatrick, & Peck, 2001; Ruthven & Hennessy, 2002). Bu yavaşlığın nedenlerini araştırmak için birkaç araştırma projesi yürütüldü. Araştırmacılar başlangıçta teknolojiyle ilgili yenilikçi uygulamalara ve bunların öğrencilerin öğrenmesi üzerindeki etkilerine odaklanmışlardır, ancak öğretmen boyutuna çok az dikkat edilmiştir (Lagrange, Artigue, Laborde, & Trouche, 2003). Bu doğrultuda, bu çalışmanın amacı teknoloji destekli matematiksel modelleme etkinliklerinin öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisine (TPAB) etkisini incelemektir.

2. YÖNTEM

2.1.Araştırmanın deseni

Bu araştırmada, ilköğretim matematik öğretmen adaylarının teknoloji destekli matematiksel modelleme etkinliklerinin TPAB’ne etkisi olup olmadığını inceleneyeceğinden dolayı tek gruplu deneysel araştırma deseninden yararlanılmıştır.

2.2.Çalışma grubu

Bu araştırmada, amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın amacı doğrultusunda “Geometri ve Ölçme Öğrenimi” dersini alan Eskişehir Osmangazi Üniversitesi’nin 2023-2024 eğitim öğretim yılında ilköğretim matematik öğretmenliği lisans programında öğrenim gören öğretmen adayları oluşturmaktadır.

2.3.Veri toplama aracı

Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi Ölçeği Schmidt vd. tarafından 2009 yılında hazırlanmış olup 2011 yılında Ergün Öztürk ve Mehmet Barış Horzum tarafından Türkçeye uyarlanmış 5’li likert tipi ölçek kullanılmıştır. Ölçeğin AB alt boyutunda toplam on iki soru olup matematik alanı ile ilgili üç soru, TAB alt boyutunda toplam dört soru olup matematik alanı ile ilgili bir soru, PAB alt boyutunda toplam dört soru olup matematik alanı ile ilgili bir soru ve TPAB alt boyutunda toplam sekiz soru olup onların dördü alanlarla ilgili ve geri kalanı TPAB genel sorular içermektedir ve matematik alanı ile ilgili bir soru seçilerek TPAB alt boyutunda beş soru uygulanmıştır.

2.4.Verilerin toplanması ve analizi

Ölçekte Alan Bilgisini içeren anket sorularında sadece matematik alanı ile ilgili soruları seçilerek uygulanmıştır. Araştırmamızın amacı doğrultusunda TPAB ölçeği uygulamadan önce ve sonra olacak şekilde uygulanmıştır. Öntest ve sontest arasındaki anlamlı farklılık bağımlı t-testi analizi ile incelenmiştir. Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi ölçeğinde bulunan yedi alt boyutun her birinde öntest sontest karşılaştırılmaları bağımlı t-testi ile analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın Veri toplama aracı ile öğretmen adayları tarafından elde edilmiş olan Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisine ait bulgular yedi alt boyutu ve tüm ölçek olacak şekilde çizelgeler halinde ayrı ayrı sunulmuştur.

Araştırmanın TB alt boyutu doğrultusunda, öğretmen adaylarının uygulama sürecinden önce ve sonra TB gelişiminin etkisinde anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olup elde edilen veriler Çizelge 3.1’de özetlenmektedir.

Çizelge 3.1. TB alt boyutuna ait öntest ve sontest bilgileri

	N	Ortalama $\bar{X}$	Standart Sapma σ	T	P
TB on test	27	3,4180	0,61881	1,899	0,069

TB son test	27	3,5926	0,55286

P<0,05*

Çizelge 3.1 dikkate alındığında Teknolojik Bilgisi alt boyutunun test sonuçlarına bakıldığında öntest ($\bar{X}=3,41$; $SD=0,55$) ve sontest ($\bar{X}=3,59$; $SD=0,55$) ($t(27)=1,899$; $p>0,05$) olduğu için öğretmen adaylarının uygulama öncesi ve sonrası performansları arasında anlamlı fark olmadığı görülmektedir.

Araştırmanın AB alt boyutu doğrultusunda, öğretmen adaylarının uygulama sürecinden önce ve sonra AB gelişiminin etkisinde anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olup elde edilen veriler Çizelge 3.2’de özetlenmektedir.

Çizelge 3.2. AB alt boyutuna ait öntest ve sontest bilgileri

	N	Ortalama $\bar{X}$	Standart Sapma σ	T	P
AB on test	27	3,5062	0,55755	3,278	0,003
AB son test	27	3,7901	0,57101		

P<0,05*

Çizelge 3.2 dikkate alındığında Alan Bilgisi alt boyutunun test sonuçlarına bakıldığında öntest ($\bar{X}=3,5$; $SD=0,56$) ve sontest ($\bar{X}=3,79$; $SD=0,57$) ($t(27)=3,278$; $p<0,05$) olduğu için öğretmen adaylarının uygulama öncesi ve sonrası performansları arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Pedagojik Bilgi alt boyutu doğrultusunda, öğretmen adaylarının uygulama sürecinden önce ve sonra PB gelişiminin etkisinde anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olup elde edilen veriler Çizelge 3.3’te özetlenmektedir.

Çizelge 3.3. PB alt boyutuna ait öntest ve sontest bilgileri

	N	Ortalama $\bar{X}$	Standart Sapma σ	T	P
PB on test	27	3,5820	0,47368	3,046	0,005
PB son test	27	3,8466	0,36081		

P<0,05*

Çizelge 3.3 dikkate alındığında Pedagojik Bilgisi alt boyutunun test sonuçlarına bakıldığında öntest ($\bar{X}=3,58$; $SD=0,47$) ve sontest ($\bar{X}=3,85$; $SD=0,36$) ($t(27)=3,046$; $p<0,05$) olduğu için öğretmen adaylarının uygulama öncesi ve sonrası performansları arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Pedagojik Alan Bilgisi alt boyutu doğrultusunda, öğretmen adaylarının uygulama sürecinden önce ve sonra PAB gelişiminin etkisinde anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olup elde edilen veriler Çizelge 3.4'te özetlenmektedir.

Çizelge 3.4. PAB alt boyutuna ait öntest ve sontest bilgileri

	N	Ortalama $\bar{X}$	Standart Sapma σ	T	P
PAB on test	27	3,4444	0,57735		
				2,082	0,047
PAB son test	27	3,7778	0,64051		

P<0,05*

Çizelge 3.4 dikkate alındığında Pedagojik Alan Bilgisi alt boyutunun test sonuçlarına bakıldığında öntest ($\bar{X}=3,44$; $SD=0,58$) ve sontest ($\bar{X}=3,78$; $SD=0,64$) ($t(27)=2,082$; $p<0,05$) olduğu için öğretmen adaylarının uygulama öncesi ve sonrası performansları arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Teknolojik Alan Bilgisi alt boyutu doğrultusunda, öğretmen adaylarının uygulama sürecinden önce ve sonra TAB gelişiminin etkisinde anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olup elde edilen veriler Çizelge 3.5'te özetlenmektedir.

Çizelge 3.5. TAB alt boyutuna ait öntest ve sontest bilgileri

	N	Ortalama $\bar{X}$	Standart Sapma σ	T	P
TAB on test	27	3,2963	0,72403		
				4,136	0,001
TAB son test	27	3,8519	0,66238		

P<0,05*

Çizelge 3.5 dikkate alındığında Pedagojik Alan Bilgisi alt boyutunun test sonuçlarına bakıldığında öntest ($\bar{X}=3,29$; $SD=0,72$) ve sontest ($\bar{X}=3,85$; $SD=0,66$) ($t(27)=4,136$; $p<0,05$) olduğu için öğretmen adaylarının uygulama öncesi ve sonrası performansları arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Teknolojik Pedagojik Bilgisi alt boyutu doğrultusunda, öğretmen adaylarının uygulama sürecinden önce ve sonra TPB gelişiminin etkisinde anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olup elde edilen veriler Çizelge 3.6’da özetlenmektedir.

Çizelge 3.6. TPB alt boyutuna ait öntest ve sontest bilgileri

	N	Ortalama $\bar{X}$	Standart Sapma σ	T	P
TPB ön test	27	3,4444	0,51241		
				4,921	0,001
TPB son test	27	3,8148	0,35050		

P<0,05*

Çizelge 3.6 dikkate alındığında Teknolojik Pedagojik Bilgisi alt boyutunun test sonuçlarına bakıldığında öntest ($\bar{X}=3,44$; $SD=0,51$) ve sontest ($\bar{X}=3,81$; $SD=0,35$) ($t(27)=4,921$; $p<0,05$) olduğu için öğretmen adaylarının uygulama öncesi ve sonrası performansları arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Araştırmanın Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi alt boyutu doğrultusunda, öğretmen adaylarının uygulama sürecinden önce ve sonra TPAB gelişiminin etkisinde anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olup elde edilen veriler Çizelge 3.7’de özetlenmektedir.

Çizelge 3.7. TPAB alt boyutuna ait öntest ve sontest bilgileri

	N	Ortalama $\bar{X}$	Standart Sapma σ	T	P
TPAB ön test	27	3,5111	0,49717		
				4,228	0,001
TPAB son test	27	3,9185	0,44466		

P<0,05*

Çizelge 3.7 dikkate alındığında Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi alt boyutunun test sonuçlarına bakıldığında öntest ($\bar{X}=3,51$; $SD=0,497$) ve sontest ($\bar{X}=3,92$; $SD=0,44$) ($t(27)=4,228$; $p<0,05$) olduğu için öğretmen adaylarının uygulama öncesi ve sonrası performansları arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir.

Araştırmanın amacı doğrultusunda, öğretmen adaylarının uygulama sürecinden önce ve sonra TPAB genel anket sonucunda gelişiminin etkisinde anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemeye yönelik olup elde edilen veriler Çizelge 3.8’de özetlenmektedir.

Çizelge 3.8. TPAB genel anket ait öntest ve sontest bilgileri

	N	Ortalama $\bar{X}$	Standart Sapma σ	T	P
Genel TPAB ön test	27	3,4840	0,40828	4,928	0,001
Genel TPAB son test	27	3,7842	0,34557		

P<0,05*

Çizelge 3.8 dikkate alındığında Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi genel test sonuçlarına bakıldığında öntest ($\bar{X}=3,48$; $SD=0,41$) ve sontest ($\bar{X}=3,78$; $SD=0,35$) ($t(27)=4,928$; $p<0,05$) olduğu için öğretmen adaylarının uygulama öncesi ve sonrası performansları arasında anlamlı fark olduğu görülmektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışmanın amacı doğrultusunda, teknoloji destekli matematiksel modelleme etkinliklerinin öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisine etkisi incelenmiş olup uygulama sürecinde dinamik özellikli matematik yazılımı olan GeoGebra’ndan yararlanarak modelleme soruları ve öğretim amaçla tasarım hazırlıkları gösterilerek sonuçlar elde edilmiştir. Öğretmenler, teknolojiye aşina ve rahatlırsa, özellikle de öğretim ortamında teknolojiyle başarılı deneyimler yaşadıysa, matematik sınıflarında teknolojiyi uygun ve etkili bir şekilde kullanacaklardır. Ek olarak, bugünün teknolojisini sınıfta kullanabilen öğretmenler, yarının teknolojisini öğrenmeye ve kullanmaya hazır olacaktır (Powers & Blubaugh, 2005).

Anket sonuçları incelendiğinde, veri toplama araçlarının bütün alt boyutlarının ve tüm ölçek sonuçlarının *ortalamalarında* olumlu yönde artış olduğu görülmektedir. Bu durum öğretmen adaylarına yapılan teknolojik pedagojik alan bilgisi odaklı uygulanan etkinlikler doğrudan etkili olup, TPAB düzeylerinin gelişmesinde olumlu yönde etkili olduğu görülmektedir. Çalışmada ön test ve son test ortalamaları karşılaştırıldığında uygulama sonrası ortalama puanlarda en fazla artış TPB’de olduğu, en az gelişimin ise TB’de olmuştur. Teknolojik Bilgisi alt boyutunda anket sonuçlarının öntest ve sontest arasındaki *anlamlılık* değerine bakıldığında istatistiksel olarak anlamlı fark göstermemektedir. Bu sonuçlar yapılan birçok çalışmaların sonuçları ile (Kaya, Özdemir, Emre, & Kaya, 2011; Karataş, Pişkin Tunç, Demiray, & Yılmaz, 2016; Şad, Açıkgül, & Delican, 2015; Valtonen, ve diğerleri, 2019) paralel olduğu görülmektedir.

Günümüzde TPAB üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında öğretmenlerin ve öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisinde ve alt boyutlarının *ortalamalarında* artış olup istatistiksel olarak *anlamlı fark olmadıklarını* görmek mümkündür. Karataş vd

(2016), öğretmen adaylarının teknoloji kullanımına ilişkin algıları üzerine yaptığı çalışmada, öğretmen adaylarının öntest ve sontest arasında anlamlı farkın olmadığına ulaşmışlardır. Bu sonuç araştırmanın uygulama sürecinin yeterli olmamasından kaynaklandığını belirtmektedirler.

Şad vd (2015), öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgilerine (TPAB) ilişkin algıladıkları yeterlilik düzeylerinin incelemesi üzerine yaptıkları çalışmada, öğretmen adaylarının TPAB tüm alt boyutlarının içinde en düşük ortalamaya sahip teknoloji bilgisi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Alanyazı incelendiğinde TPAB üzerine yapılan çalışmalarda öğretmen ve öğretmen adaylarının TB orta düzeyde gelişim gösteren sonuçlara da rastlanmaktadır. TPAB PB, AB, PAB, TAB, TPB ve TPAB alt boyutlarının yeterlilik algılarının ortalamaları yüksek düzeyde olup, TB yeterlilik algı ortalaması orta düzeyde olduğunu vurgulamaktadırlar. Öğretmenlerinin teknolojik araçlar ve bunların öğretim ortamına entegre etme sürecinde ihtiyacı olduğunu söylemektedirler (Kişi, Yıldırım, & Gök, 2024; Archambault & Crippen, 2009).

TPAB üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde TB alt boyutunda az gelişim gösteren çalışmalara rastlanmaktadır. Valtonen vd (2019), 2014-2015 çalışmalarında TPAB tüm alt boyutlarında olumlu yönde gelişim gösterirken, 2015-2016 çalışmasında TB alt boyutunda gelişim az göstermiştir. Bu çalışmada en çok gelişim gösteren PB, PAB ve TPAB alt boyutları olup, TB ve AB en az gelişim gösterdiği sonucu elde etmişlerdir.

Sonuç olarak çalışmada TB alt boyutunda anlamlı fark olmaması, uygulama süreci sınıf ortamında yapılması ve ölçekteki TB alt boyutunun soruları incelendiğinde genel teknoloji kullanımına hitap etmesi nedenine varılmıştır.

KAYNAKÇA

- Anderson, R. E. (2008). *Implications of the information and knowledge society for education*. International handbook of information technology in primary and secondary education, 5-22.
- Archambault, L., & Crippen, K. (2009). *Examining TPACK among K-12 online distance educators in the United States*. Contemporary Issues in Technology and Teacher Education, 9(1), 71-88.
- Baki, A. (2014). *Kuramdan uygulamaya matematik eğitimi: matematik felsefesi, matematik tarihi, özel öğretim yöntemleri, ölçme ve değerlendirme*. Harf yayınları.
- Cuban, L., Kirkpatrick, H., & Peck, C. (2001). *High Access and Low Use of Technologies in High School Classrooms: Explaining an Apparent Paradox*. American Educational Research Journal, 38(4), 813-834.
- Demiraslan, Y., & Koçak Usluel, Y. (2005). *Bilgi ve İletişim Teknolojilerinin Öğrenme-Öğretme Sürecine Entegrasyonunda Öğretmenlerin Durumu*. TOJET: The Turkish Online Journal of Educational Technology, 4(3):109-113.
- Ferding, R. E. (2006). *Assessing technologies for teaching and learning: understanding the importance of technological pedagogical content knowledge*. British Journal of Educational Technology, 37(5), 749–760.
- Harris, J. B., Mishra, P., & Koehler, M. J. (2007). *Teachers technological pedagogical content knowledge: Curriculum-based technology integration reframed*.
- Harris, J., & Hofer, M. (2009). *Instructional planning activity types as vehicles for curriculum-based TPACK development*. Society for information technology & teacher education international conference.
- Hohenwarter, M., Hohenwarter, J., Kreis, Y., & Lavicza, Z. (2008). *Teaching and calculus with free dynamic mathematics software GeoGebra*. In The 11th International Congress on Mathematical Education.
- İşman, A., & Canan, Ö. (2008). *Barriers Of Adapting Technology By Teacher Candidates*. Eskişehir: In 8th International Educational Technology Conference (pp. 193-199).
- Karataş, İ., Pişkin Tunç, M., Demiray, E., & Yılmaz, N. (2016). *Öğretmen adaylarının matematik öğretiminde teknolojik pedagojik alan bilgilerinin geliştirilmesi*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 16(2), 512-533.
- Kaya, Z., Özdemir, T. Y., Emre, İ., & Kaya, O. N. (2011). *Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının teknolojik pedagojik alan bilgisi öz yeterlik seviyelerinin belirlenmesi*. In 5th International Computer & Instructional Technologies Symposium (pp. 22-24).

- Kişi, İ., Yıldırım, K., & Gök, S. (2024). *21. Yüzyıl Becerileri Bağlamında Sınıf Öğretmenlerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgisi (TPAB) Yeterlilik Algılarının İncelenmesi*. Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi, 10(2), 112-129.
- Koehler, M. J., & Mishra, P. (2005). *What Happens When Teachers Design Educational Technology? The Development of Technological Pedagogical Content Knowledge*. Journal of Educational Computing Research, 32(2), 131-152.
- Koehler, M. J., & Mishra, P. (2008). *Handbook of Technological Pedagogical Content Knowledge (TPCK) for Educators: Edited by AACTE Committee on Innovation and Technology*. Published by Routledge for the American Association of Colleges for Teacher Education. s:3-29.
- Koehler, M. J., Mishra, P., & Yahya, K. (2007). *Tracing the development of teacher knowledge in a desing seminar: Integrating content, pedagogy and technology*. Computers&Education 49; 740-762.
- Kumar, N., Rose, R. C., & D'Silva, J. L. (2008). *Teachers' Readiness to Use Technology in the Classroom: An Empirical Study*. European Journal of Scientific Research, Vol.21 No.4, pp.603-616.
- Lagrange, J. B., Artigue, M., Laborde, C., & Trouche, L. (2003). *Technology and mathematics education: A multidimensional study of the evolution of research and innovation*. Second international handbook of mathematics education, 237-269.
- Lavicza, Z. (2007). *Factors Influencing the Integration of Computer Algebra Systems into University-Level Mathematics Education*. International Journal for Technology in Mathematics Education, 14(3), p:121.
- Mishra, P., & Koehler, M. J. (2006). *Technological pedagogical content knowledge: A framework for teacher knowledge*. Teacher College Record, 108(6), 1017-1054.
- Niess, M. L. (2006). *Guest Editorial: Preparing teachers to teach mathematics with technology*. Contemporary Issues in Technology and Teacher Education, 6(2), 195-203.
- Öztürk, E., & Horzum, M. B. (2011). *Teknolojik Pedagojik İçerik Bilgisi Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlaması*. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 12, Sayı 3, Sayfa 255-278.
- Powers, R., & Blubaugh, W. (2005). *Technology in mathematics education: Preparing teachers forthe future*. Contemporary Issues in Technology and Teacher Education, 5 (3/4), 254 -270.
- Ruthven, K., & Hennessy, S. (2002). *A Practitioner Model of the Use of Computer-Based Tools and Resources to Support Mathematics Teaching and Learning*. Educational Studies in Mathematics 49: 47–88.

- Schmidt, D. A., Baran, E., Thompson, A. D., Mishra, P., Koehler, M. J., & Shin, T. S. (2009). *Technological Pedagogical Content Knowledge (TPACK): The Development and Validation of an Assessment Instrument for Preservice Teachers*. Journal of Research on Technology in Education, 42:2, 123-149.
- Shulman, L. S. (1986). *Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching*. Educational Researcher, 15(2): 4-14.
- So, H. -J., & Kim, B. (2009). *Learning about problem based learning: Student teachers integrating technology, pedagogy and content knowledge*. Australasian Journal of educational technology, 25(1):101-116.
- Steen, L. A. (1988). *The science of patterns*. Science, V: 240, p: 611-616.
- Şad, S. N., Açıkgül, K., & Delican, K. (2015). *Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Teknolojik Pedagojik Alan Bilgilerine (TPAB) İlişkin Yeterlilik Algıları*. Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 8(2), 204-235.
- Valtonen, T., Sointu, E., Kukkonen, J., Mäkitalo, K., Hoang, N., Häkkinen, P., . . . Tondeur, J. (2019). *Examining pre-service teachers' Technological Pedagogical Content Knowledge as evolving knowledge domains: A longitudinal approach*. Journal of Computer Assisted Learning.

ALTINCI SINIF MATEMATİK BECERİ TEMELLİ SORULARIN MATEMATİKSEL DÜŞÜNME BİLEŞENLERİ BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Prof. Dr. Kürşat YENİLMEZ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, kyenilmez@ogu.edu.tr – 0000-0001-6256-4686

Yüksek Lisans Öğrencisi Kübra AYDIN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, kubraay1711@gmail.com – 0009-0008-7020-200X

ÖZ

Düşünme, insanların hemen her an yaptıkları bir eylemdir. Üst düzey düşünme becerilerinden biri olan matematiksel düşünme, problem çözme ve bilişsel becerilerin geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Matematiksel düşünme bileşenlerinin neler olduğuna dair farklı görüşler mevcuttur. Bu çalışmada 6. Sınıf matematik beceri temelli soruların matematiksel düşünme bileşenlerinden özelleştirme, genelleme, varsayımda bulunma, doğrulama ve ikna etme bileşenleri bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada veri toplama aracı olarak MEB tarafından yayımlanan altıncı sınıf beceri temelli sorular kullanılmıştır. Nitel araştırma paradigmasının benimsendiği çalışmada doküman analizi modeli kullanılmıştır. Elde edilen bulgular neticesinde doğrulama ve ikna etme bileşeni içeren soru sayısının en fazla olduğu, özelleştirme bileşeni içeren soru sayısının ise en az olduğu görülmüştür. Çalışma sonucunda, öğrencilerin matematiksel düşünme süreçlerini geliştirmenin bir yolu olarak beceri temelli soruların iyileştirilebileceği, bileşenlerin sorulara daha dengeli dağılabileceği önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Matematiksel Düşünme, Matematiksel Düşünme Bileşenleri, Beceri Temelli Soru

1. GİRİŞ

Descartes'in "Cogito ergo sum" yani "Düşünüyorum, öyleyse varım" sözünde bahsi geçen düşünme hayatımızın hemen her alanında yaptığımız bir etkinliktir. TDK sözlüğünde (2022) düşünme "duyum ve izlenimlerden, tasarımlardan ayrı olarak aklın bağımsız ve kendine özgü durumu; karşılaştırmalar yapma, ayırma, birleştirme, bağlantıları ve biçimleri kavrama yetisi" olarak tanımlanmaktadır. Yıldırım (2004) düşünmeyi "hangi konuda ya da düzeyde olursa olsun, en belirgin biçimiyle bir sorun ya da problem çözme etkinliği" olarak tanımlar.

Eğitim sistemimiz, yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip karakterde bireyler yetiştirmeyi amaçlar (MEB, 2018). 2018 matematik öğretim programının öğrencilere kazandırmayı amaçladığı yetkinliklerden biri de matematiksel yetkinliktir. Matematiksel yetkinlik “günlük hayatta karşılaşılan bir dizi problemi çözmek için matematiksel düşünme tarzını geliştirme ve uygulamadır” (MEB, 2018, s. 6). Düşünme ve matematiğin birbirinden bağımsız olması söz konusu değildir. Nitekim düşünmeyi geliştiren en önemli araçlardan biri matematiktir (Umay, 2003).

Düşünme çeşitli bilgi, beceri, teknik ve kuralları kapsamaktadır (Güneş, 2012). Düşünmenin önemli olduğunun farkına varan insanlar, bunu geliştirmek ve düşünme becerilerinin en etkili şekilde nasıl kullanılabileceği konusunda yoğun bir çaba içinde olmuşlardır (Kesici, 2024). Bloom taksonomisinde (1954) düşünme, alt düzey ve üst düzey düşünme olarak ikiye ayrılmıştır. Bilgi, kavrama ve uygulama basamakları alt düzey düşünme becerilerini; analiz, sentez ve değerlendirme basamakları üst düzey düşünme becerilerini oluşturur. Matematiksel düşünme de üst düzey düşünme becerilerine dayalıdır. Matematiksel düşünme ile birey problem çözme becerisini geliştirerek üst bilişsel düşünme eğilimini ortaya çıkarır (Kubat, 2024).

Düşünme becerilerinin neler olduğu konusunda farklı uzman görüşleri mevcuttur. Kesici (2024) araştırmasında, karşılaştığı düşünme türlerini düşünme yaklaşımı, disiplin temelli düşünme, düşünmeyi düşünme, gelişimsel düşünme, çözümsel düşünme, duyuş içerikli düşünme, sanatsal düşünme, taktiksel düşünme, problemlili düşünme şeklinde kategorilere ayırmıştır. Matematiksel düşünme, disiplin temelli düşünme kategorisine alınmıştır.

Matematiksel düşünmenin tanımını Freudenthal, gerçek deneyimlerden başlayan ve matematik ile sonuçlanan bir evrim süreci olarak tanımlarken Sevgen’e (2002) göre günlük hayatta karşılaşılan olaylara amaçlı, sistematik ve en hızlı yoldan yaklaşmaktır. En genel haliyle matematiksel düşünme, problemlerin çözümünde matematiksel yöntemlerin, kavramların ve süreçlerin açık olarak veya olmayarak uygulanmasıdır (Akt. Alkan ve Bukova Güzel, 2005). Matematiksel düşünme sistematik, rasyonel, analitik, tutarlı ve ilişkisel bir yapıdadır (MEB, 2024).

Matematiksel düşünme bileşenlerinin neler olduğuna dair farklı görüşler mevcuttur. Mason, Burton ve Stacey (2010) matematiksel düşünmeyi özelleştirme (specializing), genelleme (generalizing), varsayımda bulunma (conjecturing), doğrulama ve ikna etme

(justifying and convincing) süreçleri olarak ayırmışlardır. Mubark (2005) çalışmasında genelleme (generalization), tümevarım (induction), tümdengelim (deduction), sembol kullanımı (use of symbols), mantıksal düşünme (logical thinking) ve matematiksel ispat (mathematical proof) bileşenlerini kullanmış, soyut düşünmeyi diğer tüm bileşenler için bir öncül olarak kabul etmiştir. Bu çalışmada Mason, Burton ve Stacey'in (2010) belirttiği özelleştirme, genelleme, varsayımda bulunma, doğrulama ve ikna etme bileşenleri üzerinden inceleme yapılmıştır.

Özelleştirme

Özelleştirme, problemin amacı hakkında daha fazla bilgi edinmek için bazı spesifik örneklere başvurmak anlamına gelir (Putri, 2020). Burton (1984) özelleştirmeyi, bir problem durumunu anlamak ve açıklayabilmek için sistematik örnekler seçmek ve problemin çözümünde belirlenen örnekleri inceleyerek çözüme ulaşma biçimi olarak tanımlamaktadır (Aktaran Kükey, 2018). Özelleştirmenin matematiksel düşünmenin temelini oluşturmasının sebebi özelleştirmenin oldukça etkili, kolay ve çok çeşitli şekillerde kullanılabilmesinden kaynaklanmaktadır (Stacey vd., 2010).

Özelleştirme süreci rastgele, sistematik ve ustaca yapılabilir (Stacey vd., 2010). Özelleştirmede bir veya daha fazla örnek verme, örneği tanımlama, gösterme, anlatma, seçme, çizme veya bulma gibi eylemler söz konusudur (Arslan ve Yıldız, 2010).

Genelleme

Genelleme, matematiksel bir bakış açısıyla “daha büyük bir resim aramak” olarak tanımlanabilir (Tall, 2011). Tall'a (2006) göre başarı, ayrıntıları tekrar tekrar ele almaktan değil, en üretken fikirlere odaklanmaktan gelir. Büyük resim ise çoklu yaklaşımlar bağlamında netleşir (Maoto vd., 2016). Resmin bütününe bakmak onun ne olduğu ve neden olduğunu detaylarda boğulmadan anlamamızı ve böylelikle sonuca giden en doğru yolun ne olabileceğine karar vermemizi sağlar.

Varsayımda Bulunma

Matematik sırtını bazı aksiyomlara dayamış ve onlardan hareketle oluşumuna devam etmiştir. Aslında en başında yapılan şey, ispatlanmaksızın doğru olduğu kabul edilen önermelerden yola çıkmaktır. Problemlerin çözümünde matematiksel düşünürken de bazı özelliklerin doğru olduğunu varsayabiliriz. Bu varsayım, mantıklı görünen fakat doğruluğu henüz

kanıtlanmamış bir durumdur (Arslan ve Yıldız, 2010). Varsayımın yanlış olduğu görüldüğünde ise bunu gidermek için yapılan varsayım düzenlenebilir ya da yeni bir varsayımda bulunulabilir.

Doğrulama ve İkna Etme

Yıldırım'a (2004) göre doğrulama ve ikna etme “veriler arasındaki ilişkiye dayanarak mantıksal bir çıkarım veya sonucun doğru olduğunu yeterli kanıt gösterip kabul ettirme çabasıdır.” Bu tanımla birlikte ispattan biraz farklılaşmaktadır. Verilecek birkaç örnek ile problemin çözüm yolu ve dolayısıyla bulunan sonuç doğrulanabilir. Ancak ispatlar, varsayılanın tüm durumlar için doğru olduğunu gösterme yollarıdır.

Doğrulama ve ikna etme sürecinde “şeylerden” daha çok “o şeylerin nedenlerine” bakılır. Yapılan çözümde neyin neden yapıldığı açıkça gösterilebilirse doğrulama yapılmış ve herkes için ikna edici bir sonuca ulaşılmış olur.

Beceri Temelli Soru

Beceri temelli soru, üst düzey düşünme becerilerinin kullanıldığı, akıl yürütmenin yapıldığı ve öğrenciye analitik düşünme becerisi kazandırması amaçlanan sorulardır (Us ve Güven, 2022). Beceri temelli sorular, 2017-2018 eğitim öğretim yılı ile uygulanmaya başlayan LGS'nin getirdiği yeniliklerden biridir (Erden, 2020). MEB, herkesin erişimine açık olarak 2019-2020 eğitim öğretim yılından itibaren 5, 6 ve 7. sınıf düzeylerinde beceri temelli sorular yayımlamaya başlamıştır.

İlgili Araştırmalar

Aşağıda matematiksel düşünme ve ortaokul beceri temelli sorular ile ilgili yapılan bazı araştırmalara yer verilmiştir.

Kubat (2024) matematik öğretmeni adaylarının geometrik nesnelerden üçgen kavramı üzerindeki matematiksel düşünme süreçlerini özelleştirme, genelleme, varsayımda bulunma, doğrulama ve ikna etme bileşenleri üzerinden incelemiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması yönteminin kullanıldığı çalışmada 180 öğretmen adayının her birine her düzeyden birer tane olacak şekilde dörder soru sorulmuştur. Araştırma sonucunda özelleştirmeden diğer bileşenlere gidildikçe sorulara verilen doğru cevap sayısında azalma olduğu görülmüştür. Ayrıca doğrulama ve ikna etme sürecinde 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin soruları 1 ve 2. sınıf öğrencilerine göre daha kolay cevapladıkları görülmüştür.

Karaman (2024), 7 ortaokul 8. sınıf öğrencisi üzerinde üç aşamalı olarak yürüttüğü araştırmasında beceri temelli matematik sorularını çözerken kavramsal anlama süreçlerini incelemeyi amaçlamıştır. Öğrencilerin kavramları anlama ve uygulama süreçlerini incelerken matematiksel sit kavramını kullanmıştır. Araştırma sonucunda beceri temelli testlerin öğrencilerin oran-orantı, olasılık, üslü ifadeler, geometrik kavramlar konularında kavramsal anlamalarını geliştirdiği gözlemlenmiştir.

Yeşil (2024), ortaokul 8. sınıf öğrencilerinin matematik dersine ilişkin görüşlerini alarak LGS'ye hazırlık sürecinde yaşadıkları zorlukları belirlemeyi amaçladığı araştırmasında 19 öğrenci ile çalışmış, durum çalışması araştırma modelini kullanmıştır. Araştırma sonucunda öğrencilerin beceri temelli sorularda anlama eksikliği, soruların uzunluğu ve süreyi yetiştirememeye konularında zorluklar yaşadıkları, bu zorlukların genellikle okul eğitimi, kaynak kitaplar ve sürecin kısıllığından kaynaklandığını belirttikleri görülmüştür.

Düzgün (2022), araştırmasında sekizinci sınıf öğrencilerinin beceri temelli soruları çözmede matematiksel düşünme süreçlerini incelemiştir. Araştırmada matematiksel düşünme süreçleri özel durumlar üzerinde çalışma, varsayımda bulunma, genelleme ve ispat olarak belirlenmiştir. Geometri ve ölçme öğrenme alanı çalışmanın dışında tutulmuştur. Araştırma sonucunda öğrencilerin genel olarak özel durumlar üzerinde çalışma sürecinde zorluk yaşadıkları, varsayımda bulunma sürecinde sözel olarak ifade edebildikleri durumları genellemede cebirsel olarak ifade etmekte zorlandıkları görülmüştür.

Bu çalışmada MEB tarafından yayımlanan 6. Sınıf Beceri Temelli Soruların matematiksel düşünmenin özelleştirme, genelleme, varsayımda bulunma, doğrulama ve ikna etme bileşenleri bağlamında incelenmesi amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada MEB tarafından yayımlanan 6. Sınıf Beceri Temelli Soruları matematiksel düşünme bileşenleri bağlamında incelemek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi modeli kullanılmıştır. Nitel araştırma, belli bir bağlamın ve etkileşimin bir parçası olarak olayları kendi tekliğinde anlamlandırma çabasıdır (Patton, 1985). Merriam (2009) nitel araştırmanın amacını, insanların hayatlarını nasıl anlamlandırdıklarıyla ilgili anlayış geliştirmek, bu anlamlandırma sürecinin ana hatlarını çizmek ve insanların

deneyim yaşadığı şeyleri nasıl yorumladıklarını tarif etmek olarak belirtmiştir (akt. Demir ve Deniz, 2024). Nitel yöntem deseniyle tasarlanmış araştırmalarda çalışılan konu hakkında derin bir kavrayışa ulaşma çabası görülmektedir (Karataş, 2017). Bu araştırma yöntemi, bilgiyi detaylandırabilme ve özelleştirebilme özelliğiyle araştırmacılara farklı alanlar açabilmektedir (Seggie ve Bayyurt, 2021).

Aslı Fransızca'dan olan *document* ve çoğunlukla “doküman” olarak kullandığımız kelimenin Türkçe sözlükteki karşılığı “belge” şeklindedir (TDK, 2022). Var olan kayıt ve belgelerin incelenerek veri toplanmasına belgesel tarama denildiği gibi doküman metodu veya kitaplık araştırması da denir (Karasar, 2009). Bu araştırmada literatürde genel kabul görmüş doküman analizi ifadesi benimsenmiştir. Doküman analizi, yazılı belgelerin içeriğinin titiz ve sistematik şekilde analizinin yapıldığı nitel araştırma yöntemlerinden biri olup (Wach, 2013), araştırılması hedeflenen olgular hakkında bilgi içeren yazılı kaynakların analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2000).

2.2. Veri Toplama Araçları

Araştırmada 124 sorudan oluşan 6. Sınıf Beceri Temelli Matematik Sorularının tamamı incelenmiş, sorulara MEB’e bağlı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğünün internet sitesinden ulaşılmıştır. Soru sayılarının ünitelere göre dağılımı Çizelge 1’de gösterilmiştir.

Çizelge 1. 6. Sınıf Matematik BTS Sayılarının Ünitelere Göre Dağılımı

Üniteler	Soru Sayısı
1. Ünite: Doğal Sayılarla İşlemler – Çarpanlar ve Katlar – Kümeler	20
2. Ünite: Tam Sayılar – Kesirlerle İşlemler	20
3. Ünite: Ondalık Gösterim – Oran	21
4. Ünite: Cebirsel İfadeler – Veri Toplama ve Değerlendirme – Veri Analizi	21
5. Ünite: Açılar – Alan Ölçme	20
6. Ünite: Çember – Geometrik Cisimler – Sıvı Ölçme	22

Çizelge 1 incelendiğinde soruların tüm ünitelere dengeli dağıldığı görülmektedir.

2.3. Verilerin Analizi

Araştırmadaki sorular matematiksel düşünmenin özelleştirme, genelleme, varsayımda bulunma, doğrulama ve ikna etme bileşenlerinin tanımları dikkate alınarak belirlenen anahtar bağlamlara göre incelenmiştir. Bu bağlamlar Çizelge 2’de gösterilmiştir.

Çizelge 2. Matematiksel Düşünme Bileşenlerine Ait Belirlenen Anahtar Bağlamlar

BİLEŞEN	ANAHTAR BAĞLAMLAR
Özelleştirme	Örnek verme, örneği tanımlama, gösterme, anlatma, seçme, çizme, bulma
Genelleme	Parça-bütün ilişkisi, örüntü bulma
Varsayımda Bulunma	En çok/en az kaç olabileceği, olasılık belirten soru ifadeleri, deneme yanılma ile sonuca ulaşma
Doğrulama ve İkna Etme	Neden olduğunu göstererek sonuca ulaşma (verilen formülü doğrulama), yönergeyi takip etme

Sorular incelenirken, Çizelge 2’de yer alan anahtar bağlamları içeren sorular ilgili matematiksel düşünme bileşenine atanmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. MEB tarafından yayımlanan 6. sınıf beceri temelli soruların matematiksel düşünme bileşenlerinden özelleştirme, genelleme, varsayımda bulunma, doğrulama ve ikna etme bileşenlerine göre incelenmesi sonucunda ulaşılan bulgular Çizelge 3’te gösterilmiştir.

Çizelge 3. Ünitelerde Bileşenlere Ait Soru Sayıları

Ünite/Bileşen	Özelleştirme	Genelleme	Varsayımda Bulunma	Doğrulama ve İkna Etme
1. Ünite	5	5	10	5
2. Ünite	3	4	9	4
3. Ünite	4	4	7	8

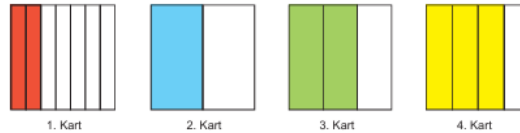
4. Ünite	4	6	6	10
5. Ünite	4	6	7	11
6. Ünite	2	9	10	12
TOPLAM	22	34	49	50

Çizelge 3 incelendiğinde toplam 155 soruda ele alınan bileşenlere rastlandığı görülmektedir. Bu durumun sebebi, incelenen bazı sorularda birden fazla bileşene rastlanmış olmasıdır. 1. ünite 3 soruda doğrulama ve ikna etme ile varsayımda bulunma, 1 soruda doğrulama ve ikna etme ile özelleştirme ve 1 soruda doğrulama ve ikna etme ile genelleme bileşenlerine; 3. Ünite 1 soruda doğrulama ve ikna etme ile özelleştirme, 1 soruda doğrulama ve ikna etme ile varsayımda bulunma ve 1 soruda doğrulama ve ikna etme ile genelleme bileşenlerine; 4. ünite 1 soruda özelleştirme ile genelleme, 2 soruda doğrulama ve ikna etme ile varsayımda bulunma, 3 soruda doğrulama ve ikna etme ile genelleme bileşenlerine; 5. ünite 2 soruda doğrulama ve ikna etme ile varsayımda bulunma ve özelleştirme, 2 soruda doğrulama ve ikna etme ile varsayımda bulunma, 2 soruda doğrulama ve ikna etme ile genelleme bileşenlerine; 6. ünite 1 soruda doğrulama ve ikna etme, varsayımda bulunma ve genelleme, 5 soruda doğrulama ve ikna etme ile varsayımda bulunma, 2 soruda doğrulama ve ikna etme ile genelleme, 1 soruda genelleme ile varsayımda bulunma bileşenleri olduğu görülmüştür. Toplamda 29 soruda birden fazla bileşene rastlanmıştır. Özelleştirme bileşenine atanan örnek soruya Görsel 1’de yer verilmiştir.

6. Bir matematik öğretmeni sınıfta aynı boyutlardaki şeffaf kesir kartlarını kullanarak kesirlerde çarpma işlemini modellemektedir. Kartlardan biri yatay diğeri dikey konuma getirilerek köşeleri çıkışacak şekilde üst üste yerleştirilir. Elde edilen şekilde kartlardaki boyalı bölgelerin üst üste gelmesiyle oluşan bölge çarpma işleminin sonucunu modeller.

Örneğin yukarıda $\frac{3}{6} \cdot \frac{1}{4}$ işlemi modellenmiştir.

Yukarıda verilen 4 farklı kesir kartının hangi ikisi ile yapılan çarpma işlemi modelinde $\frac{1}{2}$ kesri elde edilir?

A) 2 ve 3. Kart

B) 1 ve 4. Kart

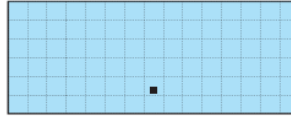
C) 1 ve 2. Kart

D) 3 ve 4. Kart

Görsel 1. Özelleştirme bileşenine atanan 2. Ünite: Tam Sayılar – Kesirlerle İşlemler testine ait 6. Soru

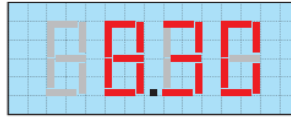
Bu soruda öncelikle kesirlerle çarpma işlemi modellenmesinin ne olduğu açıklanmış ve buna şekil üzerinden bir örnek verilmiştir. Verilen örneğin ardından soru köküne geçilmiş, verilen modelleme örneğinden yola çıkılarak $\frac{1}{2}$ kesrinin modellenmesi için verilen kartlardan hangi ikisinin kullanılması gerektiği sorusu öğrenciye yöneltilmiştir. Bu süreç, sorunun, matematiksel düşünme bileşenlerinden özelleştirme bileşenine ait olduğunu göstermektedir. Özelleştirme bileşenine atanan örnek soruya Görsel 2’de yer verilmiştir.

18. Ufuk proje ödevi için kareli zemin üzerine eş dikdörtgenler yerleştirerek bir dijital saat tasarlamıştır.

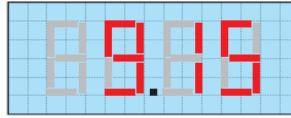

Dijital saat ekranı

Ufuk’un ekrana yerleştirdiği kırmızı renkli şerit ledler yanarak saatin kaç olduğunu gösterecektir.

Bu dijital saat yukarıdaki gibi 8.30’u gösterdiğinde ekrana yerleştirilen şerit ledin yanan kısmının uzunluğu 45 cm’dir.

Buna göre bu dijital saat 9.15’i gösterdiğinde yanan şerit ledin uzunluğu kaç santimetredir?

- A) 2,5 B) 16,25 C) 26 D) 32,5

Görsel 2. Özelleştirme bileşenine atanan 3. Ünite: Ondalık Gösterim – Oran testine ait
18. soru

Bu soruda, soru köküne geçilmeden önce örnek bir şekil verilmiş, bundan yola çıkılarak soruda verilen saatin ekranda görülmesi durumunda yanan şerit ledin uzunluğunun bulunması istenmiştir. Öğrencinin, isteneni bulmak için verilen örneği inceleyip doğru çıkarımlar yaparak sonuca ulaşması beklendiğinden soru özelleştirme bileşeni içermektedir. Genelleme bileşenine atanan örnek soruya Görsel 3’de yer verilmiştir.

7.

Her birinin yüksekliği 10 cm olan kâğıt bardaklar iç içe geçirildiğinde bardakların her birinin 9,1 cm'lik kısmı altındaki bardağın içine giriyor.

Bu kâğıt bardaklardan 100 tanesi iç içe geçirilerek aşağıdaki yapı oluşturuluyor.

Buna göre oluşturulan yapının yüksekliği kaç santimetredir?

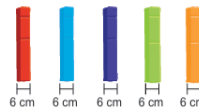
- A) 91 B) 99,1 C) 101,1 D) 109,1

Görsel 3. Genelleme bileşenine atanan 3. Ünite: Ondalık Gösterim – Oran testine ait

7. soru

Bu soruda öncelikle bir tane bardağın yüksekliği ve iki bardağın iç içe geçirilmesiyle oluşan durumlar verilmiştir. Bardaklardan 100 tanesinin iç içe geçirilmesiyle oluşan yapının yüksekliği sorulmaktadır. Soru öğrenciden, bir ve iki tane bardağın durumunu 100 tanesi için genellemesini beklemektedir. Bu sebeple soru, matematiksel düşünme bileşenlerinden genelleme bileşeni içermektedir. Genelleme bileşenine atanan örnek soruya Görsel 4’de yer verilmiştir.

6.

Kitap koyulacak kısmının genişliği 240 cm olan bir rafa boyları eşit ve kalınlıkları 6 cm olan kitaplar aşağıdaki gibi aralardaki boşluk bırakılmadan sırasıyla 3 kitap dikey, 5 kitap yatay duracak şekilde diziliyor.

Buna göre rafa kaç kitap dizilmiştir?

- A) 40 B) 42 C) 48 D) 52

Görsel 4. Genelleme bileşenine atanan 1. Ünite: Doğal Sayılarla İşlemler – Çarpanlar ve Katlar – Kümeler testine ait 6. soru

Bu soru öğrenciden, kitapların genişliği ve yüksekliği arasında bir ilişki ve rafa diziliş şekillerinde bir örüntü fark etmesini beklemektedir. Öğrenciden, 5 kitabın üst üste konulmasıyla bir kitap yüksekliğine ulaştığını; yan yana 3 kitabın ve yatay haldeki bir kitabın örüntünün bir parçasını oluşturduğunu görmesi ve bunun kaç kez tekrarlanarak rafın genişliği olan 240 cm'ye ulaşacağını bulması yani genelleme yapması istendiğinden soru genelleme bileşeni içermektedir. Varsayımda bulunma bileşenine atanan örnek soruya Görsel 5'de yer verilmiştir.

20. Selda Hanım satın almak istediği arabayla ilgili belirlediği bazı özellikleri ifade eden kümeler oluşturuyor.

A = {2016 model veya daha yeni arabalar}

B = {Fiyatı 95 000 TL'den düşük olan arabalar}

C = {Kilometresi 30 000'den daha az olan arabalar}

Aşağıda Selda Hanım'ın araba satın almak için gittiği bir mağazada beğendiği 4 arabanın bazı özellikleri verilmiştir.

	1. Araba	2. Araba	3. Araba	4. Araba
Model Yılı	2015	2016	2015	2016
Fiyatı (TL)	95 500	95 000	94 500	96 000
Kilometresi	25 000	31 000	50 000	15 000

Selda Hanım verilen özellikleri dışında tüm özellikleri aynı olan bu arabalardan birini satın almıştır.

Selda Hanım'ın satın aldığı araba A, B ve C kümelerinden sadece 1 tanesinin elemanı değildir.

Buna göre Selda Hanım hangi arabayı satın almıştır?

A) 1. Araba

B) 2. Araba

C) 3. Araba

D) 4. Araba

Görsel 5. Varsayımda bulunma bileşenine atanan 1. Ünite: Doğal Sayılarla İşlemler – Çarpanlar ve Katlar – Kümeler testine ait 20. Soru

Bu soruda öğrencinin dikkat etmesi gereken bir şart vardır. Alınan arabanın, 3 kümeden sadece 1 tanesinin elemanı olmaması şartını sağlamak için öğrenci A, B ve C kümelerinin tek tek bu durumda olduğunu varsayarak doğru sonuca ulaşabilmektedir. Bu nedenle soru varsayımda bulunma bileşenini içermektedir. Varsayımda bulunma bileşenine atanan örnek soruya Görsel 6'da yer verilmiştir.

20. Banu Hanım kızına bir ay boyunca okuduğu toplam sayfa sayısına bağlı olarak harçlık vereceğini söylemiş, vereceği toplam harçlık miktarını hesaplamak için de dört farklı cebirsel ifade yazarak, kızından bu ifadelerden birini seçmesini istemiştir.

Kızının okuduğu toplam sayfa sayısı A olmak üzere, Banu Hanım'ın kızının okuduğu toplam sayfa sayısına göre yazdığı cebirsel ifadeler aşağıda verilmiştir.

Seçenek	Annesinin Vereceği Harçlık Miktarı (TL)
I	$\frac{A}{20}$
II	$\frac{A}{10} + 5$
III	$\frac{3A}{20} + 5$
IV	$\frac{5A}{40} + 5$

Buna göre Banu Hanım'ın kızı tablodaki bu cebirsel ifadelerden hangisini seçerse okuduğu toplam sayfa sayısı için ay sonunda alacağı harçlık diğer seçeneklere göre daha fazla olur?

A) I. Seçenek

B) II. Seçenek

C) III. Seçenek

D) IV. Seçenek

Görsel 6. Varsayımda bulunma bileşenine atanan 4. Ünite: Cebirsel İfadeler – Veri Toplama ve Değerlendirme – Veri Analizi testine ait 20. soru

Bu sorunun çözümünde öğrenci, okunan sayfa sayısı olan A'yı 10, 20 ve 40'a bölünebilen bir sayı olarak düşünüp A'nın 40'a eşit olduğunu varsayabilir. A sayısını 10, 20 ve 40'a bölünebilen 40'tan başka herhangi bir pozitif tam sayı da verebilir. Soru, öğrencinin bu varsayımı yapmasını desteklediği için bu soru varsayımda bulunma bileşeni içermektedir. Doğrulama ve ikna etme bileşenine atanan örnek soruya Görsel 7'de yer verilmiştir.

12. Ayşegül Öğretmen, test sorularından oluşan matematik ödevi için öğrencilerine, aşağıdaki ödev takip yönergesini hazırlamıştır.

ÖDEV TAKİP YÖNERGESİ

- ☐ İlk gün belirli bir sayıda soru çöz.
- ☐ İkinci gün, ilk gün çözdüğü soru sayısının 3 fazlasının 2 katı kadar sayıda soru çöz.
- ☐ Üçüncü gün, önceki gün çözdüğü soru sayısını üçte biri kadar sayıda soru çöz.

Ayşegül Öğretmen bu ödev takip yönergesinde, ilk gün çözülen soru sayısını x ile ifade ederse üçüncü gün çözülen soru sayısını aşağıdaki cebirsel ifadelerden hangisi ile ifade eder?

A) $\frac{2(x+3)}{3}$

B) $\frac{2x+3}{3}$

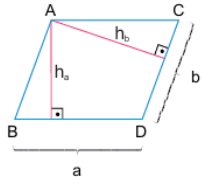
C) $2(x+3)$

D) x

Görsel 7. Doğrulama ve ikna etme bileşenine atanan 4. Ünite: Cebirsel İfadeler – Veri Toplama ve Değerlendirme – Veri Analizi testine ait 12. soru

Bu soruda öğrencinin, cevaba doğru bir şekilde ulaşabilmesi için takip etmesi gereken bir yönerge bulunmaktadır. İlk gün çözülen soru sayısına x demek koşuluyla yönergeyi takip ettiğinde sonuca ulaşacaktır. Ulaştığı sonucun doğruluğu ve iknası sürecinde takip ettiği yönergeyi kanıt olarak gösterebilir. Öğrenci, tüm adımları doğru takip ettiği sürece doğrulama ve ikna etme süreci de başarılı olacaktır. Doğrulama ve ikna etme bileşenine atanan örnek soruya Görsel 8'de yer verilmiştir.

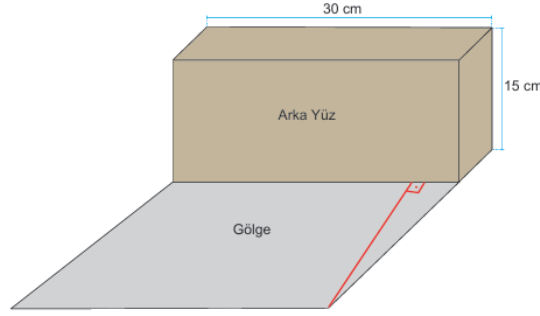
19.

Paralelkenarın alanı herhangi bir kenar uzunluğu ile o kenara ait yüksekliğin çarpımına eşittir.

$$A(ABCD) = a \cdot h_a = b \cdot h_b$$

Düz bir zeminde duran dikdörtgenler prizması şeklindeki tahta blok bir ışık kaynağı ile aydınlatıldığında prizmanın arkasındaki aşağıdaki gibi paralelkenar şeklinde bir gölge oluşmuştur.

Bu gölgenin alanı prizmanın arka yüzünün alanının santimetrekare cinsinden iki katına eşittir.

Buna göre paralelkenar şeklindeki bu gölgenin, prizmanın arka yüzüne çakışık kenarına ait yüksekliği kaç santimetredir?

A) 30

B) 45

C) 60

D) 75

Görsel 8. Doğrulama ve ikna etme bileşenine atanan 5. Ünite: Açılar – Alan Ölçme testine ait 19. soru

Bu soruda paralelkenarın alan formülü verilmiş, öğrencinin bu formülden yola çıkarak sonuca ulaşması beklenmiştir. Yanıtının doğruluğunu, yukarıda verilen formüle dayanarak gösterebilir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, MEB tarafından yayımlanan 6. Sınıf beceri temelli testlerde yer alan tüm soruların matematiksel düşünme bileşenlerinden özelleştirme, genelleme, varsayımda bulunma ve doğrulama ve ikna etme bileşenlerine göre incelemesi yapılmıştır. 124 sorunun incelenmesi sonucunda 22 soruda özelleştirme, 34 soruda genelleme, 49 soruda varsayımda bulunma, 50 soruda da doğrulama ve ikna etme bileşenleri olduğu görülmüştür. Bileşenlerin sorulara dengeli dağılmadığı görülmektedir. 1. ünite 5 soruda, 3. ünite 3 soruda, 4. ve 5. ünitelerde 6 soruda, 6. ünite 9 soruda birden fazla bileşene rastlanırken 2. ünite hiçbir soruda birden fazla bileşene rastlanmamıştır.

Doğrulama ve ikna etme bileşeninin son 3 ünite daha fazla görülmesi, alt öğrenme alanlarının diğer ünitelere kıyasla daha fazla formül içermesinden kaynaklanmış olabilir.

Düzgün'ün (2022) araştırmasında öğrencilerin özel durumlar üzerinde çalışma ve genelleme bileşenlerinde zorluk yaşadığı, bu çalışmada da 6. Sınıf beceri temelli testlerde özelleştirme ve genelleme bileşenlerine ait soru sayılarının diğerlerine göre az olduğu görülmektedir. Buradan yola çıkarak öğrencilerin zorlandıkları bileşenlere ait soru sayılarının arttırılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

Alkan, H., & Güzel, E. B. (2005). Öğretmen adaylarında matematiksel düşünmenin gelişimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 221 – 236.

Arslan, S. ve Yıldız. C. (2010). 11. sınıf öğrencilerinin matematiksel düşünmenin aşamalarındaki yaşantılarından yansımalar. *Eğitim ve Bilim Dergisi*, 35(156), 17 – 31.

Demir, E. ve Deniz, K. (2024). Ana dili eğitiminde karşılıklı konuşma becerisine yönelik dil işlevleriyle ilgili öğretmen görüşleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 12(2), 317 – 338.

Düzgün, C. (2022). Beceri temelli sorularda 8. sınıf öğrencilerinin matematiksel düşünme süreçlerinin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi.

Erden, B. (2020). Türkçe, matematik ve fen bilimleri dersi beceri temelli sorularına ilişkin öğretmen görüşleri. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 270-292.

Güneş, F. (2012). Öğrencilerin düşünme becerilerini geliştirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 32, 127 – 146.

Karaman, Y. (2024). Beceri temelli sorular aracılığıyla ortaokul öğrencilerinin kavramsal anlama süreçlerinin incelenmesi [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Anadolu Üniversitesi.

Karasar, N. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayın Dağıtım.

Karataş, Z. (2017). Sosyal bilim araştırmalarında paradigma değişimi: Nitel yaklaşımın yükselişi. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi* 1(1), 70 – 86.

Kesici, A. (2024). Lisansüstü çalışmalara konu olan düşünme türlerinin sınıflandırılması. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(1), 475 – 505.

Kubat, G. (2024). *Matematik öğretmen adaylarının geometrik nesneler üzerine matematiksel düşünme süreçleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Marmara Üniversitesi.

Kükey, E. (2018). *Ortaokul öğrencilerinin matematiksel düşünme biçimleri ile öğretmen ve öğretmen adaylarının bu konudaki görüşlerinin incelenmesi* [Yayımlanmamış doktora tezi] İnönü Üniversitesi.

Maoto, S., Masha, K., & Maphutha, K. (2016). Where is the bigger picture in the teaching and learning of mathematics?. *Pythagoras*, 37(1), 1 – 8.

Mason, J., Burton, L. & Stacey, K. (2010). *Thinking Mathematically: Second Edition*. Pearson Education Limited.

Mubark, M. M. M. (2005). *Mathematical thinking and mathematics achievement of students in the year 11 scientific stream in Jordan*. [PhD thesis] Newcastle University.

Patton, M. Q. (1985). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. Pegem Akademi.

Putri, A. L., Lukito, A., & Wijayanti, P. (2020). Students' specializing in mathematics problem solving. In *Journal of Physics: Conference Series* (Vol. 1470, No. 1, p. 012075). IOP Publishing. <https://doi.org/10.1088/1742-6596/1470/1/012075>

Seggie, F. N. ve Bayyurt, Y. (2021). *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları*. Anı Yayıncılık.

Tall, D. (2006). Setting lesson study within a long-term framework for learning. Plenary presentation at the APEC-Tsukuba International Conference. Tokyo: Institute for International Cooperation. <http://homepages.warwick.ac.uk/staff/David.Tall/pdfs/dot2007e-apec-thailand.pdf>

Tall, D. (2011). Looking for the bigger picture. *For the Learning of Mathematics*, 31(2), 17 – 18.

Türk Dil Kurumu (2022). *Türk Dil Kurumu sözlükleri*. 25 Aralık 2024 tarihinde <https://sozluk.gov.tr/> adresinden edinilmiştir.

Umay, A. (2003). Matematiksel muhakeme yeteneği. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(24), 234 – 243.

Us, R. G., & Güven, A. N. E. (2022). Millî Eğitim Bakanlığı tarafından hazırlanan beceri temelli Türkçe sorularının yenilenmiş Bloom taksonomisi açısından ele alınması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(2), 426 – 445.

Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. IDS Practice Paper in Brief 13, 1 – 10.

Yeşil, H.G. (2024). *Ortaokul öğrencilerinin matematik dersindeki beceri temelli sorularda karşılaştığı zorluklara ilişkin görüşleri* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Necmettin Erbakan Üniversitesi.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2000). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldırım, C. (2004). *Matematiksel düşünme*. Remzi Kitabevi.

ÇOCUKLUK ÇAĞI RUHSAL TRAVMALARININ UMUTSUZLUK ÜZERİNE ETKİSİNİN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE EFFECT OF CHILDHOOD TRAUMAS ON HOPELESSNESS

Öğr. Gör. Ahmet TÜRK

Sinop Üniversitesi, aturk@sinop.edu.tr - ORCID: 0000-0001-5782-3794

Uzm. Sena TÜRK

Sinop Üniversitesi, shu.senakaya@gmail.com - ORCID: 0009-0002-3630-9045

Doç. Dr. Meral ÖZTÜRK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, mrozturk@cumhuriyet.edu.tr - ORCID: 0000-0001-7570-5361

ÖZET

Bireylerin erken yaşam deneyimleri, psikolojik ve duygusal gelişimini şekillendirerek yaşam boyu ruhsal sağlığını etkiler. Çocukluk çağı ruhsal travmaları (fiziksel, duygusal, cinsel istismar ve ihmal), bireyin dünyayı algılama biçimini, kendilik algısını ve geleceğe dair beklentilerini olumsuz yönde etkileyerek depresyon, anksiyete ve umutsuzluk gibi psikolojik sorunlara yol açabilir. Umutsuzluk, geleceğe dair olumsuz beklentiler ve çözüm bulmada zorlanma ile ilişkilendirilirken, çocukluk travmaları bu duyguyu pekiştirerek intihar düşüncelerini artırabilir. Bu nedenle, çocukluk travmalarının umutsuzluk üzerindeki etkisini anlamak, ruh sağlığını koruyucu ve önleyici müdahaleler geliştirmek açısından büyük önem taşımaktadır. Buradan hareketle bu araştırma çocukluk çağı ruhsal travmalarının bireylerin umutsuzluk düzeyleri üzerindeki etkisini incelenmeyi amaçlamaktadır. Tarama modelinin kullanıldığı araştırmaya 358'i (%63,5) kadın ve 206'sı (%36,5) erkek olmak üzere 564 kişi katılmıştır. 18-42 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}=27,73\pm5,82$ 'tür. Veriler, Kişisel Bilgi Formu, Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği ve Beck Umutsuzluk Ölçeği kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde Pearson korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır. Katılımcıların duygusal istismar, fiziksel istismar ve cinsel istismar boyutlarında pozitif bildirimde bulundukları tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların düşük düzeyde umutsuzluk yaşadıkları saptanmıştır. Değişkenler arası ilişki incelendiğinde umutsuzluk ile duygusal istismar, duygusal ihmal, fiziksel istismar, fiziksel ihmal ve cinsel istismar arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Regresyon analizinde duygusal istismar, duygusal ihmal, fiziksel ihmal ve cinsel istismarın katılımcıların umutsuzluk düzeyleri üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: çocukluk çağı travmaları, ihmal, istismar, umutsuzluk.

ABSTRACT

Individuals' early life experiences shape their psychological and emotional development and affect their lifelong mental health. Childhood mental traumas (physical, emotional, sexual abuse and neglect) may lead to psychological problems such as depression, anxiety and hopelessness by negatively affecting the individual's perception of the world, self-perception and expectations for the future. While hopelessness is associated with negative expectations about the future and difficulty in finding solutions, childhood traumas may reinforce this feeling and increase suicidal thoughts. Therefore, understanding the impact of childhood traumas on hopelessness is of great importance in terms of developing protective and preventive interventions for mental health. From this point of view, this study aims to examine the effect of childhood mental traumas on individuals' hopelessness levels. A total of 564 people, 358 (63.5%) women and 206 (36.5%) men, participated in the study in which the survey model was used. The average age of the participants between the ages of 18-42 was $\bar{x}=27.73\pm5.82$. Data was collected using the Personal Information Form, Childhood Trauma Questionnaire and Beck Hopelessness Scale. Pearson correlation and multiple linear regression analysis were used to analyze the data. It was determined that the participants made positive reports in the dimensions of emotional abuse, physical abuse and sexual abuse. In addition, it was determined that the participants experienced low levels of hopelessness. When the relationship between variables was analyzed, it was found that there was a significant positive relationship between hopelessness and emotional abuse, emotional neglect, physical abuse, physical neglect and sexual abuse. In regression analysis, it was found that emotional abuse, emotional neglect, physical neglect and sexual abuse had a significant positive effect on the participants' hopelessness levels.

Keywords: childhood traumas, neglect, abuse, hopelessness.

1. GİRİŞ

Bireyin erken yaşam deneyimleri, psikolojik ve duygusal gelişiminde kritik bir rol oynamakta ve yaşam boyu ruhsal iyi oluşunu şekillendirmektedir. Bu bağlamda, çocukluk çağında yaşanan ruhsal travmalar, bireyin psikolojik sağlığını derinden etkileyerek duygusal, bilişsel ve davranışsal pek çok sorunun temelinde yer alabilmektedir (Türk, 2024). Travmatik deneyimler, bireyin dünyayı algılama biçimini, kendilik algısını ve geleceğe dair beklentilerini önemli ölçüde etkileyerek umutsuzluk düzeylerini artırabilmektedir (Arkar, 1992; Beck vd., 1974). Bu nedenle, çocukluk çağında maruz kalınan ruhsal travmaların, umutsuzluk üzerindeki etkisini anlamak ve bu ilişkiyi detaylı bir şekilde incelemek önem arz etmektedir.

Çocukluk çağı ruhsal travmaları, fiziksel istismar, duygusal istismar, cinsel istismar, fiziksel ihmal ve duygusal ihmal gibi farklı türlerde ortaya çıkabilmektedir (Bernstein vd., 1994). Bu travmatik deneyimler, çocuklukta gelişen temel psikososyal becerileri olumsuz yönde etkileyerek bireyin yaşam boyu sürebilecek psikolojik sorunlar yaşamasına neden olabilmektedir. Araştırmalar, çocukluk çağında travmaya maruz kalan bireylerin depresyon,

anksiyete, travma sonra stres bozukluğu (TSSB) ve kişilik bozuklukları gibi ruhsal rahatsızlıklara daha yatkın olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, bu bireylerin olumsuz yaşam olaylarına karşı daha kırılgan oldukları ve umutsuzluk düzeylerinin daha yüksek olduğu belirtilmektedir (Arkar, 1992; Beck vd., 1974; Beck, 1967; Şenkal ve Işıklı, 2015).

Umutsuzluk, bireyin geleceğe dair olumsuz beklentiler içinde olması, çözüm yolları bulmada zorlanması ve yaşamdan tatmin olmama hali olarak tanımlanabilir (Beck vd., 1974). Umutsuzluk, depresyonun önemli bir bileşeni olup intihar düşüncelerinin ve davranışlarının öngörücüsü olarak kabul edilmektedir (Arkar, 1992; Beck vd., 1974). Çocukluk çağı travmalarına maruz kalan bireylerin duygusal düzenleme becerilerinin zayıfladığı, olumsuz olaylara daha yoğun tepkiler verdikleri ve umutsuzluk duygusunu daha sık deneyimledikleri belirtilmektedir (Fadl vd., 2025; Sethi vd., 2025). Bu noktada, çocukluk travmalarının umutsuzlukla ilişkisini incelemek, bireylerin ruhsal sağlığını koruyucu ve önleyici müdahaleler geliştirilmesi açısından kritik bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda bu çalışmanın temel amacı, çocukluk çağında maruz kalınan ruhsal travmaların bireylerin umutsuzluk düzeyleri üzerindeki etkisini incelemektir. Çalışmadan elde edilen bulgular, ruhsal sağlığı koruma ve iyileştirme noktasında uygulanabilecek psikososyal müdahalelerin geliştirilmesine katkı sağlayarak hem akademik literatüre hem de ruh sağlığı alanındaki uygulamalara önemli bir dayanak sunulması hedeflenmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Nicel yaklaşımın benimsendiği araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini 18 yaş üstü bireyler oluşturmaktadır. Örneklemine ise kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak ulaşılan 564 kişi oluşturmaktadır. Katılımcıların 358'i (%63,5) kadın ve 206'sı (%36,5) erkektir. 18-42 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}=27,73\pm5,82$ 'tür.

Veri Toplama Araçları

Çocukluk Çağı Ruhsal Travma Ölçeği

Bernstein ve arkadaşları (1994) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe adaptasyon çalışması Şar ve arkadaşları (2012) tarafından yapılmıştır. Ölçek 5'li likert tipinde 28 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte duygusal istismar, duygusal ihmal, fiziksel istismar, fiziksel istismar, cinsel istismar ve minimizasyon olmak üzere altı alt boyut bulunmaktadır. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı $\alpha=0,93$ 'tür.

Beck Umutsuzluk Ölçeği

Beck ve arkadaşlarının (1974) geliştirdiği ölçekte 20 madde bulunmakta olup cevaplar 0 ile 1 arası puanlanmaktadır. Ölçek maddelerinin 11'inde "Evet" seçeneği 1 puan olarak değerlendirilirken 9'unda "Hayır" seçeneği 1 puan olarak değerlendirilmektedir. Ölçekten alınan aritmetik toplam puan umutsuzluk puanını ifade etmektedir. En düşük 0, en yüksek 20 puan alınabilen ölçekten alınan 0 ile 3 arası puan normal, 4 ile 8 arası puan hafif, 9 ile 14 arası puan orta, 14 ile 20 arası puan ileri düzey umutsuzluğu ifade etmektedir (Beck ve Steer, 1988; Seber vd., 1993). Ölçeğin orijinal çalışmasında Cronbach alfa güvenirlik katsayısı $\alpha=0,93$ (Beck vd., 1974); Seber ve arkadaşları (1993) tarafından yapılan Türkçeye adaptasyon çalışmasında Cronbach alfa güvenirlik katsayısı $\alpha=0,86$ 'dır.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma kapsamında veriler kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak çevrimiçi anket tekniğiyle toplanmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan 564 kişi ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada Pearson korelasyon ve çoklu doğrusal regresyon analizleri uygulanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen tüm sonuçlar %95 güven aralığında ve 0,05 hata payında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişki

Araştırmada çocukluk çağı ruhsal travmaları ölçeğinin alt boyutlarından almış oldukları ortalama toplam puanlar katılımcıların duygusal istismar ($\bar{x}=9,22\pm4,93$), fiziksel istismar ($\bar{x}=6,72\pm3,69$) ve cinsel istismar ($\bar{x}=6,23\pm3,03$) boyutlarında pozitif bildirimde bulundukları tespit edilmiştir. Aynı zamanda katılımcıların düşük düzeyde umutsuzluk ($\bar{x}=6,74\pm5,51$) yaşadıkları saptanmıştır. Değişkenler arası ilişki incelendiğinde umutsuzluk ile duygusal istismar ($r=0,538$; $p<0,01$), duygusal ihmal ($r=0,420$; $p<0,01$), fiziksel istismar ($r=0,310$; $p<0,01$), fiziksel ihmal ($r=0,213$; $p<0,01$) ve cinsel istismar ($r=0,510$; $p<0,01$) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Değişkenlere İlişkin Betimsel İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişki

Değişkenler	n	$\bar{x}$	ss.	1	2	3	4	5
1. Duygusal İstismar	564	9,22	4,93	1				
2. Duygusal İhmal	564	11,36	5,12	,725**	1			
3. Fiziksel İstismar	564	6,72	3,69	,653**	,412**	1		
4. Fiziksel İhmal	564	6,75	2,26	,486**	,456**	,389**	1	
5. Cinsel İstismar	564	6,23	3,03	,493**	,292**	,320**	,259**	1
6. Umutsuzluk	564	6,74	5,51	,538**	,420**	,310**	,213**	,510**

** $p<0,01$

Çocukluk Çağı Ruhsal Travmalarının Umutsuzluğa Etkisi

Araştırmada çocukluk çağı ruhsal travmalarının umutsuzluğa etkisinin incelenmesi amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi uygulanmış olup elde edilen bulgular Tablo 2’de verilmiştir. Yapılan regresyon modelinin istatistiksel açıdan anlamlı olduğu görülmüştür ($F_{(5,558)}=68,988$; $p<0,05$). Analizde çocukluk çağı ruhsal travmalarının umutsuzluğu %38 ($R^2=0,38$) düzeyinde etkilediği tespit edilmiştir. Elde edilen bulgulara göre duygusal istismar ($\beta=0,357$; $p<0,05$), duygusal ihmal ($\beta=0,122$; $p<0,05$), fiziksel ihmal ($\beta=0,085$; $p<0,05$) ve cinsel istismar ($\beta=0,336$; $p<0,05$) katılımcıların umutsuzluk düzeyleri üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahiptir. Bulgudan çocukluk çağı ruhsal travmaları arttıkça katılımcıların umutsuzluk düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 2. Çocukluk Çağı Ruhsal Travmalarının Umutsuzluğa Etkisi

Değişkenler	β	t	p	F	R^2
Duygusal İstismar	,357	5,633	0,00*	68,988	,38
Duygusal İhmal	,122	2,441	0,02*		
Fiziksel İstismar	,048	1,069	0,29		
Fiziksel İhmal	,085	2,173	0,03*		
Cinsel İstismar	,336	8,723	0,00*		

* $p<0,05$

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma çocukluk çağı ruhsal travmalarının bireylerin umutsuzluk düzeyleri üzerindeki etkisini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 564 kişi katılmıştır.

Araştırmada katılımcıların duygusal istismar, duygusal ihmal, fiziksel ihmal ve cinsel istismar düzeylerinin umutsuzluk düzeyleri üzerinde pozitif yönde anlamlı bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Bulgu, çocukluk çağı ruhsal travma düzeyleri arttıkça katılımcıların umutsuzluk düzeylerinin arttığını göstermektedir. Bu noktada travma türlerine göre etkilerin farklı şiddette olup olmadığı da önemlidir. Duygusal ihmal ve istismar, bireyin öz-değerini düşürerek geleceğe yönelik olumlu beklentiler geliştirmesini zorlaştırırken temel bakım ve ihtiyaçların karşılanmaması olarak ifade edilebilen fiziksel ihmal bireyde kronik bir güvensizlik ve çaresizlik hissi meydana getirebilir. Öte yandan travmalar içinde en ağır etkilere sahip olduğu bilinen cinsel istismar, bireylerde travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve depresif belirtiler geliştirme olasılığını artırarak umutsuzluk düzeylerini yükseltebilir. Bu bağlamda çocukluk çağı ruhsal travmalarının umutsuzluk üzerindeki etkisi, birkaç farklı perspektiften ele alınarak tartışılabilir.

Araştırmalar, çocukluk döneminde yaşanan duygusal istismar, duygusal ihmal, fiziksel ihmal ve cinsel istismarın bireylerin ilerleyen yaşlarda olumsuz bilişsel şemalar geliştirmesine neden olduğunu ve bunun umutsuzluk duygularını beslediğini göstermektedir (Beck, 1967; Şenkal ve Işıklı, 2015; Türk, 2024). Bilişsel modele göre çocuklukta travmaya maruz kalan bireyler, kendilerini değersiz, çaresiz ve kontrolsüz hissederek geleceğe dair olumsuz inançlar geliştirebilmektedirler. Özellikle, Beck’in bilişsel üçlüsü bağlamında incelendiğinde, bu

bireylerin kendileri, çevreleri ve gelecekleri hakkında karamsar düşünceler geliştirdikleri ve umutsuzluk düzeylerinin arttığı gözlemlenmektedir (Arkar, 1992; Beck vd., 1974).

Bunun yanı sıra, öğrenilmiş çaresizlik kuramı (Seligman, 1975) da çocukluk çağı travmaları ile umutsuzluk arasındaki ilişkiyi açıklayan önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır. Buna göre, bireyler çocukluk dönemlerinde travmatik deneyimlere maruz kaldığında, yaşam olayları üzerinde kontrol sahibi olamayacaklarına ve bu durumun değiştirilemeyeceğine dair bir inanç geliştirebilir. Bu da ilerleyen yıllarda umutsuzluk duygularının güçlenmesine neden olabilir (Motilla ve Oyales, 2024).

Bağlanma kuramı (Bowlby, 1969) çocukluk çağı travmalarının umutsuzluk üzerindeki etkisini açıklayan bir diğer önemli teorik çerçevedir. Erken dönem bağlanma ilişkilerinde istismar ve ihmal yaşayan bireyler, güvensiz bağlanma stilleri geliştirme eğilimindedirler. Güvensiz bağlanma stilleri (kaygılı ve kaçınmacı bağlanma) olan bireyler, gelecekte destekleyici sosyal ilişkiler kurmakta zorlanabilir ve böylece yalnızlık hissi umutsuzluk duygularını artırabilmektedir (Finzi-Dottan ve Abadi, 2024). Sosyal destekten yoksun olan bireylerin, zorluklarla başa çıkmada daha fazla zorlandıkları, yalnızlık hissinin arttığı ve geleceklerine dair olumlu beklentiler geliştirmekte güçlük çektikleri bilinmektedir (Yao vd., 2025). Bu bağlamda sosyal desteğin yetersizliği, özellikle travmaya bağlı gelişen umutsuzluk duygularını pekiştiren bir faktör olarak ifade edilebilir.

Literatürde, çocukluk çağı travmaları ile umutsuzluk arasındaki ilişkinin yalnızca bireysel psikolojik süreçlerle değil, aynı zamanda sosyo-ekonomik faktörler, kültürel dinamikler ve toplumsal destek mekanizmaları ile de bağlantılı olduğu vurgulanmaktadır (dos Santos vd., 2021; Fadl vd., 2025). Özellikle yoksulluk, aile içi şiddet ve toplumsal dışlanma gibi faktörlerin, travmaya maruz kalan bireylerde umutsuzluk duygusunu pekiştirdiği belirlenmiştir (dos Santos vd., 2021).

Sonuç olarak, çocukluk çağı travmalarının bireylerin geleceğe yönelik umutlarını azaltan, psikolojik iyi oluşlarını olumsuz etkileyen ve yaşam doyumlarını düşüren çok boyutlu bir risk faktörü olduğu görülmektedir. Bu nedenle, erken yaşta travmaya maruz kalan bireyler için psikososyal destek hizmetlerinin güçlendirilmesi, travma odaklı terapi yöntemlerinin yaygınlaştırılması ve toplumsal koruma mekanizmalarının geliştirilmesi umutsuzluğun azaltılmasında kritik bir rol oynayabilir. Bu bağlamda travma geçmişi olan bireyler için psiko-sosyal danışmanlık hizmetleri, bilişsel davranışçı terapi (BDT) ve travmaya duyarlı terapi yaklaşımları umutsuzluğu azaltmada etkili olabilir. Ebeveynlik eğitimi ve destek programları gibi aile temelli müdahaleler, çocukların erken yaşta daha güvenli bir çevrede büyümesini sağlayarak travma riskini azaltabilir. Ayrıca çocuk ihmal ve istismarını önlemeye yönelik yasal düzenlemeler ve sosyal hizmetlerin güçlendirilmesi, uzun vadede umutsuzluk düzeylerini azaltabilir.

KAYNAKÇA

Arkar, H. (1992). Beck'in depresyon modeli ve bilişsel terapisi. *Düşünen Adam: Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 5(1-3), 37-40.

- Beck, A. T. (1967). *Depression: Clinical, experimental and theoretical aspects*. Harper and Row.
- Beck, A. T., & Steer, R. A. (1988). *Beck hopelessness scale: Manual*. The Psychological Corporation Harcourt Brace Jovanovich.
- Beck, A. T., Weissman, A., Lester, D., & Trexler, L. (1974). The measurement of pessimism: The Hopelessness Scale. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42(6), 861–865. <https://doi.org/10.1037/h0037562>
- Bernstein, D. P., Fink, L., Handelsman, L., & Foote, J. (1994). Childhood Trauma Questionnaire (CTQ) [Database record]. APA PsycTests. <https://doi.org/10.1037/t02080-000>
- Bowlby, J. (1969). *Attachment and loss: Volume I*. Basic Books.
- dos Santos, T. C. Q. C., Sousa, G. M. A., de Araújo, K. M. S. T., & de Melo, G. B. (2023). Desesperança em mulheres privadas de liberdade e sua correlação com sintomas de depressão e ansiedade. *Enfermería Global*, 22(2), 23-63.
- Fadl, A. A., Alnughaymishi, R. A., Alrawaili, N. D. K., Alqarni, G. S., Mohammed, Y. M. K., Alqurashi, N. M., ... & Alhulaisi, R. S. (2025). The Influence of Childhood Trauma on Adult Mental Health. *International Journal of Medicine in Developing Countries*, 9(1), 215-215.
- Finzi-Dottan, R., & Abadi, H. (2024). From Emotional Abuse to a Fear of Intimacy: A Preliminary Study of the Mediating Role of Attachment Styles and Rejection Sensitivity. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 21(12), 1679.
- Motilla, R., & Oyales, C. (2024). Learned helplessness among abused filipino older persons. *Innovation in Aging*, 8(1), 293. <https://doi.org/10.1093/geroni/igae098.0956>
- Seber, G., Dilbaz, N., Kaptanoğlu, C., & Tekin, D. (1993). Umutsuzluk ölçeği: Geçerlilik ve güvenilirliği. *Kriz Dergisi*, 1(3), 139-142.
- Seligman, M. E. P. (1975). *Helplessness: On depression, development and death*. Freeman.
- Sethi, S., Quershi, N. A., & Di Lorenzo, G. (2025). Developmental trajectories of early life trauma. *Frontiers in Psychiatry*, 15, 1548431.
- Şar, V., Öztürk, E. & İcikardeş, E. (2012). Validity and reliability of the Turkish version of childhood trauma questionnaire. *Türkiye Klinikleri Tıp Bilimleri Dergisi*, 32(4). <https://doi.org/10.5336/medsci.2011-26947>
- Şenkal, İ., & Işıklı, S. (2015). Çocukluk çağı travmalarının ve bağlanma biçiminin depresyon belirtileri ile ilişkisi: Aleksitiminin aracı rolü. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26(4), 261–267.
- Türk, S. (2024). *Çocukluk çağı ruhsal travmaları ile intihar bilişleri ve aile aidiyeti arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yao, J., Zou, Y., Luo, Q., Luo, Y., Chunghon, T., & Shang, H. (2025). Social Support and Depression Mediate the Relationship Between Childhood Trauma and Nonsuicidal Self-Injury. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 32(1), e70030.

ŞİDDET MAĞDURU KADINLARIN PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK DÜZEYLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF RESILIENCE LEVELS OF WOMEN VICTIMS OF VIOLENCE IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

Uzm. Sena TÜRK

Sinop Üniversitesi, shu.senakaya@gmail.com - ORCID: 0009-0002-3630-9045

Doç. Dr. Meral ÖZTÜRK

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, mrozturk@cumhuriyet.edu.tr - ORCID: 0000-0001-7570-5361

Öğr. Gör. Ahmet TÜRK

Sinop Üniversitesi, aturk@sinop.edu.tr - ORCID: 0000-0001-5782-3794

ÖZET

Şiddet, tüm grupların karşılaşılabileceği bir sorun olmakla birlikte özellikle kadınların maruz kaldığı en büyük toplumsal sorunlardan birisidir. Psikolojik, fiziksel, ekonomik ve cinsel boyutlarda karşılaşılabilen şiddet, kadınların psikolojik sağlamlıklarını da olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Bu çalışma, şiddet mağduru kadınların psikolojik sağlamlıklarının çeşitli değişkenler (maruz kalınan şiddet türünün sayısı, şiddet karşısında verilen tepki, şiddet durumunda yardım alabileceği resmi kurum ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olup olmama, psikolojik destek alıp almama durumu) açısından incelenmesini amaçlamaktadır. Tarama modelinin kullanıldığı araştırmaya 201 şiddet mağduru kadın katılmıştır. 18-65 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}=28,19\pm10,40$ 'dur. Araştırmada katılımcıların şiddet deneyimlerini ölçen soruların yer aldığı kişisel bilgi formu ile psikolojik sağlamlık ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizinde bağımsız örneklem t testi ile tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Kadınların 86'sı (%42,8) birden fazla şiddet türüne maruz kaldığını belirtmiştir. Kadınlar büyük bir oranda (%59,3) aile içinde şiddete maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Şiddet mağduru kadınların önemli bir kısmı (n=79; %39,3) şiddet karşısında sustuğunu, 47'si (%23,4) faile küstüğünü, 37'si (%18,4) aile/arkadaşlarla paylaştığını, 38'i (%18,9) resmi kurumlara başvurduğunu belirtmiştir. Katılımcıların 164'ü (%81,6) şiddet karşısında yardım alabileceği resmi kurum ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olduğunu, 139'u (%69,2) şiddet karşısında psikolojik destek almadığını ifade etmiştir. Şiddet mağduru kadınların psikolojik sağlamlık düzeyi ($\bar{x}=2,98\pm0,68$) ortalamanın altındadır. Bulgular, birden fazla şiddet türüne maruz kalanların, uğradıkları şiddet karşısında susanların, şiddete maruz kalma durumunda yardım alabileceği kurum/kuruluşlar ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olmayanların psikolojik sağlamlıklarının daha düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca şiddet sonrası psikolojik destek alıp almama durumuna göre katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyleri farklılaşmamaktadır.

Anahtar Kelimeler: şiddet, psikolojik sağlamlık, kadın.

ABSTRACT

Despite the fact that violence is a phenomenon that can befall any social group, it is one of the most significant social problems facing women in particular. The psychological, physical, economic and sexual dimensions of violence can have a negative impact on women's resilience. This study aims to examine the psychological resilience of women who have experienced violence in order to ascertain the effect of various variables on this resilience. These variables include the number of types of violence experienced, the reaction to violence, whether the women have information about the official institutions and practices where they can get help in case of violence, and whether they receive psychological support or not. A total of 201 women who had experienced violence participated in the study, which was conducted using a survey model. The mean age of the participants was 28.19 ± 10.40 , with a range of 18 to 65 years. In the study, a personal information form comprising questions designed to assess the participants' experiences of violence and a psychological resilience scale were employed. The data were analysed using an independent sample t-test and one-way analysis of variance. A total of 86 women (42.8%) indicated that they had been subjected to multiple forms of violence. A significant proportion of women (59.3%) reported exposure to violence within the family. A substantial proportion of the female victims of violence ($n=79$; 39.3%) indicated that they remained silent in the face of violence. Forty-seven (23.4%) expressed their frustration towards the perpetrator, 37 (18.4%) disclosed the incident to their family or friends, and 38 (18.9%) sought assistance from official institutions. A total of 164 participants (81.6%) indicated that they had knowledge of the official institutions and procedures through which they could obtain assistance in the event of violence. Conversely, 139 participants (69.2%) reported that they had not received psychological support in response to their experiences of violence. The mean psychological resilience level of women victims of violence ($\bar{x}=2.98 \pm 0.68$) is below the average. The findings indicate that those who have been exposed to multiple forms of violence, those who remain silent in the face of violence, and those who lack awareness of available resources are more likely to exhibit lower levels of psychological resilience. Furthermore, no significant differences were observed in the psychological resilience levels of the participants according to whether they received psychological support following exposure to violence.

Keywords: violence, resilience, women.

1. GİRİŞ

Şiddet, bireylerin fiziksel, duygusal ve sosyal sağlığını tehdit eden, bireysel ve toplumsal düzeyde derin yaralar açan bir olgudur (İşkil vd., 2023). Kadına yönelik şiddet, fiziksel, psikolojik, cinsel ve ekonomik boyutlarıyla hem bireysel hem de toplumsal refahı olumsuz etkileyen ciddi bir insan hakları ihlali olarak karşımıza çıkmaktadır (Çakır vd., 2014). Dünya Sağlık Örgütü'ne göre, dünya genelinde kadınların yaklaşık üçte biri yaşamlarının bir döneminde şiddetin bir türüne maruz kalmaktadır (DSÖ, 2021). Bu durum, kadınların yalnızca fiziksel bütünlüklerini değil, aynı zamanda psikolojik ve sosyal sağlığını da tehdit etmektedir.

Kadına yönelik şiddetin bireysel etkileri, fiziksel yaralanmaların ötesine geçerek, kadınların psikolojik sağlamlıklarını ve duygusal refahlarını derinden etkileyebilmektedir (Bilican-Gökkaya, 2009; Türk vd., 2023). Psikolojik sağlamlık, bireyin stresli ve travmatik yaşam koşulları karşısında uyum sağlayabilme, toparlanabilme ve hatta bu süreçten güçlenerek çıkabilme kapasitesini ifade eder (Masten, 2001; Öztürk vd., 2024). Travmatik yaşam deneyimlerinin bireylerin psikolojik sağlamlıkları üzerinde etkili olduğu bilinmektedir (Türk ve Kaya, 2023). Şiddet mağduru kadınların psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesi, onların zorlu yaşam koşullarına uyum sağlama kapasitelerini anlamak ve şiddetin etkilerini hafifletecek müdahaleler geliştirmek açısından kritik öneme sahiptir.

Şiddete maruz kalan kadınların psikolojik sağlamlık düzeyleri, şiddetin türü ve sıklığı, kadının bu durum karşısında verdiği tepkiler, yardım arama davranışları ve destek mekanizmalarına erişim gibi çeşitli değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterebilmektedir. Fiziksel, duygusal, ekonomik veya cinsel şiddetin farklı türleri ve birden fazla türün aynı anda yaşanması, mağdurların psikolojik dayanıklılığını ciddi şekilde etkileyebilmektedir (İşkil vd., 2023). Şiddet karşısında verilen tepkiler, bireylerin travmatik olaylarla başa çıkma mekanizmalarını yansıtmaktadır (İşkil vd., 2023; Özen, 2018). Bazı kadınlar sessiz kalmayı tercih ederken (Öskan, 2019), bazıları çevresel destek kaynaklarına başvurabilmekte ya da kendilerini korumaya yönelik aktif stratejiler geliştirebilmektedir. Şiddet mağdurlarının yasal haklarını bilmesi, polis, sosyal hizmet kurumları veya kadın sığınma evleri gibi kaynaklara erişim sağlayabilmeleri, hem travma sonrası iyileşme süreçlerini hızlandırabilmekte hem de tekrar eden şiddet olaylarını engelleyebilmektedir (García-Montes vd., 2021; Taşağal, 2023). Öte yandan şiddet mağduru kadınların psikolojik destek alıp almama durumları, şiddetin etkileriyle başa çıkma kapasitelerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Psikolojik destek ve terapi gibi profesyonel müdahaleler, kadınların iyileşme süreçlerine katkı sağlayabilmektedir (Taşağal, 2023).

Bu bağlamda, bu araştırma, şiddet mağduru kadınların psikolojik sağlamlık düzeylerini yukarıda belirtilen değişkenler doğrultusunda incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmanın bulgularının, kadınların yaşadığı travmatik süreçleri anlamaya yönelik literatüre katkı sağlaması ve kadına yönelik şiddetle mücadele eden profesyonellere yönelik daha etkili müdahale yöntemleri geliştirilmesine ışık tutması hedeflenmektedir. Aynı zamanda bu çalışmanın, şiddet mağdurlarına yönelik toplumsal farkındalığın artırılması ve mevcut destek mekanizmalarının iyileştirilmesine yönelik politikalar oluşturulmasına da zemin hazırlayabileceği düşünülmektedir.

2. YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Nicel yaklaşımın benimsendiği çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini şiddet mağduru kadınlar oluşturmaktadır. Örneklemine ise kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak ulaşılan 201 kadın oluşturmaktadır. 18-65 yaş aralığındaki katılımcıların yaş ortalaması $\bar{x}=28,19\pm10,40$ 'dur. Kadınların 86'sı (%42,8) birden fazla şiddet türüne maruz kaldığını belirtmiştir. Kadınlar büyük bir oranda (%59,3) aile içinde şiddete maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Şiddet mağduru kadınların önemli bir kısmı (n=79; %39,3) şiddet karşısında sustuğunu, 47'si (%23,4) faile küstüğünü, 37'si (%18,4) aile/arkadaşlarla paylaştığını, 38'i (%18,9) resmi kurumlara başvurduğunu belirtmiştir. Katılımcıların 164'ü (%81,6) şiddet karşısında yardım alabileceği resmi kurum ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olduğunu, 139'u (%69,2) şiddet karşısında psikolojik destek almadığını ifade etmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu

Katılımcıların yaşı, maruz kaldıkları şiddet türü, şiddet karşısında verilen tepki, şiddet durumunda yardım alabileceği resmi kurum ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olup olmama, psikolojik destek alıp almama durumu gibi özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak adına araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Kısa Psikolojik Sağlamlık Ölçeği

Smith ve arkadaşları (2008) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçeye uyarlanması Doğan (2015) tarafından yapılmıştır. Ölçek 5'li likert (1=Hiç uygun değil...5=Tamamen uygun) tipinde 6 maddeden oluşmaktadır. Tek boyuttan oluşan ölçekte 3 madde (2,4,6.maddeler) tersten kodlanmaktadır. Ölçekten alınan puan arttıkça katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyi artmaktadır. Doğan'ın (2015) çalışmasında Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı $\alpha=0,83$ 'tür.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma kapsamında veriler kolayda ve kartopu örnekleme teknikleri kullanılarak çevrimiçi anket tekniğiyle toplanmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan 201 şiddet mağduru kadın ile çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırmada verilerin analizinde SPSS 25.0 paket programı kullanılmıştır. Araştırmada bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Araştırma kapsamında elde edilen tüm sonuçlar %95 güven aralığında ve 0,05 hata payında değerlendirilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında şiddet mağduru kadınların psikolojik sağlamlık düzeylerine ilişkin betimsel bulgular Tablo 1'de verilmiştir. Buna göre şiddet mağduru kadınların psikolojik sağlamlık ortalaması $\bar{x}=2,98\pm0,68$ 'dir. Bulgu, katılımcıların ortalamanın altında bir psikolojik sağlamlık düzeyine sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 1. Şiddet Mağduru Kadınların Psikolojik Sağlamlık Düzeylerine İlişkin Betimsel Bulgular

Değişken	n	Min.	Max.	$\bar{x}$	ss.
Psikolojik Sağlamlık	201	1,00	4,83	2,98	0,68

Araştırmada şiddet mağduru kadınların şiddet deneyimlerine ilişkin çeşitli değişkenler açısından psikolojik sağlamlık düzeylerinin incelenmesine yönelik yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular Tablo 2’de verilmiştir. Şiddet mağduru kadınların maruz kalınan şiddet türünün sayısına göre psikolojik sağlamlıkları anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($t_{(199)}=2,718$; $p<0,05$). Buna göre birden fazla şiddet türüne maruz kalanların ($\bar{x}=3,10\pm0,65$) psikolojik sağlamlık düzeyleri yalnızca bir şiddet türüne maruz kalanlara ($\bar{x}=2,83\pm0,69$) kıyasla daha düşüktür. Katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyleri şiddet karşısında vermiş oldukları tepkiye göre anlamlı düzeyde farklılık göstermektedir ($F_{(3,197)}=5,039$; $p<0,05$). Bulgu, şiddet karşısında susan kadınların ($\bar{x}=2,79\pm0,66$) psikolojik sağlamlık ortalamasının aile/arkadaşlarıyla paylaşanlara ($\bar{x}=3,16\pm0,54$) ve resmi kurumlara başvuranlara ($\bar{x}=3,25\pm0,73$) göre daha düşük olduğunu göstermektedir. Şiddet mağduru kadınların psikolojik sağlamlık düzeyleri şiddet karşısında yardım alabileceği resmi kurum ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olup olmama durumu açısından anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($t_{(199)}=2,084$; $p<0,05$). Buna göre şiddet karşısında hangi resmi kurum ve uygulamalardan yardım alabileceğini bilen ($\bar{x}=3,03\pm0,82$) kadınların psikolojik sağlamlık düzeyleri bilmeyenlere ($\bar{x}=2,77\pm0,63$) kıyasla daha yüksektir. Şiddet sonrası psikolojik destek alıp almama durumuna göre ise katılımcıların psikolojik sağlamlık düzeyleri farklılaşmamaktadır ($t_{(199)}=0,675$; $p>0,05$).

Tablo 2. Şiddet Mağduru Kadınların Psikolojik Sağlamlık Düzeylerinin Çeşitli Değişkenlere Göre İncelenmesi

Değişkenler		n	$\bar{x}$	ss.	t/F	p
Maruz Kalınan Şiddet Türünün Sayısı	Yalnızca bir şiddet türü	115	3,10	0,65	2,718	0,01*
	Birden fazla şiddet türü	86	2,83	0,69		
Şiddet Karşısında Verilen Tepki	Susmak	79	2,79	0,66	5,039	0,00*
	Küsmek	47	2,94	0,68		
	Aile/arkadaşla paylaşmak	37	3,16	0,54		
	Resmi kurumlara başvurmak	38	3,25	0,73		
Yardım Alabileceği Kurumları Bilme Durumu	Evet	164	3,03	0,82	2,084	0,03*
	Hayır	37	2,77	0,63		
Şiddet Sonrası Psikolojik Destek Alma Durumu	Evet	62	3,01	0,66	0,675	0,50
	Hayır	139	2,92	0,72		

* $p<0,05$

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırma şiddet mağduru kadınların psikolojik sağlamlık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya 201 şiddet mağduru kadın katılmıştır.

Araştırmanın birinci bulgusu, şiddet mağduru kadınların psikolojik sağlamlık düzeylerinin ortalamasının altında olduğudur. Elde edilen bulgu literatürdeki sınırlı sayıdaki çalışmayı

destekler niteliktedir (Altıntaş, 2019). Şiddet mağduru kadınların, sürekli travma veya şiddet deneyimlerine maruz kalmaları stresle başa çıkma becerilerini zayıflatabilmektedir (İşkil vd., 2023). Bu durum kadınların psikolojik sağlamlıklarını olumsuz yönde etkileyebilir. Özellikle fiziksel, duygusal veya cinsel şiddetin tekrar eden ve yoğun bir şekilde yaşanması, kadınların kendilerine olan güvenlerini kaybetmelerine neden olabilmektedir (Dragojlovic, 2023). Şiddetin etkisiyle depresyon, anksiyete ve travma sonrası stres bozukluğu gibi psikolojik sağlık sorunlarının gelişmesi (Bilican-Gökkaya, 2009; İşkil vd., 2023) de psikolojik sağlamlığı ciddi şekilde zayıflatabilir. Ruhsal destek veya terapiye erişim eksikliği ise bu sorunların daha da derinleşmesine yol açabilir. Bunun yanı sıra, sosyal destek eksikliği de bireylerin travmatik stres faktörleriyle baş etmede önemli bir etkidir (Temel vd., 2024). Şiddet mağduru kadınlar, genellikle izolasyon, damgalanma veya utanma duyguları nedeniyle çevrelerinden yeterli destek alamamaktadırlar (Fraga, 2024; Garcia-Dia vd., 2013). Nitekim, bu araştırmada da kadınların büyük bir oranı (%62,7) şiddet karşısında susma ve küsme gibi bireysel tepkiler gösterdiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda aile, arkadaşlar veya topluluk desteğinin eksikliği, şiddet mağduru kadınların dayanıklılık seviyelerini düşürebilmektedir.

Araştırmanın ikinci bulgusu, birden fazla şiddet türüne maruz kalan kadınların psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha düşük olduğudur. Bulgu literatürle benzerlik göstermektedir (İşkil vd., 2023; San Vicente Cano vd., 2019). Birden fazla şiddet türüne maruz kalmak, travmatik deneyimlerin kümülatif etkisine neden olabilmektedir (Alonzo, 2000). Bu durum, bireyin başa çıkma kaynaklarını tüketerek psikolojik sağlamlık düzeylerini olumsuz yönde etkileyebilir. Şiddetin türü arttıkça, bireyde travma anılarının tetiklenme ihtimali de artmaktadır. Bu anılar, günlük yaşamda sıklıkla yeniden canlanarak bireyi psikolojik olarak yıpratıp psikolojik iyileşmesini zorlaştırmaktadır (Kevers vd., 2016). Bu bağlamda travmaların yoğunluğu ve sıklığı, kişinin duygusal düzenleme becerilerini zayıflatarak psikolojik sağlamlık düzeyini düşürebilmektedir. Şiddet, bireylerin kimlik algısını doğrudan etkileyerek mağdurların özsaygı ve özgüven kaybı yaşamalarına neden olabilmektedir (Dragojlovic, 2023). Özellikle fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet bir arada olduğunda, kadınların kendilerini tanımlama biçimleri olumsuz yönde etkilenebilmektedir (San Vicente Cano vd., 2019). Bu bağlamda birden fazla şiddet türüne maruz kalan kadınlar, kendilerini daha değersiz hissedebilir ve bu durum, psikolojik sağlamlığı olumsuz etkileyebilir. Nitekim, özsaygının düşük olması, kadınların hayatlarına olumlu bir bakış açısı geliştirmesini zorlaştırmaktadır (Ayaz ve Doğan, 2023).

Araştırmanın üçüncü bulgusu, şiddet karşısında susma tepkisi gösteren kadınların psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha düşük olduğudur. Şiddet mağduru kadınların şiddet karşısında çocuklarını kaybetme korkusu, ekonomik bağımsızlıkları olmaması, eşlerine olan bağılıkları ve gidecekleri herhangi bir yerlerinin olmaması gibi nedenlerden dolayı sessiz kalma eğiliminde olabilmektedirler (Öskan, 2019). Şiddet karşısında susmak, bireyin kendini ifade edememesini ve olay üzerinde kontrol sahibi olamamasını simgelemektedir. Bu, bireyin kendilik algısını ve öz yeterlik duygusunu zayıflatarak psikolojik sağlamlık üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir (Dragojlovic, 2023). Sosyal destek, psikolojik sağlamlığın en önemli bir bileşenlerinden birisidir (Fraga, 2024; Garcia-Dia vd., 2013). Bu bağlamda şiddet karşısında susan kadınların yaşadıkları durumu başkalarıyla paylaşmaması ve sosyal destek

mekanizmalarını etkin bir şekilde kullanamaması onların psikolojik sağlamlık düzeylerinin düşmesinde etkili olabilir. Nitekim bu araştırmada da şiddet durumunu aile/arkadaşlarıyla paylaşan kadınların ($\bar{x}=3,16\pm0,54$) psikolojik sağlamlık düzeyleri susma tepkisi gösterenlere ($\bar{x}=2,79\pm0,66$) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir. Araştırmada elde edilen sonucun ortaya çıkmasında etkili olan bir diğer faktörün de öğrenilmiş çaresizlik olduğu düşünülmektedir. Şiddet karşısında mağdurların susma davranışı göstermesi öğrenilmiş çaresizlikle ilişkili bir durumdur (Öskan, 2019). Kadınlar, geçmişte şiddete karşı bir çözüm üretememiş veya destek bulamamış olabilir ve böylece gelecekte çözüm arama motivasyonlarını yitirebilirler. Bu bağlamda öğrenilmiş çaresizlik, bireyin zorluklarla başa çıkma kapasitesini olumsuz etkileyerek psikolojik sağlamlığı düşürebilir. Öte yandan toplumda kadınlara yönelik şiddetle ilgili tabular, kadınların bu durumu dile getirmelerini engelleyebilir. Şiddeti ifade etmenin damgalanma veya dışlanma riski doğurabileceği algısı, kadınların susmasına neden olabilir. Bu durum, içsel bir çatışmaya ve duygusal tükenmişliğe yol açarak psikolojik sağlamlık düzeyini olumsuz etkileyebilir.

Araştırmanın dördüncü bulgusu, şiddet karşısında yardım alabileceği resmi kurumlar ve uygulamalar hakkında bilgi sahibi olan kadınların psikolojik sağlamlık düzeylerinin daha yüksek olduğudur. Şiddet mağduru kadınların resmi kurumlar ve destek mekanizmaları hakkında bilgi sahibi olmaları, ihtiyaç duyduklarında yardım alabileceklerine dair bir güven oluşturmaktadır (Kumcağız vd., 2018). Bu durum, kendilerini yalnız hissetmemelerine ve zor durumlarla başa çıkabilme inançlarının artmasına yol açabilir. Bu bağlamda gerektiğinde başvurabilecekleri bir destek mekanizmasının var olması psikolojik olarak güçlenmelerine katkıda bulunabilir. Resmi destek mekanizmalarının farkında olan kadınlar, kendilerini sosyal destek ağı içinde görme eğilimindedir (Taşağal, 2023). Bu algı, yalnızlık duygusunu azaltarak dayanıklılıklarını artırabilir. Aynı zamanda şiddet mağduru kadınlar, haklarını ve başvurabilecekleri mekanizmaları bildiklerinde, şiddetin devam etme veya tekrarlanmasına yönelik korkuları azalabilmektedir (García-Montes vd., 2021). Bu durum, travmanın etkilerini azaltarak psikolojik sağlıklarını destekleyebilir.

KAYNAKÇA

- Alonzo, A. A. (2000). The experience of chronic illness and post-traumatic stress disorder: The consequences of cumulative adversity. *Social Science & Medicine*, 50(10), 1475-1484. [https://doi.org/10.1016/S0277-9536\(99\)00399-8](https://doi.org/10.1016/S0277-9536(99)00399-8)
- Altıntaş, D. (2019). *Şiddete maruz kalmaya bağlı olarak psikolojik dayanıklılık, bağışlayıcılık ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayaz, E., & Doğan, O. (2023). Üniversite öğrencilerinde özsaygı düzeyleri ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişki. *Atlas Journal of Medicine*, 2(6), 30-41. <https://doi.org/10.54270/atljm.2023.29>
- Bilican-Gökkaya, V. (2009). Türkiye’de şiddetin kadın sağlığına etkileri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10 (2), 167-177.
- Çakır, Ö., Harcar, T., Sürgevil, O., & Budak, G. (2014). Kadına yönelik şiddet ve Türkiye’de kadına yönelik şiddetin durumu. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 2(4), 51-70.

- Doğan, T. (2015). Kısa psikolojik sağlık ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 3(1), 93-102.
- Dragojlovic, A. (2023). Affective silences: Violence, heteropatriarchy, intergenerationality. *American Anthropologist*, 125(4), 884-887. <https://doi.org/10.1111/aman.13920>
- DSÖ-Dünya Sağlık Örgütü. (2021, Mart 9). *Devastatingly pervasive: 1 in 3 women globally experience violence*. 18 Kasım 2024 tarihinde <https://www.who.int/news/item/09-03-2021-devastatingly-pervasive-1-in-3-women-globally-experience-violence> adresinden alındı.
- Fraga, L. K. P. (2024). *A solidão da mulher vítima do abuso psíquico: Sequelas biopsicossociais da dependência emocional*. 18 Kasım 2024 tarihinde <https://doi.org/10.56238/homeIVsevenhealth-063> adresinden alındı.
- García Montes, R., Corral Liria, I., Jimenez Fernandez, R., Rodriguez Vázquez, R., Becerro de Bengoa Vallejo, R., & Losa Iglesias, M. (2021). Personal tools and psychosocial resources of resilient gender-based violence women. *International journal of environmental research and public health*, 18(16), 8306. <https://doi.org/10.3390/ijerph18168306>
- Garcia-Dia, M. J., DiNapoli, J. M., Garcia-Ona, L., Jakubowski, R., & O'Flaherty, D. (2013). Concept analysis: Resilience. *Archives of Psychiatric Nursing*, 27(6), 264-270. <https://doi.org/10.1016/j.apnu.2013.07.003>
- İşkil, R., Öztürk, M., & Türk, A. (2023). Eş Şiddeti Mağduru Kadınların Travma Sonrası Stres Bozukluğu İle Stresle Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişki. M. Bulut & Z. Karacagil (Ed.), *Sosyal Bilimlerinde Güncel Tartışmalar 12* (ss. 995-1004) içinde. Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Kevers, R., Rober, P., Derluyn, I., & De Haene, L. (2016). Remembering collective violence: Broadening the notion of traumatic memory in post-conflict rehabilitation. *Culture, medicine, and psychiatry*, 40, 620-640. <https://doi.org/10.1007/s11013-016-9490-y>
- Kumcağız, H., Aydın, İ. A., Talay, T., Gürkan, S., & Kinsiz, D. N. (2018). Samsun Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi'ne başvuran şiddet mağduru kadınların başvuru durumları ve gereksinimleri. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 401-414.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
- Öskan, B. (2019). *Aile içi şiddet nedeniyle kadın sığınma evine başvuran kadınlarda cinsel fonksiyonun değerlendirilmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Özen, Y. (2018). Travma sonrası ortaya çıkan psikolojik bozukluklar üzerine bir değerlendirme. *The Journal of Social Science*, 2(4), 136-159. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.451037>
- Öztürk, M., Kaya, S., & Türk, A. (2024). İş tatmini, merhamet yorgunluğu ve psikolojik sağlık arasındaki ilişki: sağlık çalışanları üzerine bir araştırma. H. Hüseynova (Ed.), *Karadeniz 15th International Conference on Social Sciences* (ss. 1-9) içinde. Academy Global Publishing House.

- Sahin, E. M., Yetim, D., & Oyekcin, D. G. (2012). Rate of intimate partner violence against women and attitudes of women towards violence in Edirne Turkey. *Cumhuriyet Medical Journal*, 34(1), 23-32.
- San Vicente Cano, A., Niño-Laina, M., Muñoz Sánchez, S., & Polo-Usaola, C. (2019). Sexual Violence: Effects on Women's Identity and Mental Health. In M. Sáenz-Herrero (Ed.), *Psychopathology in Women: Incorporating Gender Perspective into Descriptive Psychopathology* (pp. 81-108). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-030-15179-9_4
- Smith, B. W., Dalen, J., Wiggins, K., Tooley, E., Christopher, P., & Jennifer Bernard, J. (2008). The brief resilience scale: Assessing the ability to bounce back. *International Journal of Behavioral Medicine*, (15), 194–200.
- Taşgaal, D. (2023). Sosyal hizmette krize müdahale yaklaşımının aile içi şiddet mağduru kadın sorunu üzerinden tartışılması. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi* (21), 148-171. <https://doi.org/10.46218/tshd.1231508>
- Temel, R., Öztürk, M., & Türk, A. (2024). Engelliye bakım veren aile üyelerinin algılanan sosyal destek düzeyleri ile stresle başetme tutumları arasındaki ilişkinin incelenmesi: Sivas örneği. N.Konuk-Kandemir (Ed.), *Sosyoloji Alanında Uluslararası Çalışmalar* (ss. 39-55) içinde. Serüven Yayınevi.
- Türk, A., & Kaya, S. (2023). Deprem sonrası psikososyal destek uygulamalarında merhamet yorgunluğunun psikolojik sağlamlığa etkisi: Sosyal hizmet uzmanları üzerine bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 81-91. <http://dx.doi.org/10.57114/jswrpub.1312507>
- Türk, A., Çevik, B., & Kaya, S. (2023). Toplumsal Cinsiyet Algısının Şiddet Eğilimine Etkisinde Toplumsal Cinsiyet Eğitiminin Aracılık Rolü. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 6(2), 423-443. <https://doi.org/10.33708/ktc.1295983>

AKRAN ZORBALIĞI İLE TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞININ İLİŞKİSİ

Dr. Şeyma MIZRAK

Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5277-9480>

symaa.akgull@gmail.com, 05078573710

Özet

Okullarda öğrencilerin birbirlerine akran zorbalığı davranışını göstermeleri ile teknoloji bağımlılığı arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Araştırma 2024-2025 Eğitim-Öğretim yılı Malatya ili Yeşilyurt ilçesinde 7. Sınıfta öğrenim gören 240 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. “Ortaokul öğrencilerinin zorbalık eğilimleri ile dijital oyun bağımlılıkları arasında bir ilişki var mıdır?” sorusuna cevap aranmıştır. Araştırmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış olup ilişkisel tarama türünde bir çalışmadır. Veriler toplanırken “Dijital Oyun Bağımlılığı Ölçeği ve Zorbalık Eğilimi Ölçeği” kullanılmıştır. Dijital oyun bağımlılığı ve zorbalık eğilimleri arasındaki korelasyonlar incelenmiştir. Verilerin normal dağılımına karar verilmesinde Kurtosis ve Skewness değerleri göz önünde bulundurulmuştur. Zorbalık eğilimi ve dijital oyun bağımlılığı arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla Spearman Korelasyon Katsayısı (r) analizi yapılmıştır. Verilerin çözümünde SPSS.21 paket programı kullanılmış olup, çözümlemelerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ kabul edilmiştir. Araştırma sonucunda ortaokul öğrencilerinin zorbalık eğilimleri daha az iken, dijital oyun bağımlılığı orta düzey olarak bulunmuştur. Araştırmada elde edilen diğer bir sonuç ise, zorbalık eğilimi ile dijital oyun bağımlılığı arasında pozitif yönlü orta düzeyde bir ilişki bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akran Zorbalığı, Teknoloji Bağımlılığı, Oyun Bağımlılığı, Ortaokul.

The Relationship Between Peer Bullying and Technology Addiction

Abstract

This study was conducted in order to reveal the relationship between peer bullying behaviors of students towards each other in schools and technology addiction. The research was conducted with 240 7th grade students in Yeşilyurt district of Malatya province in the 2024-2025 Academic Year. The question “Is there a relationship between bullying tendencies of middle school students and digital game addictions?” was answered. Quantitative research method was used in the research and it is a relational screening study. “Digital Game Addiction Scale and Bullying Tendency Scale” were used while collecting data. Correlations between digital game addiction and bullying tendencies were examined. Kurtosis and Skewness values were taken into consideration in deciding on the normal distribution of the data. Spearman Correlation Coefficient (r) analysis was performed in order to determine the relationship between bullying

tendency and digital game addiction. SPSS.21 package program was used in the analysis of the data and the significance level in the analysis was accepted as $p < .05$. As a result of the research, while the bullying tendency of middle school students was less, digital game addiction was found to be at a medium level. Another result obtained in the research is that there is a positive medium level relationship between bullying tendency and digital game addiction.

Keywords: Peer Bullying, Technology Addiction, Game Addiction, Middle School.

TEKNOLOJİ BAĞIMLILIĞI FARKINDALIK KONULU GRUP REHBERLİĞİ PROGRAMININ EBEVEYNLER ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Dr. Şeyma MIZRAK

Milli Eğitim Bakanlığı

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5277-9480>

symaa.akgull@gmail.com, 05078573710

Özet

Teknoloji kullanımı ile ilgili özellikle küçük çocukların karşılaşabileceği riskler konusunda bilgilendirilmesi ve eğitilmesi önemli bir araştırma konusu iken çocuklara teknoloji farkındalığını sunacak olan ebeveynlere yönelik çalışmalarında ön plana alınması önem arz etmektedir. Bu amaçla araştırmada ilkokul öğrencilerinin teknoloji kullanımına yönelik veli farkındalığını sağlayabilmek için grup rehberliği çalışması gerçekleştirilmiştir. Araştırmada deneysel desen kullanılmıştır. Velilerin bilinçli teknoloji kullanımı konusunda farkındalığını arttırmak için hazırlanan grup rehberliği çalışmasının uygulanarak bu çalışmanın değerlendirilmesi yapılmıştır. Araştırma deseni, tek gruplu öntest-sontest modeli şeklinde belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini 2022-2023 eğitim öğretim yılı Gaziantep ili Şahinbey ilçesinde yer alan bir ilkokulda eğitim öğretim gören 7 veli oluşturmaktadır. Araştırmanın verilerinin toplanmasında “Teknoloji Kullanımına Yönelik Veli Farkındalığı Ölçeği” kullanılmıştır. Katılımcıların ölçekten aldıkları öntest ve sontest puanlarının grup içi karşılaştırılmasının yapılabilmesi amacıyla “İlişkili Ölçümler İçin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi” kullanılmıştır. Deney grubundaki katılımcıların grup rehberliği programının uygulama öncesi ve uygulama sonrası puanları karşılaştırıldığında, teknoloji bağımlılığı toplam puanlarının arasında anlamlı bir fark olduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Teknoloji Bağımlılığı, Oyun Bağımlılığı, Ebeveyn.

The Impact of Group Guidance Program on Technology Addiction Awareness on Parents

Abstract

While informing and educating especially young children about the risks they may face regarding the use of technology is an important research topic, it is important to prioritize studies aimed at parents who will provide technology awareness to children. For this purpose, a group guidance study was conducted in the research to provide parental awareness regarding the use of technology in primary school students. An experimental design was used in the

research. The evaluation of this study was carried out by applying the group guidance study prepared to increase parents' awareness regarding the conscious use of technology. The research design was determined as a single-group pretest-posttest model. The sample of the research consists of 7 parents studying at a primary school in the Şahinbey district of Gaziantep province in the 2022-2023 academic year. The "Parent Awareness Scale for the Use of Technology" was used in collecting the data of the research. In order to make an intra-group comparison of the pre-test and post-test scores of the participants from the scale, the “Wilcoxon Signed Ranks Test for Related Measurements” was used. When the pre- and post-implementation scores of the participants in the experimental group were compared, it was seen that there was a significant difference between the total scores of technology addiction.

Keywords: Technology Addiction, Game Addiction, Parent.

BEDEN EĞİTİMİ ÖĞRETMENİ ADAYLARININ ÖĞRENİM GÖRDÜĞÜ SINIF DEĞİŞKENİ AÇISINDAN İNTERNET BAĞIMLILIK DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşe ÇİÇEK

Gaziantep Üniversitesi, A.ysem27@icloud.com- 0009-0005-4653-300X

Doç. Dr. Zarife PANCAR

Gaziantep Üniversitesi, z_pancar@hotmail.com - 0000-0002-1659-2157

Prof. Dr. Fikret ALINCAK

Gaziantep Üniversitesi, alincakfikret27@gmail.com - 0000-0003-3459-3441

ÖZET

İnternet bağımlılığı ve yanlış kullanımı, gerek insanlar açısından gerekse de toplum açısından bir problem haline gelmiştir. Gün geçtikçe toplumda fazlaca kullanılan bilgisayar ve internet teknolojisi birçok sorunu da beraberinde getirmektedir. Dolayısı ile internetin birçok olumlu yönünden bahsedileceği gibi aşırı kullanımının bağımlılığa yol açacağı ve bunun sonucunda da bazı sorunları beraberinde getireceği kaçınılmaz bir gerçektir. Bu çalışmanın amacı, beden eğitimi öğretmeni adaylarının öğrenim gördüğü sınıf değişkeni açısından internet bağımlılık düzeylerinin incelenmesidir. Araştırmanın evrenini spor bilimleri fakültelerinde öğrenim görmekte olan beden eğitimi öğretmeni adayları, örneklem grubunu ise gönüllülük esasına dayalı olarak seçilen 511 (202 kadın, 309 erkek) öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak; Young (1998) tarafından geliştirilen, Bayraktar (2001) tarafından Türkçe'ye uyarlaması yapılmış olan "İnternet Bağımlılık Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde SPSS 22.0 programı kullanılmıştır. Çalışmadaki verilerin normal dağılım gösterdiği belirlenmiş ve parametrik testler uygulanmıştır. Betimsel istatistik hesaplamalar, yüzde frekansı analizleri yapılmıştır. Verilerin Bağımsız değişkenler arasındaki farklılığın tespitinde independent samples t-testi ve One Way Anova analizlerinden yararlanılarak, sayısal veriler tablolar halinde yorumlanmıştır ve 0.05 anlamlılık düzeyinde incelenmiştir. Araştırma sonucunda gruplar arasında anlamlı bir farklılık olduğu görülürken 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının internet bağımlılık düzeylerinin 2. ve 3. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu, 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının ise internet

bağımlılık düzeylerinin 3. sınıfta öğrenim görmekte olan öğretmen adaylarından daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beden eğitimi, Öğretmen adayı, Sınıf, İnternet, Bağımlılık

EXAMINATION OF THE INTERNET ADDICTION LEVELS OF PROSPECTIVE PHYSICAL EDUCATION TEACHERS IN TERMS OF THE VARIABLE OF THE CLASS THEY ARE STUDYING

ABSTRACT

Internet addiction and misuse has become a problem for both people and society. Computer and internet technology, which is used more and more in society day by day, brings many problems with it. Therefore, it is an inevitable fact that while many positive aspects of the internet will be mentioned, excessive use of the internet will lead to addiction and as a result, it will bring some problems. The aim of this study is to examine the internet addiction levels of prospective physical education teachers in terms of the class variable. The population of the study consists of prospective physical education teachers studying in faculties of sport sciences, and the sample group consists of 511 (202 female, 309 male) prospective teachers selected on the basis of volunteerism. "Internet Addiction Scale" developed by Young (1998) and adapted into Turkish by Bayraktar (2001) was used as a data collection tool in the study. SPSS 22.0 program was used to analyze the data. It was determined that the data in the study showed normal distribution and parametric tests were applied. Descriptive statistical calculations and percentage frequency analyzes were performed. Independent samples t-test and One Way Anova analyses were used to determine the difference between independent variables, and the numerical data were interpreted in tables and analyzed at 0.05 significance level. As a result of the research, while there was a significant difference between the groups, it was concluded that the internet addiction levels of pre-service teachers studying in the 1st grade were higher than the pre-service teachers studying in the 2nd and 3rd grades, and the internet addiction levels of pre-service teachers studying in the 4th grade were higher than the pre-service teachers studying in the 3rd grade.

Keywords: Physical education, Pre-service teacher, Classroom, Internet, Addiction

OKUL MÜDÜRLERİNİN ETKİLİ OKUL YÖNETİMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Ayşe ÇİÇEK

Gaziantep Üniversitesi, A.ysem27@icloud.com- 0009-0005-4653-300X

Doç. Dr. Zarife PANCAR

Gaziantep Üniversitesi, z_pancar@hotmail.com - 0000-0002-1659-2157

Prof. Dr. Fikret ALINCAK

Gaziantep Üniversitesi, alincakfikret27@gmail.com - 0000-0003-3459-3441

ÖZET

Eğitim ortamında bilimsel araştırma yapmak ve yeni şeyler ortaya koymak büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda okullar toplumun geleceğini belirleyen en önemli kurumlardan birisidir. Okullarda verilen nitelikli eğitimin yanında etkili bir öğrenme ortamının da sağlanması gerekmektedir. Bu çalışmanın amacı, okul müdürlerinin etkili okul yönetimine ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Araştırma nitel bir çalışmadır. Araştırma grubu 10 okul müdüründen oluşmaktadır ve bu çalışma grubu maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırmada Gaziantep İl Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı okullarda görev yapan okul müdürleri ile gönüllülük esasına dayalı olarak yüz yüze görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan görüşme yöntemi kullanılmış ve elde edilen veriler içerik analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda okul müdürlerinin etkili okul yönetimine ilişkin olarak; alanda gerekli yeterliliğe sahip olunması ve mesleğin sevilmesi gerektiği ön plana çıkmıştır. Ayrıca araştırmaya katılan okul yöneticileri etkili bir okul yönetimi için okul kültürünün oluşturulabilmesi, ekonomik koşulların iyileştirilmesi gerektiği, fiziki ve çevresel koşulların biraz daha iyileştirilmesi, okul-öğretmen-aile işbirliğinin sağlanması gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Okul müdürü, Okul yönetimi, Görüş.

EXAMINING THE VIEWS OF SCHOOL PRINCIPALS ON EFFECTIVE SCHOOL MANAGEMENT

ABSTRACT

It is of great importance to conduct scientific research and create new things in the educational environment. In this sense, schools are one of the most important institutions that determine the future of society. In addition to the qualified education provided in schools, an effective learning environment should also be provided. The aim of this study is to examine the views of school principals on effective school management. The research is a qualitative study. The research group consists of 10 school principals and this study group was determined by maximum diversity sampling method. In the research, face-to-face interview technique was used with school principals working in schools affiliated to Gaziantep Provincial Directorate of National Education on the basis of volunteerism. Interview method, which is one of the qualitative research methods, was used in the study and the data obtained were analyzed by content analysis method. As a result of the research, it came to the forefront that school principals should have the necessary competence in the field and love the profession regarding effective school management. In addition, the school administrators participating in the research concluded that for effective school management, school culture should be created, economic conditions should be improved, physical and environmental conditions should be improved a little more, and school-teacher-family cooperation should be ensured.

Keywords: School principal, School management, Opinion.

YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİLERİNDE BİLİMSEL ARAŞTIRMA YETKİNLİĞİ VE ETİK EĞİLİMLER

Doç. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale Üniversitesi, meb.suleyman@gmail.com,

0000-0001-9374-8808

Şevval Gökdoğan

Kırıkkale Üniversitesi, kku.grupbir@gmail.com

0009-0009-0496-3166

ÖZET

Yapılan bilimsel araştırmaların yayına hazır hale getirilmesi sürecinde bilimsel araştırma yetkinliği önemli düzeyde katkı sağlar. Bu süreçte, bilim insanlarının araştırmalarını yaparken, bulguları paylaşırken ve bilimsel iş birlikleri kurarken dikkat etmeleri gereken belirli etik ilkeler bulunmaktadır. Etik davranmaya yönelik yatkınlık durumu kişinin etik eğilimini göstermektedir. Etik eğilimi yüksek olan kişilerin sadece ceza almak gibi bir durumdan çekindiği için değil, içsel olarak da etik ihlal yapmanın yanlış olduğunu benimseyen kişiler olması beklenmektedir. Bu çalışmada, yüksek lisans öğrencilerinin bilimsel araştırma yetkinliği ve etik eğilimleri çeşitli değişkenler (cinsiyet, gelir düzeyi, annenin eğitim düzeyi, babanın eğitim düzeyi, anne-baba tutumları) açısından incelenmiştir. Bu araştırmanın yöntemi olarak, ilişkisel tarama modeli ve nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada katılımcı olarak 145 kadın, 55 erkek olmak üzere toplam 200 yüksek lisans öğrencisi yer almıştır. Araştırma için gerekli olan verileri temin etmek üzere Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği (BAYÖ) ve Etik Eğilimler Ölçeği (EEÖ) olmak üzere iki farklı ölçek katılımcılara uygulanmıştır. Araştırmadaki verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgulara göre; ekonomik durum ve anne eğitim düzeyi açısından yüksek lisans öğrencilerinin hem bilimsel araştırma yetkinliği hem de etik eğilim puanlarında anlamlı düzeyde farklılık olduğu; ancak, cinsiyet, babanın eğitim düzeyi ve anne baba tutumları açısından yüksek lisans öğrencilerinin hem bilimsel araştırma yetkinliği, hem de etik eğilim puanlarında anlamlı düzeyde farklılık olmadığı; ayrıca, yüksek lisans öğrencilerinin BAYÖ ve EEÖ puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Etik Eğilimler, Bilimsel Araştırma Yetkinliği, Yüksek Lisans Öğrencileri

SCIENTIFIC RESEARCH COMPETENCE AND ETHICAL TENDENCIES OF MASTER STUDENTS

Assoc. Prof. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fak., meb.suleyman@gmail.com,

0000-0001-9374-8808

Şevval Gökdoğan

Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bil. Ent., kku.grupbir@gmail.com

0009-0009-0496-3166

ABSTRACT

Scientific research competence makes a significant contribution to the process of preparing scientific research for publication. In this process, there are certain ethical principles that scientists should pay attention to when conducting their research, sharing their findings, and establishing scientific collaborations. The tendency towards ethical behavior indicates a person's ethical inclination. It is expected that people with a high ethical inclination will not only be people who fear a situation such as receiving punishment, but also internally embrace the wrongness of committing ethical violations. In this study, the scientific research competence and ethical inclinations of graduate students were examined in terms of various variables (gender, economic status, mother's education level, father's education level, parental attitudes). The relational screening model and quantitative research method were used as the methods of this research. A total of 200 graduate students, 145 female and 55 male, participated in the study. Two different scales, the Scientific Research Competence Scale (SRC) and the Ethical Tendencies Scale (EES), were applied to the participants in order to obtain the data necessary for the research. According to the findings obtained as a result of the analysis of the data in the research; it was observed that there was a significant difference in both scientific research competence and ethical tendency scores of graduate students in terms of economic status and mother's education level; however, there was no significant difference in both scientific research competence and ethical tendency scores of graduate students in terms of gender, father's education level and parental attitudes; moreover, there was a positive and significant relationship between the BYÖ and EEÖ scores of graduate students.

Keywords: Ethical Tendencies, Scientific Research Competence, Master Students

1. GİRİŞ

Ülkelerin refah ve kalkınmasında yüksek nitelikte insan gücünün yetiştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır ve bu ihtiyaç ise genellikle üniversitelerdeki lisansüstü eğitim programlarında yapılan çalışmalar ile karşılanmaktadır (Aslan, 2010). Üniversite eğitiminde öğrencilere kazandırılmaya çalışılan yeterliklerden birisi de bilimsel araştırma yöntem yeterliğidir. Bilimsel yöntem yeterliği, tüm üniversite öğrencilerinin, özellikle lisans üstü düzeydeki yüksek lisans öğrencilerinin bilgiye ve bilime yönelik pozitif davranış ve tutumları edinmesini yeterli düzeyde bilgiye ulaşabilmesini, bilgiyi kullanabilmesini ve düzenleyebilmesini (Büyüköztürk,

1996) hedeflemektedir. Bu nedenle, bilgiyi, bilimsel yöntemle üreten, ürettiğini paylaşabilen, bilimsel tutum ve davranışlara sahip, araştırmacı ruhlu bireylerin yetiştirilmesi, üniversitelerin önemli amaçlarını arasındadır (Ünal ve Ada, 2007). Ayrıca, bilimsel araştırma yeterliliklerini kazandırması; bilimsel, teknolojik ve toplumsal gelişmelere katkı sağlaması üniversitelerin başlıca görevlerinden birisidir (Saracaloğlu, 2008).

Etik, bireylerin davranışlarını düzenleyen ve davranışın doğru ya da yanlış olduğunu belirleyen ilkeler sistemi şeklinde tanımlanır (Türkeri, 2013). Etik değerler ise bireyin, diğer bireylerle, kurumlarla ve devlet ile olan ilişkilerde toplumun deneyimlerini, gelenek ve göreneklerini kapsayan, toplumla uyumu, beraberliği ve dayanışmayı sağlayan ve böylece, toplumda ekonomik, politik ve sosyal yönden istikrarı temin eden prensipler, standartlar ve değerleri içine alan bir bütün şeklinde açıklanmaktadır (Kolçak, 2013). Etik değerler eğilimi, bireylerin etik kararlar alırken ahlaki değerlere ne kadar önem verdiğini gösterir (Balcı, 2023; Beşpınar ve Balcı, 2024). Bu çalışmada, üniversitelerde lisans üstü düzeyde eğitim alan ve bilimsel araştırma becerileri konusunda yeterli olmaları beklenen yüksek lisans öğrencilerinin bilimsel araştırma yetkinliği ve etik eğilimleri çeşitli değişkenler (cinsiyet, gelir durumu, annenin ve babanın eğitim durumu ve anne-babaların tutumu) açısından incelenmiştir.

1.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, yüksek lisans öğrencilerinin bilimsel araştırma yetkinliğinin ve etik eğilimlerinin çeşitli değişkenler (cinsiyet, gelir durumu, annenin ve babanın eğitim durumu ve anne-babaların tutumu) açısından incelenmesi şeklindedir. Bu çalışmada cevap aranan sorular şöyledir:

- 1- Yüksek lisans öğrencilerinin bilimsel araştırma yetkinliği ve etik eğilimleri cinsiyet, eğitim durumu, gelir düzeyi, ebeveynlerin eğitim düzeyi ve ebeveynlerin tutumuna göre farklı mıdır?
- 2- Yüksek lisans öğrencilerinin bilimsel araştırma yetkinliği ve etik eğilimleri arasında anlamlı ilişki var mıdır?

1.2. Yöntem

Bu araştırmanın uygulanmasında, nicel araştırma yönteminin ve ilişkisel tarama modelinin ilkeleri izlenmiştir. Araştırmada 145 kadın, 55 erkek olmak üzere toplam 200 yüksek lisans öğrencisi yer almıştır. Araştırmada gerekli verileri toplamak üzere Kişisel Bilgi Formu, Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği (BAYÖ) ve Etik Eğilimler Ölçeği (EEÖ) kullanılmıştır. Duru ve Örsal (2021) tarafından geliştirilen Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği (BAYÖ), 57 maddeden oluşmaktadır. 5'li likert tipindedir ve yanıtlar şöyledir: 1-Çok Zayıf, 2- Zayıf, 3- Orta, 4- İyi, 5- Çok iyi. Cronbach alfa, Guttman yarı yarıya ve Spearman Brown güvenirlik katsayıları ile güvenirliği belirlenmiştir.

Koçyiğit ve Karadağ (2016) tarafından geliştirilen Etik Eğilimler Ölçeği, 26 maddeden oluşmaktadır. Geçerliği ve güvenirliği kapsamında doğrulayıcı faktör analizi; ölçek güvenirliği için Cronbach Alpha, Guttman, yarıya bölme ve test tekrar test güvenirlik değerleri hesaplanmıştır. 4'lü derecelendirme kullanılmıştır ve Likert tipindedir. Ölçek yanıtları, hiç katılmıyorum (1), katılmıyorum (2), katılıyorum (3), kesinlikle katılıyorum (4) şeklindedir.

2. BULGULAR

Katılımcıların sağladığı verilerde yapılan Normallik testleri sonucunda verilerin normal dağılımda olduğu belirlenmiştir. Bu nedenle, veri analizlerinde parametrik istatistik teknikleri uygulanmıştır. Saptanan bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 1: Cinsiyete Göre Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği ve Etik Eğilimler Ölçeği Puanlarının t Testi Analizi

	Cinsiyet	N	M	SS	t	p
Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği	Kadın	145	213,45	33,76	0,25	,245
	Erkek	55	213,31	40,20		
Etik Eğilimler Ölçeği	Kadın	145	80,23	10,12	1,119	,341
	Erkek	55	82,09	11,36		
	Erkek	96	17,36	4,31		

Yukarıdaki tabloda yer alan veriler incelendiğinde, Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği ve Etik Eğilimler Ölçeği puanlarında cinsiyete göre anlamlı düzeyde farklılık bulunmadığı görülmektedir. Buna göre kadın ve erkek yüksek lisans öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yetkinlik düzeylerinin ve Etik Eğilimlerinin benzerlik taşıdığı söylenebilir.

Tablo 2: Gelir Düzeyi ve Anne Eğitim Düzeyine Göre Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği ve Etik Eğilimler Ölçeği Puanlarının Anova Analizi

Değişken	Ölçekler	Kareler toplamı	df	X ²	F	p
Gelir Düzeyi	Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği	Gruplar arası	2	7611,526	6,320	,020
		Grup içi	196	1204,332		
		Toplam	198			
	Etik Eğilimler Ölçeği	Gruplar arası	2	406,025	3,782	,024
		Grup içi	196	107,357		
		Toplam	198			
	Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği	Gruplar arası	3	2156,830	1,726	,163
		Grup içi	196	1249,367		
		Toplam	199			

Anne Eğitim Düzeyi	Etik Eğilimler Ölçeği	Gruplar arası	920,795	3	306,932	2,874	,037
		Grup içi	20933,200	196	106,802		
		Toplam	21853,995	199			

Tablodaki veriler incelendiğinde, Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği ve Etik Eğilimler Ölçeği puanlarında gelir düzeyine göre anlamlı düzeyde farklılık olduğu; orta gelir düzeyinde olan yüksek lisans öğrencilerinin bilimsel araştırma yetkinliğinin ve etik eğilimlerinin daha yüksek olduğu; ayrıca, katılımcıların anne eğitim düzeyine göre Etik Eğilimler Ölçeğinde annesi ortaokul mezunu olanların etik eğilimlerinin daha yüksek olduğu; ancak, Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği puanlarında farklılık olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 3: Baba Eğitim Düzeyine ve Anne Baba Tutumuna Göre Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği ve Etik Eğilimler Ölçeği Puanlarının Anova Analizi

Değişken	Ölçekler		Kareler toplamı	df	X ²	F	p
Baba Eğitim Düzeyi	Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği	Gruplar arası	3402,285	3	1134,095	,897	,444
		Grup içi	247944,095	196	1265,021		
		Toplam	251346,380	199			
	Etik Eğilimler Ölçeği	Gruplar arası	293,055	3	97,685	,888	,448
		Grup içi	21560,940	196	110,005		
		Toplam	21853,995	199			
Anne Baba Tutumu	Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği	Gruplar arası	7681,004	5	1536,201	1,223	,300
		Grup içi	243665,376	194	1256,007		
		Toplam	251346,380	199			
	Etik Eğilimler Ölçeği	Gruplar arası	243,886	5	48,777	,438	,822
		Grup içi	21610,109	194	111,392		
		Toplam	21853,995	199			

Analizlerde, Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği ve Etik Eğilimler Ölçeği puanlarında Baba eğitim düzeyine ve anne baba tutumuna göre farklılık olmadığı ve dolayısıyla, yüksek lisans öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yetkinlik düzeylerinde ve Etik Eğilimlerinde Baba eğitim düzeyine ve anne baba tutumuna göre farklılık olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 4: Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği ve Etik Eğilimler Ölçeği Puanları Arasındaki Korelasyon analizi

	Bilimsel Araştırma Yetkinliği	Etik Eğilimler
Bilimsel Araştırma Yetkinliği	1	,427*
Etik Eğilimler	,427*	1

Analizler ile elde edilen bulgulara, Bilimsel Araştırma Yetkinlik Ölçeği ve Etik Eğilimler Ölçeği puanlarının arasında pozitif korelasyon olduğu ve bilimsel araştırma yetkinlik düzeyi arttıkça etik eğilimlerde artış olduğu belirlenmiştir.

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgulara göre gelir düzeyi açısından orta gelir düzeyindeki yüksek lisans öğrencilerinin hem bilimsel araştırma yetkinliği hem de etik eğilim puanlarında anlamlı düzeyde yüksek olduğu; anne eğitim düzeyi açısından annesi ortaokul mezunu yüksek lisans öğrencilerinin etik eğilimlerinin anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu; bilimsel araştırma yetkinliği düzeylerinde farklılık olmadığı; ancak, cinsiyet, babanın eğitim düzeyi ve anne baba tutumları açısından yüksek lisans öğrencilerinin hem bilimsel araştırma yetkinliği, hem de etik eğilim puanlarında anlamlı düzeyde farklılık olmadığı; ayrıca, yüksek lisans öğrencilerinin BAYÖ ve EEÖ puanları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Büyüköztürk ve Köklü (1999)'ün yaptığı çalışmada yüksek lisans öğrencilerinin araştırma yeterliklerine yeterince sahip olmadığı saptanmıştır. Bu nedenle, sonraki zamanlarda yapılacak araştırmalarda yeterliliklerin beklenen düzeye ulaşmamasına yol açan nedenler araştırılabilir ve eğitim-öğretim içerikleri bilimsel araştırma yeterliliklerini geliştirmek üzere iyileştirilebilir. Sonuç olarak, bu çalışmada incelenen değişkenler konusunda daha fazla katılımcı ile ayrıntılı inceleme yapılabilir (Balcı ve Caymaz, 2024). Bu doğrultuda, yüksek lisans öğrencilerinin hem bilimsel araştırma yetkinliği, hem de etik farkındalıklarını artırmayı hedefleyen psikoeğitim programları düzenlenebilir.

KAYNAKÇA

Akgün, Ö. E., & GÜNTAŞ, S. (2018). Lisansüstü Öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yeterliliklerinin Danışman Görüşlerine Dayalı Olarak İncelenmesi: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Örneği. *Sakarya University Journal of Education*, 8(2), 131-144. DOI: 10.19126/suje.365103

Altıok, S., Yükseltürk, E., & Üçgül, M. (2018). Lisansüstü öğrencilerinin bilimsel araştırmaya ilişkin yeterlikleri ve araştırmaya yönelik kaygılarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi/Journal of Higher Education and Science*, 8(2), 348-367. <https://doi.org/10.5961/jhes.2018.277>

Aslan, C. (2010). Türkçe Eğitimi Programlarında Lisansüstü Öğrenim Gören Öğrencilerin Akademik Özyeterliliklerine İlişkin Görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19, 87-115.

Balcı, S. (2023). Importance of Ethics For Counseling Profession: Metaphorical Perceptions of Candidate Counselors. *Electronic Journal of Social Sciences*, 22(88), 2099- 2116. <https://doi.org/10.17755/esosder.1309789>

Balcı, S. & Caymaz, A. (2024). Üniversite öğrencilerinde bilimsel etik duyarlılık ve etik eğilimler, Ege 12th International Conference On Social Sciences. 26-30/12/2024, İzmir, Türkiye

Beşpınar, E. & Balcı, S. (2024). Üniversite öğrencilerinin etik değerlere yatkınlık düzeyinin psikolojik iyi oluşlarıyla ilişkisi. *International Social Sciences Studies Journal*, (e-ISSN:2587-1587) 10(8), 1359- 1368. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.13383775>

Büyüköztürk, Ş. (1996). Türk Yükseköğretiminde Araştırma Eğitimi. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Büyüköztürk, Ş., & Köklü, N. (1999). Eğitim bilimleri alanında öğrenim gören lisansüstü öğrencilerinin araştırma yeterlikleri konusunda öğretim üyelerinin görüşleri. *Eğitim ve Bilim*, 23, 18-28.

Doğan, A., Arar, T., Öneren, M., & Kartal, C. (2019). Psikobiyolojik Kişilik Kuramı Faktörleri İle İş Performansı Arasındaki İlişkide Etik Eğilimlerin Etkisi, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 11 (3), 2273-2289.

Duru, P., & Örsal, Ö. (2021). Development of the scientific research competency scale for nurses. *Journal of Research in Nursing*, 26(7), 684-700. <https://doi.org/10.1177/17449871211020061>

Koçyiğit, M., & Karadağ, E. (2016). Etik teorilerine dayalı bir “Etik Eğilimler Ölçeği” geliştirme çalışması. *İş Ahlakı Dergisi*, 9, 283–307. <http://dx.doi.org/10.12711/tjbe.2016.9.0016>

Kolçak, M. (2013). *Meslek Etiği*. 2. Baskı. Bursa: Ekin Yayınevi.

Saracaloğlu, A. S. (2008). Lisansüstü öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri, araştırma kaygıları ve tutumları ile araştırma yeterlikleri arasındaki ilişki. *Yüzüncüyıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 179–208.

Türkeri, M. (2013). *Etik Kuramları*. Ankara: Lotus Yayınları.

Ünal, S., & Ada, S. (2007). *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Nobel Yayınları.

ÖĞRETMENLERDE NARSİST KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE SOSYAL MEDYA BAĞIMLILIĞI

Doç. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale Üniversitesi, meb.suleyman@gmail.com,
0000-0001-9374-8808

Nazife ŞENER

Kırıkkale Üniversitesi, kku.grupbir@gmail.com
0000-0001-5900-
1364

ÖZET

Narsizmin başlıca özelliği kişinin kendisine ilişkin abartılı biçimde olumlu tutum içerisine girmesidir. Narsist bireyler kendilerinde üstünlük görmektedir, hak ettiklerini düşünür ve özel oldukları duygusunu taşırlar. Narsist kişilerde, ilişkilerini kendi isteklerine göre sosyal medya aracılığıyla şekillendirebildikleri için ve kendilerini istedikleri bir biçimde tanıtabildiklerinden dolayı internet kullanımı çok fazla olabilmektedir. Bundan dolayı, bu bireyler sosyal yaşam alanında ve iş çevresinde farklı kişiliklere sahipmiş gibi görünen, gerçekte narsistik kişilik özellikleri taşıdığını gösteren kişileri görmek mümkündür. Bu açıdan ilkokuldan üniversiteye eğitimin çok önemli olduğu günümüzde, geleceğe yön veren öğretmenlerin ve eğitimcilerin sosyal medya bağımlılığı ile ilgili görüş ve düşünceleri dikkate değerdir. Bu çalışmada, öğretmenlerin narsist kişilik düzeyleri ile sosyal medya bağımlılığı cinsiyet açısından ve bu iki değişken arasındaki ilişki durumu incelenmiştir. Bu araştırmanın yöntemi olarak, ilişkisel tarama modeli ve nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmada katılımcı olarak ilkokul (n=58), ortaokul (n=76) ve lisede (n=96) çalışan toplam 230 öğretmen yer almıştır. Araştırma için gerekli olan verileri temin etmek üzere Narsistik Kişilik Envanteri ve Sosyal Medya Bağımlılık Ölçeği (Yetişkin formu) şeklinde iki farklı ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu katılımcılara uygulanmıştır. Araştırmadaki verilerin analizi sonucunda ulaşılan bulgulara göre; cinsiyet açısından öğretmenlerin hem narsist kişilik düzeyleri, hem de sosyal medya bağımlılık puanlarında önemli farklılık bulunduğu; erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere kıyasla hem narsist kişilik düzeylerinde, hem de sosyal medya bağımlılığında önemli oranda daha yüksek puana sahip olduğu; ayrıca, öğretmenlerin Narsistik Kişilik Envanteri ve Sosyal Medya Bağımlılık Ölçeği puanları arasında olumlu yönde önemli düzeyde ilişki bulunduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Narsist Kişilik, Sosyal Medya Bağımlılığı, Öğretmenler

NARCISSISTIC PERSONALITY TRAITS AND SOCIAL MEDIA ADDICTION CONCERNING TEACHERS

Doç. Dr. Süleyman BALCI

Kırıkkale Üniversitesi, meb.suleyman@gmail.com,
0000-0001-9374-8808

Nazife ŞENER

Kırıkkale Üniversitesi, kku.grupbir@gmail.com
0000-0001-5900-
1364

ABSTRACT

The most basic symptom of narcissism is having an exaggeratedly positive attitude towards oneself. Narcissistic people can use the internet a lot because they can shape their relationships according to their own wishes through social media and because they can introduce themselves in any way they want. These people see themselves as superior, have a sense of entitlement and think they are special. As a result, it is possible to encounter people who seem to have different personality traits in social life and the business world, but who actually exhibit narcissistic personality traits. In this respect, in today's world where education from primary school to university is very important, the views and thoughts of teachers and educators who shape the future regarding social media addiction are noteworthy. In this study, the narcissistic personality levels of teachers and social media addiction were examined in terms of gender and the relationship between these two variables. The relational screening model and quantitative research method were used as the method of this research. A total of 230 teachers working in primary school (n=58), secondary school (n=76) and high school (n=96) participated in the study. In order to obtain the data required for the study, two different scales, namely the Narcissistic Personality Inventory and the Social Media Addiction Scale (Adult form), and the Personal Information Form were applied to the participants. According to the findings obtained as a result of the analysis of the data in the study; it was determined that there was a significant difference in both the narcissistic personality levels and social media addiction scores of the teachers in terms of gender; male teachers had significantly higher scores in both narcissistic personality levels and social media addiction compared to female teachers; and also, there was a positive and significant relationship between the Narcissistic Personality Inventory and Social Media Addiction Scale scores of the teachers.

Keywords: Narcissistic Personality, Social Media Addiction, Teachers

4. GİRİŞ

Sosyal medya, günümüzde internet ortamında yaygın şekilde kullanılmakta ve etkileşime dayalı paylaşım sunmaktadır. Sosyal medya bağımlılığı, devamlı internete bağlı kalmanın ve paylaşımlar yapma isteğinin artması, internetten uzak durulamaması ve internetten uzak kalındığında ise mutsuz, sinirli ve depresif hallerin görülmeye başlanması durumunu belirtir (Ulusoy, 2017). Diğer taraftan, narsizm durumunda kişinin benliği ile ilgili abartılı biçimde olumlu tutum sergilediği görülür. Örnek olarak, narsist kişiler kendilerinde üstünlük görmektedir, haklı oldukları duygusu içerisindedir ve özel olduklarını düşünmektedir. Bununla birlikte, narsist kişilerde, ilişkilerini kendi isteklerine göre sosyal medya aracılığıyla şekillendirebildikleri için ve kendilerini istedikleri şekilde tanıtmaya fırsatlarından dolayı internet kullanımında çok fazla artış dikkat çekmektedir. Bundan dolayı, sosyal alanda ve çalışma ortamında, farklı kişilik özelliklerine sahipmiş gibi görünen, gerçekte ise narsistik kişilik özellikleri gösteren kişiler ile karşılaşılması mümkündür (Şafak ve Kahraman, 2019). Bu açıdan bu çalışmada, ilkokuldan üniversiteye eğitimin çok önemli olduğu günümüzde (Balcı ve Demirhan, 2024) geleceğe yön veren öğretmenlerde (Balcı, 2023) narsist kişilik ve sosyal medya bağımlılığı ile ilgili özelliklerin incelenmesi amaçlanmıştır.

4.1. Çalışmanın Amacı

Bu çalışmada, öğretmenlerin narsist kişilik düzeyleri ile sosyal medya bağımlılığı cinsiyet açısından ve bu iki değişkenin arasındaki ilişki durumu incelenmiştir. Bu doğrultuda şu sorular ele alınmıştır:

- 1- Öğretmenlerin narsist kişilik düzeyleri ile sosyal medya kullanımları cinsiyete göre farklı mıdır?
- 2- Öğretmenlerin narsist kişilik düzeyleri ile sosyal medya kullanımları önemli düzeyde ilişkili midir?

4.2. Metodoloji

Bu araştırmanın uygulanmasında, nicel araştırma yönteminin ve ilişkisel taramanın ilkeleri izlenmiştir. Araştırmada katılımcı olarak ilkokul (n=58), ortaokul (n=76) ve lisede (n=96) çalışan toplam 230 öğretmen yer almıştır. Araştırmada gerekli verileri toplamak üzere Demografik Bilgi Formu, Narsist Kişilik Envanteri ve Sosyal Medya Bağımlılık Ölçeği uygulanmıştır.

Narsistik Kişilik Envanteri, öğretmenlerdeki narsistiklik durumunu belirlemek için kullanılan Narsist Kişilik Envanteri, Atay'ın (2009) Türkçe'ye uyarladığı bir araçtır. Bu ölçeğin güvenirlik değerlerine ilişkin bilgi veren Cronbach değeri 0,627'dir. Bu aracın geçerliliği için faktör analizleri yapılmıştır.

Sosyal Medya Bağımlılık Ölçme aracı, Şahin ve Yağcı'nın (2017) 18-65 yaş aralığındaki bireylere yönelik sosyal medyaya ilişkin bağımlılık durumlarını belirlemek üzere hazırladığı

bir araçtır. Likert tipindedir. Ölçeğin puanları 100 ve 20 aralığında değişmektedir. Artan puanlar bireyde “sosyal medya bağımlılık” özelliklerinin arttığına işaret etmektedir.

5. BULGULAR

Bu araştırmada normallik analizi ile katılımcılardan elde edilen verilerin normal dağılımında olduğu saptanmıştır ve analizler için parametrik istatistiki teknikler uygulanmıştır. Ulaşılan bulgular aşağıdadır.

Tablo 1: Cinsiyet açısından sosyal medya bağımlılık düzeyleri

	Cinsiyet	N	M	SS	t	p
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği	Kadın	127	41,47	10,77	2,26	,02
	Erkek	103	46,26	17,35		

Yukarıdaki tabloda yer alan bulgular incelendiğinde, cinsiyete göre öğretmenlerin sosyal medya bağımlılığında farklılık olduğu ve erkeklerde sosyal medya bağımlılığı düzeyinin kadınlardan daha yüksek düzeyde olduğu bulunmuştur.

Tablo 2: Cinsiyete göre narsist kişilik düzeyleri

	Cinsiyet	N	M	SS	t	p
Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği	Kadın	127	7,20	1,49	2,06	,04
	Erkek	103	7,67	1,64		

Tablodaki bulgular incelendiğinde, cinsiyete göre narsist kişilik özelliklerinde farklılık olduğu ve erkeklerin narsist kişilik düzeyinin kadınlara göre daha yüksek olduğu saptanmıştır.

Tablo 3: Öğretmenlerin narsist kişilik durumları ile sosyal medya bağımlılık durumları arasındaki ilişki

Değişkenler	Sosyal medya	Etik Değerlere Yatkinlık
Sosyal medya	1	0,11
Etik Değerlere Yatkinlık	0,11	1

Tablodaki veriler incelendiğinde, öğretmenlerin sosyal medya bağımlılığı durumları ile narsist kişilik durumları arasında anlamlı düzeyde ilişki olmadığı ($r = 0,11$, $p > 0,01$) anlaşılmaktadır.

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada toplanan verilerin analizi sonucunda cinsiyet açısından öğretmenlerin hem narsist kişilik düzeylerinde, hem de sosyal medya bağımlılığı düzeylerinde anlamlı düzeyde farklılık olduğu; erkek öğretmenlerin kadın öğretmenlere kıyasla hem narsist kişilik düzeylerinin, hem de sosyal medya bağımlılığında anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu; ayrıca, öğretmenlerin Narsistik Kişilik Envanteri ve Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği puanları arasında önemli düzeyde ilişki olmadığı belirlenmiştir. Literatürde bu sonuçları destekleyen çalışmaların olduğu görülmüştür. Doğan'ın (2021) yaptığı çalışmada erkeklerde Sosyal Medya Bağımlılığı puanlarının, kadınlara kıyasla önemli düzeyde yüksek olduğu saptanmıştır. Çiftçi'nin (2018) yaptığı çalışmada üniversitedeki erkek öğrencilerin kadın üniversite öğrencilerine göre sosyal medya kullanımlarını kontrolde daha çok zorlandığı görülmüştür. Ancak, Booker, Kelly ve Sacker'in (2018) araştırmasında sosyal medya kullanımının düzeyini kadınlarda daha fazla olduğu belirlenmiştir. Literatürdeki bu sonuç, araştırma bulguları ile çelişkili niteliktedir. Öneri olarak, bu çalışmada incelenen değişkenler, daha fazla katılımcı ile ve değişik değişkenler ile araştırma yapılabilir. Bu konuda, sosyal medya bağımlılığına ilişkin (Tecimer ve Balcı, 2023) farkındalık artırıcı psikoeğitim programları uygulanabilir.

KAYNAKÇA

- Atay, S. (2009). Narsistik Kişilik Envanterinin Türkçe'ye Standardizasyonu. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 11(1), 181-196.
- Balcı, S. (2023). Öğretmenliğe ilişkin tutum ve akademik motivasyon: Aday öğretmenlere yönelik bir inceleme (Attitude Concerning Teaching and Academic Motivation: An Investigation into Preservice Teachers). *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (Journal of Kirsehir Education Faculty)*, 24(1), 336-370. DOI: 10.29299/kefad.1145313
- Balcı, S. & Demirhan, A. (2024). Öğretmenlerin Mesleki Doyum Düzeylerinin Ve Etik Davranışlara Yatkinlik Durumlarının İncelenmesi (Bölüm 16), s.410-430. *Rehberlik ve Psikolojik Danışmada Güncel Konular II* İçinde: Ed: Yurtal, F., Bidge Yayınları, Ankara, Türkiye.
- Booker, C. L., Kelly, Y. J., & Sacker, A. (2018). Gender Differences in the Associations Between Age Trends of Social Media Interaction And Well-Being Among 10-15 Year Olds in the UK. *BMC Public Health*, 18(1), 1-12.
- Çiftçi, H. (2018). Üniversite öğrencilerinde sosyal medya bağımlılığı. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(4).
- Doğan, M. V. (2021). *Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Medya Bağımlılığı Belirtilerinin Ve Sosyal Medya Bağımlılığı İle Depresyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Şafak, B. ve Kahraman, S. (2019). Sosyal medya kullanımının yalnızlık ve narsistik kişilik özelliği belirtileri ile ilgili ilişkisinin incelenmesi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi araştırmaları Dergisi*, 6(2), 54-69.
- Tecimer, B. & Balcı, S. (2023). Self-esteem, social media and internet addiction regarding adult individuals. *International Journal of Educational Research Review*, 8(4)
<https://doi.org/10.24331/ijere.1254681>
- Şahin, C. ve Yağcı, M. (2017). Sosyal medya bağımlılığı ölçeği yetişkin formu: Geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 18(1), 523-538.
- Ulusoy, K. (2017). Tarih öğretmenlerinin madde bağımlılığı ve medya bağımlılığı ile ilgili düşünceleri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(1), 385-400.

YOZGAT İLİ GELENEKSEL KONUT TİPOLOJİSİNİN ETNOARKEOLOJİK İNCELEMESİ

Mustafa Güzel SOLAK

Yozgat Bozok Üniversitesi, solakmustafa63@gmail.com - 0009-0004-6030-4898

Öğr. Gör. Ertan ŞEHİT

Yozgat Bozok Üniversitesi, ertan.sehit@yobu.edu.tr - 0000-0002-1759-1295

ÖZET

Bu çalışma, Arkeoloji, Etnografya ve Mimarlık anabilim dallarının kesişiminde yer alan etnoarkeolojik bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Etnoarkeoloji, arkeolojik veriler ile etnolojik yaklaşımları birleştirerek geçmiş ve günümüz toplumları arasındaki kültürel sürekliliği inceleyen bir disiplindir. Anadolu'da yapılan etnoarkeolojik araştırmalar, kültürel mirasın kalıtsallığını ortaya koyarken, Yozgat özelinde böyle bir çalışma eksikliği dikkat çekmektedir. Bu araştırma, Yozgat ili ve ilçelerindeki kırsal mimari örneklerini tarihsel bağlamda değerlendirerek, Hitit Dönemi'nden günümüze taşınan mimari ve süsleme geleneklerinin sürekliliğini analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Yozgat, tarih boyunca Hitit, Frig, Pers, Yunan, Roma, Doğu Roma ve Türk devletlerinin hakimiyetinde olmuş, bu süreçte yerleşim sürekliliğini korumuştur. Bölgedeki geleneksel mimaride kerpiç malzemenin yoğun kullanımı dikkat çekerken, avlulu ve bitişik nizam konut geleneği de süreklilik göstermektedir. Arkeolojik ve etnografik verilerin karşılaştırılmasıyla, geçmiş toplumların mimari teknikleri ve süsleme anlayışlarının bugünkü Yozgat kırsal mimarisine etkileri değerlendirilecektir.

Bu araştırma, Yozgat'taki geleneksel mimari öğelerin tarihsel kökenlerini ve değişim süreçlerini ortaya koyarak, bölgesel mimarinin geçmişten günümüze nasıl evrildiğini anlamayı hedeflemektedir. Etnoarkeolojik bir perspektifle gerçekleştirilecek olan bu çalışma, kültürel süreklilik ve dönüşüm dinamiklerini ortaya koyarak mimarlık, arkeoloji ve etnografya alanlarına katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler : Etnoarkeoloji, Kerpiç Mimari, Kültürel Süreklilik, Etnografya.

YENİ MEDYA'DA FOTOĞRAF FİLTRELERİNİN DÖNÜŞTÜRDÜĞÜ GÜZELLİK ALGISI: “GRATİS BEYZA” VAKASI

Öğretim Görevlisi, Ersin BERK

Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi, ersinberk@subu.edu.tr - 0000-0003-2249-7532

ÖZET

Günümüzde dijital teknolojiler, bireylerin kendilerini temsil etme biçimlerini köklü bir şekilde dönüştürmektedir. Özellikle sosyal medya platformlarında yaygın olarak kullanılan fotoğraf filtreleri, bireylerin dış görünümünü doğal hâlden oldukça farklı yansıtmaya olanak tanımakta ve bu durum, güzellik algısında önemli bir dönüşüm yaratmaktadır. Bu çalışma, Türkiye’de hizmet veren kozmetik firması Gratis’in 31 Mayıs 2024 tarihinde gerçekleştirdiği 15. yıl indirim kampanyası sırasında ortaya çıkan bir tartışma üzerinden yeni medya ortamında şekillenen güzellik ve gerçeklik algısını ele almaktadır. Söz konusu tartışmanın temelinde, “Beyza.galiba” adlı TikTok kullanıcısının paylaştığı filtreli ve filtresiz görüntüler arasındaki farkın kamuoyunda büyük yankı uyandırması yatmaktadır. Gratis’in büyük indirim kampanyası, sosyal medyada geniş bir etki yaratmış ve kimi kullanıcılar bu durumu “Gratis savaşları”, “Gratis kuşatması” ve “Gratis meydan muharebesi” gibi ironik ifadelerle tanımlamıştır. Kampanya sırasında kaydedilen bir videoda, Beyza isimli bir tüketicinin kasiyerle yaşadığı tartışma anbean kaydedilmiş ve ekran görüntüsü alınan bu kareler sosyal medyada hızla yayılmıştır. Ancak olayın asıl tartışma konusu hâline gelmesi, tartışmanın detayları değil, söz konusu bireyin TikTok profilinde paylaştığı fotoğraflar ile basına yansıyan görüntüleri arasındaki belirgin fark nedeniyle olmuştur. Birçok kullanıcı, Beyza’nın fotoğraf filtreleri aracılığıyla gerçek dışı bir güzellik imajı sunduğunu ve bu durumun “nitelikli dolandırıcılık” olarak değerlendirilebileceğini öne sürmüştür. Bu çalışmada, “Beyza.galiba” adlı TikTok kullanıcısının profilindeki filtreli ve filtresiz fotoğrafları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırmada, yeni medya ortamında filtre kullanımının yalnızca bireysel bir tercih olmanın ötesine geçerek toplumsal bir güzellik normu hâline geldiği ve gerçeklik algısını derinden etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler : sosyalmedya, güzellikalgısı, fotoğraf, faceapp, gratis

1940 -1945 TÜRKİYE SAVAŞ KOŞULLARINDA TERSTEN ESEN EKONOMİ RÜZGÂRININ ETKİSİ İLE YAŞANAN GELİŞMELER

Meryem ERTAŞ

Dicle Üniversitesi, meryemertass.47@gmail.com - 0009-0009-2628-2759

Prof. Dr. Halis ÖZER

Dicle Üniversitesi halisozer1@hotmail.com - 0009-0009-2628-2759

ÖZET

1940-1945 yılları dönemi 2.dünya savaşına denk gelmesi sebebi ile ortaya çıkan savaş psikolojinin, Türkiye Cumhuriyeti devletinin yaşadığı sosyoekonomik yaşam şartları içinde oluşan ülke ekonomisinden çok uluslararası esen ekonomi rüzgârlarıyla şekillenen iktisadi yapının oluşmasıdır.

1940-1945 yılları Türkiye ekonomisi devletin savaş öngörüsü ve getireceği iktisadi belirsizlikler ile şekillendirilip, ekonomisini her an savaşa girecek koşullar altında tutması, nüfusun büyük bölümünün silahaltına alınmasıyla ortaya çıkan üretimin azalması tüketimin çoğalması durumu, ülkenin gelişimi sosyal ve iktisadi bir kırılma oluşmuştur. Ancak ekonomik, finansman ve iktisadi açıdan önlenemez bir çöküş yaşanmamıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte iktisat ve tarım alanında arklı strateji ve politikalar uygulamıştır. 1940 yılı savaş döneminde Türkiye devletinin ekonomisi sosyal ve siyasal politikalar çerçevesinde gelişimi sanayi ve ticaret alanında ciddi gerileme yaşanmıştır. Türkiye devletinin önemli geçim kaynağı olan tarım üretiminde %50 gerileme yaşanmış, dönemin savaş koşulları ve olağan üstü hal durumu yoksulluk ve yolsuzlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönem ekonomisi devletin tekelinde tutularak düzenlenmeye gerektiği yerde devlet müdahalesi yapıla bilinmesi için kanun ve vergiler çıkarılmaya çalışılmıştır. 1940-1945 yılları arası yaşanan savaş dönemi politikası ele alındığında en geniş anlamda; bir ülkenin savaş ekonomisinden etkilenmesi, o ülkenin savunma sanayisinin gelişimi, ekonomik zenginliği, üretimdeki miktar ve niteliğine bağlı olarak şekillenmiştir. Çünkü ülke ihtiyacı yerel yönetimle sağlana biliniyorsa o ülke, yaşanan savaştan daha az etkilenmiş demektir. Eğer başka ülkelere bağımlı olarak geliyorsa, o devlet savaş dönemi kaçınılmaz kriz ortamı ve dış ticaret yoksunluğu ile baş başa kalır. Bir ülke savaş ile baş edebilme yetisini belirleyen en önemli etken savaş ortasında bile üretkenliği sürdürülebilmesidir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye savaş ekonomisi, 2.dünya savaşı dönemi oluşan ekonominin Türkiye'ye etkisi, Türkiye devletinin dış ekonomiye finansman ve ekonomi yansımaları

ABSTRACT

The war psychology that emerged due to the period between 1940-1945 coinciding with the Second World War is the formation of an economic structure shaped by international economic winds rather than the national economy that emerged within the socio-economic living conditions of the Republic of Turkey. The Turkish economy between 1940 and 1945 was shaped by the state's anticipation of war and the economic uncertainties it would bring, keeping the economy under conditions that could lead to war at any moment, the decrease in production and the increase in consumption that occurred as a result of the conscription of a large part of the population, and a social and economic fracture occurred in the country's development. However, there was no inevitable collapse in economic, financial and economic terms. With the beginning of the war, different strategies and policies were implemented in the fields of economy and agriculture. During the war period in 1940, the economy of the Turkish state, within the framework of social and political policies, experienced a serious decline in the fields of industry and trade. There was a 50% decline in agricultural production, which was an important source of income for the Turkish state, and the war conditions and state of emergency of the period caused poverty and corruption. During this period, the economy was kept under the monopoly of the state and laws and taxes were tried to be enacted in order to regulate it and to make state intervention where necessary. When the war period policy between 1940-1945 is considered in the broadest sense; the impact of a country's war economy was shaped depending on the development of that country's defense industry, its economic wealth, and the quantity and quality of production. Because if the country's needs can be met by local government, that country is less affected by the war. If it develops by depending on other countries, that state is left alone with the inevitable crisis environment and lack of foreign trade during wartime. The most important factor that determines a country's ability to cope with war is its ability to maintain productivity even in the midst of war.

KEYWORDS; Turkey's war economy, the effects of the economy formed during the World War II on Turkey, the financial and economic reflections of the Turkish state on the foreign economy.

1940 -1945 TÜRKİYE SAVAŞ KOŞULLARINDA TERSTEN ESEN EKONOMİ RÜZGÂRININ ETKİSİ İLE YAŞANAN GELİŞMELER

1939-1945 Türkiye Devleti Ekonomisi, Finansman ve iktisadi açıdan Gelişimleri

1938 yılı sonrası Türkiye Cumhuriyeti 2. Dünya savaşı başlamasından, savaşa girmeme durumunu gözeterek, ekonomisini her an savaşa girecekmiş gibi şekillendirmekle ekonomik, finansman ve iktisadi açıdan çöküş yaşamamıştır. Ancak savaş dönemi ciddi bir ekonomik gerileme, açlık sınırına dayalı temel tüketim eksikliği ile de savaşımıştır. Savaşın başlamasıyla birlikte iktisat ve tarım alanında farklı strateji ve politikalar uygulamıştır. Ülke ekonomisinin özellikle tarıma dayalı olması ile buna zemin hazırlanmıştır.

Uygulanan politikalar ile Türkiye Cumhuriyeti ülke ekonomisi savaş öncesi ile kıyaslandığında daha iyi hale gelmiştir. (Pamuk ve Toprak, 1988:126,130)

Türkiye Devletinin Savaş Koşulları İçinde Yaşadığı Ekonomik Gerilemenin Yansımaları

Türkiye yeni kurulmuş taze devlet görünümünü 1938 yılı sonrası yaşanan 2. Dünya savaşı, süresince yaşanan ekonomi ve siyasi politikalar çerçevesinde gelişen olayların, şekillenmesiyle yaşanan gerileme, ekonomi daralmaya yön vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti 1938 yılı sonrası tarım üretiminde büyük bir gerileme yaşamış, hatta yoksullaşmıştır. Türkiye ekonomisi, 1938-1945 Yılları arasında her anlamda dış ekonomiye kapalı kalmıştır. Türkiye ikinci dünya savaşı yıllarını kapsayan 1940-1945 yılları arasında yaşadığı ekonomik bunalımdan dolayı İngiltere ve ABD'den askeri yardım istemesi ve 1942 yılında yürürlüğe konan toprak mahsulleri Vergisi'ni izleyerek ortaya çıkan buğday kıtlığı gerçeği ile dünya çapında buğday yardımı araması, dış yardım isteklerinin ilk basamağını meydana getirmiştir. Savaşın ortaya koyduğu en büyük gerçek, Türkiye'nin askeri zayıflığı ve temel gıda maddelerinin yetersizliğidir. (Kazgan,2005:95,96)

Türkiye Cumhuriyeti 1940 yılı sonrası, iç piyasada yaşadığı ikinci büyük sıkıntı; ikinci dünya savaşı esnasında enflasyonun ve darlıkların yol açtığı spekülasyon'un, tüccar sınıfın

elinde yarattığı servet birikimidir. Teknoloji gelişimi henüz çok yeni ve örgütlenme, üretim ve pazarlama bilgileri özel kesimde pek bulunmadığı için girişimciliğin de henüz gelişmemesi, servetlerin üretken sermayeye dönüşmesi riski olmamıştı. Büyük toprak sahipleri de savaş yıllarında geniş Pazar olanaklarından faydalanmış, küçük üretici köylü ise, (emek) yoğun üretimin kol gücünü sağlayan erkek nüfusun ve iş hayvanlarının bir kısmının orduya verice, dolayısıyla küçük üretici fakirleşmiş, büyük toprak sahipleri ise, pazara dönük üretim yaptıkları için, daha da zenginleşmiştir. Ancak o dönemler Pazar olanağı sıkıntılıydı. Yol yapımı ve tarımda makine donanım eksikliği, var olan üretim imkânlarını kullanma olanaklarını sınırlıyordu. Türkiye savaş döneminde, altın ve döviz rezervi biriktirmişti. Ancak savaş yılları sonrasında dünya da sermaye donanımını satın almak, talebin yüksekliğine karşılık, üretim kapasitesinin sınırlı olmasını önemli derece de etkilemiştir. Türkiye Cumhuriyeti iç piyasa gelişiminin 1945 yılı sonrasında oluşturulan yeni politikalarla düzenlemeye koyabilmiştir. (Kazgan, 2005:97,98). Türkiye devleti özellikle 1940-1942 yılları arasında ciddi hububat sıkıntısı yaşaması, ortaya çıkan karaborsacılık, hayat pahalılığı, gıda kıtlığı vs. durumu devletin müdahaleci tavrı ve kısıtlamalar ile geçirilebilmiştir. Ancak devlet müdahale ederken aynı zaman da teşvikte de bulunmuştur. Ekonomi 1940-1945 yılları arasında yapılan politikalarla askeri, siyasi ve ekonomi durumu büyük bir çöküşten kurtarma çabasına girmiştir ve başarmıştır. (Pamuk, 1988:202)

Tablo 1’de, Türkiye ekonomisinin, savaş ekonomisi 1939-1945 yılları üretim yönetimi üzerinde yıllara göre etkileri, Türkiye istatistik kurumu tahıl üretimi gösterilmiştir.

Tablo-1; Türkiye Savaş Döneminde Tahıl Üretiminin Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Buğday /ton	Arpa /ton	Mısır/ton
1939	4.191.528	2.275.460	635.855
1940	4.067.950	2.249.314	757.309
1941	3.483.147	1.758.246	647.467
1942	4.263.282	2.164.781	852. 828
1943	3.509.507	1.665.322	874.265
1944	3.148.396	1.403.049	508.296
1945	2.189.318	934.309	294.739

Kaynak; Toprak mahsulleri ofisi 1940-1945 yılları itibariyle miktar/ton (e belge tmo.gov.tr)

Tablo 1 de yer alan verilere göre %50 oranında düşen hububat ürünlerinin, savaş koşullarının ortaya çıkmasına sebep olduğu, üretimin azalmasının Türkiye ekonomisini ne denli etkilediğinin göstergesi halindedir.

Savaş Koşullarının Türkiye'nin Dış Ekonomi ve Maden Endüstri Gelişimlerine Etkileri

Dış iktisadi ve ekonomi gelişimler, alt sektörler gelişimi ve yaşanan savaşın etkisiyle uygulanan ambargo politikaları ile buna yönelik kanunlarla belirlenmiştir. Örneğin, Almanya, 5.11.1940 yılında çıkarılan kanun ile iç ve dış ticareti milli müdafaa haricinde satışları durdurulmuş, demir, çelik işlemleri ve stoklarını, devlet bünyesinde barındırmıştır. Demir, çelik ithalat ve ihracatı ancak devlet onayı ile gerçekleştirilecektir. O dönem inşaatlarda, demir yerine ağaç, cam ve porselen malzemeler kullanılmaktadır. Yine aynı dönemde linyitle işleyen elektrik santralleri inşa edilmiştir. 1936 da çıkarılan birçok kararnameyi 1940 yılından 4 sene daha uzatıp 1944 senesine kadar da uygulamada tutmuştur. Özellikle alınan iktisadi kararları savaş nedeniyle milli müdafaa ve ani bir seferberlik durumunda yürürlüğe konula bilinmesi için

yapılmıştır. Alman hükümeti madenlerin tedarikinde güçlükler yaşamış, dönemin savaş şartları itibariyle de ekonomik ihracat yerine daha çok ithalata yönelmiştir. Aynı yöntem Fransa, Hollanda, Çin, Sovyet Rusya, ABD de ve Yunanistan’da da uygulanmıştır. Çalışma saatleri her bir ülkede farklı bir şekilde uzatılmıştır. (Dünya Maden Haberleri,1940-1945:66,72) Dönemin savaş gerekçesiyle silah üretiminde önemli rol alan demir-çelik endüstrilerinin, yurt dışında gelişimleri bu şekilde olup, Türkiye silah sanayisinde kullanılan kromu, savaşan ülkelere satarak önemli ölçüde döviz elde etmiştir. (Dünya maden Haberleri 1940-1945:73)

Türkiye’nin Savaş Gölgesinde Yaşadığı ekonomik dengesizlik sebepleri

İkinci dünya savaşı öncesinde görülen kararlı ekonomik gelişimin aksine, savaş sonrası ortaya çıkan ekonomi, zorunlu parasal gelişmeler olmuştur. Türkiye devleti Savaş öncesinde, üç yönlü denge politikası izlenmiştir. İlk olarak dönem boyunca dolaşımdaki para miktarı artırılamadan, paranın dengesini korumaya çalışılmıştır. İkinci olarak bütçe dengesinin, 1940 yılına kadar devlet bütçesi gelir-gider dengesini koruması ve son olarak da ticaret dengesinin, dış ticaret dengesi gelir-giderlerinin ekonomik denge kurularak, enflasyon ve dış açık sorunlarıyla karşılaşılmasını engelleyen bir ortam hazırlamış olmasıdır. Ancak bu denge siyaseti sadece 1939 ikinci dünya savaşı öncesi Türkiye Cumhuriyeti’nin ekonomisinin ulusal üretiminin yıllık %9 üzerinde hızlı büyümesine olanak yaratmışken, aynı zamanda ülkenin en yüksek büyüme oranını da meydana getirmiştir. Savaş yıllarında ise kurulan zemin devam ettirilememiş, kararlı bir ekonomi ortamı oluşturulamamış, koruyucu para ve kredi politikası, bütçe politikaları ise uygulanamamıştır. Bu durum savaş yılları boyunca tüm alt sektörleri de etkilemiş, Türkiye devleti ekonomi açıdan büyük sıkıntılar yaşanmıştır. (Bilgiç, 2012:49)

1940 Sonrası Para Sunumu ve Kredi Alanındaki Gelişmeler

Türkiye Cumhuriyeti 1930 yıllara kadar parasal politikaları dengede tutma otoritesini korumuş, merkez bankasının kurulmasıyla para sunumu tam olarak denetimi altına almıştır. İkinci dünya savaşı öncesi 1939 yılına kadar da para sunumu artırılmamıştır. 1930 yılı 160 milyon olan dolaşımdaki para 1939'da 219 milyon olarak sadece yılda 0,5 gibi çok az bir oranla artmıştır. Yani İkinci Dünya savaşı öncesi para sunumu ekonomiyi daraltıcı nitelikte olmuştur. Ekonomi savaş yılları öncesine kadar fiyatların Toptan eşya fiyatları (TEF), artmamıştır. 1940 yılları sonrasında yaşanan ikinci dünya savaşı sebebiyle önceki dönemlere kıyasla para sunumu olağanüstü denilecek boyutlara ulaşmıştır. Bunun en önemli sebebi yaşanan savaş sebebiyeti ile insan gücü ve diğer kaynakların üretimde kullanılamamasının sonucu gerçek üretimde yaşanan düşüşlerdir. Bu durum fiyat artışlarına yansiyarak, para sunumunun yüzde 483,3 oranında bir artışa, bununla birlikte TEF oranlarının da yükselmesine neden olmuştur. Aynı durum kredilerde de görülmüş, devletçi politikanın uygulandığı 1933-1939 yılları kredi artışları çok sınırlı bir düzeyde kaldığı halde 1940 yıllarında para sunumuna bağlı olarak, önemli derecede artmıştır. Burada kredinin artışındaki asıl vurgulanan yönü ise artan kredilerin üretim için değil, taşınmaz mal alım satımı, ticaret gibi kısa sürede kâr getiren alanlarda kullanılmasıdır. (Kepenek ve Yentürk.2005:66)

Kamu Alanında Olağan Üstü Halin Ekonomik Gelişimlere Etkisi

Kamu harcamaları ve kamu bütçesi 1939 yılına kadar düzenli bir biçimde artmıştır. 1939 yılına kadarki kamu harcamaları yüzde 70'ten fazla oranla dolaylı vergilerle karşılanmıştır. Hükümet bu yıllarda tekel yetkisi ile tuz, şeker vb. tüketim mallarının vergilendirilerek, buradan elde ettiği geliri sanayi Yatırımlarında kullanmıştır. 1940 yılı öncesinde izlenen maliye politikası, ekonomik kararlılık amacına –sanayinin finansman gereksinimlerine rağmen- dengede yürütülmüştür. Ancak 1939 yılları savaş başlangıcı olması sebebiyle bu kararlı tutum sürdürülememiştir. Ulusal gelirin hükümet tarafından kullanılması genel bütçe harcamalarını – toplam ulusal gelir oranlarını savaş yıllarında yüzde 19-20 dolayına yükselmesine neden olmuştur. Ekonominin gelişmesiyle artan kamu harcamaları savaş yıllarında azalmaya sebebiyet vermiştir. Savaş dönemi boyunca dolaylı vergiler artmış bütçe harcamaları önemli bir seviyede düşüş göstermiştir. Bundaki asıl neden ise dolaysız vergilerin artırılmasıdır. Savaş

yıllarında olağan üstü koşulların kaynak gereksinimini karşılamak amaçlı, bir taraftan vergi oranları fiyatlara koşut olarak artırılırken, diğer taraftan da yeni doğrudan vergiler konulmuş, bu yeni vergilerden en önemli ve tartışmalı olanı Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi olmuştur. İkinci dünya savaşının yarattığı olağanüstü koşulların hükümetin ekonomiye doğrudan müdahalesini gerektirmiş, hükümet piyasa işleyişinin olağan üstü önlemlerle düzenlemekte, doğrudan ve dolaylı vergileri artırarak, ulusal gelirin önemli bir bölümüne el koyması sonucunu doğurmuştur. Ancak bu durum kamu kesimi üretiminin arttırılmasına değil, özel ticari sermaye birikiminin gelişmesine yol açmıştır. Hatta Hızla büyüyen kamu harcamaları yatırımlarla değil, bütçenin cari ve sermaye transferi harcamalarına gitmesi bunun göstergesidir. Bu olanlardan yola çıkılarak savaş dönemi ekonomi çıkarımı hükümetin ekonomiye en aşırı boyutlarda karıştığı, özel sermaye birikim ininde hızla genişlemesine yol açtığı bir süreç olmuştur. Olağan üstü koşullarda özel ticaret sermayesinin birikimine yol açan etken, hükümet ve kamu harcamalarının artması niteliğidir. Olağanüstü halin yaşattığı bir başka koşul ise mal darlıklarının yarattığı arz- talep dengesine olumsuz etkisiyle hızlı fiyat artışlarıdır. Bunu önlemek amacı ile milli koruma kanunu gibi yasal düzenlemelerin, fiyatlama sürecine pek etkisi olmamasıdır. Kamu harcamalarının artmasıyla yaşanan üretim düşüşleri ve dışalım güçlükleri sonucu oluşan mal darlıkları da fiyatları artırıcı etki yapmış, bu durum özel sermaye birikimini hızlandırmıştır. (Kepenek, Yentürk,2005 S.69)

SONUÇ

Savaş, ülke ekonomisinde köklü değişimlere yol açmaktadır. Dünyada yaşanan savaşlar, sosyal ve psikolojik açıdan etkileri yanı sıra savaş sırasında ve sonrasında, bıraktığı derin izleri ve sosyoekonomik yaşam zorlukları, sonraki yılların ülke şekillenmelerini etkilemektedir. Avrupa ülkelerini işsiz ev ülke konumuna dönüştüren, hatta Dünya da büyük krizlerin ekonomik buhranların, siyasi iktidarsızlıkların ve askeri çöküşlerin yaşanmasına neden olan, Dünya Ülkeleri ekonomilerinin çökme noktasına getiren dünya savaşıdır. 1939 yılı 3 Eylül gününde Almanya'nın Polonya'yı işgal etmesiyle başlamış olan, Fransa'nın da Almanya'ya karşılık vermesiyle dünya da yaşanan küresel bir savaş haline gelen, 80 milyondan fazla insanın kaybedilmesi sonucu, bütün Dünyayı etki altına alan 2. Dünya savaşıdır. 2. Dünya savaşının yaşanmasıyla meydana gelen büyük zorlu ekonomik dengesizliklerin zemini hazırlamış olup, ekonomilerin çökme noktasına gelmesine zemin hazırlamıştır. Savaşa fiilen katılan ülkeler

başta olmak üzere, savaşta etkin rol almasa da dolaylı olarak yer alan Türkiye Cumhuriyetinin diğer ülkeler gibi, hatta coğrafi konumunun etkisi ile dış ülkelerle olan ekonomi ve siyasi ilişkilerinden dolayı daha fazla etkilenmesine rağmen ciddi zorluklar yaşamış, ancak siyasi ve ekonomi çöküş yaşamamıştır. 1939 yılında başlayıp, 1945 yılına kadar süren savaşın Dünya ve Türkiye ekonomisine etkilerini, Türkiye Cumhuriyetinin yaşanan politikalara ayak uydurarak, batıya göre kendi liberal anlayışını terk etmeden, iç ve dış politikasını şekillendirme çabaları ile Türkiye'nin savaş koşulları içinde tersten esen ekonomi rüzgârlarının etkisine rağmen kendi geleceğini siyasi ve ekonomik açıdan belirlemesi büyük bir başarıdır. Türkiye cumhuriyetinin ülke ekonomisini her an savaşa girecekmiş gibi hazır tutma çabası ile silahlı altına alınan genç üretken nüfusun ekonomiye etkisi hem üretimi azaltmış hem tüketimi artırmıştır. Hükümetin izlediği tarafsızlık politikasıyla kurduğu ordu ihtiyacından ödün vermemesi, yine ekonomi açıdan yaşanan aksaklıklara örnektir. Türkiye ekonomisinin iyi anlaşılması dönemin şartlarıyla bozulan iktisadi ekonominin daha iyi anlaşılmasına, Liberal devlet anlayışının güdüldüğü ekonomik sistemde, savaşın etkisinin katı bir devletçilik politikasının uygulanmasına da zemin hazırlanmasına sebep olmuştur. Savaşın etkisiyle yaşanan ekonomik duraklama /gerileme artan işsizlik, istihdam, bunun en büyük göstergesi olan Türkiye'nin sanayileşme kararlarını ertelemiş olması, ülke sınırlarını koruma amaçlı silahlı altına alınan erkek nüfusu ile üretim seviyesi azalması, genel bütçenin savunmaya ayrılması, ekonomik durgunluğa yol açmıştır. Türkiye'nin savaş dışı kalmasını tercih eder hale getirmesi, tarafını seçmiş olmasına rağmen savaşı birebir yöneten Devletle savaş dışı kalmasına yardım edecek anlaşmalar yapmasıdır. Türkiye sürdürdüğü bu tutumlar sayesinde hem taraf dışı kalmış hem de savaşan devletler ile ticaretini savaş sürmesine rağmen devam ettirmiştir. Türkiye'nin tersten esen ekonomi rüzgârını yönetebilme stratejisi olmuştur.

KAYNAKÇA

- BİLGİÇ, Timur A.(2012) Tarihte Neler Olmadı Ki Toplumsal Dönüşüm Yayınları,
- KAZGAN, Gülten, (2005) Küreselleşme VE Ulus-Devlet (Yeni Ekonomik Düzen), İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayın Evi
- KEPENEK, Yakup, YENTÜRK Nurhan (2005) Türkiye Ekonomisi 18, Basım Remzi Kitap Evi

PAMUK Şevket- TOPRAK Zafer, (1988) Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Ankara:
İletişim Yayın Evi

PAMUK Şevket, (1988), Osmanlı Türkiye İktisadi Tarihi, İletişim Yayınevi

GEÇİŞ RİTÜELLERİ KAPSAMINDA DOĞUMA İLİŞKİN UYGULAMALAR: CİZRE ÖRNEĞİ

Yüksek Lisans Öğrencisi Serçem BULU

Ardahan Üniversitesi, sercem_gocmen@hotmail.com, ORCID: 0009-0000-1449-0184

Doç. Dr. Berivan VARGÜN

Ardahan Üniversitesi, berivanvargun@ardahan.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8984-3607

ÖZET

Kültürel bir uygulama olan ritüeller, geçmiş kuşaklardan günümüze aktarılmakta ve böylece devamı sağlanmaktadır. Ritüeller toplumsal değerleri yansıtma bakımından önem arz etmektedirler. Kendilerine yüklenen anlamlar göz önüne alındığında ritüellerin çeşitli işlevler üstlendikleri de bilinmektedir. Özellikle geçiş safhalarında etkin bir şekilde uygulanan ritüeller, kendilerine yüklenen anlamlar çerçevesinde yaşanabilecek tehlikeli durumların önüne geçebilmek adına koruma, korunma, sakınma gibi amaçlara yönelik uygulanabilirler. Bu uygulama örneklerinin yanı sıra ritüeller, bolluk ve bereketi artırma, iyiliği çoğaltma, hastalıkları sağaltma gibi amaçlarla da uygulanabilmektedirler. Geçiş safhalarından biri olan doğum, insan yaşamında önemli bir evredir ve bu evrenin çeşitli tehlikelere açık olduğu düşünülür. Kadının gebelik süreci, doğum, doğum sonrası ile anne ve yenidoğanı korumaya yönelik olan ilk kırk günlük süreç, insan yaşamında tehlikelere açık olma durumu ile özdeşleştirilir. Bu duruma ilişkin toplumsal kabuller çerçevesinde ise koruma, korunma ve sakınma uygulamaları geliştirilmiştir. Tehlikelere açık olduğu düşünülen bu süreçte anne ve yenidoğanı korumaya yönelik çok çeşitli uygulama ve yaptırımlarla karşılaşılmaktadır. Anne ve yenidoğanın korunması için gerçekleştirilen uygulamalar, kültürel bütün içerisinde tüm aileyi ilgilendiren ve gündelik yaşam pratikleri içerisinde içselleştirilmiş bir biçimde karşımıza çıkan uygulamalardır. Bu çalışma kapsamında Şırnak iline bağlı Cizre ilçesinde gerçekleştirilen anne ve yenidoğanın korunması çerçevesinde gerçekleştirilen geleneksel uygulamalara değinilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ritüel, Geçiş Ritüeli, Kadın, Yenidoğan, Koruma

PRACTICES RELATED TO BIRTH WITHIN THE SCOPE OF RITES OF PASSAGE: CİZRE EXAMPLE

Abstract

Rituals, which are a cultural practice, are passed on from past generations to the present day and thus their continuity is ensured. Rituals are important in terms of reflecting social values. Considering the meanings attributed to them, it is also known that rituals undertake various

functions. Rituals, which are effectively practiced especially during transitional phases, can be applied for purposes such as protection, preservation and avoidance in order to prevent dangerous situations that may occur within the framework of the meanings attributed to them. In addition to these application examples, rituals can also be applied for purposes such as increasing abundance and fertility, multiplying goodness, and curing diseases. Birth, one of the transitional stages, is an important phase in human life and is considered to be open to various dangers. Pregnancy, childbirth, postpartum and the first forty days, which are intended to protect the mother and newborn, are identified with the state of being open to dangers in human life. Within the framework of social assumptions regarding this situation, protection, safeguarding and avoidance practices have been developed. In this period, which is considered to be open to dangers, a wide variety of practices and sanctions are encountered to protect the mother and newborn. Practices for the protection of the mother and newborn are practices that concern the whole family within the cultural whole and are internalized in daily life practices. Within the scope of this study, traditional practices for the protection of mother and newborn in Cizre district of Şırnak province will be discussed.

Keywords: Ritual, Ritual of Passage, Woman, Newborn, Protection

GİRİŞ

Kolektif bilinç doğrultusunda gerçekleştirilen ritüeller, toplum bilincinin gelişimine katkı sağlamakta ve toplumu oluşturan bireyler arasında güçlü bağlar kurulmasına yardımcı olmaktadır. Süreklilik arz eden ritüel ve uygulamalar, geçmiş ile gelecek arasında bir köprü görevi görerek kültürel aktarımı sağlamaktadır (Karaman, 2010: 227). Toplumsal yaşamın farklı evrelerinde, evlilik, doğum ve ölüm gibi geçiş dönemlerinde bireylerin fiziksel ve psikolojik anlamda yeni döneme uyum sağlamalarına yardımcı olan çeşitli ritüeller uygulanmaktadır. Durkheim'e göre ritüeller, kutsal ve profan olmak üzere iki temel kategoriye ayrılmaktadır. (Goody, 2018).

Brown, ritüel eylemler ile günlük yaşamda gerçekleştirilen teknik eylemler arasında belirgin bir fark olduğunu vurgulamakta ve ritüellerin simgesel unsurlar içermesi bakımından farklılaştığını belirtmektedir (Goody, 2018: 38). Ritüeller, ait oldukları kültürün değerlerini sergileyen ve sembollerle bezenen uygulamalardır (Vargün, 2019: 48). Ritüeller yalnızca bir toplumsal olgu olarak değil, aynı zamanda bireylerin duygu ve düşüncelerinin bir yansıması olarak da değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, ritüellerin iç içe geçmiş çok boyutlu yapısı, bazı araştırmacılar tarafından bir "çapraz bulmaca"ya benzetilmektedir (Marshall, 2005: 624). Dolayısıyla, ritüelleri analiz ederken yalnızca dışsal uygulamalara değil, katılımcıların bu ritüellere yüklediği anlam ve perspektiflere de odaklanmak gerekmektedir.

Uzun yıllar boyunca hayatın her alanında karşılaştığımız ve uygulamalarına şahitlik ettiğimiz, toplumsal alanda var olan ritüel ve geleneksel törenler bulunmaktadır. Yaşamın başlangıç noktası olan doğumdan ölüme kadar toplumlar da sosyo-kültürel alanda ortaya çıkan bir yaşam biçimi ve davranış örüntüsü olarak uygulanan ritüeller dikkat çekmektedir. Uygulama ve ritüeller bölgeden bölgeye farklılıklar göstermiş olsa da birçok amaç doğrultusunda

yapılmaktadır. Bu amaçlar sağlık, korunma ve dini uygulamalar gibi çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. İnsanoğlu çeşitli tehlikelerle karşı karşıya kaldığı durumlarda gücünün yetersiz kaldığını hissettiği yerde bir savunma ve korunma mekanizması geliştirmeyi hissetmiştir. Bu bağlamda doğaüstü varlık olarak nitelendirdikleri cin ve kötü ruh gibi varlıklarla baş etmenin yollarını kültür birikiminin getirmiş olduğu inanç, mit ve ritüeller çerçevesinde önlem almaya çalışmışlardır. Hayatın çeşitli dönemlerinde uygulanan ritüel ve uygulamalar, toplumda önemli bir yere sahiptir ve yaşamın en önemli geçiş dönemlerinden biri olarak kabul edilen doğum aşaması, öncesi ve sonrasında da pek çok ritüelin gerçekleştirildiği görülmektedir. Ritüeller incelendiğinde kimi zaman gerçekleştirilen uygulamaların kültürel olarak aktararak öğrenildiği ve hatta sorgulanmadan uygulandığı da görülmektedir.

Çalışma kapsamında Cizre’de gerçekleştirilen doğuma ilişkin uygulamaların neler olduğuna değinilmeye çalışılacaktır. Geçiş ritüelleri, bireyin sosyal statüsündeki değişimleri simgeleyen kültürel pratiklerdir ve doğum, bu ritüellerin en önemli aşamalarından birini oluşturur (Van Gennep, 1960). Bu çalışmada, Cizre’de doğuma ilişkin geleneksel inanışlar, uygulamalar ve ritüellerin toplumsal yapıyla ilişkisi ele alınacaktır.

1. RİTÜELLERİN KÜLTÜREL ÖNEMİ

Ritüeller, insanların ortaklaşa anlam attıkları geleneksel uygulamalardır (Emiroğlu ve Aydın, 2003:716). İnsanların bu kolektif bilinç doğrultusunda uyguladıkları ritüellerin toplum bilincinin geliştirdiği ve toplumu oluşturan bireyler arasında bağ kurmayı kolaylaştırdığı söylenebilir. Toplumun tekrarlayarak gerçekleştirdiği ritüel ve uygulamalar geçmiş ve gelecek arasında bir bağ kurma özeliğini beraberinde getirmektedir (Karaman,2010:227).

Ritüeller toplumsal değerleri yansıtmaları bakımından önem arz etmektedirler. Kendilerine yüklenilen anlamlar göz önüne alındığında ritüellerin çeşitli işlevler üstlendikleri de bilinmektedir. Özellikle geçiş safhalarında etkin bir şekilde uygulanan ritüeller, kendilerine yüklenilen anlamlar çerçevesinde yaşanabilecek tehlikeli durumların önüne geçebilmek adına koruma, korunma, sakınma gibi amaçlara yönelik uygulanabilirler. Geçiş safhalarından biri olan doğum, insan yaşamında önemli bir evredir ve bu evrenin çeşitli tehlikelere açık olduğu düşünülür. Kadının gebelik süreci, doğum, doğum sonrası ile anne ve yenidoğanı korumaya yönelik olan ilk kırk günlük süreç, insan yaşamında tehlikelere açık olma durumu ile özdeşleştirilir.

2. DOĞUM ÖNCESİ DÖNEM

Ataerkil yapının hâkim olduğu toplumlarda, doğumun önemi tartışılmaz bir gerçeklik olarak kabul edilmektedir. Ataerkil toplum düzeninde evlilik, yalnızca bireyler arasındaki bir birliktelik değil, aynı zamanda cinselliğin meşrulaştırılması ve soyun devamlılığının sağlanması amacıyla da önemli bir kurumsal yapı olarak görülmektedir. Bu bağlamda, kadının doğurganlığı evlilik öncesinde, "baba evi" olarak adlandırılan aile ortamında dahi sorgulanmakta ve bu süreç genellikle adet döngüsünün takibi üzerinden gerçekleştirilmektedir. Evlilik sonrasında ise özellikle geleneksel yapının baskın olduğu kırsal bölgelerde, çiftler üzerinde çocuk sahibi olmaları yönünde toplumsal bir baskı oluşmaktadır. Bu baskının yanı sıra, çiftlerin çocuk sahibi olabilmesi için çeşitli ritüel ve geleneksel uygulamalara

başvurulmakta; bu uygulamalar, dini inanışlar, halk hekimliği ve kültürel pratikler çerçevesinde şekillenmektedir.

Çocuk sahibi olabilmek amacıyla gerçekleştirilen ritüel ve uygulamalar, öncelikli olarak dini inanışlara dayanmaktadır. Çocuk sahibi olmayı arzulayan bireyler türbe ve ziyaretgâhlara giderek adak adamakta, dualar etmekte ve dini ritüeller gerçekleştirmektedir. Eğer bu ziyaretlerin ardından çocuk sahibi olunursa, şükran göstergesi olarak yeniden türbeye gidilerek kurban kesilmektedir. Dini temelli uygulamaların yanı sıra, geleneksel halk hekimliği kapsamında toplum içerisinde “kocakarı ilaçları” olarak adlandırılan bitkisel karışımlar hazırlanmakta ve yaşlı ebe kadınlar tarafından uygulanan rahim çekme işlemi gerçekleştirilmektedir (Mertol, Kaya & Özgür, 2021: 901). Bu uygulamalar, Türkiye’nin farklı bölgelerinde yaygın olarak görülmekte olup, Cizre’de de benzer şekillerde uygulanmaktadır.

Cizre’de yaygın olan bir diğer geleneksel uygulama ise Güçlükönak ilçesinde bulunan şifalı kaplıca havuzlarına yapılan ziyaretlerdir. Çocuğu olmayan kadınlar, sıcak kaplıca havuzlarında yumurta haşlayarak bu yumurtayı tüketmekte ve bunun doğurganlığı artıracığına inanılmaktadır. Bu ritüelde, yumurta metaforunun doğurganlık ve bebek ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Bebek sahibi olmayı kolaylaştırdığına inanılan bir başka ritüel ise kırk kesme uygulamasıdır. Bu inanışa göre, evliliğin ilk yedi gününde çiftin ev dışına çıkmaması gerekmektedir; aksi takdirde çocuk sahibi olmalarının gecikeceği düşünülmektedir. Eğer bu süreç içinde ev dışına çıkılmışsa, telafi amacıyla geleneksel uygulamalara başvurulmaktadır. Bu kapsamda, kocakarı ilaçları hazırlanmakta ve alanında deneyimli kadınlara gidilerek ateşte eritilen bal mumu farklı hayvan şekillerine benzetilmektedir. Benzetilen hayvanın kırk tutmasına sebep olduğu düşünülmekte ve bu durumu engellemek için üç hafta boyunca her cuma günü dualar okunarak kırk kesme ritüeli uygulanmaktadır. Uygulamalar sonucunda çocuk sahibi olan kadın, bu süreci yöneten yaşlı kadına maddi bir ödeme yapmakta veya ihtiyacı olan bir eşyayı temin ederek teşekkür etmektedir. Günümüzde bu geleneksel uygulamalara olan inanç halen devam etmekte ve belirli bölgelerde uygulanmaktadır. Ancak, çocuk sahibi olma sürecinde özellikle kadınların ciddi psikolojik baskılara maruz kaldığı görülmektedir. Geleneksel toplum yapısının hâkim olduğu kırsal bölgelerde, çocuk sahibi olamama durumu genellikle kadına atfedilmekte ve doğurganlıkla ilgili tüm ritüeller kadın merkezli olarak gerçekleştirilmektedir. Çocuğu olmayan kadında bir problem olduğu düşüncesi yaygın bir inanış olup, bu durum kadın üzerinde toplumsal ve psikolojik bir baskı unsuru oluşturmaktadır (Kaya, 2019: 62). Çocuk sahibi olma sürecinde karşılaşılan bu inanış ve uygulamaların ardından, doğum gerçekleştikten sonra annenin ve bebeğin korunmasına yönelik yeni bir ritüel ve uygulama dönemi başlamaktadır.

3. DOĞUM SONRASI DÖNEM

Bir çiftin bebek sahibi olması, yakın aile ve akrabalar tarafından büyük bir mutluluk ve heyecanla karşılanmaktadır. Geleneksel toplum yapılarında, çocuk sahibi olmak evliliğin tamamlanması ve meşruiyet kazanması açısından önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir (Delaney, 2014: 190). Bu bağlamda, evli bir kadının doğum yapması, yalnızca bireysel bir deneyim olmanın ötesinde, eşinin ailesi tarafından tam anlamıyla kabul edilmesi açısından da belirleyici bir unsur olarak görülmektedir. Aile içinde soyun devamı, büyük ölçüde

kadının doğurganlığına bağlı olarak değerlendirilmektedir ve bu durum toplumsal rollerin şekillenmesinde önemli bir yere sahiptir. Doğum haberi öncelikle babaya ve onun ailesine iletilmekte, bu müjdeyi getiren kişiye para ya da çeşitli hediyeler verilmektedir (Acıpayamlı, 1961: 59). Ancak, doğan çocuğun cinsiyetine göre gösterilen tepkiler farklılık arz etmektedir. Erkek çocuk doğumu büyük bir coşku ve sevinçle karşılanırken, kız çocuğu dünyaya geldiğinde daha sessiz ve ölçülü bir tepki verilmektedir. Bu durum, toplumda yerleşmiş olan ataerkil değerlerin bir yansıması olarak değerlendirilmektedir. Hatta, kız çocuğu doğumunun ardından oluşan ani sessizlik, "Bir kız çocuğu doğdu." şeklinde deyimleşmiş bir ifadenin kullanılmasına neden olmuştur. Erkek çocuğuna verilen önemin temelinde, soyun erkek üzerinden sürdürüldüğü inancı yatmaktadır. Delaney'in (2014) belirttiği gibi, tohum metaforu erkeklerle özdeşleştirilmekte ve soyun devamlılığı büyük ölçüde erkek faktörü ile ilişkilendirilmektedir. Bu düşünce yapısı, toplumsal cinsiyet rollerinin şekillenmesine katkı sağlamakta ve doğum sonrası süreçte ebeveynlerin ve geniş aile üyelerinin tutumlarını belirlemektedir.

Bebeğin doğumunun ardından, anne ve bebeğin korunmasına yönelik çeşitli ritüel ve geleneksel uygulamalar toplum tarafından kültürel bir unsur olarak benimsenmiş ve süreklilik kazanmıştır.

3.1.Loğusa(Lohusa) Etrafında Gerçekleştirilen Ritüeller

Lohusa, yeni doğum yapmış ve hâlâ dinlenme sürecinde olan kadına verilen isimdir (Acıpayamlı, 1961: 65). Lohusalık süreci, doğumun ardından genellikle 40 gün olarak kabul edilmektedir. Cizre'de lohusalık dönemi geleneksel olarak 40 gün boyunca devam etmektedir.

Lohusa kadın, doğum sonrası dönemde yatak odasından farklı bir mekânda, genellikle evin salonunda veya oturma odasında hazırlanan bir döşekte dinlenmektedir. İlk 7 gün boyunca kendi yatak odasında yatmasına izin verilmez. Bu süreçte, anne veya kayıinvalid gibi bir aile büyüğünün refakatiyle aynı odada uyumaktadır. Yedinci günün sonunda ise lohusa kadın, bebeğiyle birlikte yatak odasına geçerek burada dinlenmeye devam edebilir.

Lohusalık sürecinin 40 günü kapsayan dönemde, hem annenin hem de bebeğin çeşitli tehlikelere açık olduğu inancı yaygındır. Bu süreçte, lohusa kadının veya bebeğin hastalanması "kırk tutması" veya "kırk basması" olarak adlandırılmakta ve nazar gibi olumsuzluklardan korunmak amacıyla çeşitli geleneksel uygulama ve ritüellere başvurulmaktadır (Metrol, Özgür, Kaya & Urfalıoğlu, 2021: 903).

Anadolu'nun farklı bölgelerinde olduğu gibi Cizre'de de yaygın olan kırk basması inancı, lohusa kadının hastalanması, korkuya kapılması ve süt miktarının azalması gibi olumsuzluklarla ilişkilendirilmektedir. Bu tür durumların önüne geçmek amacıyla Cizre'de çeşitli koruyucu ritüeller uygulanmaktadır.

Aynı mahallede aynı anda iki kadının doğum yapması durumunda, doğum sancıları sırasında çıkan seslerin birbirine karışmaması gerektiğine inanılmaktadır. Bu inancı desteklemek amacıyla, lohusa kadınlar birbirlerine iğne verir ve iğne alan kadınlar, "Bizim evde de doğum yapan bir kadın var, bu nedenle bağırışların karışmamasına özen gösterelim." diyerek durumu ifade ederler.

Doğum sonrası dönemde lohusa kadınların korunmasına yönelik çeşitli geleneksel uygulamalar bulunmaktadır. Bu kapsamda, lohusa kadının başucuna iğne batırılmış bir soğan konulmakta

ve bu uygulamanın, onu cinlerden ve kötü ruhlardan koruyacağına inanılmaktadır. Zira halk inanışlarına göre, lohusa kadınlar 40 gün boyunca doğaüstü varlıkların etkisine açık kabul edilmektedir. Bunun yanı sıra, lohusa kadının tek başına karanlık bir yere ya da banyoya gitmesinin uygun olmadığı düşünülmekte, bu nedenle yalnız bırakılmaması gerektiğine inanılmaktadır. Eğer zorunlu olarak tek başına gitmesi gerekirse, kıyafetinin herhangi bir bölümüne demir bir toplu iğne takması gerektiği belirtilmektedir. Anadolu'nun farklı bölgelerinde de yaygın olan bu inanışa göre, demir ve madeni eşyaların lohusa kadınları kötü ruhlar ve cinlerden koruyucu bir etkisi bulunmaktadır (Aça, 2005: 33).

Lohusa kadına kırk basması belirtileri arasında, sütünün kesilmesi ve bebeğin zayıf düşmesi en yaygın göstergeler olarak kabul edilmektedir. Bu durumun yaşanması halinde, süt üretimini artırmak amacıyla kadının göğsü sıcak su ile yıkanmakta, ayrıca soğan ve bulgur tüketmesinin faydalı olacağına inanılmaktadır. Sütü azalan veya kesilen kadınlara sıcak su veya sıcak havlu ile masaj yapılarak süt üretiminin teşvik edilmesi sağlanmaktadır (Acıpayamlı, 1961: 67).

Kırk basması yaşayan lohusa kadının kırkını almak için, tıpkı çocuk sahibi olmak isteyen kadınlara uygulanan bal mumu eritme ritüeli gerçekleştirilmekte ve çeşitli dualar okunmaktadır. Bu ritüelin ardından lohusa kadının kırklandığına ve olumsuz etkilerden arındığına inanılmaktadır.

Lohusalık sürecinin sonunda, yani 40. gün itibarıyla, kadın makas ve tarak gibi eşyaları başının üzerine koyarak gusül abdesti alır. Duş sırasında dualar okunur ve kırk gün boyunca biriken olumsuzlukların ortadan kalkması için "Kırklar uçup gitsin, dağlara taşlara aksın." şeklinde ifadeler kullanılır. 40 günün tamamlanmasının ardından lohusa kadın misafir kabul etmeye başlar. Bu uygulamanın temel amacı, lohusalık sürecinde kırklı lohusaların eve gelmesini engellemek ve böylece kırk karışması, kırk tutması ve cin tehlikelerinden korunmaktır.

3.2.Bebek Etrafında Gerçekleştirilen Ritüeller

Yeni doğan bir bebek, hayatta kalabilmek için tamamen dış desteğe bağımlıdır. Bu durum, doğum süreci ve bebek bakımında deneyim ve uygulamaların önemini artırmaktadır. Dolayısıyla, doğum ve doğumla bağlantılı gelenekler, ait olduğu toplumun yaşam felsefesine ve toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde kadına yönelik tutuma dair önemli ipuçları barındırmaktadır (Vargün, 2018: 871).

Yeni doğan bebek, doğumdan sonraki ilk 40 gün boyunca bağışıklık sisteminin henüz tam olarak gelişmemiş olması nedeniyle bilimsel açıdan hastalık ve enfeksiyonlara karşı daha savunmasız kabul edilmektedir. Geleneksel inanışlarda ise bu dönemde bebeklerin doğaüstü varlıklar olarak tanımlanan cinler ve kötü ruhlar gibi tehlikelere açık olduğu düşünülmektedir. Bu nedenle, bebeği bu tür tehlikelerden ve hastalıklardan korumak, sağlıklı bir şekilde büyümesini sağlamak amacıyla çeşitli ritüel ve geleneksel uygulamalara başvurulmaktadır.

Anadolu'nun farklı bölgelerinde yaygın olarak görülen ve Cizre'de de uygulanan ritüeller arasında "kırk basması" veya "kırk tutması" inancı öne çıkmaktadır. Bu durumun belirtileri arasında, bebeğin sık hastalanması, gelişiminin yetersiz olması, zayıf düşmesi ve anne sütünü emmemesi yer almaktadır. Örnek'in (1979: 230) araştırmalarında da belirtildiği üzere, sararma,

sürekli ağlama ve huysuzluk gibi durumlar kırk basmasının belirtileri olarak kabul edilmektedir.

Cizre’de, kırk basmasının önlenmesi ve bebeğin sağlığının korunması amacıyla çeşitli ritüeller uygulanmaktadır. Bu kapsamda, yeni doğan bebeğin başucunda Kur’an-ı Kerim bulundurulmakta ve sarılık hastalığından korunması amacıyla yüzü sarı tülbent veya yazma ile örtülmektedir. Halk inanışlarına göre, sarı rengin bebeği sarılıktan koruduğu varsayılmaktadır.

Anadolu’nun farklı bölgelerinde yaygın olarak uygulanan tuzlama ritüeli, Cizre’de farklı bir biçimde gerçekleştirilmekte ve bu uygulamaya ek olarak Birov adı verilen özel bir karışım kullanılmaktadır. Kayalıkların üzerinden toplanmış kırmızı toz, su ile karıştırılarak belirli günlerde üç defa bebeğin vücuduna sürülmektedir. Bu uygulamanın, bebeğin cildinin daha sıkı olmasını sağladığına, terinin kötü kokmasını engellediğine ve hastalıklara karşı daha dirençli hale getirdiğine inanılmaktadır.

Benzer şekilde, bebeğin gözlerine limon damlatma uygulaması da bu kapsamda önemli pratiklerden bir diğeridir. Bu uygulamanın, bebeğin gözlerinin daha parlak olmasını sağladığı ve mikropalara karşı dayanıklılığını artırdığı düşünülmektedir. Genel olarak, bebeğin ilerleyen dönemde daha sağlıklı olması ve hastalıklara karşı bağışıklık sisteminin güçlenmesi amacıyla gerçekleştirilen bu tür geleneksel uygulamalara sıkça rastlanmaktadır.

Bir başka uygulama ise yeni doğan bebeğin kırk basması belirtileri göstermesi durumunda, kırk kesme olarak adlandırılan uygulamadır. Geleneksel inanışlara göre, huysuzlanıp gelişim göstermeyen ve zayıf düşen bebeğin cinler tarafından değiştirildiğine inanılmakta ve bu durumu düzeltmek amacıyla bebek değiştirme uygulaması gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda, bebek büyük bir eleğin içine konularak kimsenin bulunmadığı bir odada bekletilir. Ardından, "Bebeklerimiz karıştı, alın bebeğinizi, verin bizim bebeğimizi." şeklinde bir ifade kullanılarak bebeğin iyileşmesi beklenir.

Bir diğer yaygın uygulama ise sütünü emmeyen bebeklere yönelik gerçekleştirilmektedir. Halk inanışına göre, bebeğin bulunduğu ortama daha önce anahtar taşıyan bir kimsenin gelmesi bebeğin ağzının kilitlenmesine neden olabilmektedir. Bu durumu gidermek amacıyla, herhangi bir anahtar üç defa suya batırılır ve ardından bu anahtar, süt emmeyi reddeden bebeğin ağzına sürülerek dualar edilir. Bu uygulama ile bebeğin ağzındaki kilidi açarak tekrar süt emmesini sağlayacağına inanılmaktadır.

Lohusalık sürecinin tamamlanmasının ardından, kırklama veya kırk uçurma adı verilen ritüel uygulanmaktadır. Günümüzde bu işlem genellikle küvette gerçekleştirilirken, geçmişte test olarak adlandırılan büyük leğenler kullanılmaktaydı. Ritüel kapsamında, küvetin içine ılık su doldurularak suyun içerisine demir makas, tırnak makası veya iğne gibi metal eşyalar konulmaktadır. Ayrıca, koruyucu etkisi olduğuna inanılan altın ve daha önce iğne batırılarak lohusanın başucunda bekletilen soğan da suya eklenmektedir. Bu nesnelerin, bebeği her türlü tehlike ve cinlerden koruyacağına inanılmaktadır.

Hazırlanan suyun içinde bebek, bir tas yardımıyla yıkanmakta ve bu sırada çeşitli dualar okunarak kırkının uçtuğuna, bebeğin tehlikelere karşı güçlendiğine ve artık serbestçe evin dışına çıkabileceğine inanılmaktadır. Yıkama işleminin ardından, kullanılan suyun lavabo veya

tuvalete dökülmemesi gerektiği düşünülmektedir. Bunun yerine, suyun bir ağacın dibine veya bir duvar kenarına dökülmesi ve üzerine kimsenin basmaması sağlanmaktadır.

Kırk uçurma ritüelinin tamamlanmasının ardından, lohusa kadın ve bebek, yakın aile üyeleri tarafından misafir olarak davet edilmektedir. Genellikle, bu davet lohusa kadının annesi veya abisinin evi tarafından gerçekleştirilir. Misafirlik sırasında lohusa kadına çeşitli hediyeler sunulmakta olup, para, bir koli yumurta gibi sembolik anlam taşıyan armağanlar verilmektedir. Özellikle yumurta, doğurganlık ve bereketin sembolü olarak kabul edilmekte ve kadının doğurganlığının devamı için metaforik bir anlam taşımaktadır.

SONUÇ

Kültür ve gelenek, birçok toplumda olduğu gibi Anadolu'da büyük bir öneme sahiptir. Kültürel mirasın bir parçası olarak nesilden nesile aktarılan ritüel ve tabular, bireylerin davranışlarını şekillendirmekte ve toplumsal yapıya yön vermektedir. Tabu ve sınırlamalar, dini ve ahlaki temellerden bağımsız olarak gelişmekte olup, Freud'a (2014: 30) göre yasakların kökeni genellikle bilinmemekte ve geçmişten aktarılan davranış kalıpları olarak algılanmaktadır. Tabu kabul edilen eylemlerin gerçekleştirilmesi durumunda, kötü ruhların ortaya çıkacağına ve "kutsal korkuların" tetikleneceğine inanılmaktadır. Bu tür olumsuzluklardan korunmak amacıyla çeşitli ritüel uygulamalar geliştirilmiş ve bu uygulamalar bireylerin hayatlarında önemli bir yer edinmiştir.

Ritüeller, yaşamın farklı evrelerinde karşımıza çıkmakta olup, farklı coğrafyalarda benzer nitelikler taşıyan uygulamalar olarak varlıklarını sürdürmektedir. Geleneksel inanışlar ve ritüeller en yoğun şekilde doğum öncesi ve doğum sonrası dönemlerde görülmektedir. Doğum, başlı başına mucizevi bir olay olarak kabul edilmekte ve kutsal bir görev olarak kadınlara atfedilmektedir. Bu nedenle, doğum sürecinde anne ve bebeğin korunmasına yönelik birçok ritüel geliştirilmiş ve bu uygulamalar tarihsel süreç boyunca yaygınlık kazanmıştır.

Ancak, doğum sonrası ritüeller ve geleneksel uygulamalar, modern tıbbın gelişmesi ve bilimsel bilginin yaygınlaşmasıyla birlikte etkisini kaybetmeye başlamıştır. Bununla birlikte, kırsal bölgelerde ve geleneksel toplum yapılarının hâkim olduğu yerlerde bu ritüellerin devam ettirildiği görülmektedir. Özellikle eski kuşaklardan gelen anneanne ve babaanne gibi yaşlı kadınlar, bu gelenekleri sürdürmeye çalışarak kültürün aktarıcıları olarak rol almaktadırlar.

Yaşlı kuşaklar tarafından sürdürülen ritüellerin temel amacının korunmak ve korumak olduğu görülmektedir. Doğum öncesinde gerçekleştirilen uygulamalar incelendiğinde, bu ritüellerin soyun devamlılığını güvence altına almak amacıyla gerçekleştirildiği anlaşılmaktadır. Doğum sonrası dönemde ise lohusa kadın ve bebeğin çeşitli tehlikelere açık olduğu inancıyla, onları koruma amacı güden geleneksel uygulamalara başvurulmaktadır. Bu bağlamda, şifalı olduğuna inanılan otlara, demir, makas, iğne gibi çeşitli nesnelere ve dini değerlere korunma aracı olarak başvurulmaktadır.

Bu ritüellerin kökenine bakıldığında, Durkheim'in belirttiği gibi kutsal (dini temelli) ve profan (dini temeli olmayan geleneksel kültürel birikime dayalı) uygulamalar çerçevesinde şekillendiği görülmektedir (Goody, 2018).

Sonuç olarak, doğum öncesi ve doğum sonrası dönemde gerçekleştirilen ritüel ve uygulamaların, tarihsel süreç içerisinde kültürel, dini ve geleneksel birikim ile şekillendiği ve günümüzde de varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Cizre'nin gelenekleri incelendiğinde, Anadolu'nun farklı bölgelerinde uygulanan ritüellerle benzerlikler taşıyan ve bölgeye özgü çeşitli ritüellerin var olduğu görülmektedir. Bu ritüellerin uygulanması ve sürdürülmesi kültürel değerlere bağlılığın bir göstergesidir. Geleneksel inanış ve uygulamaların, toplum içerisinde yaşatılmaya devam ettiği ve kültürel mirasın aktarımında etkili bir rol oynadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acıpayamlı, O. (1961). Türkiye'de doğumla ilgili âdet ve inanışların etnolojik etüdü. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Aça, M. (2005). Balıkesir yöresi doğum sonrası inanış ve uygulamalar. Kumsaati Yayınları.
- Delaney, C. (2014). Tohum ve toprak (Türk köy toplumunda cinsiyet ve kozmoloji) (A. Bora & S. Somuncuoğlu, Çev.). İletişim Yayınları.
- Emiroğlu, K., & Aydın, S. (2003). Antropoloji sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Freud, S. (2014). Totem ve tabu. Sayfa Yayınları.
- Goody, J. (2018). Mit, ritüel ve söz. Küre Yayınları.
- Karaman, K. (2010). Ritüellerin toplumsal etkileri. SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 21, 227-236.
- Kaya, N. (2019). İyi toplum yoktur (Günlük hayatta bireyi istismar biçimleri). İthaki Yayınları.
- Marshall, G. (2005). Sosyoloji sözlüğü (O. Akınhay & D. Kömürcü, Çev.). Bilim ve Sanat Yayınları.
- Metrol, H., Özgür, H., Kaya, N., & Urfalıoğlu, M. (2021). Kültürel coğrafya açısından Pomak halk kültüründe doğum öncesi ve doğum sonrası gelenekler ve inanışlar. 19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi, 4, 895-910.
- Örnek, S. V. (1979). Geleneksel kültürümüzde çocuk. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Van Gennep, A. (1960). The rites of passage. University of Chicago Press.
- Vargün, B. (2018). Doğum ve doğum sonrasında anne ve bebeğin korunmasına ilişkin geleneksel uygulamalar. Journal of Human Sciences, 15(2), 870-880. <https://doi.org/10.14687/jhs.v15i2.5309>
- Vargün, B. (2019). Kuraklığı önlemek ya da çare olmak üzere düzenlenen ritüeller. Belgü, 4, 47-64.

HORUS’UN GÖZÜNÜN MİSİR KÜLTÜRÜNDEKİ ANLAMI VE KÜLTÜR ENDÜSTRİSİNDEKİ YERİ

THE MEANING OF THE EYE OF HORUS IN EGYPTIAN CULTURE AND ITS INFLUENCE ON THE CULTURAL INDUSTRY

Eman SHAYBOUB

Ondokuz Mayıs Üniv., eman.shaibob2016@gmail.com - ID: 0000-0001-9738-0254

Prof. Dr. Bekir ŞİŞMAN

Ondokuz Mayıs Üniv., bekir_sisman@hotmail.com - ID: 0000-0002-5252-9657

ÖZET

Mitler; tanrılar, kahramanlar ve doğaüstü olaylar hakkındaki anlatıları kapsar. Aynı zamanda toplumsal değerleri, sanatı ve edebiyatı da şekillendirir. Mitoloji ise mitlerin incelenmesi demek olup bir toplumun inanç, kültür ve sanatını anlamak için temel bir kaynaktır. Mitoloji, ülkelerin sahip olduğu en önemli kültürel miraslardan biridir. Mısır, mitolojik unsurlarıyla çok zengin bir ülkedir. Dört bin yıllık bir geçmişe sahip “Horus’un Gözü” sembolü Mısır toplumunda önemli bir yer tutmaktadır. Horus’un Gözü sembolü, sadece kutsal bir unsur değildir. Aynı zamanda, dini törenlerde ve mezar eşyalarında da kullanılmaktadır. Bu durum, sembolün ölüm sonrası hayatla olan bağına göstermektedir. Horus, gökyüzünün tanrısı olup gücün koruyucusu ve simgesi olarak görülür. Mısır kültüründe Horus’un Gözü ile ilgili göndermeler çok fazladır. Bu çalışmada, Horus’un Gözü’nün mitolojik bir simge olarak kullanımı örneklerle ele alınmış ve eski Mısır’daki bu sembolün kültürel ve dini anlamı incelenmiştir. Ayrıca bu sembolün farklı kullanım alanları açıklanarak Eski Mısır inanç sistemine dair yeni görüşler sunulmuştur. Mısırlıların ve diğer toplumların kolektif hafızasında bu sembolün anlam ve önemi ile günümüzde kültür endüstrisindeki yeri de örneklerle incelenmiştir. Araştırma, kültürel kimliğin şekillenmesinde mitlerin sürekliliğini vurgulamaktadır. Bu açıdan araştırma, Horus’un Gözü gibi antik sembollerin, toplumsal düşünce ve davranışları şekillendirmede oynadığı rolün önemini göstermesi açısından literatüre katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Mitoloji, Mısır, Horus, Horus’un Gözü, Kültür Endüstrisi.

ABSTRACT

Legends include narratives about the Gods, heroes, and supernatural phenomena and they contribute to shaping the social values, arts, and literature. Science of legends is the study of narrative and it is the main source to understand the beliefs, cultures, and arts of any society. The legends are one of the most important elements of the cultural heritage. Egypt is one of the countries that is enriched with legendary elements. The symbol “Eye of Horus” occupies an

important place in the Egyptian society; its history spans four thousand years, and it is not only a sacred element but also used in religious rituals and funeral collectibles to demonstrate their relationships to the life after the death. Horus is the god of the sky and he is the symbol of force and protection. There are many mentions to the eyes of Horus in the Egyptian culture. This research includes the eye of Horus as a symbol of showing different examples, and it explores the cultural and religious meanings in ancient Egypt. In addition, the research demonstrates the fields of using this symbol and presents new insight into the system of beliefs in ancient Egypt, and it discusses the importance of the eyes of Horus in the collective memory of the Egyptian sand the other communities as well as its status in the recent cultural industry through presenting illustrative examples. The study ensures the continuation of legends in shaping the cultural identity, and it seeks to highlight the role of the ancient symbol like “eyes of Horus” into shaping the social behaviors and thinking, which contribute to enriching the related literature on the topic.

Keywords: Mythology, Egypt, Horus, Eye of Horus, Cultural Industry.

1. GİRİŞ

Akademik dünyada mit sözcüğünün çok çeşitli tanımları bulunmaktadır. En yaygın tanımlardan bazıları şunlardır:

Mit; dünyanın ve hayatın menşei, tabiat olayları, efsanevî kahramanlar ve ruhlar hakkında insanların en eski düşünce ve tasavvurlarından ibarettir (Bayat, 2005: 31). Mitler, tanrılar hakkındaki kutsal hikâyelerdir. Mitler, dünyanın oluşumunu ve işleyişini açıklayan anlatılardır. Mitler, kolektif bilgi ve deneyimi aktaran geleneksel hikâyelerdir (Pinch, 2002: 1).

Bu tanımların yanı sıra, farklı disiplinlerden ve düşünce akımlarından gelen araştırmacılar miti farklı şekillerde yorumlamışlardır. Örneğin mitler; tarihî olayların mantık öncesi düşüncenin bir biçimi, bilinçaltının ifadeleri, doğal dünyayı veya toplumsal düzeni sembolik olarak açıklayan anlatılar ya da ritüellerin sözlü bileşeni olarak değerlendirilmiştir. Dünya mitolojisini bütünüyle açıklamaya yönelik bu teorilerin her biri eksiklikler barındırır da Mısır mitolojisinin bazı örneklerine uygulanabilir (Pinch, 2002: 1). Mitler, yazının icadından önceki sözlü kültür döneminde, insanların düşüncelerinde var olan imgelerin şiirsel anlatımlara veya sembollere dönüşmesi, bunların kuşaktan kuşağa aktarılmasıyla ilgili medeniyet aşamalarını bize göstermektedir (Tan, 2014: 139).

Mitoloji; sanat, edebiyat ve geleneklerle iç içe olup toplumun sanatını ve kültürel mirasını şekillendirir. Aynı zamanda toplumun değerlerini ve dünya görüşünü yansıtır ve toplumsal düzeni ve ahlaki değerleri korumaya yardımcı olur. Günümüzde mitoloji, sadece geçmişe ait hikâyeler olarak değil, insanlığın ortak bilinçaltını ve kültürel kimliğini anlamak için de önemli bir araç olarak görülür. Mitolojik öğeler; modern edebiyat, sinema ve sanatta da sıklıkla kullanılır (Özhancı, 2022: 519).

Mitolojik simgeler; başta sözlü kültür verimleri (şiir, destan, masal, efsane vb.) olmak üzere insanlığın ortak davranış biçimlerinde (çeşitli tören, ayin ve festivaller vb.), zamana ve mekâna dayalı tasvirlerde (takvim, kaya resimleri, mimarlık eserleri vb.), değerli nesnelerde,

kutsallarda; çeşitli sözel kodlar, sembolik şekiller, yazılar, ifadeler ve pratikler olarak karşımıza çıkmaktadır (Turan ve Ozan, 2018: 8).

Eski çağlardan beri insanlar, bilinmeyenden korktukları için onlardan korunma yöntemleri geliştirmiş, nazar ve kötülüklerden sakınmak için tılsımlarla muskalar kullanmışlardır. Özellikle Mısır kültüründe, bu tür uygulamalar çocukları koruma amacıyla yaygın bir şekilde kullanılmıştır. Günümüzde bilimsel ilerlemelere rağmen, bazı batıl inançların varlığını sürdürmesi, halk kültürünün devamlılığını ve geçmişten gelen ritüellerin toplumsal hafızada yer edinmiş olduğunu göstermektedir (Cuma, 1999: 47).

Bu çalışmada, Eski Mısır kültüründe önemli bir yere sahip olan “Horus’un Gözü” sembolü incelenecektir. Nitekim bu sembol, Eski Mısır toplumunda sadece dini inanışlarda değil, gündelik yaşamda da etkisini hissettirmiştir. Ayrıca, çalışmada sembolün inanç ve kültürel gelenekler üzerindeki etkileri de detaylı bir şekilde ele alınacaktır. “Horus’un Gözü” bir sembol olarak halk kültüründe varlığını sürdürmektedir. Sembol, kültür endüstrisinde de kullanılmaktadır. Buna örnek olarak, el sanatları, dövme, altın ve gümüşten yapılan mücevherler ve turistik ürünler verilebilir.

2. MİTOLOJİK BİR TANRI OLARAK HORUS

Şahin tanrısı Horus, eski Mısır mitolojisinde güneşi simgeleyen kutsal bir figür olup güneşin farklı biçimlerinden biri olarak kabul edilmiştir (Budge, 2008b: 367). “Horus’un Gözü”, Mısır’ın büyütlü sembollerinden biri olarak bilinir ve tanrı Horus’la bağlantılıdır. Mısır mitolojisine göre Horus, babası Osiris’in öcünü almak için girdiği mücadelede bir gözünü kaybetmiştir. Bu yarayı Seth açmıştır, ancak İsis gözü iyileştirmiş ve o günden sonra bu göz “sağlıklı göz” olarak anılmaya başlamıştır. Bu mücadele, Mısır mitolojisinde düzenin kaosa karşı zaferini simgeleyen önemli bir unsur olarak görülmektedir. Zamanla içerisinde büyük bir güç taşıyan bir sembol haline gelmiş olan Horus’un Gözü’nü simgeleyen muskalar ise mavi ya da yeşil fayans veya yarı değerli taşlardan yapılır olmuştur (Bunson, 2002: 173).

Tarih boyunca Mısırlılar, birden fazla tanrıyı aslında tek bir ilahi varlığın farklı yansımaları olarak görme eğiliminde olmuşlardır. Bu düşüncenin her biçimini tam olarak izlemek zor olsa da Mısır inancında sıkça rastlanan bir anlayış olduğu söylenebilir (Wilkinson, 2003: 32). Bu bağlamda, Horus’un Ra ile ilişkisi de oldukça dikkat çekicidir. Nitekim Mısır mitolojisinde Horus, Ra’nın gökyüzüyle bağlantılı bir formu olarak görülmüş, bazen Ra-Horakhty (Ra ve Horus’un birleşimi) şeklinde de anılmıştır. Bu durum, Horus’un zamanla sadece bir savaş tanrısı olarak değil, aynı zamanda güneş ve kraliyet otoritesini temsil eden bir figür olarak da algılandığını göstermektedir. Mısır’ın farklı bölgelerinde Horus’a, farklı isimler ve şekillerle tapılmıştır. Örneğin, Edfu Tapınağı’nda Horus, şahin başlı bir tanrı olarak resmedilmiştir. Ayrıca Harmakhis adıyla, Büyük Gize Sfenksi ile ilişkilendirilerek yükselen güneşi ve doğudaki ufku temsil eden bir figür olarak kabul edilmiştir. Bu mitolojik anlatılar, Eski Mısır’da sadece dini inançları değil, aynı zamanda firavunların ilahi otoritesini meşrulaştırmak için de kullanılmıştır. Firavunlar, kendilerini Horus’un yeryüzündeki temsilcileri olarak görmüş ve iktidarlarını bu mitolojik kökenlerle sağlamlaştırmışlardır (Abo Zeid, 2009: 67).

Horus, Mısır krallığını temsil eden en eski tanrılardan biriydi ve insan krallarıyla bir şekilde bağlantılıydı. Ancak mitolojiye göre Mısır kralları gerçek kralları aşan ilahi bir nitelik kazanarak yaşayan Horus'un bir tezahürü olarak görülmüştür (Wilkinson, 2003: 64).

Eski Mısırlılar, kutsanmış ruhların ahirette sevdikleriyle yeniden buluşacaklarına inandıkları için ölümlerin aileleriyle tekrar birleşmesini sağlamak için çeşitli dualar ve büyüler yazmışlardır. Mısırlıların, kalp ruhu ve ilahi ruhun bedene geri dönmesiyle ebedi yaşama kavuşacaklarına ilişkin inançları *Ölümler Kitabı*'nda yer almaktadır. Dolayısıyla ebedi yaşamı sağlamak için mumya ile birlikte yerleştirilen altın ve değerli taşlarla süslenmiş güçlü tılsımlar ile denge ve şifa sembolü olan “Horus'un Gözü” tılsımı kullanılmıştır. Bu şekilde, Eski Mısırlılar bedeni korumak, ruhun dönüşünü sağlamak ve ölümsüzlüğü garanti altına almaya çalışmışlardır (Budge, 2008a: 181).

Ölümler Kitabı'ndaki metinlerde, ince keten kumaş üzerine yazılan bir muskadan söz edilmektedir. Bu muska, cenaze günü ölünün boynuna asılırdı. Bu metinlerde ayrıca büyümlü güçlere sahip Kutsal Göz'den bahsedilir. Bu göz, yedi arşın uzunluğunda ve göz bebeği üç arşın çapındadır. Bu büyüler, ölümlü Horus'un takipçisi haline getirerek ailesiyle yeniden bir araya gelmesini sağlar. Bu inanış Horus'un Gözü tılsımıyla doğrudan bağlantılıdır. Çünkü Horus'un Gözü, ölümleri karanlıktan kurtaran bir sembol olduğundan bu gözle ilişkili tılsımlar, ölümlü hem fiziksel hem ruhsal olarak korumak hem de onun ahirette yeniden doğmasını sağlamak için kullanılmıştır (Budge, 2008a: 193).

3. HORUS'UN GÖZÜ VE ESKİ MISIR'DAKİ ANLAMI

Eski Mısırlıların inançlarında, “gökyüzü cismi” kavramının oldukça önemli olduğu bilinmektedir. Bu inanç, zamanla kutsal sayılan bazı sembollerin ortaya çıkmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Bunlardan biri de “Horus'un gözü” ya da “doğru göz” olarak bilinen ve bugün müzelerde sıkça gördüğümüz Wedjat sembolüdür. Bu sembol, sadece bir işaret değil, aynı zamanda derin bir anlam taşıyordu. Doğru göz; bütünlüğü, mükemmelliği ve eksiksizliği temsil eder. Eski Mısırlılar bu sembolü sadece dini anlamda değil, pratik hayatta da kullanmışlardır. Bu sembol, sadece bir işaret değil, aynı zamanda şifa ve korunmanın da güçlü bir kaynağı olarak görülür. Hekimler ve büyücüler, göz hastalıklarını tedavi ederken Horus'un Gözü'nü anarak büyümlü sözler söylemişlerdir. Mısırlılar, göze uygulanan ilaçların etkili olması için bile Horus'un Gözü'nün çağırılması gerektiğini düşünmüşlerdir. Yani, şifanın kaynağı sadece ilaç değil, bu sembolün taşıdığı enerjidi. Aynı zamanda Mısırlılar, Wedjat'ı bir ölçü birimi olarak benimsemişler ve onu farklı kesirlere bölerek hesaplamalar yapmışlardır. Dini törenlerde ve ölümle ilgili ritüellerde de Wedjat'a sıkça rastlanmaktaydı. Özellikle cenaze eşyalarında bu sembolün kullanılması, ölümden sonraki yaşamda bütünlüğün ve korunmanın anlamını taşıyordu (Arman, 1995: 43; Jack: 173). Antik Mısır'da Horus'un Gözü, ilahi adaletin ve tanrısal bir gücün her şeyi gördüğüne olan inancın bir yansıması olarak kabul edildiği gibi aynı zamanda insanları kötü enerjilerden ve nazardan koruyan bir tılsım olarak da kullanılmıştır.

Piramit metinlerinde Horus'un, babası Osiris'e gözünü verdiği ve bu gözün, Osiris'i Seth'in

kötülüklerinden koruyacak bir güce sahip olduğu anlatılmaktadır. Bu anlatı, sadece bir mitoloji olmayıp aynı zamanda korunma ve şifa gibi derin anlamlar da taşır. Horus’un gözü, kötülüğe karşı bir kalkan gibi görülmüş ve Osiris’in yeniden canlanışında önemli bir rol oynamıştır. Bu sembol, Mısır inancında hem fiziksel hem de ruhsal korunmanın en güçlü temsillerinden biri olarak kabul edilir (Sabır, 2002: 31).

Horus ile Seth arasındaki mücadeleyi anlatan hikâyede, Horus’un her iki gözünün de çıkarılıp bir dağın eteğine gömüldüğü ve zamanla bu gözlerin nilüfer çiçeklerine dönüştüğü anlatılır. Tam bu sırada, tanrıça Hathor devreye girer ve Horus’u ceylan sütüyle tedavi ederek gözlerini yeniden ona kazandırır. Gözlerini geri alan Horus, bu gücü öldürülen babası Osiris’i yeniden hayata döndürmek için kullanır (Hart, 2017: 56). Bu olay o kadar önemlidir ki, Mısırlılar mumyalama işlemi sırasında iç organların çıkarıldığı bölgenin üzerine Wedjat Gözü’nü yerleştirirlerdi. Bunu yapmalarının nedeni, bedenin bütünlüğünü korumak ve ölümden sonra yeniden bir araya gelmesini sağlamaktı. Eski Mısır’da tıpta kullanılan ilaçlar, Wedjat Gözü’nün oranlarına göre hazırlanırdı. Bu ölçüler, şifa ve dengeyi temsil eden bu sembolün gücüne dayanıyordu. İlginçtir ki, bugün bile eczacılar, mesleklerinin bir simgesi olarak Horus’un Gözü’nün stilize edilmiş bir halini kullanmaya devam etmektedir. Bu uygulama, binlerce yıllık bir geleneğin modern dünyada hala yaşadığını göstermektedir (Pinch, 2002: 132).

Eski Mısırlılara göre Horus gökyüzünün tanrısıydı; gücün koruyucusu ve simgesi olup aynı zamanda av ve savaş tanrısıydı. Horus’un Gözü; mücevherlere işlenir, heykellerde koruyucu bir simge olarak kullanılır ve gemilerin pruvalarına resmedilirdi (Daniels, 2014: 60). Çeşitli hikayelerde; iki tanrı arasındaki savaşlardan, meydan okumalardan ve karşılıklı kurulan tuzaklardan bahsedilir. Bu hikayelerden biri de Horus ile Seth arasındaki büyük bir savaştan bahseder. Bu savaşa ait olayların büyük bir kısmı nehirlerde geçer. Bu savaş şöyle anlatılır: Seth, Osiris’i öldürdükten sonra, Horus ile arasında sürüp giden bir savaş başlar. Bu savaşın sebebi Seth’in Osiris’i öldürmesi ve Horus’tan liderliği istemesidir. Horus babasını öldüren Seth’ten intikam almak ister. Tahout tanrısı Horus’a büyü bir güç verir. Bu güçle Horus kendini kanatlı bir güneşe dönüştürür. Horus, bu şekliyle Ra’nın verdiği orduyla savaşa gider. Orada Horus, Seth’in ordusunu görünce kanatlarını yükseltir ve şöyle seslenir: “Kör olacaksın ve bir daha görmeyeceksin; sağır olacaksın, bir daha duymayacaksın.” Bu sözleri duyan Seth’in ordusu çok korkar ve aralarında düşmanların bulunduğunu sanır. Bunun üzerine kendi içlerinde savaşımaya başlarlar. Bu esnada Horus, Seth’i bulmak için uçmaktadır. Horus, bu esnada Seth olduğunu düşündüğü bir kişiyi yakalayıp öldürür ve bedenini on dört parçaya böler. Seth de geçmişte aynı şeyi babasına yapmıştır. Ancak savaş bitince Horus, öldürdüğü kişinin Seth olmadığını öğrenir. Bir süre sonra Seth ile Horus savaşımaya başlar Bu sırada İsis oğlu Horus’un gemisini süsler ve oğlunun onun bu savaşı kazanması için dua eder. Seth ile Horus arasında bu savaş üç gün sürer. Seth, Horus’un bir gözünü oyar ancak Horus gözünü geri almayı başarır. Daha sonra Horus babası Osiris’e sonsuz hayatı vermek için ona gözünü yutturur. Horus, sonunda bu savaşı kazanır ve Seth’in ellerini bağlayarak kalan düşmanları yenene kadar İsis’i Seth’in başında nöbetçi olarak görevlendirir. Ancak Seth, nazik sözleriyle İsis’i kandırır. Bunun üzerine İsis, Seth’i özgür bırakır. Horus geri dönünce bu olayı öğrenir, annesine çok kızar ve onun başını keser. Ancak Tahout tanrıça İsis’in kesik başının yerine

güneşi ve kendi boynuzlarını takar. Bu yüzden bazen duvardaki resimlerde İsis güneş başlı ve boynuzlu olarak tasvir edilir. Seth kaçtıktan sonra savaş yeniden başlar ama bu sefer Horus Seth'i yenerek babasının intikamını alır (Armour, 2005: 74-75).

Mısır medeniyetinde göz sembolizmi, diğer toplumlardan farklı ve çok daha derin ve özel bir anlam taşır. Mısır inancında göz, sadece “her şeyi gören” basit bir kavram değil; ilahi güç, yaratılış, koruma ve denge gibi birçok karmaşık fikri içinde barındırır. Bu sembolizmin temelleri, Mısır mitolojisindeki önemli hikayelere dayanır. Mesela, Horus ile Seth arasındaki çekişme ve Horus’un gözünün parçalanıp tekrar birleştirilmesi, bütünlük ve yenilenme fikirlerini simgeler. Ra’nın gözünün kaybolup geri gelmesi ise güneşin yeniden doğuşunu ve evrenin düzenini sağlamayla ilişkilendirilir. Gözyaşlarından insanların yaratıldığı mitler de gözün yaratıcı ve hayat veren gücünü öne çıkarır. Bu mitolojik hikayeler, göz sembolünün Mısır’da sanattan mimariye, takılardan dini metinlere kadar geniş bir alanda kullanılmasına yol açmıştır. Göz, Mısırlılar için sadece bir simge değil, aynı zamanda gerçekliği ve ilahi gücü yansıtan bir araç olarak görülmüştür. Bu yüzden, Mısır medeniyetinde göz sembolizmi hem dini hem de kültürel açıdan büyük bir önem taşır (Dilek, 2021: 22).

Horus’un Gözü şeklindeki tılsımın tarih boyunca farklı dönemlerde altın, gümüş, granit, akik, lapis lazuli, fayans ve ahşap gibi çeşitli malzemelerden yapıldığı bilinmektedir. *Ölümler Kitabı*’nda ise bu tılsımın ya lapis lazuliden ya da “mak” adında özel bir taştan üretildiğinden bahsedilmektedir. Mısırlılar, bu tılsımı taşıdıklarında güç, cesaret, korunma, güvenlik, sağlık elde edeceklerine inanmışlardır. Özellikle, tılsımın taşıyan kişiye sağlık ve güç kazandırdığına inanılmıştır. Aynı zamanda, bu sembolün yaşayanları izleyen ve koruyan ilahi bir gücü temsil ettiği düşünülmüştür (Yahya, 2015: 249).

Horus’un Gözü, aynı zamanda kurban kavramını simgeleyen bir sembol olarak da kullanılmıştır. Eski Mısır mitolojisine göre, ilk kurbanı sunan kişi Horus’tur. Horus, ölüm diyarına giderek babası Osiris’e gözünü bir kurban olarak sunmuş ve bu fedakârlık sayesinde Osiris’in yeniden hayata dönmesini sağlamıştır. Osiris’in ruhu, Horus’un bu büyük fedakârlığı sayesinde bedenine geri kavuşmuştur (Jack, 2002: 174). Bu yüzden, Horus’un Gözü’nü simgeleyen bir muska takan kişi, bir anlamda “yürüyen bir kurban” haline gelir. Eğer biri boynuna bu sembolü taşıyan bir muska takarsa, bu onun kendisini tanrılara adadığını, ruhunu yaratıcıya bir armağan olarak sunduğunu ve bu sayede her türlü kötülükten korunacağına inandığını gösterir. Bu inanç, sembolün sadece koruyucu değil, aynı zamanda ruhsal bir bağımsızlık sağladığı düşüncesini de beraberinde getirmektedir. Horus’un Gözü muskası Eski Mısır’da hırsızları takip edip açığa çıkarmak, hatta değerli bir şey çalan hırsızın kör etmeyi

amaçlayan ritüellerde bile kullanılmıştır (Budge, 2016: 59).

Görsel 1. British Museum'daki muska koleksiyonu: Horus'un Gözü

(<https://ar.wikipedia.org/wiki/>)

4. DİĞER KÜLTÜRLERDE GÖZ SEMBOLÜNÜN KULLANIMI

Tarih boyunca sadece Mısır'da değil, dünyanın çeşitli yerlerinde insanlar, nazarın ve büyü'nün kötü etkilerinden korunmaya çalışmış ve bunun için farklı yöntemler geliştirmiştir. Neolitik Çağ'da, taş ya da fildişinden oyularak kuş figürüne benzetilmiş boncuklar Mısır, Malta ve İberya'da bulunmuştur. Benzer şekilde, balta şeklindeki tılsımlar Girit, Aşağı Mısır, Malta, Kuzey Fransa ve Britanya'da Bronz Çağı'na tarihlenen kazılarda ortaya çıkarılmıştır. Ayrıca, düğme şeklinde ve üzeri çizgili boncuklar, Yunanistan Yarımadası'ndaki geç Neolitik döneme ait kazılarda az miktarda görülmüş, kilden yapılmış olanlar ise Batı Balkanlar, Ukrayna ve Tuna kültürü içinde tespit edilmiştir. Zaman içinde bu tür boncukların Liguria'ya kadar yayıldığı anlaşılmaktadır. Bunun yanı sıra, bazı boncukların mühür olarak da kullanıldığı düşünülmektedir. Özellikle, geç Neolitik dönemin Halaf kültürüne ait kazılarda bulunan bu boncuklar, ilerleyen çağlarda İran, Suriye, Girit ve Anadolu'ya kadar yayılmıştır (Koşay, 1956: 86).

Türkiye'de ise nazar boncuğu, daha çok halk inanışlarına dayanan ve insanların kötü bakışlardan korunmak için tercih ettiği bir obje olarak karşımıza çıkmaktadır. Türk kültüründe yaygın olan nazar boncuğu, mavi renkte ve göz şeklinde tasarlanmış bir cam nesnedir ve halk arasında göz boncuğu olarak da bilinir. İnsanlar, kötü enerjilerden ve nazardan korunmak amacıyla bu boncuğu taşır ya da evlerine, iş yerlerine asarlar. Yüzyıllardır süregelen bir inanışa göre bu boncuk, nazarın olumsuz etkilerini engellemeye yardımcı olur. Kültürel olarak bakıldığında, nazar boncuğu sadece bir süs eşyası olarak değil, aynı zamanda geleneksel ritüellerin ve sözlü anlatımların bir parçası olarak da önemli bir yer tutar (Ekici & Fedakâr, 2014: 41).

5. KÜLTÜR ENDÜSTRİSİNDE HORUS’UN GÖZÜNÜN YERİ

Kültür endüstrisi, Adorno ve Horkheimer’in 1947 tarihli *Aydınlanmanın Diyalektiği* (Dialectic of Enlightenment) kitabında ilk kez kullandıkları bir terimdir ve kültürün, özellikle kitleler için tasarlanmış tüketim ürünlerine dönüştürülmesini ifade eder. Kültür endüstrisi, bilindik kültürel öğeleri yeniden şekillendirerek, modern teknoloji ve yönetsel imkânları kullanarak, belirli planlara göre üretilen metalara dönüştürür. Bu değişim, yüksek sanat ile popüler sanat arasındaki geleneksel ayrımı ortadan kaldırır ve yüksek sanatın ciddiyetini ve derinliğini kaybetmesine neden olur (Adorno, 1991: 98). Kültür endüstrisi ayrıca kültürel üretimin, kültürün kapitalist sistemin gereklerine uyacak şekilde sınıflandırıldığı bir yönetsel ve ticari alana dönüşmesini ifade eder. Bu süreç, tek tip düşünce ve yaratıcılık kalıplarının dayatılmasına yol açar. Bu bağlamda kültür endüstrisi, kültürel değerlerin piyasa taleplerine göre şekillendirildiği bir ortamda ortaya çıkmaktadır (Adorno ve Horkheimer, 2002: 104).

Kültür ekonomisi ve kültür endüstrileri sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın kaynağı olabilir. Yani ülkeler, uzun vadeli ekonomik getiriler elde etmek için kültürel miras sembollerine yatırım yapabilirler. Ayrıca, UNESCO sözleşmelerinin de öngördüğü gibi, kültürel miras yerel toplulukların yararına yatırım yapılması için de kullanılabilir (Özdemir, 2009: 80). Adorno ise kültür endüstrisinde kültürün, gerçek yaratıcılıktan ziyade ticari bir metaya dönüştürüldüğünü, bireylerin ise kültürün pasif tüketicileri haline geldiğini söyler ve bunu eleştirir. Nitekim, mitolojik bir imge olan Horus’un Gözü ekonomik getiri olarak Mısır’dan daha fazla uluslararası sermayeye katkı sağlamaktadır. Bunun çözümünün ise kültürel ekonomi ile kültürel kimliğin korunması arasında bir denge sağlanması ve böylece gelişmekte olan ülkelerin özgün değerlerini kaybetmeden kültürel miraslarından yararlanabilmeleri olduğu söylenebilir.

Günümüzde mitolojik simgelerden kültür endüstrisinde yararlanılmaktadır. Horus’un Gözü sembolü de özellikle video oyun sektöründe, sosyal medyada ve sinemada yaygın şekilde karşımıza çıkmaktadır.

5.1. Horus’un Gözü Sembolünün Video Oyunlardaki ve Sosyal Medyadaki Yeri

Antik medeniyetlerden esinlenen birçok video oyununda, Horus’un Gözü, oyun içinde güç veren büyü bir unsur veya koruma sembolü olarak kullanılır. Örneğin, Antik Mısır’da geçen “Assassin’s Creed Origins” oyununda, sembol tarihi gerçeklik hissini artırmak için birden fazla yerde karşımıza çıkmaktadır.⁹³

Sosyal medyada Horus’un Gözü sembolü, dijital metinlerde emoji olarak kullanılmakta ve “emojib” gibi sitelerde görülmektedir. Bu emojiler dijital konuşmalarda koruma, içgörü veya maneviyat gibi kavramları ifade etmek için kullanılıyor.

⁹³ <https://www.gameskinny.com/tips/assassins-creed-origins-guide-how-to-open-the-eye-of-horus-chest/>

5.2. Horus'un Gözü Sembolünün Sinemadaki Yeri

Sinema, ulusların mitolojilerinin yayılmasında ve öğrenilmesinde büyük rol oynamaktadır. Dünya sineması, Mısır mitolojisiyle de ilgilenmiştir. Örneğin, “Gods of Egypt” (2016) adlı Amerikan filminde Seth ile kardeşi Osiris ve oğlu Horus arasındaki çatışma konu edilmiş ve Horus’un Gözü ile ilgili mitolojik içerikler yansıtılmıştır.

Bu film, iyi ve kötü arasındaki çatışmayı konu almaktadır. Bu bağlamda Horus düzeni ve iyiliği, Seth ise kaosu ve kötülüğü temsil eder. Filmdeki olaylar, tanrı Seth’in (kaos tanrısı), kardeşi Osiris’i yenerek Mısır tahtını ele geçirmesi ve yeğeni Horus’un gözlerini oyup Horus’un gücünü elinden almasıyla başlar. İnsan kahraman Bek ise tanrı Horus’un gücünü ve gözlerini yeniden kazanmasına ve Seth’in zalim yönetimine son vermesine yardımcı olur.

Horus’un Gözü’nün, “Yüzüklerin Efendisi” filminde Sauron’un Gözü’nde de kullanıldığı görülmektedir (Daniel, 2014: 60). Nitekim Yüzüklerin Efendisi filmindeki Sauron’un Gözü “mutlak gözetim, baskın güç ve asla uyumayan göz” temsili olarak filmde konu edilmektedir. Bu temsilin, Mısır mitolojisindeki Horus’un gözünün ilahi koruma ve güç temsiline tersine gücün kötüye kullanımını ifade etmektedir. Nitekim Sauron’un Gözü filmde “mutlak gözetim aracı” olarak Dünya’yı izleyen “her şeyi gören göz” şeklinde filmde tasvir edilmiştir. Dolayısıyla Sauron’un Gözü’nün filmdeki kullanımının Horus’un Gözü’nün içerdiği iyilik ve ilahi güç anlamlarının zıddı olan kötülük ve şeytani gücü temsil ettiği söylenebilir.

Görsel 2. Gods of Egypt film afişi, (<https://en.m.wikipedia.org/>)

5.3. Ticari Bir Ürün Olarak Kullanımı

Horus’un Gözü sembolü Mısırlılar için manevi olarak çok değer taşıdığı için birçok hediyelik eşyada da kullanılmaktadır. Örneğin, T-shirt, yüzük, kolye, duvar tablosu, anahtarlık gibi eşyalarda Horus’un Gözü yer almaktadır. Bu sembol, hediyelik eşyalara işlenmekte, sadece Mısırlılara değil Mısır’a her yıl gelen on binlerce turiste de ticari bir ürün olarak sunulmaktadır. Bunun yanı sıra günümüzde hâlâ Horus’un Gözü’nün kötülükten koruduğuna inanılmasından dolayı bu sembol dövme olarak da özellikle gençler arasında yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ayrıca Horus’un Gözü günümüzde pek çok mücevher tasarımında

kullanılmaktadır. Örneğin Soul Silver koleksiyonunda Horus'un Gözü tasarımlı bir kolye sunmaktadır. Giyim şirketleri de Horus'un Gözü de dahil olmak üzere Antik Mısır sembollerini modern giyim tasarımlarına dahil etmektedir. Bu tasarımlar, Amazon Egypt gibi birçok online mağazada bulunmaktadır.

Görsel 3. Çanta, 2023. (E. Shayboub Arşivi)

Görsel 4. T-shirt (<https://www.amazon.eg>)

Görsel 5. Bilezik, 2023. (E. Shayboub Arşivi)

Görsel 6. Horus'un Gözü tasarımı bir kolye (<https://soulsilverstore.com>)

Görsel 7. Duvar Tablosu, 2023. (E. Shayboub Arşivi)

5.4. Uluslararası Sanatçılarda Horus'un Gözü

Pek çok uluslararası sanatçı Horus'un Gözü sembolünü sanat eserlerinde kullanmıştır. Örneğin, Katy Perry'nin "Dark Horse" adlı müzik klibinde giydiği kıyafetler ve klipteki diğer detaylar, aralarında Horus'un Gözü'nün de bulunduğu eski Mısır sembollerinden esinlenmiştir. Bu kullanım, antik sembollerin modern sanatsal ifadeleri etkilemesini ve popüler kültürdeki çekiciliğini vurgulamaktadır.

Michael Jackson, "Remember The Time" (1992) adlı şarkısında, antik Mısır medeniyetinden esinlenmiş, ayrıca kostümler ve süslemeler aracılığıyla Horus'un Gözü'ne göndermeler yapmıştır.

Madonna "Bedtime Story" (1995) adlı şarkısında manevi ve mistik sembolere yer vermiştir. Horus'un Gözü sembolü de şarkının klibinde yer almıştır.

Görsel 8. Katy Perry'nin "Dark Horse" adlı parçasında Horus'un Gözü sembolü

5.5. Mısır Hava Yolları'nda Horus'un Bir Sembol Olarak Kullanımı

Horus'un Gözü koruma, keskin görüş ve gökyüzünde özgürce hareket etme yeteneğini simgelemektedir. Mısır Hava Yolları'nın logosunda bulunan Horus'un Gözü bu anlamı yansıtmaktadır. Nitekim *Ölümler Kitabı*'nda yer alan ve firavunların ölüm sonrasında ilahi şahinin formunu almasını sağlayan büyüler, firavunlara ilahi şahinin, yani Ra'nın gücünü vermektedir. Böylece bu gücün elde edilmesiyle Mısır'ın her yerine özgürce uçulabileceğine

inanılmıştır (Budge, 2008a: 171). Tıpkı büyüünün okunduğu ölünün tanrıların bilgisi ve koruması altında gökyüzünde uçabilmesi gibi, Mısır Hava Yolları uçaklarında kullanılan bu sembol de bu uçakların Horus'un ilahi şahini gibi özgürce uçabilmesini temsil eder. Bu nedenle, Mısır Hava Yolları'nın logosu, eski Mısır'ın ilahi uçuş kavramından esinlenerek, modern uçakları gökyüzünde özgürce süzülen ilahi şahinle ilişkilendirir. Daha önce de değinildiği üzere Mısır medeniyetinde, şahin tanrı Horus'un gözü, "uyumayan ve her şeyi gören ilahi göz" olarak kabul edilmektedir. Böylece, Mısır Hava Yolları'nın uçaklarında yer alan ve gökyüzünün koruyucusu ve insanlara gökyüzünden yardım eden şahin Tanrı Horus'un Gözü simgesinin ilahi anlamı da açıklık kazanmaktadır. Bu bağlamda, Mısır Hava Yolları'nda kullanılan bu sembol, güç, vizyon ve ilahi koruma anlamlarını taşımaktadır.

Aynı anlam, Amerikan dolarının arka yüzünde yer alan piramitin üstündeki "Her şeyi gören göz" sembolünde de karşımıza çıkmaktadır (Daniel, 2014: 60).

Görsel 9. EgyptAir uçağının ön kısmında Horus'u temsil eden bir şahin figürü

[\(https://commons.m.wikimedia.org/\)](https://commons.m.wikimedia.org/)

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Antik Mısır kültürünün en önemli sembollerinden biri olan Horus'un Gözü modern çağa kadar kolektif bilinci şekillendirmede çok etkili olmuştur. Nitekim Horus'un Gözü; koruma, güç ve şifa simgesi olduğundan, geçmişten günümüze Mısırlıların halk inançlarının önemli bir parçası haline gelmiştir. Böylece Horus'un Gözü sembolü Mısır toplumunun antik ve çağdaş kültürel kimliğinin oluşmasında önemli bir rol oynamıştır.

Horus'un Gözü, halk inançlarındaki rolünün yanı sıra kültür endüstrisinde de belirgin bir etkiye sahip olmuş ve Mısır'ı birçok alanda ifade eden görsel bir sembol haline gelmiştir. Nitekim bu sembol Mısır Hava Yolları kuruluşlarının logolarında da yer almıştır. Horus'un Gözü, aynı zamanda gençlerin görsel kültürünün bir parçası haline gelmiş, modern kültürel ve toplumsal değişimler ışığında, tarihi köklere duyulan gururu yansıtan bir sembol olarak dövme kültüründe popüler hale gelmiştir. Sanat ve sinema alanında ise Horus'un Gözü sembolü, Mısır mitolojisini konu alan veya sanatsal anlatıya tarihi bir boyut katmak için gizemi, gücü ve bilgeliği simgeleyen güçlü bir görsel unsur olarak kullanılmıştır. Bu durum, mitlerin kolektif hayal gücünü şekillendirmede ve Mısır kültürünü yaratmada oynadığı etkili rolü ortaya

koymaktadır. Nitekim bu sembolün, günümüz dünyasında sadece tarihi bir miras olarak değil, kültür endüstrisinde Mısır mirasının modern biçimlerde ifade edilmesinde ilham alınan sanatsal bir nesne olarak da algılandığı söylenebilir. Dolayısıyla Horus'un Gözü'nün, günümüzde toplumsal düşünce ve davranışları biçimlendirme çabasında eski Mısır mitlerinin sürekliliğini yansıtan bir kültürel simgeye dönüştüğü söylenebilir. Böylece sembolün, Mısır kültürünün toplumsal ve sanatsal dönüşümlerle uyumlu biçimde kullanılması yeteneğini şekillendirmede etkili bir kültürel unsur olarak öne çıktığı görülebilir. Bu sembolün, Mısır kültür mirasının günümüz dünyasında yeniden üretilmesine ve modern kültür anlayışına uyarlanmasında önemli bir rol oynadığı düşünülebilir.

Ülkeler sürdürülebilir stratejiler uygulayarak miras sembollerini hem ekonomiyi hem de kültürü destekleyecek şekilde değerlendirebilirler. Nitekim Horus'un gözü, kadim bir kültürel sembolün nasıl modern bir ekonomik kaynağa dönüştürülebileceğinin açık bir örneğidir. Bu sembol, kültür endüstrisiyle ilişkili olarak geleneksel bilginin özgün kimliğini kaybetmeden modern bağlamlara nasıl aktarılabilirliğine dair bir model oluşturmaktadır. Aynı zamanda, sadece antik bir sembol değil, sürekli gelişen popüler kültürün bir parçası olmaya da devam etmektedir. Bu nedenle Horus'un Gözü, hem bir ilham ve yaratıcılık kaynağı hem de kültürel yasalar ve politikalar çerçevesinde korunması ve desteklenmesi gereken Mısır kültürel kimliğinin bir bileşeni olarak görülmelidir.

KAYNAKÇA

- Abo Zeid, M., *Al-Dīn wa nasaq al-asāfir al-Ifriqiyya wa al-Mişriyya al-qadīma*, Dār Gharīb, Kahire, 2009.
- Adorno, T. W., *The culture industry: Selected essays on mass culture* (J. M. Bernstein, Ed.), Routledge, 1991.
- Adorno, T. W., & Horkheimer, M., *Dialectic of enlightenment*, Stanford University Press, California, 2002.
- Arman, A., *Dīānat Mişr al-Kadīma* ('A. al-M. Abū Bakr & M. A. Shukrī, Çev.), Maktabat Madbūlī, Kahire, 1995.
- Armour, R., *Alihat Mişr el-Kadīme wa Asatiruha* (M. El-Feki, Çev.), Al-Majlis al- A'la lil-Thaqafa, Kahire, 2005.
- Bayat, F., *Mitolojiye Giriş*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2005.
- Budge, E. A. W., *The Egyptian Book of the Dead*, Penguin Classics, 2008a.
- Budge, E. A. W., *Ālihetü'l-Mısıriyyîn* (M. H. Yunus, Çev., 2. bs.), Mektebetü Medbūlī, Kahire, 2008b.
- Budge, E. A. W., *Antik Mısır Büyüleri* (F. Gültekin, Çev.), Onbir Yayınları, İstanbul, 2016.
- Bunson, M. R., *Encyclopedia of ancient Egypt* (Rev. ed.), Facts On File, 2002.
- Cuma, M. L., *Mabāhiṭ fi al-folklor*. Âlemü'l-Kütüb, Kahire, 1999.
- Daniels, M., *Bir nefeste dünya mitolojisi* (P. Üstel, Çev.), Maya Kitap, İstanbul, 2014.
- Dilek, Y., Eski Yakındoğu'da göz sembolizmi ve düalizm: Mezopotamya, Mısır ve İsrail, *Tarih Dergisi - Turkish Journal of History*, 74, 1-30, 2021. <https://doi.org/10.26650/iutd.756209>
- Ekici, M., & Fedakâr, P., Gelenek, aktarma, dönüşüm ve kültür endüstrisi bağlamında nazar ve nazar boncuğu. *Millî Folklor*, 26(101), 45-56, 2014.
- Hart, G., *Mısır mitleri* (M. S. Türk, Çev.), Phoenix, Ankara, 2017.

- Jack, C., *Al-sihr wa al-mawarā' iyyāt fī Mişr al-qadīma* (Ş. Muḥammad, Çev.), 2002.
- Koşay, H. Z., Etnoğrafya Müzesindeki nazarlık, muska ve hamailler, *Türk Etnoğrafya Dergisi*, (1), 1956.
- Özdemir, N., Kültür ekonomisi ve endüstrileri ile kültürel miras yönetimi ilişkisi, *Millî Folklor*, 21(84), 5-16, 2009.
- Özhancı, E., Mitolojik - kültürel ve sanatsal bağlamda toplumsal belleğin inşası. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, (INIJOSS), 11(2), 512-526, 2022. <https://doi.org/10.54282/inijoss.1114562>
- Pinch, G., *Handbook of Egyptian mythology*, ABC-CLIO, California, 2002.
- Sabır, H., *Metunü'l-Ahrâm el-Mısriyye el-Kadîme* (H. Sabır, Çev.), Al-Majlis al- A'lá lil-Thaqāfah, Kahire, 2002.
- Tan, E. T., Mitolojik imgeleri tüketmek. *International Journal of Human Sciences*, 11(2), 138-154, 2014 <https://doi.org/10.14687/ijhs.v11i2.2902>
- Turan, F. A., ve Ozan, M., *Türk mitolojisine giriş*. Gazi Kitabevi, 2018.
- Wilkinson, R. H., *Goddesses of ancient Egypt*, Thames & Hudson, London, 2003.
- Yahyā, U. A., *Al-sihr wa al-tibb fī al-ḥaḍārāt el-Kadîme* (1. bs.). Āshūrbanībāl lil-Kitāb, Baghdad, 2015.

Elektronik Kaynaklar

- [https://en.m.wikipedia.org/wiki/Gods_of_Egypt_\(film\)](https://en.m.wikipedia.org/wiki/Gods_of_Egypt_(film)) (Erişim Tarihi: 20.02.2025).
- https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%B9%D9%8A%D9%86_%D8%AD%D9%88%D8%B1%D8%B3#/media/%D9%85%D9%84%D9%81:Wedjat_collection.jpg (Erişim Tarihi: 18.02.2025).
- [https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:SUGCR_EgyptAir_%D9%85%D8%B5%D8%B1%D9%84%D9%84%D8%B7%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86_\(4660282350\).jpg](https://commons.m.wikimedia.org/wiki/File:SUGCR_EgyptAir_%D9%85%D8%B5%D8%B1%D9%84%D9%84%D8%B7%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86_(4660282350).jpg) (Erişim Tarihi: 06.03.2025).
- <https://www.gameskinny.com/tips/assassins-creed-origins-guide-how-to-open-the-eye-of-horus-chest/> (Erişim Tarihi: 06.03.2025).
- <https://soulsilverstore.com/products/%D8%B3%D9%84%D8%B3%D9%84%D8%A9-%D8%B9%D9%8A%D9%86-%D8%AD%D9%88%D8%B1%D8%B3> (Erişim Tarihi: 06.03.2025).
- <https://www.amazon.eg/%D9%88%D9%8A%D9%84%D9%88-> (Erişim Tarihi: 06.03.2025).
- <https://www.youtube.com/watch?v=0KSOMA3QBU0> (Erişim Tarihi: 06.03.2025).
- <https://www.youtube.com/watch?v=LeiFF0gvqcc> (Erişim Tarihi: 06.03.2025).
- <https://www.youtube.com/watch?v=CSaFgAwnRSc> (Erişim Tarihi: 06.03.2025)

UŞAK HALI MOTİFLERİNİN YENİDEN YORUMLANARAK SECCADE TASARIMI YAPILMASI

Habibe Saliha DEMİR

Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi,
Geleneksel Türk Sanatları Bölümü öğrencisi, salihahabibe@gmail.com

Öğr. Gör. Dr. Yeşim AKSOY ŞAŞTIM

Uşak Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü
yesim.aksoy@usak.edu.tr, ORCID ID: 0000-0002-5277-8012

ÖZET

Halılar yapıldıkları dönemin ve coğrafyanın kültürel özelliklerini yansıtmaktadır. Bu kültürel özellikler, üzerinde taşıdığı motifler, desen, renk ve malzeme aracılığıyla nesilden nesille aktarılmaktadır. Bu çalışmada, Uşak halı motiflerinin araştırılması, analiz edilmesi ve bu motiflerin yeniden yorumlanarak özgün seccade tasarımlarının oluşturulması amaçlanmıştır. Uşak Müzesi'ndeki halılar Madalyonlu, Yıldızlı, Kuşlu ve Lotto tipi olmak üzere tasarım türüne göre dört kategoride sınıflandırılmıştır. Her bir halı türünün karakteristik özellikleri, motif yapıları ve kompozisyon düzenleri analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında, Uşak Müzesi'nde bulunan halılar incelenmiş, motiflerin analizleri yapılmış ve bu motifler yeniden yorumlanarak yedi adet özgün seccade tasarımı oluşturulmuştur. Çalışma neticesinde, Uşak halılarının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimler ve gelişimler detaylı olarak incelenmiş, halılarda kullanılan motiflerin kültürel önemi ortaya konulmuş ve geleneksel Uşak halı motiflerinin yeniden yorumlanması sağlanmıştır. Bu sayede, kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliğine katkıda bulunulmuştur. Bu araştırma TÜBİTAK 2209-A Üniversite Öğrencileri Araştırma Projeleri Destekleme Programı 2023/2 Çağrısı kapsamında desteklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uşak Halısı, Seccade Tasarımı, Kültürel Miras, Motif Analizi.

REINTERPRETATION OF UŞAK CARPET MOTIFS FOR PRAYER RUG DESIGN

ABSTRACT

Carpets reflect the cultural characteristics of the period and geography in which they were made. These cultural features are transmitted from generation to generation through the motifs, patterns, colors, and materials they carry. This study aims to research and analyze Uşak carpet motifs and reinterpret them to create original prayer rug designs. The carpets in the Uşak

Museum were classified into four categories according to their design types: Medallion, Star, Bird, and Lotto type. The characteristic features, motif structures, and compositional arrangements of each carpet type were analyzed. Within the scope of the study, carpets in the Uşak Museum were examined, their motifs were analyzed, and these motifs were reinterpreted to create seven original prayer rug designs. As a result of the study, the changes and developments of Uşak carpets throughout the historical process were examined in detail, the cultural importance of the motifs used in the carpets was revealed, and the traditional Uşak carpet motifs were reinterpreted. In this way, the study contributed to the preservation and sustainability of cultural heritage. This research is supported by the TÜBİTAK 2209-A University Students Research Projects Support Program 2023/2 Call.

Keywords: Uşak Carpet, Prayer Rug Design, Cultural Heritage, Motif Analysis

1. GİRİŞ

Halılar yapıldıkları dönem ve coğrafyanın kültürel özelliklerini taşımaktadır. Bu kültürel özellikler, halıların üzerinde taşıdığı motifler, desenler, renkler ve kullanılan malzemeler aracılığıyla nesilden nesile aktarılmaktadır (Aslanapa, 2005:24). Uşak halıları, Türk halı sanatında kendine özgü tasarımlarıyla önemli bir yere sahiptir. 16. ve 17. yüzyıllarda dokunan bu halılar, genel olarak Uşak ve Saray halıları olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır (Ürer, 2007:4-5).

Uşak halıları; Madalyonlu, Yıldızlı, Kuşlu ve Lotto tipi olmak üzere kendine has tasarım özellikleri göstermektedir (Yetkin, 1991: 112). Madalyonlu Uşak halıları, orta ekseninde yer alan yuvarlak kompozisyonlarıyla, Yıldızlı Uşak halıları, sekiz kollu yıldız şekilli göbek (sofra) ve eşkenar dörtgen şekilli motifleriyle, Kuşlu Uşak halıları, çin bulutu, kuş ve yaprak motifleriyle, Lotto tipi halılar ise kırmızı zemin üzerindeki bitkisel motifleriyle karakterize edilmektedir (Erbek, 2002:45). Desenleri ve teknik özellikleri açısından farklılıklar gösteren bu halılar, temel özellikler bakımından benzerlik taşımaktadır. Bu özgün tasarım özellikleri, Uşak halılarını Türk halı sanatında ayrıcalıklı bir konuma taşımış ve yüzyıllar boyunca hem Anadolu'da hem de Avrupa'da büyük bir beğeniyle takdir edilmesini sağlamıştır.

Bu çalışmada, Uşak Müzesi ziyaret edilmiş ve müzede yer alan halılar detaylı olarak incelenmiştir. Müzede bulunan Uşak halılarının fotoğrafları çekilmiş ve dijital arşiv oluşturulmuştur. Halılar motif ve desenlerine göre sınıflandırılmıştır. Bunlar Madalyonlu Uşak halıları, Yıldızlı Uşak halıları, Kuşlu Uşak halıları ve Lotto Tipi Uşak halılarıdır. Literatür taraması yapılarak Uşak halılarının tarihsel gelişimi, özellikleri ve kullanılan motifler hakkında

kapsamlı bilgi toplanmıştır. Yapılan motif ve desen sınıflandırması sonrasında, tasarımlarda kullanılacak halılar belirlenmiştir. Uşak halılarının kendine has tasarımlarını öne çıkaran halılar seçilmiştir. Seçilen halıların fotoğrafları çekilmiş, halıların renk, desen ve kompozisyon özellikleri detaylı olarak incelemiştir.

2. UŞAK HALI TASARIMLARI

Anadolu halı sanatının en önemli merkezlerinden biri olan Uşak, yüzyıllar boyunca kendine özgü motif ve kompozisyonlarıyla üretilen halılarıyla dünya çapında tanınmıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda altın çağını yaşayan Uşak halıları tasarımlarına göre adlandırılmış, ilki Madalyonlu Uşak halısıdır. Bu halılarda genellikle merkezi bir madalyon ve köşelerde çeyrek madalyonlar bulunmaktadır (Aslanapa, 2005:67). Kompozisyonunda orta ekseninde yuvarlak, yan ekseninde sivri dilim şeklinde sıralanmıştır (Aytaç, 2016:511). Halı zemininde sonsuz sıralanan madalyonlar Türk Halı Sanatının esas prensibi olan sonsuzluk fikrine olan sadakatini de göstermektedir (Yetkin, 1991:87).

Yıldızlı Uşak halılarında bulunan sekiz kollu yıldız şekilli göbek (sofra) ve eşkenar dörtgen şekilli motifler analiz edilmiştir. Bu halılarda, sekiz köşeli yıldızlar ve eşkenar dörtgenler alternatif sıralar halinde düzenlenmiştir (Deniz, 2000:92). Aynı sıra üzerinde sekiz köşeli yıldız şeklindeki madalyonlar ve küçük baklava biçimindeki motifler, halı boyunca alternatif bir düzen oluşturarak kaydırılmış eksenler üzerinde devam eder. Madalyonlu Uşak halılarında, orta ekseninde yer alan bütün bir madalyon sayesinde orta merkez belirgin bir şekilde vurgulanır. Ancak, Yıldızlı Uşak halılarında orta ekseninde merkezi belirleyen bir motif bulunmayabilir. Bu tür halılarda motifler genellikle yarım başlayıp yarım şekilde sona erebilir (Aytaç, 2016:510).

Lotto tipi Uşak halılarının Avrupalı ressamaların tablolarında kullanılmış olduğu görülmektedir (Perdahcı, 2010:312). Holbein ve Lotto Tipi halılarda kullanılan kırmızı zemin üzerindeki bitkisel motifler analiz edilmiştir. Bu halılarda, sarı ve mavi renkli bitkisel motifler, kırmızı zemin üzerinde geometrik bir düzende yerleştirilmiştir (Yetkin, 1991:145). Motiflerin sembolik anlamları ve kültürel önemi araştırılmış, sekiz kollu yıldız motifinin sonsuzluğu, madalyon motifinin ise cenneti temsil ettiği düşünülmektedir. (Aytaç, 2016:510).

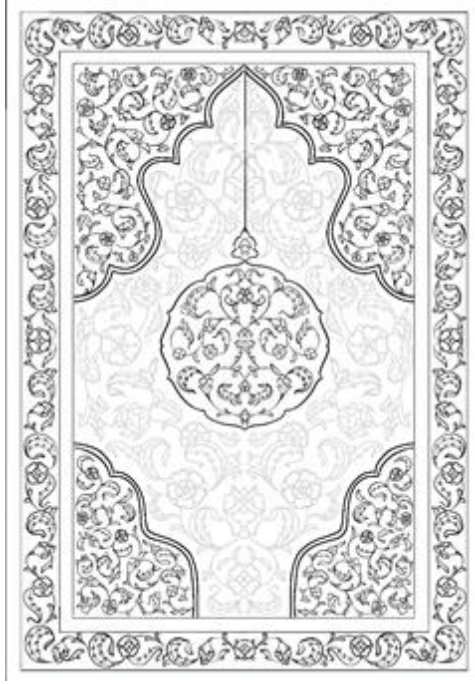
Kuşlu Uşak halılarında beyaz ve açık krem rengin hâkim olduğu desenlerinde çin bulutları, palmetli bordürler ile kuşlu ve çintemanili motifler kullanıldığı görülmektedir (Aslanapa, 2005:120). Bu halılarda yer alan çin bulutu, kuş ve yaprak motifleri detaylı olarak

incelenmiştir. Bu halılarda stilize edilmiş kuş figürleri, bulut ve yaprak motifleriyle birlikte kullanılmıştır (Erbek, 2002:73). Motifin kuşu andırması, biri sağa biri sola dönük olan iki yaprağın, zemin rengiyle bir araya gelerek bir görüntü oluşturmamasından meydana gelmektedir (Samuk, 1984:33) (Korkmaz, 2010: 22). Bu halılar, yalnızca estetik değerleriyle değil, taşıdıkları kültürel kodlarla da Türk sanat tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Uşak halıları, sahip oldukları özgün motifler, kompozisyonlar ve taşıdıkları derin sembolik anlamlarla yalnızca estetik birer sanat eseri değil, aynı zamanda Türk kültür ve sanat tarihinin zenginliğini yansıtan önemli birer miras niteliğindedir.

3. HALI MOTİFLERİNİN YENİDEN YORUMLANMASI VE SECCADE TASARIMLARININ YAPILMASI

Uşak halı motifleri araştırılmış ve Uşak Müzesi'nde yer alan halılar detaylı olarak incelenmiştir. Müzede bulunan Uşak halılarının fotoğraflanmasıyla dijital arşiv oluşturulmuş, halılar desen ve motif özelliklerine göre madalyonlu, yıldızlı, kuşlu ve lotto tipi Uşak halıları olmak üzere sınıflandırılmıştır. Ayrıca gerçekleştirilen literatür taraması ile Uşak halılarının tarihsel gelişim süreci, karakteristik özellikleri ve bu halılarda kullanılan geleneksel motifler hakkında derinlemesine bilgi edinilmiştir. Yapılan motif ve desen sınıflandırması sonrasında, tasarımlarda kullanılacak halılar belirlenmiştir. Uşak halılarının kendine has tasarımları ile öne çıkaran halılar seçilmiş ve dijital ortamda aktarılmıştır. Halıların renk, desen ve kompozisyon özellikleri detaylı olarak belgelenmiştir.

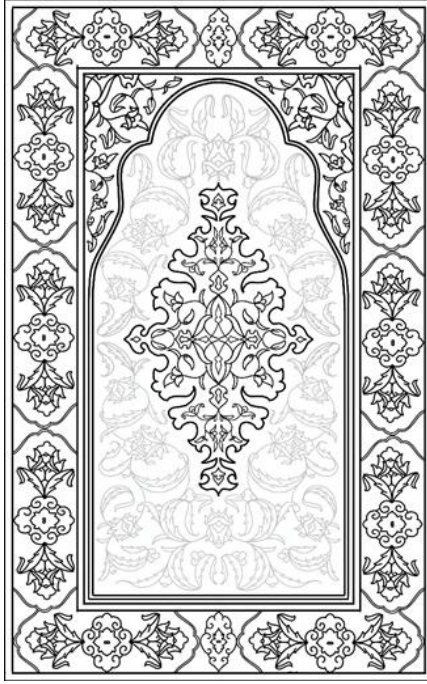

Çizim 1: Madalyonlu Uşak halısından
tasarlanan, seccade tasarımı çizimi

Görsel 1: Madalyonlu Uşak halısından
tasarlanan, seccade tasarımı renklendirilmiş hali

Seccade tasarımının merkezinde, namaz kılarken kible yönünü gösteren klasik mihrap formu bulunmaktadır. Bu formun ortasında Madalyonlu Uşak halısı motiflerinden yorumlanarak tasarlanan bordo zeminli, bitkisel motiflerle bezeli dairesel bir madalyon yer almaktadır. Seccadenin dört köşesinde, Madalyonlu Uşak halılarının karakteristik özelliklerini yansıtan tasarım yapılmıştır. Tasarımda beyaz zemin üzerinde ise pastel tonlarda bitkisel motifler kullanılarak tasarıma derinlik kazandırılmıştır. Renk olarak bordo, kahverengi, krem ve altın sarısı tonları tercih edilmiş, açık zemin üzerindeki koyu bordür ve madalyon güçlü bir kontrast oluşturmuştur. Madalyon ve bordürlerde stilize edilmiş hatayi grubu motifler kullanılmıştır. Dikey eksenle simetrik bir düzene sahip olan bu tasarım, geleneksel Uşak halılarının karakteristik özelliklerini yorumlayarak, işlevsellik ile estetik değeri başarıyla birleştirmeyi amaçlamıştır (Çizim 1) (Görsel 1).

Çizim 2: Yıldızlı Uşak halısından tasarlanan,
seccade tasarımı çizimi

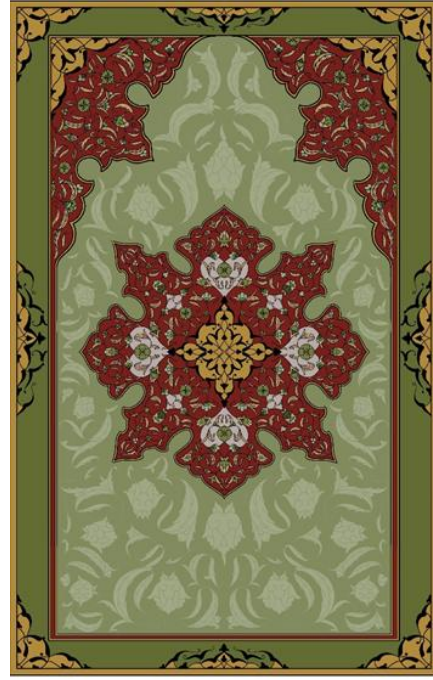

Görsel 2: Yıldızlı Uşak halısından tasarlanan,
seccade tasarımı renklendirilmiş hali

Tasarımın merkezinde, klasik mihrap formunun içinde lacivert zemin üzerine kırmızı ve siyah bitkisel motiflerle bezenmiş baklava formunda bir tasarım bulunmaktadır. Bu tasarım Yıldızlı Uşak halılarının karakteristik özelliklerini taşımakta ve simetrik bir düzende stilize edilmiş bitkisel motiflerle süslenmiştir. Seccadenin zemin rengi olarak krem tonu tercih edilmiş, üzerinde pastel tonlarda bitkisel desenler kullanılarak derinlik etkisi yaratılmıştır. Mihrabı çevreleyen lacivert bordür, seccadedeki mihrap formunun mimari yapısını vurgulamaktadır. Seccadenin dış kenarlarını çevreleyen bordürde ise krem zemin üzerinde kırmızı, sarı ve yeşil bitkisel motifler paftalar içerisinde bir düzende sıralanmıştır. Renk olarak lacivert, kırmızı, krem, sarı ve yeşil tonları kullanılmış, renkler arasındaki kontrast tasarıma canlılık kazandırmıştır (Çizim 2) (Görsel 2).

Çizim 3: Yıldızlı Uşak halısından tasarlanan,
seccade tasarımı çizimi

Görsel 3: Yıldızlı Uşak halısından tasarlanan,
seccade tasarımı renklendirilmiş hali

Kompozisyonun merkezinde, Yıldızlı Uşak halısında bulunan sekiz kollu yıldız bulunmaktadır. Bu merkezi motif, koyu kırmızı zemin üzerine sarı, beyaz ve açık mavi renkli hatayi grubu motiflerle bezenmiştir. Yıldız formundaki madalyonun merkezinde sarı altın zeminli $\frac{1}{4}$ oranında simetrik rumi motifleri yer almaktadır. Seccadenin zemin rengi olarak açık küf yeşili tercih edilmiş, üzerinde ton farkıyla aynı renkte stilize edilmiş bitkisel motifler kullanılarak derinlik etkisi yaratılmıştır. Mihrap formunun üst kısmında, köşelerde kırmızı zeminli üçgen formlar bulunmaktadır. Seccadeyi çevreleyen bordür içerisinde $\frac{1}{4}$ oranında simetrik rumi motifleri ile süslenmiş, rumi motifleri paftalar halinde kullanılmıştır. Renk olarak kırmızı, yeşil, sarı, beyaz ve altın tonları tercih edilmiş, özellikle yeşil zemin üzerindeki kırmızı madalyon güçlü bir kontrast oluşturmuştur (Çizim 3) (Görsel 3).

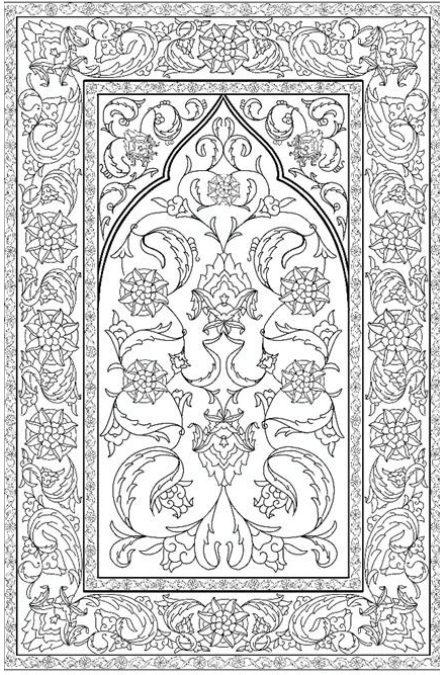

Çizim 4: Yıldızlı Uşak halısından tasarlanan,
seccade tasarımı çizimi

Görsel 4: Yıldızlı Uşak halısından tasarlanan,
seccade tasarımı renklendirilmiş hali

Kompozisyonun merkezinde, klasik mihrap formunun içinde lacivert zemin üzerine altın sarısı bir yıldız bulunmaktadır. Bu alanın içinde ve üst köşelerde yalnız rumi motifi kullanılarak tasarım yapılmıştır. Bu merkezi motif, Yıldızlı Uşak halılarının karakteristik özelliklerini taşımaktadır. Seccadenin zemin rengi olarak koyu lacivert tercih edilmiş, üzerinde ton farkıyla aynı renkte stilize edilmiş hatayi grubu motifler kullanarak derinlik etkisi yaratılmıştır. Mihrap formunun üst köşelerinde, altın sarısı zemin üzerine krem renkte rumi motiflerle süslenmiş üçgen formlar bulunmaktadır. Seccadeyi çevreleyen bordürde, altın sarısı zemin üzerine lacivert renkte hatayi grubu motifler bulunmaktadır. Renk olarak lacivert, altın sarısı ve beyaz tonları kullanılmıştır(Çizim 4) (Görsel 4).

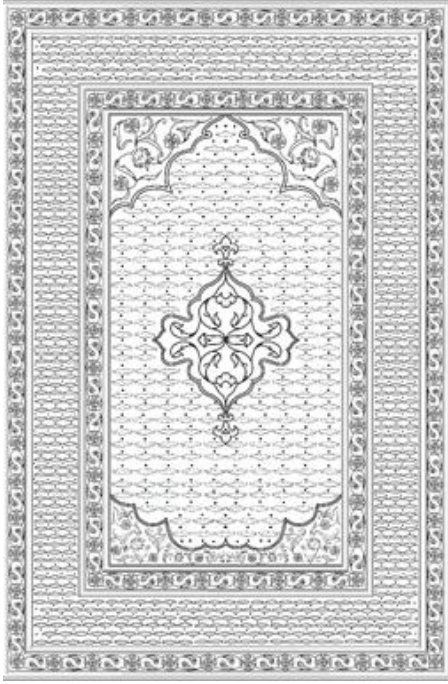

Çizim 5: Uşak halısından tasarlanan, seccade tasarımı çizimi

Görsel 5: Uşak halısından tasarlanan, seccade tasarımı renklendirilmiş hali

Seccade tasarımının merkezinde, klasik mihrap formunun içinde koyu kırmızı zemin üzerine ton farkıyla aynı renkte stilize edilmiş hatayi grubu motifleri bulunmaktadır. Bu bitkisel motifler $\frac{1}{2}$ oranında simetrik bir düzende yerleştirilmiştir. Mihrap formunun çevresinde açık yeşil tonu zemin üzerine kırmızı ve altın sarısı renklerle bezenmiş bitkisel motifler yer almaktadır. Seccadeyi çevreleyen dış bordür ise kırmızı zemin üzerine yeşil, altın sarısı ve siyah renklerle süslenmiş bitkisel motiflerle $\frac{1}{4}$ oranında simetrik tasarım oluşturulmuştur. Renk olarak kırmızı, yeşil, altın sarısı ve siyah tonları kullanılmış, özellikle kırmızı ve yeşil arasındaki kontrast tasarıma canlılık kazandırmıştır. Kırmızı zemin üzerindeki ton farklı bitkisel motifler, zemini hareketlendirmiştir. Tüm kompozisyon, dikey eksenle simetrik bir düzene sahip olup, geleneksel Türk sanatının estetik anlayışını yansıtmaktadır. Mihrap formu, İslami ibadet yönünü (kıble) göstermekte ve seccadenin işlevsel amacını vurgulamaktadır (Çizim 5) (Görsel 5).

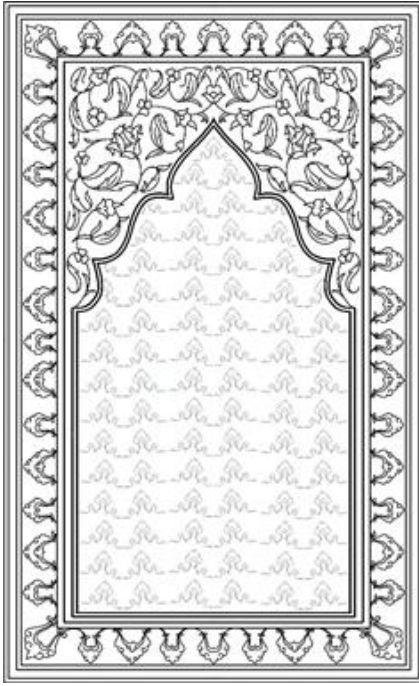

Çizim 6: Uşak halısından tasarlanan, seccade tasarımı çizimi

Görsel 6: Uşak halısından tasarlanan, seccade tasarımı renklendirilmiş hali

Seccade tasarımının merkezinde, bordo zemin üzerine küçük geometrik desenlerle hareketlendirilmiş bir mihrap formu bulunmaktadır. Mihrabın merkezinde, krem zemin üzerine yeşil, siyah ve altın sarısı renklerle bezenmiş baklava formunda bir madalyon yer almaktadır. Bu merkezi motif, Yıldızlı Uşak halılarının karakteristik özelliklerini taşımakta ve simetrik bir düzende stilize edilmiş bitkisel motiflerle tasarlanmıştır. Mihrap formunun köşelerinde, krem zemin üzerine kırmızı ve yeşil renkli bitkisel motiflerle süslenmiş köşebentler bulunmaktadır. Seccadeyi çevreleyen cetveller, bitkisel motiflerle yeşil, bordo ve altın sarısı renkler kullanılırken zemin krem renktedir. Bordür ise bordo zemin üzerine krem tonlarında motiflerle bezenmiştir. Seccadenin tamamında kırmızı, yeşil, krem, siyah ve altın sarısı tonları kullanılmış, özellikle kırmızı zemin üzerindeki krem madalyon güçlü bir kontrast oluşturmuştur. Bu renkler geleneksel Türk halı sanatında sıklıkla kullanılmaktadır (Çizim 6) (Görsel 6).

Çizim 7: Uşak halısından tasarlanan, seccade tasarımı çizimi

Görsel 7: Uşak halısından tasarlanan, seccade tasarımı renklendirilmiş hali

Seccade tasarımını mihrap formunda düzenlenmiş merkezi kompozisyon, bordo zemin üzerine tekrar eden bulut motifleri ile bezenmiştir. Tasarımı çevreleyen lacivert bordür içinde beyaz renkli bitkisel motifler yer alırken, dış kenarda kırmızı zemin üzerinde tekrar eden bulut motifleri bulunmaktadır. Sarı renkli ince cetvellerle oluşturulmuş sınır çizgileri kompozisyonu tamamlamaktadır. Lacivert zeminde hatayi grubu motifler açık mavi renkte bezenmiştir. Mihrap formu, namaz kılarken kibleyi göstermesi açısından işlevsel bir özellik taşımaktadır.

4. SONUÇ

Halı sanatı, kültürel kimliğimizin önemli bir temsilcisi ve değerli bir mirastır. Bu sanatsal gelenek, Orta Asya'dan günümüze kadar kesintisiz bir şekilde süregelmiştir. Tarih boyunca gerçekleşen göçler ve kültürlerarası etkileşimler sayesinde halı sanatı, yalnızca kendi coğrafyamızda değil, Avrupalı ressamaların eserlerinde ve farklı medeniyetlerde de ilham kaynağı olarak yer bulmuştur. Halıların teknik özellikleri, kullanılan malzemelerin niteliği ve üzerlerinde taşıdıkları motifler, üretildikleri bölgenin kültürel, coğrafi ve sosyal özelliklerini yansıtmada büyük öneme sahiptir.

Çalışma kapsamında, Uşak halılarının kendine özgü motifleri ve renkleri analiz edilmiş ve bu motifler yorumlanarak seccade tasarımları oluşturulmuştur. Uşak halılarının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimler ve gelişimler detaylı olarak incelenmiştir. Madalyonlu, Yıldızlı,

Kuşlu ve Lotto tipi Uşak halılarının karakteristik özellikleri belirlenmiştir. Uşak halılarında kullanılan motiflerin kültürel önemi ortaya konulmuştur. Geleneksel Uşak halı motiflerinin yeniden yorumlanması sağlanmıştır. Toplam yedi adet özgün seccade tasarımı oluşturulmuştur. Bu tasarımlarda, Uşak halılarının karakteristik motiflerinin yeniden yorumlanarak kullanılması sağlanmıştır.

Sonuç olarak, bu çalışma Uşak halılarının tarihsel süreç içerisinde geçirdiği değişimleri ortaya koymuş, halılarda kullanılan motiflerin kültürel önemini vurgulamıştır. Geleneksel Uşak halı motiflerinin yeniden yorumlanarak özgün seccade tasarımlarına dönüştürülmesiyle, kültürel mirasın korunmasına ve sürdürülebilirliğine önemli bir katkı sağlandığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Alantar, H. (2007). Motiflerin dili. İnkılap Kitabevi.
- Aslanapa, O. (2005). Türk halı sanatının bin yılı. İnkılap Kitabevi.
- Aytaç, A. (2016). 16-17. yy. Klasik devir halıları kapsamında uşak halılarının değerlendirilmesi, XXI. yüzyılın Eşiğinde Uşak Sempozyumu Bildirileri, I, Uşak, 25-27 Ekim 2001, s. 509 – 516.
- Birleşmiş Milletler. (2015). *Türkiye'nin sürdürülebilir kalkınma amaçları*.
<https://turkey.un.org/tr/sdgs> (Erişim tarihi:17.03.2025)
- Deniz, B. (2000). Türk dünyasında halı ve düz dokuma yaygıları. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Erbek, M. (2002). Çatalhöyük'ten günümüze Anadolu motifleri. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Korkmaz, H. (2010). Beyaz zeminli Uşak halılarındaki kuş motifine dair bir çözümleme. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 19-32.
- Perdahcı, N. (2010). Rönesans resim sanatında Lorenzo Lotto ve Uşak halıları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 306-322.
- Samuk, G. (1984). Uşak halılarının dünü ve bugünü. *Türk Dünyası Araştırmaları*, (32), 107-133.
- Ürer, H. (2007) “Haneden Ticarethaneye Batı Anadolu Halıcılığı (1836-1935)” WENSİNCK A.J.”Seccade” *Maddesi İslam Ansiklopedisi*, C.10, s.4, İzmir.
- Yetkin, Ş. (1991). Türk halı sanatı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

GENÇLERİN SOSYAL MEDYA KULLANMA ALIŞKANLIKLARI VE ORTAYA ÇIKARDIĞI SORUNLAR

Doç. Dr. Güney NAİR

Cumhuriyet Üniversitesi

Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl.

guneynair@gmail.com

Orcid: 0000-0002-6165-9672

ÖZET

Bilgi iletişim teknolojileri alanında yaşanan ilerlemeler ve bunun sonucunda ortaya çıkan olanaklar, gençler arasında sosyal medya kullanımını arttırmaktadır. Özellikle akıllı cep telefonları aracılığıyla sosyal medya olanaklarından yararlanan gençlerin uzun zaman dilimlerini bu mecralarda geçirmeleri “sosyal medya bağımlılığı” denilen bir olguyu toplumların yaşamına sokmuştur.

Gençler arasında sosyal medya kullanımından doğan sorunların bireyler ve bireyler arası ilişkiler üzerinde yarattığı olumlu/olumsuz etkiler, sosyal bilimcilerin her geçen gün artan oranda bu konuya ilgi duymalarına neden olmaktadır. Teknolojik ilerlemelerin toplumsal değişme üzerinde belirleyici etkiye sahip olduğu günümüzde, insanın teknolojik ilerlemeler ve ortaya çıkan koşullar karşısında nasıl konumlanması gerektiği sorunu en tartışmalı konular arasındadır. Bilişim teknolojilerinin sunduğu olanaklardan özellikle gençlerin hangi düzeyde ve nasıl yararlanması gerektiğine yönelik oluşan ebeveyn kaygıları sosyal medya bağımlılığı konusunda yoğunlaşmakta, çeşitli araştırmalar konunun ciddiyetini gözler önüne sermektedir.

Araştırmada literatür taraması tekniği bağlamında son on yılda ülkemizde gençler arasında teknoloji kullanımı ve ortaya çıkardığı sorunlar konusunda yapılan dikkat çekici araştırma sonuçlarının analiz edilerek, sosyal medya bağımlılığı konusunda elde edilen bulguların tematik inceleme ve değerlendirme çerçevesinde yorumlanması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, sosyal medya, sosyal medya bağımlılığı

Giriş

Günümüzde toplumsal değişmeye hız kazandıran en temel olgu, teknolojidir. Toplumların gelişmişlik düzeyleri ile paralellik taşıyan teknolojik gelişimin yarattığı değişme sürecine en kolay ayak uyduran toplumsal katman gençliktir.

Gençlik toplumların en dinamik unsurudur ve yeniliklere açıktır. Dolayısıyla her toplumun gençliği, o toplumda gözlenen teknolojik yeniliklere ilgi duyarak, gelişmeleri yakından izlemekte, değerlendirmekte, içselleştirmekte ve değişme sürecinin dinamik bir faktörü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ülkemiz açısından değerlendirdiğimizde gençlerin yenilikçi fikirleri Türk toplumunu ileriye götürmek biçiminde gerçekleşmiş, ülkenin değişik dönemlerinde gençler farklı farklı

roller üstlenerek toplumun sosyo-kültürel değişim sürecine katkı sunmakla beraber, bu değişim sürecinden de (Tezcan, 2003:177-182) etkilenmişlerdir.

Bilgi iletişim teknolojileri alanında görülen hızlı ilerlemeler ve altyapının gelişmesi, internete ulaşım olanaklarının artması bireyler arasında sosyal medya kullanımının yaygınlaşmasını kolaylaştırmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun "Hane Halkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması 2024" (data.tuik.gov.tr) verileri, Türkiye'de 16-74 yaş aralığındaki bireylerde internet kullanımını %88.8 oranında belirlemiştir. Bulgular, kadınlarda %85,4, erkeklerde %92,2 olduğunu ortaya koymuştur. Web 2.0 teknolojilerinin ortaya çıkardığı sosyal medya platformları, çeşitli cazip özellikleriyle dikkat çekmekte dünya çapında ilgi görmekte, geniş kullanıcı kitlelerine ulaşmaktadırlar. Dolayısıyla "sosyal medya platformlarının gerçekleştirdiği etkiler, birey ve toplum ekseninde değerlendirilerek iletişim, psikoloji, sosyoloji, eğitim gibi disiplinlerde" (Ünal ver Bozkurt, 2020:165) bilim insanlarının araştırma alanı haline gelmektedir.

İnternet "bilinen/bilinmeyen kişilerle bağlantıyı sağlayarak, toplumsal alanda oluşan hiyerarşileri sonlandırarak, ortak aklın oluşmasını sağlayan" (Maigret, 2016:328) bir süreci temsil etmeye başlamış ve tüm dünya uluslarında kolayca kabul görerek, evrensel bir kimlik kazanmıştır. Özellikle World Health Organization (1999:2) tarafından 15-24 yaş aralığı olarak tanımlanan gençlik kategorisinde, tüm yaş gruplarına nazaran sosyal medya kullanımının çok daha yaygın olduğunu birçok araştırma ortaya koymaktadır. "Doğumumuzdan ölümümüze kadar yaşanan zaman içinde insan ömrünün en hareketli aşamalarından biri olan gençlik" (Nair, 2018:41) süreci kendine özgü yaşam tarzını, düşünme ve iletişim kurma becerisini içinde barındıran enerjik bir dönemi simgelemektedir. Gençlik "Toplumun en devingen, yaratan ve üreten kesimi" (Armağan, 2004:5) olarak yeniliklere her zaman açıktır.

Bilgi iletişim teknolojilerinin sağladığı olanaklar, dünyanın küçük bir mahalle olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Artık dünyanın herhangi bir yerinde yaşanan bir olay, konu, durum anlık olarak dünyanın her yerinden izlenebilecek şekilde servis edilebilmekte, kişilerin elindeki tablet, telefon gibi araç-gereçler kayıt aracı olarak kullanılıp başta sosyal medya kanallarıyla herkesin ulaşımına açık hale getirilebilmektedir.

Sosyal medya platformları olumlu ve olumsuz yönleriyle araştırmacıların ilgisini çeken bir konu olmaya devam etmektedir. Gençler arasında sosyal medya kullanımından doğan olumsuzluklar genel olarak "siber zorbalık, kişisel bilgilerin izinsiz çalınması (hacking) ve bağımlılığın gün geçtikçe artması" (Uslu, 2021:373) gibi başlıklar altında sınıflandırılırken, kişilere kendilerini iyi hissettirme, merak duygularını giderme, yeni ilişkiler kurabilme, sınırları aşan ilişkiler "eğitim, iş fırsatları, e-ticaret denemeleri, iş arama ve bulma" (Anderson ve Jiang, 2018) gibi bir çok konuda kullanıcılarına yeni ve olumlu olanaklar sunduğu görülmektedir.

Sosyal medya kullanımından doğan alışkanlıklar üzerine gerçekleştirilen çalışmalar müdahale ve tedavi gerektiren ağır sonuçları nedeniyle sosyal medya kullanımının olumsuzlukları üzerine yoğunlaşmakta, bu olumsuzluklar arasında sosyal medya bağımlılığı sorunu özel bir yer etmektedir. Yapılan araştırmalar, sosyal medya bağımlılığının belirtilerini, medya kullanımını kontrol etmede zorlanma, gerçek yaşam etkileşiminin azalması, uyku

bozuklukları, akademik başarının düşmesi, kaygı ve depresyon, zamanın verimli kullanılamaması gibi başlıklar altında ortaya koymaktadır.

1-Sosyal Medya Kullanımının Önemi ve Bağımlılık Sorunu

Sosyal medya kavramı, kullanıcıların karşılıklı olarak çeşitli kanallardan etkileşimde bulunmalarını, haber, fikir, bilgi ve çıkarları paylaşmayı sağlayan, web siteleri, çevrimiçi araçlar ve diğer interaktif iletişim (Mavnacıoğlu, 2013:17) teknolojilerini kapsayan bir kavram olarak sosyal yaşantımızda yerini almıştır. Bilgi iletişim teknolojilerinde büyük ilerlemelerin sağlandığı günümüz dünyasında kişilerarası iletişimin önemli bir kanalı olan sosyal medya, bireylerin, toplulukların ve işletmelerin dijital ortamda içerik oluşturmalarına, paylaşmalarına ve etkileşimde bulunmalarına olanak sağlayan, “gazete, dergi, televizyon gibi konvansiyonel iletişim araçlarından farklı bir iletişimi simgeleyen” (Gülener, 2012:220) çevrimiçi platformları tanımlamak için kullanılmaktadır. Sosyal medya geleneksel medya yapılarından, çift yönlü olması, bireylere kendi ideolojik ve teknolojik içeriklerini yayabilme olanağı sunması, zaman ve mekan sınırlaması” (Kara ve Özgen, 2012:vii) olmaması gibi nedenlerle ayrılmaktadır.

Günümüz dünyasında fotoğraf ve video paylaşımına odaklı Instagram, arkadaşlarla bağlantı kurup, gruplar oluşturarak içerik paylaşma olanağı sağlayan Facebook, kısa metin paylaşımları, anlık bilgilendirmeler içeren X (Twitter) ve kısa video içeriklerinin paylaşıldığı TikTok yaygın olarak kullanılan sosyal medya platformları arasındadır. Bu platformlar kadar yaygın olmasa da “Wikiler (Wikipedia), sosyal imleme (Delicious, Digg), fotoğraf paylaşma (Flickr), video paylaşma (YouTube), sesli iletişim ağı (Skype, Microsoft Teams), müzik paylaşımı (Last FM) ürün ve hizmet inceleme (TripAdvisor) sanal alemler, çok kişilik oyunlar” (Poynter, 2010:163) gibi çok sayıda sosyal medya örnekleri karşımıza çıkmaktadır.

Sosyal medya platformları kullanıcılarına doğrudan mesajlaşma, beğenide bulunma, yorum yapma gibi olanaklarla interaktif iletişim kurma olanağı sunmanın yanı sıra gerçek zamanlı güncellemelerle haber akışları, anlık bildirimler ile içerik tüketimini mümkün kılmakta, fiziksel sınırları ortadan kaldırarak insanları dünya çapında birbirine bağlamaktadır. Çeşitli algoritmalar ve kişiselleştirmeler ile kullanıcıların ilgi alanlarına göre içerik sunan yapay zeka destekli sistemlere de sahip olan sosyal medya platformlarının bireylere sunduğu kendi içeriklerini oluşturarak paylaşma ve geniş kitlelere ulaştırabilme olanağı insanlar arasında kullanımını her geçen gün daha da arttırmaktadır. Bununla birlikte “iletişimin hızını saliselere taşıması, geleneksel medyanın iletişim, eğitim ve eğlenmek olan genel işlevlerinin üzerine işbirliği kavramını eklemesi” (Peltekoğlu, 2012:4) bu artışa hız kazandırmaktadır.

20. yüzyılı etkileyen radyo-televizyon yayıncılığı gibi klasik iletişim araçlarının yerini alan günümüz iletişim ortamları yeni medya olarak tanımlanmaktadır. 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren bilgi iletişim alanında yaşanan hızlı değişimin sonucu olarak yeni medya “sosyal, psikolojik, ekonomik, politik, kültürel alanlarda araştırmalar yapanların” (Vural ve Bat, 2010:3350) ortaya attığı bir kavram olarak karşımıza çıkmıştır. “Yeni medya bildiğimiz farklı ortamları bir araya toplayabilen” (Lister vd, 2003:9) yeni iletişim ortamlarını topyekün kapsayan özellikler barındırmakla birlikte kullanıcıların daha yoğun kontrolünü içermektedir. Bilişim alt yapısı “akan ortam, sayısal video düzenleme, ağ uygulamaları, video, multimedya gibi” (Dilmen, 2007:114) geniş yelpazeyi kapsamaktadır. “Bilgisayarlarla birlikte bütün

medyanın dijitalleşmesi, sadece seslerin, görüntülerin ve sözlerin birleştirilmesiyle kalmayıp, görülebilir olanların içine varsayılmış, yapay gerçeklikleri de” (Sartori, 2006: 24) katmaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojileri alanında yaşanan ilerlemelere bağlı olarak gerçekleşen toplumsal değişim, gören insandan gözetleyen/gözetlenen insana geçişi de ifade etmektedir.

Sosyal medya, bireylerin bilgiye erişimi konusunda kolaylık sağlamanın yanında kullanıcıdan kaynaklanan bir takım olumsuzlukları da beraberinde getirmektedir. Bu olumsuzlukların arasında bağımlılık, siber zorbalık, bilgi kirliliği gibi konular ilk sıralarda yer almaktadır. 20. yüzyılın son çeyreğinden bu yana giderek artan oranda davranışsal bağımlılık olarak ele alınmaya başlanan sosyal medya bağımlılığı sorunu “Amerika Psikiyatri Birliği’nde yapılan tartışmalar sonrasında” (Liao vd, 2023:1) literatürde yer etmeye başlamış, ortaya çıkardığı psikolojik ve fiziksel sorunlar değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmalar “sosyal medya bağımlılığının proaktif madde ile davranışsal bağımlılıklarda olduğu gibi insan beynini etkilediğini, bireylerde fiziksel ve psikolojik sorunlar” (Acar, 2024:1099) oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Sosyal medya bağımlılığı, bireylerin sosyal medya platformlarını kontrolsüz ve zararlı bir şekilde kullanması sonucu ortaya çıkmakta, bireylerin akademik, profesyonel, ailevi ve sosyal yaşamını olumsuz yönde etkilemektedir.

Cheng vd. (2022:2) sosyal medya bağımlılığının, genel anlamda kullanıcıları arasındaki ilişkileri olumsuz etkilediğini, bireylerin iş veya eğitim performanslarını düşürdüğünü, fiziksel sağlık sorunlarına neden olduğunu, bireylerin yaşamlarına yönelik çeşitli işlevlerini önemli ölçüde bozduğunu vurgulayarak sosyal medya platformlarını kompulsif katılım olarak tanımlanan bir tür davranışsal bağımlılık olarak yorumlamaktadırlar. Sosyal medya bağımlılığı sorunu şu anda tam anlamıyla teşhis konabilen bir durumu ifade etmese de, konu üzerine yoğunlaşan araştırmacılar davranışsal bağımlılıklar için tanı kriterlerine dayanarak sosyal medya bağımlılığı ölçümleri oluşturmaktadırlar.

Sosyal medya olarak tanımlanan platformlar, kullanıcıların yaptığı beğeniler ve paylaşımlar ile beyinde haz ve ödül mekanizmasını tetiklemekte, gerçek dünyadaki sorunlardan kaçma olanağı yaratmakta, başkalarının yaşadıklarına yetişememe korkusu gibi bilişsel ve psikolojik etkiler yaratmaktadır. Sosyal medya platformlarındaki algoritmalar bireyleri sosyal medyada daha fazla zaman geçirmesi konusunda yönlendirirken, sonsuz içerik akışı bireylerin zaman algısını bozmakta, bireyler sosyal medyada geçen zamanın farkına varamamaktadırlar. Sosyal medya kullanımına bireylerin ayırdığı zaman bağımlılık konusunda önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır.

2-Sosyal Medya Kullanımı Üzerine Yapılan Çeşitli Araştırma Bulguları

Ülkemizde yapılan çeşitli araştırmalar, yaş kategorileri açısından değerlendirildiğinde en fazla sosyal medya kullanımından doğan bağımlılık sorunlarının gençlik sürecinin ilk dönemlerinde görüldüğünü ortaya koymaktadır. Cinsiyet faktörünün de sosyal medya kullanımı açısından dikkat çekici olduğu görülmektedir. Bu çerçevede ülkemizde gençler üzerinde yapılan sosyal medya bağımlılığı çalışmalarından dikkat çekici örnekleri değerlendirdiğimizde, konunun ne kadar önemli olduğu ortaya çıkacaktır.

Ünal ve Deniz (2016)'in İstanbul'daki üçü vakıf, ikisi devlet üniversitesinin çeşitli bölümlerinde öğrenim gören 17-45 yaş aralığındaki (ort:21,6) 1034 öğrenci üzerinde gerçekleştirdikleri, üniversite öğrencilerinin sosyal medya bağımlılığının incelenmesi araştırması bu alanda bir ölçek geliştirilmesi noktasında da dikkat çekicidir. Araştırmada, üniversite öğrencilerinin yaşları "20'den küçük", "20- 22 arası", "23-25 arası" ve "25'den büyük" şeklinde kategorize edilerek sahaya inilmiş analizler sonucunda sosyal medya bağımlılığının yaşa göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Ancak alt ölçekler dikkate alındığında meşguliyet ve duygu durum düzenlemede farklılaşmalar gözlenmiş, yaşları küçük olan gençlerin, kendilerinden büyüklere oranla meşguliyetlerinin daha çok olduğu, küçük yaştaki gençlerin ise büyük yaştakilere göre sosyal medyaya bilişsel olarak daha çok bağlandıkları belirlenmiştir. Sosyal medya platformlarından kadınların erkeklere nazaran daha fazla duygusal destek aldığı, erkeklerin ise bu platformlardan olumsuz etkilenerek özel yaşamlarını ihmal ettikleri bir başka bulgu olarak değerlendirilmiştir. Kadınlar bireysel sorunlarını unutmak, yalnızlıktan uzaklaşmak gibi nedenlerle sosyal medyayı değerlendirirken, erkekler sosyal medyadan dolayı eş veya aile üyelerini, arkadaşlarını ihmal etmektedirler. 17-20 yaş aralığındaki gençlerin sosyal medyada olup bitenleri sürekli izledikleri ve sosyal medyadan uzak kaldıklarında yaşamlarının boş, sıkıcı ve zevksiz olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır. Bağımlılık açısından sosyal medya platformlarında 7 saatten fazla süre geçiren gençlerin oranı %9,9 olarak belirlenmiştir ve bu azımsanmayacak bir oran olarak değerlendirilmektedir. Uyku kalitesinin bozulması ve süresinin kısalması, zihnin aşırı derecede meşgul olması, internet kullanımını kontrol edememeye veya limit koyamamaya yönelik tekrarlayan düşünceler, erişime yönelik istekleri bastıramama konusunda başarısızlık, internette artan oranda vakit geçirmek, erişimde olmayı arzulamak gibi olumsuzluklar, gençler açısından önemli bir sorun alanı oluşturmaktadır.

Balta (2019) tarafından Sivas'ta 434 lise öğrencisi üzerinde gerçekleştirilen bir araştırma, gençlerin % 84,56'sının sosyal medya kullanıcısı olduklarını ortaya koyarken, 13-16 yaş aralığında sosyal medya kullanımının optimum seviyeye ulaştığını belirlemiştir. 9. sınıf öğrencileri arasında sosyal medya kullanma oranı %87,2 iken bu oran, 12. sınıflarda %73,9'a düşmektedir. Örnekleme giren gençlerin %78,16'sı sosyal medyaya akıllı telefonları aracılığıyla girdiğini, %46,76'sının can sıkıntısı nedeniyle, %19,48'inin mutsuzluk duygusu yaşadığında %17,66'sının kendini yalnız hissettiğinde sosyal medya olanaklarından yararlandığı ortaya konmuştur. Kendini sosyal medya bağımlısı olarak tanımlayanların oranı %35 olarak belirlenmiştir. Örnekleme dahil olan gençlerin %52,4'ünün sosyal medyayı hayatlarının en önemli ve vazgeçilmez aracı olarak görüyor olmaları da dikkat çekici bir oran olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal medyada günlük olarak 3-6 saat arasında zaman geçirdiğini belirtenlerin oranı %36,76'dır. Araştırmada öğrencilerin içinde bulunduğu duygusal durum değerlendirildiğinde %41,01'inin kendilerini yalnız, %30,18'inin mutsuz, %11,98'inin asabi, %4,15'inin kaygılı, %5,31'inin çaresiz, %7,37'sinin ise güvensiz olarak hissettiği ortaya çıkmıştır. Gençlerin duygusal durumları ile sosyal medya kullanımları arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir. Gençlerin, %96,6'sı güvende hissetmediklerinde, %87'si kendilerini mutsuz ve çaresiz hissettiklerinde, %86'sı kendilerini yalnız hissettiklerinde sosyal medyaya yöneldiklerini belirtmiştir. %79,5'i sosyal medyadan uzak kaldıklarında yaşantılarının sıkıcı,

boş ve zevksiz olacağını düşünmekle birlikte %71,4'ü farklı derecelerde de olsa sosyal medyayı kişisel sorunlarını unutmak için kullandıklarını ifade etmişlerdir. Araştırmaya dahil olan gençlerin %50,2'sinin sosyal medyaya ayırdıkları zaman nedeniyle kişisel bakımlarına daha az vakit ayırdıklarını belirtmesi %24,1'inin uyku düzenlerinin bozulduğunu vurgulaması ve %35,2'sinin de sırt, baş, göz ağrıları gibi çeşitli sağlık sorunlarını sosyal medya kullanımından kaynaklı olarak ifade etmesi altı çizilmesi gereken noktalardır.

Ünal ve Bozkurt (2020)'un altı temel hipotez üzerinden yürüttükleri araştırma sonuçları da alanyazını destekler özelliğindedir. Araştırmada bireylerin yalnızlığı arttıkça sosyal medya bağımlılığının arttığı tezi doğrulanmıştır. Sosyal medyada beğenilme arzusu ile sosyal medya bağımlılığı arasındaki ilişki de yüksek seviyede anlamlı çıkmıştır. Zihinsel meşguliyet ve duygu durum düzenleme (sosyal medyanın duygusal olarak iyi gelmesi) boyutlarında sosyal medya bağımlılığının belirlenmesi ile araştırmada yüksek düzeyde bulunan ilişkilerin birbirini doğruladığı görülmüştür. Sosyal medyada iş amaçlı bile olsa geçirilen zaman ile bağımlılık arasında doğrudan ve yüksek düzeyde ilişki belirlenmiştir. Kadınların bağımlılık eğilimleri erkeklere oranla daha yüksek bulunmuş, yaş arttıkça sosyal medya bağımlılık eğiliminin gerilediği belirlenmiştir.

Uslu (2021)'nin Tutgun, Ünal ve Deniz (2015) tarafından geliştirilen “Sosyal Medya Bağımlılığı Ölçeği”ni kullanarak Google Forms üzerinden 5176 internet kullanıcısı üzerinde uyguladığı araştırmanın sonuçları dikkat çekicidir. Araştırma örnekleminin %62,89'u sosyal medyayı kullanmaktan rahatsızlık duymadıklarını belirtirken, sosyal medyayı en fazla (%58,64) sevdikleriyle iletişim ve bağ içerisinde olmak için kullandıklarını ifade etmektedirler. Araştırma, yaş atıkça sosyal medya bağımlılığı puanlarının azaldığını fakat emeklilik döneminde az da olsa artış gösterdiğini ortaya koyarken, 14'lü yaşlarla beraber yoğun kullanımın görüldüğünü, 20'li yaşlarla beraber iş hayatına atılma ve meşguliyetin artması nedeniyle kullanım sürelerinin azaldığını belirlemektedir. Sosyal medya bağımlılığı puanları en yüksek 14-18 yaş aralığındaki öğrenci ve işsiz (çalışmayan) kategorisinde gözlenmiştir. Sosyal medya bağımlılığı puanları ile sosyal medya platformlarında geçirilen zaman arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmış, sosyal medya bağımlılığı puanlarının bekar olanlarda evli olanlara oranla, kadınlarda ise erkeklere oranla daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Çavuş (2022) tarafından Aksaray Üniversitesi'nde öğrenim gören 382 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen araştırmada elde edilen bulgular gençlerin sosyal medya kullanma alışkanlıkları üzerine önemli ipuçları vermektedir. Gençlerin sosyal medya kullanım süreleri dikkate alındığında gençlerin neredeyse tamamına yakını günde en az 1 saatini sosyal medyaya ayırdığını ifade etmişlerdir. Günde en az 3 saat olmak üzere sosyal medyada zaman geçirenlerin oranı ise % 72 seviyesine ulaşmaktadır. Araştırmada öğrencilerin sosyal medya kullanma motivasyonlarını eğlence, eğitim-öğretim etkinlikleri, bilgi edinme ve sosyalleşme-kimlik edinme başlıklarının oluşturduğu belirlenmiştir.

Demirel (2024) tarafından Kırıkkale Üniversitesi'nde öğrenim gören 500 öğrenci üzerinde gerçekleştirilen araştırmanın bulguları da benzer özelliklerdedir. Örneklemin %29,2'si günde 3-4 saatini %24,8'i 5 saatten daha fazla bir süreyi sosyal medya platformlarına ayırmaktadır. Örnekleme dahil olan kadınların erkeklere oranla daha fazla sosyal medya

platformlarını kullandığı belirlenmiştir. Gençlerin sosyal medya platformlarında en fazla Instagram (%31.9)'ı tercih ettikleri görülmektedir. Korelasyon Analizleri incelendiğinde sosyal kaçış, boş zamanları değerlendirme ve eğlence motivasyonlarının maddeleri arasında anlamlı bir farklılık olduğu belirlenmiştir.

2024 yılı Türkiye İstatistik Kurumu verileri incelendiğinde 16-74 yaş aralığında internetten yararlanan bireylerin en fazla kullandıkları sosyal medya uygulamasının %86,2 ile WhatsApp olduğu dikkat çekmektedir. You Tube %71,3 oranıyla ikinci sırada yer alırken Instagram uygulaması %65,4 oranı ile üçüncü sırada yer almaktadır (data.tuik.gov.tr). Son yıllarda gençler arasında yapılan araştırmalarda en fazla tercih edilen sosyal medya uygulaması Instagram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dünyada olduğu gibi ülkemizde de teknolojik gelişmelere bağlı olarak, bireylerin başta akıllı cep telefonları olmak üzere, tablet, bilgisayar vb. araçlarla rahatlıkla ulaşabildikleri internet ortamı ve bu ortamın önemli bir parçası olan sosyal medya platformlarına yönelik ilgi çok sayıda bilimsel araştırmayı beraberinde getirmektedir. Araştırmaların ağırlık merkezini bağımlılık sorunu oluşturmaktadır.

Sonuç

Biyopsikososyal yaklaşım (Engel,1977) çerçevesinde konuyu değerlendiren bilim insanları sosyal medya bağımlılığının pek çok farklı kombinasyondan etkilendiğini ve kişilik özelliklerine göre farklılıklar gösterdiğini vurgulamaktadır. Sosyal medya platformlarında gün içinde uzun zaman geçirilmesi ve aşırı kullanılması bağımlılık sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Bireylerde anksiyete ve depresyon belirtilerini ortaya çıkaran, kıyaslamalar nedeniyle kullanıcıların öz güvenlerini zedeleyen, dikkat dağınıklığına neden olan, sosyal becerileri zayıflatan, yalnızlık ve izolasyon sorunlarını ortaya çıkaran, aile ve arkadaşlık ilişkilerinin zayıflamasına neden olan sosyal medya bağımlılığı sorunuyla bireysel, ailesel ve toplumsal düzeyde çözüm yöntemleri geliştirilmelidir.

Yapılan araştırmalardan elde edilen bulgular ülkemizde sosyal medya kullanımının oldukça yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle gençlik kategorisi içinde 13-16 yaş aralığındaki gençler arasında yüksek bağımlılık oranları gözlemlenmektedir. Yaş ilerledikçe ve sosyal sorumluluklar arttıkça sosyal medya platformlarına ayrılan zamanın da düşüş gösterdiği göze çarpmaktadır. Bağımlılık sorunu bireylerin psikolojik ve fiziksel sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Sosyal medya kullanımının kontrol altına alınması ve bilinçli kullanımın teşvik edilmesi, bu olumsuz etkilerin azaltılması için önem arz etmektedir.

Bireylerin bilinçli ve dengeli bir şekilde sosyal medya kullanımı, olası zararları en aza indirmek açısından kritik öneme sahiptir. Günlük sosyal medya kullanımını belirli saatlerle kısıtlamak, belirli dönemlerde ara vermek, yüz yüze sosyal etkileşimleri arttırmak, anne-babaların sosyal medya kullanımı konusunda bilinçlendirilmesi son derece önemlidir. Özellikle ergenlik sürecinin başlarındaki gençlerin sosyal medya kullanımlarına yönelik ebeveyn kontrol ve denetimleri, okullarda sosyal medya bilincinin geliştirilmesine yönelik programlar, yasal düzenlemeler bu anlamdaki olumsuzlukların en aza indirilmesi konusunda önemli adımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kaynakça

- Acar, N. (2024). Sosyal Medya Bağımlılığı: Kökenleri, Tanı Kriterleri Ve Tedavi Teknikleri. *The Turkish Online Journal of Design Art and Communication*. 14 (4). 1099-1114.
- Anderson, M., Jiang, J. (2018). Teens, Social Media and Technology 2018. Pew Research Center. <https://www.pewresearch.org/internet/2018/05/31/teens-social-media-technology-2018/>
- Armağan, İ. (2004), Gençlik Gözüyle Gençlik. 21. Yüzyıl Eşiğinde Türkiye Gençliği. İstanbul: Kırkısraclılar Vakfı Yayını.
- Balta, E. (2019). Sosyal Medya Bağımlılığının Orta Öğretim İkinci Kademe Öğrencileri Arasındaki Nedenleri, Eğitsel, Bilişsel Sonuçları. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Cheng, C., Ebrahimi, O.V., Luk, J.W. (2022). Heterogeneity of Prevalence of Social Media Addiction Across Multiple Classification Schemes: Latent Profile Analysis. *Journal of Medical Internet Research*. Vol 24, No:1. doi: 10.2196/27000.
- Çavuş, S. (2022). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Alan Araştırması: Aksaray Üniversitesi örneği. *İNİF E- Dergi*. 7(2). 9-25.
- Demirel, S. (2024). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Kullanımları Üzerine Bir Araştırma: Kırıkkale Üniversitesi Örneği. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Dilmen, N. (2007). Yeni Medya Kavramı Çerçevesinde İnternet Günlükleri- Bloglar ve Gazeteciliğe Yansımaları. *Marmara İletişim Dergisi*. Cilt:12(12). 113-122.
- Gülener, S. (2012). Dijital Hafızadan Silinmeyi İstemek: Temel Bir İnsan Hakkı Olarak Unutulma Hakkı. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. Sayı:102. 219-240.
- Kara, T., Özgen E. (2012). Sosyal Medya-Akademi. İstanbul: Beta Yayınları.
- Liao, C.P., Sher, C, Liu, Y.H. (2023). Progress and future directions for research on social media addiction: Visualization-based bibliometric analysis. *Telematics and Informatics*. 80, 1- 16.
- Lister, M., Dovey J., Giddings, S., Grant I., Kelly, K., (2003). New Media: A Critical Introduction. New York: Routledge.
- Maigret, E. (2016). Medya ve İletişim Sosyolojisi. (Çev: H Yücel).İstanbul: İletişim Yayınları.
- Manavcıoğlu, K. (2013). Kurumsal İletişimde Sosyal Medya Yönetimi: İletişim Sektöründe Sosyal Medya Yönetiminin Algılanmasına Yönelik Bir Analiz, Sosyal Medya Araştırmaları 1, (Edit: A. Büyükaslan, A. Kırık) Konya: Çizgi Kitabevi.
- Nair, G. (2018). Aile Okul Sokak Üçgeninde Gençlik ve Şiddet. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Peltekoğlu, F. B. (2012). Sosyal Medya Sosyal Değişim. *Sosyal Medya/Akademi*.İstanbul: Beta Yayınları.
- Poynter, R. (2010).The Handbook of Online and Social Media Research. Tools and Techniques for Market Researchers. John Wiley & Sons Ltd, West Sussex, UK.
- Sartori, G. (2006). Görmenin İktidarı. (Çev. G. Batuş, B. Ulukan).ç.. 2. Basım. İstanbul: Karakutu Yayınları.

- TUİK (2024). Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2024. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-\(BT\)-Kullanim-Arastirmasi-2024-53492](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hanehalki-Bilisim-Teknolojileri-(BT)-Kullanim-Arastirmasi-2024-53492) Erişim: 14.03.2025.
- Uslu M. (2021). Türkiye’de Sosyal Medya Bağımlılığı ve Kullanımı Araştırması. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*. 6(2). 369-396.
- Ünal, T.,A., Deniz, L. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Medya Bağımlılığının İncelenmesi. *Route Educational and Social Science Journal*. 3 (2). 155-181.
- Ünal, T.A., Bozkurt, V. (2020). Sosyal Medya Bağımlılığı Belirtileri Üzerine Etki Eden Faktörler. *Bilişim Teknolojileri ve İletişim-Birey Ve Toplum Güvenliği*. (Edit: M. Şeker, Y. Bulduklu, C. Korkut, M. Doğrul). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları. 165-189.
- World Health Organization (1999). Programming For Adolescent Health And Development. WHO Technical Report Series:886. Geneva.
- Vural, B.A., Bat, M. (2010). Yeni Bir İletişim Ortamı Olarak Sosyal Medya: Ege Üniversitesi İletişim Fakültesine Yönelik Bir Araştırma. *Journal of Yasar University*. 20 (5). 3348-3382.

ÇOK PARTİLİ SİYASAL YAŞAMA GEÇİŞİN İKİ KARŞIT GAZETE PERSPEKTİFİNDEN SİVAS KENT YAŞAMINA YANSIMASI: ÜLKE VE HAKİKAT

Doç. Dr. Güney NAİR

Cumhuriyet Üniversitesi

Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl.

guneynair@gmail.com

Orcid: 0000-0002-6165-9672

Özet

Cumhuriyet'in ilanından sonra Türk siyasal yaşamında 1924 ve 1930 yıllarında yaşanan çok partili siyasal yaşama geçiş denemelerinden başarılı sonuçlar elde edilememiştir. 1945 yılında ülke yönetiminin tek partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi'nden ayrılan Celal Bayar ve arkadaşlarının kurmuş olduğu Demokrat Parti 1950 seçimlerini kazanarak iktidar partisi olmuştur. Ankara'da yaşanan siyasal gelişmeler ve iki siyasal parti arasındaki rekabet doğal olarak Ankara dışındaki kentleri de çeşitli şekillerde etkilemiştir. Bu durumun ilginç örneklerinden bir Sivas'ta yaşanmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı olarak "Halk Gazetecilik Türk Anonim Şirketi" tarafından Sivas'ta yayınlanmaya başlanan "Ülke" isimli bölge gazetesi ve Demokrat Parti'nin kurulmasından sonra okuyucusuyla buluşan "Hakikat" gazetesi arasında yaşanan mücadeleler dikkat çekicidir.

1 Kasım 1945 tarihinde yayınlanmaya başlanan ve 21 Kasım 1946 tarihinde el değiştiren fakat siyasal çizgisini koruyan Ülke gazetesi ile 1 Mart 1949 tarihinde ortaklık adına Nazım Ağacıklıoğlu sahipliğinde basılıp okuyucusuna ulaşan Hakikat gazetesi arasında yaşanan rekabet Sivas kent yaşamında önemli izler bırakmıştır. Ülke ve Hakikat gazetesi iki karşıt siyasal çizginin temsilcisi olarak kentin sosyo-kültürel yaşamına katkılar sunmanın yanında kadrolarından çeşitli isimleri milletvekili olarak parlamentoya göndererek siyasal yaşamın da parçası olmuşlardır. Sivas'ta yayınlanan Ülke ve Hakikat gazetesinin ilk yayın dönemlerini içerik analizi yöntemiyle karşılaştırarak analiz eden araştırmada elde edilen bulgular yorumlanarak kentin yayıncılık tarihinin bir kesiti, çok partili siyasal yaşama geçişin ortaya çıkardığı etkiler bağlamında değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Sivas, Ülke Gazetesi, Hakikat Gazetesi, Sivas Basını

Giriş

Üzerinde yeterince araştırma yapılmamış olmakla birlikte Sivas basını Türk basın tarihi içinde özgün örnekler barındırması nedeniyle çok önemli bir yere sahiptir.

1945-1960 dönemi Sivas basın tarihinin en hareketli kesitini oluşturur. Öncelikle bu dönemin başında yaşanan Hakikat - Ülke gazetelerinin karşıtlığı gazetecilik sektörüne büyük

bir rekabet havası getirmiş, bu durum okuyucu kitleleri üzerinde olumlu bir etki yaratmış, gazete satışlarında büyük artış olmuştur.

Gazetelere uygulanan baskı açısından da bu dönemin önemli bir özelliği vardır. 1950 seçimleri öncesinde iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin, Demokrat Parti yanlısı Hakikat gazetesine ilan vermediği ve baskı uyguladığı görülürken, iktidara Demokrat Parti'nin gelmesiyle 1950 yılından sonra aynı durum Ülke gazetesinin başına gelmiştir. Bu kez Ülke gazetesinin ilanları kesilmiş ve gazete baskılarıyla karşılaşmıştır. Tüm olumsuzluklara rağmen her iki gazete siyasi ve maddi baskılara karşılık zorluklarla mücadele ederek ayakta kalmayı başarmış, bölge yayıncılığının özel örnekleri arasında yer etmişlerdir.

Bölge gazetesi vurgusu önemlidir. Merkezi otorite tarafından her zaman doğuya açılan bir pencere olarak değerlendirilen Sivas'ın bu özelliği yayıncılık faaliyetlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Cumhuriyet Halk Partisi yanlısı Ülke gazetesi ve Demokrat Parti yanlısı Hakikat gazetesi, Sivas'ta bir bölge gazetesi kimliği ile yayınlanmış, Anadolu'nun en büyük gazetesi olma arzusuyla yayıncılık gerçekleştirmişlerdir. Çevre vilayetlere binlerce baskısı dağıtılan iki gazetenin bu konuda başarılı oldukları söylenebilir.

Ülkemizin içinde bulunduğu siyasi iklimden bağımsız değerlendiremeyeceğimiz iki gazetenin yayıncılık faaliyetleri, habercilik anlayışları ve ortaya koydukları rekabet birçok araştırmaya konu olabilecek niteliktedir.

1-Ülkemizdeki ilginç Yayıncılık Örneklerinden Biri Ülke Gazetesi

Sivas'ta Ülke gazetesinin yayın hayatına başlaması Anadolu'daki ilginç yayıncılık faaliyetlerinden biridir. Sivas basın tarihinde önemli bir yere sahip olan Ülke gazetesi, günlük siyasi gazete kimliği ile Cumhuriyet Halk Partisi'nin yayın organı olarak Halk Gazetecilik Türk Anonim Şirketi tarafından 1 Kasım 1945'te yayınlanmaya başlanmıştır. Şirket adına imtiyaz sahibinin Nihat Subaşı olduğu görülmektedir. 68 x 100/2 ebatlarında dört sayfa olarak yayınlanan gazete beş sütun ile haberlerini okuyucularına duyurmaya başlamıştır. Zaman zaman altı sayfa olarak da yayınlanan gazetenin yazı işleri müdürü Refik Ahmet Sevengil'dir. Daha sonra bu görevi Kemal Zeki Gençosman üstlenmiştir.

Sivas'ta Devlet Demiryolları fabrikası yanında kiralanan bir ambara yerleştirilen ve Ankara'dan getirilen matbaa makineleri ile basılan Ülke gazetesi ilk zamanlarda bir bölge gazetesi olarak yayınlanmıştır. Merkezi hükümet tarafından Anadolu'ya açılan bir kapı olarak görülen Sivas'ta bölge gazetesi yayıncılığı gerçekleştirmenin çeşitli zorlukları olmuştur. Tüm zorluklara rağmen partinin siyasal düşüncelerinin bölgedeki kentlere iletilmesi açısından bu yayıncılık faaliyeti zorunlu görülmüştür. Türkiye'de pek örneği bulunmayan bu bölgesel yayıncılık faaliyeti, halkı ilgilendiren ulusal/uluslararası siyasal, sosyo-ekonomik vb. gelişmelerin kısa sürede orta ve doğu Anadolu kentlerine ulaştırılmasını amaçlamıştır. Cumhuriyet Halk Partisi'nin yaptığı çalışmalar tek parti yönetiminin faaliyetleri, siyasal düşünceleri okuyucuya iletilmiş ve iktidarın kontrol edebileceği bir kamuoyu oluşturmak için çalışmalar yürütülmüştür.

Gazetenin ilk sayısında “Halkın Dostu” başlığı altında bir yazı yayınlayan Refik Ahmet Sevengil, Ülke gazetesinin yayınlanma amacını şu şekilde ifade etmiştir. “Gazeteyi

uyanık, düşünen ve olup bitenleri öğrenmek ihtiyacındaki insanlar yaşatır. Türkiye demokrasisi bu cinsten insanların eliyle vücut buldu. Bu cinsten insanların omuzları üzerinde yükseliyor. Cumhuriyetin kurulduğu yıl dünyaya gelmiş olan Türk çocukları bu gün ya üniversite sıralarındadır yahut başlı başına bir hayat üniversitesi olan ordunun şerefli safları arasındadır. Okuyorlar, düşünüyorlar, yurttan ve dünyada olup bitenleri öğrenmek ihtiyacındadırlar. Gazete bunların dostudur. Atatürk'ün Cumhuriyet'i kendilerine emanet ettiği milliyetçi, yurtsever, temiz ve iyi ahlaklı memleket çocukları yarınki Türkiye'nin mimarlarıdır. Anadolu ortasında kurulan ve yurt ölçüsünde yayılma ve çalışma için hizmete giren bir gazete elbette büyük halk ile beraber, sevimli, sevgili halk çocuklarının feragatli, duygulu, bilgili, milliyetçi, yurtsever geniş gençlik kitlesinin dostudur.” (Ülke, 1.11.1945).

Ülke gazetesi dönemin siyasal iktidarı ve tek partisinin yayın organı olması nedeniyle güçlü bir yazı ailesine sahiptir. Toplumda çeşitli alanlarda söz sahibi birçok önemli isim gazetenin sayfalarından okuyucuya seslenme fırsatı bulmuştur. Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay Prof. Dr. Nihat Erim, Falih Rıfkı Atay, Peyami Safa, Behçet Kemal Çağlar, Feridun Fazıl Tülbentçi, Vala Nurettin (Va-Nu), Reşit Öymen, Agah Sırrı Levent, Ahmet Emin Yalman, Necmettin Sadık Sadak, Kemal Zeki Gençosman, Esad Tekeli bu isimlerden bazılarıdır.

Ülke gazetesi, Halk Gazetecilik Türk Anonim Şirketi tarafından yayınlandığı ilk yılında siyasal iktidarın düşünce ve uygulamalarını kamuoyuna ulaştırma açısından kitleler üzerinde etkili olmuştur. Gazete ortalama olarak yirmi bin adet basılmasına rağmen zaman zaman ortaya çıkan çeşitli sosyal ve siyasal gelişmelere bağlı olarak baskı sayısının otuz bini bulduğu ve tükendiği bilinmektedir. Ancak “gazetenin iyi yönetilemediği, zarar ettiği ve partiye yük olduğu, dolayısıyla kapanmasından ziyade devredilmesinin daha mantıklı olacağına dair genel bir düşünce çeşitli yayın organlarında” (Nair, 2017:265) dillendirilmiş ve Ülke gazetesi Kitapçı ailesine devredilmiştir. 21 Kasım 1946 tarihinde, 376. sayıda gazete Kızılırmak Yurdu'na devredilmiş, kentin yayıncılık alanında önemli ailelerinden olan Kitapçı Ailesinin üyesi Kemal Kitapçı gazetenin sahibi olmuş, gazete ailenin ve kentin ilk özel matbaası olan Kamil matbaasında basılmaya başlamıştır.

Valilik tarafından kurulan Vilayet (1878) matbaasından sonra Sivas'ın ikinci ve ilk özel matbaası Kamil Basımevi kurulmuştur. 1930 yılında Kamil Yalçın (Kitapçı) tarafından kurulan matbaa kentin “basın hayatını canlandırmış ve il kültürüne çok faydeli yardımları dokunmuştur. Kamil basımevinin makineleri yeni ve harfleri çok zengin” (Sivas Bülteni, 1935: 207) olduğu için basımevinde birçok kitap basılmıştır. Kamil Yalçın ilk kentin ilk özel matbaasından beş yıl önce kentin ilk kitabevini “Kamil Kütüphanesi” adıyla kurmuş bir kişidir. “Kamil Yalçın, şehir halkı tarafından “Kitapçı Kamil” lakabıyla anılıp tanınmaya başlanınca, “Yalçın” olan soy ismini “Kitapçı” olarak” (Nair, 2024:117) değiştirmiştir. Sivas'ta Kızılırmak, Sivas Postası gazetelerini yayınlayan Kamil Kitapçı'nın 1940-1950 yılları arasında Sivas milletvekili olarak parlamentoda bulunması nedeniyle Ülke gazetesinin devri Kızılırmak Yurdu aracılığıyla oğlu Kemal Kitapçı'ya gerçekleştirilmiştir. Ülke 1 Kasım 1945 de başlayan birinci yayın dönemini maddi olanaksızlıklar nedeniyle 29 Eylül 1959 tarihinde 4454 sayısını yayınlayarak sonlandırmıştır.

Ülke gazetesinin ikinci yayın dönemi kısa sürmüştür. Bu dönem yayınlanan gazetenin Kitapçı ailesi ile sadece imtiyaz ilişkisi olduğu görülmektedir. Gazetenin imtiyaz sahibi olarak Kemal Kitapçı görünmekte birlikte sahibi ve yazı işleri müdürü olarak Mustafa Turan'ın ismi yer almıştır.

27 Mayıs 1960 tarihinde darbe yapan silahlı kuvvetler Demokrat Parti'yi iktidardan uzaklaştırmış ve başta cumhurbaşkanı Celal Bayar Başbakan Adnan Menderes olmak üzere partinin yöneticileri gözaltına alınıp tutuklanmıştır. Darbenin üzerinden henüz bir ay geçtikten sonra 28 Haziran 1960 tarihinde Ülke gazetesi ikinci yayın dönemine başlamıştır. İkinci yayın döneminin ilk sayısında gazetenin çıkış amacı başyazıda şu ifadelerle ortaya konmaktadır. “15 yıllık yayın hayatı olan ülke arkasında şerefli bir mazi önünde aydınlık bir İstikbal bulunmanın kuvveti ile yeniden hizmete atılmış bulunuyor ülkenin yeniden yayın hayatına başlayışı ideallerin ölümsüzlüğüne en canlı misaldir” (Ülke, 28.06.1960).

Ülke gazetesinin 1960 yılı içindeki yayın faaliyetleri kısa sürelidir. 30 Mart 1966 tarihinde yeniden Sivas'ın günlük gazeteleri arasında yerini almış fakat bu yayın dönemi de uzun soluklu olmamıştır. 30 Nisan 1967 tarihinde kentte yayın yapan gazeteler “Haber” gazetesi adı altında birleşmişlerdir. Kemal Kitapçı tarafından çıkarılan Ülke gazetesi Necati Görener ve Mehmet Dursun tarafından yayınlanan Sivas Postası gazetesi, Selahattin Gümüş tarafından basılan Sebat gazetesi kapanarak “Haber” gazetesi çatısı altında yayıncılığa devam etmişlerdir. Ülke gazetesi yaşanan gelişmeleri okuyucularına şu cümlelerle açıklamıştır. “Bizler gazetelerimizi mali güçlükler karşısında devam ettirirken diğer vilayetlerde çıkanlardan iyi vasıfta olmalarına rağmen okuyucularımızı layıkı vechile tatmin edemediğimizi görmekteyiz. Dört gazete sahibi olarak teknik tesisleri, kaliteli yazar ve elemanlarını birleştirerek okuyucularımızı tatmin edecek vasıfta her gün 6 sayfa olarak Haber gazetesinde toplanacağız” (Ülke, 29.4.1967). Üçüncü yayın dönemi ile ilgili olarak dikkat çeken bir konu gazetenin sayılarıyla ilgilidir. Birinci yayın dönemini 29 Eylül 1959 tarihinde noktlayan Ülke gazetesinin künyede yer alan son sayısının 4454 olduğunu daha önce belirtmiştik. Bu yayın döneminde Ülke gazetesi sayılarını 4454-1 ile başlatıp, 4454-330. sayısı ile yayını sonlandırmıştır. 1960 askeri darbesi döneminde yayınlanan Ülke'nin neden sürecin dışında bırakıldığı konusu tartışmalıdır.

2-Hakikat Gazetesi'nin Kuruluş Süreci ve Sivas Basın Tarihi Açısından Önemi

Hakikat gazetesi Türkiye'nin çok partili siyasal yaşamına geçiş sürecinde verilen mücadelelerin Sivas basın tarihi içindeki simgesi olmanın yanında, kentin en uzun soluklu yayın yapan gazeteleri arasındadır. 1 Mart 1949 tarihinde başlayan ilk yayın hayatı 25 Mayıs 1955 tarihine kadar sürmüştür. Bu ilk yayın dönemi ülkenin içinde bulunduğu siyasal atmosferi yansıtmaları açısından dikkat çekicidir. Hakikat gazetesinin yayın hayatına başlaması Nair (1999:116-117)'in ifadesiyle tek partili siyasal süreçlerin ülke ve dünya konjonktüründen etkilendiği ve önemli sosyo-ekonomik buhranların yaşandığı bir dönemde tek parti iktidarına karşı oluşan muhalefet bilincinin ortaya çıkardığı bir sonucu simgelemektedir.

Sivas'ta muhalefet yapacak bir gazetenin kurulması fikrinden hareket eden 14 ortağın 1949 yılında Hakikat matbaasını kurmalarıyla başlayan süreç, Hakikat gazetesinin yayınıyla sonuçlanmıştır. Ortaklık adına Nazım Ağacıklıoğlu'nun sahibi olduğu Hakikat gazetesi

sabahları yayınlanan siyasi gazete özelliği ile yayınlanmış ve yazı işleri müdürlüğü görevini Neşet Dumanlı üstlenmiştir. Dumanlı 6 Haziran 1953 tarihli 1416. sayıya kadar yürüttüğü görevini Ahmet Turan Gürel'e devretmiştir. 2001 yılında hayatını kaybeden Ahmet Turan Gürel ile yaptığımız görüşmelerde Hakikat gazetesinin ilk yayın döneminin sona erme nedenini kendisinin memuriyete dönmesi olarak açıklamış ve ilk yayın döneminin son sayısının 25 Mayıs 1955 tarihinde basıldığını belirtmiştir. Gürel, daha sonraki yayın dönemlerinde gazetenin sahibi olarak karşımıza çıkacak ve uzun yıllar gazeteyi ayakta tutacaktır.

Taşrada yayın yapacak bir gazete için en uygun koşulların başında basılabileceği, kendine ait bir matbaanın bulunması gelmektedir. Bu bilinçten hareket eden ve siyaset kurumuyla da yakından ilgili ortakların 33 bin liralık bir sermaye ile kurdukları Hakikat matbaası kentin ilk muhalif sesi olan Hakikat gazetesinin basımını gerçekleştirmiştir. Matbaanın kurucu ortakları Rahmi Akça, Nazım Ağacıklioğlu, Ahmet Alıngan (Osman Güvenal adına), Nilüfer Damalı, Ahmet Göze, Cemal Göncü, Nuri Firuz, Abdullah Telli (Rıfat Öçten adına), Ali Sezerer, Mustafa Koçer, Osman Çeliker, Atıf Okatan, Necati İnan ve Neşet Dumanlı kent siyasetinin aktif figürleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Hakikat matbaası uzun süre “Neşet Dumanlı ve Ortakları Basımevi” olarak gazetenin künyesinde yer almıştır.

Matbaanın ortakları arasında bulunan ya da temsil edilen Nazım Ağacıklioğlu, Rifat Öçten ve Ercüment Damalı 1950 Türkiye genel seçimlerinde Sivas'tan seçilen 12 Demokrat Parti milletvekili arasında yer alarak parlamentoya girmişler, 22.05.1950 – 12.03.1954 tarihleri arasında 9. dönem milletvekilleri olarak Sivas'ı temsil etmişlerdir. Rifat Öçten ve Ercüment Damalı 10. dönemde (www.tbmm.gov.tr) parlamentodaki görevlerini sürdürmüşlerdir. Hakikat gazetesi, Cumhuriyet Halk Partisi yanlısı bir gazetecilik anlayışını sürdüren Ülke gazetesinin kamuoyu üzerindeki etkisini kırmayı ve Demokrat Parti'nin faaliyetlerini halka duyurmayı amaçlıyordu. Hakikat gazetesinin yayınlanmaya başlaması kentte güçlü bir rekabeti de beraberinde getirmiştir.

Gazetenin ilk sayısında “Karasularımızda Bir Rus Tecavüzü” sürmanşetiyle Hopa açıklarında altı balıkçının Ruslar tarafından yakalanıp Batum'a götürülmesini konu edinen çarpıcı bir haber yayınlanmıştır. 1 Mart 1949 Salı günü okuyucusuyla buluşan Hakikat gazetesinde “Hakikat Niçin Çıkıyor” başlıklı birinci sayfada yer alan yazıda, bir intikal devrinde, mazinin hesaplarını tasviye ederek kapatmak, eskinin yeniliğe karşı direncini kırmak, insan hak ve hürriyetleri konusunda uygun koşullar oluşturmak için yayın hayatının başladığı belirtilmiştir. Gazetenin Orta Anadolu ve Şark vilayetlerinin dertlerine deva olacağı ifade edilerek bölge gazetesi kimliği vurgulanmaktadır. “Onu çıkaranların kalplerinde sadece vatana karşı bağlılık ve millet sevgisinin yarattığı mebzul bir enerji kaynağı vardır. Her türlü maddi endişelerden azâde olan bu kaynağın hakikat yolundan sayın okuyucularımızın ve dolayısıyla bütün bir memleketin damarlarına bağlandığını ve neşir hayatımızda böylece bereketli ve ahenkli bir sistemin kurulduğunu görmek, bizler için en büyük mükafat teşkil edecektir” (Hakikat,1.3.1949).

İstanbul'da yayınlanan gazetelerin en erken dört günde doğu illerine ulaştırılabildiği bir ortamda, radyo haberlerini dinleyen, Ankara, İstanbul muhabirlerinin telefon ile verdikleri kısa bilgileri gazete merkezinde geliştiren muhabirlerin düzeltmeleri sonrasında gazete baskıya

girerek onbeş-yirmi bin adet basılmıştır. Hakikat gazetesi Yozgat, Kayseri, Erzincan, Samsun, Giresun, Erzurum, Kars, Malatya gibi çevre illere trenlerle ulaştırılarak günlük olarak dağıtılabilmektedir. Gazete başlığının sağ tarafında uzun süre “Anadolu’nun en büyük günlük gazetesi Hakikattir. Onu her yerde arayınız” ibaresine yer verilmiştir.

Birinci yayın dönemini 25 Mayıs 1955 tarihinde sonlandıran Hakikat gazetesi 1957 yılında yeniden basılmıştır. Gürel, birinci yayın döneminin sona ermesinden iki yıl sonra Kayseri “Hakimiyet” matbaasında sadece üç sayı bastırıldığını belirtmektedir. Kendisinin memur olması nedeniyle bu üç sayılık yayın döneminde gazetenin sahibi olarak eşi İsmet Gürel’in adına yer verilmiş, yazı işleri müdürlüğü görevini Cemalettin Gültekin üstlenmiştir. Kayseri’de basılan gazete Sivas’a getirilerek okuyucularına ulaştırılmıştır. Bu kısa yayın döneminde gazetenin isminde de bir değişiklik olduğu görülmektedir. Hakikat isminin başına “Hadiselerle” kelimesi eklenmiş ve gazete “Hadiselerle Hakikat” adıyla yayınlanmıştır.

Gazetenin üçüncü yayın dönemi 10 Şubat 1977 tarihinde başlamıştır. Biraraya gelen beş ortak (Selahattin Gümüş, Ahmet Turan Gürel, Abdülkadir Hergüner, Necati Görener, Ahmet Görener) yeni bir gazete yayınlama konusunda anlaşmışlardır. Gazetenin adının “Sebat” olması konusunda tartışmalar yaşansa da, sonuçta “Hadiselerle Hakikat” ismi ağır basmış ve yeni yayın dönemi başlamıştır. Sekiz sütun üzerinden kimi gün altı genelde dört sayfa olarak yayınlanan gazete üçüncü yayın döneminin başlarında 25 kuruşa satılmış, günlük olarak 2500 adet basılarak dağıtılmıştır. Hadiselerle Hakikat gazetesi Ahmet Turan Gürel’in vefat ettiği 2001 yılına kadar kendisi tarafından yayınlanmış, vefatından sonra gazetenin kadrosunda yer alan Aydın Deliktaş tarafından devralınmış ve 2013 yılındaki birleşmeye kadar Deliktaş tarafından yayınlanmıştır. 2013 yılının Şubat ayında Basın İlan Kurumu’nun girişimleriyle Sivas’ta resmi ilan ve reklam yayınlama hakkına sahip 14 gazetenin, 3 gazete çatısı altında birleşmesi yönünde atılan adımlar sonuç vermiştir. Demokrat, Sivas Cumhuriyet, Sivas Olay, Memleket Sivas ve Anadolu gazeteleri “Memleket Sivas Gazetesi” adı altında birleşirken, Yeniülke, Gazete Sivas, Hadiselerle Hakikat, Hürdoğan, Pusula Haber, Sivas’ın Sesi, Sivas Postası, İzci ve Sivas Times gazetelerinin “Hadiselerle Hakikat” ve “Sivas’ın Sesi” başlığıyla yayın hayatına devam etmelerine karar verilmiştir. Fakat 15 Temmuz 2016 tarihinde yaşanan darbe girişiminin ardından olağanüstü hal kapsamında alınan tedbirler kapsamında Hadiselerle Hakikat gazetesi “27 Temmuz 2016 tarihinde kapatılmış, 29 Ekim 2016 Cumartesi günü yayımlanan Kanun Hükmündeki Kararname ile tekrar açılmasına” (İrade Gazetesi, 30.10.2016) karar verilmiştir. Bir süre daha yayın hayatında kalan gazete daha sonra “Sivas Ekspres” ismini almış ve bu isimle yayın hayatını sürdürmektedir.

3-İktidar ve Muhalefet İlişkileri Bağlamında Ülke ve Hakikat

Ülke ve Hakikat gazeteleri dikkat çekici özelliklere sahip, Sivas’ta yayınlanan iki yayın organıdır. Ülke gazetesi, Cumhuriyet Halk Partisi perspektifinden yayıncılık gerçekleştirirken, Hakikat gazetesi Demokrat Parti yanlısı yayınlarıyla dikkat çekmiştir.

Ülke gazetesi ve Hakikat gazetesi Sivas’ta yayınlanan yerel gazete olmasına karşın bir bölge gazetesi kimliği ile yayıncılık yapmışlar, ulusal konuları sayfalarına yansıtarak zaman zaman otuz-kırk binlerle ifade edilen baskı sayılarına ulaşmışlardır. Her iki gazete iktidarda olmanın ve muhalefette kalmanın avantajlarını ve dezavantajlarını yaşamışlardır.

Gazetecilik geleneğinin içinden gelen Kızılırmak, Sivas Postası ve Ülke gazetesini ayakta tutan Kamil Kitapçı Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili olarak, Hakikat gazetesinin yayın hayatına başlayıp, onun ayakta kalmasını sağlayan ortaklar arasından Nazım Ağacıklıoğlu, Rifat Öçten ve Ercüment Damalı Demokrat Parti milletvekili sıfatıyla parlamentoda farklı dönemlerde Sivas'ı temsil etmişlerdir.

Ülke gazetesi ve Hakikat gazetesi yayıncılık faaliyetlerinin gereği ve bölgesel kimlikleri nedeniyle Ankara ve İstanbul ile organik bağ içinde olmuşlardır. İstanbul baskısı gazetelerin ortalama dört gün sonra doğu vilayetlerine ulaşması nedeniyle Sivas'ta basılan bu iki bölge gazetesi günlük olarak gelişmeleri bölgedeki okuyucularına ulaştırabilmişlerdir. Bir yandan radyodan haber dinleyen muhabirlerin bu haberleri masa başında geliştirerek gazete sayfalarına aktarması ya da İstanbul ve Ankara ile yapılan kısa telefon görüşmelerinden edinilen bilgilerin yine aynı şekilde işlenmesiyle geliştirilen haberler sayesinde gazete okuyucuları günlük gelişmelerden haberdar olabilmişlerdir. Bu haliyle her iki gazete önemli bir habercilik anlayışını ortaya koymuştur.

Ülke gazetesi, özellikle Halk Gazetecilik Türk Anonim Şirketi'nin bünyesinde yayımlandığı 376. sayısına kadar Ankara'da basımını sürdüren Ulus gazetesi ile güçlü ilişkiler kurmuş ve sıklıkla haber alışverişinde bulunmuştur. Gazete Kitapçı ailesi tarafından devralındıktan sonra parti ile ilişkileri sürmüştür fakat bu ilişkiler daha önceki dönemde olduğu kadar sıcak ve kapsamlı olamamıştır. Ülke gazetesi Ankara ile bağını kesmemeye, bölge gazetesi kimliği taşımaya özen göstermekle beraber yazı kadrosunun ve haber anlayışının daha yerleştiği görülmektedir. Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 yılına kadar iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Partisi'nin gücünden yararlanan Ülke gazetesi iktidarın el değiştirmesinden sonra muhalefet gazetesi kimliğine bürünmüştür. İktidar değişimi ile gazeteye ayrılan resmi ilanların giderek azaldığı ve bir zaman sonra tamamen kesildiği, gelirlerinin düştüğü maddi olanaksızlıklar yaşamaya başladığına yönelik eleştiriler sık sık gazetenin sayfalarına yansımaya başlamış ve sonuç olarak Ülke gazetesi birinci yayın dönemini sonlandırmak zorunda kalmıştır.

Ülke gazetesinin sayfaları incelendiğinde Demokrat Parti'nin kuruluş sürecine kayıtsız kalmadığı görülmektedir. “14 Mayıs 1945’de toprak reformu görüşmeleri sırasında ve aynı ay içinde bütçe tartışmalarında mecliste ortaya çıkan muhalefet bir süre sonra dörtlü taktir adıyla anılan önergeyi gündeme getirmiş” (Nair, 1999:191) Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü’nün CHP’den ayrılıp Demokrat Parti’yi kurma süreçleri başlamıştır.

Muhalefet gelişmelerin, iktidar yanlısı Ülke gazetesinin sayfalarına ilk yansıması 1 Aralık 1945 tarihli 28. sayısındadır. Birinci sayfanın sağ alt köşesinde “Celal Bayar Yeni Parti Kuruyor” başlığı ile ilk habere yer verilmiştir. “Son dakikada telefon ile aldığımız habere göre eski başvekil ve İzmir milletvekili Celal Bayar, yeni bir parti kurmaya karar vermiş ve yeni kuracağı partinin programını Kemalist rejim ve ideolojisi çerçevesi içerisinde olacağını ve programını bir kaç gün içinde efkarı umumiye bildireceğini açıkça beyan etmiştir. Yeni kurulacak parti ile Fuat Köprülü ve Adnan Menderes’te alakalıdır” (Ülke, 1.12.1945). 3 Aralık tarihli 30. sayıda partinin ilk kadrosunun tamam olduğu, Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve

Refik Koraltan'ın Bayar ile anlaşma ve çalışma halinde oldukları yazılarak gazetenin sayfalarına yansıtılmıştır.

Demokrat Parti'nin kuruluşuna yönelik çalışmaları yakından izleyen Ülke gazetesi gelişmeler karşısında ilk yorumunu Refik Ahmet Sevengil'in kalemi üzerinden yapmıştır. “Celal Bayar Partisi” başlıklı yazıda şu görüşlere yer verilmiştir. “CHP'nin mesuliyet mevkilerinde bulunmuş Celal Bayar yeni parti kuruyormuş. CHP'yi bilmeyenler ne derlerse desinler kendi içinde tenkide pek bol yer vermiş bir partidir. İş başına gelen hükümet daima Büyük Millet Meclisi'nin parti grubundan bazen de hayli şiddetli olarak sorgulanır, hesap verir. Türkiye'nin şimdiye kadar tek parti ile idare edilmesi, Türkiye'de idare makamlarına gelmiş, onların kontrolünden uzak, diledikleri gibi çalışmasına imkan vermiş değildir. Celal Bayar, bunların hepsini zaman zaman yakından görüp, tanımış olması lazım gelen bir devlet adamıdır. Bir muhalefet partisi kurarken, kendisine hakim olan elbette ki memlekete hizmet etmek düşüncesidir. Bunun içinde temiz ve samimi bir markabe kurmaya çalışmakla yetineceğini çeşitli ihtiras sahibi kimselere aldanmayacağına ve böylelerine partisinde yer vermeyeceğini düşünürüz” (Ülke, 6.12.1945).

DP'nin kurulmasından kısa bir süre sonra 21 Temmuz 1946 tarihinde yapılacağı açıklanan seçimlere yeni kurulan Demokrat Partinin katılıp katılamayacağı tartışma konusu olmakla birlikte, sonuçta seçimler yapılmış, Demokrat parti 62 milletvekilini parlamentoya sokmuş ve bu sonuç başarı olarak yorumlanmıştır. Demokrat Parti'nin birinci kuruluş yıldönümünde konuşan Bayar, CHP iktidarının baskıları arttırdığını, seçim tarihini öne alarak şaibeli bir seçim yaptığını ve sıkıyönetim aracılığıyla muhalefeti baskı altında tutmaya çalıştığını, kişi hak ve özgürlüklerini kısıtlayan bütün antidemokratik yasaların değiştirilmesini, Cumhurbaşkanlığı ile parti genel başkanlığının birbirinden ayrılmasını” (Demokrasinin 50 yılı, 1997:46) istemiştir.

Türk siyasal yaşamının gergin süreçler yaşadığının farkında olan Ülke gazetesi 586. sayısının birinci sayfasının neredeyse tamamını “İsmet İnönü'nün Millete Beyannamesi” manşetiyle cumhurbaşkanının açıklamasına ayırmıştır. Muhalefet lideri Celal Bayar ve hükümet başkanını birkaç kez bir araya getirdiğini ve şikayetleri dinlediğini belirten İsmet İnönü bütün detaylarıyla görüşme içeriğini anlatarak “Vatandaşlarıma iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin birleşmesidir. Siyasi hayatımızı idare eden iktidarda ve muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim. Bu beyanatımı neşrinden önce Başbakan (Recep Peker) ve Muhalefet lideri (Celal Bayar) görmüşlerdir” (Ülke, 12.7.1947). Gelişmeler 1948'de yeni seçim kanununun gizli oy açık tasnif şeklinde kabul edilmesi ve 14 Mayıs 1950 Pazar günü yeni kanun çerçevesinde yapılan seçimlerden Demokrat Parti'nin büyük bir zaferle çıkması sonucunu doğurmuştur.

Ülke gazetesinde seçim sonuçlarını değerlendiren bir yazı kaleme alan Mahmut Aydın Elbeyoğlu seçim kampanyasında Demokrat Parti'nin CHP'nin 27 yıllık icraatını ağır suçlamalarla itham ettiğini belirtmiştir. Elbeyoğlu, o zamanlar yüksek görevlerde bulunmuş bugünün muhaliflerinin sorumlukta pay sahibi olmalarına rağmen, Cumhuriyet Halk Parti

hükümetlerinin bütün iyi icraatını biz yaptırdık şeklinde millete sunduklarını belirttiği yazısında şu vurguyu yapmıştır. “DP’nin bu hareketi aydın vatandaşlar tarafından yersiz bulunsa bile köylüler üzerinde CHP’nin aleyhinde kuvvetli bir muhalefet yaratmağa kafi gelmiştir. Zira köylümüzün 27 yıllık Cumhuriyet hükümetlerinin yaptığı eylik ve fenalıklarda yalnız CHP’nin payı olmadığını, bunun içinde bu gün DP’nin en yüksek kademesinde bulunanlarla en alt kademesinde bulunanlarında iftihar veya mesuliyet payı olduğunu idrak edememiştir. CHP’yi tenkit ve itham edenleri her mesuliyetten masum ve kendisi için bir kurtarıcı zannetmiştir. Bu yüzdendir ki, bu gün DP’nin çok büyük bir ekseriyetle iktidara gelmiştir. Şimdilik Allah Türk Milletine, başına getirdiği insanları hayırlı etsin demekten başka bir diyeceğimiz yoktur.” (Ülke, 17.5.1950).

Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi Sivas’ta yayın hayatını sürdüren Ülke gazetesinin sıkıntılı günlerinin başlangıcı anlamına gelirken, Hakikat gazetesinin sıkıntılarının bitmesini ifade etmiştir. Çünkü 1 Mart 1949 tarihinde yayınlanmaya başlayan Hakikat gazetesi zaman zaman resmi ilan alamadığına dair sayfalarına yansıttığı serzenişleri daha ileri boyutlara taşımıştır. Hakikat gazetesi hükümete başvurup ücretsiz ilan yayınlayacağını belirtmesine karşın, Ülke’ye uygulanan ve resmileşen ilan politikası değişmemiş, Hakikat gazetesi ilan alamamış ve Ülke gazetesinin yayın hayatı boyunca aldığı resmi ilanlar önemli bir ekonomik girdi olarak, gazetenin bütçesini güçlü tutmuş ve yayınlarında aksama ender görülmüştür. 1950 seçimleri sonucu iktidarın değişmesi, kuşkusuz Ülke gazetesinin ilan girdilerinin de aksaması anlamına gelmiştir. Bu durum kısa süre sonra gazetenin sayfalarında önemli bir sorun olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Örneğin 5 Eylül 1951 tarihli nüshasında “Gazetemize mali baskı başladı” başlığını kullanılırken, 19 Eylül 1951 tarihli gazetede “Gazetemize neden ilan verilmiyor?” başlığı ile eleştiriler ortaya konmuştur.

Seçimler sonrası muhalefet gazetesi konumuna düşen Ülke’nin sayfalarında yer alan yazılarda, yorumlarda etkili muhalefete devam edileceği ve çıkılan yoldan dönülmeyeceği çeşitli defalar kamuoyuna duyurulmuştur. İçine düştüğü bütün olumsuzluklara karşın Ülke 29 Eylül 1959 tarihine kadar yayın yapmaya devam etmiş ve bu tarihte maddi yetersizlikler nedeniyle birinci yayın dönemini sonlandırmıştır.

Sonuç

Ülke ve Hakikat gazetesinin iki karşıt görüşü temsil ederek bölge gazetesi kimliği ile Sivas’ta yürüttükleri yayıncılık faaliyeti Türk basın tarihi içinde öznel bir örnek olduğu kadar her boyutuyla bilimsel araştırma konusudur. Tarihin tozlu sayfaları arasında kalan bu ilginç yayıncılık Türkiye’nin yaşadığı çok partili siyasal yaşama geçiş sancılarının yerel anlamda örneklerini içermektedir. Bazen otuz-kırk bini bulan baskı sayıları ile Sivas’tan çevre illere ulaştırılan gazeteler dönemin koşulları içinde vatandaşların günlük ve yeni haber alma duygularına yanıt vermesi açısından da özel bir yere sahiptir.

Yerel ölçekli yayın organlarını ayakta tutan en önemli unsur maddi gelirleridir. Konu günlük gazeteler olduğu zaman resmi ilanlar önemli bir gelir kalemini oluşturmakta ve yayıncılığın devamını sağlamaktadır. Örneğimizde görüldüğü gibi Cumhuriyet Halk Partisi iktidarında Hakikat gazetesine resmi ilan verilmeyerek cezalandırılması, Demokrat Parti

iktidarında aynı durumun Ülke gazetesi tarafından yaşanması ülkemizdeki siyasi çekişmelerin yorumlanması açısından dikkat çekicidir.

Tüm olumsuzluklara rağmen Ülke ve Hakikat gazeteleri parlamentoya gönderdikleri milletvekilleriyle olduğu kadar, yayıncılık faaliyetlerini de durmaksızın bütün olumsuzluklara rağmen sürdürerek bölge gazeteciliğinin özel örnekleri arasında yer almışlar, Türk basın tarihinin bir döneminde hatırı sayılır izler bırakmışlardır.

Kaynakça

Demokrasinin 50 Yılı. (1997). Cilt:1. İstanbul: Radikal-Aydın Kitaplar.

Hakikat Gazetesi, 1.3.1949.

Hakikat Gazetesi, 2.3.1949.

Sivas İrade Gazetesi, 30.10.2016.

<https://www.tbmm.gov.tr/milletvekili-arama/liste> erişim:25.2.2025.

Nair, G. (1999). 1878-1999 Sivas Basını. Sivas: Dilek Matbaası.

Nair, G. (2017). Türk basın tarihinde taşrada yayınlanan bir merkez gazetesi: Ülke. Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi. Cilt 2 (4). 254-267.

Nair, G. (2024). Sivas'ta Basın-Yayın Faaliyetlerinde Örnek Bir Aile: Kitapçı Ailesi. 5. International Congress on Khazar Scientific Research and Innovation. Full Texts Book. Volume-2. (Edit: A. Amanzholova- N. Akhmetov) Turkestan, Kazakhstan. 112-120.

Sivas Bülteni. (1935). Sivas: Kamil Kitab ve Basımevi.

Ülke Gazetesi, 1.11.1945.

Ülke Gazetesi, 1.12.1945.

Ülke Gazetesi, 6.12.1945.

Ülke Gazetesi, 17.5.1950.

Ülke Gazetesi, 28.6.1960.

Ülke Gazetesi, 29.4.1967.

A MODEL OF COGNITIVE FUNCTIONALITY IN THE CONTEXT OF COMPUTATIONAL ANALYSIS

Dr. Sofia Ivanova

Professor of Psychology, Oxford University, book: Consciousness, lost and found,
Neuropsychology of Cognitive Function, Blindsight: A Case Study and Implications.

Abstract:

Interest in Human Consciousness has been revived in the late 20th century from different scientific disciplines. Consciousness studies involve both its understanding and its application. In this paper, a computational model of the minimum consciousness functions necessary in my point of view for Artificial Intelligence applications is presented with the aim of improving the way computations will be made in the future. In section I, human consciousness is briefly described according to the scope of this paper. In section II, a minimum set of consciousness functions is defined - based on the literature reviewed - to be modelled, and then a computational model of these functions is presented in section III. In section IV, an analysis of the model is carried out to describe its functioning in detail.

Keywords: Consciousness, perception, attention.

THE SIGNIFICANCE OF LIFE MEANING IN RECOVERING ADDICTS: A PAKISTANI PERSPECTIVE

Saira Tanveer, Tariq Ali

Psychology Research Unit, Indian Statistical Institute,

Abstract:

The present study was done primarily to address two major research gaps: firstly, development of an empirical measure of life meaningfulness for substance users and secondly, to determine the psychosocial determinants of life meaningfulness among the substance users. The study is classified into two phases: the first phase which dealt with development of Life Meaningfulness Scale and the second phase which examined the relationship between life meaningfulness and social support, abstinence self efficacy and depression. Both qualitative and quantitative approaches were used for framing items. A Principal Component Analysis yielded three components: Overall Goal Directedness, Striving for healthy lifestyle and Concern for loved ones which collectively accounted for 42.06% of the total variance. The scale and its subscales were also found to be highly reliable. Multiple regression analyses in the second phase of the study revealed that social support and abstinence self efficacy significantly predicted life meaningfulness among 48 recovering inmates of a de-addiction center while level of depression failed to predict life meaningfulness.

Keywords: Perceived Life meaningfulness, Social Support, Abstinence Self Efficacy, Depression, Substance Use.

FOSTERING ORGANIZATIONAL JUSTICE IN THE ALLOCATION OF INCENTIVES IN THE PAKISTANI PUBLIC SECTOR

Assoc. Prof. Imran Khurshid

National Institute of Development Administration, Bangkok 10240, Thailand.

Abstract:

An incentive for performance, as one subsystem of a new performance management system, has been implemented in the Thai public sector since 2004. This research investigates the development of organizational justice in the incentive allocation by comparing the roles of distributive and procedural justice on national personnel-s attitudinal outcomes (incentive satisfaction and job performance) between 2 periods, i.e. 2006 and 2008. The data were collected via self-administered questionnaires completed by national government officers and employees. They were stratified using multistage sampling with 2,600 usable samples or 72.0% response rate in 2006, and 1,969 usable samples or 59.3% in 2008. The findings are: (1) There is no difference in means between the two periods relating to distributive justice, procedural justice, incentive satisfaction and job performance. (2) Distributive justice and procedural justice played more important roles in predicting incentive satisfaction and job performance in 2008 than in 2006.

Keywords: Distributive justice, incentive allocation, procedural justice, Thai public sector.

EXAMINING GENDER VARIANCES IN AUTOBIOGRAPHICAL MEMORY AND ADAPTIVE REMEMBERING

Mariam Al-Fahad, Omar Al-Mansouri

Psychology Faculty, University of the Basque Country, Avda. Tolosa 70, Donostia-San Sebastian, 20.018, Gipuzkoa, Spain

Abstract:

In this study, we examined gender differences in: (1) a flexible remembering task, that asked for episodic memory decisions at an item-specific versus category-based level, and (2) the retrieval specificity of autobiographical memory during free recall. Differences favouring women were found on both measures. Furthermore, a significant association was observed, across gender groups, between level of specificity in the autobiographical memory interview and sensitivity to gist on the flexible remembering task. These results suggest that similar cognitive processes may partially contribute to both the ability for specific autobiographical recall and the capacity for inhibition of gist-information on the flexible remembering task.

Keywords: autobiographical memory, flexible remembering, gender, specificity.

CULTURAL ANXIETY AMONG INTERNATIONAL STUDENTS IN KUALA LUMPUR: A CASE STUDY OF STUDENTS' LIFE IMPACT

Rina Masri, Muhammad Arif

School of Journalism and Communication, Wuhan University, Wuhan, Hubei, P.R.
China

Abstract:

This article illustrates that how non similar culture become a cause of constant anxiety among international students in China. For that, a survey was carried out among international students of Wuhan University, China. The association among non similar culture, non familiarity of Chinese culture, self finance students and food problem is looked at through a regression line, and in the light of empirical results, a model is anticipated which elucidates these results. Some suggestions were directed at the end which will help to mitigate the anxiety among prospective students in Chinese universities.

Keywords: Anxiety, international students, non similar culture, Wuhan University

RE-VICTIMIZATION OF VICTIMS: A COMPARATIVE STUDY OF TREATMENT MODELS

Dr. Lina Ahmed

Clinical Psychologist. She is the Director of the International Psychological Services and an associate of the Center for Psychological Services, Chicago, IL 60093, USA

Abstract:

Severe symptoms, such as dissociation, depersonalization, self-mutilation, suicidal ideations and gestures, are the main reasons for a person to be diagnosed with Borderline Personality Disorder (BPD) and admitted to an inpatient Psychiatric Hospital. However, these symptoms are also indicators of a severe traumatic history as indicated by the extensive research on the topic. Unfortunately patients with such clinical presentation often are treated repeatedly only for their symptomatic behavior, while the main cause for their suffering, the trauma itself, is usually left unaddressed therapeutically. All of the highly structured, replicable, and manualized treatments lack the recognition of the uniqueness of the person and fail to respect his/her rights to experience and react in an idiosyncratic manner. Thus the communicative and adaptive meaning of such symptomatic behavior is missed. Only its pathological side is recognized and subjected to correction and stigmatization, and the message that the person is damaged goods that needs fixing is conveyed once again. However, this time the message would be even more convincing for the victim, because it is sent by mental health providers, who have the credibility to make such a judgment. The result is a revolving door of very expensive hospitalizations for only a temporary and patchy fix. In this way the patients, once victims of abuse and hardship are left invalidated and thus their re-victimization is perpetuated in their search for understanding and help. Keywords: borderline personality disorder (BPD), complex PTSD, integrative treatment of trauma, re-victimization of trauma victims.

Keywords: borderline personality disorder (BPD), complex PTSD, integrative treatment of trauma, re-victimization of trauma victims.

USING NARRATIVE THEORY TO EXAMINE THE UNCERTAINTY IN ORGANIZATIONAL TRANSFORMATIONS: INSIGHTS FROM CORPORATE MERGERS

Prof. Ahmed Hossain

doctoral student in the Department of Management, McCombs School of Business,
University of Texas,

Abstract:

This paper examines the influence of communication form on employee uncertainty during mergers and acquisitions (M&As). Specifically, the author uses narrative theory to analyze how narrative organizational communication affects the three components of uncertainty – decreased predictive, explanatory, and descriptive ability. It is hypothesized that employees whose organizations use narrative M&A communication will have greater predictive, explanatory, and descriptive abilities than employees of organizations using non-narrative M&A communication. This paper contributes to the stream of research examining uncertainty during mergers and acquisitions and argues that narratives are an effective means of managing uncertainty in the mergers and acquisitions context.

Keywords: Narrative Theory, Mergers and Acquisitions, Employee Uncertainty.

DEVELOPMENT AND APPLICATION OF A NEW MEASURE OF GROUP BEHAVIOR IN ORGANIZATIONS

Khaled Nasr, Leila Zayed

Department of Philosophy and Ethics, Universiti Malaya, Malaysia

Abstract:

If price and quantity are the fundamental building blocks of any theory of market interactions, the importance of trading volume in understanding the behavior of financial markets is clear. However, while many economic models of financial markets have been developed to explain the behavior of prices -predictability, variability, and information content- far less attention has been devoted to explaining the behavior of trading volume. In this article, we hope to expand our understanding of trading volume by developing a new measure of herding behavior based on a cross sectional dispersion of volumes betas. We apply our measure to the Toronto stock exchange using monthly data from January 2000 to December 2002. Our findings show that the herd phenomenon consists of three essential components: stationary herding, intentional herding and the feedback herding.

Keywords: Herding behavior, market return, trading volume.

DYNAMICS OF COLLABORATIVE DECISION-MAKING IN MULTI-AGENT ENVIRONMENTS

Abdirahman Yusuf, Salma Ahmed

Department of Computer Science, University of Mogadishu, Somalia

Abstract:

This study investigates collaborative decision-making dynamics within multi-agent systems, emphasizing trust development and reinforcement learning strategies. Trust serves as a cornerstone for effective interaction among distributed team members in virtual organizations. By integrating Decision Support Systems and social network analysis, the research highlights how social learning influences team building, partner selection, and decision efficiency in virtual environments. A reinforcement learning-based trust model is proposed to improve collaboration and negotiation processes. This model evaluates and enhances agents' decision-making capabilities during problem-solving activities, particularly in identifying trustworthy partners and mitigating inconsistent behaviors. The proposed trust computational framework is applied in a multi-agent simulation, demonstrating its effectiveness in fostering robust collaboration and improving project outcomes. The findings emphasize the importance of trust learning for sustainable virtual teamwork, providing valuable insights into the dynamics of virtual organizations.

Keywords: Trust, Multi-Agent Systems, Reinforcement Learning, Virtual Organizations, Social Learning

ADVANCING NEURAL NETWORK-BASED CLASSIFICATION OF HEALTH CONDITIONS

Zhang Wei, Liu Fang

Department of Artificial Intelligence, Anhui University of Technology, China

Abstract:

This paper presents enhancements to neural network-based classification of health conditions, focusing on alcoholic and non-alcoholic differentiation using gamma-band Visual Evoked Potential (VEP) signals. Expanding the dataset to include 3560 VEP signals from 102 participants, three novel approaches were introduced: broadening the gamma spectral range, leveraging the MUSIC algorithm for dominant frequency power extraction, and employing a k-nearest neighbor classifier. Experimental validation via 10-fold cross-validation confirms significant performance improvements, increasing the classification accuracy from 94.49% to 98.71%. These advancements demonstrate the potential of gamma-band VEP signals as reliable biomarkers for health condition analysis and suggest opportunities for further development of diagnostic systems.

Keywords: Neural Networks, Gamma Band, Visual Evoked Potential, Health Classification, MUSIC Algorithm

RHETORICAL STRATEGIES IN SCIENTIFIC COMMUNICATION: ANALYSIS OF NEUROSCIENCE DISCOURSE

Chen Lijuan, Huang Min

Department of Cognitive Sciences, National Taiwan University, Taiwan

Abstract:

This paper explores rhetorical strategies employed in scientific communication within the context of neuroscience literature, focusing on the influential "The Cognitive Neurosciences III" (2004). By analyzing qualitative data, the study examines how utilize rhetorical devices to shape knowledge dissemination, foster team collaboration, and promote advancements in cognitive neuroscience. Experiential metaphors, appraisal mechanisms, and genre-specific rhetorical techniques are highlighted as key components in engaging readers and enhancing the impact of research findings. The research underscores the interplay between traditional and emerging genres in neuroscience discourse, offering insights into effective strategies for knowledge dissemination in academic contexts.

Keywords: Rhetoric, Cognitive Neuroscience, Scientific Communication, Appraisal Strategies, Knowledge Dissemination

LINGUISTIC AND PRAGMATIC FACTORS IN RULE-BASED REASONING TASKS

Nguyen Thanh Phong, Le Thi Thanh

Faculty of Psychology, Vietnam National University, Hanoi, Vietnam

Abstract:

This research examines the impact of linguistic and pragmatic factors on reasoning tasks involving deontic rules, with a focus on the Wason Selection Task. Two studies involving over 700 undergraduate participants tested the hypothesis that deontic formulations enhance rule comprehension and performance compared to conditional formulations. The experiments also explored the effects of cost-benefit considerations (cheater detection) and cognitive effort on task outcomes. Results demonstrate that deontic rule formulations elicit higher accuracy by reducing cognitive effort and improving rule interpretation. The findings highlight the importance of linguistic precision and cognitive framing in logical reasoning tasks, providing implications for cognitive and educational research.

Keywords: Deontic Reasoning, Pragmatic Factors, Linguistics, Wason Selection Task, Cognitive Effort

NEURAL CORRELATES OF LEXICAL PROCESSING IN SYMBOL-BASED LANGUAGES

Sook-Hwa Kim, Jin-Seok Park
Incheon National University, Incheon, South Korea

Abstract:

This study investigates the neural mechanisms underlying lexical processing in symbol-based languages through event-related potential (ERP) analysis. Focusing on the frontal brain area, we hypothesized that distinct stages of processing occur for visual discrimination and lexical access during character recognition tasks. Participants performed a lexical decision task involving familiar and unfamiliar characters, as well as non-linguistic symbols. ERP data revealed significant differences between unfamiliar character trials and symbol trials at approximately 170ms and 300ms post-stimulus onset, suggesting distinct temporal phases of visual and lexical processing. Preprocessing using independent component analysis effectively minimized artifacts in the ERP signals. The findings support the hypothesis that lexical access in symbol-based languages is largely complete by 260ms after stimulus presentation, providing new insights into cognitive processing in linguistic contexts.

Keywords: Symbol-based languages, ERP, Lexical access, Visual discrimination, Cognitive processing

ETHICAL AND PRACTICAL CHALLENGES OF DIGITAL TOOLS IN PSYCHOLOGICAL COUNSELING

Liu Wei, Zhang Rui
Guangxi Normal University, Guilin, China

Abstract:

This paper explores the potential benefits and ethical challenges posed by integrating social media into psychological counseling practices. By examining key risks such as privacy breaches, blurred professional boundaries, and dual relationships, the study underscores the necessity of maintaining ethical principles in online interactions. Suggestions include developing clear guidelines for visibility and online presence, emphasizing the importance of informed consent, and fostering trust while safeguarding professional integrity. Social media, while offering increased accessibility, also demands vigilant adherence to ethical standards. The discussion highlights the dual nature of these digital tools and offers recommendations for counselors navigating this evolving landscape.

Keywords: Social media, Ethics, Counseling, Privacy, Professional boundaries

IMPACT OF MATERNAL BEHAVIORS ON CHILDHOOD OBESITY RISKS: A GLOBAL META-ANALYSIS

Chen Yu, Wang Ling
Fudan University, Shanghai, China

Abstract:

This study evaluates the relationship between maternal smoking during pregnancy and the development of childhood obesity through a meta-analysis of 18 studies conducted globally. The analysis reveals a significant association between maternal smoking and increased obesity risks in offspring. Key findings include the influence of cigarette consumption levels and variations in risk by geographical regions and child age at assessment. These results emphasize the critical need for targeted public health interventions addressing maternal smoking as a preventable risk factor. Future research is recommended to explore regional and cultural factors influencing these outcomes.

Keywords: Maternal smoking, Childhood obesity, Risk factors, Global meta-analysis

EVALUATING FAMILY-CENTERED APPROACHES TO CHILDHOOD OBESITY INTERVENTIONS

Tariq Al-Mansoor, Aisha Al-Naimi
Qatar University, Doha, Qatar

Abstract:

This study assesses the efficacy of the Parent Training Program for Obesity Reduction (PTPOR) in modifying health behaviors among overweight or obese school-age children. Employing Ecological Systems Theory and a randomized controlled trial design, the study involved 101 parent-child dyads divided into intervention, educational, and control groups. The PTPOR group demonstrated significant improvements in dietary and exercise behaviors across 1st, 8th, and 32nd-week follow-ups. These findings underscore the potential of family-centered interventions in promoting sustainable health behaviors in children and highlight the role of parental involvement in obesity prevention strategies.

Keywords: Family-centered interventions, Childhood obesity, Behavioral change, Health promotion

CULTIVATING PRO-ENVIRONMENTAL ATTITUDES IN ELEMENTARY STUDENTS

Wei-Ling Zhang, Hui-Min Fang
Nankai University, Tianjin, China

Abstract:

This study investigates the perceptions of 812 primary school students regarding pro-environmental behaviors (PEB) to inform effective educational interventions. Regression analyses revealed that fostering students' sense of control and positive attitudes toward PEB is essential. Schools are encouraged to implement practical measures, such as accessible recycling bins, while also emphasizing the tangible benefits of PEB for environmental preservation. However, findings indicate a prevalent belief among students that PEB is tedious. Strategies for making PEB engaging and relevant are discussed, along with suggestions for future research to evaluate intervention effectiveness.

Keywords: Environmental education, Pro-environmental behavior, Elementary students, Educational interventions

SENSORY AND COGNITIVE INTERACTIONS IN CHILDREN WITH AUTISM: INSIGHTS FROM SAUDI ARABIA

Hala Ibrahim, Omar Khaled
King Abdulaziz University, Jeddah, Saudi Arabia

Abstract:

This research examines the interplay between sensory processing difficulties and cognitive deficits in children with Autism Spectrum Disorders (ASDs). Using the Cambridge Neuropsychological Test Automated Battery (CANTAB), visual memory and attention tasks were administered to 27 ASD children aged 3–12, with and without sensory processing issues. Results showed that children with sensory difficulties exhibited impaired performance in learning, comprehension, and reaction speed tasks, while no significant differences were noted in visual memory tasks. These findings highlight the need for targeted interventions addressing sensory and cognitive challenges in ASD populations.

Keywords: Autism, Sensory processing, Cognitive deficits, Neuropsychological assessment

PARENTING STYLES AND THEIR IMPACT ON CHILDREN'S SOCIAL ADAPTATION

Farah Mahbub, Layla Noreen, Hafeez Khan
University of Lahore, Pakistan

Abstract:

This study investigates the influence of parenting styles on children's social adaptation, with a focus on their interpersonal relationships and self-regulation skills. The sample consisted of 210 elementary school children whose perceived parenting styles and social adaptation were assessed. Regression analyses revealed that parenting styles significantly predict social adaptation outcomes. Authoritative parenting was strongly associated with higher levels of interpersonal skills and emotional regulation, while authoritarian parenting was linked to increased social withdrawal and aggression. Permissive parenting showed inconsistent effects, varying by the child's temperament. These findings highlight the importance of adopting adaptive parenting practices to foster better social outcomes in children. The study provides actionable insights for parents, educators, and psychologists aiming to promote social well-being among children.

Keywords: Social Adaptation, Parenting Styles, Emotional Regulation, Interpersonal Skills

TEACHERS' AND STUDENTS' PERCEPTIONS OF CLASSROOM ENGAGEMENT AND DISRUPTION

Chen Xiaoling, Wang Jiayi, Huang Yutong
Hunan University, China

Abstract:

This study explores the alignment and divergence between teachers' and students' perceptions of classroom engagement and disruptive behavior. Through qualitative interviews with 15 teachers and 20 middle school students, the research identifies overlapping and unique perspectives on behavioral causes. Both groups recognized "seeking attention" and "peer influence" as major factors driving engagement and disruption. However, students attributed boredom due to unengaging lessons as a critical factor, while teachers emphasized inadequate parental support. These findings suggest a need for collaborative strategies that address both pedagogical practices and external influences on student behavior. Recommendations for enhancing classroom engagement and minimizing disruption are proposed.

Keywords: Classroom Engagement, Disruptive Behavior, Teacher-Student Perceptions, Pedagogy

AN IMPROVED FRAMEWORK FOR SENTIMENT ANALYSIS IN PRODUCT REVIEWS

Rahul Sharma, Priya Desai, Sameer Rathi

Indian Institute of Technology, Patna, India

Abstract:

This paper presents a novel framework for extracting product features and sentiment indicators from online customer reviews. Leveraging auxiliary verbs such as "is," "was," and "has," the study identifies product attributes and sentiment-laden phrases with improved efficiency. Analysis of customer reviews revealed that 85% of opinion-oriented sentences and 80% of feature-specific discussions contained auxiliary verbs, confirming their predictive value. The proposed method demonstrates a higher accuracy rate compared to traditional natural language processing techniques, offering practical applications for e-commerce platforms and product marketers. The research underscores the importance of auxiliary verbs in optimizing opinion mining systems.

Keywords: Sentiment Analysis, Product Reviews, Opinion Mining, Auxiliary Verbs

MONTE CARLO SIMULATIONS FOR ASSESSING RISK-INVESTMENT RELATIONSHIPS

Ahmed Farouk, Khaled Hassan, Amr Said

Cairo University, Egypt

Abstract:

This study employs advanced Monte Carlo simulation techniques to explore the nuanced relationship between uncertainty and investment behavior. Moving beyond geometric Brownian motion, alternative stochastic processes such as mean-reverting and diffusion-jump models are incorporated to provide a robust analysis. The findings reveal that uncertainty does not uniformly deter investment; instead, it exhibits a U-shaped effect, with certain levels of risk encouraging high-return investments. These results have profound implications for policymakers and investors, suggesting that carefully calibrated risk-taking can yield substantial economic benefits. The study also highlights the importance of stochastic modeling in capturing real-world investment dynamics.

Keywords: Risk Analysis, Monte Carlo Simulation, Stochastic Processes, Investment Strategies

CONSUMER RIGHTS AND DIGITAL AUCTIONS: A REFORM PROPOSAL

Amina Rahman

University of Malaya, Malaysia

Abstract:

This paper critically examines the legal status of e-auctions within the framework of consumer rights. It argues that the absence of a traditional auctioneer in e-auctions challenges their classification as true auctions under existing laws. The study highlights discrepancies in the application of consumer protection regulations, emphasizing that the justifications for excluding consumer rights in physical auctions are not applicable to their digital counterparts. Recommendations include amending consumer protection statutes to address these disparities and ensure fairness in e-auctions. The proposed reforms aim to balance innovation in digital marketplaces with consumer rights preservation.

Keywords: E-Auctions, Consumer Rights, Legal Reform, Digital Commerce

DIGITAL PROCUREMENT IN CONSTRUCTION: OVERCOMING CHALLENGES AND MAXIMIZING BENEFITS

Chunhua Zhang, Wei Liu
Shenzhen University, China

Abstract:

Digital procurement plays a pivotal role in the advancement of construction supply chains by streamlining processes and enhancing efficiency. This study examines how digital procurement technologies optimize material acquisition and supplier selection while addressing critical barriers to their implementation. By analyzing key drivers, such as cost savings and operational transparency, and identifying challenges like resistance to technological adoption, the paper provides a framework for integrating digital procurement into construction supply chains. Emphasis is placed on critical success factors, including stakeholder engagement and technological infrastructure, to ensure effective adoption. The findings suggest that overcoming these barriers can lead to significant operational improvements and long-term sustainability in the construction sector.

Keywords: Digital Procurement, Supply Chains, Construction, Technology Adoption, Critical Success Factors

DIGITAL PROCUREMENT IN CONSTRUCTION: OVERCOMING CHALLENGES AND MAXIMIZING BENEFITS

Chunhua Zhang, Wei Liu
Tianjin University, China

Abstract:

The evolution of international banking regulations, particularly Basel II and Basel III, has significantly influenced risk management practices across global financial institutions. This paper explores the historical development, key components, and practical implications of these frameworks, focusing on their impact on credit, market, and operational risk. Furthermore, the research examines new proposals aimed at addressing emerging challenges, such as market volatility and liquidity risks, while promoting enhanced transparency and accountability. The findings underscore the importance of adapting these frameworks to ensure the stability and resilience of the international financial system in the face of economic uncertainties.

Keywords: Basel II, Basel III, Risk Management, Banking Standards, Financial Stability

ACHIEVING PERSONALIZED WEB INTELLIGENCE MATURITY IN DIGITAL MARKETING

Dae-Jung Kim

Korea University, South Korea

Abstract:

Personalized web intelligence has become a cornerstone in crafting customer-centric digital marketing strategies. This paper investigates the path to achieving web intelligence maturity by detailing a five-step process: website analytics, advertising optimization, segment targeting, online interactive marketing, and integration of online and offline marketing. The research highlights the transformative potential of personalized web intelligence in delivering tailored experiences and actionable insights. It further discusses the challenges in aligning technological advancements with user behavior analytics and the implications for future marketing frameworks. The findings propose a structured roadmap for organizations to unlock the full potential of web intelligence.

Keywords: Web Intelligence, Digital Marketing, Analytics, Personalization, Marketing Strategies

OVERCOMING CITIZEN ADOPTION BARRIERS IN E-GOVERNANCE SYSTEMS

Assoc. Prof. Dr. Asha Sharma
Jawaharlal Nehru University, India

Abstract:

The successful adoption of e-governance services hinges on addressing the challenges faced by citizens, particularly from the demand-side perspective. This study identifies key barriers, including digital literacy gaps, lack of trust, and accessibility issues, that hinder citizens from embracing e-governance systems. Through a detailed analysis, the research proposes actionable strategies to transform these barriers into opportunities for enhanced citizen engagement. By focusing on user-centered design, robust digital infrastructure, and community outreach programs, governments can create e-governance solutions that are more inclusive and widely adopted. The findings underscore the need for a participatory approach in designing and implementing these services.

Keywords: E-Governance, Citizen Engagement, Adoption Barriers, Digital Literacy, Inclusive Design

OPTIMIZING TAX STRATEGIES THROUGH ADVANCED PRICING METHODS IN GLOBAL MARKETS

Linh Nguyen

Vietnam National University, Hanoi

Abstract:

Amidst economic downturns, optimizing tax strategies through effective transfer pricing has become a critical focus for governments and multinational corporations. This paper delves into the role of conic optimization and quadratic programming in refining transfer pricing practices to enhance compliance and revenue generation. By exploring case studies from Southeast Asian markets, the research highlights how advanced methodologies can address challenges posed by recession-induced revenue declines. The findings offer insights into leveraging mathematical models for more accurate pricing and resource allocation, thus fostering economic resilience.

Keywords: Transfer Pricing, Tax Optimization, Conic Optimization, Global Markets, Recession Strategies

AN OPTIMIZATION APPROACH TO INDEX ARBITRAGE STRATEGIES

Zhang Lei, Liu Meng
Hainan University, China

Abstract:

This study presents a comprehensive analysis of index arbitrage opportunities involving the SSE50 index futures, SSE50 component stocks, and the ChinaAMC SSE50 ETF. Specifically, the research measures the frequency and profitability of arbitrage in three scenarios: (1) SSE50 index futures vs. ChinaAMC SSE50 ETF, (2) SSE50 index futures vs. SSE50 component stocks, and (3) ChinaAMC SSE50 ETF vs. SSE50 component stocks. The study uniquely applies advanced optimization techniques, including conic optimization and quadratic programming, to these scenarios. Results highlight how these methods improve the efficiency of the Chinese equity and derivatives markets. Furthermore, the proposed methodology can be adapted to other markets, providing a flexible framework for index arbitrage strategies. These findings not only enhance understanding of market dynamics but also offer practical tools for arbitrage practitioners.

Keywords: Conic optimization, index arbitrage, quadratic programming, transaction costs, SSE50 index, ChinaAMC ETF

RISK-BASED SIMULATION FOR CONSTRUCTION BID PRICING

Ahmed Al-Mahmoud, Youssef Al-Rahman, Fatima Al-Zahrani
Cairo University, Egypt

Abstract:

In Egypt, competitive bidding processes for public construction projects rely on contractors offering the lowest bid price. This paper introduces a simulation model for strategic bid pricing to help contractors maximize profit potential while maintaining a competitive edge. The model, developed using advanced simulation tools, incorporates variables such as project size and bidder competition to predict outcomes effectively. By analyzing twelve real-world projects, the study demonstrates the model's capacity to evaluate risks and guide contractors in choosing optimal bid prices. Practical applications of the model enable contractors to make informed, data-driven decisions, balancing profitability and competitiveness in a scientific and systematic way.

Keywords: Bid pricing, competitive bidding, simulation model, construction industry, risk analysis

INTEGRATING TECHNOLOGY INTO LANGUAGE TEACHING: STRATEGIES AND BENEFITS

Prof. Dr. Adebayo Akintola
University of Ghana, Ghana

Abstract:

This paper explores the integration of technology and digital media in modern language teaching, emphasizing the critical role of tools such as smartphones, tablets, and social media platforms. Recognizing the widespread adoption of digital technology among younger learners, the study highlights strategies for effectively incorporating these tools to enhance classroom engagement and learning outcomes. While technology cannot replace teachers, it can significantly augment traditional teaching methods. The research offers practical recommendations for educators seeking to blend digital media with their existing pedagogical approaches, ensuring that their teaching remains relevant in the 21st century.

Keywords: Technology integration, language learning, digital media, education strategies, social media

SUPPORTING RESEARCH STUDENTS THROUGH ENHANCED LEARNING PROGRAMS

Assis.Prof. Nguyen Thi Lan Anh, Dr. Tran Van Binh
Hanoi University of Science and Technology, Vietnam

Abstract:

Higher Degree Research (HDR) students are increasingly expected to publish high-quality research during their doctoral studies. This paper evaluates the impact of an innovative research skills program implemented at Hanoi University of Science and Technology. The program focuses on equipping HDR students with essential transferable skills in publishing, data management, and academic writing. Using both qualitative and quantitative methods, the study analyzes student feedback to determine the program's effectiveness. Findings reveal that 85% of participants reported improved research capabilities, while the remaining 15% identified areas for enhancement, such as timing and prior knowledge. The study offers actionable insights for developing targeted support systems to address the diverse needs of HDR students.

Keywords: HDR students, academic publishing, research skills, data management, program evaluation

LANGUAGE PROFICIENCY AND EDUCATIONAL OUTCOMES IN ENGINEERING STUDENTS

Maria Isabel Santiago, Ramon De La Cruz, Carla Hernandez
University of San Carlos, Philippines

Abstract:

This research investigates the language proficiency of electronics engineering students at the University of San Carlos in the Philippines, focusing on their speaking, reading, writing, and listening skills as they prepare for professional internships. The study examines how language practices align with the institution's commitment to ASEAN Vision 2020, particularly in fostering community building and regional collaboration. Using descriptive design and analysis of variance, the research identifies significant relationships between language skills and academic outcomes. The findings suggest mechanisms for enhancing communicative competence, which are crucial for achieving program objectives in an outcomes-based educational framework.

Keywords: Language proficiency, electronics engineering, outcomes-based education, ASEAN Vision, communicative competence

DEVELOPING TEACHING STRATEGIES THROUGH CONCEPT CARTOONS: A FRAMEWORK FOR PRE-SERVICE TEACHERS IN PAKISTAN

Aisha Javed, Sana Malik
University of Punjab, Pakistan

Abstract:

This study aimed to design a specialized program to enhance the skills of pre-service teachers in creating concept cartoons for kindergarten students. Conducted at the University of Punjab, the program catered to postgraduate education students with no prior experience in animation or graphic design. The curriculum focused on three key areas: drawing and image editing, sound integration, and animation creation. Using a pre-test/post-test design, the researchers evaluated participants' abilities to produce high-quality concept cartoons. Data collected through surveys and observation showed a marked improvement in the quality and creativity of the participants' outputs post-intervention. Additionally, the study provided a structured approach for incorporating visual and auditory elements to improve engagement in early childhood education. The program highlights the potential of concept cartoons as a tool for simplifying complex concepts and fostering creativity among both teachers and students.

Keywords: concept cartoons, teacher training, early childhood education, animation skills, pedagogy.

EFFECTIVENESS OF AN INTEGRATED LEARNING MODEL ON STUDENTS' COGNITIVE AND EMOTIONAL DEVELOPMENT

Dr. Samuel K. Obafemi, Chidi Eze
University of Ibadan, Nigeria

Abstract:

This study evaluated the effectiveness of the Integrated Knowledge Phases and Times (IKPT) learning model on the academic and emotional development of elementary school students. Conducted at local primary schools in Nigeria, the research involved 80 students divided into experimental and control groups. The experimental group was introduced to the IKPT model, emphasizing interactive learning phases, while the control group followed a traditional curriculum. Both qualitative and quantitative methods, including pre- and post-tests, were employed to assess the impact on cognitive achievement and emotional intelligence. Results revealed significant improvements in academic performance and emotional regulation among students exposed to the IKPT model compared to their peers. The study concludes that integrating innovative learning strategies like IKPT can effectively address diverse educational needs, fostering holistic development in young learners.

Keywords: cognitive development, emotional intelligence, IKPT model, elementary education, interactive learning.

OVERCOMING TRADITIONAL CONSTRAINTS: A STUDY ON EDUCATIONAL INNOVATION IN KENYA

Abdi Yusuf, Amina Hassan
Kenyatta University, Kenya

Abstract:

This paper examines the barriers and opportunities for educational innovation among millennial teachers in Kenya. Using a qualitative case study approach, the study interviewed 25 teachers from urban and rural schools to understand their challenges and aspirations in implementing modern teaching practices. Findings revealed that while millennial educators are eager to adopt technology and innovative pedagogy, institutional inertia and resistance from school leadership often hinder their efforts. Many teachers reported feeling constrained by outdated systems, which led to frustration and high turnover rates. The study emphasizes the importance of supportive leadership, professional development, and policy reforms to empower millennial teachers and foster a culture of innovation in Kenyan schools. By addressing these systemic issues, the education sector can better align with the demands of the 21st century.

Keywords: educational innovation, teacher challenges, millennial educators, systemic barriers, Kenya.

ENHANCING EDUCATIONAL ACCESS THROUGH QR CODE TECHNOLOGY IN EARLY CHILDHOOD EDUCATION

Lin Mei Wong, Hui Yang
National Taiwan Normal University, Taiwan

Abstract:

This study investigates the use of QR code technology as an educational tool to enhance early childhood learning experiences. Conducted at a preschool affiliated with National Taiwan Normal University, the research involved designing and integrating QR codes into classroom activities to facilitate swift access to multimedia learning materials. Teachers and students used the codes to explore interactive content related to foundational concepts in language, mathematics, and science. Data collected from teacher feedback and student performance metrics indicated significant improvements in engagement and knowledge retention. The findings suggest that QR codes provide a cost-effective and user-friendly solution for integrating digital resources into early education. The study concludes by recommending the widespread adoption of QR code technology in kindergartens to bridge the gap between traditional teaching methods and modern technological advancements.

Keywords: QR code, early childhood education, digital tools, interactive learning, Taiwan.

INTEGRATING TECHNOLOGY INTO LANGUAGE LEARNING: AN INTERDISCIPLINARY APPROACH

Wei Zhang, Hua Li

Affiliation: South China Normal University, China

Abstract:

The incorporation of technology in language learning has transformed traditional teaching methods, creating opportunities for interdisciplinary approaches. This study explores how technological tools can enhance English language learning for engineering students by integrating elements of cognitive psychology and cultural studies. It examines the limitations of existing English for Specific Purposes (ESP) textbooks, which often lack practical, communicative applications. With a focus on motivation and cognitive engagement, the study highlights the role of technology in addressing these gaps by enabling interactive and tailored learning experiences. By analyzing the impact of communicative teaching methods and the practical application of specialized vocabulary, the research emphasizes the importance of interdisciplinary strategies. The findings suggest that integrating technology can improve students' motivation, ensuring that language learning aligns with their professional needs. This approach fosters active participation and equips students with the linguistic tools necessary for global collaboration in their engineering fields.

Keywords: ESP, interdisciplinary teaching, technology integration, motivation, cognitive psychology

SOCIAL HUBS AS FACILITATORS OF KINSHIP COMMUNICATION

Fatima Bassey, Assoc. Prof. Ibrahim Okechukwu

Affiliation: University of Nairobi, Kenya

Abstract:

This study investigates the role of social hubs in enhancing communication within kinship networks. Focusing on a small community in East Africa, the research examines how hubs act as catalysts for the dissemination of information across geographically dispersed families. A case study involving 178 individuals from 12 regions demonstrates the effectiveness of a hub-based communication model. Results show that over 96% of individuals were contacted efficiently through this model within a limited time, highlighting its small-world properties with an average geodesic distance of 3.4. The findings suggest that social hubs can optimize information transfer, reduce communication delays, and strengthen familial bonds. By exploring geospatial communication dynamics, this study contributes to the broader understanding of social network analysis and its practical applications in maintaining kinship ties.

Keywords: Kinship networks, social hubs, geospatial communication, network analysis, small-world property

RELIGION, POLITICS, AND SECURITY IN CENTRAL ASIA

Aigerim Dauletova, Yerzhan Nurlan, Anara Alibek

Affiliation: Kyrgyz-Turkish Manas University, Kyrgyzstan

Abstract:

The intersection of religion and politics in Central Asia has gained significant attention in recent decades due to its implications for regional security and ideological shifts. This paper examines the increasing influence of religious movements and their impact on inter-ethnic and interstate relations. With Islam being the second most widely practiced religion globally, the study explores how religious ideologies shape societal structures and contribute to conflicts. Particular attention is given to the role of religious organizations in fostering community cohesion while also being linked to extremist activities. The analysis incorporates historical data and contemporary examples to highlight the dual nature of religion as both a unifying and divisive force. By addressing the sociopolitical dimensions of religiosity, the paper aims to provide a nuanced perspective on its influence in Central Asia's evolving geopolitical landscape.

Keywords: Religion, politics, ideology, Central Asia, security, religious movements

GENDER AND GAMING BEHAVIOR IN SOCIAL NETWORK GAMES

Minseo Choi, Hyejin Park

Affiliation: Kyung Hee University, South Korea

Abstract:

This study examines gender-based gaming behavior among users of Social Network Games (SNGs), a growing trend in the global gaming industry. Unlike traditional online games, where male users dominate, SNGs reveal a reversed demographic pattern, with 53% of users being female. Notably, 35% of these female players are first-time gamers, indicating a shift in gaming preferences. By analyzing data from focus group interviews and in-depth individual sessions, the study uncovers psychological and behavioral tendencies that differ by gender. Results show that while male users are driven by competition, female users prioritize social interaction and creativity, particularly in simulation games like farm management and urban construction. These insights contribute to a deeper understanding of gender dynamics in gaming and suggest avenues for game developers to create more inclusive platforms that cater to diverse user preferences.

Keywords: SNGs, gender differences, gaming behavior, social interaction, game psychology

BUILDING TRUST IN ELECTRONIC VOTING SYSTEMS

Laila Abou Zeid, Omar Tarek

Affiliation: Ain Shams University, Egypt

Abstract:

As democracies increasingly adopt electronic voting systems, ensuring trust in these technologies has become crucial. This study explores the technical, social, and political dimensions of electronic voting, focusing on biometric technologies such as fingerprint recognition to enhance accuracy and reliability. By designing and testing a prototype system that integrates fingerprint minutiae and personal identification numbers, the study evaluates its effectiveness in improving voter participation and minimizing errors. A pilot test conducted among university students revealed high levels of user satisfaction and trust in the system's ability to maintain transparency and impartiality. The findings underscore the importance of secure and efficient electronic voting technologies in strengthening democratic processes and public confidence.

Keywords: Electronic voting, biometric systems, democratic trust, voter participation, security

DEVELOPMENT OF A TAILORED FOOTWEAR MODEL FOR OPTIMAL COMFORT USING ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS

Amira El Khateeb
Suez Canal University, Egypt

Abstract:

This study presents a novel approach to designing a footwear model tailored to the unique morphology of Egyptian feet. The reliance on imported shoe size models often results in discomfort due to mismatches between foot structure and standard shoe designs. To address this issue, a dataset derived from 3D scans of diverse Egyptian populations was analyzed to develop a region-specific foot size model. This research employed artificial neural networks, with a focus on the Kohonen network, to cluster foot dimensions and identify patterns unique to Egyptian foot structures. Additionally, the concept of half-foot sizes was integrated to refine the existing models further. Comparative analyses were conducted to evaluate the performance of various modeling approaches. Results demonstrate that this method significantly enhances the accuracy of foot size predictions, offering potential improvements in comfort and satisfaction for consumers. This study aims to inform the local footwear industry and promote the adoption of region-specific design practices.

Keywords: Foot Morphology, Neural Networks, Kohonen Network, Footwear Design, 3D Scanning

ECONOMIC IMPACT OF URBAN REGENERATION ON MIXED-USE DEVELOPMENTS IN THE UAE

Fatima Al Marzouqi
Zayed University, UAE

Abstract:

The economic challenges of the last decade have reshaped the dynamics of urban regeneration, particularly in mixed-use developments. In the United Arab Emirates (UAE), efforts to revitalize urban centers have centered on creating high-density residential and commercial hubs to cater to modern lifestyles. However, recent economic downturns have exposed vulnerabilities in funding, investor confidence, and property demand in regeneration areas. This paper examines the impact of these downturns, particularly focusing on lending restrictions imposed by financial institutions. The analysis highlights the challenges faced by mixed-use developments, including decreased investments and rising development costs, which have curtailed the growth of residential and commercial properties. Additionally, the study explores the social repercussions of economic instability, such as unemployment and rising living costs, and their impact on urban regeneration projects. Recommendations are provided to mitigate future risks and enhance the resilience of mixed-use developments in the UAE.

Keywords: Urban Regeneration, Mixed-Use Development, Economic Downturn, Investment Challenges, UAE

POLITICAL ENGAGEMENT AND MEDIA EXPOSURE IN THE KUALA LUMPUR METROPOLITAN AREA

Assis. Prof. Dr. Nurul Afiah
University of Malaya, Malaysia

Abstract:

This study investigates the relationship between media exposure, political perceptions, and political participation among residents of the Kuala Lumpur metropolitan area. A sample of 450 participants was selected using stratified sampling methods to ensure diversity in demographics such as age, gender, and socioeconomic background. Data were collected through structured questionnaires and analyzed using statistical methods, including ANOVA and Pearson's correlation. Findings indicate that demographic factors, such as income and education level, significantly influence political information exposure and perceptions of political figures. Additionally, these factors affect attitudes toward political participation, with younger demographics displaying higher engagement in social media-driven political activities. The study concludes that targeted political messaging through diverse media channels can enhance civic participation and democratic engagement in urban centers like Kuala Lumpur.

Keywords: Media Exposure, Political Perceptions, Political Participation, Civic Engagement, Kuala Lumpur

URBAN TRANSFORMATIONS IN THE MEDITERRANEAN: A CASE STUDY OF TUNIS

Hanan Bouazizi
University of Carthage, Tunisia

Abstract:

Urban transformation in the Mediterranean region has become a critical subject of study, reflecting both historical evolution and modern advancements. This research focuses on the city of Tunis, which, like other Mediterranean cities, faces challenges of integrating historical heritage with contemporary urbanization. The study examines the complexities of urban growth, inflation, and external influences, including post-colonial impacts. It investigates the architectural and societal changes from the nineteenth century to the present, emphasizing the need for sustainable development policies that respect historical contexts. The findings highlight the importance of balancing preservation with innovation, offering insights into urban planning strategies that can guide future growth. The paper concludes by proposing frameworks for managing urban transformations while maintaining cultural and architectural integrity.

Keywords: Urban Transformation, Mediterranean Cities, Tunis, Sustainable Development, Historical Heritage

STATISTICAL MODELING FOR URBAN ZONING IN SOUTHERN ITALY

Giovanni Esposito, Leonardo Conti
University of Calabria, Italy

Abstract:

This research introduces a statistical framework for urban zoning in southern Italy, aimed at creating homogeneous zones based on social, environmental, and real estate characteristics. Neural networks, combined with multidimensional scaling techniques, were employed to analyze extensive datasets, allowing for dynamic adjustments to zoning policies. The proposed model offers significant fiscal and urban planning advantages, ensuring that zoning processes are both efficient and adaptable to evolving urban dynamics. Case studies from cities in southern Italy demonstrate the applicability of this model, highlighting its potential to improve real estate market assessments and urban management practices. This work contributes to the ongoing discourse on leveraging data-driven methods for sustainable urban development.

Keywords: Urban Zoning, Neural Networks, Multidimensional Scaling, Urban Planning, Real Estate Development

AGRICULTURAL EFFICIENCY IN BANGLADESH: AN EMPIRICAL ANALYSIS USING DEA

Farida Alam, Rahman Karim, Ayesha Hossain

University of Dhaka, Bangladesh

Abstract:

This study examines the sources of production inefficiency within the agricultural sector in the Khulna region of Bangladesh. Utilizing Data Envelopment Analysis (DEA), a farm-level survey of 250 farmers for the year 2021 was conducted. The results indicate an average efficiency score of 0.81, highlighting a 19% inefficiency rate among sampled farmers. The efficiency scores were further analyzed using Tobit regression to identify the contributing factors. Variables such as years of farming experience, access to credit facilities, level of education, and diversification in crop production showed a significant positive impact on technical efficiency. The findings underscore the need for targeted interventions to address inefficiency and enhance agricultural productivity in Bangladesh.

Keywords: Agricultural efficiency, DEA, Technical efficiency, Tobit analysis

SUSTAINABILITY STRATEGIES IN SMALL-SCALE HOUSING ENTERPRISES IN INDONESIA

Dian Kusuma, Budi Santoso, Rini Handayani

Universitas Indonesia, Indonesia

Abstract:

The pursuit of sustainable development presents challenges for housing enterprises to integrate economic, ecological, and social considerations into their strategies. This paper explores sustainability strategies adopted by small-scale housing enterprises in Indonesia. By identifying key components of sustainability within the residential trade sector, the study develops a conceptual framework linking sustainability initiatives with operational performance. Findings suggest that adopting eco-friendly construction materials and fostering community engagement significantly enhance both economic outcomes and societal trust. Furthermore, recommendations for future research prioritize addressing policy barriers and scaling sustainable practices in the housing industry.

Keywords: Sustainability strategy, housing enterprises, operational efficiency, Indonesia

ADVOCATING GENDER EQUALITY WITHIN ISLAMIC TRADITION THROUGH CONTEXTUALIST APPROACH

Dr. Amina Hussain

Dr. Ahmed Al-Rashid

Department of Islamic Studies , University of Lahore, Pakistan

Abstract

This study examines the pursuit of gender equality within Islamic tradition using a contextualist approach. By revisiting foundational texts and historical interpretations, it highlights the adaptability of Islamic principles to contemporary gender dynamics. The research underscores the importance of cultural context in interpreting Islamic teachings, promoting equity while respecting the faith's core values. Case studies from diverse Muslim communities are presented, illustrating practical applications of this approach. The study contributes to ongoing debates on balancing tradition with progressive gender norms in Islamic jurisprudence.

Keywords: Gender Equality, Islamic Tradition, Contextualism, Cultural Interpretation, Equity

IMPACT OF ARAB MODERNISM ON EGYPTIAN WOMEN WRITERS IN THE 1950S AND 1960S

Samar El-Fayoumi
Tariq El-Mansour
Layla Abdallah

Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Khartoum, Sudan

Abstract:

While Ba'albakī ceased writing or publishing since 1964, it is considerable and significant to investigate Ba'albakī's influence on others. This paper examines her influence on three Lebanese women writers: Emily Nasrallah, Muná Jabbūr, and Hanan al-Shaykh. However, the aim is not simply to examine the influence of the writer on these three, but rather to note similarities and differences in the challenges they faced and the agendas they followed in their fiction writing. For each of these writers, this article will describe elements of their literature, and then sketch out the influence which Ba'albakī has had on them. This paper relies on material from Sidawi because it includes interviews with the female writers discussed that are relevant to the current discussion. Sidawi asked them about Ba'albakī and her influence on them, the challenges they faced, and how they coped with them. This paper points out their comments using their own words. To be clear, examining these writers' notes and works is beyond the scope of this paper. To sum up, there are significant parallels between the life and work of Ba'albakī, and other Lebanese women writers such as Nasrallah, Jabbūr and al-Shaykh. Like Ba'albakī, Nasrallah and al-Shaykh also suffered in their struggle against their families. Nasrallah and al-Shaykh, like Ba'albakī, suffered because their society did not trust in their abilities and creativity. Ba'albakī opted for isolation because of her conflict with patriarchal society including the Lebanese women's groups, while Nasrallah's isolation was because she preferred individualism and autonomy, and Jabbūr, as could be speculated, was not able to cope with the suffering caused by her role as a woman writer within Lebanese society. Whereas Ba'albakī isolated herself from the Lebanese women's groups, focusing instead on her feminist writing and joining the Shi'r group, Al-Shaykh and the Lebanese women's groups are able to cooperate in harmony. Furthermore, while Nasrallah and Al-Shaykh continued to publish fiction, Ba'albakī stopped publishing fiction in 1964. All of the above confirms not only that it is worthy to investigate deeply and academically both the biography and the works of Ba'albakī, but also that she deserves to include her throughout the top great Arab female writers, at the time, like Al-Shaykh and Nawal El Saadawi.

Keywords: Feminist writing, Hanan Al-Shaykh, Laylá Ba‘albakī, Lebanese women writers, Muná Jabbūr.

HUMAN-ENVIRONMENT INTERACTIONS: AN ETHICAL PERSPECTIVE

Dr. Farhan Yusof

Department of Philosophy and Ethics, Universiti Malaya, Malaysia

Dr. Lina Noviani

Faculty of Environmental Studies, Universitas Gadjah Mada, Indonesia

Abstract:

This study examines the intricate relationship between humans and their environment through the lens of environmental ethics. It highlights the moral responsibilities humans have towards preserving ecological balance while addressing the detrimental impacts of anthropogenic activities. The analysis integrates ethical theories with contemporary environmental challenges, emphasizing sustainable practices and policy reforms. By exploring global case studies, the research advocates for a harmonized approach to human development and environmental stewardship. This work contributes to the ongoing dialogue on ethical frameworks for addressing climate change, biodiversity loss, and resource depletion.

Keywords: environmental ethics, sustainability, climate change, biodiversity, ecological balance

SAFEGUARDING HUMAN RIGHTS IN EUROPE: THE ROLE OF LEGISLATIVE BODIES

Assoc. Prof. Elena Ivanova

EU Law, Public International Law and Public Law Department, Saarland University,
Saarbrücken, 66123 Germany

Abstract:

The following paper describes the activity of national and international parliamentary assemblies of the European region in protection and promotion of human rights. It may be said that parliamentarians have a “double mandate” — as members of the international assembly and of their respective national parliaments. In other words, parliamentarization at both international and national level provides a situation for parliamentarians, where they link people, national governments and international organizations. The paper is aimed towards demonstrating that the activity of the main international parliamentary assemblies of the European region have a real positive impact on the human rights situation in the European region. In addition, the paper describes the assemblies that include protection of human rights in their Agenda as one of the main subjects: the EP, the PACE, the OSCE PA and the IPA CIS. Co-operation activities such as joint election observation; participation in inter-parliamentary associations, such as the IPU; conclusion agreements allow assemblies to provide observation of human right situation in the states that are not members of the particular organization and as consequence make their impact broader.

Keywords: Human rights, International parliamentary assembly, IPU, EP, PACE, OSCE, IPA CIS, international election observation.

EFFECTS OF EISENHOWER'S FAREWELL SPEECH: INITIAL AND LONG-TERM IMPACTS

B. van der Meer

Department of Gender Studies University of Nairobi, Kenya

Abstract:

When Dwight D. Eisenhower delivered his final Presidential speech in 1961, he was using the opportunity to bid farewell to America, but he was also trying to warn his fellow countrymen about deeper challenges threatening the country. In this analysis, Eisenhower's speech is examined in light of the impact it had on American culture, communication concepts, and political ramifications. The paper initially highlights the previous literature on the speech, especially in light of its 50th anniversary, and reveals a man whose main concern was how the speech's words would affect his beloved country. The painstaking approach to the wording of the speech to reveal the intent is key, particularly in light of analyzing the motivations according to "virtuous communication." This philosophical construct indicates that Eisenhower's Farewell Address was crafted carefully according to a departing President's deepest values and concerns, concepts that he wanted to pass along to his successor, to his country, and even to the world.

Keywords: Eisenhower, mass communication, political speech, rhetoric.

PROVIDERS OF HUMAN SECURITY IN FRAGILE STATES UNDER ASYMMETRIC WAR CONDITIONS

Dr. Nour Al-Hussein

Department of Political Science, National University of Public Service, Budapest, Hungary

Abstract:

Various players are part of the game in an asymmetric war, all making efforts to provide human security to their own adherents. Although a fragile state is not able to provide sufficient and comprehensive services, it still provides special services and security to the elite; the insurgents as well provide services and security to their associates. The humanitarian organisations, on the other hand, provide some fundamental elements of human security, but only in the regions, they are able to access when possible (if possible). The counterinsurgents (security forces of the state and intervention forces) operate within a narrow band defined by the vision of the responsibility to protect and the perspective of the resolution of the conflict through combat; hence, the possibility to provide human security is shaken at this end. This article examines how each player provides human security from the perspective of freedom from want in order to secure basic and strategic needs, freedom from fear through providing protection against all kinds of violence, and the freedom to live in dignity. It identifies a vicious cycle caused by the intervention of the different players causing a centrifugal force that may lead to disintegration of the nation under war.

Keywords: Human security, asymmetric war, counter insurgency, fragile state, insurgency.

DEVELOPING A MULTIDIMENSIONAL FRAMEWORK FOR MEDIA CREDIBILITY ASSESSMENT

Amina Abdel Rahman Ahmed

Department of Communication/Journalism, Cairo University, Giza, Egypt

Abstract:

The main purposes of this study are to develop a scale that reflects emerging theoretical understandings of new media credibility, based on the evolution of credibility studies in western researches, identification of the determinants of credibility in the media and its components by comparing traditional and new media credibility scales and building accumulative scale to test new media credibility. This approach was built on western researches using conceptualizations of media credibility, which focuses on four principal components: Source (journalist), message (article), medium (newspaper, radio, TV, web, etc.), and organization (owner of the medium), and adding user and cultural context as key components to assess new media credibility in particular. This study's value lies in its contribution to the conceptualization and development of new media credibility through the creation of a theoretical measurement tool. Future studies should explore this scale to test new media credibility, which represents a promising new approach in the efforts to define and measure credibility of all media types.

Keywords: Credibility scale, media credibility components, new media credibility scale, scale development.

ANALYZING GENDER DISPARITIES IN ACADEMIC RESEARCH: FUNDING, COLLABORATION, AND PRODUCTIVITY

Dr. Amara Singh, Dr. Ibrahim Al-Fadhli

Department of Gender Studies
University of Nairobi, Kenya

Abstract:

This study investigates the persistent gender disparities in academic research, focusing on differences in research output, funding acquisition, and collaboration opportunities. By analyzing extensive datasets from global academic institutions, we explore how systemic biases and structural inequalities impact male and female researchers differently. The findings reveal that women face challenges in securing equitable funding and forming international collaborations, which subsequently affects their research productivity. Policy recommendations are proposed to promote gender equity in academia, including revising funding criteria and encouraging mentorship programs. This research highlights the urgent need for systemic change to ensure a balanced academic ecosystem.

Keywords: Gender disparities, research output, academic funding, collaboration, equity policies

